

Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗ — Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑ Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ — Π. ΠΑΡΡΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Δ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1963

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ - ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ
Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Δ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

18402

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗ — Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑ, Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ — Π. ΠΑΡΡΗ

Ν Ε Ο Ε Λ Λ Η Ν Ι Κ Α
Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Μ Α Τ Α

Δ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1963

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ"

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ"

Α'. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Υ. ΟΜΙΛΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Καὶ ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἡμεῖς ἀλλὰ ὅτι τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου
καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

ἐν τῷ πνεύματι καὶ ἐν λόγῳ, ἡμεῖς ἀλλοτρίοι καὶ ἄγνωστοι
καὶ ἀποκλιθεὶς ἀπὸ τῆς ἀγαπᾶσθαι ἡμᾶς χάριτος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

1. ΟΝΕΙΡΕΜΕΝΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Χριστέ μου, κράτα με μακριά ἀπ' τις κακίες τοῦ κόσμου,
στή Φάτνη βρέφος, ὅσο ζῶ, νὰ Σέ λατρεύω δός μου !

Κι ὅταν θὰ ρθῆ ἀπὸ Σέ σταλτὸς ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
κάμε σὰ βρέφος νὰ σταθῶ μπροστὰ στή θεία Σου χάρι.

Χριστέ μου, δός μου στοὺς σεισμούς, στὶς τρικυμίες τοῦ κόσμου,
πάντα νὰ στέκω ἀτράνταχτος, καὶ νὰ εἶναι ὁ λογισμὸς μου

τὸ φῶς ἀπὸ τὸ μυστικὸ πού χύνονταν ἀστέρι,
ὅταν γιὰ Σένα στή Βηθλεὲμ τοὺς Μάγους εἶχε φέρει.

Καὶ κάμε λόγια κι ἔργα μου σὰν τῶν ἀγρῶν τὰ κρίνα,
προφητικά, φεγγόβολα κάμε τα σὰν ἐκεῖνα

τῆς νύχτας τῶν ἀπλῶν βοσκῶν. Γεννιόσουν καὶ γροικοῦσαν
τοὺς οὐρανοὺς ὀλάνοιχτους, πού Σέ δοξολογοῦσαν.

«Περάσματα καὶ Χαιρετισμοὶ»

Κωστῆς Παλαμᾶς

2. ΣΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ

Έχω ταξιδεύσει στη ζωή μου σε πολλά από τα μέρη εκείνα, όπου άποδημεί πάντα με λαχτάρα ή ανθρώπινη φαντασία. Χώρες τής Όμορφιάς ή πατρίδες τής Όστορίας, καθένα τους ήταν και μια καινούργια χαρά για την ψυχή μου, κι ένας καινούργιος πλουτισμός για τó πνεύμα μου. Κανένα ως τόσο, δέ μου έδωσε τή γοητεία και τή συγκίνησι που ένοιωσα στους Άγίους Όπούς. Ό καιρός μπορεί νά κάνει όλο και πιό άχνες μέσα στη μνήμη μου τις φωτεινές και γλυκύτατες εικόνες που τής άποτυπώθηκαν ενώ τά βήματά μου ακολουθούσαν τ' άρχαία άχνάρια τών βημάτων του Όησού από τήν αύστηρή Όρουσαλήμ ως τήν εϊρηνική Τιβεριάδα κι από τήν τρυφερή Βηθλεέμ ως τή δραματική έρημο, που φέρνει στις όχθες του Όρδάνη. Όμως ή συγκίνησι και ή γοητεία, που με είχαν πλημμυρίσει τότε, παραμένουν άκέραιες πάντα μέσα μου.

Κι όμως δέν είχα πάει στους Άγίους Όπούς με τή βαθειά έκείνη πίστι τών προσκυνητών, που ή Όρουσαλήμ είναι γι' αυτούς ό μαγνητικός πόλος τής ψυχής τους, και που όνειρεύονται τó ταξίδι στους Άγίους Όπούς σαν κάτι τó ιερό, τó μοναδικό και τó μέγα, που ύστερ' άπ' αυτό δέν έχει πιά κανείς νά έπιθυμήση τίποτ' άλλο στη ζωή του.

Όταν πρωταντίκρυσα από μακριά, στο ύψος ενός λόφου που χρησιμεύει γιά βάρθο της, τήν Όρη Όόλι τών λογισμών και τής λατρείας άναρίθμητων ανθρώπων, δέ γονάτισα με κλάματα εύτυχίας νά προσευχηθώ, όπως έκαναν οί τραχιοί πολεμικοί Σταυροφόροι.

Όντικρύζει κανείς, έξ άλλου, στην Παλαιστίνη πολλά πράγματα που δέν τά περιμένει, που δέ σκέφθηκε πώς μπορούσε νά τά ιδή εκεί, και που είναι σα μεγάλες λερωματιές στην εικόνα της, τήν εικόνα που έχει πλάσει ή φαντασία μας από τήν άνάγνωσι τών Εύαγγελίων : στο Όρος τών Όλαιών δέν υπάρχουν πιά έλιές, γιατί οί Τουρκοί τις έκοψαν στον προηγούμενο πόλεμο για νά τροφοδοτήσουν με ξύλα τις άμαρσοτοιχίες τους· ό κήπος τής Γεθσημανή έχει έξαφανισθή κάτω από μια τεράστια — και τερατώδη — έκκλησία που έχουν κτίσει οί Ρώσοι· τήν Όρημο, όπου ό Χριστός νήστευσε και προσευχήθηκε, τή διασχίζει ένας πλατύς ασφαλτοστρωμένος δρόμος, όπου

πηγαινοέρχονται τουριστικά αὐτοκίνητα· πολισμένοι* κανονίζουν τὴν κυκλοφορία στοὺς δρόμους τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ στὴ Βηθλεέμ οἱ τοῖχοι τῶν σπιτιῶν εἶναι γεμάτοι πολύχρωμες ρεκλάμες, πού ἐξυμνοῦν φαρμακευτικὲς σπεσιαλιτέ ἢ τὶς ραπτομηχανὲς Σίγγερ. . .

Ἄν, παρ' ὅλα αὐτά, οἱ Ἅγιοι Τόποι μὲ συγκίνησαν καὶ μὲ γοήτευσαν, εἶναι γιὰτὶ εἶναι ἐμποτισμένοι ἀπὸ τὴν ποιητικὴ ὑπόστασι τοῦ Ἰησοῦ, τῆ διαχύτη, σὰ φῶς καὶ σὰν ἄρωμα μαζί, στὴν ἀτμόσφαιρά τους.

Ἄληθινά, κι ἂν ἀκόμα δὲ φέρη κανεὶς τὸ Χριστὸ μέσα του, εἶναι ἀδύνατο, φθάνοντας στοὺς Ἅγίους Τόπους, νὰ μὴν Τὸν βρῆ ἐκεῖ, νὰ μὴ νοιώσῃ, στὰ μέρη αὐτὰ ὅπου ἔζησε καὶ δίδαξε, τὴν ἄλλη παντοῦ παρουσία Του. Ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς Παλαιστίνης εἶναι ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν Εὐαγγελίων. Τὰ τοπία της κι οἱ σκηνὲς τοῦ ὑπαίθρου της εἶναι σὰ μιὰ εἰκονογράφησι τῶν σελίδων του.

Στὴ Ναζαρέτ, τὴ γλυκεῖα ὥρα πού ὁ ἥλιος, βασιλεύοντας, ροδίζει ἀπαλὰ τοὺς εἰρηνικούς της ἔλαιολόφους, μπορεῖτε ἀκόμα καὶ σήμερα νὰ ταυτίσετε τὴν Παναγία μὲ μιὰν ἀπὸ τὶς γυναῖκες μὲ τὸ φαρδὺ μαῦρο χιτῶνα καὶ τὸ μακρὺ μαῦρο πέπλο, πού γυρνοῦν ἀπὸ τὴ βρύση μὲ βῆμα ἄργό, μὲ τὰ μάτια χαμηλωμένα στὸ χῶμα, καὶ μὲ μιὰ κόκκινη πῆλινη στάμνα ὄρθια στὸ κεφάλι τους· στὴ γαλήνια λίμνη τῆς Τιβεριάδος ὑπάρχουν πάντα φτωχοὶ ψαράδες, σὰν ἐκείνους πού συντρέφευε ὁ Ἰησοῦς στὸ νυκτερινὸ τους ψάρεμμα· ὁ ἄγριος καὶ κουρελιάρης βεδουῖνος μὲ τὸ σκελετωμένο κορμί, τὸ μελαψὸ πρόσωπο, τὰ κατὰμαυρα γένεια καὶ τὴν αὐστηρὴ ἔκφρασι στὰ μάτια του τὰ λαμπερὰ σὰν τὸ κάρβουνο, πού τὸν εἶδα κατὰμονο κι ἀκίνητο μέσα στὴν ἔρημο, ὅταν τὴν περνοῦσα πηγαίνοντας στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ, ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς τῶν βυζαντινῶν ἀγιογραφιῶν· τὸ πηγάδι, ἀπ' ὅπου ἔβγαλε νερὸ ἢ Σαμαρεῖτις γιὰ τὸν διψασμένον Ἰησοῦ, μὲ ξεδίψασε κι ἐμένα, — ὕστερ' ἀπὸ χίλια ἐννιακόσια χρόνια· τοὺς Φαρισαίους τοὺς εἶδα στὴν Ἱερουσαλήμ· μόνο πὼς δὲν εἶχαν πιά τὴν ἀρχαία τους οἴησι*, ἀλλὰ θρηνοῦσαν μπροστὰ στὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος τὴ χαμένη δόξα τοῦ Ἰσραήλ· εἶδα, πάνω στὶς καμῆλές τους, τοὺς Μάγους· εἶχαν τὸ ἴδιο ντύσιμο καὶ τὴν ἴδια μεγαλοπρέπεια, ἀδιάφορο ἂν ἀντὶ γιὰ σμύρνα καὶ λίβανο μεταφέρανε ντενεκέδες βενζίνας· εἶδα τὸν ἀγαθὸ Ἰωσήφ, νὰ γυρνᾷ ἀπὸ τ' ἀμπέλι

του στη Ναζαρέτ : τὰ πόδια του κρέμονταν κάτω ἀπὸ τὰ γόνατα τοῦ τεφροῦ γαιδουριοῦ του (τοῦ ἴδιου ἐκείνου τῆς Φυγῆς γιὰ τὴν Αἴγυπτο)· εἶδα ἀκόμα τοὺς εὐαγγελικούς βοσκούς τῆς Βηθλέεμ. . . . Κι ἂν δὲν εἶδα τὴν ἀνάερη σιλουέτα* τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τὸ μακρὸ ἄσπρο χιτῶνα, τοὺς ξανθοὺς βοστρύχους, τὸ ἀραιὸ ξανθὸ γένι καὶ τὰ γαλανὰ Του μάτια τῆς καλωσύνης, τοῦ ρεμβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης, ὅλα ὡς τόσο μοῦ μιλοῦσαν γι' Αὐτόν, ὅλα θύμιζαν Αὐτόν, ὅλα χάρι σ' Αὐτόν ἔπαιρναν ἀξία καὶ μετουσιώνονταν. . .

Ναί. Ἄν τὰ μακρινὰ ὄρη τοῦ Μοάβ* φαίνονταν τόσο ὠραῖα μέσα στὴ μαβιαν ἄχνα τοῦ δειλινοῦ, ἦταν γιατί τόσες φορές εἶχε ἀναπαύσει πάνω σ' αὐτὰ τὸ βλέμμα Του· ἂν οἱ λόφοι τῆς Ναζαρέτ ἦταν τόσο γλυκιοί, ἦταν γιατί εἶχε παίξει σ' αὐτοὺς ὅταν ἦταν ἕνα ἀφρόντιστο ξανθὸ παιδάκι· ἂν ὁ Ἰορδάνης δὲ μοῦ φάνηκε ἕνα κοινὸ βουρκωμένο ποτάμι, ἦταν γιατί εἶχε λουστῆ στα νερά του· ἂν τὰ στάχια τῶν χωραφιῶν τῆς Καπερναοῦμ μοῦ ἔδωσαν τόση συγκίνηση, ἦταν γιατί τὸ χέρι Του τὰ ἔχε χαϊδεύσει κάποτε, καθὼς περνοῦσε ἀνάμεσά τους στοὺς μοναχικούς ρεμβασμούς του. Κι ἂν στὴν Παλαιστίνη, ὅσο πουθενὰ ἀλλοῦ στὸν κόσμο, ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν τόσο καθάρια κι ἡ εἰρήνη τόσο φωτεινὴ κι ἀπόλυτη, ἂν μιὰ ἀπερίγραπτη γλυκύτητα χάιδευε τὰ πάντα καὶ τὴν ψυχὴ μου, ἂν κάθε τι τὸ ἀνθρώπινο καὶ τὸ πρόσκαιρο χανόταν μέσα σ' ἕνα συναίσθημα αἰωνιότητος, πού ὕψωνε τὴν ψυχὴ καὶ τὴ γέμιζε σοβαρὴ χαρὰ, ἦταν χάρι στὴ μαγεία τῶν λόγων τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, πού τὰ χεῖλια Του εἶχαν προφέρει ἐκεῖ πρὶν ἀπὸ χίλια ἑννιακόσια χρόνια, — πρῶτα καὶ μόνον αὐτὰ σ' ὅλη* τὴ Γῆ. . .

Ἔτσι, γιὰ μένα, τὸ ταξίδι τῆς Παλαιστίνης ἦταν σὰ μιὰ ἐπίσκεψη στὸ ἀπλό, εἰρηνικὸ καὶ φωτεινὸ σπίτι τοῦ Ἰησοῦ. Μοῦ ἔδωσε τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ γλυκὸς Ραβὶ μὲ δέχθηκε μὲ καλωσύνη στὴν αὐλὴ Του, ὅτι κάθισε πλάι μου σ' ἕνα πεζούλι μὲ λουλούδια, κάτω ἀπὸ μιὰ σκιερὴ περιπλοκάδα, κι ὅτι Αὐτός, πού εἶχε κηρύξει γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ γιὰ ὅλους τοὺς αἰῶνες, μίλησε λίγη ὥρα, ἀργὰ καὶ σιγανὰ, μόνο σὲ μένα, μόνο γιὰ μένα. . .

«Γλαυκοὶ Δρόμοι», 1947, σ. 203 - 208

Κώστας Οὐράνης

3. Η ΓΕΝΝΗΣΙ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Πόσο παράξενα θ' ἀντιλαλήση αὐτὲς τὶς μέρες τὸ τραγούδι τῶν Ἀγγέλων, τὸ τραγούδι τῆς Γεννήσεως « ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία »! Αἵματα, ποτάμια, ποτίζουν τὴ χιλιοπαυδαμένη φλούδα τῆς Γῆς. Κι ὁ κόσμος, λαχταρισμένος, κρατεῖ τὴν ἀνάσα του, στὴν προσμονὴ κάποιας ἀπροσμέτρητης καταστροφῆς. Οἱ Ἀντίχριστοι ἔχουνε ξαπολύσει κατὰ τοῦ ἀνθρώπου κάτι ἄπειρα πιὸ φοβερὸ κι ἀπὸ τὴ φωτιά κι ἀπὸ τὸ σίδερο κι ἀπ' ὅλες τὶς μηχανὲς τῆς Κολάσεως: Τὸ μῖσος τὸ ἀστόμωτο*, τὸ μῖσος τὸ ἀχόρταγο, δράκοντα μὲ πύρινη ἀνάσα...

Μέσα στὶς στυγερὲς πανδαισίες, ποὺ ὀργανώνουν οἱ σκοτεινοὶ μάγιστροι τοῦ μίσους καὶ ποὺ μπροστὰ τους τὰ ὄργια τοῦ ρωμαϊκοῦ ξεπεσμοῦ μοιάζουν ἀθῶα παραπατήματα παιδιῶν, τὸ θεῖο μήνυμα τῆς Βηθλεὲμ ξαναπαίρνει τὴν πρωταρχικὴ του δύναμι καὶ τὴν ἐννοιά του. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἔγινε πιὸ βαθιὰ αἰσθητὴ στὴν ἀνθρωπότητα ἢ ἀλήθεια, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὄχι μόνον δὲν εἶναι θρησκεία ξεπερασμένη, ἀλλὰ δὲν ἔχει κἄν ἀρχίσει νὰ γίνεταί ζωὴ, ὅτι θὰ χρειασθοῦν ἀγῶνες μακροὶ καὶ σειρά ἴσως νέων μαρτύρων, ποὺ στὸ τέρας τοῦ μίσους θ' ἀντιτάξουν τὸ Νόμο τῆς Ἀγάπης καὶ θὰ τὸν στήσουν κυβερνήτη μιᾶς νέας ἀνθρωπότητος.

Μὲ καρδιά γεμάτη εὐλάβεια κι ἐλπίδα θερμὴ ἄς στρέψουμε τὴ ματιὰ κατὰ τὸ μέγα φῶς, ποὺ ὑψώνεται ἀπὸ τὴν ταπεινὴ φάτνη, ὅπου συντελεῖται τὸ βαθύ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ. Εἶναι τὸ μυστήριον τῆς ἀπεριόριστης ἀγάπης στὸν ἀνθρώπο. Μέσα σὲ μιὰ σπηλιὰ ντύνεται ὁ Παντοδύναμος τὴν ἀνθρώπινη σάρκα, γιὰ νὰ θυμίσῃ στὴν ἀνθρωπότητα τὸ ἀθῶο ξεκίνημα τῶν πρωτοπλάστων. Τ' ἄχυρα τῆς τροφῆς καὶ τῆς στρωμνῆς τῶν ζώων παίρνει γιὰ πορφύρα Του ὁ Βασιλιάς τοῦ Κόσμου. Καὶ τὰ σουραῦλια τῶν τσοπάνηδων εἶναι ἡ μουσικὴ, ποὺ διαλαλεῖ τὸν ἐρχομὸ Του. Ἐρχεται ἀνάμεσα στοὺς ποιμένες, γιὰτὶ κι Αὐτὸς ἕνας ποιμὴν εἶναι — ποιμὴν ψυχῶν, ποὺ θ' ἀφήσῃ τὸ ποίμνιον γιὰ νὰ τρέξῃ νὰ φέρῃ στὴν ὀλόθερμη ἀγκαλιά Του τὸ « ἀπολωλὸς πρόβατο ». Γιὰτὶ ἔρχεται νὰ λυτρώσῃ τὸν ἀνθρώπο μὲ τὴ μετάνοια, τὴν ἀγάπη καὶ τὴ συχώρεσι.

* Ἄς γυρίσουμε τὰ μάτια, τὴ δραματικὴ τούτη ὥρα, κατὰ τὴ σπη-

λιά τῆς Βηθλεέμ. Ἄς ἀτενίσουμε τὸ θαῦμα τῆς ἐνανθρωπήσεως : Ὁ Θεὸς δὲν ντύνεται μονάχα τῆ σάρκα, μὰ καὶ τῆ βαρειά μοῖρα τῶν ἀνθρώπων. Ἔρχεται νὰ τὴν ὑποστῆ ὁ ἴδιος : νὰ ζήση τῆ φτώχεια καὶ τὸν πόνο, τὴν παραγνώρισι καὶ τὴν πίκρα, τὴν ἀδικία καὶ τὸν κατατρεγμὸ – αὐτὸν τὸ θάνατο, πού δὲν εἶναι στὴ φύσι Του, ὀλοτελα ξένος γι' αὐτόν. Ἔρχεται νὰ λυγίση, σὰν ἄνθρωπος, τὴν τραγική, τὴν κρίσιμη στιγμή τοῦ Ὁρους τῶν Ἑλαιῶν – « παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο ! » – νὰ νοιώσῃ, στὸ ζύγωμα τοῦ θανάτου, τὴν ἀφατη θλίψι τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ τῆς ζωῆς· καὶ ἡ νύκτα ν' ἀκούσῃ, κατάπληκτη, τὰ θεῖα χεῖλη νὰ ψιθυρίζουν : « περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἔως θανάτου » !

Οἱ λαοί, πού κάθονται στὸ σκοτάδι, πού παραδέρνουν στὸ σίφουνα τοῦ μίσους, ἄς ἀντικρύσουν σήμερα τὸ μέγα φῶς, πού ὑψώνεται μεσοούρανο ἀπὸ τὴν ταπεινὴ σπηλιά : Ὁ Ἄναρχος, ἀπὸ τὸν ὕψιστο θρόνο Του, κατεβαίνει νὰ ντύσῃ τὴν τελειότητά Του μὲ τὸ σχῆμα τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας. Τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀφθαρτη οὐσία Του ἔρχεται νὰ φυλακίσῃ – σ' ἓνα κίνημα ὑπέρτατης ἀγάπης – μέσα στὰ στενὰ κι ἐφήμερα ὄρια τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. Κατεβαίνει νὰ δώσῃ τὸ παράδειγμα τῆς ἀδελφοσύνης, νὰ ἐξισωθῆ μὲ τὰ πλάσματά Του.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα τῆς ὑπέρτατης καλωσύνης, τῆς θείας αὐταπαρνήσεως, δείχνει τὸν πάμφωτο δρόμο τῆς σωτηρίας. Μωροὶ καὶ τυφλοὶ ὅσοι πίστευσαν ὅτι ἀλλαγὴ τῶν ὑλικῶν ὄρων τῆς ζωῆς μπορεῖ νὰ φέρῃ τὴν θεραπεία τῆς βαρειᾶς ἀρρώστειας, πού δέρνει τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ αἰῶνες, πού πέρασαν ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού συντελέσθηκε τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως, δείχνουν ξάστερα πὼς ὅλα τὰ δεινὰ, πού ἀποκορυφώνονται σήμερα στὴν παγκόσμια ἀγωνία, εἶναι τὰ πικρὰ προϊόντα τῆς θεμελιακῆς αὐτῆς πλάνης, νὰ ζητοῦμε ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, στὶς συνθήκες τῆς ὑλικῆς τοῦ βίου, τὴ σωτηρία. Δείχνουν ἀκόμα ὅτι ὅλα τὰ καλά, ὅλα τὰ βήματα τῆς ἀληθινῆς, τῆς ἠθικῆς προόδου στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ἔρχονται ἀπὸ μέσα : Ἀπὸ τὴ συνείδησι. Καὶ σ' αὐτῇ, πού εἶναι τὸ ἴδιο φύσημα τοῦ Θεοῦ, ἀπευθύνεται τὸ θαῦμα τῆς ἐνανθρωπήσεως : « Κοίταξε - λείπει στὸν ἄνθρωπο - πὼς γιὰ τὴν ἀγάπη σου δέχομαι ν' ἀποβάλλω τὴν παντοδυναμία μου· πὼς ντύνομαι τὴν ἀδυναμία σου· πὼς δέχομαι τὰ βάρ-

σανά σου, πώς γίνομαι μαζί σου ένα, να περπατήσω στο δρόμο σου, να μοιρασθῶ τὴ θλίψί σου, να σταυρωθῶ καὶ να πεθάνω γιὰ σένα ».

Ἡ ἐνανθρώπησι τοῦ Σωτῆρος εἶναι ἀπὸ τὰ βαθύτερα μυστήρια. Ντυμένος τὴν ἀνθρώπινη σάρκα, σ' ὅλη της τὴν πραγματικότητα, ἔρχεται να δώσῃ με τὴ γήινη ζωὴ του τὸ πρότυπο τῆς ζωντανῆς ἀλήθειας, ὅτι μέσα στο φθαρτὸ κι ἐφήμερο σκῆνωμα μπορεῖ να κατοικήσῃ ἡ Ἀπόλυτη Ἀγάπη. Γιὰ να φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν ὑψηλὸ αὐτὸ καὶ σωτήριο τύπο ζωῆς, ποὺ ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωσε με τὴν ἐνανθρώπησί Του, πρέπει να νικήσῃ μέσα του ὅλα τὰ κατώτερα ἔνστικτα, τὰ πάθη, τὶς ματαιότητες, τοὺς ἐγωισμούς, τὴν τάσι πρὸς τὶς ἐφήμερες ἀπολαύσεις, τὶς μικρόχαρες ἐπιδιώξεις, τὶς ἐγκόσμιες φιλοδοξίες, ὅτι τὸν χωρίζει ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀπὸ τὸν πλησίον, ν' ἀπαρνηθῇ τὸν ἑαυτὸ του, να τὰ χάσῃ ὅλα, γιὰ να κερδίσῃ τὸ ένα, τὸν ἐξαγνισμό, τὴν ἐσωτερικὴ του ἀνύψωσι, τὴ χάρι τῆς ἀγάπης.

Ἡ θεία τούτη διδαχὴ, ποὺ ποτὲ δὲν ἔπαυσε να εἶναι ἐπίκαιρη, σήμερα εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ σωτήρια. Ποῦ φέρνουν τὰ κηρύγματα τοῦ μίσους, ποὺ ἴσπειραν στὸν κόσμον οἱ Ἀντίχριστοι, ποῦ ὀδηγοῦν ἢ ἀπιστία κι ἢ ὑλοφροσύνη, τὰ πάθη καὶ οἱ ἐγωισμοί, τῆς ἀπληστίας ὁ σάρακας, ἡ μέθη τῶν αἱμάτων καὶ τῶν φόνων, τὸ βλέπει ὁ κανένας τόσο καλά, ποὺ κάθε λόγος περισσεύει. Ἡ ἀνθρωπότης σφαδάζει*, με μπηγμένο στὰ σπλάχνα της τὸ ἀκονισμένο σίδερο. Κανένας δὲν μπορεῖ να εἶναι βέβαιος γιὰ τὴν αὔριο. Κι αὐτοὶ ἀκόμα οἱ δάσκαλοι τοῦ μίσους κάθονται πάνω στὸν κρατῆρα τοῦ ἡφαιστείου, ποὺ οἱ ἴδιοι παραγέμισαν μ' ἐκρηκτικὲς ὕλες. Μάταια ζητᾶνε, με τὸν φρενιασμένο πολλαπλασιασμό τῶν μέσων τῆς καταστροφῆς, τὴ σιγουριὰ τῆς κυριαρχίας. Ἄμα οἱ δυνάμεις τῆς Κολάσεως ξαπολυθοῦν πάνω στὸν πλανήτη, κανένας δὲν θὰ μπορέσῃ να τὶς διευθύνῃ κατὰ τοὺς δικούς του σκοπούς. Κανένας δὲν κατέχει τὶς μαγικὲς λέξεις, ποὺ τὶς βάζουνε σὲ πειθαρχία. Κανένας δὲν μπορεῖ να ξέρῃ κατὰ ποῦ θὰ στραφοῦν τελικὰ οἱ τόσο σοφὰ ἐτοιμασμένες μηχανὲς τοῦ ὀλέθρου.

Ἀπὸ τὴ σπηλιὰ τῆς Βηθλεέμ, ἀπὸ τὴν ταπεινὴ φάτνη, ποὺ διὰ λέξε γιὰ λίκνο του, τὸ θεῖο βρέφος καλεῖ τὴν ξεστρατισμένη ἀνθρωπότητα στο δρόμο τοῦ λυτρωμοῦ. Καλεῖ τὸν θνητό, ποὺ ἔχει πνίξῃ στὰ στήθια του κάθε ἀνθρώπινο αἶσθημα, να γυρίσῃ στο δρόμο τῆς

πραότητος καί τῆς συμπόνας, τῆς καλωσύνης καί τῆς ἀγάπης. Αὐτὸ τὸ κήρυγμα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ πρέπει νὰ γίνη τὸ θεμέλιο τῆς σωτηρίας. Ἡ ἀνάπλασι τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ζήτημα ἐσωτερικῆς καθάρσεως. Ἡ ἀμφίβολη σοφία τῆς κοσμικῆς ἡγεσίας ἔχει χρεωκοπήσει. Τὸ θέαμα τοῦ σημερινοῦ κόσμου, ποὺ πορεύεται στὸ γκρεμὸ, εἶναι ἡ δραματικὴ βεβαίωσι αὐτῆς τῆς χρεωκοπίας. Δείχνει ξάστερα ὅτι μ' ὄλες τὶς κολοσσιαῖες προόδους τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ἠθικός μας πολιτισμὸς εἶναι τιποτένιος.

Οὔτε ἡ φιλοσοφία, οὔτε ἡ ἐπιστήμη μπόρεσαν νὰ δώσουν στὸν ξεστρατισμένο ἄνθρωπο κανόνα ζωῆς. Μέσα στοὺς σκολοῦς* δρόμους, ποὺ τὸν ἔφερε ἡ ὑπεροψία τοῦ λογικοῦ, ἔχασε τ' ἀχνάρια τοῦ Κυρίου. Καί ἡ συγχυσμένη ἀπὸ τὸν πάταγο τῆς ψευτοπροόδου ἀκοή του, δὲν μπορεῖ πιά νὰ συλλάβῃ τὴ φωνή του. Τὸ μεγάλο καί χαρμόσυνο ἄγγελμα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ ἔγινε μιὰ νεκρὴ χρονολογία στὴν ἱστορία. Ἡ γέννησι τοῦ Λυτρωτῆ ἀκόμα δὲν πραγματοποιιῆθηκε μέσα μας. Καί τὸ θεῖο παράδειγμα μένει μετέωρο, σὰν κάτι ἀπρόσιτο κι ἄγιο.

Ὅμως ποτὲ δὲν εἶναι ἀργὰ γιὰ τὴν ἀληθινὴ μετάνοια. Κι ἔχει σημαίνει ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἡ ὥρα της. Ἡ σοφία πρέπει νὰ λυγίσῃ ταπεινωμένη τὰ γόνατα μπροστὰ στὸ Σωτῆρα. Πρέπει νὰ πιστεύσῃ τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ, σὰν τὴν πιὸ ἀπλῆ καρδιὰ τοῦ πρώτου χριστιανοῦ. Πρέπει αὐτὸς ὁ ψευτομορφωμένος, ποὺ πῆγε κι ἔσχισε μὲ τὸ παγερὸ λεπίδι τῆς κριτικῆς αὐτὸν τὸν πυρῆνα τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεώς τοῦ κόσμου, ποὺ ἀρνήθηκε αὐτὸ, τὸ θεμέλιο τῆς πίστεως, μὲ δάκρυα ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν πλάνη του. Νὰ βρῆ τὸ δρόμο πρὸς τὴ Δαμασκό. Καί, σὰν τὸν Παῦλο, νὰ γυρίσῃ μὲ τὴ φλόγα τῆς πίστεως στὴν καρδιὰ καί τὴ δάδα τοῦ ἀποστόλου στὸ χέρι. Γιατὶ ἄλλο σύνθημα λυτρωμοῦ δὲν ὑπάρχει, ἀπ' αὐτὸ ποὺ ῥιξε ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ντυμένος τὴν ἀνθρώπινη σάρκα: Αὐταπάρνησι, ταπεινώσι, ἀγάπη. Εἶναι ἡ θρησκεία τῶν θρησκειῶν, ἡ μόνη ποὺ μπορεῖ ν' ἀντιταχθῆ στὸ μανιασμένο ξέσπασμα τοῦ μίσους, ποὺ φοβερίζει τὴν ἀνθρωπότητα μὲ ἀφανισμό. Μονάχα μὲ μιὰ ἡγεσία πραγματικῶν χριστιανῶν μπορεῖ ν' ἀνατείλῃ φῶς γιὰ τοὺς λαοὺς, ποὺ κοίτονται σήμερα στὸν ἴσκιο τοῦ θανάτου.

«Ἑλληνικὴ Δημιουργία» τ.ς' (1950), σ. 885 ἔξ. Σπύρος Μελέας

4. ΤΟ ΑΣΤΕΡΙ ΤΩΝ ΜΑΓΩΝ

1. Ἡ γέννησί Σου τὸ ἁγίασε τὸ καθετὶ στὴ φάτνη,
τ' ἄψυχα καὶ τὰ ζωντανά. Μουκανητὰ σκορπίζουν
τὰ βόδια καὶ τ' ἀλόγατα μ' ἀγάπη χλιμιντρίζουν...
Ἡ γέννησί Σου τὸ ἁγίασε τὸ καθετὶ στὴ φάτνη.
2. Καὶ τὸ Ἄστρο, ποὺ δὲ θὰ φανῆ ποτὲ στὸν κόσμον πιά,
ἀπὸ τοῦ Στερεώματος τ' ἀμέτρητα τὰ βάθη
ἦρθε κι ἀπὸ τὴ φάτνη Σου, Χριστέ μου, ἐπάνω ἐστάθη·
τὸ Ἄστέρι, ποὺ δὲ θὰ φανῆ ποτὲ στὸν κόσμον πιά.
3. Τὸ Ἄστέρι αὐτὸ, ποὺ ὠδήγησε τοὺς Μάγους νὰ σὲ βροῦνε,
κάθε πιστὸς μὲ τῆς ψυχῆς τὰ μάτια τὸ θωρεῖ.
Τὸ Ἄστέρι αὐτὸ στὴ φάτνη Σου κι ἐμένα μ' ὠδηγεῖ,
τὸ Ἄστέρι αὐτὸ, ποὺ ὠδήγησε τοὺς Μάγους νὰ σὲ βροῦνε...

«Κασταλία Κρήνη», 1950, σ. 183

Σωτήρης Σκύπης

5. ΔΙΠΛΟ ΟΡΑΜΑ

— Σοῦ ἴταξα αὐτὸ τὸ χαρτάκι. Διάβασέ το ! Μοῦ εἶπε ὁ γέρο -
Κορφιάτης τὴν ἡμέρα τῆς περιφορᾶς τοῦ Ἁγίου Σπυριδωνοῦ στὴν
Κέρκυραν, 15 Αὐγούστου. Καὶ μοῦ ἔδειχνε ἓνα κομμάτι χαρτὶ ζαρω-
μένο καὶ κιτρινωμένο ἀπ' τὸν καιρὸ.

— Πῶς τὸ ἔχω στὰ χέρια μου μὴν ρωτᾶς. Διάβασέ το ! Κι ἐδιά-
βασα πέντε γραμμὲς μὲ γράμματα μισοσβησμένα, ἀκανόνιστα καὶ
ἀνορθόγραφα :

« Ὅρκιζοῦμαστε στὴ μεγάλη του Χάρι, ἐμεῖς Διάκος Συμεῶν, σκευο-
φύλακας τοῦ Παναγίου Ναοῦ του, καὶ Χαράλαμπος Καμπονέρης,
ἐκκλησιάρχης, πῶς τὰ μεσάνυκτα κι ἔπειτα — δὲ θυμούμαστε καλὰ —
δεκαπέντε μὲ δεκάξι, Αὐγουστο μῆνα τοῦ 1716, ὁ Ἅγιος ἄφησε τὸ
κουβούκλι του γιὰ μιὰ - δυὸ ὥρες, κι ὕστερις βρέθηκε πάλι μέσα.
Ἔτοῦτο γιὰ κειοὺς ποὺ δὲν πιστεύγουνε ».

— Σοῦ ἴταξα πῶς θὰ σ' τὸ δείξω, ἐξακολούθησε νὰ μοῦ λέγῃ ὁ
γέρος· μὰ καὶ σὺ θὰ γράψῃς τὰ ὅσα σοῦ ἴπα ὅπως τ' ἄκουα ἀπ' τὸν
πατέρα μου, κι ἐκειὸς ἀπ' τὸν ἐδικό τουνε, ὅπως τὰ ἴμαθε ἀπ' τὴ μάνα

του, κι εκείνη πρὶν παλαιόθεν, κι ἔτσι ἴσαμε πέντε γενεές πού φθάνει στοῦ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ Χαράλαμπου.

Τοῦ ὑποσχέθηκα τοῦ γέρον· καὶ τὰ γράφω.

Ἡμερόνυκτα τὰ κανόνια ὀλόγυρα στήν πόλι· ὁ βενετὸς Ναύαρχος εἶχε μαζευθῆ κάτω ἀπὸ τὰ τείχη κι ἄφησε τὸ στόλο τῶν ἀπίστων ν' ἀράξη στὸν ἤσυχο γιαλὸ τοῦ Ἰψου καὶ τοὺς Γονιοὺς τὸν Αὐγουστο τοῦ 1716. Ἦταν ἡ δεύτερη φορὰ πού οἱ Τοῦρκοι πατοῦσαν τὴν Κέρκυρα.

Μέσα στήν πόλι φόβος καὶ τρόμος. Ἔτρεχαν στοῦ Παλαιὸ Φρουρίου, σήκωσαν τὸ γεφύρι, κι ἀφέθηκαν στοῦ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Μόνον ὁ στρατάρχης ἄτρομος, ψύχραιμος, ἀεικίνητος, ἐμάζευσε τὴ λίγη φρουρὰ ἀπὸ Ἐνετούς, Σάξονας καὶ Ἑλληνας, ἐπῆρε καὶ μερικὰ παλληκάρια ἀπ' τὴν πόλι, ἐκλείσε τὴν Πύλη τοῦ Παλαιοῦ Φρουρίου, καὶ ἀνάγκασε τὸν κόσμο, τοὺς νέους νὰ ὀπλισθοῦν, τοὺς γέροντες, τὰ παιδιὰ καὶ τὶς γυναῖκες νὰ κουβαλοῦν χῶμα, νὰ βοηθοῦν στοὺς προμαχῶνας, νὰ περιποιοῦνται τοὺς πληγωμένους.

Ὁ κόσμος πῆρε θάρρος· σιγὰ-σιγὰ συνήθισε· καὶ κάθε δειλινὸ ἐμαζεύετο μπροστὰ στὴ μικρὴ πλατεῖα τοῦ Ἁγίου, καὶ ὅλοι, ὀρθόδοξοι καὶ λατῖνοι, ἐμπαιναν ἀπ' τὴ μιὰ πόρτα, προσκυνοῦσαν, κι ἔβγαιναν μὲ πιὸ θάρρος ἀπ' τὴν ἄλλη.

Ὁ Χαράλαμπος Καμπονέρης, ἐκκλησιάρχης, μαζί μὲ τὸν διάκο Συμεῶν, ἔκαναν νυκτέρι κάθε βράδυ, φύλακες ἄγρυπνοι μέσα στοῦ Ναό· ἔτοιμοι μὲ τὴν πρώτη προσεγγίη, νὰ κατεβάσσουν τὸν Ἁγιο μὲ τὴν λάρνακα, μέσα στήν καταπακτὴ, πού ἴχαν ἀνοίξει μυστικὰ στοῦ πλάι τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς, γιὰ νὰ τὸν γλυτώσουν ἀπ' τὰ χέρια τῶν ἀπίστων. Κι αὐτὸ ἦταν πού τὸν πείραζε περισσότερο τὸν ἀγαθὸ καὶ ἀπλοϊκὸ χωριάτη, πού τριάντα χρόνια εἶχε στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἁγίου. Πῶς θὰ τὸν ἐξευτέλιζαν ἔτσι τὸν Ἁγιο! Τὸν Ἁγιο, πού τὸν ἔβλεπε τόσα χρόνια νὰ κἀνη χάρες, νὰ σώζη κόσμο, νὰ ἔχη τόση δύναμι !

Καὶ κάθε βράδυ, σὰν γύριζε στήν ἐκκλησία, πῆγαινε κουνῶντας τὰ χέρια καταπάνω στοῦ φοβισμένο Συμεῶν καὶ τοῦ ἔλεγε :

— Θὰ τὸ ἴδῃς πού δὲ θὰ γίνῃ αὐτό ! Δὲ θὲ νὰ μπῆ ἐκεῖ μέσα ! Ὅχι ! Θὰ τὰ διώξῃ τὰ παλιόσκυλα. Μωρέ, θὰ τὰ διώξῃ, σοῦ λέω ! ὅπως τοῖ ἄλλες ἔδιωξε καὶ τὴν πανούκλα !

Κι ἔπειτα γύριζε κατὰ τὸν Ἅγιο, κλεισμένο στὴν ἀσημένια του λάρνακα, καὶ τὰ χεῖλια του ἄρχιζαν νὰ κινουῦνται καὶ νὰ ψιθυρίζουν σιγὰ-σιγὰ.

Τί ἔλεγε ; Ὁ διάκος δὲν ἄκουγε. Μόνο τὸν ἔβλεπε ὕστερ' ἀπ' τὸ σταυρὸ του νὰ κἀνὴ χειρονομίες καὶ νοήματα κοιτάζοντας κατὰ πρόσωπο τὸν Ἅγιο σὰν νὰ τοῦ ἔλεγε : « Σὺμφωνοὶ εἴμαστε ». Ἐπειτα σήκωνε τοὺς ὤμους κι ἐτραβοῦσε στὸ στασίδι του, πού κάθε νύκτα μισαγρυπνοῦσε, γιὰ νὰ ἴναι πάντα ἔτοιμος.

Ἦταν κοντὰ μεσάνυκτα : Τῆς Παναγίας, δεκαπενταύγουστο, στὰ 1716.

Ἦσυχὴ ἢ βραδιά. Νύκτα καλοκαιρινὴ μὲ φεγγάρι σὰν ἀσημένιο δίσκο πού ἔλαμπε κι ἐφώτιζε ὅλη τὴν ὁμορφὴ φύσι τῆς Κέρκυρας. Μακριὰ στοὺς προμαχῶνες, στὸν Ἄι—Ἀντώνη, ἀπ' τὸν Ἄι—Θανάση καὶ τὴν Πούντα, ἀκούοντο μαζὶ μὲ τὸ μονότονο τραγούδι τοῦ γρύλλου, τὰ « Γρηγορεῖτε. . . » ν' ἀντηχοῦν σὲ διάφορες γλῶσσες. Οὔτε μιὰ κανονιὰ ἐκείνη τῆ βραδιά. Γαλήνη καὶ στοὺς μαχητὰς καὶ στὴ φύσι. Μιὰ βουβὴ ἡσυχία ἀπ' ἐκείνες πού γίνονται πρὶν ἔλθῃ ἡ μεγάλη τρικυμία . . .

Στὸν Ἅγιο οἱ πόρτες εἶχαν κλείσει ἀπὸ νωρὶς. Δυὸ τρεῖς κανδηλές τρεμόσβηναν· ἐμπρὸς στὴν Παναγιὰ ἢ μιὰ· στὴ θύρα τοῦ τέμπλου ἢ ἄλλη. Κι ἡ τρίτη, μεγάλη, ἀτόφια ἀσημένια, μπρὸς στὴν ὀρθὴ λάρνακα μὲ τ' ἅγιο λείψανο, ἄλειωτο κι ἀκέραιο στοὺς Αἰῶνες.

Ὁ Χαράλαμπος ἀπ' τὸ πρῶτο στασίδι, μὲ τὸ κεφάλι ἀκουμπισμένο στὴν παλάμη, ἀντίκρυζε μὲ μισοκλεισμένα μάτια κατὰ πρόσωπο τὸν Ἅγιο, ἐκεῖ στὴ δεξιὰ πύλη· καί, καθὼς τὸ φῶς τῆς κανδηλῆς τρεμόσβηνε, τοῦ φαινόταν πῶς ἐκεῖνο τὸ μελαψὸ προσωπάκι μέσα ἀπὸ τὸ τζάμι ἐκινεῖτο, τοῦ ἔκανε νοήματα· κι αὐτὸς ἄρχιζε τότε τὰ παρακάλια καὶ ψιθύριζε :

— Διῶξέ τους, Ἄγιε μου ! Διῶξέ τους !

Ἐξαφνα, μέσα στὴν ἀπέραντη ἐκείνη γαλήνη ἀντήχησε ἡ πρώτη κανονιὰ. Ἀμέσως ἄρχισαν ἀπ' ὅλες τὶς μεριές. Τὰ τζάμια τῆς ἐκκλησίας ἔτριζαν. Κάτω μακριὰ, ἀκούοντο οἱ ἀλαλαγμοὶ τῶν ἀπίστων, πού σὲ μιὰ τελευταία ξαφνικὴ ἔφοδο μὲ τὰ κεφάλια σκυμμένα κάτω ὄρμουσαν γιὰ νὰ τελειώσουν μιὰ ὥρα ἀρχύτερα.

Ἐπάτησαν τὸν πρῶτο προμαχῶνα. Τοὺς ἐξεμάτιζαν ἀπὸ πάνω

μέ λάδι· τούς ἔκεραύνωναν ἀπὸ τὰ τείχη. Αὐτοὶ ἔμεναν θηρία, ἀτάραχοι. Πήδησαν στὴν τάφρο· ἔβαλαν σκάλες· ἄνοιγαν τὶς πόρτες. Μέσα στὴν πόλι, οἱ φωνές, τὰ κλάματα τῶν μικρῶν, παράπουνα, παρακλήσεις. Τὰ οὐρλιάσματα τῶν σκύλων· λαλήματα πετεινῶν· οἱ καμπάνες ποὺ ἐσήμαιναν ἀκανόνιστα, φοβισμένα, παραλλαγμένα. "Όλα μαζί σὰν μιὰ μυριόστομη κραυγὴ ἀνέβαιναν ψηλὰ στὸν οὐρανό, ποῦ, τόσο πρὶν ὀλοφέγγαρος καὶ κατακάθαρος, ἄρχιζε τώρα νὰ σκοτεινιάζῃ ἀπὸ βαριά σύννεφα, ποὺ ἐμαζεύοντο καὶ κατέβαιναν τόσο χαμηλά, ποὺ περνοῦσαν ἀπάνω στὶς στέγες τῶν ψηλῶν σπιτιῶν.

Ἄστραπές καὶ ἀστροπελέκια ἔσχιζαν ποῦ καὶ ποῦ ἓνα βαθὺ σκοτάδι μέσα στὰ στενὰ καντούνια, ὅπου ἐπαράδερνε πλῆθος ἔτοιμο γιὰ σφαγὴ, παιδιὰ γιὰ ἀλλαξοπιστία.

Ἐκεῖ ἀκίνητοι ἀπὸ τὸ φόβο, κοκκαλωμένοι, πτώματα ὄρθια ἐπάνω στὰ στασίδια οἱ δύο φύλακες, ὁ ἓνας λαϊκὸς ὁ ἄλλος κληρικὸς, ἐγύρισαν, κοιτάχθηκαν καὶ εἶπαν μὲ τὰ μάτια :

— "Όρα εἶναι !

Ἐτοίμασαν τὸ γερὸ σχοινί, σήκωσαν τὴν πλάκα, κοίταξαν τὸ βαθὺ ἄνοιγμα, καὶ πρὶν ἀρχίσουν ἔπεσαν καὶ οἱ δυὸ μὲ τὸ μέτωπο στὶς πλάκες μπροστὰ στὴ λάρνακα, γιὰ νὰ τὸν προσκυνήσουν γιὰ τελευταία φορά.

Πότε-πότε σήκωναν τὸ κεφάλι, κάρφωναν τὰ μάτια στὸ τζάμι καὶ τὰ χεῖλιά τους ψιθύρισαν σιγὰ-σιγὰ· ἔπειτα ἔσκυψαν πάλι στὸ κρῦο μάρμαρο. Οἱ βροντές ἔκαναν τὸ πλακῶστρωτο νὰ τρέμῃ. Τὸ τέμπλο ἐφωτίζετο ποῦ καὶ ποῦ ἀπὸ τὶς ἀστραπές· οἱ κανδηλὲς μὲ τὶς χρυσὲς ἀλυσίδες τοὺς ἐχοροπηδοῦσαν σὲ κάθε βροντῇ, ποὺ ἐπιγιγε καὶ φωνές καὶ ἀλαλαγμούς καὶ κανονιές.

Γεμάτοι ἀπὸ κατάνυξι, ἔτοιμοι γιὰ τὴν τελευταία τους ὥρα, ἔδιναν κι οἱ δυὸ τὴν ψυχὴ τους ὅλη ἐκείνη τὴ στιγμή, καὶ εἶχαν λησμονήσει τὴ δουλειά τους καὶ τὸν ἅγιο σκοπὸ τους. Μόνον, σὰν μέσα σὲ ὄνειρο, σὰν νὰ ἤρχοντο ἀπὸ ἄλλον κόσμον, ἄκουαν ἀόριστες, συγκεχυμένες ὁμιλίες, φωνές σπαρακτικές, γόους γερόντων, γυναικῶν καὶ παιδιῶν : Σῶσέ μας, Ἄγιε μας ! . . Διῶξε το' ἄπιστους ! . . Μαννούλα !

Οἱ κανδηλὲς ἔπαιζαν· τὸ φῶς ἐτρεμόσβηνε. Μιὰ ἀστραπὴ ἐγένε μισε μὲ φῶς τυφλωτικὸ κι ἔλαμψαν ὅλα : εἰκόνες καὶ μανουάλια καὶ

κανδηλές. Καὶ ἄστραψε ὅλη ἡ λάρναξ. Καὶ μὲ τὸν κρότο τῆς βροντῆς, βροντῆς μεγάλης ποὺ ἐκράτησε ὥρα πολλή, τὰ τζάμια μπροστὰ ἀπ' τὴν ὀρθὴ θήκη — θρόνο ἀτίμητο — ἀνοιξαν διάπλατα καὶ μιὰ ἀνέκφραστη εὐωδία ἐπλημμύρισε τὸ Ναό.

Τὰ μάτια τοῦ διάκου καὶ τοῦ ἐκκλησιάρχου ἔκθαμβα, ἐκστατικά, μυστικοπαθῆ ἀπ' τοὺς κόσμους ποὺ ταξίδευαν τόσην ὥρα, καρφώθηκαν ἐκεῖ στὰ σκαλιὰ τοῦ τέμπλου.

Ἐνα γεροντάκι μελαψό, καμπουριασμένο, μὲ τὸ κεφάλι γυρτὸ στὰ πλάγια, ἀκκουμπῶντας τὸ δεξι χέρι στὴν πατερίτσα, ντυμένο στὴ χρυσοποίκιλτη πορφύρα, μὲ τὶς χρυσὲς παντοῦφλες κατέβαινε σιγὰ-σιγὰ τὰ σκαλοπάτια, ἔσχισε τὴν ἐκκλησιὰ ἀπ' τὴ μιὰν ἄκρια ὡς τὴν ἄλλη, καὶ μὲ βῆμα συρτό, ἤσυχο, σχεδὸν ἐναέριο, χάθηκε ἐκεῖ στὰ σκοτεινὰ βάρη τοῦ ναοῦ. Οἱ εἰκόνες ἔτριζαν, τὸ τέμπλο ἐσειότανε, οἱ κανδηλές ἔσβησαν καὶ σκοτάδι βαθὺ χύθηκε τριγῦρο.

Πόσην ὥραν ἔμειναν ἐκεῖ στὶς πλάκες δὲν τὸ κατάλαβαν ποτέ τους. Ὅταν συνήλθαν καὶ κατέβηκαν ἀπ' τοὺς κόσμους τοὺς μυστικούς, ἓνα θαμβό-θαμβό φῶς ἔμπαινε ἀπ' τὰ ψηλὰ καὶ στενὰ παράθυρα. Οἱ κανδηλές ἄρχισαν νὰ χλωμιάζουν στὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ἡ λάρναξ ὄρθια στὴ δεξιὰ πύλη. Τὰ τζάμια κλειστά. Κι ἀπὸ μέσα τὸ μελαψὸ προσωπάκι γυρμένο κι ἀκκουμπισμένο στὸ πλάι, ἴδιο κι ἀπαράλλακτο.

Μόνο τοὺς φάνηκε πῶς ἓνα θεῖο χαμόγελο ἀνθοῦσε στὰ ξηρὰ σφιγμένα χεῖλη του. Γύρισε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο καὶ ρώτησε :

- Εἶδες, Χαράλαμπε ;
- Εἶδα, διάκο ! Τὸ ἴδες καὶ σύ ;
- Ναί. Μπὰς κι ἦταν ὄνειρο ;
- Τότες πῶς τὸ ἴδαμε κι οἱ δυὸ μαζί ;
- Δίκιο ἔχεις.

Δὲν εἶπαν τίποτ' ἄλλο. Ἄκουσαν θόρυβο ἔξω, ἀλλοιώτικο τώρα. Ἦταν φωνὲς χαρᾶς κι ἐνθουσιασμοῦ τρελλοῦ. Ὑστερ' ἀπὸ λίγο κτυποῦσαν δυνατὰ τὶς πόρτες τοῦ ναοῦ.

Ἄνοιξαν. Καὶ ὤρμησε μέσα πλῆθος : γέροι καὶ νέοι στρατιῶτες καὶ πολῖτες καὶ χωρικοί· ὀρθόδοξοι καὶ λατῖνοι. Ἄλλοι γονάτιζαν, ἄλλοι ἔπεφταν κάτω.

Κι οἱ δυὸ πιστοὶ ὑπηρέται τοῦ Ἁγίου ἄκουσαν ἀνάμεσα στὶς

προσευχές, στὰ γονατίσματα καί στίς εὐχαριστίες, ἀπό στόμα σέ στόμα νά διαδίδεται, νά τρέχη, νά μεγαλώνη τὸ θαῦμα, πού ἔκανε φτερά κι ἐγύρισε ὅλη τὴν πόλι σέ μιὰ στιγμή.

Τὸ πρῶν — ἔλεγαν — ἀνάμεσα στ' ἀστροπελέκια, στίς ἀστραπὲς καί τὸν χαλασμό, οἱ Τοῦρκοι ἐπάτησαν πιά, εἶχαν ἀνοίξει κι ἄρχισαν νά μπαίνουν ἀπὸ τὴν πύλη τῆ μεγάλης. Οἱ δικοί μας τ' ἄφησαν ὅλα, καὶ κανόνια καὶ προμαχώνες καὶ σκόρπισαν στὴν πόλι. Ἔξαφνα — ἔλεγαν — ἐκεῖ στὸν ψηλότερο προμαχῶνα ἀντίκρυσαν ἕναν καλόγερο γίγαντα. Κρατοῦσε μὲ τὸ ἕνα χέρι τὸ σπαθί, καὶ μὲ τ' ἄλλο ἕναν πελώριο Σταυρὸ πού ἔφθανε ὡς τὰ σύννεφα.

Κι ἦταν ἔτοιμος νά ὀρμήση. Κι ἦτανε τόσο φοβερὸς κι ἀγριεμένος, πού οἱ Τοῦρκοι σάστισαν, τὰ ἔχασαν, γύρισαν πίσω. Ἔπειτα, σὰν τρελλοὶ ἄρχισαν νά φεύγουν, νά τρέχουν, νά χάνονται. Ὁ οὐρανὸς ἔρριχνε ποτάμια ἀπὸ πάνω. Ὁ Σταυρὸς ἔλαμπε κάθε φορὰ ἀπ' τὰ σύννεφα ὡς κάτω σὰν κεραυνός. Τὸ σπαθὶ βγαζε ἀστραπές. . . Τώρα μπῆκαν στὰ καράβια τους καὶ πᾶν στὴν κατάρρα. Ἔλεγαν κι ἄλλα πολλὰ πού ὁ Χαράλαμπος δὲν τ' ἄκουσε.

Μόλις γύρισε καὶ εἶδε τὸ διάκο, τοῦ εἶπε :

— Τόπειρα, διάκο. Τόπειρα πὼς δὲν τὸ δεχότουνα αὐτό ! νά μπῆ ἐκεῖ μέσα ! Τὸν εἶδες, μωρέ, τὸν εἶδες ; Ἔ το πού πήγαινε ἐκεῖ τὴν ὥρα !

Κι ἀφοῦ βοήθησε τὸ διάκο κι ἔρριξαν τὴν πλάκα, ἔφυγε τρεχάτος, ἀνέβηκε τρία-τρία τὰ σκαλοπάτια, ἔφθασε ψηλὰ στὸ καμπαναριό, ἄρπαξε μὲ τὸ δεξιὸ χέρι τὸ γλωσσίδι τῆς μεγάλης καμπάνας καὶ μὲ τ' ἀριστερὸ τὰ μικρά, κι ἄρχισε νά σημαίνει ἀκούραστα, ἐπίμονα, ἕνα τρελλὸ καὶ χαρούμενο καμπάνισμα.

Τριγῦρο οἱ ἄλλες ἐκκλησίες ἀπαντοῦσαν· οἱ πετεινοὶ ἄρχισαν νά λαλοῦν χαρούμενα κι αὐτοί. Κι ὁ ἥλιος, λαμπερός, λαμπερός καὶ καθάριος ὕστερ' ἀπὸ τὴν καταιγίδα, ἔλαμπε κι ἐφώτισε κι ἐχρύσισε ὅλους τοὺς σταυροὺς στίς κορυφές τῶν καμπαναριῶν.

Ἀπὸ τὴν κορυφή τοῦ δικοῦ του, τοῦ πιὸ ψηλοῦ, ὁ Χαράλαμπος ἀγνάντευσε μακριὰ κεῖ πέρα, στὸ Βίδο, πανιὰ ἀτέλειωτα σὰν κοπάδι ἀπὸ γλάρους πού φευγαν ἄτακτα καὶ βιαστικά.

Ν. Πετιμεζᾶς Λαύρας

6. ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Στὸ ρημαγμένο παρεκκλήσι
τῆς Ἀνοιξης τὸ θεῖο κοντύλι
εἰκόνες ἔχει ζωγραφίσει
μὲ τ' ἀγριολούλουδα τ' Ἀπρίλη.

Ὁ ἥλιος, γέροντας στὴ δύσι,
μπροστὰ τοῦ Ἱεροῦ τὴν πύλη
μπαίνει δειλὰ νὰ προσκυνήση
κι ἀνάφτει ὑπέρλαμπρο καντήλι.

Σκορπάει γλυκεῖα μοσκοβολιὰ
δάφνη στὸν τοῖχο ριζωμένη
—θυμίαμα πού καίει ἡ Πίστις—

καὶ μιὰ χελιδονοφωλιὰ
ψηλὰ στὸ νάρθηκα χτισμένη
ψάλλει τὸ «Δόξα ἐν Ὑψίστοις».

Γεώργιος Δροσίνης

7. ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Βουβές ψυχές, θλιμμένες ! Καὶ τ' ἀπόβραδο
προσμένουν τὸ Χριστό μας ἀπὸ πέρα,
ποιός ξέρει ; ἀπὸ μακριά. Κι Ἐκεῖνος ἔρχεται
μέσ' στὸ θολὸ τοῦ φθινοπώρου ἀγέρα.

Μὲ τ' ἅγιο φῶς ἀχνόφεγγο στεφάνι Του,
μὲ τὰ θεϊκὰ χαμηλωμένα μάτια,
μόνος. Καὶ τὰ ξερόφυλλα Τοῦ στρώνουνε
χρυσᾶ χαλιὰ στὰ ἔρμα τὰ μονοπάτια.

Τοῦ κάμπου τὰ στρουθιά καὶ τὰ πετούμενα,
πού στὶς φωλιές κοπαδιαστὰ γυρίζουν,
ἅμα Τὸν δοῦνε χαμηλώνουν πρόσχαρα,
χαμοπετοῦν καὶ τὸν καλωσορίζουν.

Ἄνάριο τὸ σκοτάδι, μισοδιάφανο,
μόλις πού Τὸν σκεπάζει στὴν καπνιά του,
καὶ τὰ γυμνὰ κλαριά σὰ χέρια ὑψώνονται
καὶ δέονται στὸ ἄυλο πέρασμά Του.

Δέονται σιωπηλά. . . Κι' Ἐκεῖνος ἔρχεται
καὶ σκύβει στὶς ψυχές πού Τὸν προσμένου
σιγά. . . πονετικά. Κι ἄργα τὰ σήμαντρα
πονετικά κι αὐτὰ σιγοσημαίνουν.

« Σκιές »

Λάμπρος Πορφύρας

8. ΛΑΜΠΡΙΑΤΙΚΟΣ ΨΑΛΤΗΣ

Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ διηγήματος ὁ συγγραφεὺς δικαιολογεῖ τὴν συνθήκαιν του νὰ δημοσιεύῃ κατ' ἔτος Χριστουγεννιάτικα καὶ Πασχαλινὰ διηγήματα καταλήγων μὲ τὴν κατωτέρω παράγραφον, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν διηγηματογραφίαν του :

« Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνὸσφ ζω καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας, νὰ ὑμῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράφω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν, καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια Ἑλληνικὰ ἔθνη. — Ἐὰν ἐπιλάθωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιπλησθεῖη ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖη ἡ γλῶσσά μου τοῖς λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ ».

Ἐὸ κύρ - Κωνσταντὸς ὁ Ζ' μαροχάφτης, τρίτος πάρεδρος, ὑπόσχεται εἰς τὸν παπᾶ - Διανέλλον νὰ τὸν συνοδεύσῃ ὡς ψάλτης εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τρεῖς ὥρας μακρὰν τῆς πόλεως, ὅπου προσελκίθη ὑπὸ τῶν ποιμένων διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Ἀναστάσεως. Ἐὸ ἱερεὺς μετὰ τῶν δύο θυγατέρων του καὶ τινων ἄλλων γυναικῶν μεταβαίνουν ἀπὸ πρωΐας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ εὐτρεπίζουσι τὸ ἐγκαταλελειμμένον παρεκκλήσιον. Ἐὸ κύρ - Κωνσταντὸς ἐπρόκειτο νὰ φθάσῃ τὴν ἐσπέραν.

Τὸ δειλινὸν ἐφάνησαν μακρόθεν νὰ καταβαίνωσι τὴν ράχην, ἐρχόμενοι αἱ καλυβιώτισσα γυναῖκες, αἱ ποιμενίδες καὶ βοσκίδες τῶν ἀγροτικῶν συνοικιῶν. Ἦλθαν φέρουσαι πελωρίους κοφίνους, γεμάτους ἄνθη, λαμπάδας, κηρία καὶ ἄγγεῖα μὲ ἔλαιον, καὶ πρόσφορα καὶ μικρὰς φιαλίδας μὲ « νᾶμα » ἢ ὀδηγοῦσαι ὄνάρια μὲ τὰ σάγματα ἐπεστρωμένα διὰ κιλιμίων καὶ χραμίων, φορτωμένα τορβάδες καὶ

δισάκια μὲ φλάσκας οἴνου, μὲ τυρία νωπὰ ἢ ζεματισμένα καὶ κόκκινα αὐγά.

Κατόπιν ἐφάνησαν σφυρίζοντες ἀλλοκότως δύο ἢ τρεῖς βοσκοὶ μὲ τὰς ἀγέλας των, τὰς ὁποίας ὠδήγησαν παρὰ τὸν ἀπότομον κρημνὸν πρὸς τὴν θάλασσαν. Οἱ πράγοι ἐπήδων ἀπὸ βράχον εἰς βράχον, ἀπὸ ὄχθον εἰς ὄχθον, ἀπὸ κοίλωμα εἰς κοίλωμα, ἐνῶ τὰ ἐρίφια, χαριέντως σκιρτῶντα, ἔτρεχον κατόπιν τῶν αἰγῶν βελάζοντα, ἀγαλλόμενα πρὸς τὴν νέαν δι' αὐτὰ ἀπόλαυσιν τοῦ ἀγνώστου τούτου πράγματος τῆς ζωῆς, ἐκθέτοντα εἰς τὸν ἥλιον τὰ στακτερὰ ἢ στικτὰ καὶ λευκὰ καὶ μαῦρα τριχώματά των, ἐνῶ οἱ βοσκοὶ ὑψηλοί, ρωμαλέοι, τραχεῖς, φριξότριχοι, ἠλιοκαεῖς τὴν ὄψιν, ἔτρεχον ἔμπρὸς καὶ ὀπίσω μὲ τὰς μακράς, ἴσας μὲ τὸ ἀνάστημά των, καμπύλας τὴν λαβὴν, ράβδους των, σοβοῦντες* μετὰ πολυήχου συριγμοῦ τὴν δυσάγωγον καὶ σκιρτικὴν ἀγέλην.

Τελευταῖοι ἐφθασαν οἱ ποιμένες, ἄνευ τῶν ἀμνάδων των, τὰς ὁποίας εἶχον ἀφήσει ὀπίσω εἰς τὰς μάνδρας, κομίσαντες μόνον δύο ἀρνία σφαγμένα. Ἐφθασαν συγυρισμένοι, ἀλλαγμένοι, στολισμένοι ὅλοι των, μὲ καθαρὸς χιτῶνας, κοντὰ βρακία καὶ ὑψηλὲς βλαχόκαλτσες, μὲ πλατέα ζωνάρια, κίτρινα ἢ κόκκινα, ξυραφισμένοι καὶ μὲ τοὺς λινόχρους ἢ καστανοὺς μύστακας ἀγκιστροειδεῖς.

Ταχέως ἐκκλινεν ἡ ἡμέρα καὶ ὁ ἥλιος ἔδυσεν εἰς μίαν ράχην τοῦ Πηλίου, ἀντικρὺ, ἀφοῦ ἐπὶ πέντε λεπτὰ τῆς ὥρας εἶχε μείνει στεφανωμένος μὲ κυάνεια καὶ περιπόρφυρα χρυσαυγῆ νέφη, ἀντιλαμβάνων ὁ ἴδιος ὄσπην ἀπέδιδε δόξαν καὶ λάμψιν, καὶ ἐπὶ δέκα λεπτὰ ἀκόμη, ἀφοῦ ἐβασίλευσεν, αἱ ἀκτῖνες τῆς στέψεώς του ἔμειναν χρυσοφαεῖς, πορφυρίζουσαι, κυανίζουσαι, βάπτουσαι τὸ βουνὸν μὲ ἰῶδες χρῶμα.

Εἶτα κατῆλθεν ἡρέμα ἐπὶ τοῦ ὄρους ἡ νύξ, σπειρούσα παντοῦ τὸ βαθὺ καὶ ἄρρητον μυστήριόν της, καὶ οἱ ἔμψυχοι κρότοι καὶ ψιθυροὶ τῆς φύσεως ἐξηγέρθησαν εἰς τὰς ράχεις, εἰς τοὺς λόγγους, εἰς τὰς φάραγγας, καὶ ἡ ὄφρυς τοῦ βουνοῦ ἠτμίσθη καὶ συνεστάλη ὑγρὰ καὶ τὸ βλέφαρον τοῦ λόφου κατῆλθε, καὶ ἐκλείσθη εἰς ἓν βουνὸν ρεμματιὰ καὶ κάμπος. Καὶ ὁ μπάρμπα - Κωνσταντὸς ὁ Ζ' μαροχάφτης, τρίτος πάρεδρος τοῦ χωρίου τοῦ δήμου Λίτης, δὲν ἐφάνη οὐδαμῶθεν νὰ ἔρχεται.

Ἦτο δὲ ἀνήσυχος ὁ ἱερεὺς, καὶ φόβος ἦτο νὰ μείνωσι χωρὶς Ἀνάστασιν καὶ λειτουργίαν. Διότι εὐλόγως δὲν ἠδύνατο ἄνευ βοηθοῦ

νά ιεροπρακτήση. Λειτουργία χωρίς ένα τουλάχιστον ψάλτην ή αναγνώστην δέν γίνεται. Οί ποιμένες και οί βοσκοί ήσαν όλοι, ώς είκος, ού μόνον άγράμματοι, αλλά και άλιβάνιστοι*, οί κακόμοιροι, πολλοί τούτων.

— Τώρα, τί νά κάνουμε ; . . . 'Ορίστε, σοϋ υπόσχονται σίγουρα μιá δουλειά, κι ύστερα σ' αφήνουν μέσ' στη μέση! « 'Ανθρώπους και κτήνη σώσεις, Κύριε! »

'Ηλπιζεν έν τούτοις άκόμη ότι ό μπάρμπα - Κωνσταντός θα ήρ-
χετο. 'Αργοστόλιστος ήτο πάντοτε, τόν ήξευρεν. 'Αλλά τώρα ήτο σκοτεινή άκόμη νύξ και μόνον τά άστρα έλαμπαν άνω. 'Ολίγω ύστερα άνέτειλεν ή σελήνη, και τότε έλπις ήτο νά έλθη.

Παρήλθον δύο ώραι και ή σελήνη άνέτειλε κολοβή άπό τό σκοτεινόν βουνόν άνω, άνερχομένη βραδέως εις τό στερέωμα, και αί τάξεις τών άστρων ήραιώθησαν έπ' άπειρον και όλα σχεδόν ήμαυρώθησαν εις τήν διάβασίν της. Παρήλθεν άκόμη μιá ώρα. 'Ο μπάρμπα Κωνσταντός δέν έφάνη.

'Ο ιερεύς ήρχισε ν' άγανακτή.

— 'Ο άσυνείδητος! ό μωρός. . . "Ημαρτον, Κύριε! « 'Ανθρώπους και κτήνη σώσεις, Κύριε ».

'Ηθελε νά στείλη ένα τών ποιμένων εις τήν πολίχνην, όπως ζη-
τήση και εύρη ένα συλλειτουργόν νά τοϋ φέρη. 'Αλλ' οί ποιμένες και οί βοσκοί όλοι έρρεγchon* έξηπλωμένοι μεταξύ τών σχοίνων και τών κομαρεών, τυλιγμένοι εις τας κάπας των, εύχαριστημένοι ότι επανήλθεν ή άνοιξις και εύρισκαν όλιγώτερον παγαγράν τής γής τήν ύγρασίαν. Και αί γυναϊκές των, πλαγιασμένοι και αύται, ύπνω-
τον όλιγώτερον άκουστώς όπισθεν τοϋ 'Ιεροϋ Βήματος, τυλιγμένοι με τά χράμια και τά κιλίμια, τά όποια είχον φέρει έπεστρωμένα επί τών σαγμάτων τών όνων. Και αί εκ τής πολίχνης έλθοϋσαι γυναϊ-
κες, κύπτουσαι επί τών καλαθίων των, έξω τής θύρας τοϋ ναοϋ, ύπό τόν έστεγασμένον πρόναον και έντός τής ξυλίνης κιγκλίδος, έλαγοκοιμώντο και αύται. Μόνον ό ιερεύς άνησύχει και ήτο ά-
γρυπνος.

— Τά ξέρω έγώ άπ' όξου τά πλιότερα τά γράμματα, παπα, τοϋ έλεγεν ή θειά τό Μαθηνώ, δια νά τοϋ δώση θάρρος: νά κανοναρχώ κειδά στ' αύτί τοϋ γερο - Φιλιππη, κι ό γερο - Φιλιππη, όπουν' θεοφοβούμενος άνθρωπος, θα τά λέη κειδά όπως - όπως. . .

— Νὰ δὰ ἡ ὥρα νὰ σέ κάμουμε καὶ ψάλτη, Μαθηνώ ! ἀπήντησε γελάσας ὁ ἱερεὺς.

— Ψάλτης δὲ θὰ γίνω, μόνε κανονάρχος. Μοναχοί μας θάμαστε. Κανένας γραμματισμένος δὲν εἶναι, γιὰ νὰ μᾶς γελάση. . . Ἡ ἀγιωσύνη σ' βρίσκεις τὸν ἦχο τοῦ μπάρμπα - Φιλιππῆ, κι ἐγὼ τοῦ λέω τὰ λόγια, ὅσα θυμοῦμαι. Νάξερα ἀπὸ μέσα ἀπ' τὸ χαρτὶ νὰ διαβάσω, θαρρῶ πὼς δὲν θὰ ἦτον ἀμαρτία νὰ ψάλω καὶ μοναχὴ μου.

Ὅς τόσον ἐπλησίαζε μεσονύκτιον, καὶ δὲν ἦτον ἐλπίς νὰ ἔλθῃ πλέον ὁ μπάρμπα - Κωνσταντός, ὁ τρίτος πάρεδρος. Ὁ ἱερεὺς δὲν ἀπεφάσισε νὰ ἐξυπνίση κανένα ἐκ τῶν βοσκῶν καὶ τὸν στείλῃ εἰς τὴν πόλιν, ὡς ἐσκέφθη κατ' ἀρχάς, διότι ἐλογάριασεν ὅτι τόσαι ὀλίγαι ὥραι ἔμενον ἕως νὰ ξημερώσῃ, ὥστε μέχρις οὗ ὑπάγῃ ὁ ἀποσταλησόμενος εἰς τὴν πόλιν, ζητήσῃ καὶ κατορθώσῃ νὰ εὕρῃ ψάλτην, ἕως ὅτου πείσῃ καὶ φέρῃ αὐτὸν καὶ φθάσωσιν ὁμοῦ εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην, θὰ ἦτο ἀκριβῶς δύο ὥρες ἡμέρα. . . καὶ ἡ Ἀνάστασις ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ τὰ μεσάνυκτα ἢ καὶ βραδύτερον τι.

Ὁ παπα - Διανέλλος ἐσηκώθη στεναζών, εἰσηλθεν εἰς τὸν ναὸν καὶ προσεκύνησεν εἰς τὰς βαθμίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Εὐθύς κατόπιν του ἔτρεξαν ἡ γριὰ Μαθηνώ καὶ ἡ θεῖα τὸ Σειραϊνῶ, ἡ σημαιοφόρος τῶν πανηγύρεων. Αἱ δύο γυναῖκες ἤρχισαν νὰ ἀναζωπυρῶσι τὰ φυτίλια, νὰ ρίπτωσιν ἔλαιον εἰς τὰς κανδήλας καὶ νὰ κάμνωσιν ἐγκαρδίους σταυρούς. ἤσθάνοντο ἀνέκφραστον χαρὰν καὶ γλύκαν εἰς τὰ σωθικά των. Ἦτον Ἀνάστασις. Ἀνάστασις ! Τὸ πρόσωπον τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ἔλαμπε μὲ ἅγιον φῶς, δεξιᾶ τῆς Ἱερᾶς Πύλης. Ἡ μορφή τῆς Δεσποίνης Θεοτόκου ἤστραπτεν ἐξ ἀφάτου χαρᾶς, ἀριστερόθεν, κρατούσης τὸ θεῖον βρέφος τῆς. Ἡ ὄψις τοῦ τιμίου Προδρόμου, μὲ ἓνα βόστρυχον τῆς κόμης φρίττοντα πρὸς τὰ ἄνω, ὡς νὰ ἔμενεν ἀνωρθωμένος ἀπὸ τὴν πρόσψασιν τοῦ θηριώδους δημίου, τοῦ ἀποκόψαντος τὴν σεβάσμιον κάραν τοῦ μείζονος ἐξ ὧων ἐγέννησαν κατὰ φύσιν αἱ γυναῖκες τῶν ἀνδρῶν, ἐσελαγίζετο ἐκ μυστικῆς εὐφροσύνης παραπλεύρως ἐκείνου, οὗ τὴν φρικτὴν κορυφὴν ἠξιώθη νὰ χειροθετήσῃ.

Καὶ ὁ ἡγαπημένος μαθητὴς ἦτο ἀκόμη ἐκεῖ, καὶ συνέχαιρεν ἐπὶ τῇ Ἀναστάσει, ἂν καὶ πτυχή τις μερίμνης συνέστελλε τὸ ὑψηλὸν μέτωπόν του, προβλέποντος, ὅτι θρασὺς ἱερόσυλος ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ τὸν ἀρπάσῃ ἐκ τῆς κόγχης του, διὰ νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς

Ἰσθμίου καὶ τὸν καθιδρῦση ὄχι εἰς ναὸν καὶ ὀλοκαύτωμα καὶ θυσιαστήριον, ὄχι εἰς τόπον τοῦ καρπῶσαι, ἀλλ' εἰς μουσεῖον, Ὑψιστε Θεέ! εἰς μουσεῖον, ὡς νὰ εἶχε παύσει ν' ἀσκήται εἰς τὸν τόπον τοῦτον ἢ χριστιανικὴ λατρεία, καὶ τὰ σκευὴ αὐτῆς ν' ἀνήκον εἰς θαμμένον παρελθόν, καὶ νὰ ἦσαν ἀντικείμενον περιεργείας!... Ἰλεως γενοῦ αὐτοῖς, Κύριε!

Τέλος δὲν ἦτο ἐλπίς νὰ ἔλθῃ ὁ κυρ - Κωνσταντός, καὶ ὄφειλον ἐκ τῶν ἐνόνητων νὰ ψάλωσι τὴν ἀκολουθίαν. Αἱ ἐκ τῆς πόλεως γυναῖκες, ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ἀποτινάξασαι τὴν ὑπνώδη νάρκην, εἰσηλθον εἰς τὸν ναῖσκον. Αἱ ἐκ τῶν ἀγρῶν ποιμενίδες δὲν ἤρηγσαν νὰ ἐξυπνήσωσι, ὁ δὲ παπα - Διανέλλος ἐξῆλθε πρὸς στιγμὴν, καί, λαβὼν τεμάχιον παλαιᾶς σανίδος καὶ σφυροειδὲς ξύλον, κατεσκεύασεν αὐτοσχέδιον σήμαντρον, διότι φεῦ! δὲν ὑπῆρχε πρὸ πολλοῦ κώδων, ὅστις νὰ ἐξυπνᾷ τοὺς πρὸ αἰῶνων κοιμηθέντας καὶ νὰ συγκινή τὴν κόνιν τῶν ἀπὸ γενεῶν κοιμηθέντων κατοίκων τῆς πάλαι ποτὲ ὑπαρξάσης πόλεως. Διὰ τοῦ σήμαντρού τούτου ἤρχισε νὰ κρούῃ ὁ ἱερεὺς εἰς τροχαίους πρῶτον (τὸν ἀδάμ, ἀδάμ, ἀδάμ), εἶτα εἰς ἰάμβους (τὸ τάλαντον, τὸ τάλαντον), καὶ νὰ ἐξυπνή τὰς μεσονυκτίους ἡχοῦς. Οἱ βοσκοί, ἐνωτισθέντες τὸν μονότονον ἦχον, ἐτινάχθησαν διὰ μιᾶς ἐπάνω, ἐπέταξαν τὰς κάπας των, ἐνίφθησαν καὶ ἔτρεξαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κρατοῦντες τὰς λαμπάδας των.

Ὁ ἱερεὺς ἔβαλεν εὐλογητόν, ἔψαλε μόνος του τὴν παννυχίδα, ὅλον τὸ « Κύματι θαλάσσης », ἐθυμίασεν, ἔκαμεν ἀπόλυσιν, εἶτα, φορέσας ἐπιτραχήλιον καὶ φελόνιον, ἦναφε μεγάλην λαμπάδα, καὶ βαστάζων αὐτὴν ἐξῆλθεν εἰς τὰ βημόθυρα, καὶ ἤρχισε νὰ ψάλλῃ μεγαλοφῶνως τὸ « Δεῦτε λάβετε φῶς ». Οἱ βοσκοὶ ἦναψαν τὰς λαμπάδας των, ὁμοίως καὶ αἱ γυναῖκες, κι ἐξῆλθον ὅλοι εἰς τὸ προαύλιον, τοῦ ἱερέως κρατοῦντος τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον μετὰ τοῦ θυμιατοῦ καὶ ψάλλοντος «τὴν Ἀνάστασίν σου, Χριστέ Σωτήρ». Εἶτα ἡ ἱερὰ εἰκὼν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπετέθησαν ἐπὶ τῆς πεζούλας, ἐκπληρούσης χρέη τρισκελίου, ἐφ' ἧς αἱ γυναῖκες εἶχον στρώσει μεταξοῦφες μακρὸν προσόψιον. Ὁ ἱερεὺς ἀνέγνω ἄργα τὸ κατὰ Μάρκον « Διαγενομένου τοῦ Σαββάτου », εἶτα θυμιάσας καὶ ἐκφωνήσας τὸ « Δόξα τῇ ὁμοουσίῳ »; ἤρχισε νὰ ψάλλῃ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ τὸ « Χριστὸς ἀνέστη ». Ἀφοῦ τὸ ἔψαλε τρίς ὁ ἴδιος, καὶ ἀνὰ ἅπαξ ἢ δις δύο τῶν βοσκῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν μὲν πλέον γραμματισμένοι ἀπὸ τοὺς λοιποὺς, ἀλλὰ εἶχον

ὀλιγώτερον τραχεῖαν τὴν προφορὰν κι « ἐγύριζε κάπως ἡ γλῶσσά των », ἔλαβε θάρρος καὶ ἡ θεῖα Μαθηνῶ καὶ τὸ ἔψαλεν ἅπαξ, ὁμοίως καὶ ἡ θεῖα τὸ Σεираίνω.

Τελευταῖον εἰς ἐπισφράγισιν τὸ ἔψαλε πάλιν ὁ ἱερεὺς, καὶ εἶτα εἶπε τὰ Εἰρηνικά. Μεθ' ὅ, ἀναλαβὼν τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, εἰσηλθεν εἰς τὸν ναόν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐψαλε τὸ « Ἀναστάσεως ἡμέρα » καὶ τὰ δύο τροπάρια τῆς πρώτης ᾠδῆς, ἀκολουθῶς εἰσηλθεν εἰς τὸ Ἱερόν, καὶ ἐξελθὼν πάλιν, « ἔλαβε καιρὸν » καὶ πάλιν εἰσηλθε καὶ ἤρχισε νὰ φορῆ ὄλην τὴν ἱερὰν στολὴν του. Ἡ ψαλμωδία εἶχε διακοπῆ ἕξ ἀνάγκης. Ἡ θεῖα Μαθηνῶ ἐπλησίασεν εἰς τὸν γερο - Φιλιππῆν, πρωτοκάθεδρον τῆς τάξεως τῶν ποιμένων, καὶ ἐδοκίμασε νὰ κανοναρχήσῃ πρὸς αὐτόν.

— Ψάλε, γερο - Φιλιππῆ, « καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις ».

Ἄλλὰ τοῦ γερο - Φιλιππῆ δὲν ἐγύριζεν ἡ γλῶσσά του νὰ εἶπῃ « καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις ».

Τότε ἡ θεῖα τὸ Μαθηνῶ ἤρχισε σιγὰ - σιγὰ νὰ ψάλλῃ : « Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις καὶ ὀψόμεθα τῷ ἀπροσίτῳ φωτὶ τῆς Ἀναστάσεως κ.τ.λ. ».

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἀκριβὴς προφορὰ εἰς τὸ στόμα της ἦτο : « καθαρθῶμεν τὰς ἡσθήσεις κι οὐψόμεθα. . . »

— Αὐτὸ τὸ εἶπαμε, βλοημένη, ἔκραξεν ὁ ἱερεὺς ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. « Δεῦτε πόμα πίνωμεν καινόν », εἶναι τώρα.

— Ἄ ! ναί, ἔκαμεν ἡ θεῖα Μαθηνῶ καὶ ἤρχισεν : « Δεῦτε πόμα πίνωμεν καινόν. . . ».

Ἄλλ ὁ ἱερεὺς, ὅστις ἐξηκολούθει νὰ ἐνδύηται, ἐνόησεν, ὅτι τὴν προσκομιδὴν ἔπρεπε ν' ἀναβάλλῃ ἢ τὴν ἀκολουθίαν νὰ διακόψῃ.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐπεδέχοντο οἰκονομίαν, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπε πῶς θὰ τὰ ἐκατάφερναν εἰς τὴν λειτουργίαν.

Ἐφόρει ἕν ἕκαστον τῶν ἀμφίων κι ἐπιθύριζε τὰ διατεταγμένα λόγια :

« Ἀγαλλιάσεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με. Ὡς νυμφίον περιέβαλέ με μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ ».

Εἶτα ἤρχισε νὰ ψάλλῃ τὰ τροπάρια τοῦ Κονόνος :

« Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτός, οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια ».

Είτα πάλιν, φορών τὸ ἐπιτραχήλιον, ὑπεψιθύριζεν :

« Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ ἐκχέων τὴν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ, ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα. . . ».

Καὶ πάλιν ἔψαλλε :

« Χθὲς συνεθαπτόμην σοι, Χριστέ, συνεγείρομαι σήμερον ἀναστάντι σοι. . . ».

Εἶτα φορῶν τὸ περιζώνιον, ἔλεγεν :

« Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ περιζωννύων με δύναμιν, καὶ ἔθετο ἁμῶν τὴν ὁδὸν μου ».

Ἦ, περνῶν τὸ ἐν ἐπιμάνικον, ἀπήγγελλεν :

« Ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύι. . . ».

Καὶ διακόπτων τοῦτο ἔψαλλε τὴν καταβασίαν :

« Δεῦτε πόμα πῖωμεν καινόν, οὐκ ἐκ πέτρας ἀγόνου. . . ».

Ἐφοῦ ὅμως ἐνεδύθη τὴν ἱερατικὴν στολὴν ὅλην, ἐξῆλθεν ἔξω καὶ ἐχοροστάτησε καὶ ἔψαλλεν ὁ ἴδιος ὄλον τὸν Κανόνα, ἔμελλε δὲ νὰ μεταβῆ εἰς τοὺς « Αἶνους » καὶ ν' ἀρχίσῃ τὸν « Ἀσπασμόν », ὅταν εἷς τῶν βοσκῶν, ὅστις εἶχεν ἐξέλθει διὰ νὰ ἰδῆ πῶς εἶχον αἱ αἰγὲς του, ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ναῖσκον καὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι κάποιος φωνάζει βοήθειαν μέσα ἀπ' τοῦ Χαιρημονᾶ τὸ ρέμμα καὶ ὅτι εἶναι βαθιὰ κάτω καὶ δὲν τὸν εἶδε, μόνον τὴν φωνὴν του ἤκουσεν.

Ἐο ἱερεὺς ἐστράφη :

— Τί τρέχει :

— Δὲν ξέρω τί νὰ εἶναι, εἶπεν ὁ βοσκός. . . βαθιὰ κάτ' χουγιάζει. . . « ποῦ εἶσατε, ποῦ εἶσατε ; ». Νὰ πάρου μιὰ λαμπάδα νὰ πάου νὰ ἰδῶ ;

— Νὰ πᾶς. . .

Δύο ἢ τρεῖς ἄλλοι νεαροὶ βοσκοὶ καὶ ποιμένες ἔλαβον ἀμέσως τὰς λαμπάδας των καὶ ἔτρεξαν ἔξω.

Ἐο κύρ Κωνσταντὸς ἐβράδυνε πολὺ νὰ φθάσῃ λόγῳ ἀπροόπτων ἐμποδίων καὶ διότι εἰς τὸ τέλος ἠκολούθησεν ἐσφαλμένην ὁδὸν καταλήξας εἰς μίαν ρεμματιάν. Τότε ἠναγκάσθη νὰ φωνάξῃ. Οἱ βοσκοὶ τὸν εὗρον καὶ τὸν ἀδήγησαν εἰς τὸν ναόν, ὅπου ἔψαλλε τὴν λειτουργίαν. Κατόπιν ὁ ἱερεὺς καὶ ὅλοι οἱ συνεκκλησιασθέντες ἔστρωσαν ἔξω τοῦ ἐξωκκλησίου κωνίην Πασχαλινὴν τράπεζαν.

« Ἄπαντα », τ. Β'.

Ἄλέξανδρος Παπαδιαμάντης

9. Η ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΗΣ

Καθαρῶτατον ἥλιο ἐπρομηνοῦσε
 τῆς αὐγῆς τὸ δροσᾶτο ὕστερο ἀστέρη,
 σύγνεφο, καταχινιά, δὲν ἀπερνοῦσε
 τ' οὐρανοῦ σὲ κανένα ἀπὸ τὰ μέρη·
 καὶ ἀπὸ κεῖ κινημένο ἀργοφουσούσε
 τόσο γλυκὸ στὸ πρόσωπο τ' ἀέρι,
 ποὺ λὲς καὶ λέει μέσ' στῆς καρδιάς τὰ φύλλα:
 γλυκειὰ ἢ ζωὴ κι ὁ θάνατος μαυρίλα.

Χριστὸς ἀνέστη ! Νέοι, γέροι καὶ κόρες,
 ὄλοι, μικροί, μεγάλοι, ἐτοιμαστῆτε·
 μέσα στὶς ἐκκλησιὰς τὶς δαφνοφόρες
 μὲ τὸ φῶς τῆς χαρᾶς συμμαζωχτῆτε·
 ἀνοιξτε ἀγκαλιὰς εἰρηνοφόρες
 ὀμπροστὰ στοὺς Ἁγίους καὶ φιληθῆτε·
 φιληθῆτε γλυκὰ χεῖλη μὲ χεῖλη,
 πέστε « Χριστὸς ἀνέστη » ἔχθροὶ καὶ φίλοι.

Δάφνες εἰς κάθε πλάκα ἔχουν οἱ τάφοι
 καὶ βρέφη ὠραῖα στὴν ἀγκαλιὰ οἱ μαννάδες·
 γλυκόφωνα, κοιτῶντας τὶς ζωγραφι-
 σμένες εἰκόνες, ψάλλουνε οἱ ψαλτάδες·
 λάμπει τὸ ἀσῆμι, λάμπει τὸ χρυσάφι,
 ἀπὸ τὸ φῶς, ποὺ χύνουνε οἱ λαμπάδες,
 κάθε πρόσωπο λάμπει ἀπ' τ' ἀγιοκέρι,
 ὅπου κρατοῦνε οἱ Χριστιανοὶ στὸ χέρι.

« Ἔργα »

Διονύσιος Σολωμὸς

177. ΑΓΓΕΛΙΑ

Εν Αθηναίσι τ' Αιολίαις,
Εν Αργείοις στις κόρες που
αίχμη, αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος

Παροι κρηνη μεγαλοφυα

Β'. ΕΘΝΙΚΗ ΖΩΗ

Παροι κρηνη μεγαλοφυα

Μ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος

Παροι κρηνη μεγαλοφυα
αφ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος

Παροι κρηνη μεγαλοφυα
αφ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος

Παροι κρηνη μεγαλοφυα
αφ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος
αφ' αχρημασ τής πατρίδος

«Παροι κρηνη μεγαλοφυα»

Κωνσταντίνος Παροι

Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ

1. ΣΤΙΣ ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Στις Θερμοπύλες ὁ Λεωνίδας.
Θεοὶ κυβερνηῖτες στήν καρδιά του
δίδυμοι, λάτρεμμα τῆς πατρίδας
καὶ καταφρόνησι τοῦ θανάτου.

Ἦρωας ὑψώθη μεγαλομάρτυς.
Γιὰ κείνον ἔγραψες, Ἱστορία,
τ' ὄνομα ὀλόχρυσο καὶ τῆς Σπάρτης
πλάι στῆς Ἀθήνας τὴν πολιτεία.

Μ' αὐτὸν τρακόσοι κι ἄλλοι Λεωνίδες,
λεβεντιά, νιάτα, καρπερὰ χρόνια,
μάχονται, γέρνουν οἱ Διγενῆδες
στὰ μαρμαρένια τὸ Χάρο ἀλώνια.

Χορὸς ὁ δρόμος τους, πανηγύρι,
νὰ λάμψη κάνουν ἢ Ἀχερουσία,*
γιὰ νὰ ξεφύγουν τοῦ ἡλιοῦ τὴν πύρη,
βρίσκουν, καὶ ἰσκιώνει τους, ἡ θυσία.

Ἀκόμα ἀπόμεινε στὸν ἀέρα
βούισμα, χρυσάετοι σὰ νὰ κλαγγάζουν,
κ' οἱ κορφές γῦρο καὶ πέρα ὡς πέρα
τὸ ἀντιλαλοῦνε καὶ τὸ χιλιάζουν :

« Ζῆσε, πατρίδα μας δοξασμένη.
Ἔνε, ἂν πατήσης τὰ χώματά της,
πὲς της πὼς μένουμ' ἐδῶ πεσμένοι,
πιστοὶ καὶ πάντα στὸ πρόσταγμα της ».

« Περὰσματα καὶ Χαιρετισμοὶ »

Κωστής Παλαμᾶς

2. ΓΕΝΙΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

...Τοιουτοτρόπως ἔπεσον ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ ᾿Ανατολῇ ἑλληνικὰ κράτη. ᾿Αλλ' ἂν ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς ἀπέβαλεν οὕτω, κατὰ τὴν πρώ-
την π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν, ὁ ἔθνι-
κὸς αὐτοῦ βίος δὲν κατεβλήθη ὑπὸ τῆς ξενικῆς ἐκείνης δυναστείας.
᾿Αν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης ἠττήθη πολλάκις ὑπὸ τῶν ρωμαϊκῶν
λεγεῶνων, ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας δὲν
ἔπαυσεν ἀναδεικνύμενος νικηφόρος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ ᾿Αλεξάνδρου καὶ
τῶν διαδόχων ἐξελληνισθείσας χώρας τῆς Μικρᾶς ᾿Ασίας, τῆς Συρίας,
τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ρωμαϊσμός οὐδέποτε κατώρθωσεν ἐν τῇ ᾿Ανατολῇ
ὅ,τι εἶχε κατορθώσει ὁ ἑλληνισμός· οὐδέποτε εἰσέδυσε μέχρι τῶν σπλάγ-
χων τῶν λαῶν τούτων, ἵνα μεταδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν γλῶσσαν,
τὰ ἦθη, τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ᾿Ανατολῇ μόνη ἡ κυβέρνησις
ὑπῆρξε λατινική, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κυβέρνησις ἐξελληνίσθη ἐπὶ τέλος,
ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἠγέρθη κατὰ μικρὸν κρά-
τος ἕτερον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πάντες, νόμοι, ἄρχοντες, βασιλεῖς, καὶ
κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ὑπήκοοι, τὴν ἑλληνικὴν ἐλάλησαν γλῶσσαν.

Αὕτη δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ἀναβίωσις συνέβη πρὸ πάντων,
διότι ὁ μετ' ὀλίγον προκύψας εἰς μέσον Χριστιανισμὸς ἐταύτισε τὴν
τύχην αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καθ' ὅλην τὴν ᾿Ανατολήν, ὅπερ
πάλιν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ μέγα γεγονός, τοῦ ὁποίου ἐν τῷ πα-
ρόντι βιβλίῳ παρηκολουθήσωμεν τὰς περιπετείας, ἦτοι εἰς τὴν κατὰ
τὴν ᾿Ανατολήν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῶν κτισμάτων καὶ τῶν
θεσμοθετημάτων τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου ᾿Αλεξάνδρου ἐπεκρά-
τησεν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τῶν γραμ-
μάτων, τοῦ ἐμπορίου, ὅλων ἐν γένει τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενε-
στέρων κοινωνικῶν σχέσεων· ὥστε παρεσκευάσθη τοιουτοτρόπως
τὸ ὄργανον, δι' οὗ μετ' οὐ πολὺ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, ἔγραψαν
καὶ ἐλάλησαν οἱ ᾿Απόστολοι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἐνομο-
θέτησαν δὲ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, τὸ ὄργανον ἐνὶ λόγῳ δι' οὗ
ἀπεκαλύφθη, ἠρμηνεύθη καὶ ἐκανονίσθη τὸ θεόδοτον τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ θρήσκευμα.

Καὶ λέγοντες ὅτι ταῦτα τὰ θαυμάσια παρήγαγεν ὁ Ἑλληνισμὸς
δὲν ὑπονοοῦμεν ὅτι καὶ παρήγαγε τὸν Χριστιανισμὸν. Ἡ μὲν ἀπο-

καλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἀλήθεια εἶναι ἔργον ὑπεράνθρωπον, ὁ δὲ διαδοθεὶς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Ἑλληνισμός, διὰ τῆς θρησκευτικῆς συγχωνεύσεως καὶ συνθέσεως, ἦν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπήγαγεν, ὑπεβοήθησεν ἀπλῶς τὸ ἔργον τῆς θείας Προνοίας, παρασκευάσας τὰ πλήθη εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ τὴν κατάληψιν τοῦ μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου κηρυχθέντος ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ προηγῆθη ἡ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διάδοσις.

Δὲν ἀρνούμεθα βεβαίως τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὴν ἐπιμονὴν τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι ἐξεπλήρωσαν προδήλως ἐντολὴν ἄνωθεν αὐτοῖς τεταγμένην, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἄλλως ἅπασαι τοῦ ἱστορικοῦ τούτου δράματος αἱ περιπέτειαι. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκει προσχεδιάσας μᾶλλον ἢ ἐπιτελέσας τὸ βούλημα αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐπέρχεται δεινотάτη πραγμάτων, προσώπων, χωρῶν, συμφερόντων, περιστάσεων ἀναστάσις καὶ συγκρούσις. Οὐδὲν ἤττον καὶ ἀνὰ μέσον ἀπάσης τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀνωμαλίας τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν παύει ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διεξαγόμενον. Ἡ Εὐρώπη χωρίζεται ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου· ἡ Μακεδονία διατελεῖ εἰς πολεμίας σχέσεις πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθέντα κράτη. Αὐτὰ ταῦτα τὰ κράτη ἀντιπαρατάσσονται κατ' ἀλλήλων· οἱ Πτολεμαῖοι πολεμοῦσι τοὺς Σελευκίδας, οἱ δὲ Σελευκίδαι τοὺς δυνάστας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· τινὲς τῶν δυναστῶν τούτων οὐδὲ ἑλληνικῆς καταγωγῆς εἶναι, ἀλλὰ βαρβάρου καὶ ἰθαγενοῦς. Τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου φαίνεται καταλυθὲν. Ἄλλ' ἐν τῷ φαινομένῳ τούτῳ ναυαγίῳ ἐξακολουθεῖ ἐπιπλέουσα, ἐπιμένει θριαμβεύουσα καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάρους δυνάσταις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἰδέα τῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ διαδόσεως. Πῶς ἄρα νὰ μὴ ἴδῃ τις τὸν δάκτυλον τῆς Προνοίας ἐν ταῖς περιπετείαις ταύταις, καὶ μάλιστα ὅταν ἀποβλέψῃ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν ;

Φαντασθῶμεν τῷ ὄντι, ἄνευ τῆς ἐγκαίρου ταύτης τοῦ Ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, οἷας ἤθελε συναντήσῃ δυσχερείας ἢ τοῦ Χριστιανισμοῦ διάδοσις. Τὸ Εὐαγγέλιον ἤθελε κηρυχθῆ εἰς τὴν ἑβραϊκὴν οὐ μόνον δὲ ἢ ἑβραϊκὴ ἦτο ἀκατάληπτος εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας, ἀλλ' εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θράκην, τὴν Ἑλλάδα ποικίλαι ἐπεκράτου

ἐπιχώρια διάλεκτοι, εἰς ἃς ἔδει νὰ μεταφρασθῆ τοσαυτάκις ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Τὸ Εὐαγγέλιον ἔχρηζεν οὐ μόνον κηρύγματος ἀλλὰ καὶ ἐρμηνείας· ἔχρηζε γλώσσης ἐπιτηδείας νὰ ἐξηγήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐννοίας τοῦ νέου θρησκευματος, γλώσσης τελειοτάτης, τεχνικωτάτης, φιλολογικωτάτης, ἧς ἄνευ δὲν ἐννοεῖ τις πῶς ἤθελε κατορθωθῆ ἡ τοσοῦτον θαυμασία αὐτοῦ ἐπικράτησις· ὥστε ἡ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διάδοσις δὲν παρεσκεύασε μόνον εἰς τὸ νέον θρήσκευμα τὴν ἀπαραίτητον πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἐνότητα γλώσσης ἀλλὰ παρέσχε αὐτῷ καὶ τὸ τελειότατον τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων, ἀφ' ὅσα ποτὲ ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἰσως εἶπη τις ὅτι ὁ βραδύτερον ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν Ρωμαϊσμός ἤθελεν ἀναπληρῶσαι κατὰ τοῦτο τὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔργον. Ἀλλὰ, καθὼς παρετηρήσαμεν ἤδη, ὁ Ρωμαϊσμός οὐδέποτε κατάρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἀπέτυχε, διότι δὲν εἶχε νὰ παλαιῶσῃ πρὸς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὴν κατισχύσασαν ἤδη αὐτῶν ἀκαταγώνιστον τοῦ Ἑλληνισμοῦ δύναμιν καὶ ἄνευ τούτου ἤθελεν ἐπικρατῆσαι τῶν ἄλλων γλωσσῶν καὶ τῶν ἐθνοτήτων τῆς Ἀνατολῆς, μὴ λησμονήσωμεν πρῶτον ὅπόσον βραδέως ἐπεξέτεινεν ἡ Ρώμη τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς κυριαρχίαν μέχρι τῆς Ἀσίας. Ἄν ἐχρειάσθησαν τρεῖς ἑκατονταετηρίδες, ἵνα παραχθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς ἐγκεντρίσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων γενομένης, ὁ ἐπὶ τῆς κηρύξεως σχεδὸν τοῦ Εὐαγγελίου καταλαβὼν τὴν Ἀσίαν λατινισμός δὲν ἤθελε βεβαίως ἀπαιτήσῃ ὀλιγώτερον πρὸς τὸν ἐνοφθαλμισμὸν αὐτοῦ χρόνον. Τίς δὲ ἤθελεν ἀποβῆ ἐν τῷ μεταξύ ἡ τοῦ Χριστιανισμοῦ τύχη; Καὶ ἔπειτα ὅπόσον οἰκτρὰ δὲν ἤθελε καταντήσῃ διὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἡ τοιαύτη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοσις!

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος δὲν διεσώθη, τοῦλάχιστον δὲν διέσωσε τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ συμμαχίας. Ἀλλὰ, ἂν ὑπηρετήσῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, πολλαπλασίονα ἀπήλασε παρ' αὐτοῦ, ἕνεκα τῆς διακονίας ἐκείνης, τὴν ἀνταμοιβήν· διότι δι' αὐτοῦ ἐπρωταγωνίστησεν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι καὶ δι' αὐτοῦ ἰδίως ἀνεκαινίσθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Μέγα λοιπὸν καὶ ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς θαυματουργηθὲν μᾶλλον ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων διαπραχθὲν γεγονός ἐστὶν ἡ τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διάδοσις· μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίαν· μέγα διὰ τὴν

ὄλην τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος τύχην, διότι ἅπασα ἡμῶν ἢ μετέπειτα κοινωνική, ἠθική, διανοητική κατάσταση, τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐστὶν ἀπόρροια. Τούτου δ' ἕνεκα ἐξεθέσαμεν ἔπωσοῦν λεπτομερῶς ἐνταῦθα τὰς ποικίλας αὐτοῦ περιπετείας.

«Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος

3. Η ΝΑΥΣ ΤΟΥ ΦΑ·Υ·ΛΛΟΥ

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναμένοντες τὴν Περσικὴν ἐπίθεσιν, ἐζήτησαν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος (κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας), οἱ ὅποιοι φοβούμενοι καὶ αὐτοὶ ἐπίθεσιν τῶν Καρχηδονίων καὶ ἀνταγωνιζόμενοι πρὸς ἀλλήλους δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνταποκριθῶν εἰς τὴν ἐκκλήσιν τῶν ὁμοειθῶν των. Μόνον εἰς εὐπατρίδης νέος ἐκ Κρότωνος, ὁ Φάλλος, μετέσχε τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος μετὰ τῆς τριήρους του, τὴν ὁποίαν ἐξώπλισε μὲ μυρίας δυσκολίας καὶ μόνον χάρις εἰς τὸν πατέρα του καὶ τὴν μνηστήν του, ἀφοσιωθέντας ὀλοψύχως εἰς τὸν εὐγενῆ σκοπὸν του. Ὁ πατὴρ του Εὐβουλος προσφέρει ὄλην τὴν περιουσίαν του καὶ ἡ μνηστή του Ἀριστονίκη πηγαίνει γυμνόπους εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἥρας, ἐπὶ τοῦ ἀποτόμου ὄρους Λακινίου, διὰ νὰ δεηθῇ εἰς τὴν θεὰν νὰ βοηθήσῃ τὸν Φάλλον.

Ὁ γέρον Εὐβουλος κατάκοπος ἐκ τῆς τόσης ἐργασίας, ἀδιάθετος ἀπὸ τινων ἡμερῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ παραστῇ εἰς τὴν καθέλκυσιν, εἰς τὸ βάπτισμα, ὡς θὰ ἐλέγομεν ἡμεῖς, τοῦ νέου τούτου τέκνου του· ἀλλ' ἄρα γε κατεβλήθη ὑπὸ σωματικῶν μόνον πόνων;

Ὁ Φάλλος δὲν βραδύνει νὰ διακρίνη ὅτι ἡ κόπωση αὐτῆ δὲν εἶναι ἀπλῶς σωματική. Ἠθική τις ὀδύνη κατατρῶγει τὸν γέροντα. Ἐχει ἀπολέσει τὴν συνήθη του εὐθυμίαν. Ὁ Φάλλος κατορθώνει νὰ τὸν κἀνῃ νὰ ὀμιλήσῃ τέλος.

Τὸ βαλλάντιον εἶναι κενόν. Ἰδοῦ. Δὲν ὑπάρχουν πλέον τὰ μέσα τοῦ πολέμου. Ἠλπίζε νὰ διορθώσῃ τὰ πράγματα· αἱ ἐλπίδες του διεψεύσθησαν ἐφ' ὅλης τῆς γραμμῆς. Αὐτὸ τὸ ἀφλαστον*, τὰ ἀσκώματα*, ὅλα τὰ κρεμαστὰ σκεύη, τὰ ἀντλητήρια*, αἱ κλίμακες, οἱ φανοί, αἱ ἄγκυραι, ἡ περίνεως, αἱ ἔφεδροι δηλαδὴ κῶπαι, καὶ ὅλος ὁ ἔφεδρος ὀπλισμὸς χρεωστοῦνται. Τὰ ἱστία μάχης καὶ τὰ ἱστία πλοῦ δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ παραγγελθοῦν ἀκόμη, καὶ τὸ πάντων χεῖριστον δὲν ὑπάρχουν τὰ χρήματα τῆς συντηρήσεως τοῦ

πληρώματος τῆς μακρᾶς ἐκστρατείας. Χρειάζονται πολλοί, πολλὰ ἑκατομμύρια δραχμῶν ἀκόμη. Λόγω τῆς δυσμενείας τῶν περιστάσεων, τῆς δειλίας τῶν τραπεζιτῶν, τῆς δολιότητος ἄλλων, τὰ ὑποθηκευθέντα δὲν ἀπέφεραν ὅ,τι ἔπρεπε νὰ δώσουν. Ἡ ἀποστολὴ ἑνὸς φίλου εἰς Συρακούσας ἐντελῶς ἀπέτυχεν. Οἱ Σικελιώται δὲν βοηθοῦν εἰμὴ τοὺς στρατεύοντας κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Ἐχουν καταληφθῆ ὑπὸ ἑνὸς εἶδους πανικοῦ. Τὸ γράμμα του θὰ σοῦ τὰ εἶπῃ καλύτερα. Ἴδου! Ανάγνωσέ το. Ἄλλως πανταχόθεν πολέμου ἐπικειμένου, οἱ πλούσιοι κρύπτουν βαθιὰ τοὺς θησαυροὺς των. Οἱ ἄρχοντες τῆς Κρότωνος ἀφ' ἑτέρου, δὲν δύνανται ἢ δὲν θέλουν νὰ βοηθήσουν ἰδιωτικὸν ἐφοπλισμὸν. Καὶ εἰς μάτην ἐξηντλήθη ὅλη ἡ εὐγλωττία τοῦ κοσμητοῦ * Ἰάδμονος, ὅστις εἰλικρινῶς ἀγαπᾷ τὸν Φάυλλον. Ἄ! μὰ τοὺς Θεοὺς, δὲν μένει ἄλλο ἢ νὰ πωλήσωμεν τὸ σκάφος μας εἰς τοὺς Ἐπιζεφυρίους Λοκρούς.

Ὁ Φάυλλος οὐδέποτε εἶχεν ἰδεῖ τὸν πατέρα του τόσο ἀποτεθαρρημένον. Ἐκείνην τὴν νύκτα δὲν ἠδυνήθη νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς. Ὅλα τὰ σχέδια γυρίζουν εἰς τὸ κεφάλι του. Σκέπτεται νὰ ἀναλάβῃ τὴν στρατείαν ἑταιρικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διανομῆς τῶν λειῶν μετὰ τοῦ πληρώματος. Ἀλλὰ τότε πῶς ἠθελε συγκρατήσῃ τὴν πειθαρχίαν, μετεβάλλετο δὲ σχεδὸν καὶ εἰς πειρατήν, καὶ ὑπὸ τοιούτους ὄρους οἱ ὀπλίται Ἀχαιοὶ καὶ εὐγενεῖς δὲν θὰ τὸν ἠκολούθουν. Δὲν ἠξεύρει τί νὰ κάμῃ· ἀπερίγραπτος εἶναι ἡ ἀμηχανία του. Περιφέρεται μελαγχολικὸς ἔξω τῆς πόλεως· μάτην ἢ Ἀριστονίκη τὸν ζητεῖ πανταχοῦ. Φεύγει μακρὰν τοῦ νεωρίου· θὰ ἔλεγέ τις ὅτι φοβεῖται νὰ τὸ πλησιάσῃ, διὰ νὰ μὴ ἴδῃ τὰς ἐργασίας χαλαρωθείσας. Ἐν τούτοις ἡ ὥρα τοῦ ἀπόπλου θὰ ἔλθῃ. Τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ ἐδέχετο ἀναβολήν. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν κυβερνητῶν τῶν ἐμπορικῶν ὀκλάδων, οἱ ὅποιοι προσφάτως κατέπλευσαν ἐξ Ἑλλάδος, οἱ ἐχθρικοὶ στόλοι θὰ εὐρίσκοντο ἤδη ἐν τῷ Θερμαϊκῷ, ὃ δ' Ἑλληνικὸς συγκεντροῦται περὶ τὸ Ἀρτεμισιον. Καὶ αὐτὸς ἀντὶ ἔκπλου θὰ ἴδῃ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸ ὠραϊὸν του πλήρωμα διαλυόμενον. Οἱ ὀπλίται συντηροῦνται ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' οἱ πτωχοὶ ἐρέται; Ὁ γέρον Εὐβουλος δὲν ἔχει πλέον νὰ στείλῃ οὔτε ὀβολοὺς, οὔτε ἄλφιστα*. Ὁ δυστυχὴς Φάυλλος ἐκινδύνευε νὰ τρελλαθῆ. . .

✠ Ἡ νύξ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐντελῶς ἀποσούρει τὴν πτέρυγάν της ἀπὸ

τὴν πόλιν τῆς Κρότωνος. Τὰ πάντα ἦσαν ἀκόμη βυθισμένα εἰς τὴν σιγήν, ὅταν ἡ βαρεῖα αὐλῆιος θύρα τῆς οἰκίας τοῦ Ἰάδμονος, τρίξασα ἑλαφρὰ ἐπάνω εἰς τοὺς στρόφιγγάς της, ἀφῆκε κάποιον, λευκὴν τινα ὀπτασίαν, νὰ διολισθήσῃ εἰς τὴν ὁδόν. Ἦτο ἡ Ἀριστονίκη. Καθ' ὄλην τὴν νύκτα ὁ ὕπνος δὲν εἶχε καθίσει εἰς τὰ βλέφαρά της. Ἐγνώριζεν ὅτι τὸ σχέδιόν της ἔπρεπε νὰ ἐκτελεσθῇ κρυφά, νὰ φύγῃ πρὸ τοῦ πρώτου χαράγματος, χωρὶς κανεὶς νὰ τὴν ἐννοήσῃ. Τίς ἤθελε τὴν ἀφήσει, τῇ ἀληθείᾳ, νὰ κάμῃ τοιαύτην τρέλλαν ; Κρατοῦσα τὴν ἀναπνοὴν της διῆλθεν ὡς σκιά διὰ τοῦ δωματίου τῆς πιστῆς τροφοῦ Λυκάστης καὶ διὰ τινος διαδρόμου ἔφθασεν εἰς τὸ πρόστοον. Ἐδῶ ἐστάθη δισταζούσα ὑπὸ τὸ ὦχρον φῶς τῆς ἀπὸ τῆς ὀροφῆς κρεμαμένης λυχνίας, τὸ ὁποῖον πίπτον ἐπὶ τῆς λευκῆς ἐσθῆτός της ἀνεδείκνυε τὸ κομψὸν αὐτῆς ἀνάστημα· αἴφνης μὲ ἓν νευρικὸν κίνημα ἀποφασιστικότητος καὶ μὲ τὴν χάριν καὶ δεξιότητα τῶν ὠραίων γυναικῶν ἀναδένει ταχέως τὴν ἀφθονον κόμην, ἡ ὁποία λυθεῖσα πρὸς στιγμὴν καὶ χυμὴν περὶ τοὺς ὤμους σύρεται σχεδὸν μέχρι τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου. Μὲ πολλὴν προσοχὴν κατόπιν συγκρατεῖ μίαν πελωρίαν δέσμην ρόδων ἐκ τῶν ὑπὸ τὸ πρόστοον μεγάλων ἀνθοδοχείων, τὰ ὁποῖα εἶχε φροντίσει ἀπὸ ἐνωρὶς νὰ ὀπλίση. Ρίψασα τότε ἀκόμη μίαν φορὰν γύρο τὸ βλέμμα καὶ πεισθεῖσα ὅτι οὐδεὶς τὴν εἶδεν, οὐδεὶς τὴν ἐνόησεν, ἐξέρχεται τοῦ προστόου καὶ σύρει σιγὰ-σιγὰ τὸν βαρὺν τῆς θύρας μοχλόν.

Μὲ τὰ ἄνθη της εἰς τὴν ἀγκάλην τροχάζει τῶρα ἑλαφρὰ καὶ θαρραλέα μὲ γυμνοὺς τοὺς ἀριστοκρατικούς της πόδας ἐπὶ τοῦ λείου λιθοστρώτου τῶν ὁδῶν τῆς Κρότωνος. Ὁ πρωινὸς αὐτὸς περίπατος δὲν εἶναι πολὺ δυσάρεστος. Ἐν μεδίμα διαγράφεται ἐπὶ τῶν χειλέων τῆς Ἀριστονίκης, ὅταν γοργὰ βαίνουσα συλλογίζεται τὴν εὐχάριστον ἐκπληξιν, τὴν ὁποῖαν θὰ προσενήσῃ εἰς τὸν Φάυλλον, ὅταν ἡ σεπτὴ Ἥρα τοῦ στείλῃ, χάρις εἰς τὰς δεήσεις της, πᾶν ὅ,τι τοῦ χρειάζεται διὰ τὸ μέγα πλοῖόν του. Ἀλλὰ διέβη ἤδη ἡ ἀφελὴς κορασις τὰς πύλας τῆς Κρότωνος. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει πλέον πλακόστρωτον. Οἱ μικροὶ λίθοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι κατεσπαρμένη ἡ ὁδός, ἀρχίζουν νὰ γίνωνται ἐνοχλητικοί· ἀνακόπτουν βαθμηδὸν τὸ τάχος τοῦ δρόμου. Ἀλλ' ἡ Ἀριστονίκη βαδίζει πάντοτε ἐμπρὸς καὶ βαδίζει γενναίως. Παρακάτω εἰς τὴν καμπὴν τῆς ὁδοῦ ἐν τούτοις τὰ χαλίκια καταντοῦν κάποτε ἀληθινὰ μάχαιραι καὶ ἤδη ἡ ὠραία ὀδοιπό-

ρος μας βαδίζει βραδύτερον. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀρχίζει ἐν καῦμα ἀφόρητον· ὁ ζέφυρος ἔχει σχεδὸν καταπέσει· δὲν ἀργεῖ ἐν τούτοις νὰ τὸν διαδεχθῆ ὁ πρωινὸς βορρᾶς. Ἡ πτωχὴ Ἀριστονίκη ἀναπνέει τοῦλάχιστον. Ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον ὁ βορρᾶς αὐτὸς καθίσταται ψυχρότατος καὶ αἱ ὠμοπλάται της εἶναι κἀθιδροί. Ρίγη διατρέχουν ὄλον αὐτῆς τὸ σῶμα. Ἡ ὁδὸς τώρα εἶναι ἀνηφορικὴ, ἢ πορεία καθίσταται βραδυτέρα, καὶ εἶναι δρόμος καὶ δρόμος ἀκόμη. Οἱ βράχοι ἀρχίζουν. Αἱ αἰχμηραὶ ἀκωκαί* των κατασχίζουν τὰ ἄβρα πέλματα τῶν ποδῶν της. Θὰ φθάσῃ ἄρά γε ποτέ ; Ἄλλ' ὁ Φάυλλος τότε, ἢ ναῦς, τί θὰ ἀπογίνου ! Προχωρεῖ, ἀλλὰ τὸ βῆμά της δὲν εἶναι πλέον σταθερόν· συχνὰ σκοντάπτει καὶ γονατίζει· ἐγείρεται βοηθουμένη διὰ τῶν χειρῶν. Τὰ ἄνθη της σκορπίζονται κατὰ γῆς καὶ τὰ μαζεύει εἰς τὸ φόρεμά της μὲ κλαυθμηρισμούς μικροῦ παιδίου. Τόσον πονεῖ. Τεράστιον καὶ ἀπότομον τὸ βραχῶδες βουνὸν ὑψοῦται ἐνώπιόν της, πολὺ μεγαλύτερον παρ' ὅταν τὸ ἀνῆρχετο ἐπὶ τοῦ φορείου, βασταζομένου ὑπὸ τῶν δούλων ! ὦ ! Δὲν θὰ φθάσῃ ποτέ εἰς τὸ Λακίνιον. Ὑπερετίμησε λίαν τὰς δυνάμεις της. Κάθεται ἢ μᾶλλον καταπίπτει ἀπηλπισμένη καὶ κατάκοπος· ἀλλ' ἔξαφνα τὴν καταλαμβάνει ὁ φόβος. Δὲν τὸ εἶχε συλλογισθῆ τοῦτο· μόνη εἰς αὐτὴν τὴν ἔρημον ! Πρέπει νὰ βαδίσῃ ἐμπρός, πρέπει νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ ἱερόν.

Στρέφει ὄλον τὸν νοῦν της πρὸς τὴν Ἥραν, ἀνακαλεῖ ὄλην της τὴν δύναμιν καὶ βαδίζει καὶ πάλιν, ὅταν δὲν ἀναρριχᾶται ἐπὶ τῶν βράχων. Ἡ ἀλγηδὼν τῶν ποδῶν της εἶναι φρικώδης· προστίθεται τώρα καὶ ἡ τῶν χειρῶν, αἴτινες καὶ ἐκεῖναι κατακόπτονται. Ἄλλ' ἤδη ἀνῆλθεν ἄρκετὰ ὑψηλά· βλέπει τὴν Κρότωνα πολὺ μακρὰν ἐκεῖ κάτω καὶ ὑπολογίζει ὅτι θὰ ἔκαμε περισσότερον ἀπὸ τὸ ἡμισυ τοῦ δρόμου. Τοῦτο τὴν ἐνθαρρύνει ὀλίγον. Ἦδη πρέπει νὰ διέλθῃ μακρὰν στενωπὸν καὶ σύρεται πλέον δι' αὐτῆς, στηριζομένη ἐπὶ τῶν βραχῶδων πλευρῶν της. Ἄλλ' ἡ ὁδὸς εἶναι ὅπωςδὴποτε ὀμαλὴ ἐδῶ. Νὰ μὴ εἶχε τοῦλάχιστον ἀκάνθας ! Ἡ δίψα ἐν τῷ μεταξύ καθίσταται πλέον ἀφόρητος· ἀρχίζει νὰ φλογίζῃ τὸ στῆθος της· τὸ στόμα της ξηραίνεται· ἤδη δὲ αἰσθάνεται καὶ λίαν βαρεῖαν τὴν κεφαλὴν της· τ' ἀντικείμενα ἀρχίζουν νὰ στροβιλίζουν γυρὸς της· τὸ βλέπει ὅτι δὲν θὰ βραδύνη νὰ πέσῃ λιπόθυμος. . . Ἄλλ' ἡ στενωπὸς ἐτελείωσε καὶ εἰς τὴν πρώτην τῆς ὁδοῦ καμπὴν τὸ ποθητὸν ἱερόν ἐπιφαίνεται ἔξαφνα λευκόν, περικαλλές, ἀπαστράπττον.

Λησμονεῖ τότε ὅλους της τοὺς πόνους, πίπτει εἰς τὰ γόνατα, ὑψώνει τὰς χεῖρας πρὸς τὸν μεγαλοπρεπῆ ναόν, ὃ ὁποῖος δὲν εἶναι πλέον μακράν. Διακρίνει αὐτοὺς τοὺς ἱερούς ταῶς, οἵτινες περιφέρονται ἐν τῷ περιβολίῳ τοῦ ναοῦ καμαρώνοντες καὶ ριπιδοῦντες τὰς μακρὰς οὐράς των. Τὴν χωρίζει ἀκόμη ἀπὸ τοῦ ναοῦ εὐρεία χαράδρα. Ἐδῶ τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν πλευρῶν της ἡ προνοητικὴ χεὶρ τῶν ἱερέων εἶχε χαράξει εὐεργετικὰς τινὰς ἀτραπούς. Ἄλλως ἡ Ἄριστονίκη λησμονεῖ τώρα τοὺς πόνους· αἰσθάνεται ἐπάνω της τὴν προστάτιδα χεῖρα τῆς μεγάλης θεᾶς καὶ δὲν βαδίζει πλέον, πετᾶ πρὸς τὸ Ἑραῖον ! Ἄλλ' ὑπολείπεται εἰς ἀνήφορος ἀκόμη. —

— Ἐπάνω εἰς τὸν μαῦρον ἵππον του ὁμοῖος μὲ τὸν Βορέαν, ἐξώρμησεν ὁ Φάυλλος ἐκ τῆς μεσημβρινῆς πύλης τῆς Κρότωνος. Καταράται τὴν ὥραν καὶ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποῖαν συνέλαβε τοιαῦτα παράβολα σχέδια. Συνέτριψε μὲ τὰς φαντασιοπληξίας του τὸν πατέρα του· φονεύει τώρα τὴν μηστήν του. Ἄλλὰ ποῦ νὰ φαντασθῆ ! ὦ, ἂν ἠδύνατο τοῦλάχιστον νὰ προλάβῃ τὴν ἀνοησίαν αὐτῆν. Γνωρίζει καλῶς τί εἶναι αὐτὴ ἡ πορεία τῶν γυμνοπόδων παρθένων εἰς τὸ Λακίνιον. Τὸ εἶπεν· ἀλλὰ τίς θὰ τὴν ἐπίστευεν. Πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀνθέξῃ μία τόσον ἀβρὰ κορασίς εἰς αὐτὸ τὸ ἄγριον μαρτύριον ! Εἶναι βέβαια τώρα πολὺ ἀργά. Ἄ! αὐτὸ τὸ ὑπναλέον κνώδαλον * ἡ Λυκάστη, ἡ νωθρὰ καὶ βαρεῖα Λυκάστη. Νὰ μὴ πάρῃ εἶδησιν. ὦ ! τῇ ἀληθείᾳ εἰς ὠραίαν ἀκόλουθον ὁ Ἰάδμων ἐνεπιστεύθη τὴν κόρην του. Ἄχ, ἂν ἠδύνατο τοῦλάχιστον νὰ τὴν προφθάσῃ εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ. Θὰ τὴν εὕρῃ ζῶσαν ἢ θὰ τὴν εὕρῃ νεκρὰν εἰς τὸ βουνόν αὐτό, τὸ ὁποῖον γέμει σκορπίων καὶ ὄφεων !

Μὲ τῆς ἀστραπῆς τὸ τάχος φέρεται πρὸς τὰ ὑψώματα τὰ χωρίζοντα τὸ Λακίνιον ἀπὸ τὴν Κρότωνα· ταχέως ὅμως τὸ δύσβατον καὶ διακεκομμένον τοῦ ἐδάφους ἀνακόπτει τὴν ὁρμὴν του. Μαστίζει ἀνηλεῶς τὸν ἵππον, τὸν κεντᾶ, τὸν ὠθεῖ ὡς μαινόμενος ἀνάμεσα εἰς τοὺς βράχους. Ὁ θυμοειδὴς κέλῃς κατατρώγει τὰς πέτρας μὲ τὰς ὀπλάς του, ἀλλ' οὐχὶ ἅπαξ ὀλισθαίνει καὶ πίπτει. Τὸν ἀνεγείρει σύρων τὰς ἡνίας διὰ σιδηρᾶς χειρός. Τέλος ἀνέρχονται ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων. Ὁ Φάυλλος στρέφει γῦρο τὸ βλέμμα του· ἀλλ' οὐδαμοῦ διακρίνει ψυχὴν ζῶσαν. Ἄν συνητήθῃ ὑπὸ κακοποιῶν ! Αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς του ὀρθοῦνται. Ὁρμᾶ πρὸς τὸ Ἑραῖον, κεντρίζων σκληρῶς τὸν ἵππον

του. Ἐφροκοποῦν τὰ πλευρὰ τοῦ δυστυχοῦς ζώου. Μετ' ὀλίγον εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς τελευταίας ἀνωφερείας, τὴν ὁποίαν ὄμως οὐδὲ σικελικὴ ἡμίονος θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναβῆ. Ὁ ταλαίπωρος ἵππος κατακυλινδεῖται εἰς τὴν χαράδραν, ἐνῶ ὁ Φάυλλος μόλις προφθάνει νὰ ἐξολισθήσῃ ἀπὸ τῆς ράχεώς του εἰς τοὺς βράχους, χωρὶς νὰ γυρίσῃ κἄν νὰ ἴδῃ τί γίνεται ὀπισθέν του, καὶ ἐξακολουθεῖ τὸν δρόμον του, πηδῶν ἀπὸ βράχου εἰς βράχον ὡς αἶγαγρος φεύγων τὸ βέλος δεξιῶν κνηγῶν. Εἰς ὀλίγας στιγμὰς ὁ φοβερὸς νικητὴς τοῦ ἄλματος εἰς τὰ Πύθια εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄροπεδίου, τοῦ βαστάζοντος τὸν περίφημον ναὸν τῆς Ἥρας.

Πλησιάζων αὐτὸν βραδύνει ἐξ εὐλαβείας τὸ βῆμα. Ἄνέρχεται μετὰ σεβασμοῦ τὰς βαθμίδας. Προχωρεῖ σχεδὸν τρέμων. Εἰσέρχεται. Δὲν ζητεῖ ἄλλο ἀπὸ τὴν θεὰν ἢ τὴν Ἀριστονίκην. Νὰ εἶναι ἐντὸς τοῦ ναοῦ ; Εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφθασέ ποτε, νὰ διήνυσέ ποτε τὸν φοβερὸν αὐτὸν δρόμον ; Μήπως περιεπλανήθη, μήπως κατέπεσεν εἰς τινὰ χαράδραν, ἢ περιέπεσεν εἰς χεῖρας Τυρρηνῶν ληστῶν ; Ψυχρὸς ἰδρῶς τὸν περιρρέει. Εἰσδύει εἰς τὸν σηκὸν καὶ ὑψώνει, ζαλισμένος ἀκόμη ἀπὸ τὸ πολὺ ἔξω φῶς, τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν εὐσπλαγχνικὴν δέσποιαν. Εἰς τὸ σκιάφωσ τοῦ σηκοῦ τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἥρας ὑψοῦται κολοσσιαῖον ἐπὶ τοῦ ὀγκώδους βάθρου του. Ἡ ὑπερήφανος θεὰ κάθηται ἐπὶ λαμπροῦ θρόνου. Ἀπερίγραπτος εἶναι ἡ καλλονὴ τῆς. Κρατεῖ τὸ σκῆπτρον διὰ τῆς ἀριστερᾶς καὶ ἐκτείνει τὴν δεξιὰν ὡσεὶ εὐλογοῦσα, ὡσεὶ προσαγορεύουσα τοὺς προσερχομένους. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ θρόνου τῆς ὁ κατάχρυσος ταῶς καὶ ἡ Ἴρις ἀναμένουσι τὰς διαταγὰς τῆς. Τὸ χρυσελεφάντινον διάδημα κοσμεῖ τὴν θαυμασιὰν κόμην, τῆς ὁποίας « βοστρύχων ἕλικες πυκνοὶ ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς ἐξολισθαίνουσι ». Τὸ αὐστηρὸν τοῦ βλέμματος μετριάζει ἢ ἐπὶ τῆς περικαλοῦς μορφῆς διακεχυμένη ἰλαρότης. Χρυσὴ ἐσθῆς τυλίσσει τὴν ὄσφυν αὐτῆς.

Ὁ Φάυλλος ἀνατείνει ἱκετευτικῶς τὰς χεῖρας πρὸς τὴν κραταῖαν θεὰν καὶ πίπτει εἰς τὰ γόνατα κλίνων τὴν κεφαλὴν καὶ ταπεινῶν τὸ βλέμμα. Τότε μόνον διακρίνει ἐκεῖ παρὰ τὸ μέγα βάθρον, σχεδὸν ὑπτίαν, ὠχρὰν ὡς τὸν θάνατον τὴν Ἀριστονίκην μετὰ τὰ ἄνθη τῆς σκορπιισμένα γῦρο αὐτῆς, μετὰ τὴν κόμην χυμένην εἰς τὸ μαρμάρινον δάπεδον, μετὰ τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας, τὴν κατάλευκον ἐσθῆτα καταστικτὰ ἀπὸ αἵμα. Ἄναυδος, συντετριμμένος σύρεται πρὸς αὐτήν.

Ταυτοχρόνως σχεδόν ὁ ναὸς γαμίζει ἀπὸ τὰς ἀφωσιωμένας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Θεᾶς παρθένους· ὁ σεβάσμιος ἱερεὺς τῆς Ἦρας ἀφήσας τὸν ὀπισθόδομον ἐπιφαίνεται καὶ αὐτός. Ὁ ναὸς τότε ἀντηχεῖ ἐκ τοῦ μέλους, τὸ ὁποῖον ἀνακρούεται εἰς δόξαν τῆς θεᾶς. Ὁ Φάυλλος μὲ ραγισμένην τὴν καρδίαν ἐκ τῆς ὀδύνης, νομίζει ὅτι εὐρίσκεται ἐν ὀράματι μᾶλλον ἢ ἐν τῇ ζωῇ . . . Αἱ ἱέρειαι διακόψασαι αἴφνης τὸ ἄσμα κυκλοῦσιν αὐτούς, ἐπιδαφιλεύουν ἀπείρους περιποιήσεις εἰς τὴν Ἀριστονίκην, ἣτις συνέρχεται εἰς τὰς αἰσθήσεις της. Ὁ ἱερεὺς ἐγείρει τὸν Φάυλλον βεβαιῶν ὅτι ἡ ἱκέτις οὐδένα διατρέχει κίνδυνον, ὅτι ἡ ρωμαλέα αὐτῆς φύσις καὶ τῆς θεᾶς ἡ προστασία θὰ τὴν βοηθήσουν ν' ἀναλάβῃ ταχέως.

Μεταφερθεῖσα εἰς τὸ ἐγγὺς ἀσκληπιεῖον ἡ Ἀριστονίκη ὑποφέρει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀκόμη, ἀλλὰ τέλος αἱ πληγαὶ ἐπουλοῦνται, αἱ λιποψυχίαι παρέρχονται, ἡ ὑγεία ἀνακτᾶται πλήρης. Ὅλοι οἱ οἰκεῖοί της εἶναι ἤδη πλησίον της, ὅλοι αἱ φίλοι της ἔρχονται νὰ τὴν θαυμάσουν.

— Ὅλη ἡ Κρότων ὀμιλεῖ δι' αὐτὴν, πάντες ἐπαινοῦν τὴν ἀφοσίωσίν της, τὴν βαθεῖαν πίστιν της, πάντες ἐκφράζουν τὴν συμπάθειάν των πρὸς τὸ νεαρὸν ζεῦγος. Ἡ τριήρης τοῦ Φαύλλου εἶναι τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας. Ὅσοι δὲν εἶδον ἀκόμη τὴν « Ἀριστονίκην » τρέχουν εἰς τὸ νεώριον νὰ τὴν ἴδουν. ὦ ! τὸ θαυμάσιον πλοῖον, ὦ ! τὸ ἰσχυρὸν σκάφος, τὸ ὁποῖον θὰ δοξάσῃ τὴν Κρότωνα. Πρέπει νὰ ὀπλισθῇ καὶ παρασκευασθῇ ταχέως καὶ λαμπρῶς, ἐὰν θέλωμεν νὰ προλάβωμεν φοβερὰν τινα ἔκρηξιν τῆς ὀργῆς τῆς Ἦρας. Οἱ ἄρχοντες βλέπουν ὅτι πρέπει νὰ ἀφήσουν ἀνοικτὰς τὰς ἀποθήκας τοῦ ναυστάθμου διὰ τὸν πλήρη ἐξοπλισμὸν τοῦ πλοίου τοῦ Φαύλλου καὶ ἐν μόνον εὔχονται, ν' ἀποπλεύσῃ τὸ ταχύτερον ἢ « Ἀριστονίκη ». Τὰ μέσα παρέχονται πανταχόθεν τόσον ἄφθονα, ὥστε οὐχὶ μίαν, ἀλλὰ πέντε τριήρεις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξοπλίσῃ ὁ γέρον Εὐβουλος. Ἡ τριήρης « Ἀριστονίκη » ἔθεωρήθη σχεδὸν ἱερά. Ὅλοι τρέχουν νὰ βοηθήσουν εἰς ὅ,τι δύνανται τὸ ἔργον τοῦ Φαύλλου, διὰ νὰ τύχουν τῆς εὐνοίας τῆς θεᾶς.

Τὴν ἡμέραν τοῦ ἀπόπλου ἡ περικαλλῆς ναῦς ἐξελθοῦσα τοῦ λιμένος πλέει πρὸς τὴν Λακινίαν ἄκραν. Ὅταν δὲν ὑπολείπεται ἡ ἐν τρίτον ἀκόμη μιλίου μέχρι τῆς ἱερᾶς προκυμαίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Ἀριστονίκη κατῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ μὲ τοὺς ἰδικούς της, ὁ Φάυλλος ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ τριηραρχικοῦ ἔδωλιου του παραγγέλλει εἰς τὸν

κυβερνήτην νὰ ἀφήσῃ τὴν κωπηλασίαν μάχης, μὲ τὰ ἑννέα τῆς μίλια, διὰ τὸ λεγόμενον «ρόθιον»*, τὴν εἰρεσίαν* τῶν παρατάξεων καὶ τῶν ἐπιδείξεων. Αἱ πρότερον βαθέως τέμνουσαι τὸ ὕδωρ κῶπαι ψαύουσιν τῶρα μόλις τὸ κύμα, θορυβωδῶς ἀφροκοποῦσαι. Τὸ θέαμα εἶναι γραφικώτατον. Ἡ τριήρης πλέει τοιοῦτοτρόπως, μέχρις οὗ παρακάμψασα τὸ κρηπίδωμα ἀνακρούει πρύμναν καὶ ὀπισθοδρομεῖ πρὸς αὐτό, ποντίζουσα μίαν τῶν ἀγκυρῶν τῆς καὶ ρίπτουσα εἰς τὴν γῆν τὰ πρυμνήσιά* τῆς ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τῶν ἐπὶ τῆς προκυμιάς. Ἄλλ' ὁ χρόνος ἐπείγει· μετὰ τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τῶν οἰκείων τὸ πλήρωμα τίθεται ἀμέσως εἰς τάξιν ἐπάρσεως. Τότε διὰ τῆς σάλπιγγος σιωπὴ ὑποσημαίνεται καὶ ὁ ἱερεὺς τῆς Ἑρας ἀναπέμπει τὰς πρὸ τοῦ ἀπόπλου νομιζομένης εὐχάς. Ὁ δὲ Φάυλλος κεράσας τὸν κρατῆρα σπένδει. Συνεπεύχεται δὲ καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πολυπληθῆς ὄμιλος. Παιανίσαντες τότε οἱ ἐν τῇ τριήρει καὶ λύσαντες τὰ πρυμνήσια ἀνάγονται.

Ἐνῶ ἡ ναῦς μακρύνεται τῆς ἀκτῆς πλέουσα κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν* ἄκραν καὶ τὸ Ἴόνιον, ὁ ἥλιος κατέρχεται βραδέως ὀπίσω τῆς Λακινίας ἄκρας, τῆς ὁποίας ἡ σκιά ὀλονὲν ἐξαπλοῦται ἐπὶ τῶν ὑδάτων· οἱ ἐπὶ τοῦ προβλήτος ἀποσύρονται ὁ εἰς κατόπιον τοῦ ἄλλου πρὸς τὸν ναὸν καὶ πρὸς τὴν πόλιν.

Ἐκεῖ ἐν τούτοις εἰς τὴν ἄκραν τῆς ἀκτῆς παραμένουσιν ἀκόμη, μέσα εἰς τὴν κατερχομένην ὀλονὲν σκοτίαν, δύο μόλις διακρινόμεναι σκιά. Εἶναι ὁ γέρων Εὐβουλος καὶ ἡ Ἀριστονίκη, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καρφωμένους εἰς τὸ μακρυνόμενον σκάφος, τὸ ἀπαύστως εἰς τὴν σκίαν τῆς νυκτὸς βυθιζόμενον, τὸ ὁποῖον δὲν διακρίνουν σχεδὸν πλέον ἢ ἐκ μικροῦ πρυμναίου φανοῦ. Τότε ἐπέρχεται εἰς αὐτοὺς ἡ ἰδέα ν' ἀνάψουν ἓνα μέγαν πυρσὸν καὶ τὸν πυρσὸν αὐτὸν θέλουσι τὸν ἀνάπτει καὶ τὸν διατηρεῖ ὅλας τὰς νύκτας μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τῆς «Ἀριστονίκης», ὅπως ὁδηγῆ καὶ σώζῃ τοὺς ναυτιλλομένους καὶ φέρῃ καλὸν εἰς τὸν Φάυλλον. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφήν ὁ φανὸς διετηρήθη εἰς δόξαν τῶν νικητῶν καὶ ἐφώτιζεν ἐφ' ὅσον ἡ Κρότων ὑπῆρχε. Σήμερον εἰς τὴν θέσιν του εἰς ἰσχυρὸς φανὸς ὁδηγεῖ τοὺς ναυτιλλομένους εἰς τὰς τρικυμιώδεις πολλάκις ἐκείνας ἀκτάς.

«Ναυτικὰ Διηγήματα»

Κωνσταντῖνος Ράδος

4. ΝΑΥΣΙΚΑ

Ψωραΐες ἢ δυνατές, ὅ,τι κι ἂν εἴστε,
 γυναῖκες, πού σᾶς τό 'γραφεν ἡ Μοῖρα
 νά σᾶς δοξάση ἑνὸς Ὀμήρου ἢ λύρα,
 ἡ Ναυσικᾶ περνάει. Παραμερίστε !

Περνάει, χαμωθωρεῖ κι ἀναθαρρεύει,
 γιατί' εἶν' αὐτὴ ἡ ἀληθινή καὶ ἡ μόνη
 γυναῖκα, πού τὸ φθόνο ἀποστομώνει
 κι ἐπαίνους δὲν ψηφᾷ, μήτε γυρεύει.

Μόνο τὸ λύχνο τῆς ἐστίας φροντίζει
 νά τὸν κρατῆ ἀναμμένο νύχτα - μέρα·
 ὑπομονετική καὶ χρυσοχέρα
 μὲ προκοπῆς ἰδρῶτα τὸν ποτίζει.

Τὸ σπίτι ἀπὸ τὰ θέμελα ὡς τὴ στέγη
 τὴν καθρεφτίζει κι ὅταν λείπη ἀκόμη.
 Δὲν ἔχει γνώμη, μὰ ἡ δικὴ τῆς γνώμη
 τὸ διαφεντεύει. Ὅπου τὸ χέρι ὀρέγει,

μοσχοβολάει ἀπ' τὸ γλυκὸ ἄρωμά τῆς·
 ἀντιλαλεῖ ἡ φωνὴ τῆς κι ἂν σωπαίνει
 ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι ἀδιάφορη διαβαίνει,
 τόσο, πού λησμονεῖ καὶ τ' ὄνομά τῆς.

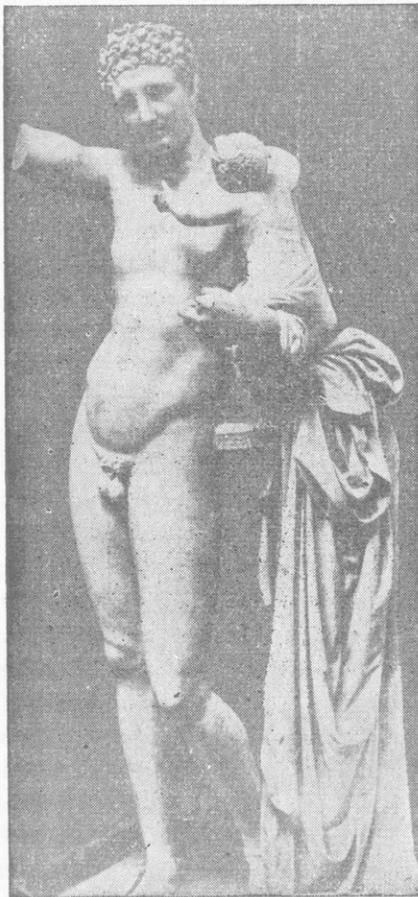
Κόρη γλυκειά, τῆς μάνας τῆς ἐλπίδα
 καὶ τοῦ πατέρα τῆς κρυφὸ καμάρι·
 γυναῖκα - εὐτυχισμένος πού τὴν πάρη·
 μητέρα - τὴν εὐγνωμονεῖ ἡ πατρίδα.

« Ἐσπερινὸς »

Ἰωάννης Πολέμης

5. Ο ΕΡΜΗΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ

Τῆς ώριμou τέχνης τοῦ Πραξιτέλου καὶ ἔργου τῶν ἰδίων χειρῶν του βεβαίως εἶναι τὸ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἀνακαλυφθὲν μαρμάρινον ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ, φέροντος τὸν νεογέννητον Διόνυσον εἰς τὰς Νύμφας, αἱ ὁποῖαι ἔμελλον νὰ τὸν ἀναθρέψουν. Καθ' ὁδὸν ὁ θεὸς ἐσταμάτησε, διὰ ν' ἀναπαυθῆ καὶ ἀκκούμβησεν εἰς κορμὸν δένδρου, παίζων δ' ἐπεδείκνυε σταφυλὴν πιθανώτατα, πρὸς τὴν ὁποῖαν τείνει ὁ Διόνυσος τὰς χεῖρας. Ἡ αὐξήσις τοῦ θεοῦ βρέφους δὲν εἶναι βραδεῖα, ὅπως ἡ τῶν τέκνων τῶν θνητῶν.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς μόνος ὁ Πausανίας ἀναφέρει τὸ σύμπλεγμα τοῦτο, καὶ αὐτὸς μὲ ὀλίγας ξηρὰς λέξεις, διότι προφανῶς δὲν ἦτο ἀπὸ τὰ διασημότερα δημιουργήματα τοῦ καλλιτέχνου. Ἡμεῖς ὁμως δὲν ἔχομεν ἴσως κανὲν ἄλλο ἔργον, τὸ ὁποῖον ν' ἀναπαριστάνη τόσον ἐναργῶς τὴν μορφικὴν ἀγλαίαν τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, ὅπως θὰ τὴν ἐβλεπον εἰς τὰ ὄράματά των οἱ μεγάλοι πλάσται καὶ ζωγράφοι τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ σῶμα τοῦ

Ἑρμοῦ εἶναι εὐρωστον, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἀνθηρὸν καὶ ἄβρὸν, καὶ λεπταὶ μεταβάσεις συνάπτουν τὴν μίαν ἐπιφάνειαν μὲ τὴν ἄλλην. Εἶναι ἄβρὸν, διότι τὴν εὐρωστίαν του χρεωστεῖ ὁ Ἑρμῆς ὄχι εἰς ἐπιπόνους ἀσκήσεις, ἀλλ' εἰς τὴν θεῖαν του φύσιν, τὸ περικαλλές

δὲ πρόσωπον μὲ τὸ ἄρρενωπὸν μέτωπον ἀπαυγάζει ὅλην τὴν εὐμενῆ καὶ φαιδρὰν διάθεσιν αὐτοῦ.

Ἄλλ' αἱ σκέψεις τοῦ νεανικοῦ θεοῦ δὲν δύνανται νὰ περιορισθοῦν εἰς τὸ παιδίον — ὅπως ἡ Εἰρήνη μὲ τὴν μητρικὴν τῆς στοργὴν φαίνεται ἀποκλειστικῶς ἀφωσιωμένη εἰς τὸν Πλοῦτον¹ — καὶ τὸ βλέμμα του πλανᾶται μακρὰν εἰς ἀόριστους ρεμβασμούς. Γραφικὴν δ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λειότητα τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ σώματος ἀποτελοῦν ἡ κόμη καὶ ἡ χλαμὺς τοῦ θεοῦ. Ἡ ἐργασία τῆς κόμης φαίνεται ἀμελής καὶ συνοπτικὴ, ἀκριβῶς ὅμως διὰ τοῦτο ἀποδίδει καλύτερα τὴν ἐντύπωσιν ἰούλων* χαλαρῶν μαλλιῶν, ἀξιοθαύμαστος δὲ εἶναι ἡ φυσικότης τῆς χλαμύδος μὲ τὴν τραχεῖαν ἐπιφάνειάν τῆς καὶ μὲ τὰ μικρὰ ζαρῶματα μεταξὺ τῶν μεγάλων πτυχῶν.

Τὴν γραφικότητα τοῦ ἔργου ἐνίσχυνον καὶ οἱ χρωματισμοί, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Πραξιτέλης ἀπέδιδε μεγάλην σημασίαν, λέγεται δι' ὅτι συνεργάτην εἶχεν εἰς αὐτοὺς ἓνα ὀνομαστὸν ζωγράφον, τὸν Νικίαν.

ἵππῶν εἶναι ἕπος Δεξιῶν Χρῆστος Τσοῦντας

6. ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

(Αἱ στήλαι τοῦ Δεξιλέω καὶ τῆς Ἑγησοῦς)

Α'.

Τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Δεξιλέω* εἰκονίζει τὸν νεαρὸν ἵππέα ἐπελαύνοντα ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀνατρέποντα ἓνα ὀπλίτην, τὸν ὁποῖον ἐτοιμάζεται νὰ διατρυπήσῃ μὲ τὴν λόγχην. Τὴν σφοδρότητα τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ φανερώνει σαφῶς ἡ χλαμὺς, τὴν ὁποίαν φορεῖ ἐπὶ τοῦ χιτῶνος καὶ ἣτις ἀνεμίζεται πρὸς τὰ ὀπίσω εἰς ὠραίας πτυχάς, ἡ λόγχη δέ, τὴν ὁποίαν ἐκράτει εἰς τὴν ὑψωμένην δεξιὰν χεῖρα, ἐδηλώνετο διὰ χρώματος.

Ὁ ἀντίπαλος τοῦ Δεξιλέω ἔφερε εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὴν ἀσπίδα καὶ εἰς τὴν ἄλλην τὸ ξίφος, μὲ τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ ν' ἀμυνθῆ, ἀλλὰ ματαίως. Ὁ θάνατός του εἶναι ἀναπόφευκτος. Ὅτι καὶ ὁ νικητῆς ἔπεσε κατὰ τὴν ἔφοδον ταύτην ἢ ὀλίγον ὕστερότερον, τὸ λέγει

1. Ἔργον τοῦ γλύπτου Κηφισοδότου, εἰκονίζον τὴν θεὰν Εἰρήνην φέρουσαν τὸν παῖδά τῆς Πλοῦτον.

ή έπιγραφή, ή όποία είναι χαραγμένη εις τό κάτω άκρον τής στήλης, τό έμαρτύρει δέ και ό τόπος, όπου ή στήλη έστέκετο. Ό καλλιτέχνης όμως, όστις έλάξευσεν αυτήν, απέφυγε νά παραστήση τόν Δεξιέων τραυματιζόμενον ή άποθνήσκοντα. Αύτός ήθελε νά παραδώση εις

τούς μεταγενεστέρους εικόνα του ώραίου έφήβου, όχι κατά τās στιγμές τής άδυναμίας του, άλλ' ισχυρού και άκμαίου ως ήμιθέου ήρωος, μόνον δέ δια τής έλαφρώς θλιβεράς έκφράσεως, τήν όποίαν προσέδωκεν εις τό πρόσωπον αυτού, ύπηνίχθη τό ένδοξον τέλος του.

Β'.

Ἡ Ἥγησώ εἰκονίζεται καθημένη ἐντὸς τοῦ οἴκου τῆς ἐπὶ ἔδρας καὶ φοροῦσα πλούσια ἐνδύματα, πρὸ αὐτῆς δὲ κρατεῖ μία δούλη

ἀνοικτὴν πυξίδα, ἐκ τῆς ὁποίας ἔλαβεν ἡ νεαρά γυνὴ ἐν περιδέρειον καὶ φαίνεται νὰ τὸ παρατηρῇ μὲ προσοχὴν¹. Τὸ βλέμμα τῆς ὁμῶς

1. Τὸ περιδέρειον τῆς Ἥγησοῦς δὲν διακρίνεται σήμερον ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, διότι ὅπως τὰ ἦνια τοῦ ἵππου καὶ τὸ ἀκόντιον τοῦ Δεξιλέω, ἦτο ἀπλῶς ἐξωγραφημένον.

δὲν εἶναι βλέμμα χαρᾶς καὶ εὐχαριστήσεως διὰ τὸ ὠραῖον κόσμημα.

Ἡ μελαγχολία, ἣτις σκιάζει καὶ αὐτῆς τὸ γλυκὺ πρόσωπον μὲ τὰ λεπτὰ χαρακτηριστικά, δεικνύει σαφῶς ὅτι πρόκειται περὶ χωρισμοῦ, περὶ τοῦ αἰώνιου χωρισμοῦ, τὸν ὁποῖον προξενεῖ ὁ θάνατος. Τὸ περιδέραϊον εἶναι σύμβολον ὄλων τῶν ἀγαπητῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ὄλων τῶν ἀθῶνων αὐτῶν ἀπολαύσεων, τὰς ὁποίας ἀποχαιρετίζει διὰ παντὸς ἢ Ἑγησῶ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας της.

Ἐὰν εἰς τὴν στήλην τοῦ Δεξιλέω εὗρομεν θαυμασίαν παράστασιν τοῦ ἡρωϊκοῦ στρατιώτου, ὅστις ἀποθνήσκει διὰ τὴν πατρίδα του, εἰς ταύτην ἔχομεν τὴν συγκινητικωτέραν ἔκφρασιν τοῦ τόσο ἀνθρωπίνου συναισθήματος τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰς χαρὰς αὐτῆς.

Λύπη καὶ πένθος κατέχει τὴν Ἑγησῶ διὰ τὴν στέρησιν αὐτῶν. Ἄλλὰ δὲν ἐκδηλώνει τὸ συναισθημὰ της μὲ βιαίας ἐκρήξεις πάθους, μὲ θρήνους καὶ ὄδυρους. Συγκρατεῖται εὐγενῶς καὶ σωφρόνως, ἢ ἐγκαρτέρησις δ' αὐτὴ καὶ ὑποταγὴ εἰς τὸ πεπρωμένον αὐξάνει τὴν βαθεῖαν συμπάθειαν, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ θεατῆς, καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ, πρὸ τῆς εἰκόνης τῆς κόρης τοῦ Προξένου.

Γ'.

Τὰ δύο αὐτὰ παραδείγματα ὑποδεικνύουν εἰς ἡμᾶς τὸ πνεῦμα, ὅπερ διήκει εἰς τὰς παραστάσεις τῶν ἀρχαίων ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων. Τὸ πνεῦμα τοῦτο θὰ κατανοήσωμεν καλύτερον, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν δημοτικὰ τινὰ ἄσματα ἡμῶν. Διότι, ὅπως καὶ εἰς αὐτὰ ὁ κλέφτης παραγγέλλει εἰς τοὺς συντρόφους του ν' ἀφήσουν εἰς τὸν τάφον του ἐν παράθυρον, διὰ νὰ βλέπῃ τὴν ἀνοιξιν ἀνθοῦσαν καὶ ν' ἀκούῃ τὸν κρότον τῶν τουφεκιῶν, οὕτω καὶ τὰ ἀρχαῖα ἀνάγλυφα τῶν τᾶφων δεικνύουν βαθὺ αἶσθημα πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπερχόμενος εἰς τὸν Ἄδην στρέφεται καὶ ρίπτει βλέμμα μελαγχολικὸν πρὸς πᾶν ὅ,τι εἶναι ἠναγκασμένος νὰ καταλίπη. Ἡ ἀσπίς καὶ τὸ δόρυ ἐλκύουν τὸν ἄνδρα, ὅπως τὸ βουνὸν καὶ τὸ καριοφίλι τὸν κλέφτην. Ἡ γυνὴ ἐπιθυμεῖ νὰ μείνῃ ἀκόμη ἐδῶ ἐπάνω καὶ νὰ χαρῇ τὰ τέκνα της (ὅπως ἀπεικονίζονται ταῦτα εἰς ἄλλας ἐπιτυμβίους στήλας) καὶ τὰ κοσμήματά της. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα εἶναι ἀνθρώπινα καὶ ποτὲ δὲν ἐφαντάσθησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες

νὰ τ' ἀποκρύψουν. Ἀντὶ ὅμως νὰ παριστάνουν εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τοὺς φόβους καὶ τὴν θλίψιν των διὰ τὸν θάνατον, παρίστανον τὴν χαρὰν τῆς ἐδῶ ζωῆς. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τὸ αὐτό. Ὁ θεατῆς, βλέπων τὸν Δεξιλέων ἀγωνιζόμενον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἢ τὴν Ἡγησῶ κοσμουμένην, αἰσθάνεται οἶκτον πρὸς τὰς νεαρὰς αὐτὰς ὑπάρξεις καὶ λυπεῖται διὰ τὸ προώρως κοπὲν νῆμα τῆς ζωῆς των, ἥτις ἔρρεε μεταξὺ τόσων γενναίων πράξεων ἢ ἀθῶων ἡδονῶν.

Ἐὰν τὰ πρόσωπα ταῦτα εἰκονίζοντο κοιττόμενα καὶ ὀδυρόμενα διὰ τὸν θάνατόν των, δὲν θὰ τὸν συνεκίουν πλειότερον, ἴσως μάλιστα θὰ τοῦ ἐνέπνεον καὶ ἀποστροφὴν.

Χρῖστος Τσοῦντας

7. ΤΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΤΟΥ ΔΕΞΙΛΕΩ

Ἐμὲ μὲ λὲν Δεξιλέω, παιδί εἶμαι τῆς Ἀθήνας,
πολέμησα καὶ νίκησα κι ἐγὼ γιὰ τὴν πατρίδα.
Σὲ λίγο θάνατος ὀρμάει κι ἀλύπητα καὶ μένα
μὲ παίρνει ἀπὸ τὴν γῆν αὐτὴν, μὲ φέρνει σ' ἄλλον κόσμο.
Δὲν μ' ἔρριξε στὰ Τάρταρα, δὲ μ' ἄφησε στὸν Ἄδη.
Μακαρισμένο, ἀθάνατο, μ' ἀνάστησε γιὰ πάντα
στὰ μαρμαρένια Ἡλύσια, στὰ Ἡλύσια τῆς Τέχνης.
Ὁ χρόνος φεύγει, ἀλλάζει ἢ γῆ, περνοῦν λαοὶ καὶ κόσμοι
καὶ πέφτουν καὶ μαραίνονται σὰ φθινοπώρου φύλλα.
Κι ἐγὼ ἐδῶ ἀσάλευτος κι ἀμάραντος προβάλλω
καὶ τῆς πατρίδας τὸν ἐχθρὸ στὰ πόδια μου τὸν ἔχω.
ὦ, χάρι, ὦ, νίκη τῆς ζωῆς, ἀνήκουστη εὐτυχία,
στὰ μαρμαρένια Ἡλύσια, στὰ Ἡλύσια τῆς Τέχνης !

« Ἔμνος τῆς Ἀθηναῖς »

Κωστής Παλαμᾶς

8. ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ

Ὅχι ὅπως λέν, ὅτι δὲ ζοῦν οἱ τόσο ἀγαπημένες
οἱ ἀρχαῖες οἱ Ἀττικές μορφές στ' ἀνάγλυφα ἐκεῖ πέρα
τοῦ λιόχαρου Κεραμεικοῦ· νιοί, γέροι, νιές παρθένες,
ὄλοι τους ζοῦν καὶ χαίρονται τὸ φῶς καὶ τὸν ἀγέρα.

Τὸ ξέρω· ἡ γῆ τοὺς ἔλειωσε, πᾶνε καιροὶ καὶ χρόνια,
ἀλλὰ οἱ λευκὲς τους οἱ ψυχὲς κάτω ἀπ' τὸν Ἄδη ἀγάλι
ξεφύγαν καὶ στὰ πέτρινα κορμιά τους καὶ τὰ αἰώνια
ἐδῶ πού ζοῦσαν, φώλιασαν, καὶ ζοῦν μαζί μας πάλι.

ὦ ! ζοῦνε· Ἡ κόρη μὲ σκυφτὰ τὰ μάτια τὰ μεγάλα
κοιτάει τ' ἀνάλαφρο πουλί, πού κάτω σέ μιὰ κόχη,
στή γούβα τοῦ μαρμάρου τῆς πῆγε νὰ πιῆ μιὰ στάλα
ἀπ' τὸ νεράκι π' ἄφησεν ἐκεῖ τὸ πρωτοβρόχι.

Πιὸ πέρα ὁ γέρος ἄρχοντας στὸ χέρι του ἔχει κλείσει
τοῦ γυιοῦ του, τοῦ μικροῦ του γυιοῦ, τ' ἀγνό, τ' ἀθῶο τὸ χέρι·
εἶν' ἀνοιξι· κι ἀκούει κοντὰ τῆ λεύκα πού ἔχει ἀρχίσει
νὰ τραγουδάη στ' ὀλόδροσο τοῦ Μάρτη μεσημέρι.

Κι ὕστερ' ἀκόμα ὁ μορφονιὸς στὸ κυπαρίσσι πλάι,
αὐτὸς μέσα στ' ἀτέλειωτο τὸ γαλανὸ τοῦ Ἀπειροῦ
γιὰ κοίτα ! ἀνέβη στ' ἄτι του καὶ πάει κι ὄλο πάει
στὸ δρόμο τὸν ἀξένοιαστο τῆς νιότης καὶ τοῦ ὄνειρου.

«Σκιῆς»

Λάμπρος Πορφύρας

9. Η ΠΡΩΤΗ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου ἤρχιζε τὸ νέον ἔτος καὶ ἠλλασσεν αὐξα-
νομένη κατὰ ἓν ἔτος ἡ χρονολογία, ἀλλὰ οὐδεὶς ἰδιαιτερός ἑορτάσιμος
ἐγίνετο. Οὔτε ὁ Πορφυρογέννητος ἀναφέρει τίποτε, οὔτε ἄλλα κεί-
μενα. Ἄλλὰ καὶ ἡ πρώτη Ἰανουαρίου δὲν εἶχεν ἰδιαιτέραν σημασίαν.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐώρταζε τὴν ἡμέραν αὐτὴν τὴν μνήμην τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Εἰς τὸν περίβολον τοῦ Παλατίου ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὴν μνήμην τοῦ περιφήμου ἐπισκόπου Καισαρείας, διὰ τοῦτο ἡ ἑορτὴ τῆς μνήμης αὐτοῦ εἶχε καὶ χαρακτῆρα αὐλικόν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ αὐτοκράτωρ μὲ τὴν συνήθη ἀκολουθίαν αὐτοῦ μετέβαινε εἰς τὸν ναὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Φάρου καὶ κατόπιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Ἐπειτα ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπιστρέφει εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς. Περιβάλλεται τὴν χλαμύδα καὶ τὸ στέμμα καὶ κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Διὰ νεύματος τοῦ πραιποζίτου εἰσάγει ὁ ὀστιάριος (εἶναι οὗτοι αὐλικοὶ θεράποντες) κατὰ βῆμα, ἤτοι κατὰ τάξιν ἱεραρχίας, τοὺς ἀνωτάτους λειτουργοὺς τοῦ κράτους (τοὺς μαγίστρον, τοὺς πατρικίους, τοὺς συγκλητικούς). Ἡ ὑποδοχὴ αὕτη εἶναι ἡ πάντοτε τελουμένη κατὰ πᾶσαν ἀξιωματικόν ἑορτήν. Τὸ μόνον ἰδιάζον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τοῦ Ἁγίου Βασιλείου γίνονται δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ὁ ἄρχων τῆς Ἀρμενίας καὶ ἄλλοι ξένοι, οἱ ὅποιοι προσφέρουν εἰς αὐτὸν δῶρα.

Ἐπειτα παρτίθεται εἰς τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Κράτους καὶ εἰς ἀντιπροσωπείας τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τοὺς πένητας τὸ καθιερωμένον γεῦμα, τὸ ὅποιον παρτίθεται καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τοῦ Δωδεκαημέρου, ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων ἕως τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων.

Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωνεν ἡ ἡμέρα τῆς πρώτης Ἰανουαρίου καὶ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, χωρὶς τίποτε τὸ ἐξαιρετικόν, τὸ ὅποιον νὰ δεικνύη ἑορτασμὸν νέου ἔτους.

Καθ' ὃν χρόνον ἐτελοῦντο εἰς τὸ Ἱερὸν Παλάτιον αἱ σεμναὶ αὗται ἑορταὶ — ἐπίσημος μετάβασις τοῦ Αὐτοκράτορος εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἢ καὶ ἄλλους ναοὺς, δεξιώσεις εἰς τὸ Παλάτιον, εὐχαίαι* καθ' ἑκάστην καὶ συνεστίασις τοῦ βασιλέως μὲ τοὺς ἄρχοντας — κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον διεσκέδαζεν ὁ λαὸς κατ' ἄλλον τρόπον, κατὰ τρόπον θορυβώδη.

Αἱ λαϊκαὶ αὗται ἑορταὶ ἦσαν μεταμφιέσεις καὶ πότοι καὶ χοροὶ καὶ παντοῖαι ἄλλαι διασκεδάσεις, εἶχον δηλαδὴ ὅλως διόλου διάφορον χαρακτῆρα ἀπὸ τὰς ἑορτὰς τὰς τελουμένας εἰς τὸ Παλάτιον.

Εἶναι πολὺ περίεργον ὅτι ὄχι μόνον ἡ Ἐκκλησία ἠγνόησε καὶ ἀφώρισε μάλιστα τὰς ὀργιαστικὰς ταύτας ἑορτάς, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἡ ἐπίσημος Χριστιανικὴ Πολιτεία ἔμεινε μακρὰν ἀπὸ αὐτὰς. Πόθεν ἡ μεγάλη αὐτῆ ἀπόστασις τῶν ἑορτῶν τοῦ Παλατίου, εἰς τὰς ὁποίας ἄλλωστε συμμετεῖχε καὶ μέρος τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὰς ἐντελῶς λαϊκὰς συνηθείας ; Αἱ μὲν λαϊκαὶ ἑορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου ἦσαν κατ' εὐθείαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μεταδοθεῖσαι εἰδωλολατρικαὶ συνήθειαι. Αἱ ἑορταὶ ὅμως τοῦ Παλατίου ἦσαν συνήθειαι προελθούσαι ἀπὸ τὴν νέαν θριαμβεύσασαν ιδέαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ δὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Μόνον μία ἀμυδρὰ ἀνάμνησις τῶν θορυβωδῶν ἑορτῶν τοῦ λαοῦ παρέμεινεν εἰς τὸ Ἱερὸν Παλάτιον καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ Δωδεκαημέρου. Κατὰ τὴν ἐνάτην ἡμέραν, κατὰ τὸ ἐπίσημον δεῖπνον, τὸ ὁποῖον ὁ Αὐτοκράτωρ παραθέτει εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαόν, παρέχει εἰς αὐτοὺς καὶ ἐν διασκεδαστικὸν παίγνιον, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο γοτθικόν*. Ἦτο πολεμικὸς χορὸς μετημφισμένων εἰς πολεμιστὰς Γότθους, ὑπενθυμίζων τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου ὅτε πλεῖστοι Γότθοι, πολεμισταὶ καὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, διέμενον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Πορφυρογέννητος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν « Ἐκθεσίον Βασιλείου Τάξεως » ἰδιαιτέρον κεφάλαιον εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ « Γοτθικοῦ ». Παραθέτομεν ἐνταῦθα σύντομον περιγραφὴν.

Εἰς τὴν λαμπροτάτην καὶ μεγίστην αἴθουσαν τῶν δεκαεννέα ἀκκουβίτων, δηλαδὴ τὴν αἴθουσαν τῶν ἐπισήμων γευμάτων, οἱ ἄρχοντες, ἀντιπροσωπία τοῦ λαοῦ καὶ πένητες ἤρχισαν ἤδη τὴν « λαμπρὰν συνεστίασιν » μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῶν πορφυρογεννήτων. Εἰς ὠρισμένην στιγμήν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμποσίου ἀνοίγονται δύο θύραι τῆς αἰθούσης ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ εἰσάγονται οἱ « μέλλοντες παίξαι τὸ Γοτθικόν ». Ἰστανται ἀνὰ δύο Γότθοι εἰς ἑκατέραν θύραν. Πλησίον αὐτῶν ἴστανται εἰς μὲν τὸ ἀριστερὸν μέρος « ὁ μαῖστωρ τοῦ μέρους τῶν Βενέτων », εἰς δὲ τὸ δεξιὸν « ὁ μαῖστωρ τοῦ μέρους τῶν Πρασίνων » μετὰ τὰς ἀντιπροσωπίας τῶν δήμων, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι καὶ τὰ ὄργανα. Οἱ Γότθοι εἶναι μετημφισμένοι, φοροῦν γούνας « ἐξ ἀντιστρόφου » καὶ προσωπεῖα διαφόρων εἰδῶν, βαστάζουν εἰς μὲν τὴν ἀριστερὰν χεῖρα σκουτάρια, δηλαδὴ μικρὰς ἀσπίδας, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν βέργας. Ὅταν δοθῇ τὸ σύνθημα, οἱ Γότθοι τρέχουν πρὸς τὴν « βασιλικὴν τράπεζαν » κτυ-

πῶντες διαρκῶς τὰς βέργας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων καὶ κραυγάζοντες « τούλ, τούλ ». Εἰς μικρὸν διάστημα ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τραπέζης ἴστανται οἱ Γότθοι καὶ τῶν δύο μερῶν, συμπλέκονται πρὸς ἀλλήλους, κάμνουν κύκλους, οἱ μὲν εἰς τὸ μέσον, οἱ δὲ ἄλλοι περικυκλοῦσιν ἔξωθεν (δηλαδὴ ἐκτελοῦν χορόν). Τοῦτο πράττουν τρεῖς φορές, ἔπειτα χωρίζονται καὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὰς θέσεις των. Τότε ἀρχίζουν νὰ λέγουν τὰ « Γοθικά » καὶ οἱ κράκται καὶ τὰ ὄργανα συμπληροῦν τὸ οἰκεῖον μέλος. Ἀφοῦ τελειώσουν τὰ ἄσματα, οἱ Γότθοι ἐπαναλαμβάνουν τὸν χορόν, τύπτοντες μὲ τὰς βέργας τὰς ἀσπίδας καὶ λέγοντες « τούλ, τούλ ». Ἐκτελοῦντες τὸν χορόν των περικυκλώνουν καὶ τοὺς μαίστορας, πάλιν πηγαίνουν πρὸς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, πάλιν ἐπανέρχονται εἰς τὰς θέσεις των, τέλος « τύπτοντες μετὰ τῶν βεργίων τὰ σκουτάρια καὶ λέγοντες συνεχῶς τούλ, τούλ τρέχοντες ἔξέρχονται ».

Τὰ « Γοθικά », τὰ ὅποια ψάλλουν οἱ παριστάνοντες Γόθους εἶναι ἀκατάληπτα : « Γαύζας, βόνας, βακιδίας ». Τὰ ἄσματα τῶν δῆμων, τὰ ὅποια συμπληρῶνουν τὰ Γοθικά, εἶναι παρόμοια μὲ τὰ συνήθως ὑπ' αὐτῶν ἀδόμενα εἰς ἐπευφημίαν τῶν βασιλέων : « Ἄη-τῆτῳ Θεοῦ παλάμη ἐστέφθητε, δεσπότηι, οὐρανόθεν. Βραβεῖον νίκης ὤφθητε, κοσμοπόθητοι εὐεργέται. Γενναῖοι ὤφθητε τοῖς ἑναντίοις δωρούμενοι τοῖς Ῥωμαίοις ζωηφόρους εὐεργεσίας ».

Τοῦτο τὸ « Γοθικὸν » ἦτο τὸ μόνον διασκεδαστικὸν παίγνιον, τὸ ὅποιον ἐπαίζετο ὡς μικρὰ ἀναψυχὴ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἀρχόντων κατὰ τὴν μακρὰν καὶ μονότονον διαδοχὴν τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν τοῦ Δωδεκαημέρου εἰς τὸ Βυζαντινὸν Παλάτιον. Ἐξω ἀπὸ τὸ Παλάτιον, εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀστῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, διεξήγοντο θορυβῶδεις ἑορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου, γεμᾶται ζωῆν καὶ χαρὰν. Ὁ « Περιούσιος λαὸς » διεσκέδαζε μὲ μεταμφιέσεις, χορούς καὶ πότους καὶ συμπόσια, μὲ δῶρα πρὸς ἀλλήλους καὶ μὲ τυχηρὰ παιγνίδια. Αἱ ἑορταὶ αὗται δὲν ἦσαν, ἐπαναλαμβάνω, ἑορταὶ τοῦ νέου ἔτους εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἄλλ' ἦσαν ἐπιβίωσις παλαιῶν, πατροπαραδότων, « ἐκ μακρᾶς συνθηθείας » εἰδωλολατρικῶν ἑορτῶν, τὰς ὁποίας ἐθεώρησε πάντοτε ξένας πρὸς αὐτὴν ἢ ἐπίσημος Βυζαντινὴ πολιτεία.

Ἐφημερὶς « Ἔθνος » 2 Ἰανουαρίου 1937

Ἀδαμάντιος Ἀδαμαντίου

10. Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ὅπως αἱ πολυπαθεῖς ἱστορικαὶ τύχαι τῆς Θεσσαλονίκης δίδουν ἰδέαν τῆς πολυταράχου ἱστορίας ὅλου τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος τῆς πόλεως παρέχει πιστὴν εἰκόνα τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας κατὰ τὸν μεσαίωνα, τοῦ ἀληθοῦς ἰδεώδους τῆς κοινωνίας ἐκείνης εἰς τὰ γράμματα, εἰς τὴν τέχνην, εἰς τὸν ὅλον βίον.

Τὰς σπουδαιότερας εἰδήσεις τοῦ εἰρηνικοῦ βίου τῆς πόλεως ἀρυόμεθα* ἰδίως ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους, οἵτινες μᾶς ἀφηγήθησαν τὰς τραγικὰς αὐτῆς συμφορὰς καὶ ἀπὸ ὅσους ἔγραψαν ἐγκώμια πρὸς τὴν πόλιν. Ἀπὸ τὰς εἰδήσεις αὐτὰς καὶ ἄλλας σκορπισμένας εἰς διαφόρους βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς δυνάμεθα ν' ἀναπαραστήσωμεν τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν βίον αὐτῆς κατὰ τὰς ἐποχὰς τῆς γαλήνης καὶ ἡσυχίας, τῶν ἀγώνων καὶ τῶν πολέμων.

Ἐκ τῆς ἐξόχως εὐνοϊκῆς θέσεως ἀπὸ παλαιῶν χρόνων ἡ Θεσσαλονίκη ὑπῆρξε διεθνῆς σημαντικωτάτη ἐμπορικὴ πόλις, ἀληθῆς μεγαλόπολις. Οἱ κάτοικοί της ὑπερέβαινον τὸν δέκατον αἰῶνα τὰς διακοσίας χιλιάδας, ἦσαν δὲ ὡς καὶ σήμερον ποικίλων ἐθνικότητων. Ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων, παλαιοὶ κάτοικοι ἦσαν οἱ Ἑβραῖοι, Σλάβοι, Ἀρμένιοι. Ξένοι πολλοί, μάλιστα Φράγκοι, διέμενον εἰς τὴν πόλιν. Κόσμος πολυάριθμος ἐμπορευομένων ἐγχωρίων καὶ ξένων ἐγέμιζε τὰς ὁδοὺς, τὰς πλατείας καὶ τὰς ἀγοράς. Τὰ ἐμπορεύματα ἔφθανον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου διὰ θαλάσσης μὲ πλοῖα, διὰ ξηρᾶς μὲ καραβάνια. Ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Μακεδονία, ἡ Θεσσαλία, ἐκόμιζον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὰ προϊόντα των, τὰ πλοῖα τὰ παρελάμβανον καὶ τὰ μετέφερον μακρὰν. Μὲ μίαν λέξιν εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἐπήγαινον ἐμπορεύματα καὶ ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἤρχοντο εἰς τὴν πόλιν πολυπληθῆ τὰ ἐμπορεύματα καὶ συνέρρεον ἀμέτρητοι οἱ ξένοι.

Ἡ συρροὴ τῶν ξένων καὶ ἡ συνάθροισις ἐμπορευμάτων ηὔξανε τὰς ἐποχὰς τῶν διαφόρων ἐμπορικῶν πανηγύρεων. Ἄλλ' ἢ πανηγυρις τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὴν ἑορτὴν τοῦ πολιοῦχου, ἡ ὁποία διήρκει πολλὰς ἡμέρας, ἐπροκάλει τὸν θαυμασμόν διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς. Ἦσαν τὰ Παναθηναῖα τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθη-

νῶν. Ἡ πανήγυρις ἐγένετο εἰς τὴν πεδιάδα μεταξὺ τῶν τειχῶν καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ. Ἄπειροι σκηναὶ μετέβαλλον τὴν πεδιάδα εἰς πόλιν. Τὸ πᾶν ἠδύνασο νὰ εὕρῃς ἐκεῖ καὶ νὰ θαυμάσῃς : πλοῦσια ὑφάσματα, προϊόντα ποικιλώτατα, γεωργικά, βιομηχανικά, ἔργα παμποίικιλα τέχνης. Πλήθος ἄπειρον ἀνθρώπων, ἐγχωρίων, ξένων ἐμπόρων προσέτρεχεν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, ἀπὸ τὸν Δούναβιν καὶ τὴν Ρωσίαν, ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, εἰς τὴν μεγάλην πανήγυριν.

Κατὰ πᾶσαν ὁμως ἐποχὴν ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο πλήρης λαοῦ ἐμπορευομένου. Εὐκολώτερον, λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς, ἦτο νὰ μετρήσῃς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης παρὰ τοὺς συνωστιζομένους εἰς τὰς ἀγορὰς δι' ἐμπορικὰς πράξεις.

Ἡ ξηρὰ ἀπὸ τὸ ἓν μέρος παρεῖχε πλοῦσια τὰ δῶρα τῆς γεωργίας, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ θάλασσα τὰ δῶρα τοῦ ἐμπορίου. Ἀκόμη καὶ αἱ βιομηχανικαὶ τέχναι ἤκμαζον, τὰ ἐργοστάσια τοῦ χαλκοῦ, τοῦ σιδήρου, τοῦ κασιτέρου, τοῦ μολύβδου ἦσαν πολυάριθμα. Τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα ἦσαν τόσον κοινὰ, ὅσον ἄλλοῦ τὰ ἐξ ἔριου ὑφάσματα. Καὶ συνηθροίζοντο εἰς τὴν πόλιν πολυπληθεῖς θησαυροὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ πολυτίμων λίθων. Πολλοὶ ἐκ τῶν κατοίκων εἶχον μεγάλα πλοῦτη, καὶ ἔζων πολυτελῶς, οἱ περισσότεροὶ ἔζων ἐν εὐμαρείᾳ καὶ εὐζωίᾳ, ὅλοι εὕρισκον εὐκόλως ἐργασίαν διὰ νὰ ζοῦν καλῶς. Καὶ διασκεδάσεις εὕρισκον ὁ λαὸς προσιτὰς εἰς αὐτόν : εἰς τὰς ἀγορὰς, εἰς τὰς πλατείας, θέατρα, διάφορα θεάματα, μῖμοι καὶ σχοινοβάται καὶ γελωτοποιοὶ διεσκέδαζον τὸν ὄχλον τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὴν ὑλικὴν ταύτην εὐμάρειαν τῆς μεγάλης πόλεως παρηκολούθει ἡ πνευματικὴ ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας πρὸς τοὺς ἀγίους, ἡ πνευματικὴ κίνησις τῶν φιλοσόφων, τῶν ρητόρων καὶ τῶν λογίων. Κατανυκτικώτατον ἦτο τὸ θέαμα καὶ γλυκύτατον τὸ ἄκουσμα κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς καὶ πολυαριθμοὺς ἐκκλησίας. Λαμπρότατον ἦτο τὸ θέαμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πανηγύρεων, εἰς τὰς ὁποίας ἤκουες τόσον μελωδικὰς τὰς ψαλμωδίας, ὥστε νὰ νομίζῃς ὅτι εὕρισκσαι ἐν μέσῳ ἀγγέλων ἑορταζόντων. Μεγαλοπρεπέσταται δὲ ἦσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ πομπαὶ καὶ μάλιστα, τὴν μεγάλην ἑορτὴν τοῦ Καλλιμάρτυρος, « ἡ σεμνὴ καθ' ὅλην τὴν νύκτα φωταγωγία », ἡ ἐπιβάλλουσα τελετὴ καὶ λιτανεία μὲ τὴν θαυμαστὴν μελωδίαν ἠδυφώνων

ψαλτῶν, μετὰ τὰ φῶτα τῶν λαμπάδων καὶ τοὺς ἤχους τῶν σαλπύγγων καὶ τῶν ἄλλων μουσικῶν ὀργάνων, μετὸν ἀρχιεπίσκοπον, τὸν αὐτοκράτορα, τὴν βασιλικὴν αὐλὴν, τοὺς ἄρχοντας, οἵτινες ἐφόρουσαν ἀπαστραπτούσας στολὰς καὶ ἐπέβαινον ἐπὶ λαμπροτάτων ἵππων.

Ἐπιφανὴς ἦτο ἡ Θεσσαλονικὴ διὰ τοὺς λογίους αὐτῆς, διὰ τὰ ὀνόμαστα σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐφοίτων σπουδασταὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης. Ρήτορες, φιλόσοφοι, γραμματικοί, καλλιτέχναι συνέρρεον εἰς τὴν πόλιν. Μαθήματα παντοῖα, λόγοι, διαλέξεις τῶν καθηγητῶν ἐδίδοντο εἰς μεγάλας αἰθούσας, αἵτινες ἐλέγοντο στοαί, θέατρα, μουσεῖα. Εἰς ἀνωτέρας σχολὰς εἰδικοί καθηγηταὶ ἐδίδασκον τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ρητορικὴν, τὰ μαθηματικά, τὴν νομικὴν. Σοβαρὰ συζητήσεις, ἔρευναι θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ συχνὰ ἐγίνοντο, καὶ μάλιστα δημοσίᾳ, μετὰ τῶν Θεσσαλονικέων διδασκάλων καὶ ἄλλων λογίων, οἵτινες ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐφάμιλλος τῆς Βασιλευούσης κατὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὑπερέβαλλε πᾶσαν ἄλλην πόλιν κατὰ τὴν σοφίαν καὶ ἀνεδείχθη ἡ Θεσσαλονικὴ αἰὶ Ἀθῆναι τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ κοινωνία ἐκείνη τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε μὲν ὑπερτέραν, ἐξηγουμένη τὰ ἥθη καὶ λεπτὸν τὸ αἶσθημα. Ἐκ τῆς εὐλαβείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὴν τέχνην, ἐστόλισαν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας οἱ Θεσσαλονικεῖς τὴν πόλιν τὴν μετὰ τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα μνημεῖα τέχνης, ὁποῖα εἶναι οἱ μεγαλοπρεπεῖς ναοί, μενῶσθηρια πολυάριθμα, μετὰ ἄλλα καλλιπρεπῆ καὶ μεγάλα οἰκοδομήματα. Καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἀλληλοβοηθείας ἦτο τόσον ἀνεπτυγμένον, ὥστε ἡ πόλις εἶχεν ἀνεγείρει διάφορα ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα, βρεφοκομεῖα, ὀρφανοτροφεία, ξενοδοχεῖα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς ξένους, τοὺς ταξιδιώτας. Τάξις καὶ εὐνομία ἐπεκράτει εἰς τὴν πόλιν.

Τὴν εἰς τὰ ἥθη καὶ τὴν μὲν ὑπεροχὴν τῆς κοινωνίας ἐκείνης διάφοροι περιστάσεις ἠνύνησαν. Ἡ εὐκολία καὶ ἡ εὐμάρεια τοῦ βίου ἢ ἀπὸ παλαιοῦ καὶ ἐπὶ μακρὸν διαμονὴ εἰς τὴν πόλιν Ἀυτοκράτορων καὶ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ὡς καὶ ἡ συρροὴ ἀπὸ πᾶσαν χώραν ξένων, οἵτινες ἤρχοντο ἄλλοι δι' ἐμπορίαν, ἄλλοι διὰ νὰ προσκυνήσουν εἰς τὴν ἁγίαν σορὸν τοῦ Μεγαλομάρτυρος, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ Ἀυτοκράτορες προσέτρεχον. Ἡ γειτνίασις τόπου ἱερωτάτου, τοῦ Ἁγίου Ὁρους, βεβαίως συνέτεινεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν βίου φιλο-

θρήσκου, λογίου καὶ φιλοτέχνου, ἰδιαίτερος δὲ τὸ βαθὺ ἐκεῖνο κατα-
 νυκτικὸν αἶσθημα ἀπεράντου εὐλαβείας πρὸς τὸν Ἅγιον Δημήτριον,
 αἶσθημα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν αὐτὸ τὸ θεμέλιον τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ
 βίου τῆς πόλεως.

Εἰς τὴν μεγάλην πόλιν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἤνθιζον ὅλα τὰ ἄνθη πολι-
 τισμοῦ ὑπερμέτρου, ἐν μέσῳ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν μνημείων τῆς
 τέχνης, τῆς λάμπεως ἐκείνης τῶν λογίων καὶ τῶν φιλολογικῶν συζη-
 τήσεων, ἐν μέσῳ « τοῦ κήπου ἐκείνου τῶν Μουσῶν καὶ τῶν Χαρί-
 των », ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων πανηγύρεων καὶ τῶν κατανυκτικῶν
 ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν, διήρχετο ὁ βίος ἐν εὐδαιμονίᾳ, λέγουσι οἱ
 παλαιοί, καὶ παρείχεν « ἀνεκλάλητον εὐφροσύνην καὶ πνευματικὴν
 χαράν ». Ἡ πόλις εἶλκεν εἰς ἑαυτὴν ὡς μαγνήτης τοὺς ἀνθρώπους
 ἅπαντας καὶ τοὺς ἔκαμνε νὰ λησμονοῦν τὴν πατρίδα των, « ἐκοίμιζε
 τὰς λύπας », ἦτο « κοινὴ παρηγορία », ἦτο μὲ τὰ ἀγαθὰ τῆς « παρὰ-
 δεῖσος εὐδαιμονίας ».

Καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ Βυζαντινὴ
 αὐτοκρατορία καταρρέει καὶ ἡ Βασιλεύουσα πίπτει, ἡ Θεσσαλονίκη
 ἐξυψώνεται καὶ φαίνεται ὡς νὰ φωτίζεται ἀπὸ ὅλην τὴν λάμπην τοῦ
 δύοντος Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὡς νὰ προσπαθῆ νὰ περι-
 συγκεντρώσῃ τὰς ἀναγεννωμένας δυνάμεις ἑνὸς νέου Ἑλληνισμοῦ
 καὶ νὰ ἀναδειχθῆ πρωτεύουσα ἑνὸς νέου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Τὸ ἀειθαλὲς πνεῦμα, τὸ αἰωνίως δροσερὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαίας
 Ἑλλάδος, πνέει καὶ πάλιν ζωογόνον, καὶ δίδει δυνάμεις εἰς τὸν ἐκ-
 πνέοντα μεσαιωνικὸν καὶ παρασκευάζει τὴν γένεσιν τοῦ νεωτέρου
 Ἑλληνισμοῦ. Ἡ νέα ζωὴ αὕτη γεννᾶται ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν ἀθα-
 νάτων ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τοῦ ἀνεφίκτου εἰς τὴν τελειότητα
 ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου.

« Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη »

Ἀδαμάντιος Ἀδαμαντίου

11. ΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσερχομένων
 φόρων ἠμποροῦμεν θαρρούντως νὰ εἴπωμεν ὅτι ὀλίγα ἐπὶ γῆς κράτη
 ἐπέτυχον τοσοῦτον θαυμάσια ἀποτελέσματα, ὅσον τὸ ἡμέτερον με-
 σαιωνικόν. Ἄχρι τοῦδε δὲν ἐκρίναμεν περὶ τούτου εἰμὴ ἕκ τινων με-

ρικῶν πληροφοριῶν, οἷον τῶν εἰσπράξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀποταμιευμάτων διαφόρων βασιλείων καὶ ἄλλων τοιούτων εἰδήσεων· ἀλλ' ἤδη θέλομεν φέρει τεκμηρίον τι περὶ τῆς ὅλης ἐτησίας τοῦ Κράτους εἰσπράξεως.

Ὅτε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος οἱ δυτικοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐρρήθη ὑπ' αὐτῶν ὅτι ὁ Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς, εἶχεν ἡμερησίαν πρόσοδον 30.000 χρυσῶν. Ὁ Χόφφ*, ὑπολαμβάνων τὸ ποσὸν τοῦτο ὡς ἀνακτομισθίαν, νομίζει τὸ πρᾶγμα ὅλως ἀπίθανον· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι δὲν προέκειτο περὶ ἀνακτομισθίας, διότι 30.000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 160 περίπου ἑκατομμύρια δρ. κατ' ἔτος. Μὴ προκειμένου δὲ περὶ ἀνακτομισθίας, τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ λόγος ἦτο περὶ τῶν ἐτησίων προσόδων τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου· πάλιν δὲ ὄχι βεβαίως περὶ τῶν προσόδων, ὅσας πραγματικῶς εἰσέπραττον ὁ τε Βαλδουῖνος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, διότι διὰ τὴν ἀλλόκοτον ἀνεπιτηδειότητα, ἣν ἔδειξαν πάντες οὗτοι, αἱ δημόσιαι αὐτῶν εἰσπράξεις περιωρίσθησαν ἀμέσως εἰς ἐλάχιστα ποσά, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἠλαττώθησαν τοσοῦτον, ὥστε οἱ διάδοχοι ἐκεῖνοι τῶν Ἰουστινιανῶν, τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Κομνηνῶν κατήντησαν νὰ στερηθῶσι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου.

Ἡ εἰδησις λοιπὸν ἐκείνη δὲν ἠνίττετο βεβαίως εἰμὴ τὰ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἄλλοτε εἰσπραττόμενα ἀπὸ τῶν χωρῶν, ὅσαι ἤδη καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν τοῦ Βαλδουίνου κυριαρχίαν, ταύτας δὲ τὰς εἰσπράξεις ἠδύνατο οἱ δυτικοὶ κάλλιστα νᾶ γνωρίσωσιν ἐκ τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, τὰ ὁποῖα εὔρον, γενόμενοι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ φυσικῶ τῶ λόγῳ συνβουλευθήσαν πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἅμα παραδεχθῶμεν τὴν ἔρμηνειαν ταύτην, καὶ ἐν ἐλλείψει πάσης ἄλλης νύξεως ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν αὐτήν, δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὅλον ποσὸν τῆς εἰσπράξεως τοῦ κράτους. Εἶπομεν ὅτι 30.000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσι 160 ἑκατομμύρια περίπου δραχμῶν κατ' ἔτος· ἀλλ' εἰς τὸν Βαλδουῖνον δὲν ἀπεδόθη εἰμὴ τὸ τέταρτον τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους· ἄρα τὸ ὅλον ποσὸν τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους τούτου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ κατὰ προσεγγισμὸν εἰς 640.000.000 περίπου δραχμῶν.

Τὸ ποσὸν τοῦτο φαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὑπέρογ-

κον, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὴν πολὺ μείζονα σχετικὴν τοῦ νομίσματος ἀξίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὰ 640 ἐκεῖνα ἑκατομμύρια ἤθελον ἔχει σήμερον ἀξίαν ἴσην πρὸς 3.000. Τοιοῦτους ἐτησίους πόρους δὲν ἔχουσιν οὔτε ἡ Ἀγγλία, οὔτε ἡ Γαλλία, οὔτε ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὅτε τοσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθη ἡ κοινὴ εὐπορία καὶ τοσοῦτον ἐτελειώθη ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις. Πλὴν τούτου ἡ πληροφορία, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ὠρίσαμεν τὸ ποσὸν ἐκεῖνο, ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ κράτος δὲν εἶχε, πολλοῦ γε δεῖ, τὴν ἔκτασιν τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος. Τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν, ἡ κάτω Ἰταλία εἶχε κυριευθῆ ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν, αἱ σταυροφορίαι εἶχον ἐπαγάγει μεγάλας συμφοράς, αἵτινες δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων προσόδων, καί, τὸ σπουδαιότερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἰδρυθεῖσαι ἀποικίαι τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν ἔλαβον τοσαῦτα προνόμια ἀσυδοσίας ἢ ἐλαττώσεως φόρων, ὥστε καὶ ὡς ἐκ τούτου περιορίσθησαν ἀναγκαίως αἱ δημόσιαι τοῦ κράτους εἰσπράξεις καὶ μάλιστα αἱ τελωνιακαί. Ἐὰν λοιπὸν ἠθέλομεν παραδεχθῆ ὅτι ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, ὅτε τοσαῦται ἐπῆλθον ἀφορμαὶ μειώσεως εἰσπράξεων, αὗται συνεποσοῦντο εἰς 600 καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ ἐν τῇ 9 καὶ τῇ 10 εἰσοδήματα ἦσαν ἀσυγκρίτως πλείοτερα, ἐξ οὗ ὁμως καθίσταται ὅλως ἀκατάληπτον τὸ οἰκονομικὸν τοῦτο φαινόμενον.

Τὸ μᾶλλον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ Φράγκοι περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν εἰσοδημάτων συνεβουλεύθησαν τὰ λογιστικὰ βιβλία οὐχὶ τῶν τελευταίων χρόνων ἀλλὰ τῶν ἀρχαιοτέρων. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσῳ μᾶλλον πιθανόν, ὅσῳ οἱ κατακτηταὶ ἐκεῖνοι, ἠξίουσαν νὰ ἀνακτήσωσιν ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὅλην τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι δηλαδὴ τὸ ποσὸν τῶν 640 ἑκατομμυρίων ἦτο τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τοῦ κράτους ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, πάλιν μένει δυσκατανόητον ἐκ πρώτης ὄψεως πῶς τὸ κράτος τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἔχη ὅποτεδήποτε πόρους πλείονας τῶν πόρων, ὅσους ἔχουσιν οἱ ἡγέται τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ.

Ἐν τούτοις, πᾶσαι αἱ μερικαὶ πληροφορίαι, τὰς ὁποίας ἔχομεν

περί τῶν ἰσχύων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐπιτρέπουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν παραδοχὴν τοῦ ὀλικοῦ ἐκείνου ποσοῦ, ὅσον ὑπέρογκον καὶ ἂν φαίνεται. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰουδαίου Βενιαμὴν Τουδέλα* περί τῶν εἰσοδημάτων, τὰ ὁποῖα παρεῖχεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μόνη ἡ Κωνσταντινούπολις ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι. Ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μανουήλ Κομνηνοῦ, ἀποθαυμάσας ἰδίως τὴν πολυτέλειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν τῆς βασιλευούσης, βεβαίωσι ὅτι, καθ' ὅς ἔλαβε πληροφορίας, ἡ πόλις αὕτη ἐπλήρωνε καθ' ἑκάστην εἰς τὸν βασιλέα 20.000 χρυσῶν, εἰσπραττομένων ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων, τῶν καπηλείων, τῶν ἀγορῶν καὶ τῶν πολυαριθμῶν ἐμπόρων, ὅσοι συνέρρουσαν εἰς αὐτὴν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἐκ Βαγδατίου, Μεσοποταμίας, Μηδίας, Περσίας, Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Ρωσίας, Οὐγγαρίας, τῆς χώρας τῶν Πετσενέγων, Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας· 20.000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 106 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν κατ' ἔτος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον, ἀφοῦ μόνη ἡ πρωτεύουσα ἔδιδε τόσα, νὰ δίδῃ τὸ λοιπὸν ὅλον κράτος ἄλλα 500.000.000, μάλιστα ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο μὲν ἡ πλουσιώτερα καὶ ἐμπορικώτερα τοῦ κράτους πόλις ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνη πλουσία καὶ ἐμπορικὴ. Ἐκ τοῦ ἐπισήμου καταλόγου τῶν πόλεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Κομνηνοὶ ἐπέτρεψαν βραδύτερον εἰς τοὺς Ἐνετοὺς νὰ ἰδρῦσωσιν ἀποικίας ἐμπορικὰς, συνάγεται ὅτι παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ κράτει αἱ ἀκόλουθοι ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν Λαοδικεῖα, Ἀντιόχεια, Μάμιστρα, Ἄδανα, Ταρσός, Ἀττάλεια, Στρόβιλος, Χίος, Θεολόγος, Φώκαια. Ἐν τῇ Εὐρώπῃ δὲ Δυρράχιον, Αὐλών, Κέρκυρα, Βόνιτσα, Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιον, Κόρινθος, Θῆβαι, Ἀθῆναι, Εὐβοία, Δημητριάς, Θεσσαλονίκη, Χρυσόπολις, Περιθεώριον, Ἄβυδος, Ραιδεστός, Ἀδριανούπολις, Ἄπρος, Ἡράκλεια καὶ Σηλυβρία. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ τὰ ἐμπορεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ Ἐνετοὶ ἰδρυσαν ἀποικίας ἐμπορικὰς. Ἄλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ κράτει καὶ ἄλλαι πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις ἰδίως εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ.

Ἐκ τῶν πόλεων τούτων καὶ νήσων ἡ μὲν Κέρκυρα κατέβαλλεν ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1.650.000

περίπου δραχμῶν, ἤτοι περί τὰ 9 περίπου ἑκατομμύρια τοῦ σημερινοῦ νομίσματος· πλείοτερα δηλαδή τῶν ὅσα εἰσπράττει τὸ βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος νῦν ἀπὸ ὅλης τῆς Ἑπτανήσου. Αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θήβαι ἦσαν πόλεις τοσοῦτω πλούσιαι, ὥστε μετ' ὀλίγον οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων τὸ κρατίδιον δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ μόνον τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν, ἠδυνήθησαν νὰ συντηρῶσι μίαν τῶν πολυτελεστέρων καὶ μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν τῆς τότε Εὐρώπης. Οὐδὲν ἤττον δὲ λαμπροὶ ὑπῆρξαν καὶ οἱ πρίγκιπες τοῦ Μορέως, χάρις εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ εὐπορίαν τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης, τῆς Λακεδαιμόνου καὶ ἄλλων πολλῶν τῆς χερσονήσου πόλεων. Ἐλάχιστον περὶ τὴν Νίκαιαν τμήμα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οὐ μόνον ἀπετέλεσεν ἓν τῶν ἰσχυροτάτων τῆς Ἀνατολῆς κρατῶν ὑπὸ τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν Βατάσσην, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ἡ Ρόδος, ἡ Λέσβος, ἡ Νάξος ἀπετέλεσαν ἡγεμονίας φραγκικὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον αὐτοτελεῖς, ἀπάσας δὲ φημιζόμενας ἐπὶ τε τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ τῇ δυνάμει. Ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ, Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός, ὁ δεσπότης Ἑλλάδος καλούμενος, ἴδρυσεν κράτος, τὸ ὁποῖον κατώρθωσε νὰ ἀντισταθμίσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον πᾶσαν τὴν δύναμιν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ φραγκοκρατίας.

Τί λοιπὸν παράδοξον, ἂν πᾶσαι αὗται αἱ χῶραι ἠνωμένοι ὁμοῦ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου κατώρθουν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν γενικὸναυτοῦ λογοθέτην τὸ προσημειωθὲν μέγα ἐτήσιον εἰσόδημα ; Καὶ ἔπειτα πῶς ἄλλως θέλουσιν ἐξηγηθῆ τὰ ὑπέρογκα περισσεύματα, τὰ ὁποῖα τινὲς τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἠδυνήθησαν νὰ ἀποταμιεύσωσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀφοῦ ἐπήρκεσαν εἰς ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ πολλῶν καὶ πολυτελεστάτων οἰκοδομῶν ; Ὁ Θεόφιλος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα ἀπεθησαύρισαν 1090 κεντηνάρια* χρυσοῦ καὶ 3000 ἀργύρου, ἤτοι περὶ τὰ 140 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, αἵτινες ἰσοδυναμοῦσι σήμερον πρὸς 700.000.000 καὶ ἐπέκεινα. Ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος 250.000.000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 1.250.000.000 καὶ ἐπέκεινα. Περὶ τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων δυσκόλως δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις, διότι μαρτυροῦνται ὑπο πολλῶν

συγχρόνων συγγραφέων· τούτου δὲ τεθέντος, δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἐγίνοντο τοιαῦται οἰκονομῖαι, ἐὰν συγχρόνως δὲν παρεδεχόμεθα ὅτι αἱ ἐτήσια εἰσπράξεις ἦσαν τοσαῦται, ὅποιας ἀνωτέρω ὑπελογίσαμεν αὐτάς.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ γεγονότα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ ὑπέρογκον ἐκεῖνο ποσὸν τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος, μάλιστα μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, εἶχε λόγῳ βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οὐχὶ ὅπως ἔχουσι σήμερον πρὸς τὸν ἐπίλοιπον κόσμον ἡ Ἀγγλία, ἡ ἢ Γαλλία, ἡ ἢ Γερμανία, ἡ ἢ Βόρειος Ἀμερική, κατ' ἰδίαν ἐκάστη λαμβανομένη, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι συνάμα λαμβανόμεναι πᾶσαι ὁμοῦ αἱ βιομηχανικώταται αὐται καὶ ἐμπορικώταται τῶν σημερινῶν τῆς γῆς χωρῶν.

Τῶ ὄντι τότε ἐν μόνῳ τῶ ἀνατολικῶ κράτει κατεσκευάζοντο τὰ πλεῖστα τῶν ἀντικειμένων τοῦ πολυτελοῦς ἡ καὶ ἀπλῶς ἀνέτου βίου, ὅσων εἶχεν ὁ κόσμος χρεῖαν, καὶ πολλὰ ἐκ τῶν πρώτων ὑλῶν, ὅσαι ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων, ἐνταῦθα μόνον ἐκαλλιεργοῦντο ἡ παρήγοντο. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὰ πορφυρᾶ, τὰ μεταξωτά, τὰ λινᾶ, τὰ βαμβακερά, τὰ μάλλινα παντὸς εἴδους ὑφάσματα, τῶν ὁποίων τοσοῦτ' ἄλλοτε εἶχοντο εἰδομεν ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι στελλόμενα ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῆς ἐκ Πατρῶν πλουσίας χήρας Δανιηλίδος, καὶ τὰ ὅποια ἐν τούτοις δὲν κατεσκευάζοντο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μόνον ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων ἐν αὐτῶ ἐτεχνουργοῦντο τὰ χρυσᾶ, τὰ ἀργυρᾶ, τὰ χάλκινα, τὰ πηλινα, τὰ ξύλινα, τὰ ἐκ πολυτίμων λίθων, οἷον ἐξ ὄνυχος, ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου, ἔτι δὲ ἐξ ὑέλου καὶ πάσης ἄλλης ὑλης παντοειδῆ σκευή, τὰ ὅποια ἐκόσμουσαν τὰς οἰκίας τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἡ ἐχρησίμευον εἰς τὰς κοινοτέρας χρεῖας τῶν εὐποροῦντων ὁπσοῦν ἀνθρώπων πρὸς βορρᾶν, πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς μεσημβρίαν καὶ μάλιστα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀνατολικῶ κράτους, ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ.

Ταῦτα δὲ πάντα, ἡ τοῦλάχιστον τὰ πλεῖστα τούτων, πολλαχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης ἐντεῦθεν ἀποστελλόμενα, προεκάλουν φυσικῶ τῶ λόγῳ τὴν ἐν τῶ κράτει συρροὴν χρηματικῶν κεφαλαίων ἀνυπολογίστων, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δημόσiai καὶ ἰδιωτικαὶ αὐτοῦ

πρόσοδοι ἀνεβιβάζοντο εἰς ποσὰ δυνάμενα μὲν σήμερον νὰ φαίνονται μυθώδη ἀλλὰ μὴ ὄντα ἀνεξήγητα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ὅπως ἐξαιρετικὴν ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν τοῦ κράτους τούτου.

« Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους », τ. Δ' *Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος*

12. ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

Οἱ Βυζαντινοὶ πρόγονοι ἡμῶν συχνὰ ἀνὰ τὰς ρύμας καὶ τὰς πλατείας διεσκέδαζον, παρακολουθοῦντες τὸ θέαμα τῆς διαπομπεύσεως. Οἱ κλέπται, οἱ δειλοὶ, οἱ μέθυσοι, οἱ ἀντάρται, ἐξέχοντα πολλὰκις πρόσωπα, πατριάρχαι καὶ βασιλεῖς, ὑφίσταντο τότε τὴν ἀτιμωτικὴν περιαγωγήν. Πόσον συνήθης κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἦτο ἡ διαπόμπευσις δεικνύει πλήθος νεοελληνικῶν φράσεων, αἱ ὁποῖαι νοοῦνται, μόνον ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τί ἐγένετο τότε, προκειμένου νὰ διαπομπευθῇ τις.

Ὁ μέλλων λοιπὸν νὰ ὑποστῇ τὴν διαπόμπευσιν, ἐν πρώτοις ἐκουρεύετο. Σήμερον ἡ κουρὰ τῆς κόμης δὲν ἔχει τι τὸ προσβλητικόν, τότε ὅμως, ὅτε οἱ πολῖται, πλὴν τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ κλήρου, ἔφερον μακρὰν κόμην, τὸ νὰ ἐμφανισθῇ τις κουρευμένος ἦτο μεγάλη προσβολή. Πλὴν τῶν πενθούντων, μόνον οἱ ὑποπεσόντες εἰς παράπτωμα καὶ καταδικασθέντες ἐκουρεύοντο· συχνὰ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἀπαντᾷ ἡ φράσις : « (ὁ δεῖνα) τυπτόμενος καὶ κουρευόμενος, ἐξοριζέσθω ».

Ταῦτα λαμβάνων τις ὑπ' ὄψιν, θὰ νοήσῃ τὰς σημερινὰς φράσεις : ἄντε νὰ κουρεύεσαι ἢ κουρέμματά σου, ἦτοι τόσον φαῦλος εἶσαι, ὥστε ἀξίζεις νὰ κουρευθῆς.

Οἱ διαπομπεύοντες, ἵνα προκαλέσωσι τὸν γέλωτα τῶν θεατῶν, ἤλειπον τὸ πρόσωπον τοῦ διαπομπευθησομένου δι' ἀσβόλης, ἦτοι καπνιάς, ἢ ἐπίχρισις δ' αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰς σημερινὰς φράσεις : ἀποσβολώθηκα ἢ : ἔμεινα ἀποσβολωμένος, αἵτινες σημαίνουν : ἠσχύνθη τόνον, ὅσον ὁ δι' ἀσβόλης χρισθεὶς καὶ μέλλων νὰ διαπομπευθῇ. Τὸ ρῆμα δηλαδὴ εἶναι ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ἀρχαῖον π ρ ο π η λ α κ ί ζ ω*.

Ἡ ἀσβόλη τότε ἐλέγετο καὶ μοῦτζα (: μουντόν χρῶμα), ἐντεῦθεν δ' ἔλαβον τὴν ἀρχὴν τῶν τότε σημερινῶν ρῆμα μοῦτζώνω ἢ μοτζουρώνω, ὡς καὶ αἱ φράσεις: ἔφυγα μοτζωμένος, ἦτοι κατησχυμμένος, κοίταξε νὰ μὴ μὲ μοτζουρώσης, ἦτοι νὰ μὴ μὲ προσβάλης, ἔννοια σου κι ἐγὼ σὲ βᾶφω, θὰ σὲ τιμωρήσω δηλαδή. Ἐπειδὴ δέ, ἵνα διὰ μούτζης ἀλείψωσι τὸ πρόσωπον τοῦ περιαιγομένου, ἤπλωνον ἐπὶ τῆς αἰθάλης τὴν παλάμην τῆς χειρὸς διαστέλλοντες τοὺς δακτύλους, διὰ τοῦτο τὸ ὑβριστικὸν σχῆμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ τῆς τοιαύτης τῆς ἄκρας χειρὸς διαθέσεως, ἐκλήθη μοῦτζα καὶ τὸ ρῆμα μοῦτζώνω.

Ὁ ἔξετασθῆς καὶ ἀθῶος ἀποδειχθῆς ἐννοεῖται ὅτι παρουσιάζετο εἰς τὴν κοινωνίαν μὲ λευκὸν πρόσωπον, ὡς ἀντιστρόφως ὁ ἔνοχος καὶ μέλλον νὰ περιαχθῆ μαυροπρόσωπος. Δι' αὐτὸ λέγομεν σήμερον: β γ ἦ κε ἄσπροπρόσωπος.

* *

Κατὰ τοὺς πολέμους, οἵτινες ἐγίνοντο κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν, συχνὰ οἱ αἰχμαλωτιζόμενοι ἀπήγοντο εἰς μακρινούς τόπους, ὅπου διῆγον βίον οἰκτρόν. Μία τῶν πρώτων ἀξιώσεων τῶν ἄλλοπίστων ἦτο ν' ἀλλαξοπιστήσωσιν οἱ αἰχμαλωτισθέντες. Πολλοί, ἐμμένοντες εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων των, ἀντεῖχον εἰς τὰς βασάνους, εὐρίσκοντες ἐν τέλει τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ὑπῆρχον ὅμως καὶ οἱ ὀλιγόπιστοι, οἵτινες, μὴ ἀντέχοντες εἰς τὰ βασανιστήρια καὶ τοὺς δαρμούς, ἀπηρνοῦντο τὴν πίστιν των.

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ σημερινὴ παροιμιώδης φράσις: τοῦ ἄλλαξαν τὴν πίστιν στὸ ξύλον.

* *

Οἱ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους λουόμενοι εἰς τὰ λουτρά, τὰ ὅποια ἦσαν ἀτόμουτρα, ἵνα μὴ ἀποτόμως εἰσέλθωσιν εἰς τὸν ἐσώτατον καὶ λίαν θερμὸν χῶρον καὶ ἀποτόμως πάλιν, μετὰ τὴν λουσιν, ἐξέλθωσι, διήρχοντο διὰ τριῶν διαμερισμάτων, κατὰ Ρωμαϊκὴν παράδοσιν, τὰ ὅποια ὁ Γαληνὸς καλεῖ οἶκους καὶ τὰ ὅποια εἶχον θερμανθῆ ἀνίσως. Τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἀπόδυσιν διαμέρισμα ἔκα-

λείτο ψυχρολούσιον ἢ κρύον, διότι ὁ ἐν αὐτῷ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ ἦτο ψυχρός. Μετὰ μικρὰν ἐν αὐτῷ παραμονήν, προὔχωρου οἱ μέλλοντες νὰ λουσθῶσιν εἰς τὸ δεύτερον, ὅπερ ἔκαλεῖτο χλιαροψύχριον, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ χλιαρὸν ἀέρα, ὅπου καὶ ἠλείφοντο μὲ διαφόρους ἀλοιφὰς πρὸς τριχόπτωσιν ἢ προφύλαξιν τοῦ δέρματος καὶ ἀποφυγὴν ἐξανθημάτων, τέλος δ' εἰσήρχοντο εἰς τὸν ἐσώτατον χῶρον, τὸ θερμόν, ὅπου ἐγένετο ἡ ἐφίδρωσις καὶ ἐντριβή.

Τώρα, ὡσάκις τις, μεταβαίνων ἵνα λουσθῇ καὶ εὕρισκόμενος εἰς τὸ κρύον, δι' οἰονδήποτε λόγον, σεισμὸν φέρ' εἶπεῖν, ἐπιδρομὴν ἐχθρῶν, δυσάρεστον εἶδησιν, δὲν προὔχωρει εἰς τὰ ἄλλα διαμερίσματα, ἀλλ' ἀπεχώρει, φυσικὰ ἢ λοῦσις του διεκόπτετο καὶ ὁ σκοπὸς δι' ὃν μετέβη εἰς τὸ λουτρὸν δὲν ἐξεπληροῦτο.

Διὰ τοῦτο σήμερον, δι' ἕνα τοῦ ὁποίου οἱ σκοποὶ ἔμειναν ἀνεκπλήρωτοι, λέγομεν ὅτι: ἔμεινε στὰ κρύα τοῦ λουτροῦ.

« Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός », τ. Ε', 1952 *Φαίδων Κουκουλῆς*

13. Ο ΔΙΚΕΦΑΛΟΣ

Στὴν πόρτα τῆς Ἁγία-Σοφιάς, πού σφάλισεν
 ἑνὸς Ἀγγέλου χέρι,
 διπλοσφαγμένος ἔπεσ' ὁ Δικέφαλος
 ἀπ' τ' ἄπιστο μαχαίρι.

Στὴν πόρτα τῆς Ἁγία-Σοφιάς, σπαράζοντας
 μὲ ματωμένα στήθη,
 τὶς δυὸ φτεροῦγες ἄπλωσ' ὁ Δικέφαλος
 καὶ πάλι ὀρθὸς ἐστήθη.

Καὶ στοίχειωσε καὶ θέριψε καὶ πλήθυνεν
 ὁ νεκραναστημένος
 κι ἔγιν' ὁ ἕνας μύριοι Ἄιτοὶ Δικέφαλοι
 στὸ δουλωμένο Γένος.

Καί πέταξε στὰ πέρατα καί φώλιασεν,
 ὅπου σκεπή τὸν κρύβει :
 Σὲ μοναστήρι, σ' ἐκκλησιά καί σ' ἄρχοντα
 καί σὲ φτωχοῦ καλύβι.

Στὴν πλάκα τοῦ μοναστηριοῦ τὸν σκάλισε
 καλόγερος τεχνίτης,
 ἢ καλομάννα φυλαχτὸ τὸν φόρεσε
 στ' ἀνήμπορο παιδί της.

Στὸν ἀργαλειό της καθιστὴ μερόνυχτα
 τὸν ὕφαν' ἢ βοσκούλα,
 περήφανος ὁ ἄρχοντας τὸν ἔδεσε
 στὸ δαχτυλίδι βοῦλλα.

Κρεμάστηκε ἀπ' τὰ νύχια του τ' ἀκοίμητο
 τῆς Παναγιᾶς καντήλι
 κι ἄγιασε στοῦ Χριστοῦ τὸ Τετραβάγγελο
 γραμμένος μὲ κοντύλι.

Τέσσαρα μαῦρα ἀτέλειωτα ἑκατόχρονα
 βουβὸς κι ἀποκρυμμένος
 κλωσσοῦσε τὴν ἐκδίκησι ὁ Δικέφαλος
 στὸ δουλωμένο Γέγος.

Ξάφνου μιὰ μέρα βρόντησ' ὁ ἀντίλαλος
 « Ὡς πότε παλληκάρια ! »
 Καί μύριοι Ἄιτοὶ Δικέφαλοι φτερούγισαν
 ἀπὸ σπαθίων θηκάρια.

« Πύρινη Ρομφαία »

Γεώργιος Δροσίνης

14. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

α) Ὁ Διγενής

(Μεσσαρά τῆς Κρήτης)

Ὁ δυνατώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς Σαραντάπηχους* ἦταν ὁ Διγενής, ποὺ τὸν ἔλεγαν ἔτσι, γιατί ἔζησε δύο γενεές. Αὐτὸς ἔρριχνε τοὺς μεγάλους βράχους μακριὰ γιὰ παιγνίδι σὰν κότσια*, καὶ φαίνονται πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ὡς τὰ σήμερα.

Κοντὰ στὶς Καμάρες εἶναι ἡ σέλλα τοῦ Διγενῆ· καὶ αὐτὴ εἶναι ἕνα αὐλάκι στὴν κορφή τοῦ βουνοῦ, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸ βᾶρος του, ποὺ καβαλλίκευε τὸ βουνὸ καὶ καθόντανε. Καὶ παρακάτω στὴ ράχη εἶναι ἡ πατιά του, ἕνα βαθούλωμα μεγάλο. Γιατί ὄντας ἐδιψοῦσε, ἐπατοῦσε ἐκεῖ τὸ ἕνα του πόδι καὶ τ' ἄλλο στ' ἀντικρινὸ βουνό, κι ἔσκυβε κι ἔπινε νερὸ ἀπὸ τὸ ποτάμι, ὁπότε ρεχε κάτω ἀπὸ τὰ σκέλια του. Καὶ μὲ τὰ γένεια του ἔφραζε τὸ ποτάμι κι ἔξεχειλίζε καὶ πλημμυροῦσε τὸν κάμπο τῆς Μεσσαράς.

Ὅντας ἀπέθανε ὁ Διγενής, τὸν ἔθαψαν σ' ἕνα ψήλωμα κοντὰ στὴ Γέργερη. Ἀλλὰ τὸ σῶμα του ἦταν πολὺ μακρὺ καὶ δὲν χωροῦσε νὰ τὸ θάψουν στὸ ἀπλωμα ἐκεῖ ἀπάνω, γι' αὐτὸ ἀναγκασθῆκανε νὰ τὸ κόψουνε ἐπτὰ κομμάτια, κι ἔτσι μπόρεσαν καὶ τῶχωσαν.

β) Τὰ λιγγρία τοῦ Διγενῆ

(Κύπρος)

Εἰς τὴν Κύπρον ὑπάρχουσι δύο λιθάρια μεγάλα μασουρωτά, καὶ τὰ λέγουν λιγγρία τοῦ Διγενῆ. Ὁ Διγενής αὐτὸς εἶχε πελώριο ἀνάστημα καὶ χέρια δυνατά, γιὰ τοῦτο καὶ σήμερα ἀκόμη, ὅταν θέλουν νὰ εἴπουν γιὰ κανένα πῶς εἶναι ἀνδρειωμένος, τὸν λέγουν Διγενῆ. Ἐκεῖνα τὰ λιθάρια λὲν πῶς ὁ Διγενής τὰ ἔρριξε μιὰ φορὰ μὲ τὸ μικρὸ του δάκτυλο ἀπὸ ἕνα μέρος εἰς ἕνα ἄλλο, ποὺ ἦτον ὦρες μακριὰ, καθὼς τὰ παιδιὰ ρίπτουν ξύλα εἰς τὸ παιγνίδι, ὅπου λέγεται λιγγρί. Καὶ ὅσα ἄλλα λιθάρια ὅμοια εὐρίσκονται εἰς τὴν Κύπρῳ τὰ ὀνομάζουσι τὸ ἴδιο, λιγγρία τοῦ Διγενῆ.

«Παράδοσεις»

Ν. Γ. Πολίτης

 15. Ο ΔΙΓΕΝΗΣ ΚΙ Ο ΧΑΡΟΝΤΑΣ

Καβάλλα πάει ὁ Χάροντας
 τὸ Διγενῆ στὸν Ἄδη
 κι ἄλλους μαζί... Κλαίει, δέρνεται
 τ' ἀνθρώπινο κοπάδι.

Καὶ τοὺς κρατεῖ στοῦ ἀλόγου του
 δεμένους τὰ καπούλια,
 τῆς λεβεντιᾶς τὸν ἄνεμο,
 τῆς ὁμορφιάς τὴν πούλια.

Καὶ σὰν νὰ μὴν τὸν πάτησε
 τοῦ Χάρου τὸ ποδάρι,
 ὁ Ἄκρίτας μόνο ἀτάραχτα
 κοιτάει τὸν καβαλλάρη.

— Ὁ Ἄκρίτας εἶμαι, Χάροντα,
 δὲν περνῶ μὲ τὰ χρόνια.
 Μ' ἄγγιξες καὶ δὲ μ' ἔνοιωσες
 στὰ μαρμαρένια ἀλώνια.

Εἶμ' ἐγὼ ἡ ἀκατάλυτη
 ψυχὴ τῶν Σαλαμίνων.
 Στὴν Ἑφτάλοφην ἔφερα
 τὸ σπαθὶ τῶν Ἑλλήνων.

Δὲ χάνομαι στὰ Τάρταρα,
 μονάχα ξαποσταίνω.
 Στὴ ζωὴ ξαναφαίνομαι
 καὶ λαοὺς ἀνασταίνω.

«Ταμβοὶ καὶ ἀνάπαιστοι»

Κωστής Παλαμᾶς

16. Τ Ο Π Α Ι Δ Ο Μ Α Ζ Ω Μ Α

Οί σημερινοί γονεῖς, πού σφίγγουν τὰ παιδάκια των στήν ἀγκαλιά των καί λησμονοῦν τὰς πικρίας τῆς ζωῆς, πρέπει νά γνωρίζουν καλὰ τήν μαύρην αὐτὴν σελίδα τῆς Ἱστορίας μας. Πρέπει νά μὴ παύσουν ἀκούοντας τοὺς μητρικούς θρήνους τῆς Τουρκοκρατίας, ὅταν ἠρπάζοντο τὰ παιδιά τῶν Ἑλλήνων, διὰ νά διδαχθοῦν νά φονεύουν τοὺς ἀδελφούς των...

Ἡ ἀρπαγὴ εἶχε κανονισθῆ μεθοδικῶς, διὰ νά μὴ παραβλάπτεται ἡ παραγωγή: Κάθε τέσσαρα ἔτη 10 τοῖς 100 ἐκ τῶν παιδιῶν κάθε μέρους καί ἀπὸ ἓνα παιδί ἐκάστης οἰκογενείας. Εἰς τὰ τέσσαρα αὐτὰ ἔτη ἄλλα θὰ ἐγεννῶντο καὶ ἄλλα θὰ ἐμαγάλωναν, διότι κατὰ κανόνα ἔπρεπε νά εἶναι δέκα περίπου ἐτῶν καὶ ἄρτια τὸ σῶμα, προτιμωμένων τῶν εὐπορωτέρων.

Κανεῖς ὅμως κανὼν ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἐτηρεῖτο. Ἡ δωροδοκία ἔκαμνε τὸ μικρὸν παιδάκι μεγάλο, ἀσθενικὸν τὸ ὑγιές καὶ τ'ἀνάπαλιν. Ἐπιπλέον οἰκογενείας ἐλησμόνου καὶ ἄλλων ἔπαιρναν ὅλα τὰ παιδιά! Τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν ἀρπαζομένων ἐπηύξανον μὲ τὰ «τυχερά». Δηλαδή μὲ τὴν ἀρπαγὴν ὅσων ἀπαντοῦσαν εἰς τὸν δρόμον των!...

Ὁ Τουρνατζίμπασης ἐγκαθίστατο εἰς ἓνα σπίτι καὶ ἐκεῖ προσεκάλει τοὺς δημογέροντας καὶ τοὺς ἱερεῖς νά τοῦ φέρουν τὰ παιδιά. Ἐλλοίμονον εἰς ἐκείνους πού παρήκουον ἢ ἀπέκρυπτον ἢ ἐφυγάδευον τὰ παιδιά των.

Εἰς παλαιὰς ἀθηναϊκὰς «ἐνθυμήσεις» * ἀναγινώσκομεν:

«Εἰς τοὺς ζξα', Ἰουλίου πρώτη (= 1 Ἰουλίου 1552) ἐπῆραν τὰ παιδιά ἀπὸ τὴν Ἀθήνα...»

«Εἰς τοὺς ζξε' Ἰουνίου ιη' (= 18 Ἰουνίου 1556), ἡμέρα Παρασκευῆ, ἐσέβη ὁ Σκλάβος εἰς τοῦ Ζώη τὸ σπίτι καὶ ἐπῆρε τὰ παιδιά...»

Ὁ Σκλάβος αὐτὸς ἦτο ὁ ἐπὶ τοῦ Παιδομαζώματος ὑπάλληλος, ὁ Τουρνατζίμπασης.

Ἡ ὥρα κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφευγεν ἡ συνοδεία, ἔχουσα εἰς τὸ μέσον τὰ ἀπαγόμενα παιδάκια κλαίοντα, ἀκολουθούντων ἀπὸ μακρὰν τῶν γονέων ὀδυρομένων, εἶναι πολλὰ χρόνια πού περιμένει τὸν ζωγράφον τῆς, ἀπησχολημένον εἰς τὰ αἰώνια τοπία καὶ εἰς πενιχρὰς σκηνὰς συνήθους βίου.

Εἰς τὴν Ἑπειρον, τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῶν παιδιῶν, προσήρχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν μαυροφορεμένοι οἱ γονεῖς ἐκεῖνοι, ποὺ τοὺς ἐπῆραν τὰ παιδιά των. Μὲ ἔκπληξιν τοῦ ὀξένου ἤκουεν ἀντὶ τῆς συνήθους λειτουργίας τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν καὶ ἐκφωνούμενα τὰ ὀνόματα τῶν ἀρπαγέντων παιδιῶν, ὡς ὀνόματα νεκρῶν.

Οἱ γονεῖς των τὰ ἔχασαν. Ἡ Ἐρησκεία καὶ ἡ Πατρίς τὰ ἔχασαν. Ἦσαν ἀληθῶς νεκρά...

«Ὁ Ἀναδρομάρης»

Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου

17. ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΟΜΑΖΩΜΑ

Ἀνάθεμά σε, βασιλιᾶ*, καὶ τρισανάθεμά σε,
 μὲ τὸ κακὸν ὀπῶκαμες, μὲ τὸ κακὸ ποὺ κάνεις !
 Στέλνεις, τραβᾷς τοὺς γέροντες, τοὺς πρώτους, τοὺς παπᾶδες
 νὰ μάσης παιδομάζωμα, νὰ κάνης γενιτσάρους.
 Κλαῖν οἱ μαννάδες τὰ παιδιά κι οἱ ἀδερφῆς τ' ἀδέρφια,
 κλαίγω κι ἐγὼ καὶ καίγομαι κι ὅσο νὰ ζῶ θὰ κλαίγω·
 πέρσι πῆραν τὸ γυιόκα μου, φέτο τὸν ἀδερφό μου...

Π. Ἀραβαντινός : Συλλογὴ Δημοτικῶν Ἀσμάτων τῆς Ἑπείρου, 1880, σ. 3.

- Ἄσπρε σταυραῖτὲ καὶ μπέρμπιλε πετρίτη,
 τ' εἶδες, τί ἔμαθες, τόσον καιρὸ ποὺ λείπεις ;
- Εἶδα θάλασσε, καράβια ἀρματωμένα
 καὶ τὸν Τάταρη μ' ἐννιά ἀδερφοῦλια ἀντάμα,
 μ' ἕναν ἄλυσσο καὶ τὰ ἐννιά δεμένα,
 κι ἡ μαννούλα τους κοντὰ παρακαλῶντας :
 « Ἀφέντη Τάταρη κι ἀφέντη τῶν παιδιῶν μου,
 δός μου ἕνα παιδί, ἀφέντη, ὅποιο θέλεις !...

*Α. Ταρσούλη : «Μωραϊτικὰ Τραγούδια», 1944, σ. 22.

18. Τ Ο Φ Ι Λ Η Μ Α

Εἰς τὸ Μανιάκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἓνας ζωντανός. Ὁ ἥλιος, προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν, τοὺς ἐχαιρέτισεν, ὀρθίους ὄλους, ἐφώτισε τὰς λευκάς των φουστανέλλας, ἐχάιδευσε τὰς μαύρας κόμας των, ἀπήστραψεν εἰς τοὺς φλογερούς των ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθιῶν των, ἐχρύσωσε τῶν ἀρμάτων των τὰς λαβὰς. Καὶ τώρα, δύνων ἐκεῖ κάτω μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχαιρετίζει λυπημένους, νεκροὺς σκορπισμένους ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργά-ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ σβῆνον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψη τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους. Ὁλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καὶ ἄποτοι, ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὀρμὴν τῆς ρομφαίας καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μαπαρούτην μὲ τὴν χούφταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπυρὶ τοὺς ἐσώθη μέσα εἰς τὶς παλάσκας των, ἀφοῦ ἐρραγίσθη καὶ τοῦ τελευταίου ὄπλου των ἡ κάννη, ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιαιταγάνι ἔσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των, ἔπεσαν χαμαί· ἄψυχοι ναί, ἠττημένοι ὄχι ! Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπαφλέσσας, πρῶτος ἀρχίας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταματήσας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους, κρατεῖ ἀκόμα τὸ θραυσμένον τμῆμα, αἰμοστάζον μὲ σφικτὰ τὰ δάκτυλα ἐν σπασμῷ λύσσης. Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται, ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῆ, ἐνῶ τὰ μπαϊράκια του, ἀναπεπταμένα, φρίσσουν εἰς τὸν ἄνεμον τῆς ἐσπέρας καὶ τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὀρίζοντος τῆς δύσεως. Μυρμηκιᾶ, ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρανή, ὁ συρφετός, καὶ βαρὺ ἀκούεται τὸ βῆμά του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς, οἱ Ἄραβες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλιστροῦν. Ἄλλ' ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκῃ εἶναι τόση, ὅση εἶναι ἡ μετὰ τὸν φόβον ἡδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον, ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν μάχην. Ἦδη ὁ ἀρχηγός των ἔφθασεν εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ λόφου, ἀνέβη, κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκινίσαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαιμάργως τὸ αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε

κύκλω τούς πεσόντας. Καί μ' ἀνοικτὸν τὸ ὄμμα, ἐκπληκτον, ἀναμετρᾷ τούς ὑψηλοὺς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των, καί τούς βραχίονάς των τούς νευρώδεις, τὰς ὠραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά των τὰ ἀγέρωχα. Καί ἐπὶ τὴν τραχεῖαν ὄψιν του, ὡς νέφος τι διέρχεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπᾷ τὰ χεῖλη του.

— Κρίμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες !

Καί βλέπει γῦρο, βλέπει θαυμάζων, βλέπει ἀπορῶν, ὡσὰν νὰ μὴ πιστεῦη ὅτι ἐχάθησαν τοιοῦτοι ἄνδρες, ὅτι κοίτονται ἀναίσθητοι, καί δὲν κοιμῶνται μόνον, διὰ νὰ ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πῶς καί ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ἰσχυρότερος αὐτῶν.

— Ποῖος εἶναι ὁ Παπαφλέσσας ;

Οἱ ὁδηγοὶ του ἔσπευσαν, προσέδραμον, ἔδειξαν τὸ πτώμα, λάσιον, διάβροχον, περιρρεόμενον ἐκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ ἀγῶνος, καταρακωμένα τὰ φορέματα, μαῦρον ἀπὸ τὸν καπνόν.

— Σηκῶστέ τον, μωρέ· πάρτε τον ! !... Πάρτε τον, πλύντε τον, πλύντε τὸ παλληκάρι ! !...

Δύο ἄνδρες ἔλαβον αὐτὸν ἀπὸ τῶν μασχαλῶν, τὸν ἤγειραν, τὸν ἔστησαν ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας του καί ἐβάδισαν πρὸς παραρρέουσαν πηγὴν. Ἐκεῖ τοῦ ἔπλυναν τὰς χεῖρας καί τὸ πρόσωπον. Ἐξέτριψαν τὸν πηλὸν καί τὸν ἰδρῶτα, τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κοριοῦ καί τῆς ἀσβόλης, τοῦ καπνοῦ καί τοῦ ἰχώρος, τὸν ἐσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ἐνδύματα καί ἐγύρισαν ὀπίσω φέροντές τον.

— Στήστέ τον ἐκεῖ ἀποκάτω !

Οἱ ἄνδρες, κρατοῦντες ἐκατέρωθεν αὐτόν, ὤδυσαν πρὸς τὸ δειχθὲν δένδρον, τὸν ἀπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ὕψωσαν καί τὸν ἀκκούμβησαν, τὸν ἐστερέωσαν ἐπὶ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ἰσορόπησαν ὡσανεὶ ζῶντα. Ἐπειτα ἐτραβήχθησαν, ἀπεμακρύνθησαν καί τὸν ἀφήκαν μόνον βασταζόμενον διὰ τῆς ἰδίας του δυνάμεως. Τὸ πτώμα ἐναπέμεινεν ἀκίνητον, εὐθύ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον, καί κρεμασμένα τὰ χέρια, μὲ ἀναπόσπαστον τὸ τμήμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν. Τότε ὁ Ἰμπραίμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ἴσταται καί προσβλέπει σιγηλὸς ἐπὶ μακρὸν τὸ ἄπνουν πτώμα τοῦ ἀντιπάλου καί ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης. ἦτις

ἀνέτειλε τὴν ὥραν ἐκείνην αἱματόχρους, ὥσει βαφεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος αἵματος κατὰ τὴν μάχην, ὑπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οἵτινες ἀνέφρισσον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὄρθιον νεκρόν.

Μιχαὴλ Μητσάκης

19. Η ΜΑΝΝΑ ΤΟΥ ΓΡΙΖΑ

Ἦταν ἐρημιὰ κείνη τὴ νύκτα στὴν παραλία. Εἶχε βρέξει τὸ πρωὶ καὶ εἶχε γίνει ὁ καιρὸς ὑγρὸς καὶ ψυχρὸς. Κάτι σύννεφα μαῦρα εἶχανε σταθῆ πέρα στὸν ὀρίζοντα καὶ φαινότανε σὰν νᾶτανε ἡ προφυλακὴ τοῦ χειμῶνος. Τὰ φῶτα τῆς πλατείας φωτίζανε μόνο τὸ ἄσπρο χῶμά της. Οἱ καρέκλες, ποὺ ἄλλοτε σκεπάζανε τὴ γῆ σὲ μεγάλη ἀπόστασι, εἶχανε σαρωθῆ καὶ μόνον σὲ μιὰ γωνιά, κοντὰ στοὺς τοίχους τοῦ μεγάλου καφενεῖου, εἶχανε μαζευθῆ λίγοι ἀπὸ τοὺς τόσους περιπατητὲς τῆς πλατείας. Πέρα στὸ μεγάλο δρόμο, ποὺ ἔφερνε στὴν πόλι, τὰ περισσότερα καταστήματα ἦτανε σκοτεινὰ καὶ μόνο σ' ἓνα ὑπῆρχε φῶς καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐρχόντανε φωνὲς ὄργάνου καὶ τραγοῦδια.

Καθισμένοι στὴν ταρατάσα τοῦ μικροῦ ξενοδοχείου μιλούσανε. Στηριγμένοι στὸ πεζοῦλι τῆς ταρατάσας, δὲν ἄκουα τί λέγανε. Κοιτάζα τὴν ἔρημη πλατεία καὶ ἄκουα, ἔτσι χωρὶς νὰ θέλω, τὸν κρότο τοῦ ὄργάνου ποὺ ἔπαιζε στὸ μεγάλο δρόμο.

Ξαφνικὰ ἄκουσα τὴ φωνὴ τοῦ γέρο Φουλαρᾶ νὰ λέη κάτι, ποὺ μοῦ κίνησε τὴν περιέργεια καὶ μ' ἔκανε νὰ προσέξω.

— Αὐτὴ τὴν ἱστορία ποὺ θὰ σᾶς πῶ, ὅλοι τὴ γνωρίζουνε, στὸν τόπο μας, ἀλλὰ πολλοὶ φοβοῦνται νὰ τὴν ποῦνε, γιατί λένε πὼς ἡ γριά, ἡ μάννα τοῦ Γρίζα, βγαίνει καὶ φωνάζει τὴ νύκτα μεταμορφωμένη σὲ νυκτοπούλι, πάνω ἀπ' τὰ σπίτια ἐκείνων, ποὺ τὰ διηγούνται.

Ἦτανε παλιὰ καὶ δυνατὴ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γρίζα μέσα στὴν ἐπαρχία μας. Εἶχε, λένε, ἴσαμε ὀγδόντα τουφέκια συγγενικά, ἀδελφοξάδελφα, γαμβροί, κουνιάδοι. Ἀλλὰ τώρα, πάει, πάει. Ἐκκληρίσθηκε. Καὶ οὔτε ἓνας πιά δὲ φέρνει αὐτὸ τὸ ἐπώνυμο. Σὰν νὰ εἶχε πέσει κατάρρα. Ἀπ' τὴν ἡμέρα ποὺ ἔφυγε καὶ χάθηκε ἓνα παιδί του, ἴσαμε δεκαεπτὰ, δεκαοκτῶ χρονῶν, ἀπ' τὴν ἡμέρα ἐκείνη πιά καλὰ

δὲν ἐπῆγε κείνο τὸ σπίτι !... Τὸ πιστεύετε ;... Πῶς ; Ἐδῶ εἶναι μυστήριο ! Λοιπόν... Ὁ καπετὰν Γρίζας σκοτώθηκε λίγα χρόνια μετὰ τὸν χαμὸ τοῦ γυιοῦ του, κατὰ λάθος, λένε, σ' ἓνα πανηγύρι. Οἱ δύο του ἄλλοι γιοὶ σκοτώθηκαν ἀπ' τοὺς Τούρκους λίγες μέρες πρὶν ἀρχίσῃ τὸ τουφεκί.

Μετὰ τὸ φόνο τῶν παιδιῶν — καὶ αὐτὸ ἦτανε μιὰ αἰτία, ποὺ ξέσπασε στὴν ἐπαρχία μας πρὶν τῆς ὥρας τῆς ἡ ἐπανάστασι — τὰ βουνα γεμίσανε ἀπὸ πολεμιστὲς καὶ κάθε τόσο ἀκούοταν ὁ κρότος τοῦ τουφεκιοῦ. Καὶ ἀρχίσανε πάλι οἱ νύκτες νὰ φωτίζονται συχνά, ἀπὸ πυρκαϊῆς χωριῶν, ἐλαιῶνων !... Ἄ ! ὁ πόλεμος εἶναι κακός, κακός ! Ἄλλὰ ὅταν πρόκειται γιὰ ἐλευθερία, ὅλα, ὅλα, στάκτη νὰ γίνονται, στάκτη !... Καὶ δὲν ὑπῆρχε ἔλεος σὲ κανέναν αἰχμαλώτο !

Ἐνα πρωὶ ὁ καπετὰν Ἀντώνακας, συγγενῆς τοῦ Γρίζα καὶ ξακουστὸς πολέμαρχος, ἀνέβηκε πάνω στὸ σπίτι τοῦ καπετὰν Γρίζα. Τὰ ξημερώματα εἶχε ἔλθει στὸ χωριὸ μ' ἓνα σωρὸ αἰχμαλώτους.

Ἡ γριὰ τοῦ Γρίζα καθότανε, μὲ τρεῖς ἄλλες γυναῖκες σκοτωμένων στὸν πόλεμο, κοντὰ στὸ παράθυρο ποὺ ἔβλεπε πέρα τὴν ἀγριεμένη θάλασσα. Μένανε σιωπηλὲς σχεδόν. Κάτι λόγια φεύγανε κάποτε ἀπ' τὸ στόμα τους καὶ εὐθύς τὰ χεῖλη των κλεινότανε πάλι καὶ ὁ νοῦς των βυθιζότανε στὴ λύπη. Ἔτσι ἔμεναν, ὅταν φάνηκε ὁ καπετὰν Ἀντώνακας μὲ βγαλμένο τὸ σκοῦφό του χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ καὶ αὐτός.

Μιλῆσανε λίγο. Κάτι τοὺς εἶπε αὐτὸς γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ τὴν ἐλευθερία, καὶ οἱ γυναῖκες, ἀφοῦ στενάξανε, σκύψανε τὸ κεφάλι χωρὶς λέξι νὰ ποῦνε. Ὁ καπετὰν Ἀντώνακας στεκότανε ὄρθιος καὶ φαινότανε κάποια στενοχώρια νὰ τὸν βασάνιζε πολὺ. Ἐβηξε, ξανάβηξε, καὶ τὸ μέτωπό του βράχηκε ἀπὸ ἰδρῶτα. Ἐπὶ τέλους ὠρθωσε τὸ κορμί του καὶ εἶπε στὴ γριὰ πῶς κάτι θέλει νὰ τῆς πῆ.

Οἱ τρεῖς γυναῖκες σηκωθήκανε καὶ φύγανε σὰν ἀκούσανε ἔτσι, καὶ ὁ καπετὰν Ἀντώνακας ἀρχίνησε νὰ τῆς λέῃ γιατί εἶχε πάει ἐκεῖ. Τῆς εἶπε ὅτι μέσα στοὺς αἰχμαλώτους ποὺ εἶχανε φέρε, ἦτανε κάποιοι ποὺ ἔμοιαζε πολὺ, μὰ πολὺ, ἀπ' τὸ σόι των, ἀπὸ τὸ σόι τοῦ Γρίζα, καὶ προπάντων μὲ τὸ παιδί τὸ χαμένο !... Τῆς εἶπε ὅτι ἔκανε αὐτός, ὁ Ἀντώνακας, νὰ τοῦ πάρῃ λόγια, ἀλλὰ ὁ αἰχμάλωτος τοῦ μίλησε τούρκικα. Ἐκανε πῶς δὲν ἤξερε τάχα ἄλλη γλῶσσα.

Ἡ γριὰ εἶχε γίνει κίτρινη - κίτρινη, καὶ ἔτρεμε ὅλη, ἀλλὰ κρατήθηκε :

— Παιδί δικό μου !... παιδί τοῦ Γρίζα Τοῦρκος !... Τί λές ; Μουρλάθηκες, καπετὰν Ἀντώννακα ;

Κάνει ὁ καπετὰν Ἀντώννακας νὰ τῆς πῆ τί ἄλλο ἤθελε, μὰ ποῦ ν' ἀκούσῃ αὐτή ! Δὲ δεχότανε οὔτε λόγο. Ὁ Ἀντώννακας ὅμως, ἀντὶ νὰ φύγῃ, ἐπέμενε. Ὁ πολεμιστὴς ὁ ἄγριος, ποῦ δὲ λυπότανε κανένα, εἶχε γίνει ἐκεῖ καλὸς καὶ γλυκὸς σὰν ἄγια γυναῖκα. Καὶ τῆς ἔλεγε μὲ γλυκὰ λόγια ὅτι δὲν ἔπταιε αὐτός, ἀλλὰ ἡ μεγάλη ὁμοιότης, ποῦ εἶχε νὸ αἰχμάλωτος μὲ τὸ παιδί ποῦ χάθηκε, καὶ ὅτι κι αὐτουνοῦ ἦτανε ἀνίψι καὶ γι' αὐτὸ ἔκανε ἔτσι. καὶ φρόντιζε μὴν πάρῃ στὴν ψυχὴ του αἷμα συγγενικό.

Καὶ μὲ τὰ λόγια αὐτὰ καὶ ἄλλα τὴν κατάφερε νὰ κατεβῆ νὰ τὸν δῆ.

— Γιὰ κοίτα καὶ σύ. Μάννα εἶσαι !... Κι ἂν εἶναι, νὰ τὸν ἀφήσω νὰ φύγῃ. Ξέρω γὼ πῶς... Κι ἄς πάῃ ὅπου ὁ Θεὸς τὸν φωτίσῃ !... Θέλει Τοῦρκος νὰ μένῃ, θέλει Ἑβραῖος νὰ γενῆ !...

Ἔτσι τῆς μίλησε.

Τὸ μέρος ποῦ εἶχανε τοὺς αἰχμαλώτους ἦτανε δίπλα στὸ σπίτι τῆς, σ' ἓνα χαμηλὸ σπιτάκι, ἔρημο, τοῦ Ἀντώννακα. Καὶ ἀπὸ μιὰ πορτούλα, ποῦ συγκοινωνοῦσε τὸ σπίτι τοῦ Γρίζα μὲ τοῦ Ἀντώννακα, μπήκανε στὴ μάνδρα του καὶ πλησιάσανε κάτι καμαράκια, ποῦ μέσα ἦτανε οἱ αἰχμάλωτοι.

Μόλις ὅμως πλησιάσανε, ἡ γριὰ δὲν θέλησε νὰ μπῆ μέσα.

— Κάλλιο νὰ κοιτάξω ἀπὸ τὸ παράθυρο.

— Ὅπως θέλεις ! τῆς εἶπε ὁ Ἀντώννακας.

Ἦτανε ἓνα παράθυρο μεγάλο σιδερόφρακτο, μὲ κάγκελα.

Ἡ γριὰ ζύγωσε κίτρινη - κίτρινη καὶ κοίταζε.

Οἱ αἰχμάλωτοι ἦτανε δεμένοι καὶ καθισμένοι κατὰ γῆς. Τὰ μάτια τῆς γριᾶς στηλωθήκανε σ' ἓνα αἰχμάλωτο μὲ μαῦρα γενάκια, μελαχροινὸ καὶ μὲ σμικτὰ φρύδια, ποῦ τῆς θύμιζε τὴ μορφή τοῦ ἀνδρός τῆς, ὅταν ἦτανε νέος. Αὐτὸς ἔμενε μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὴ γῆ. Φαινότανε νὰ σκέπτεται. Ξαφνικὰ ὅμως σήκωσε τὸ κεφάλι, καὶ τὰ μάτια του πέσανε στὸ παράθυρο, ποῦ στεκότανε ἡ γριὰ. Τὴν εἶδε καλὰ κι ἔκανε νὰ τιναχθῆ σὰν νὰ ἤθελε νὰ φύγῃ, μὰ τὸ σχοινὶ τὸν κράτησε καὶ τὸν ἔρριξε κεῖ κοντὰ στὴ γῆ. Σήκωσε μόνο τὰ μάτια

πάλι στο παράθυρο, όπου αντίκρυσε τὰ σκοτεινά μάτια τῆς γριᾶς καὶ τὴ χλωμιασμένη μορφή της.

— Ἔ; τῆς ἔκανε ὁ καπετὰν Ἀντώννακας.

Ἡ γριᾶ, χωρὶς νὰ γυρίσῃ τὸ κεφάλι ἀπ' ἐκεῖ ἀπ' τὴ θέσι της τοῦ λέει :

— Τί λές, καπετὰν Ἀντώννακα ;... Παιδὶ δικό μου, στο εἶπα, Τοῦρκος δὲ γίνεται !... Παιδὶ τοῦ Γρίζα !... Ἐκεῖνο πάει, χάθηκε !...

Καὶ ἀφήνοντας τὸ παράθυρο ἔφυγε γρήγορα γιὰ τὸ σπίτι της, ἐνῶ πίσω της ὁ καπετὰν Ἀντώννακας ἔλεγε, ἐπιμένοντας ἀκόμα μὲ μανία :

— Ἐγὼ ὅμως δὲν τὸ πιστεύω, δὲν τὸ πιστεύω. Τί μὲ μέλλει ὅμως ἐμένα ;... Μιὰ καὶ ἡ μάννα τὸν διώχνει, κι ἔχει δίκιο, καὶ δίκιο ἕκατὸ φορές, χίλιες ἔχω γώ !...

Ἡ γριᾶ κατὰ τὰ ξημερώματα ἀνέβηκε πάνω στο δῶμα. Τὰ ἄστρα εἶχανε χαθῆ καὶ ἓνα μόνο φαινότανε κοντὰ στὴν κορυφή ἐνὸς βουνοῦ νὰ λάμπη.

Ἄκουσε κάτω, δίπλα, τὶς πόρτες ν' ἀνοίγουνε καὶ περπατησιῆς πολλῆς στο δρόμο.

Πέρασε ἀκόμα λίγη ὥρα.

Μιὰ ψυχρὴ πνοὴ τῆς ἔφερε σύγκρυο στο κορμί της, ἔπειτα ἄκουσε τὸν πετεινὸ τοῦ σπιτιοῦ νὰ λαλή, ὅπως λαλοῦσε μιὰ φορὰ κι ἓναν καιρὸ, στὶς εὐτυχισμένες μέρες.

Ἐνα μοιρολόι θλιβερὸ - θλιβερὸ ἀνέβηκε στὰ χεῖλια της, κι ἄρχισε σιγὰ - σιγὰ νὰ τὸ τραγοῦδῃ...

Δὲν ἔκλαιε τὸν ἄνδρα της μ' αὐτό, οὔτε τὰ δυὸ της παιδιὰ ποὺ μαζί εἶχανε βρῆ τὸ θάνατο. Ἐκλαιε γιὰ μιὰ ἄλλη μεγάλη συμφορὰ καὶ μοιρολογοῦσε γιὰ κάποιον δικό της, ποὺ δὲν ἦτανε δικός της...

Τὸν ἔβλεπε μικρὸ - μικρὸ, ἔπειτα παιδὶ χαριτωμένο, καὶ ὕστερα λεβέντη νὰ στολιζῆ τὸ σπίτι, καὶ πολλὰ του λόγια, ποὺ θυμότανε, περνοῦσαν ἀπ' τὸ μοιρολόι, γιὰ νὰ νοιώσῃ τὴ φωτιά τοῦ πόνου πιὸ βαθιὰ !...

Ἐνας κρότος πυροβολισμοῦ ἀκούσθηκε πέρα, μακριὰ λίγο. Καὶ τὰ βράχια τὸν ξαναεἶπαν. Ἄλλος ἔπειτα, ἄλλος !...

Ὅλος ὁ τόπος γῦρο-γῦρο ἀντιλάλησε τὴν ἐκδίκησι ποὺ γινότανε !

Ὅταν ὁμως ζητήσανε τὴ γριά τοῦ Γρίζα, τὴ βρήκανε ἀκίνητη, νεκρὴ ἐπάνω στὸ χῶμα.

Καὶ τὴν ἱστορία αὐτὴ ὅλοι τὴν ξέρονε στὸν τόπο, ὅλοι, ἀλλὰ φοβοῦνται νὰ τὴν ποῦνε, γιατί ἡ γριά τοῦ Γρίζα γίνεται νυκτοπούλι καὶ φωνάζει τὴ νύκτα πάνω στὰ κεραμίδια τῶν σπιτιῶν ἐκείνων ποὺ τὴ διηγοῦνται !...

Δημοσθένης Βουτυράς

20. ΗΡΩΩΝ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΑΙΜΑ

Στὸ βιβλίο του μετὸν τίτλο « Ἡρώων καὶ μαρτύρων αἷμα » ὁ Ἰων Δραγοῦμης περιγράφει περιστατικὰ ποὺ σχετίζονται μετὰ τὴ Μακεδονία τῶν ἐτῶν 1902 - 1904. Ἀπὸ τὸ 1902 ὁ Δραγοῦμης εἶχε διορισθῆ στὸ Τουρκικὸ Προξενεῖο Μοναστηριοῦ, καὶ τὸ 1904 ἐφρονεύθη ὁ Παῦλος Μελάς. Στὸ πῶς κάτω ἀπόσπασμα περιγράφεται πῶς ὁ Παῦλος Μελάς ἐπὶ κεφαλῆς ἐθελοντῶν ἐπέρασε τὰ σύνορα, ἐμπῆκε στὴ Μακεδονία καὶ ἄρχισε τὴν ἐθνικὴ του δρᾶσι.

Φεύγοντας ἀπὸ τὰ σύνορα ἔγραφε στὴ γυναῖκά του :

« Ἀναλαμβάνω αὐτὸν τὸν ἀγῶνα μετὰ ὅλην μου τὴν ψυχὴν καὶ μετὰ τὴν ἰδέαν ὅτι εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ τὸν ἀναλάβω ».

Ἄλλοτε ὁμως τὸν συνέπαιρνε ἡ ἰδιαίτερη τρυφερότητα τῆς ἀγάπης του γιὰ τὴ γυναῖκα καὶ τὰ παιδιὰ του. « Κλαίω ἀκόμη καμμιὰ φορά, ἀλλὰ μὴν ἀνησυχῆς, θὰ περάσῃ γρήγορα καὶ αὐτό... Ὅλους τοὺς πόνους θὰ τοὺς συνηθίσω πρὶν φθάσω ἐκεῖ... Διὰ σέ καὶ τὰ παιδιὰ μου αἰσθάνομαι τρυφερότητα, τὴν ὁποῖαν δὲν μπορῶ νὰ περιγράψω ». Καὶ πάλι ἔγραφε : « Ποῦ καὶ ποῦ κανένα δάκρυ καὶ ἀμέσως μιὰ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ καὶ ἔτσι στεγνώνει τὸ δάκρυ ».

Μιὰ μέρα κοντὰ στὰ σύνορα φόρεσε τὰ ρούχα καὶ τὰ ὄπλα τοῦ πολέμου καὶ πρώτη φορά φανερώθηκε καπετάνιος στὰ παλληκάρια του, ὁ Μίκης Ζέζας¹. Τοὺς κάλεσε καὶ τοὺς εἶπε λόγια ζεστὰ καὶ φωτεινὰ γιὰ τοὺς Μακεδόνες ποὺ ὑποφέρουν τόσο ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ κάμουν νὰ τοὺς σώσουν ἀπὸ τὰ βᾶσανα· τοὺς ἐξήγησε καὶ πῶς θέλει νὰ φέρωνται μαζί του καὶ ἀναμεταξύ τους. Ἐνθουσιάστηκαν, πολλοὶ δάκρυσαν καὶ ὅλοι φώναξαν

1. Μετὰ αὐτὸ τὸ ψευδώνυμο παρουσιαζόταν στὴ Μακεδονία ὁ Παῦλος Μελάς.

«ζήτω!». Ἀμέσως πρόσταξε τὸν ὁδηγὸ¹ νὰ πάγη μπροστά· αὐτὸς τὸν ἀκολούθησε καὶ οἱ ἄνδρες ἔρχονταν ἀπὸ κοντά.

Πῆγαν ἔτσι ὡς τῆ γραμμῆ κι ἐκεῖ περίμεναν τὴ νύκτα· ἅμα ἦλθε, ἔκαμαν τὸ σταυρὸ τους καὶ πέρασαν τὰ σύνορα. Σκοτάδι φοβερὸ καὶ ἀνήφορος, δάση καὶ λαγκάδια καὶ ρεμματιῆς θεοσκοτεινά, καὶ ἔπειτα κατήφορος φοβερός· τρεῖς ὥρες πῆγαιναν ἔτσι, καὶ ὕστερα ἀπὸ ἄλλες τόσες δρόμο, κατὰ τὸ πρῶτὸ βρέθηκαν ἀντίκρου σ' ἕναν τούρκικο σταθμὸ πάλι στὰ σύνορα. Κρύβονται τὴν ἡμέρα καὶ τὴ νύκτα ξεκινοῦν πάλι. Τὰ μέρη εἶναι δύσκολα, γεμάτα δάση πυκνά καὶ πέτρες ποὺ κατακόβουν τὰ πόδια. Ὁ ἕνας ὁδηγὸς μιὰ μέρα φεύγει κρυφά· ὁ ἄλλος δὲν ξέρεי τὸ δρόμο· καὶ ὁ τρίτος εἶχε ἀρρωστήσει πρὶν ξεκινήσουν. Ἀπαντοῦν Βλάχους, καί, ἄλλους μὲ τὸ καλὸ ἄλλους μὲ τὸ κακό, τοὺς βάζει ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὁδηγοῦν τὸ σῶμα. Βλέπει πῶς οἱ ἄνδρες του ἀρχίζουν νὰ κουράζονται· οὔτε μιὰν ὥρα δὲν περπάτησαν σὲ δρόμο πατημένο καὶ ὄλο περνοῦσαν ἀπάτητα βουνά, ρεμματιῆς, λαγκάδια καὶ δάση· τὰ δάκτυλα τῶν ποδαριῶν, ἀπὸ τὴν κακοτοπία, καὶ τὰ γόνατά τους φρικτὰ πονοῦσαν, καὶ ὁ ὁδηγὸς δὲν ἤξερε οὔτε κἄν τὴν δημοσιὰ ποὺ πάγει στὴ Σαμαρίνα· μερικοί, ἀπὸ τὴ θέρμη, μόλις μποροῦσαν ν' ἀκολουθήσουν· ἕναν τὸν ἄφησαν σ' ἑνὸς Βλάχου στάνη νὰ γιαιτρευθῆ. Ψωμί καὶ γάλα καὶ κρέας μὲ τὴ βία σχεδὸν ἔπαιρναν ἀπὸ τὶς στάνες καὶ συχνὰ ἔμεναν χωρὶς ψωμί· ἄλλοτε πάλι ὥρες πολλὲς ἔμεναν δίχως νερό.

Κάποτε τοὺς ἔλεγε λίγα λόγια ὁ Παῦλος ποὺ τοὺς ἐγκαρδίωναν πάντα· μερικοί τοῦ ἀποκρίθηκαν μιὰ φορὰ πῶς τὰ βάσανά τους δὲν τοὺς πειράζουν, μόνον συλλογίζονται αὐτόν—τότε ὁ γέρο - Ἀντρουλῆς γυρίζει καὶ λέγει : « Ὁ καπετάνιος μας, βρε παιδιά, μπορεῖ νὰ μὴν ἔχη τὶς δυνάμεις μας, μὰ ἔχει ψυχὴ πιὸ δυνατὴ ἀπὸ μᾶς· αὐτὴ τὸν βαστᾷ ».

Ὅ,τι δὴ τοῦ θυμίζει πάντα τὸ σπίτι καὶ τὰ παιδιὰ του. Ἕνας βοσκὸς ποὺ πῆραν γιὰ ὁδηγὸ, τοὺς εἶπε νὰ κόψουν δαδὶ ἀπὸ ἕνα πεῦκο καὶ ν' ἀνάψουν δαυλιά· πῆρε καὶ ὁ Παῦλος ἕνα καὶ τοῦ ἦλθε μονομιᾶς στὸ νοῦ ἕνας περίπατος στὴν Κηφισιά μὲ τὰ παιδιὰ του μιὰ μέρα ποὺ μάζευσαν μαζὶ δαδὶ σ' ἕνα κομμένο πεῦκο. Καὶ ρωτᾷ ἡ πονεμένη του ψυχὴ ἂν θὰ ξαναδῆ ποτὲ τέτοιες εὐτυχισμένες μέρες.

1. Οἱ μακεδονομάχοι ἔπαιρναν ντόπιους γιὰ νὰ τοὺς ὁδηγοῦν μέσα στοὺς ἄγνωστους τόπους.

Ὅλη τῆ νύκτα περπατοῦν στοὺ βουνό, καὶ ἅμα κατὰ τὸ πρῶτῃ ἔφθασαν στὴν κορυφή, ἔπεσαν κατακοιμημένοι χάμου καὶ κοιμήθηκαν, μ' ἓνα κρύο δυνατό. Μόλις ξύπνησε ὁ ἀρχηγός, τοῦ εἶπαν πῶς ἓνα ἀπὸ τὰ καλὰ παιδιὰ του ἔλειπε· ἔστειλε ἄλλους νὰ τὸ γυρεύσουν, ἀλλὰ δὲν τὸ ηῦραν καὶ προχώρησαν. Τὴν ἄλλη νύκτα ἀρχίζει ἡ βροχὴ ποὺ βαστᾷ μέρες καὶ μέρες· περπατοῦν, κοιμοῦνται, σηκώνονται, καὶ ἡ βροχὴ πάντα πέφτει παγωμένη καὶ οἱ πέτρες τοῦ βουνοῦ γλιστροῦν περισσότερο. Ἔλειψε καὶ τὸ ψωμί, ἀλλὰ ἡ πείνα δουλεύει χωρὶς νὰ λείψῃ τὸ θάρρος. «Ὡς πρόγευμα ἔχω ἓνα μικρὸν τεμάχιον ἄρτου, τὸ ὁποῖον μᾶλλον μοῦ ἀνοίγει τὴν ὄρεξιν. Ὁ Ἄντρουλλῆς μὲ ἐρωτᾷ μήπως θέλει ἀκόμη ὀλίγον ἄλας τὸ φαγητόν μου». Μερικὲς φορές κόντευσαν νὰ πέσουν στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Ἄλλες φορές ἀκοῦν σκυλιῶν γαυγίσματα καὶ ἄνθρωποι ξετρυπῶνουν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ κλαριά, ποὺ τοὺς βλέπουν.

Προβαίνουν ἔτσι κατὰ τὴ μέση τῆς Μακεδονίας, ἐκεῖ ποὺ πλάκωσαν οἱ πολλοὶ Βούλγαροι.

Ἦστερα ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἦλθαν ἐκεῖνοι, ποὺ ὁ λαὸς τοὺς πρόσμενε μὲ λαχτάρια. Ἦστερα ἀπὸ τὴν ἀγριάδα τῶν Βουλγάρων φάνηκε τῶν Ἑλλήνων ἡ γλύκα, ἐκεῖνη ποὺ δὲ δέρνει, δὲ σφάζει, δὲ βασανίζει οὐδὲ φαρμακώνει, ἐκεῖνη ποὺ καὶ τὴ φοβέρα δὲ θέλει νὰ ξεστομίξῃ, ἐκεῖνη ποὺ μ' ἓναν καλὸ λόγο μαγεύει καὶ φωτίζει καὶ τὴ φεγγοβολὴ τῆς ἀκολουθοῦν καὶ σκοτώνονται γι' αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ λατρεία.

Ἔρχονται ἀπὸ τὰ χωριά ἄνδρες ποὺ θέλουν νὰ τὸν βοηθήσουν· ἄλλοι ὅμως φοβοῦνται ἀκόμα μὴν ἐδίκηθοῦν ἔπειτα οἱ Βούλγαροι· τόσες φορές τοὺς ἄφησαν στὴ μέση οἱ Ἕλληνες, διψοῦσαν καλωσύνη καὶ ἀγάπη καὶ ἡσυχία, μὰ χαμῆλωναν ἀπὸ προφύλαξι τὰ μάτια, νὰ μὴ δοῦν, καὶ σφαλοῦσαν τὴν καρδιά νὰ μὴ ἀκούσουν τὸν καλὸ λόγον, νὰ μὴ νοιώσουν τὴ γλύκα, νὰ μὴ ἀκολουθήσουν. Καὶ σὰ νὰ τρόμαξε τὸ παλληκάρι, ὅταν εἶδε πῶς μόνο μὲ τὸν τρόμον θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ξετρομάξῃ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Δὲν ἤξερε πῶς θανατώνουν, αὐτὸς ποὺ πονοῦσε κι' ἓνα μαμούνι νὰ ἔβλεπε νὰ σκοτώνων κι ἓνα σκύλον νὰ κτυποῦσαν. Καὶ τυρανιέται, γιὰτὶ πρέπει νὰ σκοτώσῃ· θυμᾶται πῶς ὁ ἴδιος εἶναι πατέρας καὶ συλλογίζεται τὰ παιδιὰ ἐκείνων ποὺ πρέπει νὰ σκοτώσῃ. «Τρέμω, ἄλλ' ἀνυπομονῶ νὰ τὸ κάμω», γράφει τῆς γυναικὸς του. Δὲν ἤξερε νὰ ἐδίκηθῃ σὲ ἄλλους ἐπάνω γιὰ

ἄλλων ἀνθρώπων κρίματα, ἀλλὰ καὶ σωστὴ νὰ ἦταν ἡ τιμωρία καὶ δίκια, τοῦ φαίνονταν ἄσχημη, γιατί δὲν ἤξερε ἂν εἶχε δικαίωμα αὐτὸς νὰ τιμωρήσῃ· γιὰ τέτοια δουλειὰ δὲν ἦταν καμωμένος· δὲν ἦταν δῆμιος. Καὶ ὅμως εἶπε: Γιὰ τὴν Πατρίδα μου καὶ αὐτὸ θὰ τὸ κάμω.

Στὴ ράχη ἑνὸς βουνοῦ φανερώθηκε τὴ χαραυγὴ ὁ Ζήσης¹· μὲ τὰ ἐννιά παλληκάρια του, ποὺ ὡς τὴν ὥρα ἐκείνη ἔμενε κρυμμένος στὸ χωριό, ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Βουλγάρων· γιατί ὕστερα ἀπὸ τὸν καπετὰν Βαγγέλη, οἱ Βούλγαροι αὐτὸν ἤθελαν νὰ ξεπαστρεύσουν. Ἄμα εἶδε τὸν Παῦλο, τοὺς ὠδήγησε ὅλους ἀμέσως στὸ λημέρι, σ' ἕνα δάσος ἀπὸ ὄξυες κοντὰ στὸ χωριό του. Τυλίχθηκαν στὶς κάπες τους ποὺ εἶχαν γίνει μολύβι ἀπὸ τὴ βροχὴ καὶ πλάγιασαν στὴ λάσπη, ἐνῶ ἔβρεχε δυνατὰ. Ὑστερα ἀπὸ τρεῖς ὥρες ξύπνησαν κατακομμένοι καὶ μὲ πονεμένα πόδια, παγωμένα ἀπὸ τὸ νερὸ ποὺ ἦταν στὰ τσαρούχια τους μέσα. Ἐφαγαν λίγο ψωμί σὰ λάσπη γενομένο ἀπὸ τὴ βροχὴ, ὥσπου νὰ στείλῃ ὁ Ζήσης στὸ χωριὸ νὰ φέρουν ψωμί, ἐλιές, κρεμμύδια καὶ κρασί· τοὺς ἄφησε καὶ ἀναψαν μεγάλη φωτιά, γιατί ἡ πυκνὴ κατὰ χιὰ ἔκρυβε τὸν καπνὸ· αὐτὴ ἡ φωτιά ἦταν ἡ μεγαλύτερη χαρὰ ἀφ' ὅτου ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ ἔρχονται ὅλοι οἱ πρῶτοι τοῦ χωριοῦ καὶ τοὺς φιλοῦν σὰν σωτῆρες.

Φεύγουν νύκτα καὶ πηγαίνουν σ' ἄλλο χωριό, ὅπου ἔπρεπε νὰ βροῦν καὶ νὰ σκοτώσουν τοὺς δολοφόνους ἑνὸς παπαῶ· καὶ πάλι γράφει στὴ γυναῖκά του ὁ Παῦλος: « Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ πόσον ὑπέφερα σήμερον τὸ ἀπόγευμα. Διαρκῶς ἠρώτων τὸν ἑαυτὸν μου, ἐὰν εἶχον δικαίωμα νὰ συλλάβω οἰονδήποτε ἀνθρώπον, ὅσονδήποτε κακοῦργος καὶ ἂν εἶναι, νὰ τὸν τράβηξω ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του καὶ νὰ τὸν φονεύσω. Καὶ διαρκῶς: ἀπῆντων ὄχι, ὄχι!... Μὰ τὴν ἀλήθειαν πολὺ θὰ ἀγαπῶ καὶ τὴν Πατρίδα καὶ τὸ Γένος, διότι, ἂν καὶ ὑποφέρω, ἂν καὶ κλαίω, θὰ ἀφήσω νὰ γίνῃ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀπεφασίσθη. Ἄλλὰ κείνη τὴ φορὰ δὲν ἔγινε ἡ τιμωρία, γιατί ὁ χειρότερος ἀπὸ τοὺς κακοῦργους εἶχε ξεφύγει. Καὶ τὸ παλληκάρι χαίρεται σχεδὸν καὶ ἀνασαίνει· καλεῖ μπροστά του τοὺς ἄλλους δυὸ δολοφόνους σ' ἕνα σπῆτι μαζί μὲ τοὺς δημογέροντας. Πρῶτα μιλεῖ γλυκὰ

1. Δημουλὸς Ζήσης, ὄπλαρχηγὸς ἀπὸ τὸ Λέχοβο τῆς Καστοριάς, ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν Βουλγάρων. Ὁ Παῦλος Μεῶς γράφει γι' αὐτὸν στὴ γυναῖκα του ὅτι ἦταν συμπαθέστατος καὶ σάφρων.

σὰ χριστιανὸς στοὺς χωριανούς καὶ τοὺς ὀνομάζει ἀδελφούς καὶ τοὺς λέγει γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Πατριάρχη, γιὰ τὴν Πατρίδα, καὶ γιὰ τοὺς Βουλγάρους δολοφόνους. Ὅλοι συγκινήθηκαν καὶ δάκρυσαν. Ὑστερα ἄλλαξε ἀπότομα καὶ τόνο καὶ ὄψι, καὶ μὲ πάθος φοβερίζει τοὺς δυὸ δολοφόνους καὶ τοὺς δηλώνει ὅτι ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἦταν νὰ διαταχθῆ καὶ νὰ ἐκτελεσθῆ ὁ θάνατός τους, ἀλλὰ ὅτι ἀνάβαλε τὴν τιμωρίαν γιὰ νὰ τοὺς δώσῃ καιρὸ νὰ μετανοιώσουν. Καί, ἀγάλι-ἀγάλι ἔπειτα ἐλαττώνοντας τὴν ὀρμή, τοὺς συμβούλευσε καὶ αὐτοὺς σὰν ἀδελφούς καὶ τοὺς εἶπε πῶς εἶναι ἐλεύθεροι νὰ λέγωνται ὅπως θέλουν, ἀλλ' ἂν μάθῃ ποτὲ πῶς ἐξακολουθοῦν τὴ φρικτὴ δουλειά, πού ἔμαθαν στὴν Βουλγαρία, νὰ ξέρουν πῶς θὰ τοὺς θανατώσῃ ἀλύπητα. Καὶ οἱ δυὸ μὲ κλάμματα τοῦ φιλοῦσαν ἀπὸ εὐγνωμοσύνη τὰ χέρια καὶ διαμαρτυρήθηκαν πῶς μὲ τὴ βία τοὺς ἀνάγκασαν οἱ Βούλγαροι νὰ σκοτώσουν. Προτοῦ φύγῃ, ἔδωσε στοὺς δημογέροντας χρήματα νὰ μοιρασθοῦν στὴν πτωχολογιά τοῦ χωριοῦ καὶ ἱατρικὰ γιὰ μερικοὺς ἀρρώστους.

Ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ πήγαινε καὶ ὠρμήνευε τοὺς χωριανούς, καὶ φοβέριζε ἄλλους, κι ἔδινε ὄπλα σ' ἐκείνους πού μπορούσαν νὰ τὰ βαστάξουν καὶ νὰ τὰ φυλάξουν, καὶ ξεδιάλεγε ἀνθρώπους χωριστὰ γιὰ κάθε δουλειά, καὶ διάταζε νὰ ξεπαστρεύουν κακοὺς Βουλγάρους. Ὁ ἴδιος ποτὲ δὲν ἔβαλε χέρι σὲ κανένα φόνο.

Ἐναν καπετάνιο του, τὸν Εὐθύμη¹, μὲ εἴκοσι παιδιὰ τὸν ἔστειλε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ βουνοῦ γιὰ νὰ κάμῃ τὰ ἴδια· καὶ πιάστηκε ὁ Εὐθύμης μιὰ μέρα μὲ ὀγδοήντα Βουλγάρους, σκότωσε πέντε καὶ πλήγωσε δεκαπέντε χωρὶς νὰ πάθῃ κανεὶς τίποτε ἀπὸ τοὺς εἴκοσι δικούς του. Ἐφευγαν κρυφά, γιὰ νὰ γλυτώσουν, κάποιοι δάσκαλοι Βούλγαροι πού ἄκουαν τί γίνονταν τριγῦρό τους. Ὅμως ἀκόμα φοβοῦνταν τοὺς Βουλγάρους τὰ κακότυχα τὰ χωριά.

Ἰων Δραγούμης

1. Εὐθύμιος Καουδης, ἀπὸ τὴν Κρήτη.

21. ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΛΑΣ

Σὲ κλαίει λαός. Πάντα χλωρὸ νὰ σειέται τὸ χορτάρι
 στὸν τόπο πού σὲ πλάγιασε τὸ βόλι, ὦ παλληκάρι.
 Πανάλαφρος ὁ ὕπνος σου· τοῦ Ἀπρίλη *τὰ πουλιά
 σὰν τοῦ σπιτιοῦ σου νὰ τ' ἀκούς λογάκια καὶ φιλιὰ,
 καὶ νὰ σοῦ φτάνουν τοῦ σκληροῦ χειμῶνα οἱ καταρράχτες
 σὰν τουφεκιοῦ ἀστραπόβροντα καὶ σὰν πολέμου κράχτες.
 Πλατεῖα τοῦ ὄνειρου μας ἡ γῆ καὶ ἀπόμακρη. Καὶ γέρνεις
 ἐκεῖ καὶ σβεῖς γοργά.
 Ἰερὴ στιγμή. Σὰν πρὶο πλατεῖα τῆ δειχνεις, καὶ τῆ φέρνεις
 σὰν πρὶο κοντά !

« Πολιτεία καὶ Μοναξιά »

Κωστῆς Παλαμῆς

22. Η ΣΟΥΛΙΩΤΟΠΟΥΛΑ

Στῆς μάχης τὸν καπνὸ, πού πνίγει τὸ λαγκάδι, ὁ Σουλιώτης
 ὄλα τὰ ἔχει λησμονήσει, πείνα καὶ δίψα. Καὶ τὸ Σούλι πέφτει ξέμα-
 κρα, καὶ σὰ λησμονημένο εἶναι κι ἐκεῖνο, τ' ἄχαρο.

Κι ἐκεῖ πού πολεμαίει τὸ παλληκάρι, ἀγλύκαντο, μέρα καὶ νύκτα,
 ἀκούει μιὰ γνώριμη φωνή, πού τὸν ξυπνάει. Λοιπὸν τὸ Σούλι δὲ
 χάθηκε, καὶ ζῆ ; Κι ἦταν ἡ Λάμπη, ἡ ἀδερφή τοῦ νιοῦ.

— Τὶ καλὰ μοῦ φέρνεις, ὦρῆ Λάμπη ;

— Ζεστὴ κουλλούρα, ὦρ' ἀδερφέ, πού σοῦ τῆ ζύμωσα μὲ τὰ χερά-
 κια μου, κι ἡ μάννα τὴν ἔψησε στὴν ἀθρακιά, μονάχη. Ἔλα νὰ φᾶς
 μιὰ ψίχα, καὶ νὰ ξαποστάσης.

— Δὲν μπορῶ, καημένη, νὰ παρατήσω τὸ τουφέκι. . .

— Αὐτὸ εἶν' ἡ συλλογὴ σου, Νάση ; Ἔρχομαι ἄγὼ καὶ σοῦ κρατῶ
 τὸν τόπο σου. . . Νά, σοῦ ἴστωσα ! Καὶ δὸς μου τὸ τουφέκι.

Χαμογελάει ὁ ἀδελφός, ὁ καπνισμένος. Καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ
 μάθη τὴν κορασιά πῶς πιάνουν τὸ τουφέκι. Ὁ πόλεμος βαστοῦσε
 πάντα. Μὲ χέρι σταθερὸ γέμιζ' ἐκείνη καὶ σημάδευε. Κι ὁ ἀδερφός της
 παραπέρα ἔτρωγε ἥσυχος, καὶ μοναχὰ τὴν πεινά του ἄκουε τῆ θε-
 ρειμένη μέσα του.

Κι ὁ πόλεμος βαστοῦσε. Κι ἐκεῖ, ἓνα βόλι ἦλθε καὶ πέτυχε κατά-
στηθα τὴν κορασιά. Μὰ αὐτὴ ἔκανε καρδιά καὶ δὲ μιλοῦσε. Τὸ αἷμα
πλημμύριζε τὸν κόρφο τῆς. Ἡ Λάμπη σημάδευε καὶ τουφεκοῦσε.

— Ἔφαγες, Νάση ;

— Κοντεύω, ἀκόμα λίγο, Λάμπη.

Ἡ κόρη ξαναρώτησε δεύτερα καὶ τρίτα. Καὶ τότε μ' ἓνα πῆδημα
τὸ παλληκάρι βρέθηκε κοντὰ τῆς. Ἄρπαξε τὸ τουφέκι, κι ἦσυχον
καθὼς εἶχε τραβηχθῆ, ξανάρχισε τὸν πόλεμον.

Ἄμιλητη ἢ Σουλιωτοπούλα πῆγε παραπίσω κι ἔπεσε.

Κι ὁ πόλεμος βαστοῦσε.

Γιάννης Βλαχογιάννης

23. Ο ΓΕΡΟΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

Ὁ Γεροσουλιώτης μάζευε τὸν πόνο του πολὺν καιρό. Σὲ κανέναν
ὄμως δὲν ξεμολογιόταν τὸ σκοπό του. Χρόνια ἦταν περασμένα, πού
τοὺς ξέρασε τὸ κύμα τ' ἄδικο τῆς μοίρας τῆς σκληρῆς στοῦ πράσινο
ἀκρογιάλι τῶν Κορφῶν. Κι ἐνῶ βρισκανε κάποια παρηγοριά στὰ
κάλλη τοῦ φιλόξενου νησιοῦ, ὁ Γεροσουλιώτης εἶχε ἄλλου τὸ νοῦ του.
Ὅλημερὶς ἀγνάντευε τὰ ξεροβούνια τ' ἀντικρινά. Κι ὄλονυχτις ὁ
πόθος του εἶχε μαζί του ἄγριον πόλεμον.

Κάποτε, ἓνα βράδυ, γύρισε στοῦ σπιτί κτυπημένος σὰν ἀπὸ και-
νούργια συμφορά.

— Ὁ ἄμοιρος ἐγὼ, εἶπε, τί κατάρρα μ' ἤυρε! Ὁ Θεὸς μ' ὠργίστηκε!

Ἔκαμε τοὺς ἄλλους νὰ τρομάξουν. Παιδιά κι ἐγγόνια τὸν τριγύ-
ρισαν. Ὁ γέρος κτύπαιε τὰ στήθια του.

— Πάει τὸ Σούλι, φώναξε. Πάει πιά!

Ἐκλαυσε, κι ὕστερα σώπησε, βλοσυρός. Στὰ φιλικὰ τὰ λόγια
οὔτε καὶ πρόσεξε. Οἱ Σουλιῶτες οἱ ἄμοιροι συνήθιζαν μὲ τῆς πατρί-
δας τὸ χαμό. Ἡ ἐλπίδα μοναχὰ τοὺς ἔμεινε ἀπ' τὰ περασμένα.
Ὁ γέρος ἔδειξε πιὸ ὕστερα νὰ μαλακώνη. Ἐφαγε γελαστός καὶ
πλάγιασε. Καὶ τὴν αὐγὴ δὲ βρέθηκε στοῦ στρῶμά του.

Μὲ ψαροκάικο εἶχε περάσει στ' ἀκρογιάλι τὸ στεριανό. Βαστοῦσε
τ' ἄρματά του, σὰ γιὰ πόλεμον. Ἄδειος ἀπὸ κάθε ἄλλο φόρτωμα, νη-

στικός, ποιός ξέρει πόσο πλανήθηκε και ποϋ. Κάποτε νύκτωσε έξω από τὸ Σούλι. Καί μπήκε στὸ χωριὸ ἀθώρητος, ἀν ὕπαρχε κι ἄλλη ἐκεῖ ζωή. Χαιρετάει τὸ Σούλι ὁ γέρος και δὲν ἀντιχαιρετιέται. Νά τὰ σπίτια τώρα τὰ γειτονικά, ὅλα βουβά. Κι ἄδεια και νεκρικά. Γυμνὲς χάσκουν οἱ θύρες τους και τὰ παράθυρα.*

Μισόπνοος και ζαλισμένος ἀπ' τὴν κούρασι, ὁ Γεροσουλιώτης θαρρεῖ πὼς βρίσκεται σ' ἄλλο κανένα Σούλι, φανταστικό. Στέκεται και φωνάζει κάποιο γείτονα του.

— Γειά, χαρά σου, καπετὰν Λαμπρούση. Καλῶς σᾶς ἡῦρα κι ὅλους σας !

Ἐπὶ ἀπόκρισι καμμιὰ! . . . Νά και τὸ σπίτι τὸ δικό του... Νάτος κι ὁ γεροπρίναρος ὁ φουντώτος, νά και τὸ ξεροπήγαδο στὴν πέτρινη αὐλή. Ὅμως ἡ θύρα εἶναι κλεισμένη... Ἐνοίγει, βλέπει στὴ γωνιά φωτιά ζωντανεμένη. Σὰ νά ἔχασε τὸ νοῦ του, μόνο μιὰ στιγμή. Ἐπειτα ὅλα φανήκανε νὰ ξαστερώνουν. Καί τὸ ξαστέρωμα ἦταν ἡ τρέλα τοῦ Γεροσουλιώτη. Μ' ἀνοικτόκαρδη ματιὰ κοιτάζει γῦρο. Στρωμένο τὸ παραγώνι κι ἡ φωτιά λαμπερὴ τὸν κρᾶζουν. Κι ἔτοιμο τὸ τραπέζι, τὸ πτωχικό. Κάθετα σταυροπόδι και τοιμάζεται νὰ πέση στὸ φαί, σὰ θεριὸ ὀλονήστικο. Καί τότε θόρυβος ἀκούεται ἀπὸ τὴν αὐλή. Τρεῖς Ἀρβανίτες μπαίνουνε στὸ σπίτι. Στέκονται ξαφνισμένοι. Καί κρατοῦνε στὰ χέρια τ' ἄρματα.

— Τ' εἶσατε σεῖς ; ρωτάει ὁ γέρος ἤσυχχα.

Δὲν συλλογιέται τίποτε κακό. Κι ἄξαφνα ὅλα τὰ φαντάζεται. Κι ὀρθός, και φοβερός σὰ σκιάχτρο, καθὼς εἶχε γίνει ἀπὸ τοὺς κόπους κι ἀπὸ τοῦ νοῦ του τὸν παραδαρμό, κρᾶζει στοὺς Ἀρβανίτες :

— Ὁρέ, τί θέλετε στὸ Σούλι ξεσεῖς, σκυλιά; Τὸ Σούλι ψέμματα εἶναι πὼς τὸ πήρατε ! Τὸ Σούλι ζῆ !

Κι ὡς νὰ τραβήξη τὸ σπαθί ὁ Γεροσουλιώτης, ἔπεσε νεκρός.

Γιάννης Βλαχογιάννης

24. ΤΗΣ ΛΕΝΩΣ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Ὅλες οἱ καπετάνισσες ἀπὸ τὸ Κακοσοῦλι,
 ὅλη τὴν Ἄρτα πέρασαν, στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε,
 κ' ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβοι.
 Μόν' πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,
 σέρνει τουφέκι σισανὲ κι ἐγγλέζικα κουμπούρια,
 ἔχει καὶ στὴ μεσοῦλα τῆς σπαθὶ μαλαματένιο.
 Πέντε Τοῦρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.
 Τοῦρκοι, γιὰ μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμὰ μου,
 σέρνω φουσέκια στὴν ποδιά καὶ βόλια στὶς μπαλάσκες.
 — Κόρη, γιὰ ρίξε τ' ἄρματα, γλύτωσε τὴ ζωὴ σου.
 — Τί λέτε, μωρ' παλιότουρκοι καὶ σεῖς παλιοζαγάρια ;
 — Ἐγὼ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδερφή τοῦ Γιάννη,
 καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

Δημοτικὸ

25. Ο ΕΚΔΙΚΗΤΗΣ

— Εἶμαστε ἄνδρες ἐμεῖς· ὅ,τι καὶ νὰ εἰπῆς, εἶμαστε ἄνδρες ! εἶπε ὁ ὑποναύκληρος καθισμένος ἀνάμεσα στὸ πλήρωμα. Ἕλληνας ! σοῦ λέει ὁ ἄλλος· δὲν εἶναι παῖξε - γέλασε. Ἔχουμε τὰ κακὰ μας — δὲ λέω· πήραμε δρόμο στραβό, μὰ δὲν εἶμαστε καὶ γιὰ πέταμμα. Καὶ νὰ εἶμαστε γιὰ πέταμμα, πάλι δὲ θὰ χαθοῦμε. Θέλουμε δὲ θέλουμε, θὰ ζήσουμε. Θὰ ζήσουμε καὶ θὰ θεριεύσουμε καὶ θὰ δοξασθοῦμε, ὅπως καὶ πρῶτα. Τὸ σιδερόξυλο, σιδερόξυλο εἶναι, ὅσο κι ἂν τὸ κουτσουρεύσης· ὅσο κι ἂν τοῦ μαδήσης τὴν κορυφή, ἂν τοῦ ζηματίσης τὰ φύλλα, ἂν τοῦ πριονίσῃς τὰ κλαδιά. Ὁ λέων, λέων λέγεται, ὅσο κι ἂν τοῦ ψαλιδίσης τὴ χαιτή, ἂν τοῦ κόψῃς τὴν οὐρά, ἂν τοῦ βγάλῃς τὰ νύχια, ἂν τοῦ ξεριζώσης τὰ δόντια. Φθάνει τὸ βρούχημά του νὰ σὲ πάη ριπιτί. Τὸ ἔχει τὸ σκαρί μας, ναί· τὸ θέλ' ἡ τύχη μας νὰ εἶμαστε πάντα μεγάλοι. Ὅπου κι ἂν γυρίσης, σὲ στεριὲς καὶ θάλασσες, σὲ νότο καὶ βοριά, σ' ἀνατολὴ καὶ δύσι, θὰ τὸ ἴδῃς γραμμένο. Καὶ γραμμένο ὄχι μὲ ἀνθρώπινο κονδύλι, ἀλλὰ μὲ τὸ ἴδιο χέρι, τὸ παντοδύναμο χέρι τοῦ Δημιουργοῦ. Εἶμαστε ἄνδρες, σοῦ λέω !

Νά, κοίταξε στὴν Ἀνατολή. Ἐκεῖ βγαίνει ὁ ἥλιος, ἥλιος λαμπρὸς

καί άβασίλευτος — ό ήλιος τοῦ Γένους μας. Όποιος δέν έχει μάτια, εκείνος δέ βλέπει τή χαραυγή· έθνική χαραυγή, πόθος και καημός αίωνων όλων, όχι κουραφέξαλα.

Κοίταξε γυρό μας ! Θάλασσα φουρτουνιασμένη, οὐρανός κατασκότεινος, στεριές σκουντουφλιασμένες, φορτωμένες δάκρυα και φαρμάκι. Θεριά τὰ κύματα κτυπάνε τὸ καράβι μας. Λύσσα και χολή μᾶς πολεμᾷ. Τὸ νερό δέρνει τή στεριά, τήν τρώει, τήν ξεσχίζει, τήν πετσοκόβει ἄπονα, ὅσο νὰ κάμη τὰ πάντα θάλασσα και ν' ἀπλωθῆ ἀχόρταγος ρούφουλας στὸν παράνομο κόσμο.

Μὰ γύρισε κατὰ τήν Ἡρακλεία. Καιρός διαμάντι νερό τρισάγιο. Τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ ἐκεῖ ἔπεσε. Ἐχεις ἀρρώστεια ; πήγαινε νὰ γιατρευθῆς. Ἐχεις πονόματο ; ἄλειψε τὰ ματόφυλλά σου ν' ἀγναντεύσης κόσμους. Εἶσαι κουφός ; θ' ἀκούσης ἀρμονίες.

Βερέμης εἶσαι ; Διγενής ἔγινες. Ἡ κολυμβήθρα τοῦ Σιλωὰμ ἐκεῖ βρίσκεται για μᾶς. Κολυμβήθρα σωματική, κολυμβήθρα ψυχική, ἔθνική πρῶτ' ἀπ' ὅλα. Εἶναι ἡ Ἁγία Τράπεζα τῆς Ἁγία - Σοφιάς, τὸ προσκυνητᾶρι τοῦ Γένους μας.

Τήν ἄπαρτη Πόλη μας ξένου πόδι τήν πάτησε· ποδάρι Βενετσάνου. Ὁ τυφλὸς Δάνδολος μάρανε τὰ ρόδα τοῦ προσώπου της· ρούφηξε τὸ τρισάγιο αἷμά της. Ἐννιακοσίων χρόνων ἔνδοξη ζωὴ τήν ἔσβησε. Ὁ Λάσκαρις, φαρμακωμένης ὥρας βασιλιάς, φεύγει μακριὰ συνεπαίρνοντας τοῦ Γένους τήν ἐλπίδα, πὼς θὰ γυρίση πάλι μιὰ μέρα θεριεμμένος ἐκδικητής. Καὶ ὁ κατακτητής, Φράγκοι και Βενετσᾶνοι και Γερμανοὶ ἀδέσποτοι, σὰν τὸ ἀψὺ πουλάρι, ποὺ τσαλαπατεῖ μὲ τὰ πέταλά του τ' ἄβρα λούλουδα, χύνονται ἀπάνω της ἀχόρταγοι. Μὲ τὸ σταυρό τους συντρίβουν τὸ σταυρό μας· μὲ τὴ θρησκεία τους πελεκοῦν τὴ θρησκεία μας. Γκρεμίζουν ἐκκλησιές, ποδοπατοῦν καλλιτεχνήματα, μολύνουν ἀγιάσματα, ἀποτεφρώνουν πνευματικὰ ἀριστουργήματα. Καὶ σφάζουν γέροντες, πατοῦν ἀρχόντων μέγαρα, ξαπλώνονται σὲ βασιλικά κλινάρια· νεκροὺς γυμνώνουν ἔνδοξους, ποδοκυλοῦνε στέμματα θαυμαστά. Στενάζει ἡ Βασιλεύουσα· μοιρολογᾷ ἡ Σιών μας ! Καὶ ὁ Δάνδολος, γυιὸς κουρσάρων, δέ λησμονεῖ τήν τέχνη τῶν πατέρων του. Κουρσεύει και θέλει μὲ ξένα και ἀταίριαστα στολίδια νὰ στολίση τὴ λιμνογέννητη πατρίδα του.

Γαλῆρες φεύγουν και γαλῆρες ἔρχονται. Παίρνουν τὸν πλοῦτό

μας τὸν ἀδαπάνητο, τὴ δόξα μας τὴν ἀβασίλευτη, τὴ λάμψι, τὴ σοφία, τὰ ἱερά μας. Ἡ Βενετιὰ τὰ δέχεται περὶχαρη, στολιζεται καὶ καμαρώνει σὰν ξυπασμένη καὶ ἄμυαλη τσιγγάνα. Ζώνεται τὸ σπαθὶ τοῦ Κωνσταντίνου μας τὸ βλογημένο, ποῦ ἔχει στὸ θηκάρι του τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ ἄστρα, τὴ θάλασσα μὲ τὰ καράβια, τὴ γῆ μὲ τὰ κάστρα της — ἱστορία χρυσόγλυπτη τοῦ ἀπέραντου Κράτους μας. Παίρνει τὴν κολυμβήθρα, ποῦ τόσοι βαπτισθῆκαν πορφυρογέννητοι, καὶ βαπτίζει μέσα τῶν ἐμπόρων τὰ παιδιὰ. Μὲ τίς χρυσόπορτες τοῦ ναοῦ μας στολιζει τὸν Ἅγιο Πέτρο της· στήνει στοὺς πύργους της τὸ ρολόγι, θαῦμα τοῦ κόσμου, μὲ τοὺς Μάγους ποῦ χαιρετοῦν ταπεινοὶ τοῦ Χριστοῦ μας τὴ Γέννησι· στήνει στὶς πλατεῖές της τ' ἄλογα τ' ἀνεμοπόδαρα, ἀκράτητου λαοῦ συμβολικὴ παράστασι.

Γαλῆρες φεύγουν καὶ γαλῆρες ἔρχονται. Παίρνουν τὰ πλοῦτη μας, τὴ δόξα, τὰ ἱερά μας. Ἄλλου τὰ πᾶνε, στὴ Δύσι τὴν τρισβάρβαρη, νὰ ἡμερεύσουν καὶ κείνης τοὺς λαούς, νὰ δοξάσουν καὶ κείνης τὰ χῶματα.

Ἡ Ἁγιατράπεζα ὅμως δὲν ἀκολουθεῖ. Ἡ πλάκα ἢ πολῦτιμη, ποῦ τὴν ἔστησε ὁ Ἰουστινιανὸς στὴ μέση τοῦ Ναοῦ, λαμπρὸ ζαφεῖρι στὴ χρυσῇ σφενδόνα του· ἢ πλάκα ποῦ ἄκουσε τόσα νικητήρια καὶ θυσίασε ἐπάνω της ὁ Φῶτιος, δὲν πάει νὰ κλεισθῇ σκλάβα στὰ δολερὰ τεῖχη, στ' ἀρπακτικὰ χέρια τοῦ Ἰννοκέντιου. Ὅχι· δὲν πάει. Ἄνοιξε ἢ καρῖνα στὰ δυὸ καὶ γλίστρησε ἢ Ἁγιατράπεζα στὰ νερὰ τοῦ Μαρμαρᾶ. Ὁ βουῤῃκος ἔφυγε ἀπὸ κοντά της, ὅπως φεύγει ἢ ἀμαρτία τὸ Σταυρό, καὶ ὁ χρυσὸς ἄμμος στρώθηκε, κλίνη πᾶναγνη ἀπὸ κάτω της. Καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ μάτι, τοῦ δικαιοκρίτη καὶ παντοδύναμου, στάθηκε ἐπάνω της ἄγρυπνο, ὅπως μάννας μάτι στὴν κούνια τοῦ μονάκριβου παιδιοῦ της.

Καὶ ἀπὸ τότε εἶναι ἐκεῖ καιρὸς διαμάντι, ἥλιος κατάργυρος, νερὸ τρισάγιο. Μύρο ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸ βυθὸ καὶ ἀπλώνεται στὸ πρόσωπο τῆς θάλασσας καὶ κάθετα χρῖσμα σωματικό, χρῖσμα ψυχικό, ἔθνικ· πρῶτ' ἀπ' ὅλα ! Ὅπως ἀπὸ τὸ Δισκοπότηρο βγαίνει ἢ σωτηρία τοῦ Χριστιανοῦ, θὰ ἔβγη ἀπὸ κεῖ καὶ ἢ δικὴ μας ἀπολύτρωσι. Ἡ χαραυγὴ τοῦ Γένους μας ἐκεῖ θ' ἀνατείλῃ· ναί, ἐκεῖ θ' ἀνατείλῃ. Προβαίνει ὀλοένα ἢ Ἁγιατράπεζα καὶ βούλεται νὰ πιάσῃ τὴ στεριά. Ἄργα ἢ γρήγορα θὰ τὴν πιάσῃ τὴ στεριά. Καὶ τότε σ' ὅλη τὴν ἑλληνικὴ γῆ, ἀπὸ ἄκρη σ' ἄκρη, ἀπὸ νότο καὶ βοριᾶ, χαρούμενος ὁ

ἥλιος θὰ πυρώσῃ τοὺς δούλους, καμπάνα θὰ σημάνη σὲ κάθε μιναρὲ καὶ τὰ τζαμιὰ θὰ ἠχολογήσουν τὴν χριστιανικὴν, τὴν ἔθνικὴν μας λειτουργίαν. Καὶ τότε πάλι ἡ Χρυσόπορτα θὰ στολίσῃ Ἑλλήνων βασιλιάδων τὰ τρόπαια.

Τότε θὰ πάρουμε καὶ τὰ κουρσεμμένα ἴπισω. Τὰ πλούτη μας, τὶς δόξες, τὰ ἱερά μας. Θὰ πάρουμε τὸ σπαθὶ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τὴν κολυμβήθρα τοῦ Πορφυρογέννητου· τὶς πόρτες τοῦ Ναοῦ μας, τὸ ρολόγι τῶν Μάγων, τ' ἄλογα τ' ἀράθυμα. Καὶ θὰ μείνῃ πάλι πτωχὴ καὶ ταπεινὴ ψαροῦδισσα ἡ Βενετιά, καὶ ἡ Πόλις μας θὰ γίνῃ καύχημα καὶ στολίδι τῆς Οἰκουμένης, ὅπως πρὶν τὴν μαράνη τοῦ Βενετσάνου τὸ ἀγκάλιασμα καὶ τὸ βάρβαρο ποδάρι τοῦ Τούρκου.

«Ναί· θὰ ζήσουμε καὶ θὰ θεριεύσουμε καὶ θὰ δοξασθοῦμε πάλι. Εἶμαστε ἄνδρες ἡμεῖς· μωρ' εἴμαστε Ἕλληνες !. . .»

Καὶ ὀρθὸς τώρα ἔριξε τὰ μάτια φλογερὰ στὶς σκοτεινὲς στεριές, σὰν προφήτης τοῦ Ἰσραὴλ, ὑμνῶντας τὴν Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας, ὁ ὑπουαύκληρος. Καὶ δὲν ἦταν, ὄχι, ὁ ναύτης ὁ ταπεινός. Ἦταν ὁ Ἑλλητισμὸς ὀλόκληρος, μὲ τὴν ἀκλόνητη πίστι σὶς παραδόσεις καὶ τοὺς θρύλους του.

«Λόγια τῆς Πλώρης»

Ἀνδρέας Καρζαβίτσας

26. Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΡΙΟΦΙΛΙ ΤΟΥ

Ἐγέρασα, μωρὲς παιδιά. Πενήντα χρόνους κλέφτης τὸν ὕπνο δὲν ἐχόρτασα, καὶ τῶρ' ἀποσταμένος θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Ἐστέρειψ' ἡ καρδιά μου, βρῦση τὸ αἷμα τὸ ἕχουσα, σταλαματιὰ δὲ μένει.

Θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Κόψτε κλαρὶ ἀπ' τὸ λόγγο, νὰ ἴναι χλωρὸ καὶ δροσερό, νὰ ἴναι ἀνθοὺς γεμάτο, καὶ στρώστε τὸ κρεβάτι μου καὶ βάλτε με νὰ πέσω.

Ποιὸς ξέρει ἀπ' τὸ μνημὰ μου τί δέντρο θὰ φυτρώσῃ ! Κι ἂν ξεφυτρώσῃ πλάτανος, στὸν ἴσκιο του ἀποκάτω θὰ ἴρχωνται τὰ κλεφτόπουλα τ' ἄρματα νὰ κρεμᾶνε, νὰ τραγουδοῦν τὰ νιαῖτά μου καὶ τὴν παλληκαριά μου.

Κι ἄν κυπαρίσσι ὄμορφο καὶ μαυροφορεμένο,
 θὰ ἴρχωνται τὰ κλεφτόπουλα τὰ μῆλά μου νὰ παίρνουν
 νὰ πλένουν τὲς λαβωματιές, τὸ Δῆμο νὰ χωρᾶνε.
 Ἔφαγ' ἢ φλόγα τ' ἄρματα, οἱ χρόνοι τὴν ἀνδρεία μου.
 Ἦρθε κι ἐμένα ἢ ὦρα μου. Παιδιά μου, μὴ με κλάψτε.
 Τ' ἀνδρειωμένου ὁ θάνατος δίνει ζωὴ στὴ νιότη.
 Σταθῆτ' ἐδῶ τριγῦρό μου, σταθῆτ' ἐδῶ σιμά μου,
 τὰ μάτια νὰ μοῦ κλείσετε, νὰ πάρτε τὴν εὐχὴ μου.

Κι ἔν' ἀπὸ σᾶς τὸ νιώτερο ἄς ἀνεβῆ τὴ ράχη,
 ἄς πάρη τὸ τουφέκι μου, τ' ἄξιο μου καριοφίλι,
 κι ἄς μοῦ τὸ ρίξη τρεῖς φορές καὶ τρεῖς φορές ἄς σκούξη :
 «Ὁ Γέρο Δῆμος πέθανε, ὁ Γέρο Δῆμος πάει».

Θ' ἀναστενάξ' ἢ λαγκαδιά, θὲ νὰ βογγύξη ὁ βράχος,
 θὰ βαργολήσουν τὰ στοιχειά, οἱ βρύσες θὰ θολώσουν
 καὶ τ' ἀγεράκι τοῦ βουνοῦ, ὅπου περνᾷ δροσᾶτο,
 θὰ ξεψυχῆση, θὰ σβηστῆ, θὰ ρίξη τὰ φτερά του,
 γιὰ νὰ μὴν πάρη τὴ βοή ἄθελα καὶ τὴ φέρη
 καὶ τήνε μάθη ὁ Ὀλυμπος καὶ τὴν ἀκούση ὁ Πίνδος
 καὶ λειώσουνε τὰ χιόνια τους καὶ ξεραθοῦν οἱ λόγγοι.

Τρέχα, παιδί μου, γλήγορα, τρέχα ψηλὰ στὴ ράχη
 καὶ ρίξε τὸ τουφέκι μου. Στὸν ὕπνο μου ἐπάνω
 θέλω γιὰ ὕστερη φορὰ ν' ἀκούσω τὴ βοή του.

Ἔτρεξε τὸ κλεφτόπουλο σὰν νὰ ἴτανε ζαρκάδι,
 ψηλὰ στὴ ράχη τοῦ βουνοῦ καὶ τρεῖς φορές φωνάζει :
 «Ὁ Γέρο Δῆμος πέθανε, ὁ Γέρο Δῆμος πάει».
 Κι ἐκεῖ πού ἀντιβοοῦσανε οἱ βράχοι, τὰ λαγκαδία,
 ρίχνει τὴν πρώτη τουφεκιά, κι ἔπειτα δευτερώνει.
 Στὴν τρίτη καὶ τὴν ὕστερη τ' ἄξιο τὸ καριοφίλι
 βροντᾷ, μουγκρίζει σὰν θεριό, τὰ σωθικά του ἀνοίγει
 φεύγει ἀπ' τὰ χέρια, σέρνεται στὸ χῶμα λαβωμένο,
 πέφτει ἀπ' τοῦ βράχου τὸν γκρεμό, χάνεται, πάει, πάει.

Ἔκκουσ' ὁ Δῆμος τῆ βοῆ μὲς στὸν βαθὺ τὸν ὕπνο,
 τ' ἀχνὸ του χεῖλι ἐγέλασε, ἐσταύρωσε τὰ χέρια...
 Ὁ Γέρο Δῆμος πέθανε, ὁ Γέρο Δῆμος πάει.
 Τ' ἀνδρειωμένον ἠ ψυχὴ, τοῦ φοβεροῦ τοῦ Κλέφτη,
 μὲ τῆ βοῆ τοῦ τουφεκιοῦ στὰ σύγγνεφ' ἀπαντιέται,
 ἀδερφικὰ ἀγκαλιάζονται, χάνονται, σβηῶνται, πάνε.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης

27. Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Α'.

« Εἶδον τὸν ἅγιον ναόν » ! Τὸν εἶδα ! Βαρύς, σιωπηλός, κατέχει τὴν κλιτὺν τοῦ πρώτου λόφου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν μέσῳ εὐρυτάτης κιγκλιδοφράκτου αὐλῆς, πλήρους ποικιλομόρφων οἰκημάτων ὡς κελλίων, ὡς τάφων, ἅτινα ἔτι μᾶλλον βαρύνουσι τὸ ἐνδοξον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐσεβάσθησαν δεκατέσσαρες αἰῶνες καὶ ἡ κερδαλεόφρων ἐπιμέλεια τῶν κατακτητῶν ἐκμεταλλευομένων ἐπικερδῶς τὸ εὐσεβὲς αἶσθημα τῶν ὀρθοδόξων καὶ τὸν θαυμασμόν τῶν περιηγητῶν. Σειρὰ παχίσκιος καταπρασίνων καστανεῶν περικοσμῆ τὴν περίξ πλατεῖαν, ἀνοικτὴν καὶ λειοτάτην, καὶ σκιάζει τὴν πλακόστρωτον ὠραίαν αὐλήν.

Ἡ Ἁγία Σοφία ! Γλυκύπικρον νανούρισμα τῆς δουλείας καὶ σεμνὸν ἐμβατήριον τῆς ἐλευθερίας ! Φακὸς θολόμορφος ἀπέραντος, συγκεντρῶν τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὰ δάκρυα τοῦ Γένους τέσσαρας τώρα αἰῶνας, τὰ ὁποῖα τόσον πικρῶς ἀποξηραίνει ἢ βαρυτάτη χρυσῆ ἡμισέληνος, ἢ ἐπὶ τῆς αἰθερίας κορυφῆς τοῦ θόλου του ἐπικαθιμένη. Ἡ Ἁγία Σοφία ! Βαρὺ καὶ σιωπηλὸν οἰκοδόμημα, προορισθὲν, θαρρεῖς, ὡς ἐν παμμέγιστον νεκρικὸν μνῆμα μιᾶς ἀπεράντου ἐκλιπούσης αὐτοκρατορίας.

Β'.

Εἰσερχόμενος διὰ τριῶν θυρῶν εἰς τὸν πρῶτον νάρθηκα εὐρίσκεις ἀμέσως πέντε κατὰ πρόσωπον θύρας καὶ εἰσχωρεῖς οὕτως εἰς τὸν δεῦτερον νάρθηκα. Καὶ οἱ δύο οὗτοι νάρθηκες εἶναι στενοὶ καὶ μα-

κροί, μὲ τοίχους διαχρύσους ἐκ τῆς ὠραίας μουσειώσεως. Εἶτα εὐρίσκεις ἑννέα μεγαλοπρεπεῖς θύρας, ὧν ἡ μεσαία παμμεγίστη, σκαλιστὴ μετάλλινος, φέρουσα γλυφὰς σταυρῶν καὶ ἀγίων... Οὕτως εἰσέρχεσαι εἰς τὸν ναόν.

Ἐποῖον θάμβος, ὅποῖον μεγαλεῖον, ὅποια ἔκστασις ! Ἐνώπιόν σου ἔχεις πάραυτα ὀλόκληρον ἐν συνόλῳ τὸν ναόν. Οἱ τέσσαρες ὀγκῶδεις τετράγωνοι πεσσοί, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ μᾶλλον ἐλαφρῶς ἐπακκουμβῆ ὁ αἰθέριος μέγας θόλος, ἄλλος οὐρανὸς ἐπίγειος, θαῦμα τῆς τέχνης ἀμίμητον· αἱ ἀναρίθμητοι τοξοειδεῖς θυρίδες του, δι' ὧν εἰσέρχεται τῆς ἡμέρας τὸ φῶς γλυκύ, μαλακόν. Οἱ χρωματιστοὶ ὠραῖοι κίονες, μὲ κορμούς ὄλους μονολίθους, μὲ τὰ σκαλιστὰ ὡς δαντελλόπλεκτα κιονόκρανα. Τὰ πολύμορφα ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα τῶν ἀπεράντων στοῶν τῶν μεταρσίων κατηχομένων. Αἱ πολυσχιδεῖς κόγχαι καὶ αἱ χιβάδες καὶ ἡ οὐρανοπρεπὴς τῆς Ἀγίας Τραπέζης θολία, ὅλα ταῦτοχρόνως ὀρώμενα θαμβώνουν τὸ βλέμμα σου. Ὁ νοῦς ἰλιγγιᾷ, ἡ καρδιά πάλλει, ἡ ψυχὴ συστέλλεται. Καρφώνεσαι ἀκίνητος, κατάπληκτος, φοβεῖσαι.

Ἴρις πολύχρωμος ἐπιφαίνεται τότε πρὸ τῶν θαμβωμένων ὀφθαλμῶν σου ἡ μακρὰ τοῦ Γένους ἱστορία. Βλέπεις σκιάς μυριάδας μυριάδων. Αὐτοκράτορες καὶ Πατριάρχαι καὶ ἡ πολυώνυμος χορεία τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς καὶ ἄρχοντες ἄλλοι τῆς ἐκκλησίας παρέρχονται ἐνώπιόν σου ὡς φάσματα. Ἀκούεις βόμβον συγκεχυμένων ἱερᾶς μουσικῆς, ἐνωτίζεσαι πολυχρονισμῶν καὶ χερουβικῶν ὕμνων, μετέχεις ἀγίων λιτανειῶν καὶ ἐνδόξων θριάμβων. Εὐρίσκεισαι ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Νὰ ἡ θέσις τῶν αὐτοκρατορικῶν θρόνων ἀριστερά. Νὰ ἡ θέσις τοῦ μεγαλοπρεποῦς Δεσποτικοῦ δεξιά. Ἡ θέσις τῶν χορῶν, τῶν πολυελαίων, τοῦ τεμπλέου, τῆς περιφήμου Ἀγίας Τραπέζης, τοῦ ἄμβωνος. Ὅλα θέσεις ! Σῶμα παναρμόνιον, γυμνὸν ὅμως, ἄνευ στολισμῶν καὶ χωρὶς καλλωπισμάτων.

Κι ἐκεῖ ποῦ ἀναθαρρήσας ὀλίγον ἐβλεπες τὴν μειδιῶσαν ἐν τῷ ναῷ χρυσοῦν τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς φρικίασιν καὶ ἀνάπαλσιν, κάμνεις τότε νὰ ἰδῆς ἐπάνω, ὡς ἐν οὐρανῷ, τὸν Μέγαν Παντοκράτορα ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ θόλου, καὶ τὸ βλέμμα σου παγώνει κατέναντι τῶν παμμεγίστων τουρκικῶν γραμμάτων, δι' ὧν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θόλου εἶναι κεχαραγμένον ρητόν τι τοῦ Κορανίου.

Καὶ τότε θεωρεῖς τοὺς κρεμαμένους τοῦ κατακτητοῦ στρογγύλους πίνακας μὲ τὰ χρυσοπράσινα γράμματα εἰς διάφορα μέρη τῶν τοί-

χων, τῶν ὁποίων οἰκτρῶς οὕτω ἀπεφράχθη ἡ θαναμασία ὀρθομαρ-
μάρωσις, θαῦμα ἀπερίγραπτον τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Βλέπεις τοὺς
εὐτελεῖς στεφάνους τῶν ἀναριθμητῶν κανδηλίων καὶ διακρίνεις τὰς
χρυσᾶς τῶν Χερουβείμ καὶ τῶν Σεραφεῖμ πτέρυγας εἰς τὰς τέσσαρας
τριγωνικὰς βάσεις τοῦ θόλου μὲ τὰ ἀπεξέσμενα αὐτῶν πρόσωπα.
Βλέπεις καὶ τὸ χρυσοσκαλισμένον προσευχητήριον τοῦ Σουλτάνου
τότε καὶ τοὺς στενοὺς τῆς προσευχῆς τῶν κατακτητῶν ἄμβωνας
μὲ τὰς πρασίνας ἱεράς σημαίας των, μόλις συγκρατουμένας ὑπὸ τῆς
πολυκαιρίας.

Ἡ καρδιά σου συνθλίβεται νὰ θραυσθῇ... Ὡς ἀπὸ ρεῦμα ἀέρος
βαρὺ ὠθεῖσαι ὑπὸ τὰς μουσειωμένας χρυσᾶς στοάς. Ἐξέρχεσαι.

Γ'.

Μ' ἀρέσει ἔξω εἰς τὴν πλατεῖαν, πρὸς τὰ δεξιὰ, νὰ κάθημαι ὑπὸ
τὰς δροσερὰς καστανέας εἰς τὸ μικρὸν ὀθωμανικὸν καφενεῖον, θεωρῶν
τὸν προσφιλῆ μου ναὸν σιωπηλὸν καὶ ἀκίνητον, μὲ τὸν οὐρανομήκη
θόλον του, τὰς ἀναριθμητοὺς θυρίδας του καὶ τὰ πολυώνυμα οἰκο-
δομήματά του, τὰ μετριάζοντα τὸ ὕψος του. Καὶ ὑπὸ τὸν μεγαλύ-
τερον καύσωνα πνέει δροσερὸς ἐκεῖ ἄνεμος, δροοῖζων καὶ τὴν πλέον
λυπημένην ψυχὴν. Μ' ἀρέσει νὰ διέρχωμαι ὥρας μακρὰς ἐκεῖ ἐν τῇ
πλατεῖᾳ, ἔχων προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸ προσφι-
λές μου κτήριο, μὲ τοὺς σοβαροὺς μιναρέδες του, σιωπηλοὺς καὶ
κατηφεῖς ὡς νεκρικὰς κύπαρίσσους, σκιάζοντας τὸ σκυθρωπὸν τῆς
βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μνημα, πολυσχιδῆς καὶ παμμέγιστον, μὲ
τὰς ἐρυθρὰς ζώνας τῶν τοίχων του καὶ μὲ τὸν ἄερινον θόλον του.

Μ' ἀρέσει, ἀφαιρούμενος ὥρας μακρὰς ἐκεῖ, ὑπὸ τὴν ζωογόνον
τοῦ Βοσπόρου δρόσον, ν' ἀναπολῶ τὴν πορφυρογέννητον τοῦ σε-
μνοῦ οἰκοδομήματος ἱστορίαν. . .

Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης

28. Η ΚΑΜΠΙΑΝΑ

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878 εἶχε τελειώσει· οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἐπι-
στρέφει εἰς τὸ χωριὸ καὶ ἐπισκευάσει ὅπως-ὅπως τὰ πυρπολημένα
σπίτια των. Οἱ Χριστιανοὶ ἦσαν ἀκόμη ἔνοπλοι. Καὶ μίαν ἡμέραν ὁ

Παπαδογιάννης εἰσήλθεν εἰς τὸν τουρκικὸν καφενέ, μὲ μαχαίραν καὶ πιστόλαν εἰς τὴν ὄσφυν, καὶ ἀφοῦ ἐπέρασε κοντὰ ἀπὸ τὸν Φεζομουσταφᾶν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ μαχαίρα ἤγγισε τὸν ὦμον τοῦ Τούρκου, ἐκάθισεν ἀπέναντί του.

Ἐκεῖ ὁ Μουσταφᾶς ἔγινε κάτωχρος, ἀλλὰ δὲν εἶπε τίποτε. Ὁ Παπαδογιάννης ὅμως ἐξηκολούθησε τὴν πρόκλησιν τὴν ὁποίαν ἤρχισεν ἡ μαχαίρα :

— Καὶ πῶς σοῦ φαίνονται, Μουσταφ' ἄγᾶ, τὰ καινούρια ζαμάνια;

Ὁ Τοῦρκος τὸν ἠτένισε μὲ τὰ βλοσυρά του μάτια, τῶν ὁποίων τὰ βλέφαρα ἦσαν ὀλίγον ἀνεστραμμένα ἀπὸ ἐγκαύματα. Κατὰ τὸ ὅσον εἶχεν ἀνατιναχθῆ μὲ ἄλλους Τούρκους ἀπὸ μίαν ὑπόνομον.

— Ἦλθε, πρέπει, κι ἐσᾶς ὁ καιρὸς σας. Ὅ,τι σᾶς περάσει κάμετέ το.

— Μὰ τὸ ἄλπιζες ποτέ σου νὰ δῆς τὸν Παπαδογιάννη ἀρματωμένο μέσα στὸν τουρκικὸ καφενέ ; Ἐγὼ νὰ σοῦ πῶ τὸ ἄλπιζα πάντα μου, εἶπεν ὁ Παπαδογιάννης. Ἄλλ' ἐπὰ θὰ γενοῦνε κι ἄλλα πολλὰ πράγματα.

— Εἶναι ἄλλα ; Δὲ φθάνουν αὐτὰ ποὺ γενήκανε ; δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ μᾶς σκοτώσετε, εἶπεν ὁ Μουσταφᾶς μὲ φωνὴν ὑπόκωφον, ὡς ἐὰν ὠμίλει ὁ βρασμὸς τῆς ψυχῆς του.

Ἐπειτα στηλῶσας εἰς τὸν Παπαδογιάννη βλέμμα θρασύ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκιτρίνιζε θανάσιμον μῖσος, ἐπρόσθεσεν ἐντόνωσ :

— Μὰ δὲ σκοτώνονται οἱ Τοῦρκοι εὐκόλα ! Τ' ἀκοῦς ;

— Τώρα π' ἄρχισε καὶ κόβγει κι' ἡ ρωμαϊκὴ μαχαίρα, Μουσταφᾶ, ἀπήντησεν ὁ Παπαδογιάννης, ὑψώσας καὶ αὐτὸς τὴν φωνὴν καὶ κτυπήσας τὴν βαρεῖαν παλάμην ἐπὶ τῆς λαβῆς τῆς μαχαίρας, ὅλα ἔν' εὐκόλα. Ἐπέρασεν ἐκεῖνα ποὺ κάτεχες. Μὰ δὲ σᾶς σκοτώνουμε, γιατί καὶ δέκα θανάτους νὰ σᾶς δώσωμε δὲ θὰ σᾶς πληρώσωμε γιὰ τὰ ὅσα ἔχετε καμωμένα.

Τώρα δὲ τὸ μειδίαμα τοῦ Παπαδογιάννη εἶχε σβεσθῆ, τὸ πρόσωπόν του εἶχε συννεφωθῆ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ του ἐξέπεμπον τὴν στυγνὴν λάμψιν τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ μίσους.

— Δὲ σᾶς σκοτώνουμε, ἐξηκολούθησε. Δὲν εἶναι ἀνάγκη· θὰ σκοτωθῆτε μοναχοί σας ἀπὸ τὴ σκάσι σας.

Οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, ποὺ ἦσαν εἰς τὸ καφενεῖον, εἶχαν ἐκμανῆ· ὀλίγοι μόνον, οἱ δειλότεροι, ἤθελαν νὰ πάρουν τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ ἀστεῖον. Αὐτοὶ δέ, ἀλλὰ καὶ ὁ φόβος τῶν πολυαριθμῶν Χριστιανῶν, οἵτινες

εύρισκοντο άπ' έξω, συνεκράτουν τούς έξωργισμένους. Καί ό Παπαδογιάννης όμως είχε διαρκώς τó χέρι είς τήν λαβήν τής πιστόλας και μόνος του ήτο ίκανός νά έμπνεύσει φόβον, διότι ήτο γνωστή ή άφοβία και ή τόλμη του.

— Η Κρήτη, άγαδάκια μου, θα γενή 'Ελλάδα ! είπε μετ' όλίγον και τó προκλητικόν του μειδίαμα άνεφάνη.

Τότε ό Φεζομουσταφάς ήγέρθη διά μιās και μέ στεναγμόν άνθρώπου πνιγομένου είπεν :

— Άλλάχ ! Άλλάχ ! και δέ βαστῶ μπλιό νά τόν άκούω. Καί ώρμησεν έξω.

'Αλλ' ό Παπαδογιάννης τόν ήκολούθησε και όταν τόν έφθασε πρό του τζαμιού, του είπε :

— Θυμάσαι, Μουσταφά, είντα σοϋ 'πα στα 77, όντέν έμαλλώσαμε για τó σώχωρο ; ... Σοϋ'πα πώς θα παίξω καμπάνα στή γειτονία σου. Τό λοιπός έτοιμάσου νά τήν άκούσης. Η γιώρα έφταξε.

'Ο πατέρας του Παπαδογιάννη ήτο παπās, ό δέ « μπαμπās » του Φεζομουσταφά ένας άπό τούς σκληροτέρους γιαντισάρους, ό όποιος, έκτός άλλων Χριστιανών, είχε φονεύσει πρό του 21 και δύο άδελφούς του παπά και θείους του Παπαδογιάννη.

'Ο Μεχμέτ Άλης τής Αίγύπτου, ό όποιος είχε τότε ύπό τήν κυριαρχία του τήν Κρήτην, περιώρισεν όλίγον τούς Τούρκους και έδωσε κάποιαν άνεσιν είς τούς Χριστιανούς. Οϋτοι δέ έπωφελήθησαν τήν ένθάρρυνσιν εκείνην πρωτίστως διά ν' άναστηλώσουν τούς κώδωνας είς τούς ναούς των, οί όποιοι είχαν καθαιρεθή άμα οί Τουρκοί κατέλαβαν τήν Κρήτην και άντικατεστάθησαν με ξύλινα σήμαντρα. Τότε ό πατέρας του Παπαδογιάννη έφρόντισε νά προμηθευθή διά τήν εκκλησία του σιδερένιον σήμαντρον, έως ου άγορασθή καμπάνα. Άλλ' ένα δειλινόν ένῶ έκάλει δι' αυτού είς τόν έσπερινόν τούς ένορίτας του, διέβαιναν ό Φέζος και του έφώναζεν :

— Είντα τó κτυπας, μωρέ, αυτό τó σιδερικό ;

— Έχομε τήν άδεια του Μουσταφά πασα και του ζαμπίτη, άπήντησεν ό παπās.

— Μά τή δική μου τήν άδεια, μωρέ, δέν τήν έπήρες.

Και μέ τούς τελευταίους λόγους ώρμησε κατά του παπά και τόν έμαχαίρωσε και ό παπās εκινδύνευσε ν' άποθάνη.

'Ο γιυός του ό Παπαδογιάννης τά εγνωρίζεν όλα αυτά και έμί-

σει ὅλους τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ ἰδιαιτέραν ἔπνεεν ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ γιανιτσάρου. Καὶ ὅταν τὸ 1857 ἠγοράσθη τὸ πρῶτον καμπάνα καὶ ἐκρεμάσθη εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ὁ Παπαδογιάννης, ἔφηβος τότε, ἔχυσε δάκρυα χαρᾶς μετὰ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν τοῦ χωριοῦ. Εἰς τοὺς χαρμωσοῦνους ἤχους τοῦ κώδωνος ἐκείνου ἤκουσε τὴν ἀγαλλίασιν καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἀποθανόντων εἰς τὴν δουλείαν καὶ τὰς μεγάλας ἐλπίδας τῶν ἐπιζώντων.

Εἰς τὴν οἰκογένειάν του ὑπῆρχε παράδοσις ὅτι οἱ πρόγονοι τοῦ Μουσταφᾶ ἦσαν συγγενεῖς των Χριστιανοῦ, ἐξομώσαντες πρὸ ἑκατὸν πενήντα ἐτῶν. Διὰ τοῦτο τὰ κτήματά των παντοῦ σχεδὸν ἐγειτόνευαν, καὶ ἄφ' ὅτου ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς πατρικῆς του περιουσίας ὁ Γιάννης συχνὰ διεπληκτιζέτο μὲ τὸν Φεζομουσταφᾶν. Ἄλλὰ τότε οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἰσχυροί, ἀστυνομία δὲ καὶ δικαστήρια ἔδιδαν πάντοτε ἄδικον εἰς τὸν Παπαδογιάννην, ὅστις ἐκάστοτε ἐφυλακίζετο. Αἱ ἀδικίαι αὗται ἐξηγρίωναν ἔτι μᾶλλον τὸ μῖσός του, τὸ ὅποιον δὲν ἠδυνήθη νὰ ἰκανοποιηθῆ κατὰ τὰς ἐπακολουθησάσας δύο ἐπαναστάσεις. Ὀλίγον πρὸ τῆς τελευταίας συνεπλάκησαν μίαν ἡμέραν εἰς τὸ νερόν, φιλονικούντες ποῖος πρῶτος ν' ἀρδεύσῃ τὸ περιβόλι του. Ὁ Παπαδογιάννης κατῶρθωσε νὰ καταβάλῃ τὸν Μουσταφᾶν καί, ἀφοῦ τοῦ ἔδωκε τῆς χρονιάς του, τοῦ εἶπε :

—Ἐπέρασαν κεῖνα πούν κάτεχες. Ἐπέρασ' ὁ καιρὸς πούν μαχαίρωνε ὁ κύρης σου ὁ πισσοκόκκαλος γιὰ τὸ σημαντήρι. Ἐδᾶ κτυπᾶ καμπάνα καὶ γλήγορα θὰ τὴν ἀκούσης καὶ στ' αὐτί σου κοντά !

Ὁ Παπαδογιάννης εἶχε πρὸ πολλοῦ σχέδιον, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὁποίου θεεώρησε κατάλληλον τὴν περίστασιν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 78, ὅτε ἐδόθη κάποια ἐλευθερία καὶ δικαιοσύνη εἰς τοὺς Χριστιανούς τῆς Κρήτης. Καὶ μίαν Κυριακὴν, μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας, εἶπε πρὸς τοὺς συνηγμένους εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ Χριστιανούς :

Ἀκούσετε νὰ σᾶς πῶ, χωριανοί. Εἰς τὸ Λιοντάρι, στὴν τούρκικη γειτονιά, κολλητὰ στὸ σπίτι τοῦ Φεζομουσταφᾶ, εἶναι μιὰ παλιὰ ἐκκλησιά.

— Εἶναι Παναγία, εἶπεν ὁ ἱερεὺς.

— Ναί, Παναγία. Ἄλλὰ οἱ Τοῦρκοι τὸν καιρὸ τῆς γιανιτσαριάς τὴν πήρανε καὶ τὴν ἐκάμανε στάβλο καὶ βγάλανε τὰ μάτια τῶν ἁγίων πού ναι ζωγραφισμένοι στοὺς τοίχους. Εἶναι ντροπὴ μας νὰ

τὴν ἀφήσωμε σ' αὐτὸ τὸ χάλι. Τὸ λοιπὸ ἐγὼ λέω νὰ πᾶμε νὰ τὴν ἐπάρωμε μὲ τὸ ζόρι.

— Καλὰ λές, ἐφώναξαν πολλοί. Νὰ πᾶμ' ἐδᾶ εὐθύς.

— Ἄς πάη ὁ καθένας νὰ πάρη τὸ τουφέκι του καὶ τὴν τσάπα του καὶ νὰ ῥῥη. Πρέπει πρῶτα νὰ ρίψωμε τὸ σπίτι πού'ναι κτισμένο ἀπὸ πάνω.

Ἔοιο ἐκινήθησαν, διὰ νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Παπαδογιάννη, ἀλλ' ὁ παπᾶς καὶ μερικοὶ γέροντες τοὺς ἀνεχαίτισαν. Δὲν ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθοῦν βίαν. Δὲν ἦσαν γιανίτσαροι αὐτοί. Ἐπρεπε νὰ ἀποζημιώσουν τὴν χανούμισσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε τὸ σπίτι. Ἡ πρότασις αὕτη δὲν ἤρρεσεν εἰς τοὺς ζωηροτέρους, ὁ Παπαδογιάννης ὅμως τὴν ἐδέχθη καὶ εἶπεν :

— Ὅσα ζητήση ἡ Τούρκισσα ἐγὼ τὰ δίδω.

Ἡ Τούρκισσα ὅμως κατὰ συμβουλήν τῶν ὁμοθρήσκων τῆς δὲν ἐδέχθη νὰ πωλήσῃ τὸ σπίτι. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπομένην Κυριακὴν δὲν ἐχρειάσθη δευτέρα ἀγόρευσις τοῦ Παπαδογιάννη. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας ὅλοι οἱ χωρικοὶ ἔνοπλοι διηυθύνθησαν πρὸς τὴν τουρκικὴν συνοικίαν Λεοντάρι. Καὶ ἐνῶ οἱ μισοὶ κατέλαβαν τὰς διόδους διὰ νὰ ἀποκρούσουν μὲ τὰ ὄπλα πᾶσαν ἀπόπειραν τῶν Τούρκων πρὸς ἀντίστασιν, οἱ ἄλλοι ἐκδιώξαντες τὴν ἐγκάτοικον χανούμισσαν καὶ ἀπορρίψαντες τὰ ἐπιπλά καὶ σκευή, ἤρχισαν νὰ κατεδαφίζουν τὸ σπίτι, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν βεβηλωμένον ναόν. Καὶ μετὰ τινος ὥρας δὲν ὑπῆρχε πέτρα ἐπὶ πέτρας. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ Τούρκοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ξεμυτίσουν.

Τὴν ἐπιούσαν ἤρχισεν ἡ ἀνοικοδόμησις καὶ μετ' ὀλίγον καιρὸν μικρὰ λευκὴ ἐκκλησία εἶχεν ὑψώθῃ δίπλα εἰς τὸ σπίτι τοῦ Φεζομουσταφᾶ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν λύσασαν του εἶχε γεράσει κατὰ δέκα ἔτη.

Τὴν ἡμέραν δὲ καθ' ἣν ὁ ἐπίσκοπος ἐτέλεσε τὰ ἐγκαίνια ἔφθασε καὶ ἡ δι' ἐξόδων τοῦ Παπαδογιάννη παραγγεληθεῖσα καμπάνα καὶ ὁ ἦχος τῆς ἐτάραξε τὴν κατηφῆ σιγὴν τῆς τουρκικῆς συνοικίας.

Ἄλλ' ὁ Παπαδογιάννης ἐπεφύλαττεν εἰς τοὺς χωριανούς καὶ ἄλλην ἐκπληξιν. Εἰς τὸ κωδωνοστάσιον ὑψώθη ἕξαφνα καὶ ἐκυμάτισε χαρμοσύνως μία ἑλληνικὴ σημαία. Καὶ ὁ λαὸς τὴν ἐχαιρέτησε μὲ φρενιτώδεις ἀλαλαγμούς, μὲ δάκρυα ἐνθουσιασμοῦ καὶ πυροβολισμούς.

Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ ἐπίτροπος τῆς νέας ἐκκλησίας Παπαδογιάννης δὲν ἀφῆκε τὴν καμπάναν τῆς Παναγίας νὰ σιγήσῃ. Τὴν δὲ τετάρτην

ἡμέραν ἐκηδεύετο ὁ Φεζομουσταφᾶς. Κατὰ τὴν γενικὴν πεποιθήσιν ἔσκασεν ἀπὸ τὸ κακό του.

Ἰωάννης Κονδυλάκης

29. Κ Ρ Η Τ Η

Ἄπ' τὸ γαλάζιο πέλαγος σὲ ξαγναντεύω, Κρήτη !
 Τοῦ δειλινοῦ τὰ σύννεφα χρυσὸ σοῦ πλέκουν στέμμα
 κι ὁ ἥλιος, βασιλεύοντας κατὰ τὸν Ψηλορείτη,
 σμίγει τὸ αἶμα τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὸ δικό σου τὸ αἶμα.

Παῦλος Νιοβάνας

30. ΑΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΑΙ ΜΟΥ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

(Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην Σμύρνης Δημ. Λῶτον)

Ἐκ Μοντελλίου 11 Ἰουλίου 1786

... Καιρὸς παντὶ πράγματι. Εἶναι λοιπὸν καὶ καιρὸς καυχήσεως, καθὼς εἶναι καιρὸς ταπεινοφροσύνης. Καὶ ὅστις ἐν καιρῷ τοῦ καυχᾶσθαι ταπεινοφρονεῖ, ὑποκρίνεται ταπεινοφροσύνην, δὲν εἶναι ἀληθῶς ταπεινόφρων.

Ἄδελφέ μου, ἡ ἀγαλλίασις τῆς ψυχῆς μου εἶναι τοιαύτη, ὥστε τετράκις ἐπεχείρησα νὰ σὲ γράψω, καὶ τετράκις ἐμποδίσθην ἀπὸ τὰ δάκρυα. Ταύτην τὴν ὥραν ἔρχομαι ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν, ὥραν ἀρίστου. Ἄλλ' ἡ χαρὰ ἠφάνισε τὴν ὄρεξιν, καὶ ἀφῆκα τὸ γεῦμα, διὰ νὰ σὲ περιγράψω τὴν νίκην μου. Παρέστησα λοιπὸν τὴν « θέσιν » μου ἐνώπιον τῶν διδασκάλων μου καὶ μιᾶς συνδρομῆς διακοσίων πεντήκοντα ἀνδρῶν, τῶν πλειόνων σοφῶν, ἱατρῶν, φιλολόγων.

Τὴν προλαβοῦσαν νύκτα δὲν εἶχον καλύψει τοὺς ὀφθαλμούς. Τοσαύτη ἦτον ἡ ἀμηχανία καὶ ὁ φόβος μου, καὶ μέχρι τῆς δεκάτης ὥρας (ταύτην τὴν ὥραν γίνονται αἱ κοιναὶ διαλέξεις) ἔτρεμον ὡς τὸ ὄψάριον, ἀλλ' ἐπλανώμην.

Οἱ διδάσκαλοί μου, ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες, μὲ ἔκαμαν (δακρύω πάλιν) τὰ πλέον λαμπρὰ ἐγκώμια. Εὗρηκαν τὴν «θέσιν» μου γραμμένην μὲ μέθοδον, πλήρη ἀπὸ παρατηρήσεις ὥραίας, στολισμένην μὲ πολλὴν φιλολογίαν, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἀδελφέ μου, εἶναι ἀδύνατον νὰ σὲ περιγράψω τὰ ὅσα εἶπαν οἱ κριταὶ μου. Ἄπ' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ἐπαίνους ὁ φόβος μετεβλήθη εἰς θάρρος, τὸ θάρρος εἰς τόλμην, καί, ἂν ἡ συνέλευσις παρετεινέτο ἀκόμη ὀλίγον, ἴσως ἡ τόλμη εἰς ἀναισχυντίαν. Ἀπεκρίθην εἰς τὰς ἐρωτήσεις των μὲ σαφήνεια, ἀνεσκεύασα τὰς ἀντιρρήσεις των. Εἶχα γράψει ὅτι πολλὰ νομιζόμενα τῶν νεωτέρων εὐρήματα τὰ ἤξευρεν ὁ Ἴπποκράτης πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν. Ἐδιαφέντευσα τὴν τιμὴν τῶν προγόνων μου, ἐτίμησα τὸ γένος, τοὺς φίλους καὶ τὸν Πρωτοφάλτην μου. Ὅλη ἡ συνέλευσις ἔμεινεν εὐχαριστημένη.

Ἐγὼ μόνον δὲν εἶμαι ἐντελῶς εὐτυχής. Τὸ γλυκύτερον, ἔλεγεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, (μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην), ἀφ' ὅσα μὲ συνέβησαν εἰς τὴν ζωὴν μου, ἦτο τὸ νὰ νικήσω τοὺς Λακεδαιμονίους ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς μου. Αὐτὴν τὴν χαρὰν μὲ ἐστέρησεν ἡ Πρόνοια. Πολλὰ τοὺς ἐλύπησα καὶ τοὺς δύο. Καὶ ἴσως ὁ σημερινὸς μου θρίαμβος ἤθελεν ἐξαλείψει τὰ τραύματα τῆς καρδίας των.

Βιβλία δὲν ἔχω. Ἐνδυμάτων στεροῦμαι. Ἡ τροφή μου εἶναι ἀθλία. Ἡ κατοικία μου ἀθλιεστέρα, διότι, διὰ νὰ ἔχω μίαν εὐρυχωροτέραν κάμεραν, πρέπει νὰ ἐξοδεύσω εἴκοσι γρόσια παραπάνω τὸν χρόνον. Ὅλα αὐτὰ, ἀδελφέ μου, κωλύματα, καὶ κωλύματα μεγάλα τῆς σπουδῆς. Τί νὰ κάμω, τί νὰ εἶπω; Οὕτως ἠθέλησεν ἡ Πρόνοια. Γενηθῆτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Μὲ κακοφαίνεται ὁμως νὰ εὐρίσκωμαι εἰς τὴν πηγὴν καὶ νὰ μὴν ἔχω ἄνθρωπον, ὅταν ταραχθῆ τὸ ὕδωρ, νὰ μὲ λούση, νὰ μὲ ποτίση, νὰ μὲ χορτάσῃ ἀπὸ ἐπιστήμην. Ὅθεν ἔχω ὁ ταλαίπωρος νὰ μείνω καθὼς ἤμην αὐτοῦ ἀμαθῆς, ἀμαθέστατος, ὄνος καθαρὸς. Ἀλλὰ περισσότερον λυποῦμαι τὴν λογιότητά σου, ὅστις, νομίζων με σοφόν, μὲ ἐκθειάζεις, ἔπειτα ἔχεις νὰ ψευσθῆς καὶ νὰ κατηγορηθῆς ἀπὸ τοὺς φίλους σου, ὅταν μὲ ἰδῆς ἀσυγκρίτως ὑποδεέστερον ἀφ' ὅ,τι μὲ νομίζεις.

Ὡς τόσον ἐγὼ εἶμαι εὐχαριστημένος καὶ δοξάζω ἐκ βάθους ψυχῆς τὸν δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ, ὅστις μεταξὺ πολλῶν δεινῶν, τὰ ὅποια συνεχώρησε νὰ πάθω ἐπὶ ζωῆς μου, μ' ἔκανε καὶ μεγάλας

εὐεργεσίας, καὶ τοιοῦτοτρόπως πανσόφως καὶ πανοικτιρμόνως, ἀναμείξας τὰ καλὰ τοῖς κακοῖς, μ' ἐστήριξε μέχρι τοῦ νῦν κλονούμενον ὑπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας.

Πρώτη καὶ μεγίστη εὐεργεσία Θεοῦ (καὶ τὸ γνωρίζω καλῶτατα, φίλε μου), τὸ νὰ γεννηθῶ ἀπὸ γονεῖς ἐντίμους καὶ φίλους τῆς προκοπῆς, οἱ ὅποιοι μετεχειρίσθησαν ὅλα τὰ μέσα διὰ τὴν καλὴν ἀνατροφὴν μου. Δευτέρα εὐεργεσία, νὰ γνωρίσω ἓνα φιλόανθρωπον ἀνθρωπον, τὸν Δόμινον Κεῦνον, ὅστις μ' ἐχορήγησεν ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ διασκεδάσω τὴν ἀμάθειάν μου. Τρίτη εὐεργεσία, τὸ ταξίδιον τῆς Ὀλλανδίας, ὅπου γνωρίσας ἀνθρώπους σοφοὺς ἤρχισα νὰ σπουδάζω τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς, μὲ μέθοδον παντάπασι διάφορον. Ἡ ὁποία μέθοδος, ὄχι μόνον μ' ἔκαμε νὰ μαντεύσω πολλὰ δυσνόητα τῶν προγόνων μου, ἀλλὰ νὰ διορθώσω καὶ τὴν μητρικὴν μου διάλεκτον ἐκ μόνης τῆς ἀναλογίας, τὴν ὁποίαν ἔχει πρὸς τὴν αὐτῆς μητέρα, τὴν παλαιάν. Τετάρτη εὐεργεσία, ἐπειδὴ ἰσχυρογνωμόνως ἀπεφάσισα νὰ ἔλθω καὶ δεύτερον εἰς τὴν Εὐρώπην, νὰ εὔρω τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους ἐτοίμους εἰς τὸ νὰ μὲ βοηθήσωσι. Πέμπτη εὐεργεσία, νὰ ἐπιτύχω φίλον ἀκάματον, ἔτοιμον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μου, πρόθυμον νὰ τρέχῃ ἔνθεν ἀκαεῖθεν δι' ἐμέ, ἀκούραστος εἰς τὸ νὰ γράφῃ βιβλία ἀντὶ ἐπιστολῶν, καὶ αὐτὸς ὁ φίλος εἶναι ὁ Πρωτοψάλτης τῆς Σμύρνης.

Ναί, ἀδελφέ μου καὶ φίλε, ἂν καὶ καμμίαν φοράν σὲ ἐλέγχω, μὴ με νομίσης ἀχάριστον. Ἦξεύρω τοὺς κόπους, ὅσους ὑπέμεινας δι' ἐμέ. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀφήνεις ἐν μέρει καὶ τὰς ἰδίας σου ὑποθέσεις, διὰ νὰ θεωρήσης τὰς ἰδικὰς μου, καὶ σὲ εἶμαι ἄιδίως ὑπόχρεως. Ἐκτη εὐεργεσία... Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ καταριθμήσω τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ;

Ἀδαμάντιος Κοραΐς

31. Η ΠΑΣΧΑΛΙΑ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ

Ἐτελείωνε ἡ ἐκκλησιά, Ὁ παπᾶς στεκότανε μπροστὰ στὴν Ὡραία Πύλη κι ἀντὶ « δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν... » ἔλεγε « Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτῳ... »

Ὅλο τὸ χωριὸ σταυροκοπιόταν, καὶ διπλῆ χαρὰ ζωγραφί-

ζονταν στο πρόσωπό του. Τέτοια χαρούμενη Λαμπρή δεν θυμόνταν κανείς να έχει ιδη εκεί πέρα. Τελειώνοντας ο παπᾶς τὸ τελευταῖό του « Χριστὸς ἀνέστη » εἶπε :

— Χριστὸς ἀνέστη, χωριανοί ! Καὶ τοῦ χρόνου νὰ εἶμαστε καλά. Κι ὁ Μεγαλοδύναμος νὰ μᾶς φέρη καλὰ τ' ἀδέλφια μας, πού πολεμοῦνε στὸ γεφύρι τῆς Πλάκας, στὸ Λοῦρο, στὴν Πρέβεζα καὶ στὰ Πέντε Πηγάδια...

Τὴν τελευταία του φράσι τὴν ἐπρόφερε μὲ δάκρυα κι ὅλο τὸ χωριό, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἔκλαψαν μέσα στὴν ἐκκλησιά, ἀλλὰ ἔκλαψαν ἀπὸ χαρὰ κι ἀπὸ ἀναγαλλιασμό, καὶ φιλιόνταν καρδιακὰ ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον γιὰ τὴν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ καὶ γιὰ τὴν ἀνάστασι, πού νόμιζαν, τῆς σκλαβωμένης Πατρίδος.

Ὁ παπᾶς ξαναμπήκε στὸ Ἱερό γιὰ νὰ ἀποτελειώσῃ τὴ λειτουργία καὶ τὸ χωριὸ ἄρχισε νὰ βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ φαμίλιες-φαμίλιες. Πρῶτα ἔβγαιναν οἱ μεγαλύτερες οἱ φαμίλιες κι ὕστερα οἱ μικρότερες, κι ἀπὸ τίς φαμίλιες πάλι πρῶτοι ἔβγαιναν οἱ γερόντοι μὲ τίς γριές, καὶ παραπίσω οἱ νιοὶ καὶ οἱ νιές καὶ τὰ παιδιά.

Πρῶτος - πρῶτος βγήκε ὁ προεστὸς τοῦ χωριοῦ, ὁ γερο - Λιόλιος, γέρος μ' ἑβδομηνταπέντε χρόνια καὶ πλιότερο στὴ ράχη του, μὲ κάτασπρα μαλλιά καὶ μὲ κάτασπρα μακριὰ μουστάκια, κρατῶντας μὲ τὸ ζερβὶ του χέρι τὴν ἄσπρη του λαμπάδα κι ἀκκουμβῶντας μὲ τὸ ἄλλο σὲ μιὰ ροζιάρικη καὶ χονδρὴ πατερίτσα.

Ἀποπίσω ἔρχόνταν δυὸ παιδιά του, ἐπάνω ἀπὸ σαράντα ἢ σαρανταπέντε χρονῶν τὸ καθένα, δυὸ παντρεμένα ἐγγόνια, ἐπτὰ νυφάδες ἀπὸ παιδιά καὶ δυὸ ἐγγονόφυες καὶ καμμιά εἰκοσαριά ἐγγόνια ἀπὸ εἴκοσι χρονῶν καὶ κάτω. Ἀπ' τὰ ἐπίλοιπα πέντε παιδιά τοῦ γέρο - προεστοῦ, πού δὲν ἦτανε στὴν ἐκκλησιά, δυὸ ἦταν πεθαμένα καὶ τρία ξενιτεμένα, κι ἀπὸ τὰ τρία πάλι τὸ ἕνα ἦταν ἐθελοντῆς στὸν ἑλληνικὸ στρατό.

Τραβοῦσε μπροστὰ ὁ γερο - προεστὸς, σὰν σερτάρι* κοπαδιῶ, κι ἔρχονταν ὅλο τὸ χωριὸ κοντά του, μὲ τὰ κερὰ στὰ χέρια ἀναμμένα. Ἦτανε νύκτα βαθεῖα κι ὁ Αὐγερινὸς δὲν εἶχε ξεπροβάλει ἀκόμα ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῶν Τζουμέρκων. Ἀλλὰ μιὰ φωτεινὴ αὐλακιά, ἀπλωμένη ἀπὸ τὸ κορφοβούνι τοῦ Περιστεριοῦ ὡς ἐπάνω στὰ Γιάννινα, ἔδειχνε πὼς τ' ἀστέρι αὐτό, πού τ' ὀνομάζουν οἱ πλιότεροι « λαμπρό », δὲν θ' ἀργοῦσε νὰ βγῆ.

Ἐνάμεσα ἀπ' τὴν ἐκκλησιά καὶ τὸ χωριὸ εἶναι ἓνα μεγάλο δενδρόφυτο πλάτωμα. Ἐκεῖ σταμάτησαν ὅλοι κι ἕκαμαν ἓνα μεγάλο κύκλο νὰ μιλήσουν γιὰ τὸν πόλεμο.

Ἐνα φιλό ἀεράκι, πού τραβοῦσε ἀπ' τὸ χωριό, ἔφερε τὴ μοσχομουρουδιά τῶν ἀρνιῶν, πού ψήνονταν στὶς αὐλὲς τῶν σπιτιῶν.

— Τὰ μάθατε ;

— Τί καινούργια ;

— Ἀληθινὰ πῶς τοὺς τσάκισαν τ' ἀδέρφια μας τοὺς Τούρκους ;

— Ὅλο καὶ καλά. Νικήθηκαν οἱ Τοῦρκοι στῆς Ἄρτας τὸ γεφύρι.

Τοὺς τσάκισε ὁ Κίτσος ὁ Μπότσαρης.

— Τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύκτες πόλεμο...

— Καημένο Σούλι, νὰ μὴν πεθάνης ποτὲ μὲ τὰ παλληκάρια πού βγάζεις !... Ἐσὺ στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, ἐσὺ καὶ τώρα !

— Πόσοι ἀρχηγοὶ ἦτανε στὴν Ἄρτα ;

— Δυό. Ὁ Κίτσος ὁ Μπότσαρης κι ὁ Κώστας ὁ Σέχος. Ὁ Μπότσαρης κλείσθηκε στὴν Ἄρτα κι ὁ Σέχος πέρασε τὸ ποτάμι καὶ πῆρε τὰ πλευρὰ τῶν Τούρκων. Τότε οἱ Τοῦρκοι βάρεσαν μ' ὅλα τους τὰ δυνατὰ νὰ πάρουν τὴν Ἄρτα, γιὰ νὰ κλείσουν τὸν Σέχο μέσα στὸ Τούρκικο, ἀλλὰ τοὺς τσάκισε τὸ Μποτσαράκι, κι ἔτσι σκόρπισαν κι ὄπου φύγη - φύγη... Τότε ὁ δικός μας ὁ στρατὸς πέρασε τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας κι ἔπιασε τὰ Λέλοβα, τὴν Κανέττα καὶ τὰ Πέντε Πηγάδια.

— Σκοτώθηκαν πολλοὶ Τοῦρκοι ;

— Σὰν πόσοι ἔπεσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας ;

— Μετριοῦνται οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φορές καὶ λείπουν τρεῖς χιλιάδες, μετριοῦνται τὰ Ἑλληνόπουλα καὶ λείπουν τρεῖς λεβέντες !

— Σὰν τί ἀνθρώποι νὰ 'ναι ὁ Κίτσος ὁ Μπότσαρης κι ὁ Κώστας ὁ Σέχος ;

— Ὁ ἓνας μιὰ πιθαμὴ ἄνθρωπος, μικρὸς μὰ θαμαχτός, κι ὁ ἄλλος θεριακωμένος. Δυὸ Τούρκους μπορεῖς νὰ κρεμάσης ἀπὸ τὰ μουστάκια του !

— Χαρὰ στὶς μάννες πού τοὺς ἕκαμαν !

Ὁ γερο - προεστός, πού εἶχε σταθῆ κι ἀφουγκράζονταν τί ἔλεγαν οἱ χωριανοί, φώναξε :

— Ὠρὲ παιδιά ! Ποιὸς σὰς τίς ἔφερε αὐτὲς τίς κουβέντες ; Μὴ μιλάτε, μωρὲ παιδιά μου, ὅπως θέλει ἡ καρδιά σας καὶ σὰς δοκιμάση ὁ Θεός !...

— Είναι αλήθεια, μπάρμπα, αυτά που λέμε ! Είναι αλήθεια !
 "Ήταν κάτι Τσάμηδες* στην Άρτα και με την καταστροφή τών Τούρκων πέρασαν κι αυτοί δώθε χωρίς διαβατήρια και τράβηξαν για τὰ χωριά τους !

— Τους είδες με τὰ μάτια σου ξού ; τὸν ρώτησε ὁ γερο - προεστὸς με δυσπιστία.

— Τους είδα και μίλησα μαζί τους και μου τὰ εἶπαν ὅλα !

— Ποιὰ μέρα φύγαν ἀπὸ τὴν Άρτα οἱ Τσάμηδες ;

— Τὴ Μεγάλη Παρασκευή. Ἦλθαν ἀπ' τὰ Λακκοχώρια, πέρασαν ἀπὸ τὸν Καλαμᾶ πὲς τὸ σουρούπωμα και τράβηξαν νύκτα για τὰ χωριά τους...

— ὦρέ, δὲν ἔχει κανένας ἀπὸ σᾶς ἄρματα; βροντοφώνησε ὁ γέρο-προεστὸς πνιγμένος ἀπὸ τὴ χαρά του. Ἡ Πασχαλιὰ θέλει ἀρνια, ὁ Ἄι - Γιώργης κασιόκια, ὁ γάμος κριάρια, κι ἡ λευθεριά τουφέκια ! Δὲν ἔχει κανένας ἀπὸ σᾶς ἄρματα, για νὰ ρίζουμε και νὰ χαιρετίσουμε τὴ λευθεριά ; Πεντακόσια χρόνια δοῦλοι, ὦρε παιδιὰ, και νὰ μὴν ἔχουμε σήμερα ἕνα τουφέκι νὰ ρίζουμε και νὰ καλωσορίσουμε τὴ λευθεριά μας ;

— Ἄμ τί ρωτᾶς ; τοῦ ἀπολογήθηκε ἕνας. Δὲν μᾶς τὰ ἴμασαν ὅλα τ' ἄρματα οἱ Τούρκοι ; Ποιανοῦ ἄφηκαν τουφέκι ἢ πιστόλα ;

— ὦρέ, δὲν ἔχει κανένας ἕνα παλιοτούφεκο, μιὰ παλιοπιστόλα ; ξαναρώτησε.

— Ἄμ τώρα, γερο - μπάρμπα, τοῦ εἶπε ἕνας, θὰ πλακώσουν γκράδες* και βελωνωτὰ* ὅσα θέλεις ! Ὅρεξι νὰ ἄχης νὰ τουφεκᾶς. Τουφέκια και φυσέκια χάρισμα.

— Μωρέ, ἐγὼ τὸ θέλω αὐτὴ τὴ στιγμή, δὲν τὸ θέλω ὕστερα !
 Τί νὰ τὸ κάμω ὕστερα ; Ἐχει, ὦρέ, κανένας σας κανένα παλιοτούφεκο για μιὰ φορά, και τοῦ τὸ γυρίζω πίσω ! Ἐνα ἀρνὶ διαλεχτὸ δίνω για ἕνα παλιοτούφεκο γεμᾶτο.

Σ' αὐτὸ ἐπάνω ζυγώνει μιὰ γριά και τοῦ λέει :

— Δίν'ς τ' ἀρνὶ ;

— Μωρ' ἔχεις ἄρματα, γερο - Τόλαινα ;

— Μὰ τὸ ξύλο πῶχω φάει ἀπ' τοὺς ἀντίχριστους για νὰ μὴν τοὺς τὸ μαρτυρήσω !

— Τουφέκι εἶναι ;

— Ναί, τουφέκι τοῦ μακαρίτη !...

Κι ἡ γριά ἄρχισε νὰ κλαίῃ τὸ μακαρίτη της.

—'Αφῆσε τὰ κλάμματα, γριά, καὶ σῦρε νὰ μοῦ φέρῃς τὸ τουφέκι στὸ σπίτι, νὰ σοῦ δώσω τ' ἄρνι...

Ἔλο τὸ χωριὸ ἦταν τρελλὸ ἀπ' τὴ χαρὰ του. Ἀπὸ τὰ λόγια, ἀπὸ τὰ φερσίματα, ἀπὸ τὸ περπάτημα, νόμιζε κανεὶς πὼς ὅλος ἐκεῖνος ὁ κόσμος εἶχε φάει τὸ ζουρλόχορτο. Ὡς κι αὐτὰ τὰ λιανοπαΐδια, ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ καταλάβουν καλὰ - καλὰ τί θὰ εἶπῃ λευθεριά, φώναζαν ψαλμωδικά :

—'Ἐγινε ρωμαίικο ! Καλημέρα σας ! Ἔγινε ρωμαίικο ! Καλημέρα σας !

— Μωρέ, Πασχαλιὰ μᾶς τὴν ἔστειλε ὁ Μεγαλοδύναμος τὴ χαρὰ τῆς λευθεριάς μας, ἔλεγε ὁ ἕνας.

— Τέτοιο καλὸ δὲν μπορούσε νὰ ρθῆ ἄλλη μέρα παρὰ Πασχαλιὰ, ἀπαντοῦσε ὁ ἄλλος.

— Δοξασμένοι νὰ 'ναι ὁ Κύριος !

Μὲ τέτοιες κουβέντες ὁ κόσμος ὅλος μπῆκε στὸ χωριό, καὶ κάθε φαμίλια πήγαινε στὸ σπίτι της. Οἱ αὐλὲς τῶν σπιτιῶν φεγγοβολουσαν ἀπὸ τὶς ψησταριὲς τῶν ἀρνιῶν, ποὺ στριφογύριζαν ἐπάνω στὴ θράκα.

Ὅταν ὁ γερο - προεστὸς ἔφτασε στὸ σπίτι του, βρῆκε στὴν αὐλόθυρα τὴ γριά μὲ τὸ τουφέκι στὰ χέρια νὰ περιμένῃ. Μόλις τὴν εἶδε, ρίχθηκε ἐπάνω της νὰ τῆς τὸ πάρῃ.

— Τ' ἄρνι πρῶτα ! τοῦ φωνάζει ἡ γριά.

— Μωρὲ ἕνα ἄρνι μονάχα γυρεύεις, κουτή ; τῆς λέει ὁ προεστὸς. Ἔγὼ τέτοια μέρα σφάζω ὅλο τὸ κοπάδι καὶ καίω καὶ τὸ σπίτι μου ἀκόμα !

Καὶ σὰν νὰ προσβλήθηκε ἀπὸ τὴν ἀπάντησι τῆς γριάς, ἔκραξε ἕνα ἐγγόνι του, ποὺ εἶχε ἀνεβῆ στὸ σπίτι :

— ὦρὲ Κίτσο ! Κίτσο ὦρὲ !

— Ὅρισε, παπποῦ ! τοῦ ἀπολογήθηκε τὸ παιδί, παλληκάρι ὡς δεκατεσσάρων - δεκαπέντε χρονῶν.

— Νὰ πεταχθῆς, ὦρὲ, στὴ στάνη καὶ νὰ ξεκόψῃς δεκαπέντε ὡς εἴκοσι ἄρνια καλὰ. Γρήγορα ! Ἄκόμα ἐδῶ εἶσαι !...

Τὸ παιδί λάκκισε* σὰν ἐλάφι στὴ στάνη, ἀλλὰ ὁ γερο - προεστὸς, θέλοντας νὰ δείξῃ ὅλη τὴ χαρὰ τῆς καρδιάς του, φώναξε τὸ διαλαλητὴ τοῦ χωριοῦ :

—Ωωωωρὲ Νάσο ! Νάσο ὠρεέεε !

—Ἐφθασα, μπάρμπρα, ἀπολογήθηκε μιὰ φωνὴ ἐκεῖ γῦρο ἀπὸ τὰ σπίτια.

—Νὰ βγῆς, ὦρέ, στὴ ράχη καὶ νὰ διαλαλήσης στὸ χωριὸ πὼς ὅποιος δὲν ἔχει ἀρνί, νὰ ρθῆ στὸ σπίτι μου νὰ πάρῃ !...

Ἡ γριά ὅμως, μ' ὅλα αὐτὰ πού γίνονταν, κρατοῦσε τὸ τουφέκι μὲ τὰ δυὸ τῆς χέρια καὶ δὲν τό 'δινε πρὶν τῆς φέρουν πρῶτα τ' ἀρνί.

— Δὲν τὸ δίνω ἀκόμα, ἔλεγε· θέλω τ' ἀρνί πρῶτα !

Τοῦ Νάσου ἡ φωνὴ ξεχύθηκε σ' ὅλο τὸ χωριὸ σὰν δυνατὸς βο-
ριᾶς κι ὅσοι δὲν εἶχαν ἀρνί ἔτρεξαν στὸ σπίτι τοῦ προεστοῦ. Ἐτρεξαν
ἀκόμα κι ἐκεῖνοι πού εἶχαν, ὄχι γιὰ νὰ ζητήσουν κι αὐτοί, ἀλλὰ γιὰ
νὰ ἰδοῦν μὲ τὰ μάτια τους τὸ ψυχικὸ τοῦ προεστοῦ.

Δὲν πέρασε πολλὴ ὥρα καὶ νὰ σου, ἔφθασε κι ὁ Κίτσος μ' ἕνα
κοπάδι ἀρνιά.

—Τὸ καλύτερο τῆς γριάς ! φώναξε ὁ προεστὸς, καὶ στὴ στιγμή
ὁ πιστικὸς, πού ἐρχόταν μαζί μὲ τὸν Κίτσο, ἄρπαξε ἀπ' τὸ λαιμὸ
ἕνα λάγιο* ἀρνί, μὲ μιὰ βοῦλλα ἄσπρη στὸ μέτωπο σὰν τὸν αὐγερινὸ,
πού ἦταν μιὰ ὄργυιὰ βγαλμένος ἐκεῖνη τὴν ὥρα.

Ἡ γριά μὲ τὸ 'να χέρι ἄρπαξε τ' ἀρνί καὶ μὲ τ' ἄλλο τρεμάμενο
ἔδινε τὸ τουφέκι στοῦ προεστοῦ τὰ χέρια, ἀπὸ φόβο μὴν ἦταν ψέ-
μα τὸ τάξιμο. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν γριά πῆραν ἀπὸ ἕνα ἀρνί ὅσοι δὲν
εἶχαν, κι ὁ προεστὸς, παίροντας τὸ τουφέκι στὸ χέρι του, εἶπε
στὴ γριά :

— Γεμᾶτο εἶναι, ὦρή ;

— Γεμᾶτο ! ὅπως τὸ 'χει ἀφήσει ὁ μακαρίτης.—

— Μωρέ, εἶν' ἀκέρια πέντε χρόνια ἀπὸ τότε. Φοβοῦμαι μὴ δὲν πάρῃ
φωτιά καὶ ντροπιαστῶ !

Σηκώνει τὸ λύκο καὶ λέει :

— Χριστὸς Ἀνέστη, ὦρ' ἀδέλφια. Χριστὸς Ἀνέστη ! Καλῶς μᾶς
ἦλθ' ἡ λευθεριά !

Τὸ παλιοτούφεκο βρόντηξε κι ἐτράνταξε τὸ χωριὸ καὶ μὲ τὸ
βρόντημά του σωριάσθηκε κάτω κι ὁ προεστὸς ἄψυχος !

Ρίχνονται ἐπάνω του δικοὶ καὶ ξένοι, φέρνουν ἀναμμένα δαδιά,
τοῦ ρίχνουν νερό, τίποτε. Εἶχε ξεψυχήσει. Τὸν εἶχε σκοτώσει ἡ χαρά.

« Π α σ χ α λ ι ν ἄ Δ ι η γ ῆ μ α τ α ».

Χρηῆτος Χρηστοβασιλῆς

32. ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ

1. Ἄπ' ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννενα, σ' ἓνα ψηλὸ κλαδί,
πουλί - πουλάκι ἐκάθισε καὶ γλυκοκελαδεῖ:
— Ἀνοίχτε στράτα διάπλατη καὶ στράτα μυρωμένη
κι ἔρχεται ἡ Λευτεριά ἡ κυρά μὲ τ' ἄνθη στολισμένη.
2. Τ' ἀκοῦνε οἱ σκλάβοι, πού βαθιά σ' ὄνειρου βάθος ζοῦνε
καὶ τὰ κεριά ἐτοιμάζουνε καὶ τοὺς παλμούς κρατοῦνε,
καὶ τὸ καλὸ φθινόπωρο μὲ κάποια ἀνατριχίλα
στρώνει τ' ὀλόχρυσο χαλί μὲ τὰ στερνά του φύλλα.

Ἡμερολόγιον Σκόκου, 1915.

Στέφανος Δάφνης

33. Η ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗ

Κάθε Δεκαπενταύγουστο γιορτάζει ἡ Καταπολιανή. Καραβιές προσκυνητῶν ἔρχονται νὰ γονατίσουν κάτω ἀπὸ τὴν θαυματουργή εἰκόνα, πού μέσα ἀπὸ τὸ γαλήνιο χαμόγελο τῶν μεγάλων της ματιῶν χύνει τὸ γλυκὸ βάλαμο τῆς παρηγοριᾶς καὶ τῆς ἐλπίδος στὶς ψυχές, πού ζητοῦν τὴν προστασία της καὶ τὴν καθοδήγησί της μέσ' στῆς ζωῆς τὸ πολυτάραχο πέλαγος.

Ὅπως ἡ Τήνος εἶναι συνώνυμη τῆς Μεγαλόχαρης, ἔτσι κ' ἡ Πάρος εἶναι τῆς Καταπολιανῆς.

Ὁ μεγάλος ναὸς πρωτοθεμελιώθηκε τὸν τέταρτο αἰῶνα καὶ τελείωσε τὸν ἕκτο.

Ἡ παράδοσι λέει πὼς ἡ Ἁγία Ἑλένη, ἡ μητέρα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, πηγαίνοντας στὴν Παλαιστίνη γιὰ τὴν ἀνέυρεσι τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἀναγκάσθηκε ἀπὸ τὴ μεγάλη φουρτούα νὰ καταφύγη στὴν Πάρο. Πῆγε ἐκεῖ σ' ἓνα μικρὸ ἐκκλησάκι νὰ δεηθῆ στὴν Παναγία γιὰ τὴν εὐόδωσι τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ της, τάζοντας νὰ οἰκοδομήσῃ ἐκκλησία στὴν χάρι της. Σὰν γύρισε στὴν Κωνσταντινούπολι, ἐξέφρασε τὸν μεγάλο πόθο της στὸν Αὐτοκράτορα, τὸ γιυό της. Δὲν πρόφθασε ὅμως νὰ ἰδῆ πραγματοποιημένο τ' ὄνειρό της, γιατί σὲ λίγο πέθανε.

Ἄν καὶ τὰ χρόνια περνοῦσαν, ὁ Μ. Κωνσταντίνος δὲν ξεχνοῦσε τὸ τάξιμο τῆς μητέρας του, πού τοῦ τῶχε ἀφήσει σὰν ἀπαράβατη

διαθήκη. Ἔνα πρῶτῳ — καθὼς μᾶς λέει ἡ παράδοσι — οἱ Παριανοὶ εἶδαν μὲ μεγάλη ἐκπληξί τους ἕνα βασιλικὸ καράβι νὰ μπαίνει στὸν κόλπο τῆς Παροικιάς καὶ νὰ ρίχνη τὴν ἄγκυρά του μὲ τὶς χρυσὲς ἀλυσίδες στὰ ἤσυχά νερά. Δὲν ἦταν συνηθισμένοι σὲ τέτοιου εἴδους θαλασσι-νὲς ἐπισκέψεις.

Τὰ κουρσάρικα καράβια τοὺς ἦταν πρὶο πολὺ γνωστά. Τοῦτο ἐδῶ ὁμως ἦταν σὰν ἐκεῖνο, ποὺ λὲν τὰ παραμύθια, μὲ τὰ χρυσᾶ κατάρτια, μὲ τὰ φουσκωμένα σὰν τὰ πτερὰ τῶν ξωτικῶν πουλιῶν πανιά. Ἡ σημαία μὲ τὸ δικέφαλο ἀετὸ ἀνέμιζε περήφανα στὴν κορυφή, ἐπάνω στ' ἄλμπουρα*, κι ἕνας χρυσὸς σταυρὸς λαμποκοποῦσε πάνωθὲ τους, κάτω ἀπὸ τὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ. Ἦταν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ τρικάρτα βυζαντινὰ καράβια, ποὺ τὰ ὠνόμαζαν « δρόμωνες » καὶ ποὺ ἐκτελοῦσαν τὶς αὐτοκρατορικὲς ἀποστολές. Δύο χρυσοστολισμένοι ἄρχοντες, σταλμένοι ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα, κατέβηκαν στὴ στεριά κι ἄρχισαν νὰ ἐρευνοῦν τὸν τόπο σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τοῦ μεγάλου βασιλιά τους καὶ στὰ μέρη, ποὺ τοῦ εἶχε περιγράψει ἡ μητέρα του. Οἱ Παριανοὶ κοιτοῦσαν θαμβωμένοι κι ἀναρωτοῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον τί πρόκειται νὰ συμβῆ. Κανεὶς τους δὲν ἐγνώριζε τὸ μυστικὸ. Μόνο ἕνας γέρον παπᾶς, ποὺ ἔμενε σ' ἕνα μικρὸ ἐκκλησάκι, τὸ σημερινὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, μέσα στὴν Καταπολιανή. . . Σ' αὐτὸν ἡ Ἁγία Ἐλένη εἶχ' ἐξομολογηθῆ τὸ τάμμα της.

Ἔτσι ἄρχισε νὰ κτίζεται ἡ Καταπολιανή, γιὰ νὰ συνεχισθῆ καὶ τελειώσῃ στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἡ παραπάνω παράδοσι δικαιολογεῖται, γιὰτὶ ἕνα μέρος τῆς ἐκκλησίας, τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀνήκει πραγματικὰ σὲ προγενέστερη ἐποχὴ, στὸν τέταρτο αἰῶνα, κατ' ἐπιτηρεῖ ἀκόμη ξωπρὸ τὸ σύνδεσμο του μὲ τὴν ἀρχαιότητα, γιὰτ' οἱ κολῶνές του προέρχονται ἀπὸ ἀρχαίους ἑλληνικοὺς ναοὺς, τὸ δὲ σχῆμά του ἦταν κλασσικὸ, τύπου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ὅταν ἐκτίσθηκε ὁ μεγάλος ναός, τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Νικολάου πέρασε ἀπὸ μερικὲς ἀρχιτεκτονικὲς μεταρρυθμίσεις, ὥστε νὰ συνδεθῆ ὀργανικὰ μὲ τὸν κύριο ναό.

Τὰ σχέδια γιὰ τὸ μεγάλο κτίσιμο τῆς Καταπολιανῆς χαράχθηκαν ἀπὸ σπουδαίους μηχανικοὺς τοῦ Βυζαντίου, ποὺ μαθήτευσαν σὲ μεγάλους ἀρχιτέκτονας, σ' αὐτοὺς ποὺ ἐκτίσαν τὸ μεγαλοῦργημα τῶν αἰῶνων, τὴν Ἁγία Σοφία, καθὼς καὶ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους

τῆς Πόλης, με τοὺς ὁποίους ἡ Καταπολιανὴ ἔχει περισσότερη ἀρχιτεκτονικὴ συγγένεια.

Ὅλοι ἐβάλληκαν νὰ ξεπεράσουν τοὺς δασκάλους τους. Μαστοράδες καὶ τεχνίτες, σκαλιστᾶδες καὶ ξυλογλύπτες, ζωγράφοι καὶ διακοσμητὲς ὀνομαστοί, ἦλθαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ἀρματωμένοι με πίστι, με γνῶσι ἀνώτερη, με ἱερὸν ἐνθουσιασμό. Γιά χρόνια δούλευαν.

Τὰ θαυμαστά μάρμαρα τῆς Πάρου, τὰ ὀλόασπρα καὶ λεπτόκοκκα, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν οἱ μεγάλοι καλλιτέχνες τῆς ἀρχαιότητος γιὰ τ' ἀριστουργηματικά τους ἀγάλματα — ἀνάμεσά τους κι ὁ ὀνομαστός Πάριος γλύπτης Σκόπας* ὅπως κι ὁ Ἀγοράκριτος* — τὰ μάρμαρα ἀπ' ὅπου ἀνεπήδησαν τὰ ὀλύμπια κορμιὰ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου καὶ τοῦ Ἑρμῆ τοῦ Πραξιτέλου, τὰ ὠραιότερα μάρμαρα τοῦ κόσμου, ποὺ τᾶβγαζαν ἀπὸ τὰ βαθιὰ σπλάγγνα τῶν βουνῶν, ὅπου δούλευαν με λυχνάρια — γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζαν τὸ μάρμαρο τῆς Πάρου λυχνίτη — τὰ εὔρισκαν ἔτοιμα. Τὰ περισσότερα τᾶπαιρναν ἀπὸ τὸ πλῆθος καὶ τὸν πλοῦτο τῶν ἀρχαίων ναῶν, ποὺ ἦταν διεσπαρμένοι στὴν Πάρο, ἢ τὰ κατέβραζαν φορτῶματα σὲ μεγάλους ὄγκους ἀπὸ τὰ ὀνομαστά λατομεῖα τοῦ νησιοῦ πρὸς τὴν κάτω πόλι. Κι ἄλλα πολύχρωμα, κόκκινα καὶ πράσινα, ἀπὸ ἄλλα μέρη, με σκαλιστὲς φλέβες καὶ με παλμικὲς ραβδώσεις, πριονιστὰ καὶ σκαλιστὰ, τὰ ἔστηναν στοὺς τοίχους καὶ στόλιζαν με τὴν καλλιτεχνικὴ ὀρθομαρμάρωσι τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μεγάλου ναοῦ.

Τόσο δέ, καθὼς γράφει ἓνα παλιὸ χρονικόν, « ἐλέπτυνεν ὁ τεχνίτης τὴν πέτραν καὶ τὴν ὕφανεν, ὅσον σοῦ ἐφαίνετο ὁ τοίχος ἐνδεδυμένος με ροῦχα βυσινιά καὶ με πορφυρᾶ ὑφάσματα. Καὶ τόσην ἐπιτηδειότητα καὶ σπουδὴν ἔλαβεν εἰς τὸ τοιοῦτον ἔργον ὁ Μάστορας, ὅπου ἐπέτυχεν νὰ δώσῃ τὸ κάλλος καὶ τὴν ὁμορφιὰ τῆς αἰσθητῆς φύσεως εἰς τὰ ἀναίσθητα κτίσματα. Ἐκεῖνο τὸ πελέκημα, τὸ τὸρνευμα δὲν ἔδειχνε νὰ ἔχη φύσιν μαρμάρου, ἀλλὰ ἐφαίνετο πὼς ἦτο γάλα πηγμένον κατὰ ἀλήθειαν ».

Ὅταν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τελείωσεν « ὁ ἐν πολλαῖς κολώναις θεμελιωθεὶς ναὸς » κι ἔγινεν « ἡ τρυφὴ τῶν ὀφθαλμῶν », ἡ φήμη τῆς ὁμορφιάς του διαδόθηκε σ' ὅλο τὸ Βυζάντιο. Βασιλιᾶδες κι ἄρχοντες πῆγαιναν νὰ τὸν θαυμάσουν καὶ νὰ τὸν προσκυνήσουν, κουβαλῶντας κάθε λογῆς δῶρα καὶ ἀναθήματα.

« Ἀσπρα νησιὰ ».

Ἀθηνα Τασούλη

34. Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ἌΟ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἀναγκάσθηκε, φεύγοντας τὴν τουρκικὴ καταδίωξι, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Πελοπόννησο καὶ νὰ ζήσῃ στὴ Ζάκυνθο ἀπὸ τὸ 1806 ἕως τὰ 1821.

ἌΟ Ἀλῆ πασᾶς στέλνει, αὐτὸ τὸν καιρὸ, ἐπίτηδες στὴ Ζάκυνθο τὸ γραμματικὸ του Μάνθο Οἰκονόμου : Νὰ προσκαλέσῃ τὸν Κολοκοτρώνη νὰ πάῃ στὰ Γιάννενα, νὰ πάρῃ στὴν αὐλὴ του ὅποια θέσι θέλει. ἌΟ Κολοκοτρώνης δὲ δέχθηκε νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ « μεγάλο θερίο » τῆς Ἡπείρου, ὅπως ἔλεγε τὸν Ἀλῆ. ἌΟ πόθος νὰ τραβήξῃ τὸ σπαθὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ μονάχα γι' αὐτὴν, θέριευε κάθε μέρα πιὸ ζωντανὸς κι ἀκράτητος μέσα του. Μὲ πόνο βαθὺ σήκωνε τὰ μάτια κατὰ τὰ βουνὰ τοῦ Μοριᾶ καὶ μουρμούριζε ἀναστενάζοντας :

ἌΑχ δὲ θὰ ξανάλθῃ τὸ σεφέρι* ; Δὲ θ' ἀντιλαλήσῃ πάλι στὶς ράχες σας τὸ τουφέκι τὸ Κολοκοτρωναϊκὸ ;

ἌἘπαιρνε πολλὰς φορὰς τὸ στερνοπαίδι του, τὸν Κολίνο, ἀπὸ τὸ χεράκι, κι ἀνέβαιναν τὸ δρόμο τοῦ κάστρου. Τοῦ ἔδειχνε μακριὰ τὰ βουνὰ τοῦ Μοριᾶ μὲ τὶς στακτογάλαζες κορυφὰς στὴν ψιλὴ γάζα τῆς πάρχης :

— Ἐκεῖ ἔζησαν οἱ πρόγονοὶ μας, τοῦ ἔλεγε· αὐτὸς ὁ τόπος στενεύει τώρα κάτω ἀπ' τὸ ζυγὸ.

Τὸ λαϊκὸ τραγούδι ἔχει κάμει ἀθάνατες τοῦτες τὶς στιγμὲς καὶ τὴ σιωπηλῇ, βαθεῖα συγκίνησί τους :

- *Τί ἔχεις, πατέρα μου, καὶ κλαῖς καὶ βαριαναστενάζεις ;*
- *Βλέπω τὴ θάλασσα πλατειὰ καὶ τὸ Μοριᾶν ἀλάογα,*
μὲ πῆρε τὸ παράπονο καὶ τὸ μεγάλο ντέρτι*. —

Δὲν ἀπελιπιζόταν ὅμως ποτέ. Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ ἢ πίστι του ἦταν ἀσάλευτη πῶς μιὰ μέρα θ' ἄστραπτε σ' αὐτὰ τὰ βουνὰ ἢ λευθεριά. Μὰ πῶς ; Σ' αὐτὴν τὴν ἐρώτησι, πού ἔταν γεμάτη ἀγωνία, ἔλαβε τέλος ἀπόκρισι ἕνα πρωὶ τοῦ 1818.

ἌΟ Ἀναγνωσταρᾶς, ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, πού ἔχαν ἀνέβει στὴν Πετρούπολι, εἶχε γυρίσει τώρα, μαζί μὲ τὸ Χρυσοσπάθη καὶ τὸ Δημητρακόπουλο, κατηχημένους στὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς καὶ σταλμένος νὰ κατηχήσῃ κι ἄλλους. Εἶχαν βγῆ κρυφὰ στὴν Ὑδρα κι ἀγνώριστοι μένανε στὸ σπίτι τοῦ Καλαβρυτινοῦ Νικηφόρου Παμπούκη, πού ἦταν δάσκαλος στὸ Ὑδραϊκὸ σχολεῖο. Τὸ πρῶτο, πού σκέ-

φθῆκε, ἦταν νὰ μπάσουν στὴ Φιλικὴ τὸν Κολοκοτρώνη. Τοῦ ἴσταν πρὸσκοπο τὸν Πάγκαλο. Ἦταν αὐτός, πού εἶχε μπάσει τὸν Ἀναγνωσταρᾶ στὰ 1804 στὸ ρωσικὸ στρατό. Ὑπηρετοῦσε τότε κι ὁ ἴδιος μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ταγματάρχη. Τώρα εἶχε παραιτηθῆ καὶ γύριζε μυστικὰ τὴν Ἑλλάδα, τῆς Φιλικῆς ἀπόστολος καὶ τοῦτος. Τὸν εἶχαν γιὰ τοὺς καπεταναίους. Εἶχε γνωρίσει κάμποσους στὰ Ἐπτάνησα, τὸν καιρὸ πού ὑπηρετοῦσαν τοὺς Ρώσους. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς τοῦ ἔχε δώσει, γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακό, κι ἓνα γράμμα. Ὁ Κολοκοτρώνης τὸν θυμότανε κάπως. Ξαφνιάσθηκε ὅμως, ἄμα τὸν εἶδε. Τὸν τράβηξε σ' ἓναν ἐξοχικὸ περίπατο. Ὅταν ἄρχισε νὰ τοῦ κἀνῆ τὸ συνηθισμένον ψάρεμα στοὺς κατηχουμένους, ὁ Κολοκοτρώνης τὸν ἔκοψε ἀνυπόμονα.

— Πές μου τὰ ὅλα, μίλα ξάστερα ! Δὲν ταιριάζουν σὲ μένα λόγια λοξά. Εἶναι χρόνια πού προσμένω τέτοιο χαμπέρι*.

Τοῦ τὰ εἶπε ὅλα. Φῶς ἄστραψε μέσα του. Ἡ ἰδέα μιᾶς πανελληνιας συνωμοσίας, πού νὰ ἐνώνῃ πολιτικούς κ' ἱερωμένους, ἐμπόρους καὶ ναυτικούς, ὀπλαρχηγούς καὶ προεστούς, μιᾶς συνωμοσίας, πού θὰ κτυποῦσε ἀπ' ὀλοῦθε καὶ μ' ὅλους τοὺς τρόπους τὸν τύραννο, μὲ δυνάμεις ἑλληνικές, χωρὶς μάταιη ἐλπίδα γιὰ ξένη βοήθεια, τοῦ φαινότανε ἡ μόνη σωτηρία. Εἶδε μπροστά του ζωντανὸ τὸ δρόμο τοῦ λυτρωμοῦ. Γύρευσε στὴ στιγμή νὰ ὀρκισθῆ.

— Ἐγώ, ἡ οἰκογένειά μου, τ' ἄρματά μου, τὸ αἷμά μου, ὅ,τι ἔχω, εἶναι γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Τράβηξαν κάτω ἀπὸ τὸ κάστρο, τὸ δρόμο τῆς Μπόχαλης μὲ τὶς μύριες ὀμορφίες. Τριγυρισμένο ἀπὸ καρυδιές, ἐλιές, φοινικές, κυπαρίσσια, κιτριές καὶ λεμονιές, ζωσμένο πρασινάδα καὶ λουλούδια, εἶν' ἓνα ἐκκλησάκι : Ὁ Ἁγίου Γιώργης τῶν Λατίνων. Δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τοὺς δυτικούς. Λατῖνοι λέγονταν ἡ οἰκογένεια πού τὸ ἔκτισε. Ἦτανε τὸ ἀγαπημένο ἐκκλησάκι τοῦ Κολοκοτρώνη. Σ' αὐτὸ εἶχε βαπτίσει ὅσα παιδιὰ εἶχε ἀποκτήσει στὴ Ζάκυνθο. Στους ἴσκιους του, στὸ πλάτωμά του, εἶχαν καθῆσει σταυροπόδι πολλὲς φορές νὰ κλαῦσουν τὶς συμφορὲς τῶν Χριστιανῶν. Κάτω ἀπὸ τὶς πορτοκαλιές καὶ τὶς κιτριές του εἶχαν στρωθῆ ἐπίσημες ἀνοιξιὰτικες μέρες, ὅπως ἡ Λαμπρή, νὰ φᾶνε τὸ σουβλιστὸ ἀρνί. Σὲ τοῦτο τὸ ἐκκλησάκι, πού εἶχε δεθῆ τόσο μὲ τὴν ἱστορία τῆς οἰκογενείας του, τῆς ξενιτειᾶς του καὶ τῶν πόθων του γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τράβηξε ὁ

Κολοκοτρώνης τόν Πάγκαλο, γιά νά δώση, μπροστά του, τò μεγάλο όρκο τής Φιλικής. 'Ο παπᾶς ἦταν δικός τους. Ἦταν ὁ Ἡπειρώτης Ἄνθιμος Ἀργυρόπουλος. Βρισκόταν πρόσφυξ στή Ζάκυνθο, κατατρεγμένος ἀπό τόν Ἄλῃ - πασσᾶ. Εἶχε φιλεύσει στό σπίτι του τὸ Μπότσαρη καί τὰ παιδιά του, ὁ πασσᾶς εἶχε θυμώσει, τόν εἶχε ρίξει στή φυλακή καί σάπιζε δεκαοχτώ χρόνια καί σάν ἀπό θαῦμα εἶχε καταφέρει νά ξεγλιστρήσῃ τέλος καί νά γλυτώσῃ στὰ Ἐπτάνησα. Αὐτός ὠρkiζε ὕστερα ὅλους τοὺς Φιλικούς καί κρατοῦσε τακτικό ἀρχεῖο.

Ἐπάνω σ' ἓνα σκεβρωμένο παλιὸ εἰκονισματάκι μὲ τρεῖς σβησμένες μορφές ἔβαλε τὸ πλατύ, μεγάλο χέρι του ὁ λευθερωτῆς τῶν ραγιάδων, νά δώση τόν ὄρκο. Εἶναι γονατιστός, σκυμμένος, μπροστὰ στοῦ μεγαλεῖο τής ιδέας· τὸ μισόφωτο τής ἐκκλησίτσας ξαυλώνει τίς τρεῖς μορφές. Κορμιὰ δὲν ὑπάρχουν, ψυχῆς λειτουργᾶνε. Μιά - μία ξαναγυρίζουν τίς φοβερὲς λέξεις τοῦ ὄρκου οἱ ἀντίλαλοι ἀπ' ὅλες τίς γωνιές, ποῦναι γεμάτες σκοτάδι καί μυστήριο. Καί τίς μεγαλώνουν, τίς πληθαίνουν. Σὰ νά 'ναι μπροστὰ ὅλα τὰ μαῦρα κοπάδια τῶν ραγιάδων καί νά ὀρκίζονται μαζί του. Ἄνησυχοὶ πτερουγίζουν, κάτω ἀπὸ τὸ θόλο, οἱ ἀντίλαλοι αὐτοί, σάν πουλιά, πού γυρεύουν ἀνοικτὸ διάβα νά πετάξουν στήν Ἑλλάδα, νά κράξουν σὲ συναγεμὸ τὰ σύννεφα τής μεγάλης τρικυμίας. Ὑστερα οἱ φράσεις γιά τὴν πατρίδα κόβονται ἀπὸ στεναγμούς κι ἀναφυλλητά. Καί τώρα σιωπὴ, βαθεῖα καί κατανυκτική. Τὸ μυστήριο ἔχει τελειώσει.

Ὁ Κολοκοτρώνης γυρίζει ἀλλαγμένος στοῦ σπῆτι του. Πότε εἶναι ἑλαφρός, χαρούμενος, πετάει καί πότε πέφτει ἔξαφνα σὲ συλλογὴ. Τὸν βλέπουν γιά πρώτη φορά, ὕστερ' ἀπὸ μῆνες, νά κοιτάζῃ, νά συγυρίζῃ τ' ἄρματά του. Κατεβαίνει στοῦ κατῶ καί ἐξετάζει μὴ λείπη τίποτ' ἀπὸ τὴ σέλλα. Δὲν εἶναι ἥσυχος πιά.

«Ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ», τ. Β'.

Σπύρος Μελάς

35. ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ

ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Β'

(22 Νοεμβρίου 1940)

Πρὸς τὰς Ἐνόπλους Δυνάμεις καὶ τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν

Εἶμαι εὐτυχής, διότι πρὶν παρέλθῃ ἀκόμη μὴν ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἡ ἀγαπητὴ μας Πατρίς ἠναγκάσθη νὰ κατέλθῃ εἰς σκληρὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ἤμπορῶ μεθ' ὑπερφηφανείας νὰ συγχαρῶ ὅλας τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τῆς χώρας καὶ ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν δι' ὅσα μέχρι σήμερον ἐπετεύχθησαν.

Ὁ ἀγὼν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἀγὼν ἱερός καὶ γενναῖος, ἀνέτρεψε κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ καὶ θαυμαστὸν τὰ σχέδια τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὄχι μόνον δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ πατήσῃ καὶ νὰ ὑποδουλώσῃ ἱερὰ ἐδάφη τῆς Πατρίδος μας καὶ νὰ καταστήσῃ δούλους τοὺς πολίτας χώρας, ἡ ὁποία ἐκληροδότησεν εἰς ὄλον τὸν κόσμον ὅ,τι ὠραιότερον καὶ οὐσιαστικώτερον ἔχει ὁ πολιτισμός, ἀλλὰ τὰ ἥρωικά μας στρατεύματα μετέφερον τὴν μάχην εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὀρμητήρια τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ πρώτη φάσις τοῦ ἀγῶνος ἐτερματίσθη διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Κορυτσᾶς καὶ ἡ νίκη ἔστρεψε τὰ ὄπλα τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ δικαίου.

Οὐδὲν ἐπράξαμεν, διὰ νὰ προκαλέσωμεν αὐτὸν τὸν πόλεμον. Ἐφ' ἧς ὁμως μᾶς ἐπεβλήθη, ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος, σύσσωμον ὡς εἰς ἄνθρωπος, ὠρθώθη ἐναντίον τοῦ ἐπιδρομέως.

Διευτυμάνισθη εἰς τὰς ἡμέρας μας πολὺ ἡ σημασία τοῦ ὑλικοῦ παράγοντος. Ἡμεῖς, χωρὶς καθόλου νὰ τὸν ὑποτιμῶμεν, πιστεύομεν κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν καταπληκτικὴν δυνάμιν τοῦ ἠθικοῦ παράγοντος. Διότι χωρὶς αὐτὸν ὁ ὑλικὸς παράγων εἶναι ἐργαλεῖον βάνουσον καὶ τραχὺ εἰς τρεμούσας χεῖρας. Καὶ αἱ ἔνοπλοι δυνάμεις τῆς χώρας Μου, ὁ ἥρωικὸς στρατός μας, τὸ ἔνδοξον ναυτικὸν καὶ ἡ ὀρμητικὴ ἀεροπορία μας ἀπέδειξαν ὅτι γνωρίζουν νὰ μάχωνται, νὰ νικοῦν καὶ νὰ ἀποθνήσκουν ἀκόμη, ὅταν ἡ Πατρίς κηρύσσεται ἐν κινδύνῳ καὶ ὅταν περισσότερον ἀπὸ τοὺς βωμοὺς καὶ τὰς ἐστίαις μας ἀγωνιζόμεθα νὰ σώσωμεν τὴν μεγάλην πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν κληρονομίαν, ποὺ οἱ ἀθάνατοι πρόγονοί μας κατέλιπαν ὄχι μόνον εἰς

ήμᾶς, ἀλλὰ εἰς ὀλόκληρον τήν ἀνθρωπότητα. Μαχόμεθα διὰ τήν ἐλευθερίαν, διὰ τήν τιμήν, διὰ τήν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου καί διὰ τὸ διδάγμα πού κατέλιπαν οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι τῆς φυλῆς μας, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ὄντοτης εἶναι ἀξία οὐσιαστική, διότι ὁ ἀνθρωπος δὲν εἶναι στέλεχος ἄβουλον μιᾶς ἀγέλης. Δι' αὐτὰ μαχόμεθα καί δι' αὐτὸ νικῶμεν καί διὰ τοῦτο θά ἐπικρατήσωμεν. Ὅσαιδῆποτε καί ὁποιαιδῆποτε καί ἂν εἶναι αἱ φάσεις τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει ἀποδυθῆ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος καί ὅσα σῆποτε δοκιμασίας καί ἂν γνωρίσῃ, ἔνα εἶναι γεγονός, πού δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθῆ: ἡ τελικὴ καί ὀριστικὴ ἐπικράτησις τοῦ δικαίου καί τῆς τιμῆς.

Αἱ ἔνοπλοι δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος καί ὀλόκληρος ὁ ἄμαχος λαός της, πού τόσα θρηνεῖ τέκνα ἐκ τῶν ἀνάνδρων βομβαρδισμῶν τῶν ἀνοχυρώτων πόλεων, ἀπέδειξεν ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνος καί ὅτι εἶναι λαός ἱκανὸς νὰ διεκδικῆ τὸν τίτλον τοῦ ἀπογόνου καί κληρονόμου τόσης μεγάλης καί δυσβαστάκτου ἠθικῆς καί πνευματικῆς κληρονομίας. Διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ φέρῃ κανεὶς ἔνα ὄνομα ἢ ἔνα τίτλον, ἂν δὲν εἶναι εἰς θέσιν ἀνὰ πᾶσαν ὥραν ν' ἀποδεικνύῃ ὅτι καλῶς καί δικαιοματικῶς τὸν κατέχει.

Ἀγάλλεται σύμπας ὁ Ἑλληνικὸς λαός, διότι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὰ δικάια μας, μὲ τήν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, εὐρίσκουν τὸν δρόμον τῆς πραγματοποιήσεώς των καί ὅτι νικάει ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς στέφουν τὰ ὄπλα μας. Χωρὶς οὐδ' ἐπὶ στιγμήν ν' ἀπομακρυνώμεθα τῆς ιδέας ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι δοκιμασία σκληρά, χαρὰ πλημμυρίζει τὰς ψυχὰς μας δι' ὅσα ἐπετέλεσαν τὰ ἡρωικά μας στρατεύματα καί ὑπερηφάνως ὑψώνομεν τήν κεφαλήν, διότι τὰ στήθη τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος ἔγιναν ὅπως καί πρὸ τριῶν χιλιάδων χρόνων οἱ προμαχῶνες καί τὰ ἀκατάλυτα τείχη, ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα συντρίβεται ἡ ἄνομος βία.

Πρὸς τὰ ἡρωικά αὐτὰ τέκνα στέλλω τὸν πλέον ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν Μου καί εὐχομαι τὸ ἴδιον θάρρος καί τὰ αὐτὰ ὑψηλὰ ἰδανικά νὰ θερμαίνουν τὰ στήθη των. Καί ἡ νίκη εἶναι ἰδικῆ μας, ἀφοῦ τὸ δίκαιον εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἰδικόν μας.

«Νέον Κράτος» τ. Δ', 1940.

36. 28 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

1. Μπρὸς στὰ χαλύβδινα ἄρματα ὀλοένα
τῶν τυράννων πού ἐρήμωσι σκορπίζουν,
ἔθνη, — μικρὰ ἢ μεγάλα, — τρομαγμένα,
σὰν ἀνεμόδαρτα κλαριά λυγίζουν.
2. Ἐσὺ μονάχα, Ἑλλάδα, τὴν ὥραία
τὴν κεφαλή σου ὑψώνεις. Τὰ παιδιά σου,
ὅπως στὰ χρόνια τῶν Περσῶν τ' ἀρχαῖα,
παίρνουν φτερά, πετοῦν στὰ σύνορά σου.
3. Καὶ ξάφνου ὁ κόσμος ὅλος, πού τὴ φρίκη
τῆς συντριβῆς σου τρέμει, χαρμοσύνων
στροφές ἀκούει παιάνων γιὰ τὴ Νίκη —
τὴ νίκη τῶν ἀσύγκριτων Ἑλλήνων.
4. ὦ, χαῖρε, χαῖρε Ἑλλάδα, δοξασμένη
στὰ Μεσολόγγια καὶ στοὺς Μαραθῶνες.
Σύμβολο τ' ὄνομά σου ἦταν καὶ μένει
τῆς Λευτεριᾶς ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες!

«Κασταλία Κρήνη».

Σωτήρης Σκέπης

37. ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟ ΗΠΕΙΡΟ

1. Τὸν ἐρχομό μου στὴ ζωὴ ὁ πατέρας μου
χαιρέτησε μὲ συμπάρα ἑνὸς παλιοῦ —
ἑνὸς παλιοῦ Σουλιώτικου, Ἠπειρώτικου,
μπαρουτοκαπνισμένου τουφεκιοῦ.
2. Καὶ σὰ μεγάλωσα, ἀπ' τὸν τοῖχο τὸ ξεκρέμασα
καὶ τό ᾠφαχνα καὶ τὸ ρωτοῦσα νὰ μοῦ πῆ
ποιά χέρια νὰ τὸ τίμησαν, ποιά χέρια νὰ τὸ δόξασαν ;
— Γειά σας, προγόνου μου ἱεροί.

3. Καί χαμηλῶναν τὰ βουνά τῆς πρώτης μου,
τῆς πρώτης μου πατρίδας τῆς Ἡπείρου,
καί σέ φωλιές αἰτῶν μέ σήκωναν, μέ φέρνανε
μέ τ' ἄυλα τὰ φτερά, μέ τὰ φτερά τοῦ Ὀνείρου.
4. Κι ἔζησα πάντα μέ τήν ἔνθεη εἰκόνα σου
καί ζῶ μέ τὸ ἀκατάλυτο ὄραμά σου,
ὦ Γῆ μου Ἑλληνομάνα, ὦ Γῆ μου ἀτρόμητη,
κάνε νά ἰδῶ γοργά τή λευτεριά σου !

«Κασταλία Κρήνη».

Σωτήρης Σκίπης

38. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

(στρ. 139 - 147)

1. (139) Ἡ καρδιά συχνοσπαράζει. . .
Πλήν τί βλέπω ; σοβαρά
νά σωπάσω μέ προστάζει
μέ τὸ δάκτυλο ἡ θεά.
2. (140) Κοιτάζει γῦρο εἰς τήν Εὐρώπη
τρεις φορές μ' ἀνησυχία·
προσηλώνεται κατόπιν
στήν Ἑλλάδα καί ἀρχινᾷ :
3. (141) Παλληκάρια μου ! οἱ πολέμοι
γιά σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,
καί τὸ γόνα σας δέν τρέμει
στούς κινδύνους ἐμπροστά.
4. (142) Ἀπ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει
κάθε δύναμι ἐχθρική·
ἀλλά ἀνίκητη μιὰ μένει
πού τῖς δάφνες σᾶς μαδεῖ·

5. (143) Μία, πού ὅταν ὦσαν λύκοι
ξαναρχόστενε ζεστοί,
κουρασμένοι ἀπὸ τῆ νίκη,
ἄχ! τὸν νοῦν σας τυραννεῖ:
6. (144) Ἡ Διχόνοια, πού βαστάει
ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερή·
καθενὸς χαμογελάει,
πάρ' το, λέγοντας, καὶ σύ.
7. (145) Κεῖο τὸ σκῆπτρο πού σᾶς δείχνει
ἔχει ἀλήθεια ὠραία θωριά·
μὴν τὸ πιάστε, γιατί ρίχνει
εἰσὲ δάκρυα θλιβερά.
8. (146) Ἀπὸ στόμα ὀπού φθονάει,
παλληκάρια, ἄς μὴν ἴπωθῆ,
πὼς τὸ χέρι σας χτυπάει
τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.
9. (147) Μὴν εἰποῦν στὸ στοχασμό τους
τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά:
Ἐὰν μισοῦνται ἀναμεσό τους
δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά!

« Ἀπαντα ».

Διονύσιος Σολωμός

Γ' ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Παράρτημα 1

1. ΞΕΝΙΤΕΜΕΝΟΣ

1. Σάν πῆγε στὴν Ἀμερική,
ἐγύριζεν ὁ νοῦς του πίσω,
καθημερινὴ καὶ Κυριακὴ !
2. Σάν ἄρχιζε νὰ γράφῃ γράμμα
— « Καλὴ μου μάννα κι ἀδελφὴ » —
ἐκεῖ τὸν ἔπιανε τὸ κλάμα.
3. Ἐπέρασε καιρὸς πολὺς
— στὰ ξένα ἀσπρίσαν τὰ μαλλιά του —
γυρίζει πίσω παραλῆς*.
4. Τὰ πλούτη του εἶναι περισσά,
ἔφερε γοῦνες καὶ ρολόγια,
ἔχει τὰ δόντια του χρυσᾶ.
5. Πηγαίνει στὸ σπιτάκι του ἴσια.
Ἡ μάννα του ; Ἡ ἀδελφὴ ;
Εἶναι κι οἱ δυὸ στὰ κυπαρίσσια.
6. Ἄς ξαναζοῦσαν μιὰ βραδιὰ
— κι ἄς ἦτανε καὶ στ' ὄνειρό του —
θά'δινε ὀλόκληρο τὸ βιό του.

« Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά », Δ' (1947) σ. 9. *Ζαχαρίας Παπαντωνίου*

2. Η ΛΑΧΤΑΡΑ ΤΟΥ ΓΕΡΟ - ΑΝΕΣΤΗ

Τὴν πέρασε τὴ ζωὴ του κι ὁ γέρος ὁ Ἀνέστης στὴν ξενιτειά,
ζωὴ παραδαρμένη, каработсакисμένη ζωὴ. Ὅχι δὰ καὶ πὼς τὴ
μάδησε τὴν ψυχὴ του ἢ φτώχεια, πού μάλαμα ἔπιανε καὶ κάρβουνο

γινότανε. Ἐπὸ τέτοιους πόνους ἡ ψυχὴ του δὲν ἔπαιρνε. Τὸν κρυφότρωγε ὅμως πάντα τῆς πατρίδος ὁ ἀκοίμητος ὁ καημὸς καὶ σὰν εἶδε κι ἀπόειδε, πὼς ἐλπίδα πιά δὲν τοῦ ἀπόμεινε, σὰν ἄρχισε κι ἐνοιωθε στὰ γέρικα στήθια του τὴν ἀνατριχίλα τοῦ χάρου, τὸ ἔκαμε ἀπόφρασι καὶ τράβηξε κατὰ τὰ παιδιακίσια λημέρια του.

Ἄλλοιώτικος γέρος αὐτὸς ὁ Ἀνέστης ! Γιὰ τοῦ κόσμου τὰ μεγαλεῖα δὲν τὸν πολυέμελε κι ὄλας. Ὡστόσο νὰ γυρίση ἀπὸ τὰ ξένα καὶ νὰ φυτρώση ἀνάμεσα στοὺς δικούς του μὲ τέτοια χάλια, ὕστερ' ἀπὸ χρόνους καὶ χρόνους ἀγωνία καὶ βάσανο, δὲν τοῦ ἔρχότανε καὶ πολὺ. Θὰ πῆς, οἱ καθαυτὸ δικοὶ του ἦταν συχωρεμένοι ὄλοι, κι ἄλλους ἀπ' ἀνίψια καὶ τέτοιους δὲν θ' ἀντάμωνε πιά, ἐξὸν ἴσως δυὸ-τρεῖς ἐξαδέλφους, γέρους κι αὐτοὺς. Μὰ νὰ πάλι, ἀπὸ δῶ τὸ γύριζε, ἀπὸ κεῖ τὸ γύριζε, δὲν τοῦ πῆγαινε. Τ' ὄνειρό του ἦτανε νὰ ξαναφανῆ στὴν πατρίδα του, μὰ νὰ εἶναι καὶ κάτι. Δὲν τὸ κατάφερε τ' ὄνειρο ; Τί νὰ πηγαῖνη πιά τώρα καὶ νὰ τοὺς δείχνη τὴ γύμνια του ! Ἔλα ὅμως πού δὲν τὸ ἔθελε καὶ νὰ πεθάνη στὰ ξένα ! Νὰ ζήση στὰ ξένα, ναί· μὲ τὸ σήμερα, μὲ τὸ αὔριο, ζῆς στὰ ξένα. Μὰ νὰ πεθάνης στὰ ξένα ; Νὰ σὲ παραχώσουνε, λέει, μέσα στὴν κρύα ἐκείνη τὴ λάσπη, καὶ σύγκαιρα οἱ πατριῶτές σου νὰ γλυκοκοιμοῦνται στὸ μοσχομυρισμένο τους χῶμα— αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ βαστάξῃ ὁ γέρος.

Τ' ὄνειρευότανε λοιπὸν καὶ τὸ λαχταροῦσε ν' ἀποθάνη στὸν τόπο του, κι ἔτσι ξεκίνησε μὲ τ' ἀπομεινάρια τοῦ εἶναι του. Νὰ πάη ὅμως μέσα στὸ χωριὸ καὶ νὰ πῆ πὼς ἐγὼ εἶμαι ὁ Τάδε, αὐτὸ δὲν τ' ἀποκοτοῦσε.

—Ἐπειτα εἶναι κι ἄργα. Ποιὸς θὰ μὲ πονέση πιά τώρα ! ἔλεγε μονάχος του, καθὼς ἄραζε τὸ βαπόρι σὲ λιμάνι, πού γειτόνευε μὲ τ' ἀγαπημένο του νησί.

Μόλις πάτησε πόδι στὴ χώρα ἐκείνη, κι ἴσια στὸ Σπιτάλι*, μαζί μὲ τὸ ἔχει του.

— Νὰ μείνουν αὐτὰ ἐδῶ, λέει στοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖ. Ἐμένα δὲν μοῦ εἶναι καὶ πολὺ χρειαζόμενα. Ὁ πρῶτος πού ἀναλάβη κι εἶναι ἔτοιμος νὰ μισέυση, τοῦ τὰ χαρίζετε.

Καὶ γίνεται ἄφαντος ὁ γέρο - Ἀνέστης.

Τραβάει κατὰ τὴ Σκάλα, βρίσκει πέραμα, καὶ σ' ἓνα μερόνυκτο μέσα τηράει τὶς ὀλόχαρες ἀκρογιαλιές τοῦ νησιοῦ του. Ἐκεῖ πού ἡ

πλάσι λὲς καὶ λούζεται κάθε αὐγή καὶ λαμπροφορεῖται θεοφώτεινη, ὀλοκάθαρη καὶ παρθένα, πού μήτε κουρέλι, μήτε παλιόχαρτο πολιτισμοῦ δὲ βλέπεις ἐπάνω στ' ἀσπρογάλαζα τὰ χαλίκια πού στρώνονται στὴν ἀκρογιαλιά· ἐκεῖ πού στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ὁ γέρος μας ἔπαιξε μ' ἀνάλαφρη καρδιά καὶ μ' ἀξένοιαστο τὸ νοῦ, ἐκεῖ ξαναβρέθηκε τώρα, καταδαμασμένος ἀπὸ τοῦ χρόνου τ' ἀκαταπόνετο χέρι, σκυφτός, ζαρωματιασμένος, βουλιασμένα τὰ μάτια του, τὰ χέρια τρεμάμενα. Παράμερη ἐξοχή, πού τὸ καλοκαίρι μονάχα τὴ θυμοῦνται οἱ χωριανοὶ καὶ τὴ διαλέγουνε γιὰ τὰ ξεφαντώματά τους.

Τώρα ὅμως, ἄνοιξι ἀκόμα, ὁ γέρος ὁ Ἀνέστης πλανιόταν ὀλομόναχος στὴ λησμονημένη ἐκείνη γωνιά τοῦ κόσμου, βγάζοντας ξεφωνήματα κι ἀκατανόητα λόγια κάθε φορὰ πού ἀγνάντευε βράχο ἢ χωράφι ἢ κορφοβούνι τριγῦρο καὶ τοῦ θύμιζε τῆς νιότης τὰ χρόνια. Μιά πάνω στὴν ἄλλη μαζευότανε στὸν ἀναγαλλιασμένο τοῦ νοῦ οἱ παλιὲς οἱ ἱστορίες, τὰ παλιά τὰ γλέντια, τὰ περασμένα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράματα. Κάθε κῦμα ἔλεγες καὶ τὰ τραγούδαγε μὲ τὸ γλυκό του μουρμουρητό, ἐκεῖ πού πλαγιασμένος τώρα στὸν ἥλιο μισοάνοιγε κάθε λίγο τ' ἀδυνατισμένα του μάτια, νὰ τίς δῆ ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ νὰ τίς χύση μὲς στὴν ψυχὴ του τίς ἀνάλλαγες, τίς ἀγέραστες ὁμορφιὲς τῆς πατρίδος του.

Θά ἄλεγες πὼς ἀναστήθηκε μαζί μὲ τὸ νοῦ του καὶ τ' ἀποσταμένο κορμί του. Κι ὡς τόσο, καταπονεμένο τόσους χρόνους ἀπὸ τὴ βαρειά τὴν ξηνητεία καὶ τώρα πάλι συνταραγμένο μ' ἔξαφνης καρδιάς καρδιοκτύπια, χειροτέρευε ἀντὶ νὰ καλυτερεύση, ἢ σὰν τὸ φύλλο τρεμούλιαζε.

Μόλις τὸ βράδυ - βράδυ, σὰν ἄρχισε τὸ σκοτάδι καὶ πλάκωνε, κι αὐτὸς ἀκόμη λόγιαζε, μὲ τὰ μάτια ὄνειριασμένα, τ' ἀντικρινὰ τὰ βουνὰ ἐνὸς ἄλλου νησιοῦ, καταπόρφυρα μὲ τὴν ἀντιφεγγιὰ τοῦ βασιλεμμένου τοῦ ἡλίου, μόλις τότε τὸ στοχάστηκε, πὼς ὅταν ξεπήδησε ἀπὸ τὸ καίκι κι ἔσυρε κατὰ τὴν ἐξοχή, δὲν νοιάστηκε μήτε ἐνὸς μερόνυκτου ψωμί νὰ πάρη μαζί του.

— Κι ἂν μείνω καὶ νηστικός μιὰ νυκτιὰ, τί πειράζει ! λέει τότε. Θά μὲ θρέψη τῆς πατρίδος τ' ἄερι ὡς τὸ ταχὺ.

Κι ἀποκοιμηθῆκε στὴν ἀκρογιαλιά, δίπλα στῆς θάλασσας τὸ νανούρισμα, μὲ τὸ νοῦ μαγεμένο ἀπὸ τίς μύριες εἰκόνες, πού τίς ἀνιστοροῦσε ὅλες ἐκεῖνες τίς ὥρες.

Δὲν τὰ ξανάνοιξε πιὰ τὰ βαρεμένα του μάτια ὁ γέρος. Τὸ κῦμα, ἐπάνω στὴ μεγαλύτερη καλοτυχιά τῆς πονοδαρμένης ἐκείνης ψυχῆς, τὴν ἐνανούρισε μὲ τὸ μουρμουρητό του καὶ τὴν ἔστειλε μιὰ καὶ καλὴ στὸν αἰώνιο τὸν ὕπνο.

«Νησιώτικες Ἱστορίες», 1912.

Ἄγγυλης Ἐφταλιώτης

3. ΜΙΣΕΜΟΣ

Μισεύεις γιὰ τὴν ξενιτεία καὶ μένω μοναχὴ μου·
 σῦρε, παιδί μου, στὸ καλὸ καὶ σῦρε στὴν εὐχὴ μου!
 Τριανταφυλλένια ἢ στράτα σου, κρινοσπαρμένοι οἱ δρόμοι,
 γιὰ χάρι σου ν' ἀνθοβολοῦν καὶ τὰ λιθάρια ἀκόμη·
 τὰ δάκρυστά μου νὰ γενοῦν διαμάντια σ' ὅ,τι ἀγγίξης,
 καὶ τὸ ποτήρι τῆς χαρᾶς ποτὲ νὰ μὴ στραγγίσης·
 νὰ πίνης καὶ νὰ ξεδιψᾷς καὶ νὰ 'ναι αὐτὸ γεμάτο
 σὰν νὰ 'ναι ἡ βρύση ἀπὸ ψηλὰ κι αὐτὸ νὰ 'ναι ἀπὸ κάτω.

Ἐκεῖ, παιδί μου, ποῦ θὰ πᾶς, στὰ μακρινὰ τὰ ξένα,
 δίκτυα πολλὰ κι ἰξόβεργες θὰ στήσουνε γιὰ σενα,
 ἢ ἐλπίδα μὲ τοὺς πόθους τῆς, τὸ βιὸς μὲ τὰ παλάτια
 κι ἢ ξεγελάστρα ἢ ὁμορφιά μὲ τὰ γλυκὰ τὰ μάτια.
 Ἡ ἐλπίδα ἢ ἀχαλίνωτη ξεχνᾷ τὰ περασμένα
 καὶ θὰ ξεχάσης κάποτε μαζὶ μ' αὐτὰ κι ἐμένα·
 τὸ βιὸς μὲς στὰ παλάτια του τὴν περηφάνεια κρύβει
 καὶ θὰ ντραπῆς γιὰ τὸ πτωχὸ τὸ πατρικὸ καλύβι.

Παιδί μου, ἂν τὴ μητέρα σου πάψης νὰ τὴ θυμᾶσαι,
 μὲ δίχως βαρυγκόμησι συχωρεμένος νὰ 'σαι·
 κι ἂν τὸ φτωχὸ καλύβι μας ντροπὴ σοῦ φέρνη ὡς τόσο,
 καὶ πάλι θὰ 'μαι πρόθυμη συχώρεσι νὰ δώσω·
 μ' ἂν τὴν πατρίδα ἀπαρνηθῆς, ποῦ τὴ λατρεύομε ὅλοι,
 νὰ 'ναι ἡ ζωὴ σου, ὅπου κι ἂν πᾶς, ἀγκάθια καὶ τριβόλοι.

«Σπασμένα Μάρμαρα», ἔκδ. Ε', σ. 61 - 62.

Ἰωάννης Πολέμης

4. ΑΝΘΟΣ ΤΟΥ ΓΙΑΛΟΥ

Ἐπὶ πολλὰς νύκτας κατὰ συνέχειαν ἔβλεπεν ὁ Μάνος τοῦ Κορωνιοῦ, ἐκεῖ πού ἔδενε τὴν βάρκαν του κάθε βράδυ, κοντὰ στὰ κοτρώνια τοῦ ἀνατολικοῦ Γιαλοῦ, ἀνάμεσα εἰς δύο ὑψηλοῦς βράχους καὶ κάτω ἀπὸ ἓνα παλαιὸν ἐρημόσπιτον κατηρειπωμένον — ἐκεῖ ἔστρωνε συνήθως τὴν κάπα ἐπάνω στὴν πλώρη τῆς βάρκας κι ἐκοιμᾶτο χορευτὸν καὶ νανουρισμένον ὕπνον, τρεῖς σπιθαμὲς ὑψηλότερ' ἀπὸ τὸ κῦμα, θεωρῶν τὰ ἄστρα καὶ μελετῶν τὴν Πούλιαν καὶ ὅλα τὰ μυστήρια τοῦ οὐρανοῦ — ἔβλεπε, λέγω, ἀνοικτὰ εἰς τὸ πέλαγος, ἔξω ἀπὸ τὰ δύο ἀνθισμένα νησάκια, τὰ φυλάττοντα ὡς σκοποὶ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ἓν μελαγχολικὸν φῶς — κανδηλί, φανόν, λαμπάδα ἢ ἄστρον πεσιμένον — νὰ τρεμοφέγγη ἐκεῖ μακράν, εἰς τὸ βάθος τῆς μελανωμένης εἰκόνας, ἐπιπολῆς* εἰς τὸ κῦμα, καὶ νὰ στέκη ἐπὶ ὥρας, φαινόμενον ὡς νὰ ἔπλεε, καὶ μένον ἀκίνητον.

Ὁ Μάνος τοῦ Κορωνιοῦ, λεμβοῦχος ψαρᾶς, ἦτον ἀδύνατος στὰ μυαλὰ ὅπως καὶ πᾶς θνητός. Ἄρκετον ἦτο ἤδη ὅπου ἔδενε τὴν βάρκαν του κάθε βράδυ ἐκεῖ, δίπλα εἰς τοὺς δύο μαυρισμένους βράχους, κάτω ἀπὸ τὸ ἐρημόσπιτον ἐκεῖνο, τὸ ὀλόρθον ἄψυχον φάντασμα, τὸ ὁποῖον εἶχε φήμην ὅτι ἦτο στοιχειωμένον. Ἐκαλεῖτο κοινῶς τῆς Λουλούδως τὸ Καλύβι. Διατί ; Κανεὶς δὲν ἤξευρεν. Ἡ, ἂν ὑπῆρχον ὀλίγα γραῖδια « λαδικὰ », ἢ καὶ δύο — τρεῖς γέροι γνωρίζοντες παλαιὰς ἱστορίας εἰς τὸν τόπον, ὁ Μάνος δὲν ἔτυχεν εὐκαιρίας νὰ τοὺς ἐρωτήσῃ.

Ἐβλεπε, βραδιὲς τώρα, τὸ παράδοξον ἐκεῖνο μεμακρυσμένον φῶς νὰ τρέμῃ καὶ νὰ φέγγη ἐκεῖ εἰς τὸ πέλαγος, ἐνῶ ἤξευρεν ὅτι δὲν ἦτο ἐκεῖ κανεὶς φάρος.

Τί λοιπὸν ἦτο τὸ φῶς ἐκεῖνο ; Ἡσθάνετο ἐπιθυμίαν, ἐπειδὴ σχεδὸν καθημερινῶς ἐπέρνα μὲ τὴν βάρκα του ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ πέραμα, ἀνάμεσα εἰς τὰ δύο χλοερά νησάκια, καὶ δὲν ἔβλεπε κανένα ἴχνος ἐκεῖ τὴν ἡμέραν, τὸ ὁποῖον νὰ ἐξηγῆ τὴν παρουσίαν τοῦ φωτὸς τὴν νύκτα, νὰ πλεύσῃ τὰ μεσάνυκτα, διακόπτων τὸν μακάριον ὕπνον του καὶ τοὺς ρεμβασμούς του πρὸς τ' ἄστρα καὶ τὴν Πούλιαν, νὰ φθάσῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ, νὰ ἰδῆ τί εἶναι, καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ τὸ κυνηγήσῃ τὸ μυστηριῶδες ἐκεῖνο φέγγος. Ὅθεν ὁ Μάνος, ἐπειδὴ ἦτο ἀσθενὴς ἄνθρωπος, καθὼς εἶπομεν, νέος εἰκοσαετῆς, ἐκάλεσεν ἐπίκουρον καὶ

τὸν Γιαλῆν τῆς Φαφάνας, δέκα ἔτη μεγαλύτερόν του, ἀφοῦ τοῦ διηγήθη τὸ νυκτερινὸν ὄραμά του, διὰ νὰ τοῦ κάμη συντροφίαν εἰς τὴν ἀσυνήθη ἐκδρομὴν.

Ἐπῆγαν μίαν νύκτα, ὅταν ἡ σελήνη ἦτο ἐννέα ἡμερῶν, κι ἔμελλε νὰ δύσῃ περὶ τὴν μίαν μετὰ τὰ μεσάνυκτα. Τὸ φῶς ἐφαίνετο ἐκεῖ, ἀκίνητον, ὡς καρφωμένον, ἐνῶ ὁ πύρινος κολοβὸς δίσκος κατέβαινε ἡρέμα πρὸς δυσμὰς κι ἔμελλε νὰ κρυφθῆ ὀπίσω τοῦ βουνοῦ. Ὅσον ἔπλεαν αὐτοὶ μὲ τὴν βάρκαν, τόσον τοὺς ἔφευγε, χωρὶς νὰ κινήται ὀφθαλμοφανῶς, ὁ μυστηριώδης πυρσός. Ἔβαλαν δύναμιν εἰς τὰ κωπιά, « ἐξεπλατίσθησαν », τὸ φῶς ἐμακρύνετο, ἐφαίνετο ἀπώτερον ὀλονέν. Ἦτο ἄφθαστον. Τέλος ἐγένετο ἄφαντον ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς των.

Ὁ Μάνος, μαζί μὲ τὸν Φαφάναν, ἔκαμαν πολλοὺς σταυρούς. Ἀντήλλαξαν ὀλίγας λέξεις.

— Δὲν εἶναι φανάρι, δὲν εἶναι καΐκι, ὄχι.

— Καὶ τί εἶναι ;

— Εἶναι . . .

Ὁ Γιαλῆς τῆς Φαφάνας δὲν ἤξευρε τί νὰ εἶπῃ.

Τὴν νύκτα τῆς τρίτης ἡμέρας, καὶ πάλιν δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας μετ' αὐτὴν, οἱ δύο ναυτίλοι ἐπεχείρησαν ἐκ νέου τὴν ἐκδρομὴν. Πάντοτε ἔβλεπον τὴν μυστηριώδη λάμπιν νὰ χορεύῃ εἰς τὰ κύματα. Εἶτα, ὅσον ἐπλησίαζον αὐτοί, τόσον τὸ ὄραμα ἔφευγε. Καὶ τέλος ἐγένετο ἄφαντον. Τί ἄρα ἦτο ;

Εἰς μόνον γείτων εἶχε παρατηρήσει τὰς ἐπανεπιημιμένους νυκτερινὰς ἐκδρομὰς τῶν δύο φίλων μὲ τὴν βάρκαν. Ὁ Λίμπος ὁ Κόκκογιας, ἄνθρωπος πενηντάρης, εἶχε διαβάσει πολλὰ παλαιὰ βιβλία μὲ τὰ ὀλίγα κολλυβογράμματα ποῦ ἤξευρε, καὶ εἶχεν ὀμιλήσει μὲ πολλὰς γραίας σοφὰς, αἵτινες ὑπῆρξαν τὸ πάλαι. Ἐκάθητο ὅλην τὴν νύκτα, ἀγρυπνῶν, σιμὰ εἰς τὸ παράθυρόν του, βλέπων πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ πότε ἐδιάβαζε τὰ βιβλία του, πότε ἐρρέμβαζε πρὸς τὰ ἄστρα καὶ πρὸς τὰ κύματα. Ἡ καλύβη του, ὅπου ἔρημος καὶ μόνος ἐκατοικοῦσε, ἔκειτο ὀλίγους βράχους παραπέρα ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς Λουλούδως, ὅπου ἔδενε τὴν βάρκαν του ὁ Μάνος, ἀνάμεσα εἰς τὸ σπίτι τῆς Βάσως τοῦ Ραγιαῖ καὶ τῆς Γκαβαλογίνας.

Μίαν νύκτα ὁ Κορωνιὸς καὶ ὁ ἔγγονος τῆς Φαφάνας ἠτοιμάζοντο νὰ λύσουν τὴν βάρκαν καὶ νὰ κωπηλατήσουν, τετάρτην φορὰν, διὰ νὰ κυνηγήσουν τὸ ἀσύλληπτον θήραμά των. Ὁ Λίμπος ὁ Κόκκογας τοὺς εἶδεν, ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν καλύβην του, φορῶν ἄσπρον σκοῦφον καὶ ρᾶσον μακρὺ, ὅπως συνήθιζε κατ' οἶκον, ἐπήδησε δύο - τρεῖς βράχους πρὸς τὰ ἐκεῖ κι ἔφθασε παραπάνω ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου εὕρισκοντο οἱ δύο φίλοι.

— Για ποῦ, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, παιδιά ; τοὺς φώναξεν. Εἶναι βραδιὲς τώρα πού τρέχετε ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι, χωρὶς νὰ γιαλεύτε*, χωρὶς νὰ πυροφανίζετε* — καὶ τὰ ψάρια σας δὲν εἶδαμε. Μήπως σᾶς ὠνεῖρευσε καὶ σκάπτετε πουθενά, γιὰ νὰ βρῆτε τίποτε θησαυρό ;

Ὁ Μάνος παρεκάλεσε τὸν Κόκκογιαν νὰ κατεβῆ παρακάτω καὶ νὰ ὀμιλῇ σιγανώτερα. Εἶτα δὲν ἐδίστασε νὰ τοῦ διηγηθῆ τὸ ὄραμά του.

Ὁ Λίμπος ἤκουσε μετὰ προσοχῆς. Εἶτα ἐγέλασε :

— Ἄμ' ποῦ νὰ τὰ ξέρετε αὐτὰ ἐσεῖς οἱ νέοι, εἶπε, σείων σφοδρῶς τὴν κεφαλὴν. Τὸν παλαιὸν καιρὸν τέτοια πράγματα, σὰν αὐτὸ πού εἶδες, Μάνο, τὰ ἔβλεπαν ὅσοι ἦταν καθαροί, τώρα τὰ βλέπουν μόνον οἱ ἐλαφροῖσκιωτοι. Ἐγὼ δὲν βλέπω τίποτα. Τὸ ἴδιο κι ὁ Γιαλῆς βλέπει αὐτὸ πού λές πὼς βλέπεις ;

Ὁ Γιαλῆς ἠναγκάσθη μὲ συστολὴν κατωτέραν τῆς ἡλικίας του νὰ ὀμολογήσῃ ὅτι δὲν ἔβλεπε τὸ φῶς, περὶ οὗ ὁ λόγος, ἀλλ' ἐπειθετο εἰς τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Μάνου, ὅστις ἔλεγεν ὅτι τὸ βλέπει.

Ὁ Κόκκογας ἤρχισε τότε νὰ διηγῆται.

— Ἀκοῦστε νὰ σᾶς πῶ, παιδιά. Ἐγὼ πού μὲ βλέπετε ἔφθασα τὴ μαννοῦ* αὐτῆς τῆς Βάσως τῆς γειτόνισσας, καθὼς καὶ τὴ μάννα τῆς Γκαβολογίνας, ἀκόμα κι ἄλλες γριές. Μοῦ εἶχαν διηγηθῆ πολλὰ πρωτινά, παλαικὰ πράματα, καθὼς κι αὐτὸ πού θὰ σᾶς πῶ τώρα :

« Βλέπετε αὐτὸ τὸ χάλασμα, τὸ καλύβι τῆς Λουλούδως, πού λένε πὼς εἶναι στοιχειωμένο ; Ἐδῶ τὸν παλαιὸν καιρὸ ἑκατοκοῦσε μιὰ κόρη, ἡ Λουλούδω, ὅπου τὴν εἶχαν ὀνοματίσει γιὰ τὴν ὀμορφιά της — ἔλαμπε ὁ ἥλιος, ἔλαμπε κι αὐτὴ — μαζὶ μὲ τὸν πατέρα της τὸν γερο - Θεριᾶ — ἑλληνικὰ τὸν ἔλεγαν Θηρέα — ὅπου ἐκυνηγοῦσε ὅλους τοὺς Δράκους καὶ τὰ Στοιχειά, μὲ τὴν ἀσημένια σαγίττα καὶ τὰ φαρμακωμένα βέλη. Ἐνα βασιλόπουλο ἀπὸ τὰ ξένα τὴν ἀγάπησε τὴν ὀμορφὴ Λουλούδω. Τῆς ἔδωκε τὸ δακτυλίδι του κι ἐκίνησε νὰ πάῃ στὸ σεφερί* καὶ τῆς ἔταξε μὲ ὄρκον ὅτι, ἅμα νικήσῃ τοὺς βαρβάρους,

τήν ημέρα πού θά γεννηθῆ ὁ Χριστός, θά ἔλθῃ νά τήν στεφανωθῆ.
 Ἐπῆγγε τὸ βασιλόπουλο. Ἐμεινεν ἡ Λουλούδω, ρίχνοντας τὰ δάκρυά της στὸ κῦμα, στὸν ἀέρα στέλλοντας τοὺς ἀναστεναγμούς της καὶ τήν προσευχή σταῖ οὐράνια, νά βγῆ νικητὴς τὸ βασιλόπουλο, νά ἔλθῃ ἡ μέρα πού θά γεννηθῆ ὁ Χριστός, νά γυρίσῃ ὁ πιστικός της νά τήν στεφανωθῆ.

Ἐφθασε ἡ μέρα πού ὁ Χριστὸς γεννᾶται. Ἡ Παναγία μὲ ἀστραπτερὸ πρόσωπο, χωρὶς πόνο, χωρὶς βοήθεια, γέννησε τὸ Βρέφος μέσα στῆ Σπηλιά, τὸ ἐσήκωσε, τὸ ἐσπαργάνωσε μὲ χαρὰ καὶ τὸ ἔβαλε στὸ παχνί, γιὰ νά τὸ κοιμίση. Ἐνα βοϊδάκι κι ἓνα γαϊδουράκι ἐσίμωσαν τὰ χινῶτά τους στὸ παχνί κι ἐφυσοῦσαν μαλακὰ νά ζεστάνουν τὸ θεῖο Βρέφος. Νά, τώρα θά ἴλθῃ τὸ βασιλόπουλο νά πάρῃ τὴν Λουλούδω !

Ἦλθαν οἱ βοσκοί, δύο γέροι μὲ μακριὰ ἄσπρα μαλλιά, μὲ τὶς μαγκοῦρές τους, ἓνα βοσκοπόπουλο μὲ τὴ φλογέρα του, θαμβωμένοι, ξαφνιασμένοι, κι ἔπεσαν κι ἐπρόσκύνησαν τὸ θεῖο Βρέφος. Εἶχαν ἰδῆ τὸν Ἄγγελον ἀστραπόμορφον, μὲ χρυσογάλανα λευκὰ πτερά, εἶχαν ἀκούσει τ' ἀγγελούδια πού ἔψαλλαν : Δ Ὁ Ξ Α Ἐ ν Ὑ Ψ Ἰ Σ Τ Ο Ἰ Σ Θ ε ῶ ! Ἐμειναν γονατιστοί, μ' ἐκστατικά μάτια, κάτω ἀπὸ τὸ παχνί, πολλὴν ὥρα, κι ἐλάτρευαν ἀχόρταγα τὸ θάμμα τὸ οὐράνιο. Νά ! τώρα θά ἴλθῃ τὸ βασιλόπουλο νά πάρῃ τὴν Λουλούδω !

Ἐφθασαν κι οἱ τρεῖς Μάγοι, καβάλλα στὶς καμῆλές τους. Εἶχαν χρυσὲς μίτρες στὸ κεφάλι, κι ἐφοροῦσαν μακριές γοῦνες μὲ πορφύρα κατακόκκινη. Καὶ τ' ἀστεράκι ἓνα λαμπρὸ χρυσὸ ἀστέρι, ἐχαμήλωσε καὶ ἐκάθισε στῆ σκεπὴ τῆς Σπηλιᾶς, κι ἔλαμπε μὲ γλυκὸ οὐράνιο φῶς, πού παραμέριζε τῆς νυκτὸς τὸ σκοτάδι. Οἱ τρεῖς βασιλικοὶ γέροι ξεπέζευσαν ἀπ' τὶς καμῆλές τους, ἐμβῆκαν στὸ Σπήλαιο, κι ἔπεσαν κι ἐπρόσκύνησαν τὸ Παιδί. Ἄνοιξαν τὰ πλοῦσια τὰ δισάκια τους, κι ἐπρόσφεραν δῶρα : χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν.

— Νά ! τώρα θά ἴλθῃ τὸ βασιλόπουλο νά πάρῃ τὴν Λουλούδω !

Πέρασαν τὰ Χριστούγεννα, τελειώθηκε τὸ μυστήριον, ἔγινε ἡ σωτηρία καὶ τὸ βασιλόπουλο δὲν ἦλθε νά πάρῃ τὴν Λουλούδω ! Οἱ βάρβαροι εἶχαν πάρει σκλάβο τὸ βασιλόπουλο. Τὸ φουσοῦσά* του εἶχε νικήσει στὴν ἀρχή, τὰ φλάμπουρά του εἶχαν κυριεύσει μὲ ἀλλαγμὸ τὰ κάστρα τῶν βαρβάρων. Τὸ βασιλόπουλο εἶχε χυμῆξει

μέ ἀκράτητην ὀρμή, ἐπάνω στοῦ μούστωμα* καί στή μέθη τῆς νίκης. Οἱ βάρβαροι μέ δόλο τὸ εἶχαν αἰχμαλωτίσει!

Τὰ δάκρυα τῆς κόρης ἐπίκραναν τὸ κύμα τ' ἄλυμρό, οἱ ἀναστεναγμοί της διελύθησαν στὸν ἀέρα, κι ἡ προσευχή της ἔπεσε πίσω στή γῆ, χωρὶς νὰ φθάσῃ στοῦ θρόνου τοῦ Μεγαλοδύναμου. Ἐνα λουλουδάκι ἀόρατο, μοσχομυρισμένο, φύτρωσε ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐτοὺς βράχους, ὅπου τὸ λέν Ἄνθος τοῦ Γιαλοῦ, ἀλλὰ μάτι δὲν τὸ βλέπει. Καί τὸ βασιλόπουλο, ποὺ εἶχε πέσει στὰ χέρια τῶν βαρβάρων, παρεκάλεσε νὰ γίνῃ Σπίθα, φωτιά τοῦ πελάγου, γιὰ νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως, ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ γεννᾶται ὁ Χριστός, νὰ φυλάξῃ τὸν ὄρκο του, ποὺ εἶχε δώσει στή Λουλούδα.

Μερικοὶ λένε πὼς τὸ Ἄνθος τοῦ Γιαλοῦ ἔγινε ἀνθός, ἀφρὸς τοῦ κύματος. Κι ἡ Σπίθα ἐκείνη, ἡ φωτιά τοῦ πελάγου, ποὺ εἶδες, Μάνο, εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλόπουλου, ποὺ ἔλειωσε, σβῆσθηκε στὰ σίδηρα τῆς σκλαβιάς καὶ κανεὶς δὲν τὴν βλέπει πλέον, παρὰ μόνον ὅσοι ἦταν καθαρὸι τὸν παλαιὸν καιρὸν καὶ οἱ ἐλαφροῖσκιωτοι στὰ χρόνια μας».

Περιοδικὸν «Ἑστία», 1906

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

5. Η ΣΤΑΧΟΜΑΖΩΣΤΡΑ

Μεγάλην ἐξέφρασεν ἐκπληξιν ἡ γειτόνισσα, τὸ Ζερμπινιώ, ἰδοῦσα τῇ ἡμέρᾳ τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους 1878, τὴν θειά - Ἀχτίτσα, φοροῦσαν καινουργῇ μανδήλαν καὶ τὸν Γέρο καὶ τὴν Πατρώνα με καθαρὰ ὑποκαμισάκια καὶ μέ νέα πέδιλα.

Τοῦτο δὲ διότι ἦτο γνωστότατον ὅτι ἡ θειά - Ἀχτίτσα εἶχεν ἰδῆ τὴν προῖκα τῆς κόρης της πωλουμένην ἐπὶ δημοπρασίας πρὸς πληρωμὴν τῶν χρεῶν ἀναξίου γαμβροῦ, διότι ἦτο ξηρὸς καὶ χήρα, καὶ διότι ἀνέτρεφε τὰ δύο ὄρφανὰ ἐγγονάκια της μετερχομένη ποικίλα ἐπαγγέλματα. Ἦτον (ὡς εἶναι μοναχὴ της) ἀπ' ἐκείνας, ποὺ δὲν ἔχουν στον ἥλιο μοῖρα. Ἡ γειτόνισσα, τὸ Ζερμπινιώ, ᾤκτειρε τὰς στερήσεις τῆς γραίας καὶ τῶν δύο ὄρφανῶν· ἀλλὰ μήπως ἦτο καὶ αὐτὴ πλουσία, διὰ νὰ ἔλθῃ αὐτοῖς ἀρωγὸς καὶ παρήγορος;

Εὐτυχὴς ὁ μακαρίτης ὁ μπάρμπα - Μιχαλιός, ὅστις προηγῆθη εἰς τὸν τάφον τῆς συμβίας Ἀχτίτσας, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὰ δεινὰ τὰ ἐπι-

κείμενα αὐτῇ μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἦτο καλῆς ψυχῆς, — ἄς εἶχε ζωὴ ! — ὁ συχωρεμένος. Τὰ δύο παιδιὰ « τὰ ἀδιαφόρετα* », ὁ Γεώργης καὶ ὁ Βασίλης, ἐπνίγησαν βυθιοθείσης τῆς βρατοτέρας* των τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους 1864. Ἡ βρατσέρα ἐκείνη ἀπωλέσθη αὐτανδρος, — τί φρίκη! τί καημός! Τέτοια τρομάρα καμμιάς καλῆς χριστιανῆς νὰ μὴν τῆς μέλλῃ.

Ὁ τρίτος ὁ γυιός της ἐξενιτεύθη καὶ εὐρίσκετο, ἔλεγαν, εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Πέτρα ἔρριξε πίσω του. Μήπως τὸν εἶδε; Μήπως τὸν ἤκουσεν; Ἄλλοι πάλιν πατριῶτες εἶπαν, ὅτι ἐνυμφεύθη εἰς ἐκεῖνα τὰ χῶματα, κι ἐπῆρε, λέει, μιὰ Φράγκα, μιὰ Ἐγγλεζοπούλα, ἓνα ἐξωτικό, ποὺ δὲν ἤξευρε νὰ μιλήσῃ ρωμαίικα. Μὴ χειρότερα! Τί νὰ πῆ. κανεῖς! Ἦμπορεῖ νὰ καταρασθῆ τὸ παιδί του, τὰ σωθικά του, τὰ σπλάγχνα του;

Ἡ κόρη της ἀπέθανεν εἰς τὸν δεύτερον τοκετόν, ἀφείσα αὐτῇ τὰ δύο ὄρφανὰ κληρονομίαν. Ὁ πατερισσμένος τους ἐζούσε ἀκόμα, μὰ τί νοικοκύρης! Τὸ πρόκοψε, ἀλήθεια! Χαρτοπαίκτης, μέθυσος καὶ μεῖ
ἄλλας ἀρετὰς ἀκόμη.

Τί νὰ κάμῃ, ἔβαλε τὰ δυνατὰ της κι ἐπροσπαθοῦσε ὅπως - ὅπως νὰ ζήσῃ τὰ δύο ὄρφανὰ. Τί ἀξιολύπητα, τὰ καημένα! Κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους ἐβοτάνιζεν, ἀργολογοῦσεν, ἐμάζωνεν ἐλιές, ἐξενοδούλευεν. Ἐμάζωνε κούμαρα καὶ τὰ ἔβγαζε ρακί. Μερικὰ στέμφυλα* ἀπ' ἐδῶ, κάμποσα βότσια ἀραβοσίτου ἀπ' ἐκεῖ, ὅλα τὰ ἐχρησιμοποῖει. Εἶτα, κατὰ Ὀκτώβριον, ἅμα ἤνοιγαν τὰ ἐλαιοτριβεῖα, ἔπαιρνε ἓνα εἶδος πῆχυν, ἐν πενηντάρι ἐκ λευκοσιδήρου, μίαν στάμναν μικράν, κι ἐγύριζεν εἰς τὰ ποτόκια*, ὅπου κατεστάλαζον αἱ ὑποστάθμαι τοῦ ἐλαίου κι ἐμάζωνε τὴν μουργα. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἄκονομε ὄλον τὸ ἐνιαύσιον ἐλαιον τοῦ λυχναρίου της.

Ἄλλὰ τὸ πρῶτιστον εἰσόδημα τῆς θεῖα - Ἀχτίτσας προήρχετο ἐκ τοῦ σταχομαζώματος. Τὸν Ἰούνιον, κατ' ἔτος, ἐπεβιβάζετο εἰς πλοῖον, ἔπλεεν ὑπερπόντιος καὶ διεπεραιοῦτο εἰς Εὐβοίαν. Περιεφρόνησε τὸ ὄνειδιστικὸν ἐπίθετον τῆς « καραβωμένης », ὅπερ ἐσφενδόνιζον ἄλλα γύναια κατ' αὐτῆς, διότι ὄνειδος ἀκόμη ἐθεωρεῖτο τὸ νὰ πλῆν γυνὴ εἰς τὰ πελάγη. Ἐκεῖ, μετ' ἄλλων πτωχῶν γυναικῶν, ἠσχολεῖτο συλλέγουσα τοὺς στάχυν, τοὺς πίπτοντας ἀπὸ τῶν δραγμάτων τῶν θεριστῶν, ἀπὸ τῶν φορτωμάτων καὶ κάρρων. Κατ' ἔτος οἱ χωρικοὶ τῆς Εὐβοίας καὶ τὰ χωριατόπουλα, ἔρριπτον κατὰ πρόσωπον αὐτῶν

τὸ σκῶμμα: « Νά! οἱ φ'στάνες! μᾶς ἦρθαν πάλι οἱ φ'στάνες! ». Ἄλλ' αὕτη ἔκυπτεν ὑπομονητική, σιωπηλή, συνέλεγε τὰ ψιχία ἐκεῖνα τῆς πλουσίας συγκομιδῆς τοῦ τόπου, ἀπήρτιζε τρεῖς ἢ τέσσαρας σάκκους, ὀλόκληρον ἐνιουσίαν ἐσοδείαν δι' ἑαυτὴν καὶ διὰ τὰ δύο ὄρφανά, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἔν τῳ μεταξύ εἰς τὰς φροντίδας τῆς Ζερμπινιώσ, καὶ ἀποπλέουσα ἐπέστρεφεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον χωρίον τῆς.

Πλὴν ἐφέτος, δηλ. τὸ ἔτος ἐκεῖνο, ἀφορία εἶχε μαστίσει τὴν Εὐβοίαν. Ἀφορία εἰς τὸν ἐλαιῶνα τῆς μικρᾶς νήσου, ὅπου κατ'ὥκει ἡ θεὰ -Ἀχτίτσα. Ἀφορία εἰς τὰς ἀμπέλους καὶ εἰς τοὺς ἀραβσιότους, ἀφορία σχεδὸν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ κούμαρα, ἀφορία πανταχῷ.

Εἶτα, ἐπειδὴ οὐδὲν κακὸν ἔρχεται μόνον, βαρὺς χειμῶν ἐνέσκηψεν εἰς τὰ βορειότερα ἐκεῖνα μέρη. Ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου μηνός, χωρὶς σχεδὸν νὸ πνεύση νότος καὶ νὰ πέση βροχή, ἤρχισε νὰ χιονίζη. Μόλις ἔπαυεν εἰς νιφετὸς καὶ ἤρχιζεν ἄλλος. Ἐνίοτε ἔπνεε ξηρὸς βορρᾶς, σφίγγων ἔτι μᾶλλον τὸ χιόνια, τὰ ὁποῖα δὲν ἔλειωναν εἰς τὰ βουνά. « Ἐπερίμεναν ἄλλα ».

Ἡ γραῖα μόλις εἶχε προλάβει νὰ μεταφέρη ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς, ἀπὸ τῶν φαράγγων καὶ δρυμῶν, ἀγκαλίδας τινὰς ξηρῶν ξύλων, ὅσαι μόλις θὰ ἤρκουν διὰ δύο ἐβδομάδας ἢ τρεῖς, καὶ βαρὺς ὁ χειμῶν ἐπέπεσε. Περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου, μόλις ἐπήλθε μικρὰ διακοπὴ καὶ δειλαί τινες ἀκτῖνες ἡλίου ἐπεφάνησαν, ἐπιχρυσοῦσαι τὰς ὑψηλοτέρας στέγας, ἡ θεὰ -Ἀχτίτσα ἔτρεξεν εἰς τὰ « ὀρμάνια »*, ἵνα προλάβη καὶ εἰσκομίση καυσόξυλά τινα. Τὴν ἐπαύριον ὁ χειμῶν κατέσκηψεν ἀγριώτερος. Μέχρι τῶν Χριστουγέννων οὐδεμία ἡμέρα εὐδίας, οὐδεμία γωνία οὐρανοῦ ὄρατῆ, οὐδεμία ἀκτὶς ἡλίου.

Κραταῖος καὶ βαρύπνοος βορρᾶς, « χιονιστῆς », ἐφύσα κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀγίας ἡμέρας. Αἱ στέγαι τῶν οἰκιῶν ἦσαν κατάφορτοι ἐκ σκληρυνθείσης χιόνος. Τὰ συνήθη παίγνια τῶν ὁδῶν καὶ τὰ χιονοβολήματα ἔπαυσαν. Ὁ χειμῶν ἐκεῖνος δὲν ἦτο φιλοπαίγμων. Ἀπὸ τῶν κεράμων τῶν στεγῶν ἐκρέμαντο ὡς ὄριμοι καρποὶ σπιθαμιαία κρύσταλλα, τὰ ὁποῖα οἱ μάγκαὶ τῆς γειτονιάς δὲν εἶχον πλέον ὄρεξιν νὰ τρώγουν.

Τὴν ἐσπέραν τῆς 23 ὁ Γέρος εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὸ σχολεῖον περιχαρῆς, διότι ἀπὸ τῆς αὔριον ἔπαυον τὰ μαθήματα. Πρὶν ξεκρεμάση

τόν « φύλακα » από τῆς μασχάλης του, ὁ Γέρος, πεινασμένος, ἤνοιξε τὸ δουλάπι, ἀλλ' οὐδὲ ψωμὸν ἄρτου εὔρεν ἐκεῖ. Ἡ γραῖα εἶχεν ἐξέλθει, ἴσως πρὸς ζήτησιν ἄρτου. Ἡ ἀτυχῆς Πατρῶνα ἐκάθητο ζαρωμένη πλησίον τῆς ἐστίας, ἀλλ' ἡ ἐστία ἦτο σβεστή. Ἐσκάλιζε τὴν στάκτην, νομίζουσα ἐν τῇ παιδικῇ ἀφελείᾳ τῆς (ἦτο μόλις τετραετὲς τὸ πτωχὸν κοράσιον), ὅτι ἡ ἐστία ἔχει πάντοτε τὴν ιδιότητα νὰ θερμαίνει, καὶ ἄς μὴ καίη. Ἄλλ' ἡ στάκτη ἦτο ὑγρά. Σταλαγοὶ ὕδατος, ἐκ χιόνος τακείσης ἴσως διὰ τινος λαθραίας καὶ παροδικῆς ἀκτίνας ἡλίου, εἶχον ρεῦσει διὰ τῆς καπνοδόχου. Ὁ Γέρος, ὅστις ἦτο ἐπταετῆς μόλις, ἐτοιμὸς νὰ κλαύσῃ, διότι δὲν εὔρισκε ψιχίον τι πρὸς κορεσμόν τῆς πείνης του, ἤνοιξε τὸ μόνον παράθυρον, ἔχον τριῶν σπιθαμῶν μῆκος. Ὁ οἰκίσκος ὄλος, χθαμαλός, ἡμιφάντως, μὲ εἶδος σοφᾶ, εἶχεν ὕψος δύο ἴσως ὀργυιῶν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέχρι τῆς ὀροφῆς.

Ὁ Γέρος ἀνεβίβασε σκαμνίον τι ἐπὶ τοῦ λιθίνου ἐρείσματος τοῦ παραθύρου, ἀνέβη ἐπὶ τοῦ σκαμνίου, ἐστηρίχθη διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ τοῦ παραθυροφύλλου, ἀνοικτοῦ, ἐστυλώθη μετὰ τόλμης πρὸς τὴν ὀροφήν, ἀνέτεινε τὴν δεξιὰν καὶ ἀπέσπασεν ἐν κρύσταλλον ἐκ τῶν κοσμούντων τοὺς « σταλαμοὺς » τῆς στέγης. Ἦρχισε νὰ τὸ ἐκμυζᾷ βραδέως καὶ ἡδονικῶς, καὶ ἔδιδε καὶ εἰς τὴν Πατρῶναν νὰ φάγῃ. Ἐπείνων τὰ κακόμοιρα. .

Ἡ γραῖα Ἀχτίτσα ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον φέρουσα πρᾶγμα τι τυλιγμένον εἰς τὸν κόλπον τῆς. Ὁ Γέρος, ὅστις ἐγνώριζεν ἐκ τῆς παιδικῆς του πείρας, ὅτι ποτὲ ἄνευ αἰτίας δὲν ἐφούσκωναν οἱ κόλποι τῆς μάμμης του, ἀναπηδήσας ἔτρεξεν εἰς τὸ στῆθός τῆς, ἐνέβαλε τὴν χεῖρα καὶ ἀφῆκε κραυγὴν χαρᾶς. Τεμάχιον ἄρτου εἶχεν « οἰκονομήσει » καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἢ καλή, καίτοι ὀλίγον αὐστηρά, μάμμη, τίς οἶδεν ἀντὶ ποίων ἐξευτελισμῶν καὶ διὰ πόσων ἐκλιπαρήσεων !

Καὶ τί δὲν ἤθελεν ὑποστῆ, πρὸ ποίας θυσίας ἡδύνατο νὰ ὀπισθοδρομήσῃ διὰ τὴν ἀγάπην τῶν δύο τούτων παιδιῶν, τὰ ὅποια ἦσαν δις παιδία δι' αὐτήν, καθόσον ἦσαν τέκνα τοῦ τέκνου τῆς ! Ἐν τούτοις δὲν ἤθελε νὰ δεικνύῃ αὐτοῖς μεγάλην ἀδυναμίαν καὶ « ἡμερο μάτι δὲν τοὺς ἔδιδε ». Ἐκάλει τὸν ἄρρενα « Γέρον », διότι εἶχε τὸ ὄνομα τοῦ ἀληθοῦς Γέρου τῆς, τοῦ μακαρίτου μπάρμπα - Μιχαλιοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα τῆς ἐπόνει ν' ἀκούσῃ ἢ νὰ προφέρῃ. Τὸ ταλαίπωρον τὸ θῆλυ τὸ ἐκάλει Πατρῶναν θωπευτικῶς, καὶ ὀλίγον « σὰν ἀρχοντοξε-

πεςμένη πού ἦτον », μὴ ἀνεχομένη νὰ ἀκούη τὸ Ἄργυρά, τὸ ὄνομα τῆς κόρης της, ὅπερ ἐδόθη ὡς κληρονομία εἰς τὸ ὄρφανόν, λεχοῦς θανούσης ἐκείνης. Πλήν τοῦ ὑποκορισμοῦ τούτου οὐδεμίαν ἄλλην ἐπιδεικτικὴν τρυφερότητα ἀπένεμεν εἰς τὰ δύο πτωχὰ πλάσματα, ἀλλὰ μᾶλλον πρακτικὴν ἀγάπην καὶ προστασίαν.

Ἡ ταλαίπωρος γραῖα ἔστρωσε διὰ τὰ δύο ὄρφανά, ἵνα κοιμηθῶσιν, ἀνεκλίθη καὶ αὐτὴ πλησίον των, τοῖς εἶπε νὰ φυσησωσιν ὑποκάτω τοῦ σκεπάσματός των, διὰ νὰ ζεσταθοῦν, τοῖς ὑπεσχέθη, ψευδομένη, ἀλλ' ἐλπίζουσα νὰ ἐπαληθεύσῃ, ὅτι αὔριον ὁ Χριστὸς θὰ φέρῃ ξύλα καὶ ψωμί καὶ μίαν χύτραν κοχλάζουσαν ἐπὶ τοῦ πυρός, καὶ ἔμεινεν ἄυπνος πέραν τοῦ μεσονυκτίου, ἀναλογιζομένη τὴν πικρὰν τύχην της. —

Τὸ πρωὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν (ἦτο παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων) ὁ παπα - Δημήτρης, ὁ ἐνορίτης της, ἐπαρουσιάσθη αἴφνης εἰς τὴν θύραν τοῦ πενιχροῦ οἰκίσκου.

— Καλῶς τὰ δέχθης, τῆς εἶπε μειδιῶν.

« Καλῶς τὰ δέχθη » αὐτὴ ! Καὶ ἀπὸ ποῖον ἐπερίμενεν τίποτε ;

— Ἐλαβα ἓνα γράμμα διὰ σέ, Ἄχτίτσα, προσέθηκεν ὁ ἱερεὺς τινάστων τὴν χιόνα ἀπὸ τὸ ρᾶσον καὶ τὸ σάλι του.

— Ὅριστε, δέσποτα ! Καὶ μακάρι ἔχω καὶ φωτιά, ἐπιθύρισε πρὸς εαυτήν, ἥ τὸ γλυκὸ καὶ τὸ ρακὶ νὰ τὸν φιλέσω ;

Ὁ ἱερεὺς ἀνέβη τὴν τετράβαθμον κλίμακα καὶ ἐλθὼν ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ σκαμνίου. Ἠρεύνησε δὲ εἰς τὸν κόλπον του καὶ ἐξήγαγε μέγαν φάκελον μὲ πολλὰς καὶ ποικίλας σφραγίδας καὶ γραμματόσημα.

— Γράμμα, εἶπες, παπαῶ, ἐπανέλαβεν ἡ Ἄχτίτσα, μόλις τότε ἀρχίσασα νὰ ἐννοῆ τί τῆς ἔλεγεν ὁ ἱερεὺς.

Ὁ φάκελος, ὃν εἶχεν ἐξαγάγει ἀπὸ τοῦ κόλπου του, ἐφαίνετο ἀνοικτὸς ἀπὸ τὸ ἐν μέρος.

— Ἀπόψε ἔφθασε τὸ βαπόρι, εἶπεν ὁ ἐφημέριος· ἐμένα μοῦ τὸ ἔφεραν τώρα, μόλις ἔβγαινα ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν.

Καὶ ἐνθεις τὴν χεῖρα ἔσω τοῦ φακέλου ἐξήγαγε διπλωμένον χαρτίον.

— Τὸ γράμμα εἶναι πρὸς ἐμέ, προσέθηκεν, ἀλλὰ σὲ ἀποβλέπει.

— Ἐμένα ; ἐμένα ; ἐπανέλαβεν ἔκπληκτος ἡ γραῖα.

Ὁ παπα - Δημήτρης ἐξεδίπλωσε τὸ χαρτίον.

— Εἶδεν ὁ Θεὸς τὸν πόνον σου καὶ σοῦ στέλλει μικρὰν βοήθειαν,

εἶπεν ὁ ἀγαθὸς ἱερεὺς. Ὁ γυῖός σου σοῦ γράφει ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν.

— Ἀπ' τὴν Ἀμέρিকা ; Ὁ Γιάννης ! Ὁ Γιάννης μὲ θυμῆθηκεν ; ἀνέκραξε περιχαρῆς, ποικύσα τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἢ γραῖα. Καὶ εἶτα προσέθηκε :

— Δόξα σοι ὁ Θεός !

Ὁ ἱερεὺς ἔβαλε τὰ γυαλιά του καὶ ἔδοκίμασε ν' ἀναγνώσῃ.

— Εἶναι κακογραμμένα κι ἐγὼ δυσκολεύομαι νὰ διαβάσω αὐτὲς τὶς τζίφρες ποὺ ἔβγαλαν τώρα, ἀλλὰ θὰ προσπαθῆσω νὰ βγάλω μὲν νόημα.

Καὶ ἤρχισε μετὰ δυσκολίας καὶ σκοντάπτων συχνὰ ν' ἀναγινώσκῃ :

« Παπα - Δημήτρη, τὸ χέρι σοῦ φιλῶ. Πρῶτον ἐρωτῶ διὰ τὸ αἴσιον κλπ. κλπ. Ἐγὼ λείπω πολλὰ χρόνια καὶ δὲν ἤξεύρω αὐτοῦ τί γίνονται, οὔτε ἂν ζοῦν ἢ ἀπέθαναν. Εἶμαι εἰς μακρινὸν μέρος, πολὺ βαθιά, εἰς τὸν Παναμαῦν, καὶ δὲν ἔχω καμμίαν συγκοινωνίαν μὲ ἄλλους πατριῶτες, ποὺ εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Πρὸ τριῶν χρόνων ἀντάμωσα τὸν (δεῖνα) καὶ τὸν (δεῖνα), ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἔλειπαν χρόνους πολλοὺς καὶ δὲν ἤξευραν τί γίνεται εἰς τὸ σπίτι μας.

» Ἐὰν ζῆ ὁ πατέρας ἢ ἡ μητέρα μου, εἶπέ τους νὰ μὲ συγχωρήσουν, διότι διὰ καλὸ πάντα πασχίζει ὁ ἄνθρωπος καὶ εἰς κακὸ πολλές φορές βγαίνει. Ἐγὼ ἀρρώστησα δυὸ φορές ἀπὸ κακὲς ἀσθένειες τοῦ τόπου ἐδῶ καὶ ἔκαμα πολὺν καιρὸν εἰς τὰ σπιτάλια*. Τὰ ὅ,τι εἶχα καὶ δὲν εἶχα ἐπῆγαν εἰς τὴν ἀσθένειαν καὶ μόλις ἐγλύτωσα τὴν ζωὴν μου. Εἶχα ὑπανδρευθῆ πρὸ δέκα χρόνων κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου ἐδῶ, ἀλλὰ τώρα εἶμαι ἀπόχηρος καὶ ἄλλο καλύτερον δὲν ζητῶ παρὰ νὰ πιάσω ὀλίγα χρήματα νὰ ἔλθω εἰς τὴν πατρίδα, ἂν προφθάσω τοὺς γονεῖς μου νὰ μ' εὐλογήσουν. Καὶ νὰ μὴ ἔχουν παράπονον εἰς ἐμέ, διότι ἔτσι θέλει ὁ Θεὸς καὶ δὲν ἠμποροῦμε ἐμεῖς νὰ πᾶμε κόντρα. Καὶ νὰ μὴ βαρυγνωμοῦν, διότι, ἂν δὲν εἶναι θέλημα Θεοῦ, δὲν μπορεῖ ἄνθρωπος νὰ προκόψῃ.

» Σοῦ στέλλω ἐδῶ ἔσωκλείστως ἓνα συνάλλαγμα ἐπ' ὀνόματί σου, νὰ ὑπογράψῃς ἢ ἀγιωσύνη σου, καὶ νὰ φροντίσουν νὰ τὸ ἐξαργυρώσουν ὁ πατέρας ἢ ἡ μητέρα, ἐὰν ζοῦν. Καὶ ἂν, ὃ μὴ γένοιτο, εἶναι ἀποθαμένοι, νὰ τὸ ἐξαργυρώσῃς ἢ ἀγιωσύνη σου, νὰ δώσῃς εἰς κανέναν ἀδελφὸ μου, ἐὰν εἶναι αὐτοῦ, ἢ εἰς κανὲν ἀνίψι μου καὶ εἰς ἄλλα πτωχά. Καὶ νὰ κρατήσῃς καὶ ἡ ἀγιωσύνη σου, ἐὰν οἱ γονεῖς

μου εἶναι ἀποθαμένοι, ἐν μέρος τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ διὰ τὰ σαρανταλεί-
τουργα...»...

Πολλὰ ἔλεγεν ἡ ἐπιστολή αὕτη καὶ ἐν σπουδαῖον παρέλειπε.
Δὲν ἀνέφερε τὸ ποσὸν τῶν χρημάτων, δι' ὅσα ἦτο ἡ συναλλαγμα-
τική. Ὁ παπα - Δημήτρης, παρατηρήσας τὸ πρᾶγμα, ἐξέφερε τὴν
εἰκασίαν, ὅτι ὁ γράψας τὴν ἐπιστολήν, λησμονήσας, ὅτι εἶχεν ὀρίσει τὸ
ποσὸν τῶν χρημάτων παραπάνω, ἐνόμισε περιττὸν νὰ τὸ ἐπανα-
λάβῃ παρακατιῶν, διὸ καὶ ἔλεγε « τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ ».

Ἐν τούτοις ἄφατος ἦτο ἡ χαρὰ τῆς Ἀχτίτσας, λαβούσης μετὰ
τόσα ἔτη εἰδήσεις περὶ τοῦ υἱοῦ της. Ὡς ὑπὸ τέφραν κοιμώμενος ἀπὸ
τόσων ἐτῶν ὁ σπινθὴρ τῆς μητρικῆς στοργῆς ἀνέθορον ἐκ τῶν σπλάγ-
χων εἰς τὸ πρόσωπόν της καὶ ἡ γεροντική, ρικνὴ* καὶ ἐρρυτιδωμένη
ὄψις της ἠγλαίσθη μὲ ἀκτῖνα νεότητος καὶ καλλονῆς.

Τὰ δύο παιδιά, ἂν καὶ δὲν ἐνόουν περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἰδόντα τὴν
χαρὰν τῆς μάμμης των, ἤρχισαν νὰ χοροπηδῶσιν. —

Ὁ κύρ - Μαργαρίτης δὲν ἦτο ἰδίως προεξοφλητῆς, ἢ τοκιστῆς, ἢ
ἔμπορος, ἦτον ὅλα αὐτὰ ὁμοῦ. Ἐνα φόρον ἐπιτηδεύματος ἐπλήρωνεν,
ἀλλ' ἔκαμνε τρεῖς τέχνας.

Ἡ γραῖα - Ἀχτίτσα, εἰς φοβερὰν διατελοῦσα ἔνδειαν, ἔλαβε τὸ
παρὰ τοῦ υἱοῦ της ἀποσταλὲν γραμμάτιον, ἐφ' οὗ ἐφαίνοντο γράμ-
ματα κόκκινα καὶ μαῦρα, ἄλλα ἐντυπτα καὶ ἄλλα χειρόγραφα, ἐξ ὧν
δὲν ἐνόει τίποτε οὔτε ὁ γηραιὸς ἐφημέριος, οὔτε αὐτή, καὶ μετέβη
εἰς τὸ μαγαζὶ τοῦ κύρ - Μαργαρίτη.

Ὁ κύρ - Μαργαρίτης ἐρρόφησε δραγμίδα ταμβάκου, ἐτίναξε τὴν
βράκαν του, ἐφ' ἧς ἐπιπτε πάντοτε μέρος ταμβάκου, κατεβίβασε μέχρι
τῶν ὀφρῶν τὴν σκούφιαν του, ἔβαλε τὰ γυαλιά του, καὶ ἤρχισε νὰ
ἐξετάζῃ διὰ μακρῶν τὸ γραμμάτιον.

— Ἐρχεται ἀπ' τὴν Ἀμερική; εἶπε. Σ' ἐθυμήθηκε, βλέπω, ὁ γυιὸς
σου. Μπράβο, χαίρομαι.

Εἶτα ἐπανέλαβεν:

— Ἐχει τὸν ἀριθμὸν 10, ἀλλὰ δὲν ξέρομε τί εἶδους μονέδα νὰ εἶναι,
δέκα σελλίνια, δέκα ρούπιες*, δέκα κολονᾶτα* ἢ δέκα...

Διεκόπη, παρ' ὀλίγον νὰ ἔλεγε « δέκα λίρες ».

— Νὰ φωνάξουμε τὸ δάσκαλο, ἐμούρμουρισεν ὁ κύρ - Μαργαρίτης*
ἴσως ἐκεῖνος ξεῦρει νὰ τὸ διαβάσῃ. Τί γλώσσα εἶναι τάχα;

Ὁ ἑλληνοδιδάσκαλος, ὅστις ἐκάθητο εἰς παράπλευρον καφενεῖον, παρακληθεὶς μετέβη εἰς τὸ μαγαζὶ τοῦ κύρ-Μαργαρίτη. Εἰσήλθεν, ἔλαβε τὸ γραμμάτιον, παρεκάλεσε τὸν κύρ-Μαργαρίτην νὰ τοῦ δανείσῃ τὰ γυαλιά του καὶ ἤρχισε νὰ συλλαβίσῃ τοὺς λατινικοὺς χαρακτῆρας.

— Πρέπει νὰ εἶναι ἀγγλικά, εἶπεν, ἐκτὸς ἂν εἶναι γερμανικά. Ἐπὶ τοῦ ἔρχεται αὐτὸ τὸ δελτάριον ;

— Ἐπὶ τὴν Ἀμερική, κύρ-δάσκαλε, εἶπεν ἡ θεὰ -Ἀχτίτσα.

— Ἐπὶ τὴν Ἀμερικὴν ; τότε θὰ εἶναι ἀγγλικόν.

Καὶ ταῦτα λέγων προσεπάθει νὰ συλλαβίσῃ τὰς λέξεις : TEN POUNDS STERLING, ἃς ἔφερε χειρογράφους ἢ ἐπιταγή.

— STERLING, εἶπε. STERLING θὰ σημαίνῃ τάληρον, πιστεύω. Ἡ λέξις φαίνεται νὰ εἶναι τῆς αὐτῆς ἐτυμολογίας, ἀπεφάνθη δογματικῶς.

Καὶ ἐπέστρεψε τὸ γραμμάτιον εἰς χεῖρας τοῦ κύρ-Μαργαρίτη.

— Αὐτὸ θὰ εἶναι, εἶπε, καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει ἐπὶ τῆς κεφαλίδος ὁ ἀριθμὸς 10, θὰ εἶναι χωρὶς ἄλλο γραμμάτιον διὰ δέκα τάληρα. Τὸ κάτω-κάτω, ὀφείλω νὰ σοῦ εἶπω, ὅτι δὲν γνωρίζω ἀπὸ χρηματιστικά. Εἰς ἄλλα ἡμεῖς ἀσχολούμεθα οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐπειδὴ ἠσθάνθη ψῆχος εἰς τὸ πλακόστρωτον καὶ κατάψυχρον μαγαζίον τοῦ κύρ-Μαργαρίτη, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ καφενεῖον, ἵνα θερμανθῇ.

Ὁ κύρ-Μαργαρίτης εἶχεν ἀρχίσει νὰ τρίβῃ τὰς χεῖρας καὶ κάτι ἐφαίνετο σκεπτόμενος.

— Τώρα, τί τὰ θέλεις, εἶπε στραφεὶς πρὸς τὴν γραῖαν. Οἱ καιροὶ εἶναι δύσκολοι, μεγάλα κεσάτια*. Νὰ τὸ ἴπρω, νὰ σοῦ τὸ ἐξαργυρώσω, ἔξέρω πὼς εἶναι σίγουρος ὁ παρᾶς μου, ξέρω ἂν δὲν εἶναι καὶ ψεύτικο ; Ἐπὶ κεῖ κάτω, ἔπ' τὸν χαμένον κόσμον, περιμένεις ἀλήθεια ; Ὅλες οἱ ψευτιές, οἱ καλπουζανιές*, ἀπὸ κεῖ μᾶς ἔρχονται. Γυρίζουν τόσα χρόνια οἱ σουρτούκηδες* (μὲ συγχωρεῖς, δὲν λέγω τὸν γυιό σου), ἐκεῖ πού ψήνει ὁ ἥλιος τὸ ψωμί, καὶ δὲν νοιάζονται νὰ στέλλουν ἕναν παρά, ἕνα σωστὸν παρά, μονάχα στέλλουν παλιόχαρτα.

Ἐφερε δύο βόλτες περὶ τὸ τεράστιον λογιστήριόν του καὶ ἐπανάλαβε.

— Καὶ δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα αὐτό, νὰ σὲ χαρῶ, εἶναι δέκα τάλαρα. Νὰ εἶχα δέκα τάλαρα ἐγώ, παντρευόμουν.

Εἶτα ἐξηκολούθησε :

— Μὰ τί νὰ σοῦ πῶ ; σέ λυποῦμαι πού εἶσαι καλή γυναῖκα, κι ἔχεις κι ἐκεῖνα τὰ ὄρφανά. Νὰ κρατήσω ἐγὼ ἐνάμισυ τάλαρο διὰ τοὺς κινδύνους πού τρέχω, καὶ γιὰ τὰ ὀκτώμισυ πλιά... Καὶ γιὰ νᾶμαστε σίγουροι, μὴ γυρεύης κολουᾶτα*, νὰ σοῦ δώσω πεντόφραγκα, γιὰ νᾶμαστε μέσα... Ὀκτώμισυ πεντόφραγκα, λοιπόν... Ἄ ! ξέχασα...

Τούναντιόν δὲν εἶχε ξεχάσει· ἀπ' ἀρχῆς τῆς συνεντεύξεως, αὐτὸ ἐσκέπτετο.

— Ὁ συχωρεμένος ὁ Μιχαλιὸς κάτι ἔκανε νὰ μοῦ δίνη, δὲν θυμοῦμαι τώρα...

Καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ λογιστήριόν του.

— Μὰ κι ἐκεῖνος ὁ τελμπεντέρης* ὁ γαμβρός σου μοῦ ἔφαγε δύο τάλαρα, θαρρῶ...

Καὶ ὠπλίσθη μὲ τὸ πελώριον κατάστιχόν του.

— Εἶναι δίκιο νὰ τὰ κρατήσω... ἐσένα, ὅσα σοῦ δώσω, θὰ σοῦ φανοῦν χάρισμα.

*Ἦνοιξε τὸ κατάστιχον.

Αἱ κατάπυκνοι καὶ μυροβολοῦσαι σελίδες τοῦ καταστίχου τούτου ὠμοιοῶζον μὲ πίονας* ἀγρούς, μὲ γῆν ἀγαθὴν. Ὅ,τι ἔσπειρέ τις ἐν αὐτῷ, ἔκαρποφέρει πολλαπλασιῶς. Ἦτο, ὡς νὰ ἔκοπτε τις τὰ φύλλα τοῦ δενδρυλλίου, ἐκάστοτε ὅτε ἐγίνετο ἐξόφλησις κονδυλίου τινός, ἀλλ' ἢ ρίζα ἔμενεν ὑπὸ τὴν γῆν, μέλλουσα καὶ πάλιν ν' ἀναβλαστήσῃ.

Ὁ κύρ - Μαργαρίτης εὗρε παρευθὺς τοὺς δύο λογαριασμούς.

— Ἐννιά καὶ δεκαπέντε μοῦ χρωστοῦσεν ὁ μακαρίτης ὁ ἄνδρας σου, εἶπε, καὶ τὰ δυὸ τάλαρα δανεικὰ κι ἀγύριστα τοῦ γαμβροῦ σου γίνονται...

Καὶ λαβὼν κάλαμον ἤρχισε νὰ ἐκτελῇ τὴν πρόσθεσιν πρῶτον καὶ τὴν ἀναγωγὴν τῶν ταλήρων εἰς δραχμάς, εἶτα τὴν ἀφαίρεσιν ἀπὸ τοῦ ποσοῦ τῶν δέκα γαλλικῶν ταλήρων.

— Κάνει νὰ σοῦ δίνω., ἤρχισε νὰ λέῃ ὁ κύρ - Μαργαρίτης.

Τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ εἰσήλθε νέον πρόσωπον.

Ἦτον ἔμπορος Συριανός, παρεπιδημῶν δι' ὑποθέσεις εἰς τὴν μικρὰν νῆσον. Ἄμα εἰσελθὼν διηυθύνθη μετὰ μεγίστης ἐλευθερίας καὶ θάρρους εἰς τὸ λογιστήριον, ὅπου ἴστατο ὁ κύρ - Μαργαρίτης.

— Τί ἔχουμε, κύρ - Μαργαρίτη ; Τ' εἶν' αὐτό ; εἶπεν, ἰδὼν πρό-

χειρον ἐπὶ τοῦ λογιστηρίου τὸ γραμμάτιον τῆς πτωχῆς γραίας.

Καὶ λαβὼν τοῦτο εἰς χεῖρας :

— Συναλλαγματικὴ διὰ δέκα ἀγγλικὰς λίρας ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν, εἶπε καθαρᾷ τῇ φωνῇ, ποῦ εὐρέθη ἐδῶ ; Κάμνεις καὶ τέτοιες δουλειές, κύρ - Μαργαρίτη ;

— Γιὰ δέκα λίρας ! ἐπανέλαβεν αὐθορμήτως ἡ Ἀχτίτσα, ἀκούσασα εὐκρινῶς τὴν λέξιν.

— Ναί, διὰ δέκα ἀγγλικὰς λίρας, εἶπε καὶ πάλιν στραφεὶς πρὸς αὐτὴν ὁ Ἑρμουπολίτης. Μήπως εἶναι δικό σου ;

— Μάλιστα.

Ἡ θειᾶ - Ἀχτίτσα, ἐν καταφάσει ἔλεγε πάντοτε ναί, ἀλλὰ νῦν ἠπόρει καὶ αὐτή, πῶς εἶπε « μάλιστα » καὶ ποῦ εὔρε τὴν λέξιν ταύτην.

— Γιὰ δέκα ναπολεόνια* θὰ εἶναι ἴσως, εἶπε δάκνων τὰ χεῖλη ὁ κύρ - Μαργαρίτης.

— Σοῦ λέγω διὰ δέκα ἀγγλικὰς λίρας, ἐπανέλαβε καὶ αὖθις ὁ Συριανὸς ἔμπορος. Παίρνεις ἀπὸ λόγια ;

Καὶ ἔρριψε δεύτερον μακρὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ γραμματίου.

— Εἶναι σίγουρος παρᾶς, σοῦ λέγω. Θὰ τὸ ἐξοφλήσης ἢ τὸ ἐξοφλῶ ἀμέσως ;

Καὶ ἔκαμε κίνημα διὰ νὰ ἐξαγάγῃ τὸ χρηματοφυλάκιόν του.

— Μπορεῖ νὰ τὸ πάρῃ κανεὶς γιὰ ἑννέα λίρας... γαλλικῆς, εἶπε διατάζων ὁ κύρ - Μαργαρίτης.

— Γαλλικῆς ;... τὸ παίρνω ἐγὼ διὰ ἑννέα ἀγγλικῆς.

Καὶ στρέψας ὀπισθεν τὸ φύλλον τοῦ χάρτου, εἶδε τὴν ὑπογραφήν, ἣν εἶχε βάλει ὁ ἀγαθὸς ἱερεὺς, παρέβαλεν αὐτὴν μὲ τὸ ὄνομα, τὸ φερόμενον ἐν τῷ κειμένῳ, καὶ τὴν εὔρε σύμφωνον καί, ἀνοιξάς τὸ χρηματοφυλάκιον, ἐμέτρησεν εἰς τὴν χεῖρα τῆς θειᾶ - Ἀχτίτσας καὶ πρὸ τῶν ἐκθάμβων ὀφθαλμῶν αὐτῆς, ἑννέα στιλπνοτάτας ἀγγλικὰς λίρας.

Καὶ ἰδοὺ διατὶ ἡ πτωχὴ γραῖα ἐφόρει τῇ ἡμέρᾳ τῶν Χριστουγέννων καινουργῆ « ἄδολην » μανδήλαν, τὰ δὲ δύο ὄρφανὰ εἶχον καθαρὰ ὑποκαμισάκια διὰ τὰ ἰσχνὰ μέλη των καὶ θερμὴν ὑπόδησιν διὰ τοὺς παγωμένους πόδας των.

« Τὰ Ἄπαντα », τ. 3

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Δδαιω

6. ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΑΚΗΣ

Διευατορι εδμο
εξουτου Κορα
703

Ὁ μέγας εὐεργέτης Ἰωάννης Βαρβάκης ἐγεννήθη εἰς τὰ Ψαρά κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Νεώτατος ἐγένετο πλοίαρχος καὶ ἐπολέμησε μετὰ τοῦ ἰδιοκτῆτου πλοίου του ἥρωικῶς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770. Μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) κατάρθρωσε μετὰ πολλὰς περιπετείας νὰ καταφύγῃ εἰς Ὀδησσόν, ὅπου περὶ διήνησε τὴν τεραστίαν ἀπόστασιν μέχρι Πετρούπολεως, διὰ νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν αὐτοκράτειραν. Ἡ Αἰκατερίνη Β' ἐβοήθησε τὸν Βαρβάκην διὰ χιλίων φλωρίων εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν μεγάλων πρὸς τὴν Ρωσίαν ὑπηρεσιῶν του καὶ μὲ τὴν ἄδειαν τῆς ἀλιείας εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν. Ἐκεῖ ἐθριάμβευσε τὸ ἐπιχειρηματικὸν δαιμόνιον του καὶ ταχέως ἔγινε πλουσιώτατος ἀλλὰ καὶ μέγας εὐεργέτης τῶν Ἑλληνικῶν παροικιῶν καὶ τῶν ἐντοπιῶν Ρώσων, ἰδίως εἰς Ἀστραχάν καὶ Ταϊγά-νιον, ὅπου τελικῶς ἐγκατεστάθη.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ὑπερεβδομηκοντούτης ὧν ὁ Βαρβάκης, δὲν ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ν' ἀγωνισθῇ σωματικῶς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὅμως ἔπαυσε νὰ κινῆ κατὰ τὴν παροιμίαν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις πρὸς εὐόδωσιν αὐτοῦ· καὶ πρῶτον μὲν πάντων ἐξώπλισε καὶ ἐφωδίασε διὰ τῶν ἀναγκαίων ἀπαντας τοὺς εὐρεθέντας ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Ταϊγανίου Ἑλληνας ἢ ἄλλους, προθύμους νὰ συμμεθέξωσι, καὶ ἔπεμψεν εἰς τὰς ἡγεμονίας νὰ συναγωνισθῶσιν ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην. Μόλις δὲ μαθὼν τὰς ἐν Ἑλλάδι αἰχμαλωσίας καὶ πεισθεὶς ὅτι ἐν τοῖς πατριαρχείοις καὶ μετὰ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Γρηγορίου ἐλαμβάνετο ἢ αὐτὴ ὑπὲρ τῶν καταδυναστευομένων καὶ αἰχμαλωτιζομένων πρόνοια, ἔπεμψεν εἰς παραλαβὴν τοῦ Πατριάρχου ἑκατὸν χιλιάδας ρούβλια, ἵνα χρησιμεύωσι πρὸς ἐξαγορὰν αἰχμαλώτων· συνάμα δὲ ἔπεμψεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα καὶ φορτία ὀλόκληρα σίτου· τινὰ μὲν εἰς παραλαβὴν τῶν συγγενῶν του, τινὰ δὲ ἀπ' εὐθείας εἰς παραλαβὴν τῆς δημογεροντίας, ἵνα χρησιμεύσωσι πρὸς διατροφήν τοῦ ἀγῶνος· ἅπασ δ' ἔπεμψε καὶ φορτίον πυρίτιδος. Ἄλλ' ἀγὼν, διαρκέσας τοσαῦτα ἔτη καὶ τοσαύτας σχῶν περιπετείας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ λάβῃ καὶ ἄλλας, μεγάλας μάλιστα, ἀνάγκας· ἐν μῆ τῶν περιπετειῶν τούτων συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς περιστατικόν, ἐμφαίνον τὸν μέγαν πατριωτισμὸν καὶ τὴν ἄκραν ἀγαθότητα τοῦ Βαρβάκη.

Ἀναγκαῖον ἐθεωρήθη νὰ ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος· ἀλλ' οἱ ναῦται ἐδή-

λωσαν ὅτι ἄνευ χρημάτων δὲν ἐκπλέουσι· χρήματα δὲ οὐδαμοῦ ὑπῆρχον, πλὴν τῶν τοῦ Βαρβάκη παρά τινι συγγενεῖ του· οὗτος μὲν, αἰτήθεις παρά τῆς δημογεροντίας, ἠρνήθη δικαιολογούμενος ὅτι τὰ χρήματα εἶναι τοῦ Βαρβάκη· αὕτη δὲ ἐν τῷ δικαίωματι τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τῆς ἀνάγκης παρεβίασε τὸν οἶκον καὶ τὸ ταμεῖον τοῦ συγγενοῦς τοῦ Βαρβάκη καὶ ἔλαβεν ὅσα εὔρε χρήματα· ὁ συγγενὴς πα-

ρεπρονέθη πικρότατα κατὰ τῆς διαγωγῆς ταύτης τῆς δημογεροντίας εἰς τὸν Βαρβάκη καὶ ἔξητεῖτο τρόπον τινὰ ἱκανοποίησιν. Ἄλλ' ὁ ἀγαθὸς πατριώτης, ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολήν, ἀντὶ παντός ἄλλου, παρήγγειλεν εἰς τὸν συγγενῆ του νὰ σπεύσῃ νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐχαρίστησιν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Βαρβάκη εἰς τὴν δημογεροντίαν, δι' ἣν λαμβάνει πρόνοιαν πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

Ἄλλὰ δυστυχῶς αἱ ἐλπίδες τοῦ Βαρβάκη κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔματαιώθησαν. Ἐν Βιέννῃ δ' εὐρισκόμενος οὗτος ἔμαθε τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν· τότε δὲ δὲν ἤκουσεν οὔτε τὰς ἐκ τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ἐν Ῥωσίᾳ θέσεως ἐπιβελ-

λομένας ἀξιώσεις, οὔτε τὴν ἐκ τῶν γηρατειῶν φυσικὴν ἀδυναμίαν· ἀλλ' ὅλος αἰσθημα καὶ ὅλος καρδία γενόμενος, ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς Τεργέστην· ἐκεῖθεν δέ, φορτώσας πλοῖα ὀλόκληρα μὲ ἐνδύματα καὶ τροφάς, ἐξέπλευσεν εἰς τὴν χώραν τῆς καταστροφῆς, ἵνα ἐπιχύσῃ τοῦλάχιστον ὅσον ἠδύνατο βάλσαμον εἰς τὰς ἐκ ταύτης προξενηθείσας οὐλὰς· ἀλλὰ ποῦ ν' ἀποβιβάσθῃ; Τὰ Ψαρά, ὡς γνωστόν, ἐπὶ μὲν τῆς ἐλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἶχον μεταβληθῆ εἰς πραγματικὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τῆς ἀνακτίσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετεσχηματίσθησαν εἰς φρικτὴν ἔρημον, ἀναπολοῦσαν μόνον ὅσον ἐνδόξους τόσον καὶ σπαραξικαρδίους σκηνάς.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν τότε ἀπεβιβάσθη ὁ Βαρβάκης εἰς Μονεμβασίαν· ἐκεῖ δὲ οὔτε στιγμήν ἀπώλεσε· τὴν χεῖρα ἀείποτε εἰς τὸ βαλλάντιον ἔχων, ἔσπευδε τινῶν μὲν, καθ' ἑκατοντάδας, νὰ προμη-

θεύση ἐνδύματα, τινῶν δὲ ἄλλων, κατὰ χιλιάδας νὰ οἰκονομήσῃ τροφὰς ἢ ὑποδήματα ἢ ὄπλα ἢ πολεμοφόδια καί, ὡς εἶπεῖν, τῶν πάντων ἦτο ἠναγκασμένος νὰ προμηθεύσῃ τὰ πάντα ὁ Βαρβάκης. Τῷ ὄντι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἅπαντες οἱ ἐν Μονεμβασίᾳ τῶν πάντων εἶχον ἀνάγκη καὶ εἰς ἅπαντα ἐπέχυσαν ἱαματικὸν βάλσαμον αἰ εὐεργετικά χεῖρες τοῦ Βαρβάκη· ἐν μόνον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ θεραπεύσωσιν αὐταὶ ν' ἀποδώσωσι δηλαδὴ τέκνα εἰς τὰς μητέρας· υἱοὺς εἰς τοὺς πατέρας· ἀδελφὰς εἰς τοὺς ἀδελφοὺς· συζύγους εἰς τοὺς συζύγους· πατέρας εἰς τὰ τέκνα· καὶ τὰ Ψαρὰ εἰς τοὺς Ψαριανοὺς. Τὰ μὲν τούτων κατεβρόχθισαν, ὡς γνωστὸν, τὰ κήτη τῆς θαλάσσης· τοὺς δὲ ἀγωνιζομένους υἱοὺς τῶν πατέρων διέβρωσαν αἱ φλόγες· αἱ δὲ περισωθεῖσαι ἀδελφαὶ τῶν ἀδελφῶν ἀπῆχθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν· οἱ δὲ γέροντες πατέρες τῶν τέκνων ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα· καὶ τὰ Ψαρὰ τελευταῖον εἶχον μετασχηματισθῆ, ὅπως περιγράφει αὐτὰ ὁ ποιητὴς Σολωμός.

Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη
περπατῶντας ἢ Δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ
γενομένο ἀπὸ λίγα χορτάρια,
ποῦ εἶχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ.

Ἄλλὰ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Βαρβάκης κατ' ἔναντι τοιούτων καὶ τοσοῦτων συμφορῶν ; Πλὴν ἄλλ' ὁμως οὐδενὸς ἐκ τῶν ἐνότων ἐφέισθη. Μόλις ἀναπνεύσας ἐν Μονεμβασίᾳ ἐκ τοῦ ὄλως φιλανθρωπικοῦ τούτου καθήκοντος, ἔσπευσεν εἰς Ναύπλιον, ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ἐδήλωσεν ὅτι καταθέτει εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Ρωσίας ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων πρὸς σύστασιν καὶ διατήρησιν ἐνὸς κεντρικοῦ σχολείου. Ἄπαντα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα ἀφορῶντα τὸν Βαρβάκην προτιμῶμεν νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα κατὰ λέξιν, ὅπως περιέγραψεν αὐτὰ ὁ ναύαρχος Νικόδημος, μέλος καὶ πρόεδρος ὦν, νομίζομεν, τῆς ὑφισταμένης ἐπιτροπῆς, τῆς μεριμνώσης περὶ τῶν Βαρβακείων κληροδοτήματων.

« Τὸ Βουλευτικὸν σῶμα — λέγει ὁ Νικόδημος — εὐχαρίστησε τότε τὸν Βαρβάκην διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα εὐεργεσίας καὶ ὑπεσχέθη ὅτι ἡ διοίκησις θέλει φροντίσει περὶ τε ἀνεγέρσεως κτηρίου καὶ περὶ σοφῶν καὶ ἐναρέτων διδασκάλων.

» Μετ' οὐ πολλὰς δὲ ἡμέρας, ἤτοι τὴν 20 Νοεμβρίου 1824, ἐν πλήρει συνεδριάσει τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος ἀνεγνώσθη τὸ πατριωτικὸν ἔγγραφον τῆς αἰωνίου προσφορᾶς διὰ τοὺς τόκους τῶν τριακοσίων χιλιάδων ρουβλίων, τὰ ὅποια καταθέτει εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον τῆς Μόσχας, ὥστε διὰ τούτων νὰ πληρώνωνται οἱ διδάσκαλοι εἰς τὸ ἐν Ἄργει κεντρικὸν σχολεῖον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας. Τὸ Βουλευτικόν, ἐκτιμών τὰς πατριωτικὰς πράξεις τοῦ Βαρβάκη, ἐκήρυξεν αὐτὸν μέγαν εὐεργέτην τοῦ Ἔθνους.

» Ὀλίγος ἔκτοτε παρήλθε καιρὸς, ὅτε, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν Ρωσίαν διὰ Ζακύνθου, ἐπλήρωσεν ἐκεῖ τὸ κοινὸν χρέος τὴν 12 Ἰανουαρίου 1824. Ἡ εἶδησις τῆς ἀποβιώσεώς του πανταχῷ τῆς Ἑλλάδος κατελύπησεν ἅπαντας. Τὸ δὲ Βουλευτικὸν σῶμα ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 26 Φεβρουαρίου 1825, πληροφορηθὲν τὸν θάνατον τοῦ αἰοδίου Βαρβάκη, ἀπέστειλε προβούλευμα εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, ἐντελλόμενον, ἵνα διὰ τὰς μεγάλας τοῦ ἀνδρὸς εὐεργεσίας πρὸς τὸ Ἔθνος, ὁ ὑπουργὸς τῆς θρησκείας διορίσῃ ὅλας τὰς κατὰ τὴν ἐπικράτειαν ἐκκλησίας νὰ ψάλωσι μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Τὸ δὲ Ἐκτελεστικὸν διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς θρησκείας διέταξε καὶ ἔγιναν τὰ μνημόσυνα εἰς τὰς ἐκκλησίας.

» Πόσον δὲ ἀκραιφνῆς ἦτον ἡ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀγάπη τοῦ αἰοδίου τούτου ἀνδρὸς δεῖκνυται ἐκ τῆς διαθήκης του. Ἄπασαν τὴν κολοσσιαίαν αὐτοῦ περιουσίαν ἐκληροδότησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διατάξας ν' ἀνεγερθῆ Ἰλίου Πέλαγον, εἰς τὸ ὅποιον νὰ ἐκπαιδεύωνται οἱ Ἑλληνοπαῖδες καὶ οἱ τούτων ἐνδεεῖς νὰ συντηρῶνται ἐκ τῶν τόκων τοῦ κληροδοτήματος. Καὶ τῶν οἰκείων δὲ συμπολιτῶν, τῶν παρ' ἀξίαν δυσπραγησάντων, δὲν ἐλησμόνησεν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ, καταλιπὼν δέκα χιλιάδας τάληρα πρὸς ἀνεγερσιν νέας πόλεως, ὅπου ἤθελον ἀποκατασταθῶσιν οἱ Ψαριανοί. Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Ψαριανῶν, μαθοῦσα τὸν θάνατον τοῦ αἰοδίου, τὸν ἀνεκήρυξε πατέρα· ἡ δὲ δημοτικὴ ἀρχὴ τῶν Νέων Ψαρῶν, πρὸς αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην, ὥρισεν διὰ ψηφίσματος, ὥστε τὴν 12 Ἰανουαρίου, ἡμέραν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ μακαρίτου, νὰ τελῆται ἐπ' ἐκκλησίας μνημόσυνον, δημοτικαῖς δαπάναις, ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του καὶ ὠνόμασεν καὶ ὄδον Βαρβάκη.

» Πολλὰ τῶν διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος ἀγαθοεργῶν πράξεων του μένουσιν ἄγνωστοι, καθὼς ἐπίσης ἄγνωστοί εἰσιν αἱ

γενόμενα εἰς τὰς κωμοπόλεις καὶ χωρία τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, εἰς τὰς Ἡγεμονίας καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔνθα ἀνήγειρεν ἐκκλησίας καὶ συνέστησε σχολεῖα καὶ νοσοκομεῖα, περιέβαλε δυστυχεῖς καὶ ἐχορήγει εἰς συγγραφεῖς συνδρομὰς γενναίας εἰς ἔκδοσιν συγγραμμάτων δι' ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας· ταῦτα πάντα ἐποίησε, συμμορφούμενος πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν ἐντολὴν μὴ γνῶτω ἡ ἀριστέρα σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου. Διὰ τῶν μεγάλων δὲ τούτων εὐεργεσιῶν ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομά του.

» Διὰ τοῦ μεγάλου εἰς τὴν Ἑλλάδα κληροδοτήματος ᾠκοδομήθη τὸ μεγαλοπρεπὲς Βαρβάκειον Λύκειον, εἰς ὃ διδασκομένη ἡ νεολαία, ἀπονέμει εἰς ἐκεῖνον τὴν εὐγνωμοσύνην της καὶ ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τούτου μένουσι σήμερον ὑπὲρ τὰ δύο ἑκατομμύρια, κατατεθειμένα εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ».

Σημείωσις : Ἡ Πατρίς ἐτίμησεν ἐπαξίως τὸν Ἰωάννην Βαρβάκην : Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κήπου τοῦ Ζαπτείου ἐστήθη μαρμάρινος ἀνδριάς αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν εἴσοδον τοῦ Α' Νεκροταφείου Ἀθηνῶν ἀνηγέρθη καλλιμάρμαρος τάφος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχουν ἐναποτεθῆ τὰ ὀστέα του μεταφερθέντα τὸ 1934 ἐκ Ζακύνθου. Τὸ Βαρβάκειον Λύκειον ἔχει μετονομασθῆ εἰς Βαρβάκειον Πρότυπον Σχολήν, προσηρτημένην εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, παραμένει ὅμως φερέοικος ἀπὸ τοῦ 1944, ὅτε ἐπυρπόλησαν οἱ κομμουνισταὶ τὸ κτήριο, τὸ ἀνεγερθὲν διὰ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ Βαρβάκη. Τελευταίως διὰ νόμου ἰδρύθη τὸ « Βαρβάκειον Ἰδρυμα », τὸ ὁποῖον, διαχειριζόμενον τὸ κληροδοτήμα τοῦ Βαρβάκη, θὰ ἐπιδιώξῃ τὴν στέγασιν τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς Βαρβακείου Προτύπου Σχολῆς.

Ἡ Βαρβάκειος Πρότυπος Σχολὴ τελεῖ κατ' ἔτος τὴν 12 Ἰανουαρίου μνημόσυνον τοῦ Ἰωάννου Βαρβάκη εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ἀθηνῶν.

« Βίοι Παράλληλοι », τόμ. Γ'

Ἀναστάσιος Γούδας

7. ΕΡΓΑΣΙΑ

Ξημερώνει. Αὐγὴ δροσάτη
 μὲ τὸ πρῶτό της πουλί
 λὲς καὶ κράζει τὸν ἕργατη
 στὴ φιλόπονη ζωή.

Πριν άχνίση κάθε άστέρι,
 με χαρούμενη καρδιά
 νέοι μισόκοποι και γέροι
 τρέξετ' όλοι στη δουλειά.

Πέρα εκείθενε οί φροντίδες
 άς πετάξουνε καθώς
 ξαφνιασμένες νυκτερίδες,
 όπου άγνάντεψαν τó φώς.

Μή σās είναι ó ξένος πλουτός
 έν' άγκάθι στήν καρδιά,
 πέστε άζήλευτα: «είναι τούτος
 έργασίας κληρονομιά».

Σηκωθήτε, ή γή χαρίζει
 μόνον άφθονον καρπό,
 άν ό κόπος τήν ποτίζη
 μ' έναν ιδρωτα συχνό.

Σάν έσās, αδέλφια, ιδρώνει
 και ό σοφός, πού με τó νοϋ
 κάμπους άμετρους όργώνει
 για θροφή τού λογισμού.

Δίχως άνεσι και σχόλη
 πάντα, ως άξιος δουλευτής
 τó άνθηρό του περιβόλι
 σκάφτει, σπέρνει ό ποιητής.

Πάντα, ναί τού τίμιου κόπου
 οί γλυκύτατοι καρποι
 νάναι οί μόνοι, πού τ' ανθρώπου
 σώμα θρέφουν και ψυχή.

¹Επρωτοδημοσιεύθη μετά τόν θάνατον τού ποιητού εις τó περιοδικόν
 «Κερκυραϊκή Άνθολογία», 1915.

Γεράσιμος Μαρκοράς

8. Η ΚΑΛΩΣΥΝΗ ΣΟΥ

Ὦ τί μεγάλη ἡ καλωσύνη σου !
Κακὸ δὲν κάνεις σὲ κανένα·
μὰ ὅ,τι κακὸ ἀπ' τοὺς ἄλλους γίνεται
τρέμεις μὴ γίνεται ἀπὸ σένα.

Κι ἂν τὸ κακὸ σὲ σένα γίνηκε,
νὰ συχωρέσης δὲ σοῦ φτάνει·
πῶς καὶ ζητᾷς ἐσὺ συχωρεῖς
γιὰ τὸ κακὸ, ποὺ σοῦ ἔχουν κάνει.

Σοῦ' χει γεμίσει ἡ καλωσύνη σου
δροσιὰ τὰ χεῖλη, ἀνθούς τὰ χέρια,
τὰ μάτια φῶς· πέφτουν στὸ διάβα σου
λευκὰ φτερὰ ἀπὸ περιστέρια.

Σύννεφο ἂν ἴσκιωσε τὰ μάτια σου,
τὸ φῶς θὰ διώξη τὸ σκοτάδι·
τὰ χέρια σου μ' ὀργή ἂν ἀπλώθηκαν,
θ' ἀποτελειώσουν μ' ἓνα χᾶδι.

Πικρὰ τὰ χεῖλη σου ἂν ἀνοίχτηκαν,
— ὦ καλωσύνη σου μεγάλη —
γλυκὰ θὰ κλείσουν, καὶ στὸ διάβα σου
λευκὰ φτερὰ θὰ πέσουν πάλι.

«Κλειστὰ Βλέφαρα»

Γεώργιος Δροσίνης

9. Η ΓΟΡΓΟΝΑ

Μὲ τὸ μπρίκι τοῦ καπετὰν Φαράση ἀρμένιζα μισοκἀναλα ἐκείνη
τὴ νύκτα. Σπάνια νύκτα ! πρώτη καὶ τελευταία, θαρρῶ, στὴ ζωὴ μου.
Τί εἶχαμε φορτωμένο ; Τί ἄλλο ἀπὸ σιτάρι. Ποῦ πηγαίναμε ; Ποῦ
ἄλλοῦ ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Πράγματα καὶ τὰ δυό, ποὺ τὰ ἔκαμα τὸ λι-

γώτερο είκοσι φορές. Μά εκείνη τή βραδιά ένοιωθα τέτοιο πλάκωμα στην ψυχή, πού κινδύνευα νά λιποθυμήσω. Δέν ξέρω τί μϋ έπταιε· θές ή γαληνεμένη θάλασσα, θές ό ξάστερος ούρανός, θές τó τσουχτερό λιοπύρι· δέν μπορώ νά τó είπώ. Μά είχα τόσο βαρειά τήν ψυχή, πού, άν με άρπαζε κανείς νά με ρίξη στό νερό, « όχι ! » δέ θά 'λεγα.

Ό ήλιος ήταν τώρα βασιλεμμένος. Τά χρυσοπόρφυρα συννεφάκια, πού συντρόφευαν τó βασίλεμά του, σκάλωσαν κάπου μαύρα σαν μεγάλες καπνίες. Ό 'Αποσπερίτης έλαμπε κρυσταλλόχινο μέσα στα σκούρα. Φάνηκαν ψηλά οι άστερισμοί ένας - ένας. Τά νερά κάτω πήραν εκείνο τó λευκοσκότεινο χρώμα, τó κρύο και λαχταριστό τού άτσαλιού. Τó ναυτόπουλο άναψε τά φανάρια· ό καπετάνιος κατέβηκε νά κοιμηθή· ό Μπούλμπερης έκατσε στό τιμόνι. Ό Μπραχάμης, ό σκύλος μας, κουλλουριάστηκε στη ρίζα τού άργάτη* νά ήσυχάση κι εκείνος.

'Εγώ ούτε νά ήσυχάσω μπορούσα. Ούτε ύπνο, ούτε ξύπνο. Δοκίμασα νά πιάσω κουβέντα με τόν τιμονιέρη· μά είχε τόση ανοστία, πού έσβησε σαν φωτιά άναμμένη σε χλωρόξυλα. Πήγα νά παίξω με τó Μπραχάμη· άλλα κι εκείνος τρύπωσε άκόμα περισσότερο τó μουσούδι* στα πόδια του και βαριεστισμένος γρίνιασε, σαν νά μου έλεγε : - "Αφσέ με και δέν έχω τήν όρεξί σου !

Τότε βαριεστισμένος κι εγώ πήγα και ξαπλώθηκα μπρούμυτα καταμεσής κι έκλεισα στη χούφτα τά μάτια μου. "Ηθελα νά μη βλέπω τίποτα, νά μην αισθάνωμαι πώς ζω. Και λίγο - λίγο σχεδόν τó*κατάρθωσα. Κάτι ελάχιστο, σαν θαμπό κανδηλάκι, ένοιώθα νά ζή μέσα μου και γύρο τó κορμί μου νά σμίγη και νά χωνεύη μέσα στ' άναίσθητα σανίδια τής κουβέρτας.

Πόσο ξμεινα έτσι, δέν ξέρω. Τί μου ήλθε στό νοϋ κι άν μου ήλθε τίποτα, δέ θυμοϋμαι. "Εξαφνα όμως άρχισα ν' ανατριχιάζω· σαν κάποιος μαγνήτης νά έρέθισε τά νεύρά μου, όπως ή ύγρασία αναγκάζει τά πουλιά στό φλυάρισμα. Κι εύθυσ πορφυρό κύμα χύθηκε επάνω μου. Και όπως ό κοιμάμενος σε σκοτεινό δωμάτιο αυτόματα ξυπνάζ στο λαμπρό φώς τής ήμέρας, κι εγώ άνοιξα τά μάτια μου. Τ' άνοιξα ή τά 'κλεισα, δέ θυμοϋμαι. Θυμοϋμαι μόνο πώς ξμεινα άκίνητος. Πρώτη μου σκέπι ήταν πώς ξύπνησα στό στομάχι κάποιου ψαριού, πού ρούφηξε τó καράβι μας. Και όμως δέν ήταν στομάχι ψαριού. "Ηταν ό ούρανός ψηλά και κάτω ή θάλασσα. Μά όλα, ψηλά και

χαμηλά, στρωμένα ήταν με ροῦχο κατακόκκινο, κυματιστό, καὶ ἔβαφε μὲ ἄβρο φεγγοβόλημα ὡς καὶ τὸ σωτρόπι τῆς σκάφης μας. Κάπου στὰ πέρατα τῆς γῆς πυρκαϊὰ τίναζε τὴ λαμπάδα τῆς ψηλὰ κι ἔρριχνε φοβερὸς ἀπλοκαμούς πέρα - δῶθε. Μὰ ποῦ τὸ κάμμα καὶ ποῦ ἡ αἰθάλη τῆς ; Καὶ τὰ δυὸ ἔλειπαν.

Κάτω στὰ βάρη τοῦ βοριά κάποιο μενεξεδένιο σύννεφο ἀπλωσε καὶ τύλιξε γαλαζόχρωμα τ' ἀστέρια, τὰ ἔκρυψε κάτω ἀπὸ τὸ πυκνὸ μαγνάδι* του. Καὶ παραπάνω τόξο ἀπλώθηκε λευκοκίτρινο κι ἔχυσε μεσοῦρανα ποτάμια σκοτεινὰ καὶ ποτάμια πράσινα, χρυσορρόδινα καὶ γλαυκά, λὲς καὶ ἤθελε νὰ βάρη τὸ στερέωμα. Καὶ τὸ τόξο, κινητὸ σὰν ἀνεμόδαρτο παραπέτασμα, κουνῶσε τὰ κρόσσα ἐμπρός, ἀπλωνε τὶς ἀραχνοῦφαντες δαντέλλες του καὶ πρόβαινε, ὅπως ἡ πλημμύρα προβαίνει καὶ σκεπάζει μὲ ἄφρους καὶ γλῶσσες τὴν ἀμμουδιά. Τ' ἄερινα ποτάμια ἔτρεχαν γοργὰ καὶ φύσκωναν καὶ κυλοῦσαν πάντα σκοτεινὰ ἢ πράσινα, χρυσορρόδινα ἢ γλαυκά, καὶ σκόρπιζαν ἀντιφεγγίσματα ὀλοῦθε. Ἡ θάλασσα ἀκίνητη ἀντανακλῶσε τὰ τόσα χρώματα καὶ φαίνονταν ὅλα ξαφνισμένα μέσα στὴν τόση λάμψη. Μὰ περισσότερο ξαφνισμένος ἦμουν ἐγώ. Δὲν ἤξερα τί νὰ κάμω καὶ τί νὰ συλλογισθῶ. Ἔφτασε, εἶπα, τοῦ κόσμου ἡ συντέλεια. Τέτοια ὅμως συντέλεια μποροῦσε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν καθένα. Ἡ Γῆ βούλεται νὰ πεθάνῃ μέσα στὰ ροδοκύματα !

Ἔξαφνα ἀνατρόμαξα. Κάτω βαθιά, μέσ' ἀπὸ τὸ μενεξεδένιο σύννεφο, εἶδα νὰ προβαίνῃ ἴσκιος πελώριος. Ἡ χονδρὴ κορμοστασιά, τὸ πυργογύριστο κεφάλι του φάνταζαν Ἀγιονόρος. Τὰ δυὸ του μάτια γύριζαν φωτεινοὺς κύκλους κι ἔβλεπαν περήφανα τὸν Κόσμο, πρὶν τὸν κλωστήσουν στὴν καταστροφή. Νά τος, εἶπα, ὁ θεόσταλτος ἄγγελος, ὁ χαλαστής καὶ σωτήρας ! Τὸν ἔβλεπα κι εἶχα σύγκρουο στὴν ψυχὴ. Ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή πρόσμενα νὰ πῆσῃ τὸ φρικτὸ κτύπημα. Πάει τώρα ἡ Γῆ μὲ τοὺς καρπούς, πάει κ' ἡ θάλασσά μὲ τὰ ξύλα τῆς ! Οὔτε τραγούδια πλιό, οὔτε ταξίδια.

Ἄλλὰ δὲν ἄκουσα τὸ κτύπημα. Ὁ ἴσκιος πρόβαινε στὰ νερὰ μὲ ἄλματα πύρινα. Κι ὅσο γρηγορώτερα πρόβαινε, τόσο μίκραινε ἡ κορμοστασιά του.

Καὶ ἔξαφνα ὁ θεότρομος ὄγκος, χιλιόμορφη κόρη στάθηκε ἀντίκρου μου. Διαμαντοστόλιστη κορῶνα φοροῦσε στὸ κεφάλι καὶ τὰ πλοῦσια μαλλιὰ γαλάζια χήτη* ἀπλωναν στὶς πλάτες ὡς κάτω στὰ κύματα.

Τὸ πλατὺ μέτωπο, τ' ἄμυγαλωτὰ μάτια, τὰ χεῖλη τῆς τὰ κοραλλένια ἔχουναν γῦρο κάποια λάμψι ἀθανασίας καὶ κάποια περηφάνεια βασιλική. Ἀπὸ τὰ κρυσταλλένια λαιμοτράχηλα κατέβαινε κι ἔσφιγγε τὸ κορμί ὀλόχρυσος θώρακας λεπιδωτὸς καὶ πρόβαλλε στὸ ἄριστερό τὴν ἀσπίδα κι ἔπαιζε στὸ δεξιὸ τὴ Μακεδονικὴ σάρισσα.

Δὲν εἶχα συνέλθει ἀπὸ τὴν ἀπορία καὶ φωνὴ γλυκειά, ἤρεμη καὶ μαλακὴ ἄκουσα νὰ μοῦ λέη :

— Ναύτη - καλεναύτη· ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος ;

Ἄ βασιλιάς Ἀλέξανδρος ! ψιθύρισα μὲ περισσότερὴ ἀπορία. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος ; Δὲν ἤξερα τί ῥώτημα ἦταν ἐκεῖνο καὶ τί νὰ τῆς ἀποκριθῶ, ὅταν ἡ φωνὴ ξαναδευτέρωσε :

— Ναύτη - καλεναύτη· ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος ;

— Τώρα, Κυρά μου ! ἀπάντησα χωρὶς νὰ σκεφθῶ. Τώρα βασιλιάς Ἀλέξανδρος ! Οὔτε τὸ χῶμά του δὲ βρίσκεται στὴ γῆ.

Ἄοιμέ ! κακὸ ποῦ τὸ ἴπαθα ! Ἡ χιλιόμορφη κόρη ἔγινε μεμιᾶς φοβερὸ σίχαμα. Κύκλωπας βγήκε ἀπὸ τὸ κύμα κι ἔδειξε λεπτιοντυμένο τὸ μισὸ κορμί. Ζωντανὰ φίδια τὰ μεταξόμαλλα σηκώθηκαν πέρα - δῶθε, ἔβγαλαν γλῶσσες καὶ κεντριά φαρμακερὰ κι ἔχυσαν φοβεριστικὸ ἀνεμοφύσημα. Τὸ θωρακωτὸ στῆθος καὶ τὸ παρθενικὸ πρόσωπο ἄλλαξαν ἀμέσως. Τώρα καλογνώρισα μὲ ποιὸν εἶχα νὰ κάμω ! Δὲν ἦταν ὁ Χάρος τῆς γῆς, ὁ χαλαστής καὶ σωτῆρας ἄγγελος. Ἦταν ἡ Γοργόνα, τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ ἀδελφή, ποῦ ἔκλεψε τὸ ἀθάνατο νερὸ καὶ γύριζε ζωντανὴ καὶ παντοδύναμη. Ἡ Δόξα ἦταν τοῦ μεγάλου κοσμοκράτορος, ἀγέραστη κι αἰώνια σὲ στεριά καὶ θάλασσα. Καὶ μόνο γιὰ Κείνης τὸν ἐρχομὸ ἔχυσε ὁ Πόλος τὸ Σέλας του, νὰ στρώση τὸν ἀθέρα μὲ τῆς πορφύρας τὸ χρῶμα. Δὲ ρωτοῦσε βέβαια γιὰ τὸ φθαρτὸ σῶμα, ἀλλὰ γιὰ τὴ μνήμη τοῦ ἀφέντη τῆς. Καὶ τώρα στὴν ἄκριτή μου ἀπόκρισι μανιασμένη ἔρριξε τὸ χέρι, ἓνα δασοτριχωμένο καὶ βαρὺ χέρι στὴν κουπαστή, ἔπαιζε ζερβόδεξα τὴν οὐρά τῆς κι ἔδειξε Ὁκεανὸ τὸν μαλακὸ Πόντο.

— Ὁχι, Κυρά, ψέμματα !... τρανοφώναξα μὲ λυμένα γόνατα.

Ἐκεῖνη μὲ κοίταξε αὐστηρὰ καὶ μὲ φωνὴ τρεμάμενη ξαναρώτησε :

— Ναύτη - καλεναύτη· ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος ;

— Ζῆ καὶ βασιλεύει· ἀπάντησα εὐθύς. Ζῆ καὶ βασιλεύει καὶ τὸν κόσμο κυριεύει.

* Ἀκουσε τὰ λόγια μου καλά. Σὰν νὰ χύθηκε ἀθάνατο νερὸ ἢ φωνὴ μου στὶς φλέβες της, ἄλλαξε ἀμέσως τὸ τέρας κι ἔλαμπε παρθένα πάλι χιλιόμορφη. Σήκωσε τὸ κρινᾶτο χέρι της ἀπὸ τὴν κουπαστή, χαμογέλασε ροδόφυλλα σκορπιῶντας ἀπὸ τὰ χεῖλη της. Καὶ ἔξαφνα στὸν ὀλοπόρφυρον ἀέρα χύθηκε τραγούδι πολεμικό, λὲς καὶ γύριζε τῶρα ὁ Μακεδονικὸς στρατὸς ἀπὸ τὶς χῶρες τοῦ Γάγγη καὶ τοῦ Εὐφράτη.

Σήκωσα τὰ μάτια ψηλὰ καὶ εἶδα τ' ἀέρινα ποτάμια, τὰ σκοτεινὰ καὶ τὰ πράσινα, τὰ χρυσορρόδινα καὶ τὰ γλαυκά, νὰ σμίγουν στὸν οὐρανὸ καὶ νὰ κάνουν Στέμμα γιγάντειο. Ἦταν κάμωμα καιροῦ ἢ μὴν ἦταν ἀπόκρισι στὸ ρῶτημα τῆς ἀθάνατης ; Ποιὸς ξέρει. Μὰ σιγὰ - σιγὰ οἱ ἀκτίνες ἄρχισαν νὰ θαμβώνουν καὶ νὰ σβήνουν μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, λὲς κι ἔπαιρνε τὰ κάλλη μαζί της ἡ Γοργόνα στὴν ἄβυσσο.

Τῶρα οὔτε Στέμμα οὔτε Τόξο φαινόταν πουθενά. Κάπου - κάπου σκόρπια σύννεφα ἔμεναν στακτιὰ καὶ κάτωχρα· καὶ μέσα στὴν ψυχὴ μου θαμβή καὶ ξέθωρη ἢ πορφύρα τῆς πατρίδος μου.

Μὲ τὸ μπρίκι τοῦ καπετὰν Φαράση ἀρμένιζα μισοκάναλα ἐκείνη τὴ νύκτα.

« Λόγια τῆς Πλώρης »

Ἄνδρῆς Καρχαβίτσας

10. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΛΩΣΥΝΗ

* Ἐξω ἀπὸ τὸ χωριὸ Λιθιά, μιὰ γυναίκα, πού ὠδηγοῦσε λίγα πρόβατα, σάστισε ἀπὸ τὴν ξαφνικὴ παρουσία τοῦ αὐτοκινήτου μας καὶ προσπαθῶντας νὰ σώσῃ ὅλα μαζί τὰ ζῶά της, πού καθένα τράβηξε πρὸς ἄλλη κατεύθυνση, ἔπεσε πάνω στὸ δεξιὸ πτερό καὶ κτύπησε γερὰ τὸ γοφὸ της. Σταματήσαμε νὰ τὴν περιποιηθοῦμε καὶ τὴν ἀνασηκώσαμε. Ἀλλὰ μόλις βεβαιώθηκε πὼς τὰ πρόβατά της δὲν εἶχαν πάθει τίποτα, μᾶς χαμογέλασε καὶ μᾶς εἶπε νὰ πᾶμε στὴ δουλειὰ μας. Θελήσαμε νὰ τὴ γυρίσωμε στὸ χωριὸ της, νὰ τὴν περιποιηθοῦμε. Μὰ κείνη φαινόταν γιὰ ἓνα μόνο πρᾶμμα νὰ νοιάζεται, μήπως μᾶς στενοχωρήσῃ, καὶ μᾶς παρακαλοῦσε νὰ μὴν καθυστεροῦμε.

Κάποιο ζευγάρι ξένων πού ταξιδεύει μαζί μας, ἀπορεῖ μὲ τὴν ἀγαθότητα τῆς χωριάτισσας. Κι ἐγὼ τοὺς ἐξηγῶ πὼς ἀπὸ τοὺς παλιούς χρόνους γνῶρισμα τῆς φυλῆς μας στάθηκε ἡ καλωσύνη. Πέλαγος

αίσθήματος εἶν' ἡ καρδιά τῶν Ἑλλήνων. Ἄν δὲν εἶχαν αὐτὸ τὸ προτέρημα, θὰ ἦταν ἀνυπόφοροι τοὺς καιροὺς τῆς ἀναρχίας...

Πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς κατάργησαν οἱ Ἕλληνες τὴν ἀνθρωποθυσίαν κι ὤρισαν ἀντὶ τῶν σκλάβων νὰ θυσιάζωνται βόδια. Μετὰ τὴ θυσία μάλιστα, μόλις ὁ σφάχτης σκότωνε τὸ ζῷο, ἔτρεχε νὰ κρυφθῆ σπῆτι τοῦ σὰν ἐγκληματίας, ὅσο νὰ πάη ἕνας ἱερωμένος νὰ τὸν ἐξαγνίση.

Τόση φρίκη τοὺς ἐνέπνεεν ἡ θυσία ἀνθρώπων, ὥστε τὴν ἀπαγόρευαν καὶ στοὺς ἄλλους λαοὺς. Οἱ Καρχηδόνιοι συνήθιζαν νὰ σκοτώνουν παιδάκια στὸ βωμὸ τοῦ θεοῦ Μολῶχ*. Ὅταν ὁ Γέλων τῶν Συρακουσῶν νίκησε τοὺς Καρχηδόνιους, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης, πού τοὺς ἐπέβαλε, ἦταν νὰ σταματήσουν αὐτὴ τὴν ἀπάνθρωπη συνήθεια. Τέλος τὸν Χρυσὺν Αἰῶνα ἴδρυσαν τοὺς « ἀναιμάκτους βωμούς », γιὰ νὰ μὴ σφάζονται οὔτε κὰν ζῶα, καὶ ψηφίσθηκαν στὴν Ἀθήνα οἱ πρῶτοι νόμοι προστασίας τῶν κτηνῶν, ἀρχίζοντας ἀπὸ ἕνα μουλάρι τῆς Ἀκροπόλεως, πού στραβώθηκε, καὶ ἡ Βουλὴ διέταξε νὰ τρέφεται ἀπὸ τὸ δημόσιο ταμεῖο ὅσο νὰ ψοφήση.

Οἱ Ἕλληνες χωρικοὶ οὔτε ἔτρωγαν οὔτε πωλοῦσαν ποτὲ τὰ βόδια τοὺς ἅμα γερνοῦσαν, ὅπως κάνουμε μεῖς, ἀλλὰ τὰ γηροκομοῦσαν. Ἐνα σκύλο πού εἶχε μαζί του ὁ ναύαρχος Ξάνθιππος στὴ Σαλαμίνα, ὅταν πέθανε, τὸν ἔθαψε στὸ ἀκρωτήρι, πού λέγεται ὡς σήμερα Κυνόσουρα καὶ στὴν τελετὴ ἔλαβαν μέρος ὅλοι οἱ βετεράνοι* τῆς ναυμαχίας.

Ὁ Λυσίας γράφει πὼς μισοῦσαν τόσο τοὺς φονιάδες, ὥστε ἕναν Ἀγόρατο, πού 'χε σκοτώσει ἄνθρωπο χωρὶς νὰ θέλη, ἔπαψαν νὰ τὸν δέχωνται σπῆτι τοὺς καὶ « ὥσπερ ἀλιτήριον οὐδεὶς διελέγετο », ὅσο νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ ξενιτευθῆ.

Ἔτσι καὶ τὸν κατήγορο τοῦ Σωκράτη, τὸν Μέλητο, ἀφοῦ ἔδωσαν ἐκεينوῦ τὸ κώνειο, τὸν θεώρησαν μισασμένο καὶ τοῦ ἔκαμαν τὴ ζωὴ ἀβίωτη. Μιὰ μέρα πού πῆγε στὰ δημόσια λουτρά νὰ πλυθῆ, ἔφυγαν ἐπιδεικτικὰ ὅλοι οἱ ἄλλοι καὶ δὲν ξαναμπήκαν μέσα παρὰ ἀφοῦ οἱ ὑπηρέτες τοῦ λουτροῦ καθάρισαν τὴ δεξαμενὴ κι ἄλλαξαν τὸ νερό.

Ὅταν ὁ Ἀλκαῆδρος δοκίμασε νὰ δολοφονήσῃ τὸ Λυκοῦργο τῆς Σπάρτης, ὁ Λυκοῦργος πέτυχε νὰ τοῦ τὸν παραδώσουν, γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσῃ ὅπως ἤθελε. Πῆρε στὸ παλάτι τὸ δολοφόνο, τὸν παιδα-

γώγησε καὶ τὸν ἔκανε ἐπιστήθιο φίλο του : « Ἀπὸ βίαιο, ἔλεγε, τὸν διώρθωσα σ' ἐνάρετο πολίτη ».

Μετὰ τὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν ὁ Ξέρξης, ἄρχοντας ἐν τούτοις τοῦ πιὸ πολιτισμένου κράτους μετὰ τὸ ἑλληνικόν, ἔκοψε τὸ κεφάλι τοῦ Λεωνίδα καὶ τὸ τριγύριζε σ' ἓνα παλούκι. Ἡ ἡμερότητα τῶν Ἑλλήνων φάνηκε στὶς Πλαταιές, ὅπου σκοτώθηκε ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Περσῶν Μαρδόνιος καὶ κάποιος ζήτησε γιὰ ἐκδίκησι νὰ κάμουν τὸ ἴδιο. Ὁ βασιλιάς ὅμως τῆς Σπάρτης Πausanias, ἀνεπιὸς τοῦ Λεωνίδα, τὸ ἀπαγόρευσε κι ἔθαψε τὸν ἐχθρὸ μὲ μεγάλες τιμές.

Ὅταν πολιορκῶντας τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Ἀντίοχος παρακλήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους νὰ τοὺς δώσῃ ἑπτὰ μέρες ἀνακωχῆ νὰ γιορτάσουν τὴ Σκηνοπηγία*, ὅχι μόνον δέχθηκε, ἀλλὰ, ἐπειδὴ ἔμαθε ὅτι τοὺς ἔλειπαν ταῦροι καὶ λιβανωτὰ γιὰ τὶς καθιερωμένες θυσίες, τὰ πῆγε μόνος του ὡς τὶς πύλες τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τὰ παρέδωσε στὸν Ἀρχιερέα.

Ὁ Θουκυδίδης γράφει πὼς οἱ Κορίνθιοι πολεμῶντας κάποτε τοὺς Ἀθηναίους ζήτησαν « ἐκεχειρία », γιὰ νὰ τελέσουν τὰ Ἴσθμια, στὰ ὁποῖα καλέσανε καὶ πῆγαν οἱ ἀθλητὲς τῶν Ἀθηναίων.

Ἄμα γινόταν σεισμὸς σὲ μιὰ πόλι, ἔκαναν ἀμέσως ἔρανο οἱ ἄλλες καὶ τὴ βοηθοῦσαν, ἐχθρὲς καὶ φίλες. Ἔτσι, ὁ Πολύβιος ἀναγράφει τὰ ὀνόματα τῶν ἐχθρῶν τῆς Ρόδου ὅσων στείλανε μετὰ τὸ σεισμό, πού τὴν κατὰστρεψε καὶ τῆς γκρέμισε τὸν Κολοσσόν, ποίος χρέμαμα, ποίος τροφές, ποίος σκεπάσματα.

Ἡ ἀγαθότητά τους φαίνεται καὶ στὸ ὠραῖο ἔθιμο τῆς « ἰκεσίας ». Ὅταν ὁ νικημένος πρόφθαινε νὰ πῆσῃ στὰ γόνατα καὶ νὰ παρακαλέσῃ νὰ μὴ τὸν σκοτώσουν, ἦταν ὑποχρεωμένος ὁ νικητὴς νὰ συγχωρέσῃ τὸν ἰκέτη· καὶ ὁ φιλόσοφος Βίας* ἐδίδαξε, πρὸ Χριστοῦ, ν' ἀγαπᾶμε ἀκόμα κι ὅσους μᾶς μισοῦν.

Οἱ Ἀθηναῖοι δημιούργησαν νόμους φιλανθρωπίας, πού ἔπρεπε νὰ περάσουν δυὸ χιλιάδες χρόνια, γιὰ νὰ τοὺς ἀπολαύσῃ ὁ λοιπὸς κόσμος.

Στὴν Ἀνατολή, ὅταν καταδικαζόταν σὲ θάνατο καμμιά γυναίκα, τὴν ἐκτελοῦσαν μαζί μ' ὅλα τ' ἀθῶα* παιδιὰ της. Στὴν Ἀθήνα νόμος ἀπαγόρευε νὰ θανατωθῇ γυναίκα ἔγκυος, πρὶν γεννήσῃ. Ὀρισαν νὰ τρέφονται οἱ ἄνεργοι ἀπὸ τὸ Δῆμο, οἱ ἀνάπηροι νὰ γηροκομοῦνται ἀπὸ τὴν Πολιτεία. Στὶς γιορτὲς τῶν Παναθηναίων, ἀνοίγαν τὶς πόρ-

τες τών φυλακῶν, ἔδιναν τριῶν ἡμερῶν ἄδεια στοὺς φυλακισμένους, γιὰ νὰ διασκεδάσουν καὶ οἱ φυλακισμένοι γύριζαν στοὺς κελλί τους, μόλις περνοῦσε ἡ προθεσμία.

Ἡ γενναιοψυχία τῶν Ἑλλήνων ἀπλωνόταν ἐξ ἴσου στοὺς σκλάβους. Δὲν ἐπέτρεπαν στὰ δικαστήρια νὰ τοὺς δίνουν παρὰ λιγοστὲς ξυλιές, τοὺς μεταχειρίζονταν σὰν μέλη τῆς οἰκογένειας, συνήθιζαν μάλιστα, μόλις τοὺς ἀγόραζαν, νὰ κάνουν τελετὴ τῆς εἰσόδου τους στοὺς καινούργιο σπίτι καὶ τοὺς ἔρριαναν μὲ σταφίδες.

Ἡ καλομεταχείρισι, ποὺ ἔκαναν στοὺς σκλάβους οἱ Ἕλληνες, ἴσως νὰ δικαιολογῆται ἀπὸ τὴν ἀστάθεια ἐκείνων τῶν καιρῶν, γιὰ τὴ δουλεία ἦταν συμφορὰ, ποὺ ὅλοι πιθανὸν νὰ πάθαιναν. Μήπως ὁ Εὐμαιος, ὁ χοιροβοσκὸς τοῦ Ὀδυσσεά, δὲν ἦταν ἓνα νικημένο πριγκιπόπουλο τῆς Σύρου ;

Μέσα στοὺς αἶμα τοῦ Ἕλληνοσ ὑπάρχει πολλὴ εὐαισθησία. Ἡ ἀνθρωπιά εἶναι τὸ κυριώτερο γνώρισμά του καὶ ἂν ποτε ὁ ὕλισμὸς προχωρήσει τόσο στὸν ἄλλο κόσμον, ποὺ νὰ τὸν κἀνὴ ν' ἀπαρνηθῆ τὸν ἀνθρωπισμὸ του, ὁ Ἕλληνας δὲν θὰ τὸν χάσει ποτέ, ἐπειδὴ εἶναι λαὸς ποὺ διευθύνεται ἀπὸ τὴν αἰσθανόμενη ψυχὴ.

Αὐτὰ ἔλεγα στοὺς ξένους μου. Μὰ τίποτα δὲν τοὺς ἔκανε τότε ἐντύπωσι, ὅσο τὸ χαμόγελο τῆς πονεμένης χωρικῆς...

«Τὸ Περιβόλι τῶν Θεῶν», 1944, σ. 176 - 181. Χρῖστος Ζαλοκώστας

11. Ο ΤΑΚΗ - ΠΛΟΥΜΑΣ

1. Στὰ παιδικὰ μου χρόνια ὁ πιὸ μεγάλος
ἐξάδερφός μου μ' ἔπαιρνε μαζί,
στὰ πανηγύρια, ποὺ ἦτανε, παρ' ἄλλο
πρῶτος στὴν ὁμορφιά καὶ στὴν ὀρμή.
2. Τί ὠραῖος ! τὸν θυμοῦμαι, ἀστροβολοῦσε
καβάλλα στοὺς φαρί του, βυσσινιά
φέρμελη* χρυσοκέντητη ἐφοροῦσε,
γιουρντανία* ἀπὸ Βενέτικα φλουριά.

3. Τοῦ Καπετὰν Πασᾶ φόραε τὴν πάλα
καὶ τὸ χαρμπι* τοῦ Μπότσαρη, καὶ δυό,
στῆς σέλλας του δεξόζερβα τὴ σπάλα*,
πιστόλια ἀπὸ τ' Ἀλῆ τὸ θησαυρό.
4. Φουστανελλίτσα φόραε ζυγιασμένη
καὶ κάλτσες καὶ τσαρούχια φουντωτά,
παραγγελιά ἀπ' τὰ Γιάννενα φερμένη,
γαντζούδια* Πρεβεζιάνικα, ἄσημιά.
5. Ἔτσι σιαγμένος, κι ἔχοντας στὸν ὦμο
τὸ καριοφίλι, χαίτη καὶ λουριά
στὸ χέρι του, ἐλαμπάδιαζε τὸ δρόμο,
χυμῶντας ἀπ' τὴν πύλη τὴν πλατειά.
6. Κι ἐγώ, λίγο ξωπίσω του, ὅλο θάμπος
στὸ γλήγορο ἀλογάκι μου κι ἐγώ,
δυνόμουν νὰ τὸν φτάσω, κι ἦμουν σάμπως
νὰ ἔχα φτερά, κορμάκι ἀερινό.
7. Κι ὡς τρέχαμε, θυμᾶμαι, τὰ κλεισμένα
στὸ τουνεζι* φεσάκι του σγουρά,
σκόρπια τριγύρα, φέγγανε σὰν ἕνα
γενεφάκι ἀπ' ἀναμμένη ἀθημωνιά.
8. Κι ὡς πύρωνεν ἀκόμα στὴ φευγάλα,
τρικυμισμένος κι ὅλος μὲς στὸ φῶς,
χρυσόχυτος μοῦ ἐφάνταζε καβάλλα
σὰν τὸν Ἄι-Γιῶργη, λίγο πιὸ μικρός.
9. ὦ, τὸ λεβέντη τοῦ Μεσολογγοῦ μας,
τὸν ἥλιο τῆς αὐγούλας μου ζωῆς !
Καὶ νὰ μετρῶ, καὶ νὰ ἔναι ὁ Τάκη - Πλούμας
τριάντα τρία χρόνια μὲς στὴ γῆς...

12. Ο ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ

(Άπό τήν μικρασιατικήν έκστρατείαν τοῦ 1921)

Συνοδεία χωροφυλάκων τῆς στρατονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Σώματος ᾠδήγει πρὸς τὰς σκηνὰς μίαν ὀμάδα αἰχμαλώτων : Ἐνα λοχαγὸν μὲ τρίχας πού ἤρχιζαν νὰ λευκαίνωνται, ἕναν ἐπιλοχίαν καὶ περὶ τοὺς εἴκοσι στρατιώτας.

Οἱ φαντάροι μας, περίεργοι ὅπως πάντοτε ἀλλὰ καὶ καλοκάγαθοι πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους, περιεκύκλωσαν τὸν Τοῦρκον ἐπιλοχίαν καὶ τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι εἶχαν καθίσει σταυροπόδι σιωπηλοὶ εἰς τὴν πενιχρὰν σκιάν τῆς κωνικῆς σκηνῆς τοῦ ἀξιωματικοῦ στρατονόμου.

Κάποιος, ὁ ὅποιος ἐγνώριζε τὰ τουρκικά, ἤρχισε νὰ τοὺς ἐρωτᾷ χειμαρρῶδῶς χωρὶς νὰ πολυσκοτίζεται νὰ ἐξηγή τὰς ἀπαντήσεις των εἰς τοὺς συγκεντρωθέντας συναδέλφους του· εἰς μάτην οὗτοι τὸν ἐτραβοῦσαν κάθε τόσο ἀπὸ τὸ μανίκι, ἐρωτῶντες :

— Τί λένε, συνάδελφε ; Τί λένε ; Ρῶτα τους πόσοι ἦταν προχθὲς πού λακκοῦσαν σὰν τὰ κασιόκια, ὅταν βάρεσε ἡ σάλπιγγα ἐφοδο...

Ἐὸ λοχαγὸς ᾠδηγήθη ἀπὸ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συνοδείας ἐνωμοτάρχην μέσα εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ στρατονόμου. Ἐστάθη παρὰ τὴν εἴσοδον καὶ ἐχαιρέτισε κατὰ τὸν τουρκικὸν τρόπον, μὲ ἀνήσυχον ὁμως νευρικότητα. Αὐτὸς δὲν ὠμοίαζε μὲ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους ἀξιωματικούς, νεωτάτους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ψυχραίμους καὶ πολὺ ἀξιοπρεπεῖς. Ἐφαίνετο ὡσὰν νὰ ἐπερίμενε ταπεινώσεις καὶ σκαϊότητα προσβλητικήν. Ἐρευνοῦσε μὲ τὸ βλέμμα του τὰ πρόσωπα τῶν ἀξιωματικῶν, πού εὐρίσκοντο μέσα εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ στρατονόμου — δύο ἀξιωματικῶν τοῦ Δευτέρου Γραφείου τοῦ Σώματος —, διὰ νὰ μαντεύσῃ τὰς διαθέσεις των.

— Καλῶς ᾠρισε, γιουζμπαση ἐφέντη, τοῦ εἶπεν ὁ στρατονόμος· κάθισε.

Καὶ τοῦ ὑπέδειξε τὸ κιβώτιον ἐκστρατείας, πού ἦτο εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς. Ἐὸ Τοῦρκος λοχαγὸς τὸν παρετήρησε μ' ἐκπληκτον δυσπιστίαν, ἐπροχώρησε διστακτικὰ ἕως τὸ κιβώτιον καὶ ἐκάθισεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς γωνίας του.

Ἐὸ στρατονόμος ἔλαβε τὴν κατάστασιν αἰχμαλώτων, πού τοῦ ἔτεινε ὁ ἐνωμοτάρχης, τὴν ἀπέθεσεν εἰς τὸ κρεββάτι ἐκστρατείας,

ἔδωκε διαταγὰς διὰ τὴν προσωρινὴν φύλαξιν καὶ τὸ συσσίτιον τῶν κομισθέντων καί, ὅταν ὁ ἐνωμοτάρχης ἐχαιρέτησε κι ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν σκηνήν, ἐστράφη πρὸς τὸν Τοῦρκον λοχαγόν :

—'Ομιλεῖτε γαλλικά ; τὸν ἠρώτησε.

— Τὰ ἐνωῶ καὶ τὰ ὀμιλῶ ὄχι καὶ τόσο καλὰ.

— Δὲν πειράζει. . . τὸ ἴδιο κι ἐγώ. Θὰ διψᾶτε βέβαια. Κάνει ζέστη διαβουλευμένη.

ἽΟ Τοῦρκος αἰχμάλωτος παρετήρησεν ἐναλλάξ τοὺς ἀξιωματικούς. Ἔσκυψεν ἔπειτα τὸ κεφάλι καὶ εἶπε χαμηλοφώνως :

—'Αν εἶχάτε λίγο νερό. . .

Ἔπειτα ἔκρυψε τὸ πρόσωπόν του εἰς τὰς παλάμας του.

ἽΟ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ Δευτέρου Γραφείου τὸν ἔβλεπε τότε ἐλαφρὰ εἰς τὸν ὄμον καὶ τοῦ εἶπε :

— Γιούζμπαση ἐφέντη, μὴ στενοχωρεῖσαι!... ἽΗ τύχη τοῦ πολέμου δὲν σοῦ ἦτο εὐνοϊκὴ ! Κάνει ὅμως καθέννας ὅ,τι μπορεῖ γιὰ τὴν πατριδα του. Εἶσαι μεταξὺ συναδέλφων. Θὰ τρώγωμεν μαζί ὅσον καιρὸν μείνης ἐδῶ.

ἽΟ αἰχμάλωτος λοχαγὸς ἀπεκάλυψε τὸ ὠχρὸν πρόσωπόν του. Τὰ μάτια του ἦταν βουρκωμένα. ἽΕν τῷ μεταξὺ ἕνας στρατιώτης τοῦ ἔφερε τὸ τσαί, τὸ ὁποῖον ἦδη εἶχε παραγγεῖλει ὁ στρατονόμος δι' αὐτόν. ἽΕκεῖνος ἐπῆρε τὸ κύπελλον, τὸ ἀπέθεσε κατὰ γῆς καὶ εἶπε πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς μὲ χαμηλήν, κομμένην φωνήν, εἰς ὄχι ἄπταιστον, ἀλλ' ἀρκετὰ εὐγλωττον γαλλικὴν :

— Σᾶς εὐχαριστῶ, κύριοι. Πρέπει νὰ σᾶς ἐξηγήσω ὅτι ἐντρέπομαι τὸν ἑαυτόν μου. . . ὄχι τόσο διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν μου, ὅσον διότι μὲ διςφεύδετε ἐνώπιον τῶν στρατιωτῶν μου ποὺ συνελήφθησαν μαζί μου. Τόσες φορὲς τοὺς εἶπα, ὅπως κάνουν καὶ ὄλοι οἱ συναδέλφοί μου, ὅτι οἱ ἽΕλληνες σφάζουν τοὺς αἰχμαλώτους των, ἀφοῦ τοὺς βασανίσουν. Δὲν τὸ πολυπίστευα ὁ Ἵιδιος, ἀλλὰ τί νὰ κάμω ; ἽΑν δὲν τοὺς ἐλέγαμε αὐτά, θὰ μᾶς ἔφευγαν. . . θ' αὐτομολοῦσαν ἀρκετοί. . . Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Καὶ τώρα ἐννοεῖτε ὅτι μὲ τὸν τρόπον σας, μὲ τὴν περιποίησίν σας, μοῦ ἐκάματε τὸ μεγαλύτερο κακὸ χωρὶς νὰ τὸ ξέρετε. . . Μὲ καθαιρεῖτε ἀπὸ τὸν βαθμὸν μου καὶ τὴν ἐπιβολὴν μου εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀνδρῶν μου. Γι αὐτοὺς εἶμαι τώρα ἐγώ ὁ ἐχθρός. ἽΑποδεικνύομαι ψεύστης. Καὶ ἦμουν ταγματάρχῆων. . .

Οἱ ἀκούοντες δὲν εἶχαν τί νὰ τοῦ ἀπαντήσουν, διὰ νὰ τὸν παρη-

γορήσουν. Ἐκεῖνος ἔπιε τὸ τσάι του σιωπηλός, ἀπέθεσε πάλιν τὸ κενὸ κύπελλον κατὰ γῆς, ἐσηκώθη καὶ ἠρώτησε :

– Μοῦ ἐπιτρέπετε ;

– Τί θέλετε ;

– Νὰ βγῶ μιὰ στιγμή νὰ πῶ δυὸ λόγια στοὺς ἄνδρες μου, ποὺ περιμένουν ἐδῶ ἀπ' ἔξω.

Οἱ ἀξιωματικοὶ συνήνεσαν.

Ἐκεῖνος ἀνέστη. Ὁ διερμηνεύς, ὁ ὁποῖος ἠτοίμαζε τὰ « φύλλα ἀνακρίσεως αἰχμαλώτων », ἐξήγει βαθμηδὸν χαμηλοφῶνας πρὸς τοὺς ἐντὸς τῆς σκηνῆς ὅσα ἔλεγε ὁ Τοῦρκος λοχαγὸς πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους :

– Ἄκουσε, μπᾶς τσαούση κι ἐσεῖς ἀσκέρηδες. Ὁ Ἄλλὰχ ἔγραψε νὰ πιασοῦμε. Θυμᾶσθε τί σᾶς ἔλεγα κι ἐγὼ καὶ οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί σας ; Δὲν σᾶς λέγαμε τὸ σωστό. Οἱ Γκιαούρηδες καὶ ψωμί σᾶς δίνουν καὶ κανεὶς δὲν θὰ σᾶς πειράξη. Κοιτάξετε ἐκεῖ κάτω τὸ χωριό, τὸ Σθαναλή. Δὲν τὸ ἔχουν κάψει. Βλέπετε τίς γυναῖκες στ' ἄλωνα. . . Τώρα σκεφθῆτε καὶ τὰ χωριά τὰ δικά τους, ὅπου ἐμείναμε μεῖς. . . Τώρα σκεφθῆτε γιὰ ἐμὲ καὶ γιὰ τοὺς Γιουνάνηδες ὅ,τι σᾶς φωτίσει ὁ Ἄλλὰχ. . .

Τὸν ἤκουσαν σιωπηλοί. Σιωπηλὸς κι ἐκεῖνος ἐξαναμβῆκεν εἰς τὴν σκηνὴν μὲ σκυμμένο τὸ κεφάλι. Καὶ ἀπαντοῦσεν ἔπειτα ἀφηρημένος εἰς τὰς τυπικὰς ἐρωτήσεις τῆς ἐξετάσεώς του.

1921

N. Καρβούνη

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΙΟ

ΕΡΓΑΣΙΑ

ΔΙΔΑΚΤΕΑ

ΕΡΓΑΣΙΑ

1991

1. Ο ΗΛΙΟΣ

Κάθε καλοκαίρι ό ήλιος τή χρυσή κλωστή ξεπλέκει
και κεντάει έδώ τó ρόδο, τó άγιόκλημα παρέκει,
και τισ άντηλιές ύφαινει με ύπομονή και τάξι,
με τó ξέφτι μιās άχτίνας και με ρόδινο μετάξι.

Τó χειμώνα πια δέ βάζει ούτε βελονιά στα κλώνια·
σπάζουν και λυγούν στα φύλλα τά χρυσά του τά βελόνια,
και ξεφτούν κι οί άντηλιές,
και οί μαγικές του άχτίνες, τυλιγμένες στα κλωνάρια,
γίνονται χρυσά κουβάρια
στις πορτοκαλιές.

«Άνθολογία»

Τίμος Μωραΐτης

2. ΦΩΝΗ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΝΝΕΦΑ

Άπρίλης και Πασχαλόγιορτα και μιá άνοιξι γλυκειά και φιλό-
βροχη, πού δέν θυμούμαι παρόμοια.

Είχαμε τά πρόβατα προσωρινά στην Άρακαντέλλα, μιá όμορφη
και ψηλή ράχη, άντίκρυ στο χωριό μου και περιμέναμε νά περάσουν
τά κοπάδια του Ντίνου Ραμούση, νά τά σμίξωμε και νά τραβήξωμε
για τά ξεκαλοκαιριά τής Ροδόβολης.

Είχα πάει ένωρίς στον άρμεγώνα και έπερίμενα τά γαλάρια νά
τ' άρμέξωμε και νά πάρω τó γάλα για τó σπίτι, γιατί τó ήθελε ή
μάννα μου, άλλο για βούτυρο και άλλο για ξινόγαλο.

Τά γαλάρια έβροσκοϋσαν άκόμη κάτω από τά Λύβια, ως τήν
Παναγιά, κ' οί πιστικοί δέν έφαινονταν, αν κι έκόντευε ή ώρα του
άρμεγμού.

Κάτω, μακριά, στο βάθος τής κοιλάδος, έκυλοϋσε τόν κατή-
φορο τά γαλανά νερά του ό ποταμός του τόπου μας, ό Καλαμάς,
κι έδινε ζωή σ' όλην εκείνη τήν πλούσια εικόνα από κάμπους και

βουνά, από ράχες και πλαγιές, από λόγγους και χωριά, από κοπάδια και λακκιές, που έστέκονταν γύρα - γύρα.

Ή ώρα έπερνούσε και τὰ γαλάρια δὲν έσυμμαζεύονταν, κ' οί πιστικοί δὲν έφάινονταν.

Σὲ λίγο έφάνηκε ένας πιστικός, που έβγαине από τή λακκιά, πίσω από τήν Ἀρακαντέλλα.

— Τί γινήκατε σήμερα ; του έφώναξα.

— Τί νά γίνωμε, μου άποκρίθηκε ξέκαρδα : έχασαμε τόν Σιούτο - Καλέσιο !

Μου έφάνηκε πώς μ' έκτύπησε άστραπή.

— Ὁ Σιούτο - Καλέσιος* χαμένος ; Χάνεται ποτέ τὸ πρῶτο κριάρι, που σέρνει πίσω του ὄλο τὸ κοπάδι, ὁ δεύτερος πιστικός του πατέρα μου ; Βέβαια κάποιος θά τὸν έκλεψε ! Κι ἂν τὸν έκλεψαν γιὰ νά τὸν έχου, θά τὸν έκλεψαν από μακριά, ἂν γιὰ φαγί, τώρα θά μαγειρευεται. Δὲν υπάρχει καμμιά έλπίδα νά ξαναβρεθῆ ὁ Σιούτο - Καλέσιος.

Αὐτὸ έλεγα μέσα μου κι ανέβηκαν από τήν καρδιά μου τὰ δάκρυα στὰ μάτια.

Τὸν άγαπούσα τόσο πολὺ τὸν Σιούτο - Καλέσιο, που ένόμισα εκείνη τή στιγμή, ὅτι είχα χάσει ὄχι μονάχα αὐτόν, ἀλλὰ ὀλάκερο τὸ κοπάδι ! Γιατί ὁ Σιούτο - Καλέσιος ἦταν ἡ δόξα του κοπαδιου μου, τὸ καμάρι τὸ δικό μου κι ὄλων τῶν πιστικῶν μου.

Σὲ λίγο έφθασε επάνω ὁ πιστικός περίλυπος.

Ἐχάθηκαν από τὰ μάτια μου ὄλα τ' ἄνοιξιάτικα κάλλη τῆς Ἀπριλιοῦ κι ἄρχισε νά βασιλεῦη μαῦρος χειμῶνας μέσα στήν καρδιά μου.

— Τί λές, ὦρέ, του είπα, γιὰ τὸν Σιούτό μας ;

— Τί νά εἰπῶ ; μου άπολογήθηκε δύσθυμα. Τί μπορῶ νά εἰπῶ ; Ἄλλο που μᾶς τὸν έκλεψαν ;

Ἐρριξα εκείνη τή στιγμή τὰ μάτια μου πρὸς τὸ κοπάδι, που έβροσκοῦσε κάτω στὰ Λύβια, και τὸ είδα ξεσχισμένο ἐδῶ κι ἐκεῖ, σάν νά είχαν μπῆ σαράντα λύκοι και τὸ έσκόρπισαν.

Μὲ επῆραν τὰ δάκρυα σβάρνα κι ἄρχισα νά κλαίω, σάν μικρὸ παιδί, ἂν και ἦμουν δέκα επτά χρονῶν παλληκάρι τότε.

— Τί εἶν' αὐτά ; μου είπε ὁ πιστικός. Δὲν ντρέπεσαι ; Τί ; θά χαθούμε γιὰ ένα κριάρι ; Τὰ κοπάδια σου νᾶν' καλά.

— Τέτοιο κριάρι ! του είπα ἐγώ, που θά βροῦμε τέτοιο κριάρι ;

— Ἀχαούχααααα ! ἐξεφώνησε ὁ πιστικός, θέλοντας νὰ μὲ παρηγορήσῃ. Γιὰ ἓνα παλιοκρίαρο κάνεις ἔτσι ; Τὸ μοναστήρι νὰ εἶναι καλὰ κι ἀπὲ καλόγεροι ! Τὸ κοπάδι σου νὰ εἶναι καλὰ !... Ἔσεῖς νὰ εἶστε καλὰ, οἱ νοικοκυραῖοι, καὶ κριάρια καὶ τραγιά, καὶ βιὸ ὅσο θέλεις !

Ἄλλ' ὅ,τι κι ἂν μοῦ ἔλεγε ὁ πιστικός, δὲν ἔμποροῦσε νὰ μοῦπραῦνη ἢ νὰ μοῦ μικρύνῃ τὸν πόνου μου καὶ τὴν ἐντύπωσί μου ἀπὸ τὸν χαμὸ τοῦ σημαδιακοῦ* κριαριοῦ μου, ποῦ ἐστόλιζε τὰ κοπάδια μου σὰν τ' ἄστρο τ' οὐρανοῦ.

Σὲ λίγο ἄρχισαν νὰ φαίνωνται ἓνας - ἓνας ὅλοι οἱ πιστικοί, κι ἄλλοι ἔμειναν μὲ τὰ στέρφα καὶ μὲ τ' ἀρνοζύγουρα*, κι ἄλλοι ἐμάζευσαν τὰ γαλάρια καὶ τὰ καντάριασαν* γιὰ τὸν ἀρμεγῶνα. Ἐνῶ πρὶν μὲ τὸν Σιοῦτο - Καλέσιο ἔρχονταν τὰ γαλάρια, τὸ πολὺ σ' ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας ἀπὸ τὰ Λύβια στὸν ἀρμεγῶνα, ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἔκαναν μιὰ ὥρα ἀκέρια. Αὐτὸ θὰ εἶπῃ τί ἀξίζει νὰ ἔχῃς σурτάρι* στὸ κοπάδι σου, καὶ μάλιστα σὰν τὸν καημένο τὸν Σιοῦτο - Καλέσιο ! Ἦταν ζωγραφισμένη ἡ λύπη στὸ πρόσωπο τῶν πιστικῶν καὶ τὸ κοπάδι ἐφαινόταν σὰν ὄρφανό, ὅταν ἤλθαν στὸν ἀρμεγῶνα. Μοῦ ἐφαινόταν ὅτι ὅλο ἐκεῖνο τὸ κοπάδι, ποῦ ἀνέβηκε ἐκεῖ ἐπάνω, μοῦ ἐζητοῦσε τὸν Σιοῦτο - Καλέσιο. Κι ἐθαροῦσα πῶς ἄκουα νὰ μοῦ λέγῃ :

— Νὰ βρῆς τὸν Σιοῦτό μας !

Δὲν ἔμποροῦσα πιά νὰ βαστάξω κι ἐξέσπασα στὰ κλάμματα, καὶ μοῦ ξανάειπε ὁ ἀρχιπιστικός :

— Τί εἶν' αὐτὰ ἀπὸ σένα ; Ντροπὴ νὰ κάνῃς ἔτσι ! Δὲν χορταίνει τὸ μάτι σου ἀπὸ τόσα πρόβατα ; Συλλογίσου ὅτ' εἶναι τόσοι ἀνθρώποι, ποῦ δὲν ἔχουν οὔτ' ἓνα ζωντανό !

Τὰ λογικὰ τὰ λόγια τοῦ ἀρχιπιστικοῦ μου ἄρχισαν νὰ δουλεύουν μέσα μου σὰν δραστήριο γιαιτρικό.

Δὲν εἶχε τελειώσει ἀκόμα τ' ἀρμεγμα, ὅταν εἶδα νὰ ἔρχεται ἓνα σύννεφο πέρα ἀπὸ τὴν Βαλαώρα* κατ' ἐπάνω μας, σὰν φοβερός δράκος, καὶ μᾶς ἔκρυψε τὸν ἥλιο. Μιὰ δυνατὴ ἀστραπὴ ψηλὰ στὸ ραχοκέφαλο τῆς Βαλαώρας ἔδωκε τὸ σύνθηκα τῆς μάχης, ποῦ ἄρχισε ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ γῆς. Ἄρχισαν νὰ πέφτουν ἀνάρια - ἀνάρια χονδρὲς σταλαματιᾶς κι ἂν τύχαινε νὰ πέσῃ καμμιὰ ἐπάνω μας, αἰσθανόμαστε βαρὺν τὸν κτύπου της. Δεύτερη, τρίτη ἀστραπὴ κι' ἡ βροχὴ

άρχισε δυνατή ψηλά στην Βαλαώρα, μιάμιση ώρα περίπου μακριά από μās.

“Όταν έτελείωσε τ’ άρμεγμα, είπεν ο άρχιεπιστικός !

— Βάλτε τὰ πρόβατα στην πλαγιά και μήν φοβάσθε τή βροχή, γιατί δέν θά περάση δώθε από τόν ποταμό.

“Εκεί που έτοιμάζαμε τὸ γάλα για τὸ σπίτι, μιὰ φωνή, ἀλλὰ τί φωνή ; φωνάρα ! σάν νὰ ἔβγαινε ἀπὸ στόμα σαραντάπηχο κατέβαινε ἀπὸ τὰ σύννεφα· κι ἔλεγε ἡ φωνή :

— Τέτοιο κριάρι δέν ἔχει πουθενά ὀλόγυρα ! οὔτε θά τοὺς πᾶη ὁ νοῦς, πὼς εἶναι στὸ δικὸ μας τὸ κοπάδι. Αὐτοὶ θὰ τὸ γυρεύουν ἐκεῖ γῦρα και δέν θὰ ριχθοῦν δῶθε ! “Ας εἶναι καλὰ ὁ Καλαμᾶς, πὸν μᾶς χωρίζει, χαχαχασαασααά !

“Εξαφνίσθηκά, ἐκοίταξα καλὰ - καλὰ τὸν οὐρανό. “Εξαφνίσθηκαν και οἱ ἄλλοι, πὸν ἄδειαζαν τὸ γάλα για τὸ σπίτι. Μ’ ἐκοίταξαν οἱ πιστικοὶ κ’ οἱ ὑπηρέτες και τοὺς ἐκοίταζα κι ἐγώ, χωρὶς νὰ ξέρωμε πὼς νὰ ἐξηγήσωμε τὴν ὀμιλία τὴ μεγαλόφωνη και τὴν παράξενη, πὸν κατέβαινε ἐπάνω ἀπὸ τὰ σύννεφα· ὁ άρχιεπιστικός ὀμως, πὸν ἦταν πολὺπειρος σ’ ὀλα, και εἶχαν ἀσπρίσει ὀλα τὰ μαλλιά του ἐπάνω στὰ κορφοβούνια τοῦ Πίνδου, μᾶς εἶπε ἡσυχᾶ :

— Αὐτὸ εἶναι ἕνα θαῦμα, πὸν τὸ ἔχω ἀκούσει μὲ τ’ αὐτιά μου πολλὲς φορές. Μπορεῖς ν’ ἀκούσης λόγια κι ὀμιλίες κι ἀπὸ δέκα ὀρες μακριά. Καμμιά φορά τὰ σύννεφα, ὀταν ἀκουμβοῦν στὴ γῆ, ὀπως τὴρα στὴ Βαλαώρα, ἡ και χαμηλώνουν, παίρνουν τὴ φωνὴ και τὴν στέλλουν ὀς ἐκεῖ πὸν φθάνει ἡ οὐρά τους. Βλέπεις ἡμασταν τυχεροί. Τὸ κριάρι μας εὐρέθηκε ! Εἶναι στὸ κοπάδι πὸν βόσκει στὴ Βαλαώρα ! Τί τὸ θέλεις ; Εἶν’ ἄγιο βιὸ τὸ βιὸ σου και δέν τρώγεται εὐκολα.

— Και τί πρέπει νὰ κάνωμε τὴρα, τοῦ εἶπα, για νὰ βροῦμε τὸν Σιοῦτο - Καλέσιο μας ;

— Τί νὰ κάμωμε ; μοῦ ἀπήντησε. Νὰ πᾶτε στὴ Βαλαώρα και νὰ τὸν πάρωμε ἀπὸ τὸ κοπάδι, πὸν βόσκει ἐκεῖ πέρα ! Νὰ κινήσωμε ἄμσως και νὰ μὴ χάνωμε καιρό, ἄν και δέν ἔλπίζω νὰ τὸν χαλάσουν, γιατί τὸν ἐπῆραν, για νὰ τὸν ἔχουν κι ὀχι για νὰ τὸν χαλάσουν.

Κι ἀκούοντας τὴ συμβουλή τοῦ άρχιεπιστικοῦ, ἐξεκίνησα ἐγώ μὲ δυὸ πιστικούς μου, ἐπεράσαμε τὸ ποτάμι στοῦ Ράικου τὸ γεφύρι, κι ἀπ’ ἐκεῖ στὴ Βαλαώρα. “Εκάναμε μὲ τὸν κύκλο τοῦ γεφυριοῦ δυὸ ὀρες και πάρα πάνω. “Εχύμηξαν τὰ σκυλιὰ ἐπάνω μας, ἄμα μᾶς

ώσμισθηκαν, κι ἔτρεξαν οἱ πιστικοὶ νὰ μᾶς ἀπαντήσουν καὶ μᾶς ρωτήσουν τί θέλομε ἐκεῖ.

— Τί θέλομε ; τοὺς εἶπα. Τὸν Σιοῦτο - Καλέσιο γρήγορα, ἢ θ' ἀρχίσωμε πόλεμο ! Δὲν φεύγομε ἀπ' ἐδῶ χωρὶς τὸ κριάρι μας !

Στὴν ἀρχὴ θέλησαν ν' ἀρνηθοῦν, ἀλλ' ἐγὼ τοὺς τὸ ἔκοψα :

— Φέрте γρήγορα τὸ κριάρι καὶ μὴν κρύβετε τὴν κλεψιά σας ! Μᾶς ἔφερε τὸ σύννεφο τὴ φωνή σας, πού ἐλέγατε : Τέτοιο κριάρι δὲν ἔχει πουθενὰ ὀλόγυρα. Οὔτε θὰ τοὺς πάη ὁ νοῦς ὅτι τὸ κριάρι εἶναι ἐδῶ ! Αὐτοὶ θὰ τὸ γυρεύουν ἐκεῖ γῦρο καὶ δὲ θὰ ριχθοῦν δῶθε. "Ἄς εἶν' καλὰ ὁ Καλαμᾶς, πού μᾶς χωρίζει. Χαχαχαααααά. Μᾶς τὴν ἔφεραν τὴν ὀμιλία σας τὰ σύννεφα.

Οἱ κλέφτες τοῦ Σιοῦτου - Καλέσιου ἐκοιτάχθηκαν ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον καὶ δὲν ἤξεραν τί ν' ἀπολογηθοῦν.

— Γρήγορα, τοὺς εἶπα, τὸ κριάρι μας καὶ τὸ ποδοκόπι* μας ! 'Αλλοιώτικα πιανόμαστε ἀπ' ἄρματα στὴ στιγμή.

'Ἐπῆγε ἓνας τοὺς στὸ κοπάδι, πού ἔβροσκε λίγο παραπάνω καὶ μᾶς ἔφερε τὸν Σιοῦτο μας καὶ μᾶς παρακάλεσαν νὰ μὴν ἐπιμεινώμε γιὰ ποδοκόπι, ἀλλ' οἱ πιστικοὶ μου ἐπέμειναν νὰ μᾶς δώσουν ἓνα ἀρνὶ καλὸ γιὰ ποδοκόπι μας.

— Χωρὶς τὸ ποδοκόπι δὲν τὸ κουνοῦμε ἀπ' ἐδῶ, παλιοκλέφτες ! τοὺς εἶπαν οἱ πιστικοὶ μου ἄγρια, τὸ ποδοκόπι γρήγορα !

Τὸ ποδοκόπι σὲ τέτοιες περιστάσεις εἶναι νόμος, κι ὁ νόμος εἶναι σεβαστός, ὅταν ἐκεῖνος, πού τὸ ζητάει, ἔχη δύναμι. Κι ἐμεῖς εἶχαμε τὴ δύναμι, πού ἐχρειαζόταν, τὸ ἐπήραμε καὶ ἐγυρίσαμε ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο μὲ τὸν Σιοῦτο καὶ μ' ἓνα ἀρνὶ ποδοκόπι, πού τὸ ἔσφαξαν οἱ πιστικοὶ καὶ τὸ ἔφαγαν.

« Διηγήματα τῆς Στάνης »

Χρήστος Χρηστοβασίλης

3. ΤΟ ΛΥΚΟΦΩΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

'Απὸ τὴ Σπάρτη ἴσαμε τὸ Μυστρά ξετυλίγεται ἓνας δρόμος καθαντὸ χιμαιρικός : τεράστια πλατάνια, ἀσημοπράσινες ἐλιές, πολὺφυλλες πορτοκαλιές, δροσάτη, ἀναπauτική σκιά καὶ γαλήνη.

Στὸ κάθε βῆμα τοῦ στρατοκόπου ὁ Ταῦγετος ἔρχεται πιὸ κοντά :

Κυριαρχεί ίσαμε τὰ μεσούρανα με τις γαλάζιες του κορυφές, με τις απρόσιτες βσθειές του χαράδρες, με τους μεγάλους σκούρους λεκέδες τής όργιαστικής του βλαστήσεως. 'Η « Μαρμάρα », ή κρουσταλλένια βρύση στα ριζά του Μυστρά, είναι ό άκραιός σταθμός τής σωματικής ευφροσύνης.

'Από κεί και πάνω άρχίζει τó σκαρφάλωμα, ή άτελεύτητη περιπλάνησι ανάμεσα σ' ένα κόσμο θλιβερού και σιωπηλού μεγαλείου, ή άνεξαντλητη κι άπεριόριστη πνευματική ήδονή, που πηγάζει από τήν έπαφή με τó θαύμα τούτο τής βυζαντινής ψυχής και που άρχίζει από τή στιγμή, που θα δρασκελίσης τó κατώφλι τής Περιβλέπτου, και τελειώνει έπάνω στο Φράγκικο κάστρο του Βιλλαρδουίνου. Καθώς βγαίνεις από τις καμαρόπορτες, στο στρίψιμο ενός δρόμου, στο πλάτωμα μιάς έκκλησιάς, καθώς στρέφεις τὰ μάτια προς τó τεράστιο πράσινο φύλλο του κάμπου τής Σπάρτης, ή έντύπωσι δέν είναι μονάχα γοητευτική· είναι κάτι πολύ περισσότερο : Καταπληκτική. Σε σύντομες ταξιδιωτικές έντυπώσεις, καθώς αυτές, δέν είναι δυνατό να δοθί ούτε ή ιστορία, ούτε ή τέχνη, ούτε τó έσωτερικό νόημα του Μυστρά. Αυτή ή νεκρή πολιτεία με τ' άνεξαντλητα ζωντανά διδάγματα, αυτό τó βουνό, που κράτησε πάνω του ίσαμε τήν τελευταία της στιγμή τή μεγάλη ψυχή του Βυζαντίου, για να τήν παραδώσει άπειρακτη και στο πείσμα κάθε έναντιότητος στους μεταγενέστερους, είναι από τὰ αιώνια πράγματα, που δέν έξαντλούνται ούτε στο πρώτο ούτε στο δεύτερο κοίταγμα και που πάντα ξυπνούν τó πάθος τής έρεύνης, τήν άγάπη τής αναδρομής και τήν νοσταλγία.

'Η ιστορία της γεμίζει με πυκνές σελίδες όλη τήν τραγική περίοδο, από τήν πρώτη ίσαμε τήν τελευταία άλωσι τής Πόλης, από τους Φράγκους ίσαμε τους Τούρκους, και βυθίζεται στα χρόνια τής σκλαβιάς. 'Από τó 1243, που ό Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος έκτισε με βυζαντινούς τεχνίτες τó κάστρο του Μυστρά, για να πολεμήση άσφαλέστερα τους άνυπότακτους Μελιγγούς του Ταυγέτου, ίσαμε τó 1449, ό Μυστράς μένει τó τελευταίον προπύργιο του 'Ελληνισμού, έδω στην έσχατη άπόληξι του ήπειρωτικού έλληνικού κόσμου, σ' ένα τόπο που τον διαπερνά ή προαιώνια παράδοσι τής δωρικής άρετής.

Στο διάστημα τούτο ό Μυστράς δέν είναι μονάχα ένα τελευταίο χαράκωμα : Είναι πολύ περισσότερο ένα μεγάλο έθνικό κέντρο, ένα άντιστάθμισμα, που ανακουφίζει τήν πληγωμένη ψυχή του 'Εθνους.

Ἐὸ Μυστράς ἀντιμάχεται τὸν ξεπεσμό μὲ μιὰν ἀναγέννησι τοῦ Ἔθνους, ποὺ συγκεντρώνει τὶς τελευταῖες δυνάμεις τοῦ στὴν ἀπρόσιτη τούτη προέκτασι τοῦ Ταῦγέτου κι ὅλο φρεσκάδα, πίστι καὶ πεποίθησι στ' ἀκατάλυτα πεπρωμένα τῆς φυλῆς δίνει μιὰ νέα περιλάμπρη μορφή στὴν ἀδιάκοπη πνευματικὴ του καρποφορία. Εἶναι θαυμάσιο νὰ συλλογιέται κανεὶς, πόση ζωντανὴ οὐσία, τί βαθύτατη ἐσωτερικὴ καλλιέργεια, πόση ἀνάτασι καὶ πόση δόξα θυμίζουν οἱ σωροὶ τῶν ἑρειπίων, οἱ ἐκκλησιῆς καὶ τὰ μοναστήρια, τὰ παλάτια καὶ τὰ ἰδιωτικὰ μέγαρα τοῦ Μυστρά. Οἱ Κατακουζηνοὶ κι οἱ Παλαιολόγοι, ποῦ, ὕστερ' ἀπὸ τὴ νίκη τῆς Πελαγονίας καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, διαφέντευσαν τὸν τόπο τοῦτο, εἶναι τύποι κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπευτικοὶ καὶ τῆς ἀδιάκοπης προσπάθειας τῆς φυλῆς νὰ καλλύνη τὶς μέρες της μὲ τὴν ἐπιζήτησι τῶν πνευματικῶν ἡδονῶν, μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς λογοτεχνίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης.

Ἐὸ Μυστράς δημιούργησε τὴν Ὑστεροβυζαντινὴ καὶ τὴ Μεταβυζαντινὴ παράδοσι. Διατήρησε τὴν περηφάνεια καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ Ἔθνους. Ἐφερε τὴν ἐξαίσια ἀνταύγεια τῆς παλιᾶς βυζαντινῆς χλιδῆς στὶς ἀπλησίαστες παρυφές τοῦ Ταῦγέτου καὶ μὲ τὰ κάστρα του, μὲ τὶς ἐκκλησιῆς του, διακοσμημένες ἀπὸ μιὰ ζωντανὴ καὶ παλλόμενη τέχνη, μὲ τ' ἀριστοκρατικὰ μέγαρά του, ἔδωσε τὴν ψευδαίσθησι, πὼς ἡ καρδιὰ τῆς συντριμμένης αὐτοκρατορίας εἶχε κλεισθῆ ἀνάμεσα στοὺς πολῦτιμους θησαυροὺς τῶν κτισμάτων του. Ὅταν βρίσκεται κανεὶς μέσα στὴν ἀπέραντη ρημαγμένη αἴθουσα τοῦ παλατιοῦ τῶν Παλαιολόγων, ὅταν στέκεται ἀντίκρου στοὺς Ἀγγέλους τῆς Περιβλέπτου, ὅταν αἰσθάνεται τὴν ψυχὴ του ν' ἀναλύεται σὲ κατανυκτικὴ προσευχὴ στὴν Παντάνασσα, ὅταν κατηφορίζη πρὸς τὴ Μητρόπολι, μὲ τὴν ἀμάραντη αἴγλη της, στερεώνεται στὴν πεποίθησι, πὼς δὲ βρίσκεται ἀνάμεσα σ' ἓνα περασμένο κόσμον, ποὺ τέλειωσε κεῖ δὲ πέρα τὶς θλιβερότερες μέρες τοῦ ξεπεσμοῦ του, μὰ σ' ἓνα κόσμον δυνατὸ, περήφανο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, πλημμυρισμένον ἀπὸ γόνιμους σπόρους, ποὺ ἓνας ἐξαφνικὸς χαλασμός τὸν μαρμάρωσε γιὰ πάντα μέσα στὴν ἀκίνησι καὶ τὴν ἱερὴ σιωπὴ.

Ἀνεξάντλητες εἶναι οἱ περιπέτειες τοῦ μοναδικοῦ τούτου τόπου. Σήμερα, ὁ καυτερός ἥλιος τοῦ καλοκαιριοῦ, ὁ Ταῦγετος κ' ἡ ἀτελεύτητη σιωπὴ, παραστέκουν στὸ πλῆθος τῶν ἀναμνήσεων, ποὺ συν-

ταράζουν τὸν προσκυνητή. Κάτω ἀπὸ τὶς καμάρες τῆς Παντάνασσας καὶ μέσα στὴν αὐλὴ τοῦ Ἁι-Δημήτρη οἱ μέρες περνοῦν μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς αἰωνιότητος. Τὰ λιγοστὰ κυπαρίσσια ἀνατείνουν πρὸς τὰ ὕψη τὸ καλογερίστικο παράστημά τους.

Καὶ στοὺς τοίχους τῶν παλατιῶν, πού, μισοκρεμισμένοι καὶ καταφαγωμένοι ἀπὸ τοὺς καιροὺς, ὄνειρεύονται τὴν αἴγλη τῶν περασμένων, ὁ πράσινος κισσὸς ἔρχεται νὰ κρύψει μὲ τὴν ἀριστοκρατική του εὐγένεια καὶ μὲ τὴ συμπῶνια του τὶς βαθεῖες θλιβερὲς πληγές. Σήμερα δὲν ἀπομένει παρὰ ἡ παράδοσι κ' ἡ τέχνη.

Δὲν εἶναι ὁ τόπος ἐδῶ γιὰ μιὰ πλατεῖα ἐπισκόπησι τῆς καλλιτεχνικῆς σημασίας τοῦ Μυστρά. Μά, ὅσο καὶ νὰ θέλῃ, δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ προσπεράσῃ τὸ τεράστιο τοῦτο θέμα, χωρὶς νὰ σταθῇ ἄλλη μιὰ φορά, ἂν ὄχι πουθενὰ ἄλλοῦ, τὸ λιγώτερο μπροστὰ στὶς τοιχογραφίες τῆς Περιβλέπτου μὲ τὸ θαυμάσιο νόημα, πού τὶς ἐμψυχώνει. Ἡ κίνησι, ἡ δραματικότης τῆς ἐκφράσεως, τὸ ἐξαισίο χρῶμα, τὸ ὑπέροχο πνεῦμα τῶν τοιχογραφιῶν τούτων εἶναι μιὰ μεγάλη κατάκτησι τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, πού, καθὼς ἀποσύρεται στὰ βάθη τῆς ἱστορίας, ρίχνει τοὺς σπόρους του γιὰ μιὰ μελλοντικὴ καρποφορία.

Οἱ προεκτάσεις, πού δημιουργοῦν στὴν ψυχὴ τοῦ θεατοῦ οἱ τοιχογραφίες τῆς Περιβλέπτου, εἶναι ἀπόκτημα ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα. Μπορεῖς νὰ ἔχῃς τούτη ἢ ἐκείνη τὴ γνώμη γιὰ τὸ Βυζάντιο, μὰ γιὰ τὴν Περιβλέπτο δὲ μπορεῖς νὰ ἔχῃς δευτέρη γνώμη!

«Μορφές τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς» — *Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος*

4. ΜΑΛΕΑΣ ΚΑΙ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ

Ὁ ἥλιος βασίλευε σὲ μιὰν ἀποθέωσι χρυσοῦ καὶ πορφύρας, καὶ τὰ πηχτὰ λουλακιά νερὰ ἔπαιρναν κοκκινωπὲς ἀποχρώσεις. Κοντὰ στοὺς βράχους τῆς ἀκτῆς, κάτω ἀπὸ τὸ γιγάντειο Ἴσκιό τους, ἦταν σκοτεινά. Ὁ ἄνεμος πού ἔπνεε, τοὺς ἔδινε ἀργοὺς καὶ πλατεῖς κυματισμοὺς φιδιοῦ. Ἀπὸ τὸ κατάστρωμα τοῦ μικροῦ βαποριοῦ οἱ ἐπιβάτες περιεργάζονταν τὴν πλησιέστατη ἀκτὴ. Περνούσαμε ἐμπρὸς στὸ ἀκρωτήριο τοῦ Μαλέα, πού ἡ κακὴ του φήμη τὸ κάνει πιὸ ζοφερὸ ἀπ' ὅ,τι εἶναι πραγματικά. Ἀπὸ τὶς πιὸ μακρινὲς ἐποχὲς ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἰστιοπλοίας, τὰ ἄγρια αὐτὰ παράλια,

πού πέφτουν σχεδόν κάθετα στη θάλασσα ἀπὸ ἓνα ἐντυπωσιακὸ ὕψος καὶ τὴ γεμίζουν μ' ἓναν ἴσκιον βαράθρου, ἦταν ὁ κακὸς δαίμων τῶν θαλασσοπόρων. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν πάντα: «Μαλέαν παρακάμψας, ἐπιλαθοῦ τῶν οἴκαδε...» Εἶναι ἀλήθεια, σπανιώτατο νὰ στρίψῃ κανεὶς τὸ ἀκρωτήριο αὐτὸ μὲ ἄκρα μπουνάτσα*. Κι ὅταν ἀκόμα ὁ ἄνεμος δὲν εἶναι ὀρηκτικός, τὰ νερά ἔχουν μιὰ μυστηριώδη ἀναταραχή. Δυνατὰ ρεύματα σηκώνουν ὅλο τὸ χρόνο ἄγριες τρικυμίες: λυσσασμένα τὰ κύματα δέρνουν ἀνήλεα τὶς παρυφές τῶν βράχων μ' ἓνα κολασμένο βουητό, καὶ κάνουν καὶ τὰ μεγάλα ἀκόμα σημερινὰ πλοῖα νὰ δυσκολεύωνται νὰ περάσουν. Θάλεγε κανεὶς ὅτι στὸ ἄξενον αὐτὸ ἀκρωτήριο κατοικεῖ τὸ ἴδιο ἐκεῖνο γιγαντιαῖο καὶ τρομερὸ πνεῦμα, πού οἱ Πορτογάλοι θαλασσοπόροι τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀνακαλύψεων τὸ τοποθετοῦσαν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδος καὶ πού τοῦ εἶχαν δώσει τὸ ὄνομα Ἀδαμάστωρ, — τὸ κακὸ ἐκεῖνο πνεῦμα πού, μόλις ἔβλεπε ἓνα καράβι, ἀνατάραζε τὰ νερά, γιὰ νὰ τὸ καταποντίσῃ...

Ὅταν περάσαμε μεῖς, ὁ Μαλέας, σχετικὰ μὲ τὴ φήμη του, ἦταν ἤσυχος. Βλέπαμε νὰ ξετυλίγονται τὰ βραχώδη του παράλια μὲ τὰ κοκκινωπὰ καὶ γκρίζα τους χρώματα καὶ μὲ τὰ βαθιὰ, κάθε τόσο, ξεσχίσματα, ὅπου δὲ φύτρωνε ἡ παραμικρότερη βλάστησι. Ἐξαφνα, στὴν παρυφὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς βράχους, μιὰ μικρὴ καὶ λευκὴ ὄπτασις συγκράτησε τὴ ματιά μας καὶ μᾶς συγκίνησε: ἦταν ἡ ἐκκλησούλα τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ὅπου ἄλλοτε οἱ Βενετοὶ εἶχαν ἓνα παρατηρητήριο, γιὰ νὰ κατοπτρεύουν τὰ καράβια, πού περνοῦσαν. Λίγο μακρύτερα βλέπαμε, σκαλισμένο στὸ βράχο, τὸ ἐρημητήριο, ὅπου ζοῦσε ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια ἓνας γέρος ἐρημίτης, γνωστὸς σ' ὅλους τοὺς ναυτικούς, πού παραπλέανε τὸ Μαλέα. Τὰ μεγάλα πλοῖα δὲν παρέλειπαν ποτὲ νὰ τὸν χαιρετήσουν μὲ τὴ σειρήνά τους, καὶ τὰ μικρὰ καΐκια πλησίαζαν, κάθε φορὰ πού τὸ ἐπέτρεπε ὁ καιρὸς, γιὰ νὰ τοῦ δώσουνε τροφίμα, πού ὁ ἐρημίτης τ' ἀνέβαζε ὡς τὸ βράχο του μ' ἓνα μικρὸ πανέρι δεμένο σ' ἓνα μακρὺ σχοινί. Ὁ ἐρημίτης αὐτὸς ἦταν γνωστὸς σ' ὅλο τὸν κόσμον, γιατί ὅλοι οἱ ξένοι λυρικοὶ ταξιδιώτες, πού εἶχαν περάσει ἀπὸ τὸ Μαλέα, ἔγραφαν γιὰ τὴ γραφικὴ του ὕπαρξι πάνω στὸ ἔρημον αὐτὸ ἀκρωτήριο. Τώρα ὁ ἐρημίτης ἔχει πεθάνει, — κ' ἡ ἔλλειψί του κάνει πιὸ ἔρημον καὶ πιὸ ἄγρια τὰ τρικυμισμένα αὐτὰ βράχια.

Στρίβοντας τὸ Μαλέα, παίρνομε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Ὁ ἥλιος ἔχει βασιλεύσει, καὶ τὸ μακρὺ θερινὸ σούρουπο κρέμεται πάνω ἀπ' τὰ γαλήνια νερὰ καὶ τὶς ἀχνὲς βουνοσειρὲς τῆς Λακωνίας. Πλέομε πρὸς τὴ Μονεμβασιά. Πάνω στὸ κατάστρωμα ἑνας φωνογράφος, γελοῖος σὰν ἐγγαστριμυθος, ταραάζει τὴ μεγάλη γαλήνη τῆς ὥρας...

Ἄπο παιδι ἔσερνα στὴ φαντασία μου μιὰ εἰκόνα τῆς Μονεμβασιάς γεμάτη ζωηρότητα μαζί καὶ ἀφέλεια. Τ' ὄνομά της τὸ εἶχα ἀντικρῦσει γιὰ πρώτη φορά, ἐνῶ γύριζα τὶς σελίδες ἑνὸς παλιοῦ βιβλίου, κάτω ἀπὸ ἓνα σχέδιο, ποὺ τὴν παράστανε μὲ τὸν τρόπο, ποὺ οἱ μεσαιωνικοὶ χαρτογράφοι σχεδίαζαν τὶς παράλιες πολιτείες. Ἐβλεπα ἓνα τεράστιο βράχο, γυμνὸ καὶ ἀπότομο, καί, σφηνωμένη σὲ μιὰν ἀπ' τὶς πλαγιές του, μιὰ μικρὴ πολιτεία περιτριγυρισμένη ἀπὸ τείχη, ἐπάλξεις καὶ πύργους. Γύρο ἀπὸ τὸ βράχο ἀπλωνόταν ἡ θάλασσα, — ἀπέραντη, σχεδιασμένη στὴν εἰκόνα μὲ μικρὲς καμπύλες, ὅμοιες καὶ παράλληλες. Μιὰ γέφυρα ἔνωνε αὐτὸ τὸ βράχο μὲ τὴ στεριά. Ἄπο τότε φανταζόμου τὴ Μονεμβασιά σὰν ἓνα βυζαντινὸ Γιβραλτάρ, ποὺ ἐπιζοῦσε τῆς ἐποχῆς του σὰν τὸ Ἅγιον Ὄρος. Δὲν τὴν ἔβλεπα, βέβαια, μὲ πολεμιστὲς, οὔτε φανταζόμου πὼς τὶς πύλες της τὶς υπεράσπιζαν σκοποὶ καὶ σηκωτὲς γέφυρες. Μὰ πίστευα ὅτι ἡ Μονεμβασιά εἶχε στερεωθῆ στὴν αἰωνιότητα τοῦ θανάτου σὲ μιὰ οὐσιαστικὴ στιγμή τῆς ἀλλοτινῆς ζωῆς της.

Εἶχα τὴ σπάνια τύχη νὰ τὴν ἀντικρῦσω νύκτα, μέσα στὸ χλωμὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ, κ' ἡ ἐντύπωσι, ποὺ μοῦ ἔκανε, ἦταν ἀκόμη βαθύτερη ἀπὸ κείνην ποὺ περίμενα. Ἐβλεπα, ἐνῶ τὸ πλοῖο πλησίαζε, ἓνα θεόρατο βράχο, ποὺ ἀνέβαινε σκοτεινὸς καὶ ἀπότομος μέσα ἀπὸ τὴν ἀσημένια θάλασσα, σὲ μιὰ ἀπόκοσμη βίγλα τῶν νυκτερινῶν ὀριζόντων· ἀπὸ τὴν πλαγιά του κατηφόριζε πρὸς τὴ θάλασσα μιὰ μικρὴ πολιτεία, κατάλευκη καὶ ἀχνὴ σὰν τὰ ἐπιτύμβια μάρμαρα, περιφραγμένη ἀπὸ μιὰ σκοτεινὴ ζώνη τειχῶν, — ποὺ ἦταν σὰν νὰ τὴν ἐμπόδιζαν νὰ κατρακυλήσῃ καὶ νὰ χαθῆ στὰ νερά. Μόνη ἡ Ραγοῦζα, τὸ λατινικὸ αὐτὸ διαμάντι τὸ σφηνωμένο στὸ δακτυλίδι ἑνὸς δαλματικοῦ βράχου, μόνο ἡ λευκὴ καὶ ἀπόκοσμη Ραγοῦζα μοῦ εἶχε δώσει ἄλλοτε μιὰ τέτοια συγκίνησι. Κοιτάζοντάς την, θυμήθηκα τὸ λαϊκὸ δίστιχο, ποὺ τὴν ἔχει τραγουδημένη :

Λουλούδι τῆς Μομεμβασιάς
καὶ κάστρο τῆς Ἀθήνας...

Ἦταν ἀληθινὰ σὰν ἓνα λουλούδι, σὰν ψυχρὴ κι ἄσπρη καμέλια, ἡ μικρὴ πολιτεία, ἡ συμμαζεμένη κάτω ἀπ' τὸ φεγγάρι μέσα στὴ σκιά τῶν ψηλῶν τειχῶν τῆς κ' ἡ ποτισμένη ἀπ' τὸ θανατερό του φῶς. Γυρτὸς στὸ κατάστρωμα, τὴν ἀτένιζα σὰν μιὰ ὄπτασια, — τόσο ἀνέρη κι ἀπίθανη, πού δὲ θὰ ξαφνιαζόμουν, ἂν σβηνόταν ξαφνικὰ ἀπὸ τὰ μάτια μου...

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς στεριάς, ὁ θεόρατος βράχος τῆς Μομεμβασιάς φαίνεται ἔρημος. Στὰ πόδια του δὲν ὑπάρχει παρὰ τὸ πτωχικὸ ξενοδοχεῖο, ὅπου μείναμε. Παίρνοντας ὅμως κανεὶς τὸ δρόμο, πού εἶναι χαραγμένος στὸ βράχο, δὲν ἀργεῖ ν' ἀντικρύσει, σὲ μιὰ καμπή, τὴν πύλη ἑνὸς κάστρου καὶ τοὺς μαιάνδρους τειχῶν, πού ἀνεβαίνουν ὡς τὴν κορυφὴ τοῦ βράχου στεφανώνοντάς τιν. Αὐτὰ τὰ τείχη, ἂν καὶ εἶναι ἐδῶ κι ἐκεῖ ἐρειπωμένα, διατηροῦν ὡς τόσο ἀκόμα μιὰν ἀγέρωχη ἔκφρασι. Κυριαρχῶντας πάνω ἀπ' τὴ θάλασσα, ἀκολουθώντας ὅλες τὶς ἔσοχες καὶ προεσοχες τοῦ βράχου, κυκλώνοντας μὲ κύκλους λαβυρίνθου τὴν πανύψηλη κορυφὴ, πού μοιάζει μὲ τεράστια καρένα καραβιοῦ, ἐξακολουθοῦν νὰ δίνουν στὴ Μομεμβασιά ἓνα πολεμικὸ χαρακτήρα, ἐκτάκτως συγκινητικὸ μέσα στὴ θανατερὴ σιγή, πού τὴν τριγυρίζει.

Ὅταν περάσει κανεὶς τὴ βαθειὰ χαμηλὴ καμάρα τῆς εἰσόδου, πού ἔχει χαραγμένο στὴ μετόπη τῆς τὸ βυζαντινὸ σταυρὸ μὲ τὰ γράμματα ΙΣ ΧΣ ΝΙ ΚΑ, μπαίνει μέσα στὴ Μομεμβασιά σὰν σὲ προαύλιο μοναστηριοῦ. Ἡ σημερινὴ Μομεμβασιά, μικρὸς συνοικισμὸς ἀπὸ τριακόσιες μόλις ψυχές, κτισμένος κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τοῦ βράχου, πιάνει ἓνα τόπο τόσο περιορισμένο, πού θυμίζει, σὲ μικρότερη ἀκόμα κλίμακα, τὴν πόλι τοῦ Σπαλάτου, στὴ Δαλματία, πού εἶναι κλεισμένη, ὀλόκληρη, μέσα στὸ φρουρικὸ ἀνάκτορο τοῦ Διοκλητιανοῦ. Εἶναι σὰν μιὰ παρασιτικὴ βλάστησι μέσα στὴν παρυφὴ ἑνὸς βράχου. Τὰ λιγοστὰ σπίτια εἶναι κολλημένα τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο, κι' οἱ δρόμοι τόσο στενοί, πού μόλις χωροῦν νὰ περάσουν δυὸ ἄνθρωποι.

Ἔτσι ὅμως εἶναι ἡ σημερινὴ Μομεμβασιά, δὲν ἀλλάζει σὲ τίποτα τὴν ψυχὴ τοῦ παρελθόντος. Ἀπεναντίας, τὸ ἀσήμαντο καὶ ἡ ἀθλιότητά τῆς ὑπογραμμίζουν πιὸ ἔντονα τὸ μεγαλεῖο τῶν μεγάλων

ἀχρήστων τειχῶν πού ἐξακολουθοῦν νὰ ζώνουν τὸ φάντασμα τῆς παλιᾶς Μομεμβασιάς, ὅπου, ὅπως λέει ἕνα βυζαντινὸ χρυσόβουλο, ὑπῆρχαν καὶ πλῆθος οἰκητόρων, καὶ πολυολβία* καὶ πολιτείας εὐγένεια, καὶ τεχνῶν ἀσκήσεις, καὶ ἀγορᾶς δαφίλεια*, καὶ πού σήμερα δὲν εἶναι παρὰ νέκρα καὶ σκόνη. Μὲ τοὺς λιγοστοὺς πτωχοὺς κατοίκους τῆς, ὅλους σχεδὸν παπουτσῆδες, καὶ μὲ τὰ σπιτάκια τῆς, πού δὲν ξεμυτίζουν ἀπὸ τὸν περίβολο τῶν παλιῶν τειχῶν, δὲ δίνει τὴν ἐντύπωσι ὅτι ἀνήκει στὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἡ βυζαντινὴ Μομεμβασιά στὸ τελευταῖο στάδιο τοῦ μαρasmus καὶ τοῦ ξεπεσμοῦ τῆς.

Πάνω στὸ κάστρο, πού στέφει τὸ βράχο, ὁ θάνατος εἶναι πιὸ ζωντανὸς ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς σημερινῆς Μομεμβασιάς. Τὰ τείχη κ' οἱ ἐπάλξεις, πού κατεβαίνουν ὡς τὴν ἄβυσσο τῆς θαλάσσης τόσο ἀπότομα, πού φέρνουν ἴλιγγο, ἐπιβάλλουν στὸ στοχασμὸ τὴν περασμένη ἐκείνη ἐποχὴ, πού ἡ Μομεμβασιά ἀντιστεκόταν τρία χρόνια στὴν πολιορκία τῶν Σταυροφόρων, καὶ ὅπου, ὅπως λέει τὸ χρονικὸ τοῦ Μωρέως, οἱ κάτοικοι

ἐφάγασι καὶ ποντικούς, ὁμοίως καὶ γατία.

Τὸ τί νὰ φᾶν οὐκ εἶχασι, μόνον ὁ εἰς τὸν ἄλλον...

Ὅλα ἐκεῖ πάνω εἶναι ἐρειπωμένα, οἱ τοῖχοι πεσμένοι καὶ πνιγμένοι μέσα στὰ χόρτα καὶ τοὺς ἀσφοδέλους, οἱ βίγλες* ξεκοιλιασμένες, καὶ μόνο μιὰ βυζαντινὴ ἐκκλησία ὑψώνει τὸν τροῦλλο τῆς πάνω ἀπ' τὸ πολεμικὸ αὐτὸ πεδίο, τὸ θερισμένο ἀπὸ τὸ χρόνο. Ὅ,τι ὅμως διατηρεῖται ὀλοζώντανο ἀκόμα, εἶναι ἡ πολεμικὴ ἔκφρασι τοῦ κάστρου, πού τὴν κάνει ἀκόμα πιὸ ἀγριωπὴ ἢ ἀκινήσια, πού τὴν ἔχει σφραγίσει ὁ θάνατος. Τὴ νοιώθει κανεὶς σὰν μιὰ ἀόρατη παρουσία. Δεσπόζει μὲ τὴν τεράστια σκιά τῆς, — συγκινητικὴ ὅπως εἶναι ἡ ἔκφρασι τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅπου ἀγωνιᾷ ἡ χιλιόχρονη ψυχὴ τοῦ Βυζαντίου. Σὰν νὰ μὴν εἶχαν περάσει οἱ αἰῶνες, σὰν νὰ μὴν εἶχε συντελεσθῆ ὁ ξεπεσμός, ἡ πολεμικὴ ψυχὴ τοῦ κάστρου τῆς Μομεμβασιάς ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆ πάνω στὸ φαντασματικὸ τῆς βράχο, — ξεχασμένη γιὰ πάντα στὴ μάταιη ἀτένισι τῶν θαλασσίων ὀριζόντων...

«Ταξίδια στὴν Ἑλλάδα»

Κώστας Οὐράνης

5. ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΑΛΦΕΙΟΝ

Θαυμασία σεληνοφώτιστος νύξ. Ἄραιοι λάμπουν οἱ ἀστέρες καὶ ἡ Μεγάλη Ἄρκτος κλίνει ἤδη πρὸς τὴν δύσιν. Ἐν τῇ ἀπολύτῃ σιγῇ τῆς νυκτὸς ἡδέως ροχθεῖ τοῦ Κλαδέου καὶ τοῦ Ἀλφειοῦ τὸ νᾶμα, διαρρεόντων ἡρέμα, ἐλαίου δίκην. Καὶ συμμειγνυται πρὸς τὴν μελωδίαν αὐτοῦ εἰς ἀνέκφραστον ἁρμονίαν τῶν ἀηδόνων τὸ κελάδημα· καὶ μετὰ τῶν λευκῶν, τῶν ἀραχνοῦφάντων ἀτμίδων, αἱ ὁποῖαι αἰωροῦνται ἄνωθεν τῶν ἀργυρῶν ὑδάτων, συναιωρεῖται καὶ τῶν λύγων* καὶ τῶν ροδοδαφνῶν τὸ ἄρωμα βεβαρημένων ἀπὸ ἐρυθρᾶς πολύπας* ἀνθέων.

Ἀφήνομεν πρὸς ἀριστερὰ τοῦ Φειδίου τὸ ἐργαστήριον, τὸ Λεωνίδειον, τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου, τὸ Ἑραῖον. Καὶ ἐνῶ ἡ σελήνη ἐναγκαλίζεται τὰ θραύσματα τῶν μαρμάρων, ἐγκατεσπαρμένα ὡς ἐρείπια νεκροπόλεως, καθ' ὅλην τὴν ἕκτασιν τῆς Ἄλτεως, ἀναπηδοῦν ὑπὸ τὸν κρότον τῶν βημάτων τῶν ἵππων γλαῦκες καὶ θρηνοῦν παρέκει μονότονοι τοῦ βύα* αἱ κραυγαὶ καὶ οἱ κλαυθμοὶ τῶν ὑλακῶν τῶν παραποταμιῶν θῶων*. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν συντριμμάτων τῆς ἀπροσίτου Τέχνης, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὴν ὥραν ἐκείνην θορυβεῖ ὁ κόσμος οὗτος τῶν νυκτοβίων, ἐναλλάσσονται αἱ θυμῆρις ἐντυπώσεις τῆς ψυχῆς εἰς κατήφειαν καὶ μελαγχολίαν ἀσύγκριτον. Διότι οὐδέποτε τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον τοῦ χρόνου παρίσταται ἐν τῇ φαντασίᾳ τόσον ἄγριον, τόσον ἀνηλεές καὶ ἀδυσώπητον, ὅσον ὅταν διέρχεται τις νύκτα τῆς Ἄλτεως τὰ ἐρείπια καὶ ἀναζῆ ἐν αὐτῇ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς διὰ τοῦ εἴρμοῦ τῆς τραγικῆς ἀντιθέσεως τὸ ἀρχαῖον κάλλος· ὅταν ἐνωτίζεται ἐν γοητευτικῇ παραισθήσει τοὺς παιᾶνας καὶ τὴν ἰαχὴν τῶν Πανελλήνων, ἐπευφημοῦντων τοὺς νικητάς, καὶ τῶν πομπῶν τὰ σαλπίσματα καὶ τῶν ἵππικῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἄρματοδρομιῶν τὸν ποδοβολητόν, τότε αἰσθάνεται τὸ ἀκατάβλητον κράτος τῆς φθορᾶς. Τότε ἐννοεῖ ἐναργῶς πῶς παρασύρει καὶ περιδινεῖ καὶ αὐτόν, ταπεινὸν τῆς ὕλης μόριον, πρὸς τὸν μηδενισμόν ἢ ἀπαύστως καταγιγίζουσα τοῦ χρόνου πνοή, ἢ ἐξανεμώσασα καὶ ἐξαφανίσασα τόσῃν ὑπέροχον ζωῆν. Τότε αἰσθάνεται ὅτι αὐτοῦ βαρύνει καὶ πιέζει καὶ συνθλίβει τὴν καρδίαν ὁ κύλινδρος τῶν αἰώνων, οἱ ὁποῖοι διήλθον ἄνωθεν τῶν ἐρειπίων τούτων.

Ἄλλ' ἤδη πλέον εἴμεθα πολὺ μακρὰν τῆς Ἄλτεως καὶ ὁ ἥλιος,

θερμός τοῦ Μαΐου ἥλιος, φωτίζει φαιδράς καί εὐφροσύνους εἰκόνας.

Διαρκῶς βαίνομεν παρά τὸν Ἄλφειόν. Ἐπὶ πέντε περίπου ὥρας ἡ πορεία αὕτη εἶναι ἀτελεύτητον παγόραμα εἰκόνων θαυμασιῶν, διηνεκῆς πανήγυρις τῶν ὀφθαλμῶν καί τῆς ψυχῆς.

Ἐδῶ ἡ ὄχθη εἶναι χθαμαλή καί ἡ παραποτάμιος ἀτραπὸς ἐγγυτάτη πρὸς αὐτήν. Οἱ λύγοι καί αἱ ροδοδάφναι καί αἱ ἐρεϊκαι* μὲ τοὺς ροδοχρόους θυσάνους των κλίνουν πρὸς τὸ ὕδωρ καί λούονται ἐν αὐτῷ, καί οἱ λιγυροὶ κλάδοι των λικνίζονται ὑπὸ τὴν ἐπιφορὰν τοῦ ρεύματος. Ἐδῶ προσηλώνουν τὴν προσοχὴν νησιδες ἀνεκφράστου κάλλους ἐγκατεσπαρμέναι ἐντὸς τῆς κοίτης, τὰς ὁποίας ἀπέσπασαν καί ἀπεχώρησαν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς οἱ ἰδιότροποι τοῦ ποιητικοῦ ποταμοῦ ἔλιγμοί. Καί κατακαλύπτουν τὰς τὰς κάλαμοι καί δένδρα φίλυδρα καί ἀναρριχῶνται καί ἐναγκαλίζονται τὰ δένδρα καί ἐνώνουν μετ' αὐτῶν τὴν παρασιτικήν, τὴν ὑποτελῆ αὐτῶν ὕπαρξιν κισσοὶ καί κληματίδες καί ἄγρια αἰγοκλήματα καί παντὸς εἶδους περιπλοκάδες. Καί αἱ νησιδες αὗται καί αἱ ὄχθαι, μὲ τὴν ἄσωτον, τὴν δαφιλῆ ταύτην βλάστησιν, κατοπτρίζονται εἰς τὰ ἀργυρᾶ νάματα τοῦ νωχελοῦς ποταμοῦ μὲ ὄλην τὴν διαύγειαν τῶν χρωμάτων ὑποτρέμουσαι ὡς ἐὰν παρακολουθοῦν τὸ ρεῦμα τὸ πλάνον εἰς τὴν μοιραίαν πρὸς τῆς Ἀμφιτρίτης* τὴν ἀγκάλην πορείαν του.

Ἄλλαχοῦ πάλιν ποικίλλει τὸ τοπίον τῶν ἀλιέων τῶν ποταμιῶν ἰχθύων ἡ καλύβη καί τὰ καλάμινα αὐτῶν τειχίσματα· ἄλλοι ἐντὸς τοῦ ὕδατος μέχρι τῆς ὀσφύος ἀνασύρουν ὀρμιάς*, ἄλλοι συγκεντρώνουν τοὺς ἀσπαίροντας κεφάλους ἐπὶ νησιδος, ἄλλοι ἀνάπτουν πυράς.

Καί ὅμοιος τῶν ὀφθαλμῶν παράδεισος εἶναι ὅλον τὸ περίξ περιβάλλον. Βουνά, ἀτελεύτητα βουνά, ὅλα ἐκ χώματος, τῶν πλέον ἰδιοτρόπων, τῶν πλέον φανταστικῶν σχημάτων, μὲ χαράδρας ἀγρίας, ἐν αἷς λάλα καί θορυβῶδη ροχθοῦν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις νάματα· χαράδραι ἰλιγγιώδεις, δημιουργήματα τῶν σεισμῶν καί τῶν βροχῶν. Καί πανταχοῦ δάση, πανταχοῦ τὸ βαθυπράσινον τῆς δρυὸς ἢ τὸ χρυσιζον τῆς πίτυος, πανταχοῦ δαψίλεια βλαστήσεως σχεδὸν κουραστική, σχεδὸν φέρουσα μετὰ πόθου πρὸς τὴν νοσταλγίαν τῶν γυμνῶν βράχων τῶν ἀπτικῶν ὀρέων, τῶν ἰοχρόων ἐκ τοῦ διηνηθισμένου θύμου καί ἐκ τῆς σεμνῆς αἰδοῦς τῶν φιλημάτων τοῦ ἀπτικοῦ ἡλίου.

Καὶ ἡ μουσικὴ τῶν πτερωτῶν, τῶν μικροσκοπικῶν ᾄδιδῶν ἀτελεύτητος. Ἄνὰ πᾶν βῆμα ἀηδόνες εἰς τὰς σκιεράς λόχμας καὶ ὑπολαΐδες* καὶ τὸ φλύαρον τερέτισμα τοῦ ἐρυθρολαίμου. Διεκρίνετο δὲ ἐν τῷ μέσῳ ὅλης ταύτης τῆς ἁρμονίας τοῦ πρὸς τὴν φύσιν ὕμνου τὸ φλύαρον τερέτισμα εἶδους μικροῦ μελανοκεφάλου, τοῦ ὁποίου τὸ κελάδημα, σειρὰ ἀτελεύτητος ἀνομοίων καὶ ἀσυναρτήτων τόνων, ὁμοιάζει πρὸς ἐριστικὴν γραῶδη φλυαρίαν. Εἰς τῶν συντρόφων μου, δεινὸς μουσικός, εὗρισκεν ὅτι πᾶσα φωνὴ τοῦ πτηνοῦ τούτου, πᾶς τόνος εἶναι καὶ ἐν στοναρίσμα*, μίᾳ διαρκῆς παραφωνία. Ἄλλ' ἐπέμενα μετὰ πείσματος ὅτι δὲν ὑπάρχουν παραφωνία εἰς τὴν μουσικὴν τῆς φύσεως.

Εἶναι βεβαίως μέγα καλὸν ἡ σιδηροδρομικὴ συγκοινωνία. Ἄλλ' ὅταν συλλογίζωμαι ὅτι ὅλη αὕτη τῶν ὀφθαλμῶν ἡ πανήγυρις, ἀπὸ τῆς ὁποίας τίποτε δὲν ἐκφεύγει κατὰ τὴν ποιητικὴν δι' ἵππου ἢ ἡμιόνου καὶ ὑπὸ τὴν μελαγχολικὴν μουσικὴν τῶν κωδωνίσκων πορείαν, ἤθελεν ἀπολεσθῆ δι' ἡμᾶς, ἐὰν τὸ ταξίδιον ἦτο σιδηροδρομικόν, ὅτι τὰ θαυμάσια ταῦτα μέρη θὰ διηρχόμεθα εἰς δίωρον διάστημα ἐντὸς ταπετσαρισμένων κασσονίων, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται σιδηροδρομικὰ ὀχήματα, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ θυμῆρες εἰκόνες θὰ διήρχοντο πρὸ τῶν βλεμμάτων ἡμῶν ὡς σκιάι, ὅτι θὰ παρενετίθετο μεταξύ τῶν ὀφθαλμῶν μας καὶ αὐτῶν ὁ καπνὸς καὶ ἡ τέφρα, τὰ ὁποῖα κατὰ πᾶσαν πνοὴν ἐξεμεῖτο στόμα τῆς ἀτμομηχανῆς, τότε εὐλογῶ τὴν βραδύτητα καὶ τὴν νοχέλειαν τῆς προόδου ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς συγκοινωνίας. Εἶναι πολὺ καλὸς ὁ σιδηρόδρομος — ἢ τὸ αὐτοκίνητον —, διὰ νὰ μεταβαίνῃ τις ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἐκεῖ, ὅπου ἔχει τὰς ἐργασίας του καὶ ὅπου τὸν καλοῦν ἐπείγουσαι ὑποθέσεις. Ἄλλ' ὅστις ταξιδεύων θηρεύει ἐντυπώσεις, ὅστις ζητεῖ νὰ ἀναστραφῇ μετὰ τῆς ἀγροίκου φύσεως καὶ ν' ἀκούσῃ πᾶρ' αὐτῆς τὰς γοητευτικὰς ἐκμυστηρεύσεις τῆς, ποτὲ βεβαίως δὲν θὰ ζητήσῃ σιδηροδρομικὸν εἰσιτήριον.

«Ὀδοιπορικαὶ Ἐντυπώσεις», 1920, σ. 74 - 77. Ἐμμ. Στυλ. Λυκούδης

6. ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Πέρασα τούς ἀπεράντους κάμπους τῆς Κύπρου μέσα στὸν Αὐγούστο. Ὁ Θεριστὴς ἔβαζε φωτιά στὸ χρυσάφι τῶν σπαρτῶν, ποὺ καλλιεργοῦνται μὲ πρωτόγονα μέσα. Οἱ φλόγες τ' οὐρανεῦ τύλιγαν τὸ πεντάφαρδο* τοπίο. Παντοῦ ἦταν ἀλώνια καὶ μέσα στ' ἀλώνια οἱ Κυπριώτισσες, σφικτὰ μανδηλωμένες, ἔτρεχαν θρονιασμένες πάνω στὸ ξυλένιο ἔλκηθρο τοῦ ἀλωνίσματος, χουγιάζοντας* καὶ καμουτσιζοντας τ' ἄλογα ποὺ τὸ ἔσερναν πάνω στὰ στάχια. Αὐτὴ ἡ εἰκόνα μὲ παρακολουθοῦσε σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ. Μιὰ μορφὴ ἀρχαϊκὰ ωραία τῆς Κύπρου, τῆς δουλευτάρας, τῆς ἀγρότισσας, ποὺ ἔχει στεφανωμένο τὸ μελαχροινό της μέτωπο μὲ μιὰ χεροβολιὰ χρυσᾶ στάχια. Ἀνέβηκα καὶ στὰ περίφημα βουνὰ τοῦ νησιοῦ. Ἐκεῖ εἶναι ἡ αἰώνια δροσιά, ἐκεῖ τρέχουν νερὰ καὶ τραγουδοῦν ρεμματιές, ὅταν κάτω ὁ κάμπος καίεται καὶ ἰδρώνει. Ἐκεῖ τὰ δάση εἶναι πυκνὰ καὶ τὰ δέντρα ψηλὰ καὶ ἴσια, ψηλὰ ὡς τὸν οὐρανό, καὶ τρίζουν ἀπὸ τὸ βᾶρος τοῦ κρυσταλλένιου θόλου ποὺ σηκώνουν στὶς κορυφές τους. Ἐκεῖ παραθερίζουν οἱ πλοῦσιοι τοῦ νησιοῦ καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Λιβάνου, ἐκεῖ περνοῦν τὸ καλοκαίρι τους καὶ οἱ ἐπίσημοι Ἑγγλέζοι τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Κατοχῆς. Τὰ ξενοδοχεῖα εἶναι πελώρια, πολυτελῆ, οἱ κατασκηνώσεις εἶναι πεντακάθαρες, κάτω ἀπὸ γιγάντεια πεῦκα ποὺ σμίγουν τὴν κόμη τους. Ὅλα αὐτὰ ἦταν θαυμαστά, ὅπως θαυμαστὰ εἶναι τὰ γιγάντεια μήλα καὶ τὰ ἀχλάδια ποὺ σᾶς πωλοῦν οἱ χωρικοί. Λοιπὸν καὶ ἐκεῖ ἐπάνω δὲν ὑπῆρχε εἰδύλλιο. Ἦταν τὸ δάσος τὸ σοβαρό, τὸ σκοῦρο, ὁ ἴσκιος ὁ βαθύς, σχεδὸν βαρὺς. Ἐπὶ εἶναι ὅλη ἡ φυσιογνωμία τῆς Κύπρου. Τὸ στοιχεῖο τῆς ὁμορφιάς της εἶναι ἡ βαρύτητα. Ἡ ψυχὴ τῆς Κύπρου εἶναι ἀρσενική. Ἐπικὴ, ζῆ ἀκόμα τὸ Ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα στὴ γραμμὴ τῶν βουνῶν, ποὺ ἐπάνω στὴν κόψη τους σοῦ δείχνουν τὰ σημάδια ἀπὸ τὴ χεριὰ ποὺ ἀποτύπωσε κεῖ ψηλὰ σὰν τ' ἄδραξε ὁ μυθικὸς γίγας.

Ἀνέβηκα στὸ Κάστρο τοῦ Ἁγίου Ἰλαρίωνα. Εἶναι κτισμένο πάνω στὶς πετρίνες μασέλλες ἐνὸς κάθετου βουνοῦ, ποὺ ὁ ἄγριος βράχος του σηκώνει τὰ δόντια του μεσοῦρανα σὰν ἓνα μῆμηϊο γοθτικό. Ἐκεῖ πάνω εἶναι κτισμένη ἡ αἰτοφωλιὰ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀρχόντων τῆς μεσαιωνικῆς Κύπρου. Εἶναι καταπληκτικὴ ἡ ἐντύπωσις ποὺ κάνει αὐτὸ τὸ δαιδαλώδες κάστρο. Εἶναι ἓνα ἔργο

πολέμου φοβερό, πού στέκεται ἐκεῖ ψηλά μὲ τὶς ἄπειρες στοῦς καὶ καμάρες καὶ πολεμίστρες του — «τὰ χίλια σπίτια τῆς βασίλισσας» τὸ λέει ὁ λαός. Καὶ εἶναι κεῖ ἕνα τοξωτὸ παράθυρο, «τὸ παράθυρο τῆς βασίλισσας», ἀπὸ ὅπου τὸ θέαμα τοῦ κάμπου καὶ τῆς θάλασσας, πού σέρνεται στὰ πόδια τοῦ βουνοῦ, εἶναι ἐξαίσιο. Τὰ ἐρείπια εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὴ μυστηριώδη παρουσία τῶν αἰώνων πού τὰ γέμισαν. Στὶς τρῦπες τῶν στοῶν, στὶς σκιερὲς γαλαρίες, στὶς φαρδεῖες ζεματίστρες, εἶναι, θαρρεῖς, κουρνιασμένες μαζί μὲ τσαμπιὰ νυκτερίδες ὅλες οἱ ψυχές, οἱ κραυγές, οἱ πολεμικὲς προσταγές, οἱ ἦχοι ἀπὸ σάλπιγγες ἵπποτῶν, ἀπὸ τὰ κυνηγετικὰ κέρατα τῆς αὐλῆς τῶν Λουζινιάν, ἀπὸ τὸ ἀλαλητὸ τῶν σκυλιῶν καὶ τὸ φρούμασμα τῶν ἀλόγων. Σὰν ἀρχίζη νὰ βραδυάζη, ὅλα αὐτὰ τρίζουν ἐκεῖ στοὺς θόλους. Κάτι σὰν ἔλυτρα*, κάτι σὰν θρόισμα ἀπὸ πετεροῦγες ἢ μεταξωτὰ πολύχρωμα φλάμπουρα μὲ σταυροὺς καὶ λιοντάρια. Τότε περπατεῖς σιγὰ - σιγὰ κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους, γιατί φοβάσαι μὴν ἀκούσης τὰ βήματά σου νὰ ξυπνᾶν ἀπὸ τὸν ὕπνο τοῦ θανάτου ὅλα αὐτὰ τὰ φαντάσματα τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας.

Πουθενὰ δὲ βρῆκα τὴν Ἱστορία νὰ πατᾶ τόσο καταθλιπτικὰ τὸ στῆθος ἐνὸς τόπου, ὅσο στὴν Κύπρο.

Αὐτὴ τὴν ἐντύπωσι μοῦ τὴν ἄφησαν οἱ πελώριοι γοθτικοὶ ναοὶ τῆς, τὰ ἀμέτρητα βυζαντινὰ ἐκκλησάκια καὶ τὰ κάστρα τῆς. Δὲν εἶναι αὐτὰ χαροπὰ καὶ ἀνθοστολίστα, ὅπως τὰ κάστρα τῆς Ρόδου. Δὲν εἶναι γῦρο στὶς πολιτεῖες τῆς Κύπρου μιὰ σκηνογραφία καλλιγραφημένα, μὲ τὸ φεστόνι* τῆς πετρένιας δαντέλλας τοὺς φρεσκοσιδερωμένο. Εἶναι πύργοι βαρεῖς καὶ πένθιμοι, πού κοιτάζουν τὰ κύματα καὶ τὰ μετρᾶν ἐπὶ αἰῶνες, καὶ περιμένουν νὰ ἀγναντεύσουν στὸ φουρτουνιασμένο πέλαγο τὰ μαῦρα καράβια τῶν Φράγκων κουρσάρων, τῶν σουλτάνων καὶ τῶν Ἀράπηδων. Εἶναι ἐκεῖ ὁ πύργος τοῦ Ὁθέλλου, πού τὸ πιὸ μεγάλο πνεῦμα τῆς Ἀγγλίας τὸν γέμισε μὲ φαντάσματα, προικισμένα ἀπὸ αἰώνια ζωή, ὅπως ἐκεῖνα τοῦ Ὁμήρου.

Ἡ θάλασσα βογγᾶ στὰ ριζὰ του καί, κεῖ ψηλά, πάνω στὰ φαρδιὰ μπεντένια του, σέρνει τὰ βήματά του ὁ Ἰάγος* πίσω ἀπὸ τὸ βελούδινο φόρεμα τῆς γλυκειᾶς Δυσδαμόνας*, πού τῆς ἔχει σφραγίσει κιόλας ἢ μοῖρα τὸ μέτωπο μὲ τὸ σημάδι τοῦ θανάτου, ὅπως σφραγίζουν μὲ κόκκινο σταυρὸ στὸ μέτωπο τὰ ἀθῶα ἀρνιά τοῦ Πάσχα.

Οἱ γοθτικὲς ἐκκλησίες, ἀφειμένες στὴ μοῖρά τους ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ

Κατοχή, είναι πελώρια έργα πετρένια, πού ό χρόνος και οι πόλεμοι τὰ κατελοῦν σιγά - σιγά. Μερικά άπ' αυτά, όπως τὸ Ἄββαείο τοῦ Μπέλαπαϊς, είναι θαυμαστής τέχνης, άκόμα και σ' αὐτὸ τὸ χάλι πού βρίσκονται. Ἄλλα πάλι — κι αὐτὰ είναι κείνα πού οι Τούρκοι κρατοῦν άκόμα ως τζαμιά — διατηροῦνται περίφημα. Ἀνέβηκα πάνω στή στέγη και στις ἐπάλξεις τῆς Ἁγιά - Σοφιάς, στή Λευκωσία, περνώντας μέσα άπό τους ὑπερύψηλους μιναρέδες της. Κάτω, στὸ άπέραντο δάπεδό της, σκεπασμένο με χάλιά, οι μουσουλμάνοι πιστοί, ναρκωμένοι άπό τὴ νηστεία και τὴν κούρασι τοῦ ραμαζανιοῦ, ἦτανε ξαπλωμένοι σαν ἄρρωστοι. Και κει ψηλά, πάνω στή στέγη, μάς τριγύριζαν τὰ πετρένια κοσμήματα και οι γρυπόμορφες ρουιές*, και ξαναζούσαμε τὰ παιδιάτικα χρόνια μέσα στις γοητευτικές σελίδες τῆς « Παναγίας τῶν Παρισίων ». Ὡρα με τὴν ὥρα θά ἔπρεπε νά προβάλῃ πίσω άπό ἕνα θωράκιο κείνος ὁ άπαίσιος καλόγηρος* παραφυλάγοντας σαν γεράκι τὴ μικρή, φυλακισμένη Τσιγγάνα. Ἀντί για τὸν Κουασιμόδο, βγήκε κάποτε ἕνας χότζας πάνω στὸν κυκλικὸν ἐξώστη τοῦ μιναρέ, ἔπιασε τὸ κιγκλίδωμα, και άπό κει ψηλά κάλεσε τους πιστούς στήν προσευχή τοῦ Ἰσλάμ. Λάιλ - Ἄλλάχ.

Ἔνας ὁ Θεός και ὁ Μωάμεθ ὁ προφήτης Αὐτοῦ.

Ἡ φωνή κατεβαίνει ψαλμουδιστή, μελαγχολική, πάνω στή μυρμηγκιά τῶν ανθρώπων πού σαλεύουν μικροσκοπικοί, άσήμαντοι στους πρόποδες τοῦ κολοσσιαίου χριστιανικοῦ ναοῦ, πού ἔχασε τὸ Θεό του και τούρκευσε.

« Ἄ π' τὴν Ἑλλάδα », 1954

Στρατῆς Μυριβήλης

7. ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ

Τὸ κείμενο πού ακολουθεῖ γράφηκε μετὰ τὴν άπελευθέρωσι (1945), όταν γιορτάσθηκε επίσημα ἡ προσάρτησι τῶν Δωδεκανήσων στήν Ἑλλάδα.

Πάλλευκα, εὐτυχισμένα, άπλώνονται στὸν ἥλιο τὰ Δώδεκα Νησιά. Στὴ χαρμόσυνη τούτη μέρα λησμονοῦν τίς δοκιμασίες και τὰ δάκρυα αἰώνων. Δεμένα πιὰ στὸν ἔθνικό κορμό με δεσμούς άκατά-

λυτους, τὰ ἐλεύθερα Δωδεκάνησα θὰ ἀκολουθήσουν κι αὐτὰ τὸ δρόμο, εὐτυχῆ ἢ δύστυχο, τὸ μεγάλο δρόμο τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Εὐλαβικοὶ προσκυνηταὶ θὰ μποῦμε αὔριο στὰ εἰρηνικὰ λιμάνια. Θὰ φέρουμε τὸ χαιρετισμὸ τοῦ Ἔθνους. Θὰ τιμήσωμε τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἀγωνίσθηκαν καὶ πόνεσαν. Θὰ μελετήσουμε ἕνα-ἕνα τὰ παλληκάρια ποὺ ἔπεσαν. Κ' ὕστερα θ' ἀνεβοῦμε στὴν ψηλότερη κορυφή κι ἀπὸ κεῖ, ἐπάνω ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα, μακριὰ ἀπὸ τὰ γήινα, θ' ἀγναντεύσουμε τὰ πέλαγα. Εἶν' ἀκόμη θαμπὸ τὸ πρωινὸ, μὰ εὐκόλα θὰ μπορέσουμε νὰ ξεδιαλύνουμε τὶς μορφές τοῦ Χώρου καὶ τοῦ Χρόνου.

Θεσπέσιο θέαμα ! Μάταια τὸ ἀνθρώπινο χέρι, θρασὺ καὶ ὑπερφίαλο, εἶχε χωρίσει τὸ ἀδιάσπαστο σύμπλεγμα. Ἐπάνω ἢ Πάτμος ἀδελφώνεται μὲ τὴ Νικαριὰ καὶ τὴ Σάμο, δένεται ἢ Ἀστυπάλαια μὲ τὶς Κυκλάδες, κι ἡ Κάσος, κάτω, στρέφεται πρὸς τὴν Κρήτη. Καθένα νησὶ κι ἕνας κρίκος τῆς μακρᾶς αὐτῆς ἀλυσίδας, ποὺ δένει τὴν Ἀνατολή μὲ τὴ Δύση. Οἱ σπαρμένοι κρίκοι ἐνώνονται. Θαρρεῖς κι ἀκοῦς μέσα στὴ γαλήνη τοῦ καλοκαιριάτικου πρωينوῦ τὸ ἀγκομαχητὸ τῶν Τιτάνων* καὶ τοὺς κτύπους τῆς σφύρας τοῦ Ἡφαιστου, ποὺ κλειδώνουν τοὺς τεράστιους χαλκᾶδες.

Ἐπάνω ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα, μακριὰ ἀπὸ τὰ γήινα... Κι ὁμως ἡ δίψα τῶν ἀνθρωπίνων μᾶς ἔφερε στὴν ἀπόκοσμη τούτη βίγλα*. Κι ἂν τ' ἀνθρώπινα εἶναι ν' ἀρχίζουν ἀπὸ τὰ θεῖα, νὰ οἱ θεοί. Ἡ μυθολογία τους, ἡ γενεαλογία θεῶν καὶ ἀνθρώπων, οἱ θυμοὶ τοῦ Διός, οἱ ἔρωτες τῶν Ὀλυμπίων, οἱ μῦθοι τοῦ ἀπολλωνείου φωτός, συνδέονται μὲ τὶς πρώιμες παραδόσεις τῶν νησιωτῶν. Νὰ ὕστερα ἀνάμεσα σὲ θεοὺς καὶ σὲ ἀνθρώπους, τὰ ροδίτικα καράβια τοῦ Τληπολέμου*, ποὺ πηγαίνουν στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας — πρῶτο καὶ τρανὸ σημάδι τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας. Στὴν ἔφοδο τοῦ Ἀσιάτη ἀναταραχὴ καὶ σάλος. Μὰ πάντα μαζί τὰ νησιὰ στὶς μεγάλες ὥρες τῶν ἐθνικῶν ἐξορμήσεων, μαζί καὶ στὰ σπαράγματα τ' ἀδελφοκτόνα. Νὰ καὶ τῆς Ρώμης οἱ πρώτες ὑστερόβουλες θωπεῖες.

Ἡ θάλασσα φέρνει καὶ παίρνει τὸν πλοῦτο. Καράβια φορτωμένα ἀπὸ τὰ ἐξωτικά προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ ὑδρίες καὶ ληκύθους* — ἐξαισίας τέχνης λεπτουργήματα. Πάλλεται ἀπὸ ζωὴ τὸ πολύβοο λιμάνι. Ὁ Ναυτικὸς Νόμος τῶν Ροδίων γίνεται ὁ παγκόσμιος νόμος τῆς θαλάσσης. Θαλάσσια ξύλα κουβαλοῦν τὰ ἀκριβὰ προϊόντα, μὰ φέρνουν καὶ τὰ ρεύματα τῶν ἰδεῶν, τοὺς ἀβροὺς τρόπους

τῆς ζωῆς, τὴν ἀνάγκη τοῦ περιπτοῦ, ποὺ κάνει τὴ χαρὰ καὶ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς. Ἡ Ἐπιστήμη θεραπεύεται, δόκιμοι ποιηταὶ σμιλεύουν κομποὺς στίχους, ἀρχιτέκτονες καὶ τεχνῖτες στήνουν ναοὺς καὶ θεοτήτων ὁμοιώματα.

Θαυμάζω τοὺς ἀρχαίους ναοὺς, αἰσθάνομαι δέος μπροστὰ στὴ μεγαλωσύνη τους. Χαίρομαι τὸ κάλλος τῶν πλασμάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης. Στὶς γραμμές τους, σκληρὲς ἢ ἀπαλές, διακρίνεις τὴ θεία πνοή, ποὺ ὠδήγησε τὸ χέρι τῶν ἀνθρώπων. Στὰ ταπεινὰ ὅμως ἐκκλησιάκια, ποὺ θεωρεῖς ἐκεῖ κάτω κάτωσπρα, λησμονημένα στὴν ἐρημικὴν ἀκρογιαλιά, ξαναβρίσκω τὴν ψυχὴ μου – καὶ τὴν ψυχὴ τῆς Ρωμοσύνης. Νὰ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὴν Πάτμο, ποὺ προίκισεν ἡ θερμὴ πίστις τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἐκεῖ γράφηκε τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως, μὲ τὰ δαιμονικὰ τέρατα καὶ τὰ ἀλλόκοτα πλάσματα τῆς φαντασίας, ὅπου ἡ Ἀνθρωπότης, ἀδιάκοπα κυνηγημένη, ἀναζητεῖ τὶς μορφές τοῦ κακοῦ καὶ τὶς ἀφορμές τῶν ἐλπίδων.

Βλέπεις ἐκεῖ κάτω τοὺς ἀναρίθμητους βυζαντινοὺς στόλους, ποὺ κουβαλοῦν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τὸ ξανθὸ σιτάρι. Θὰ θρέψουν τοὺς πολυτάραχους ὄχλους τῆς πρωτεύουσας. Διαβαίνουν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ νησιά μὲ τοὺς ἀσφαλεῖς ὄρους καὶ τὰ ἐπικαιρα ἀγκυροβόλια. Ντόπια παλληκάρια πλουτίζουν τὰ πληρώματα τοῦ θέματος τῶν Καραβησιάνων τῆς Κιβύρας*. Ὑπερήφανοι οἱ δρουγγάριοι* προστατεύουν τὶς κινήσεις τῶν στόλων. Μὰ οἱ θάλασσες εἶναι γεμάτες κινδύνους. Πειραταὶ καὶ κουρσάροι, Ἰσαυροὶ καὶ Πέρσες, Σαρακηνοὶ ἀπὸ τὴν Ταρσό κι ἀπὸ τὴν Τρίπολι, Ἀγαρηνοὶ ἀπὸ τὴ Δαμιέττα καὶ τὴν Κρήτη, Πισᾶτες, Γενοβέζοι, Βενετσιᾶνοι... Ἀδιάκοπα πατιοῦνται τὰ νησιά.

Νὰ καὶ οἱ Σταυροφόροι. Ἡ δίψα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ καινούργιου, ἡ ἀκατανίκητη γοητεία τῆς πλάνης, τοὺς φέρνει στὶς ἀπόμακρες τοῦτες ἀκτές. Δύσκολα κινοῦνται στοὺς ἄμμους καὶ στὰ βράχια οἱ βαρειές πανοπλίες τους, δύσκολα κινεῖται κι ἡ ψυχὴ τους κάτω ἀπὸ τὸν παιγνιδιάρικον ἥλιο τῆς Ἀνατολῆς. Γέννημα τῆς παρακμῆς. Σγουρὸς* τοῦ Αἰγαίου, θρασὺς τυραννίσκος, ὁ Λέων Γαβαλάς*, ἀποστάτης μ' ἑλληνικὴ καρδιά.

Ὑστερα οἱ Ἱππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Διακόσια κι ἀπάνω χρόνια οἱ μεσαιωνικοὶ πύργοι, οἱ βράχοι καὶ οἱ θάλασσες τῶν νη-

σιῶν τοὺς εἶδαν νὰ περιφέρουν τὶς ἀλλόκοτες ἀρματωσιές τους. Σκληροί, κερδαλέοι καὶ ὕβρισται, στρατιῶτες καὶ πειραταὶ γεμᾶτοι ἀποκοτιά, καυχήθηκαν νὰ στήσουν στὰ μακρινὰ πέλαγα τὸ μετερίζι* τῆς Χριστιανοσύνης. Ἦταν ὠμοὶ καὶ ἄρπαγες, μὰ μὲ συγκινοῦν οἱ βλάσφημοὶ αὐτοὶ διάκονοι τοῦ θεοῦ. Συγχωρεῖ κανεὶς πάντα στήν ἀνδρεία. Καὶ γέμισεν ἡ οἰκουμένη ἀπὸ τὴ φήμη τῆς τραχειᾶς πολιορκίας τῆς Ρόδου, τὸ 1522. Κι ἐνῶ οἱ Ἰωαννῖτες ἀπομακρύνονται γιὰ νὰ ζητήσουν ἄσυλο στὴ Μάλτα, ἕνα-ἕνα τὰ νησιά πέφτουν στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Νύκτα αἰῶνων!

Σκύβω κοντὰ στὸ σκλαβωμένο νησιώτη. Γυρίζω τὶς ταπεινὲς καλύβες, ἀφουγκράζομαι παντοῦ. Κάτω ἀπὸ τὸν ἀψὺ τὸν Ἰωαννίτη, κάτω ἀπὸ τὸν Ἀσιάτη, τραβάει τὸ δικό του τὸ δρόμο. Θαυμάσιο τὸ φαινόμενο τοῦ Ἑλληνισμοῦ! Ἀπὸ τοῦ Πόντου τὸν ὄχθο μέχρι τὰ Ἀκροκεραύνια, ἀπὸ τὴν Ἀγχίαλο μέχρι τὴν Κύπρο, ἀπὸ τὴν Καππαδοκία μέχρι τὴν Κορσική, κομματιασμένος, χωρὶς ἐπικοινωνία, ἀποξενωμένος συχνὰ ἀπ' τὸν κύριο κορμὸ του, σμιλεύει τὶς ἴδιες τυπικὲς μορφές τοῦ πνευματικοῦ βίου.

Ἐδῶ ἡ θάλασσα κυριαρχεῖ. Ἄν ὁ τραχὺς καὶ ἔξυπνος νησιώτης τῆς ἐπέβαλε τὸ γραπτὸ του Δίκαιο, αὐτὴ, τραχειὰ στὴ γοητεία της, ἐπιβάλλει παντοῦ τὸν δικὸ της ἀδυσώπητο ἄγραφο νόμο. Ἄν εἶσαι караβοκύρης, ἂν εἶσαι ναύτης ἐλεύθερος, χαρὰ σου καὶ καμάρι σου τὸ καράβι.

Τὶ ἔχω καράβι ἀπὸ καρυὰ καὶ τὰ κουπιὰ πυξάρι,
ἔχω κι ἀντένες προύντζινες κι ἀτσάλινα κατάρτια,
ἔχω πανιὰ μεταξωτά, τῆς Προύσας τὸ μετάξι,
ἔχω καὶ караβόσκοινα ἀπὸ ξανθῆς μαλλάκια.

Μὰ σ' αὐτὸ τὸ Λύκιο Πέλαγος ἀνεμικὲς καὶ μπόρες ἀκατάπαυστα ἀναταράζουν τὴ θάλασσα:

Εἶδα τὸν οὐρανὸ θολὸ καὶ τ' ἄστρα ματωμένα,
εἶδα τὴν μπόρὰ πού ἄστραψε καὶ τὸ φεγγάρι ἔχασθαι
καὶ στῆς Ἀττάλειας τὰ βροντὰ ἀστροχαλάζι πέφτει.

Κι ἂν ὁ θάνατος σὲ βρῆ στοῦ караβιοῦ τὴν πλώρη, ἢ στεριά
θὰ ἔναι ὁ ποθεινὸς τάφος·

Βοθάτε με νά σηκωθῶ, βοθάτέ με νά κάτσω
 καί φέρτε καί τή χάρτα μου καί τ' ἄργυρό κουμπάσσιο,
 νά κομπασσάρω* τόν καιρό νά μποῦμε σέ λιμιῶνα.
 Θωρεῖτε κείνο τὸ βουνὶ τὸ μαυραραχιασμένο,
 ἐκεῖ νά πᾶ' ν' ἀράξετε νά χῶσετε κι ἐμένα.
 Νά μὴ μὲ θάψετε ψηλά, μόνο στὸ περιγιαλί,
 νά μὲ χτυπᾶ ἡ θάλασσα, νά 'χω χαρὰ μεγάλη.

Χαρά σου κι ἂν πεθάνης σ' ἐλεύθερο καράβι. Στὸν κοντινὸ λιμιῶνα νά βρῆς τὴ στοργικὴ ταφή. Μὰ εἶναι πικρὸς τῆς θάλασσας ὁ νόμος. Ὅσο καί νά βιγλίζουμε ἀποβραδὶς καί μέρα οἱ γνωστικοὶ γέροι τοῦ νησιοῦ, ἀσκέρι οἱ φοῦστες* πατοῦνε τ' ἀκρογιάλια. Ὁ ἀνθὸς τῆς νιότης σέρνεται στὰ κάτεργα. Στῆς Μπαρμπαριάς τίς αὐλές, στὸ Μισίρι*, στῆς Ἀνατολῆς τὰ μέρη, οἱ σκλάβοι, « πολλὰ παραπονιάροι », νοσταλγοῦν τὰ ἥρεμα δειλιὰ τῆς μακρινῆς Νισύρου. Μέσα στ' ἀνήλια ἀμπάρια οἱ κατεργάροι* κι οἱ μελάχιδες* τῶν Βενετσιάνων καί τοῦ Καπουδᾶν - πασσᾶ οἱ σκλάβοι, μένουν δεμένοι στὸ κουπί.

Ὁ σκλάβος ἀναστέναξε καί τὸ καράβι ἐστάθη.

*Ἐξω, στὶς φτωχικὲς καλύβες, κλαῖνε ἀγέρωχες οἱ μαννάδες :

Ὅλες οἱ μάννες κλαίγανε κι ὅλες παρηγοριοῦνται,
 μὰ μιὰ μαννούλα ἐνὸς παιδιοῦ παρηγοριά δὲν ἔχει. •
 Βάνει τίς πέτρες στὴν ποδιά, τὰ τρόχαλα στὸν κόρφο,
 πετροβολάει τὴ θάλασσα καί τροχαλαίει τὸ κύμα.

Στέκομαι κι ἀφουγκράζομαι. Παρθενικὸ χέρι ἀνάβει τὸ καντήλι στὸ εἰκονοστάσι μπροστά. Τὸ δειλὸ του φῶς γεμίζει ἀπὸ γαλήνη τὸ φτωχικὸ, γλυκαίνει τίς αὐστηρὲς μορφὲς τῶν ἁγίων. Δὲν ἔχουν τίποτε τὸ θεῖο, τίποτε τὸ ὑπεράνθρωπο, οἱ αὐστηρὲς αὐτὲς μορφές, ποὺ σὲ κοιτάζουν ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι. Στοργὴ καί καλωσύνη εἶναι γεμάτα τὰ μάτια τους καί μοιάζουν σὰν νά παραστέκουν στὴ χαρὰ — τόσο λιγοστή! — καί στὸ πόνο — τόσο συχνό! — τοῦ σπιτιοῦ. Ἄν τὸ θεῖο μποροῦσε νά 'χη ἐπιθυμίες, θὰ ζήλευε τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα τῶν ἁγίων, ποὺ στέκονται στὸ εἰκονοστάσι τῆς Καλύμνου.

Λιγοςτὲς οἱ χαρές. Λιτὴ καὶ αὐστηρὴ ἢ γλῶσσα τῆς 'Αγάπης, φειδωλὰ τοῦ πάθους τὰ ξεσπάσματα. Δεμένες διαμαντόπετρες τὰ ροδίτικα 'Εκατόλογα* τραγουδοῦν ντροπαλὰ τὸν ἔρωτα καὶ τὸν πόθο. Αὐστηρὴ καὶ τῆς τάβλας ἢ ξεφάντωσι κι οἱ χαροκόποι χαρὰ δὲν ἔχουν. Τοῦ χοροῦ τὰ τσακίσματα ἀρμονικά, τολμηρὰ τὰ πηδήματα, ἱστοροῦν κόσμους ἐσώτερους. Τὸ τραγούδι μετουσιώνει τὶς μορφὲς τῆς Ζωῆς: τραγούδι τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ πόθου, τῆς ξενιτειᾶς καὶ τοῦ θανάτου, τραγούδι τῆς ἀνδρείας. Πλαισιώνουν οἱ μορφὲς τῶν ἡρώων, ντύνουν τὰ πλάσματα τῶν παραλογῶν, τὰ ἰδανικά καὶ τὰ ὄνειρα. 'Αθάνατος ὁ Διγενής, ἀντρειωμένος ἀνάμεσα στοὺς ἀντρειωμένους, ἀγκαλιάζει τὶς ἐποχὲς καὶ γίνεται τὸ σύμβολο τῆς Ρωμοσύνης.

'Υπερήφανη Ρωμοσύνη, κάτω ἀπὸ τὸν ἀψὺ τὸν 'Ιππότη, κάτω ἀπὸ τὸν 'Ασιάτη, κάτω ἀπὸ τὸν 'Ιταλό, καρτερικὴ, πεισματωμένη, κι εὐστροφη, δημιουργεῖς, μὲ τοῦ 'Ακρίτα τὴν ἀδιάκοπη παρουσία, τὶς μορφὲς τῆς ζωῆς σου. Καὶ περιμένεις. . .

Δὲν θὰ περιμένῃς πιά. 'Εκεῖ κάτω, στὰ ἀνοικτὰ πέλαγα, ὁ ἥλιος πᾶει νὰ βασιλεύσῃ. 'Απὸ τὰ νησιά σου, ἐλεύθερα, ἀνεβαίνει ὁ ἀχὸς τῆς Ζωῆς. Τὰ πολυτάραχα λιμάνια τὰ γεμίζει ἢ ζεστὴ ἀνάσα τῆς βρασμένης πίσσας. Βαρεῖς σκοῦνες*, κομπὰ τρεχαντήρια* καρτεροῦν, σὰν ἀνυπόμον' ἄτια, νὰ ξεκινήσουν γιὰ μακρινὰ ταξίδια. Θαρρεῖς κι εἶναι ὄλα πρωτοτάξιδα. Στ' ἀπόμακρα λιμάνια, στὶς ἐξωτικὲς πολιτεῖες, τὰ προσμένουν οἱ ἄνθρωποι. Τοὺς εἶναι οἰκεῖες οἱ ἀπαλὲς γραμμὲς τους κι ἡ ἀνθρώπινη λαλιὰ ποὺ ἀκούεται δὲν τοὺς εἶναι ἀνέγνωρη. Θὰ σμίξουν ἄνθρωποι μ' ἄνθρώπους (δὲν σμίγουν πιά σήμερα οἱ ἄνθρωποι !). Θ' ἀνταλλάξουν τὰ προϊόντα τῆς γῆς καὶ τῆς τέχνης. 'Ακριβὴπραμάτεια — θὰ φέρουν καὶ θὰ πᾶρουν ἰδέες.

Εὐτυχισμένα Δωδεκάνησα ! 'Επάνω ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους βράχους σας, ποὺ ἐνώνουν τὴν 'Ανατολὴ μὲ τὴ Δύση, μιὰ φυλὴ ἀδάμαστη θὰ περάσῃ γιὰ νέα ξεπετάγματα.

Περιοδικὸν «'Εκλογὴ», Αὐγούστος 1946

Διον. Α. Ζαυθηρόδ

8. ΚΕΡΚΥΡΑ

Εἰς τὸ βορειότερον ἄκρον τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖ πού τὰ ἑλληνικά νερά ἀδελφώνονται μὲ τὰ κύματα πού τρέχουν νὰ ξεσπάσουν εἰς τὰς ἠπειρωτικὰς ἀκτὰς, ἡ Κέρκυρα ὑψώνεται μέσα ἀπὸ τὸν πόντον, ὅπως ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη. Ὁ Ὀδυσσεύς, Σεβᾶχ* Θαλασσινὸς τῆς ἀρχαιότητος, τὴν ἠῦρεν εἰς τὸν δρόμον του καὶ ὁ Ὅμηρος, ὁ παρὰδοξος τυφλός, ὁ ὁποῖος εἶδε τὴν φύσιν καὶ τοὺς ἀνθρώπους μὲ χίλια μάτια, ὅταν ἐπλησίασε τὸν ἥρωά του εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς νήσου αὐτῆς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃ λυρικός. Καὶ ἔγινε θαυμάσιος, ἔπως ἠδύνατο καὶ ἤξευρε νὰ γίνεταί ὁ ποιητὴς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ χύσῃ ἀπὸ τὴν ψυχὴ του τὴν ποίησιν ἑνὸς ὀλοκλήρου λαοῦ. Ἡ Κέρκυρα ζωγραφίζεται εἰς τὸ τέταρτον ἄσμα τοῦ Ὀδυσσεύς μὲ τόσην ἀβρὰν χάριν, ὥστε μόνη αὐτὴ ἡ περιγραφή θὰ ἤρκει νὰ ἀποδείξῃ θρυλὸν τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἦτο τυφλὸς ὁ θεῖος ζωγράφος. Ἴσως εἶναι καὶ αὐτὸ μία ὑπερήφανος ὑπερβολὴ τῶν προγόνων μας, ἐπιθυμούντων νὰ δείξουν πόσην δύναμιν ἠμποροῦν νὰ προσλάβουν κάποτε τὰ μάτια τῆς ψυχῆς.

Τὸ ἀτμόπλοιο, ὅταν ἀφήσῃ τὴν μικρὰν ἑλληνικὴν ἠπειρωτικὴν παραλίαν, πλέει ἀριστερὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἀποτόμου ἀκτῆς, τὴν ὁποῖαν πλαισιώνουν τὰ ἄγρια καὶ ὑψηλὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου, αἰωνίως χιονοσκεπῆ. Ἀπὸ τὴν κορυφὴν των, κατὰ τὴν παράδοσιν, μίαν ὥραϊαν πρωΐαν ἐξεκίνησαν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες, καὶ ὀδηγοῦμενοι ἀπὸ θεῖαν ἔμπνευσιν, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκομεν ἄλλην μίαν φῶραν ὀδηγοῦσαι τοὺς τρεῖς Μάγους, κατῆλθαν πρὸς νότον καὶ κατέλαβαν τὴν χώραν, ἡ ὁποία φέρει τὸ ὄνομά των.

Ὅλα εἶναι ἀκόμη ἄγρια πρὸς τὰ δεξιὰ. Οἱ βράχοι κατεβαίνουν αἵματοβαφεῖς πρὸς τὴν θάλασσαν, οἱ ἄνεμοι πνέουν ὀρμητικοί, τὸ κύμα εἶναι ἀνήσυχον καὶ ὀπίσω ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ φυσικὰ τεῖχημαντεύει κανεῖς ὅτι ζῆ φυλὴ ἀνυπότακτος, τρεφομένη μὲ ὀρμὴν καὶ μὲ ὑπερηφάνειαν ἀπὸ τὴν ἀγρίαν φύσιν.

Ἀπέναντι ἡ Κέρκυρα εἶναι ὄλη ἀβρότης καὶ γλυκύτες καὶ χάρις. Μία ἀκρόπολις ὑψοῦται ἀπέναντι τῆς ἠπειρωτικῆς ἀπειλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκρόπολις τῆς Κερκύρας εἶναι λεπτὸν τεχνικὸν ἔργον, ἕνας μικρὸς κομπὸς Δαβίδ, ἀπέναντι τοῦ Γολιάθ τῆς ξηρᾶς. Ἡ φύσις ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκη, ἀφοῦ ἐφάνη ἀδρὰ καὶ ἐπιβλητικὴ εἰς τὴν Ἡπειρον, νὰ

φιλοτεχνήση κάτι κομψόν διὰ τὴν θάλασσαν, καὶ ἡ γιγαντιαία γεωλογικὴ μεταβολή, ἡ ἀποσπάσασα ἀπὸ τὴν ξηρὰν τὸ τεμάχιον ἐκεῖνο τῆς γῆς, ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι εἶναι ἰκανὴ καὶ εἰς κομψότητας, ἀφοῦ ἦτο ἰκανὴ εἰς μεγαλεῖον.

Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὴν Κέρκυραν ὑπάρχει κάτι ἀκόμη, τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν συγγένειαν πρὸς τὴν ξηρὰν. Ὁ Παντοκράτωρ νομίζει κανεὶς ὅτι δὲν εἶναι ὄρος κερκυραϊκόν. Κάτι τι ἠπειρωτικόν καὶ ἀλβανικόν ἐσφηνώθη εἰς τὴν μαλακὴν γῆν τῆς νήσου. Καὶ μόνον ἡ κερκυραϊκὴ φύσις κατάρθωσε καὶ αὐτὸν τὸν ἄγριον κολοσσὸν νὰ ἐκπολιτίσῃ. Ἐπάνω εἰς τὰς κλιτύς του ἀναρριχᾶται πυκνὴ ἡ ἐλαία, καὶ εἰς μίαν πλευράν του, βλέπουσαν πρὸς τὴν θάλασσαν, αἱ γλυσῖναι σκύβουν ἕως τὸ κῦμα καὶ τὰ γαλανὰ ἄνθη των πνίγονται εἰς τὸν ἀφρόν.

Ἀπὸ τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων, τὴν ὁποίαν συνήντησεν εἰς τὸν δρόμον του τὸν περιπετειώδη ὁ Ὀδυσσεύς, δὲν γνωρίζομεν τί σῶζεται σήμερον μέχρις ἡμῶν. Εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι ἀπεβίβασθη ὁ παμπόνηρος Ἕλληνας ἀρχηγός, δὲν ἠμπορεῖ βεβαίως νὰ ἀναπαραστήσῃ κανεὶς τὴν σκηνὴν τῆς Ναυσικᾶς, κρυπτομένης ἐνώπιον τοῦ ξένου. Κερκυραῖος φιλάρχαιος ὁμως διατείνεται ὅτι ἡ ἀποβίβασις ἔγινεν εἰς τὸ Κανόνι. Ἄν τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἴσως μόνον οἱ βάτραχοι, ποὺ κράζουν σήμερον μέσα εἰς τὰ καλάμια, θὰ εἶναι οἱ ἀπόγονοι τῶν βατράχων, ποὺ ἔρριψαν κραυγὴν φρίκης εἰς τὸ θέαμα τοῦ καραβοτσακισμένου ξένου.

Εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις χωρὶς πολλὴν δυσκολίαν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ συναντήσῃ τὰ ἴχνη τῶν ἐποχῶν, ποὺ ἐπέρασαν ἀπὸ ἐπάνω των, μολονότι μία ταινία, καθαρῶς νεοελληνική, καταγίνεται ν' ἀφαιρέσῃ τὰ ἴχνη αὐτὰ, μόλις ἐπιτρέπουσα εἰς τὰς πόλεις μας νὰ διατηροῦν τὸν συνεκτικὸν των μὲ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιοσύνην δεσμόν.

Ἡ Κέρκυρα ὁμως εἶναι ἡ ἑλληνικὴ πόλις, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐστραμμένη πρὸς τὸ παρελθόν. Οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Φλωρεντίαν, ἐξακριβώνουν μίαν τάσιν τῆς πόλεως εἰς τὸ νὰ σταματήσῃ εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐτρόγετο ἐπὶ αἰῶνας μὲ τὴν Πίζαν. Τὸ ἴδιον μεσαιωνικὸν μυστήριον, κάτι τέλος πάντων ἀπομακρῦνον ἀπὸ τὴν ἐποχὴν μας, αἰωρεῖται ἐπάνω εἰς τὴν Κέρκυραν. Ὁ ταξιδιδῶτης πατῶν τὸν πόδα

του εἰς τὴν νῆσον δὲν εἶναι βέβαιος μόνον ὅτι ἔχει μεταβάλλει τοπικὴν θέσιν· αἰσθάνεται ὅτι μετέβαλε καὶ χρονικὴν.

Ἔτσι αὐτοὶ οἱ δρόμοι οἱ στενοὶ καὶ ἀκανόνιστοι, τὰ πανύψηλα σπίτια, τὰ ὁποῖα νομίζει κανεὶς ὅτι θ' ἀφήσουν τὰς στέγας των ν' ἀγκαλιασθοῦν εἰς τὰ σύννεφα, τὸ πλῆθος τῶν ἐκκλησιῶν, οἱ κώδωνες των, πού ζητοῦν — νομίζεις — ἀφορμὴν νὰ σημαίνουν, οἱ παπαδες, οἱ ὁποῖοι προβάλλουν εἰς κάθε γωνίαν δρόμου, παπαδες ἰδικοὶ μασ καὶ καθολικοὶ καὶ ἑβραῖοι, τὰ μαρμάρια οἰκόσημα πού στεφανώνουν μερικὰς θύρας, αἱ πινακίδες τῶν δρόμων μὲ τὰ παράδοξα ὀνόματα, αἱ μεγάλαι στοαί, κάτω ἀπὸ τὰς ὁποίας περιπατεῖ τὸ πλῆθος ὅπως εἰς τὴν Βενετίαν καὶ εἰς τὸ Μιλᾶνον, ὅλα αὐτὰ δίδουν εἰς τὴν πόλιν βαθὺ καὶ ἔντονον μεσαιωνικὸν χρῶμα. Ὅταν τὸ βράδυ — βράδυ, ἀπὸ τοὺς δρόμους πού φέρνουν πρὸς τὴν Σπιανάδα, κατέρχωνται οἱ κάτοικοι βραδεῖς καὶ πυκνοί, εἰς τὴν ἀμφιβολίαν τῆς ἀμφιλύκης*, θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι εἶναι οἱ ἵπποταὶ πού ἐπεβιβάσθησαν ἕνα βράδυ εἰς τὰς τετρακοσίας ὀδοθήκοντα γαλέρας τοῦ Δανδόλου, διευθυνόμενοι εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους.

Ἡ πόλις τῆς Κερκύρας ἀποτελεῖ ὁλόκληρον μουσεῖον, καὶ τὸ Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον κατέχει μίαν αἴθουσαν τοῦ Γυμνασίου, ὅπερ ὑπήρξεν ἡ περίφημος Ἰόνιος Ἀκαδημία τοῦ Γκίλφορδ*, εἶναι τὸ ὀλιγώτερον σημαντικόν, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Κέρκυρα.

Ἐνας περίπατος εἰς τὴν πλατεῖαν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν παραλίαν, ἡ ὁποία ἀπολήγει εἰς τὰ παλαιὰ βενετικὰ τεῖχη — τὰ Μοῦράγια — φθάνει, διὰ νὰ δεῖξῃ ὁλόκληρον τὴν Κέρκυραν. Οἱ Κερκυραῖοι εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὴν Σπιανάδα των καὶ ἔχουν δίκαιον νὰ εἶναι ὑπερήφανοι. Ἡ θέα ἀπὸ τὴν πλατεῖαν αὐτὴν δὲν εἶναι εὐρεῖα καὶ ποικίλη, ὅπως ἡ θέα ἀπὸ τὸ Ζάππειον. Ἀλλ' ἡ Σπιανάδα εἶναι τὸ λεύκωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὅλαι αἱ ἐποχαὶ ἔχουν θέσει τὰς ὑπογραφὰς των.

Ἀπέναντι, τὸ φρούριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, βαρὺ καὶ ὀγκῶδες μεσαιωνικὸν κτήριο, τὸ ὁποῖον χωρίζεται ἀκόμη μὲ τὴν διώρυγα, πού τὸ ἀπέσπασ ἀπὸ τὴν ξηρὰν εἰς στιγμὰς κινδύνου. Αἱ βροχαὶ καὶ ἡ ὕγρασία ἐμαύρισαν τὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου καὶ ἡ ἀντίθεσις του πρὸς τὸν δεξιὰ λόφον τῆς Γαρίτσας, καταπράσινον καὶ ἀνθηρόν, καταλήγοντα εἰς τὸ κατάλευκον χωρίον Μπενίτσες, ἀποτελεῖ μίαν ἀνέκφραστον εὐχαρίστησιν τοῦ ὀφθαλμοῦ. Τὸ φρούριον τοῦ Ἁγίου

Γεωργίου καὶ τὸ φρούριον τῆς νησίδος Βίδος ἀποτελοῦν τὴν πολεμικὴν Κέρκυραν. Τὸ πρῶτον ἔχει ἀκόμη τοὺς στρατῶνας του, τὸ νοσοκομεῖον του, τὰς φυλακὰς του καὶ τὸ πρῶτὸ ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις του ὁ σαλπικτῆς ἐξυπῆξ τὴν κοιμωμένην Κέρκυραν. Τὸ Βίδο ἔχει μόνον τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου, κατεδαφισθέντος ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρείπιων ἐφύτρωσε τώρα εἰρηνικωτάτη Γεωργικὴ Σχολή.

Εἰς τὴν Σπιανάδαν τὰ μνημεῖα εἶναι δυσαναλόγως ἄφθονα. Ἡ Γαληνοτάτη Βενετικὴ Δημοκρατία ὕψωσεν ἓνα εἰς τὸν περίφημον ναύαρχον Σούλεμπουργκ, «ζῶντος αὐτοῦ», διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς νήσου ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ ναύαρχος παρίσταται ὄρθιος, βλέπων πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔρχεται ὁ ἐχθρὸς. Ὁ Ἅγιος Σπυρίδων, ἐμφανισθεὶς καθ' ὕπνου, ὑπέδειξε εἰς τὸν ναύαρχον τὴν νίκην. Ἡ Κέρκυρα ἐνθυμεῖται τώρα περισσότερο τὸν Ἅγιον, τὸν ὁποῖον βλέπει σπανίως, παρὰ τὸν ἥρωα, τὸν ὁποῖον ἔχει διαρκῶς ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια της.

Ὀλίγον μακρύτερα ὑψοῦται τὸ μνημεῖον τοῦ Μαίτλανδ, ναύσκος ὀλόκληρος, Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μαίτλανδ, τοῦ Ἀγγλοῦ διοικητοῦ, ὅστις συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τὸ Ἴόνιον σύνταγμα καὶ μὲ τὴν ὑποδοχὴν εἰς τὴν Κέρκυραν τῶν ἐκουσίων ἐξορίστων τῆς Πάργας, πωληθείσης ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας.

Τὸ μνημεῖον τοῦ Γκίλφορντ δὲν εἶναι τόσον προσιτὸν εἰς τὴν θέαν, κρυμμένον ὅπως εἶναι μέσα εἰς τὰ φυλλώματα τοῦ κήπου. Ὁ περίφημος πρύτανις τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, παρίσταται ὄρθιος καὶ εἶναι ἔργον τοῦ γλύπτου Ἀπέργη*. Λέγεται ὅτι προωρίζετο διὰ τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ κλεισμένος εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ Ἰονίου Γυμνασίου.

Καὶ εἰς συμπλήρωσιν ὄλων αὐτῶν τῶν μνημείων ἰδοὺ τὸ ἄγαλμα τοῦ Καποδίστρια, προστιθέμενον εἰς τὴν μαρμαρίνην αὐτὴν βιβλιοθήκην. Ὁ πρῶτος τῆς Ἑλλάδος πολιτικὸς παρίσταται ὄρθιος, τυλιγμένος εἰς τὸν κλασσικὸν πλατὺν μανδύαν, βυθισμένος εἰς σκέψεις.

Δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὴν Σπιανάδαν ἡ μικρὴ ἐκκλησία τῆς Παλαιοπόλεως, ἀλλὰ θὰ ἦτο ἄδικον νὰ μὴ μνημονευθῇ ἐδῶ τὸ τρισέβαστον αὐτὸ μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐφιλοτέχνησαν ὅλοι οἱ αἰῶνες καὶ ὅλαι αἱ ἰδέαι, ὅσαι ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν.

Εἰς τὸν δρόμον, τὸν φέροντα πρὸς τὸ Γαστοῦρι, κλειόμενον ἐκὰτέρωθεν ἀπὸ τὸν πράσινον πλοῦτον πού παράγει ἀφειδῶς ἡ κερκυ-

ραϊκή φύσις, κάτι διακρίνει μεταξύ τῆς πρασινάδας ὁ περιπατητής. Εἶναι ἡ Παλαιόπολις, ναὸς ἐγκαταλελειμμένος πλέον, τὸν ὁποῖον φυλάττει ἄγριος μανδρόσκυλος δεμένος εἰς τὴν ρίζαν μιᾶς ἐλαίας. Μία γυναικούλα, κατοικοῦσα εἰς χαμόσπιτον παραπλεύρως, κρατεῖ τὸ κλειδί καὶ τὸ προσφέρει εἰς τοὺς ἐπισκέπτας. Τεσσάρων θρησκευτῶν τὰ ὑλικά συνηρμολογήθησαν εἰς τὸ παράδοξον αὐτὸ θρησκευτικὸν οἰκοδόμημα, ἴσως συμβολίζον τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς καὶ μόνου θεοῦ, διὰ μέσου τῶν διαφορῶν μορφῶν, ποὺ τοῦ ἔδωκαν οἱ ἄνθρωποι.

Τῶ ὄντι αἱ κορινθιακαὶ του στήλαι ἀποδεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαίου ἐθνικοῦ ναοῦ, καὶ ἡ στεφάνη, στολισμένη μὲ βυζαντινοὺς σταυρούς, πείθει ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ νέα θρησκεία ἐνεθρονίσθη εἰς τὰ λείψανα τῆς παλαιᾶς. Εἰς τὴν αὐλὴν σφύζεται τὸ χαρακτηριστικὸν μάρμαρον τῶν τουρκικῶν τάφων. Οἱ Τουῦρκοι ἴσως ἐκεῖ, περαστικοὶ ἀπὸ τὴν νῆσον, ἔφαλλαν τὸν ὕμνον τοῦ Μωάμεθ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἀντήχει εἰς τοὺς ὕμνους τοῦ Ἰησοῦ. Τέλος ὁ λέων τῆς Βενετίας εὐρίσκεται σφηνωμένος ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδον.

Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ἡ Παναγία τῆς Παλαιόπολεως, μετεβλήθη εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ Κερκύρας, κόρης τοῦ βασιλέως τῆς νήσου, ἀσπασθείσης τὸν χριστιανισμὸν καὶ καταδιωχθείσης ὑπὸ τοῦ πατρὸς της. Μὲ τὴν παράδοσιν ταύτην συνδέεται καὶ ἡ παράδοσις περὶ κατακομβῶν, τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς βαρῶνος Ἐμμανουήλ Θεοτόκης*.

Δὲν εἶδα τὰς κατακόμβας καὶ δὲν ἐπρόφθασα νὰ ἴδω τὸ μωσαϊκόν, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν μετεφέρθη εἰς τὸ μουσεῖον. Εἶδα ὅμως εἰς τὴν ὠραίαν πύλην τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ἕνα « Χριστὸν πάσχοντα », τὸν ὁποῖον δὲν θὰ λησμονήσω ποτέ. Οἱ Κερκυραῖοι δὲν τὸν γνωρίζουν ἢ δὲν τὸν ἐπλησίασαν, ὅπως συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς ἐντοπίους. Ὅλον ὅμως τὸ μυστήριον, ποὺ ἀναδίδεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, πλαισιώνει τόσον ὑπερόχως τὸν μεγάλον μάρτυρα, ὥστε ὁ πίναξ αὐτὸς ἦλθε στιγμή, ποὺ μὲ ἐβύθισε εἰς μυστικισμὸν καὶ εἰς ἔκστασιν.

*Ένας πράσινος ὠκεανός, τὸν ὁποῖον συνταράσσει ὁ ἄνεμος εἰς μυροβόλα κύματα, χωρίζει τὴν πόλιν τῆς Κερκύρας ἀπὸ τὸ Ἀχίλλειον. Ἄσπρος καὶ εὐθύς καὶ ἀνηφορικός, καθὼς εἶναι ὁ δρόμος, θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἕνας πελώριος ὄφις γλιστρῶν μέσα εἰς

τὴν πρασινάδα. Εἰς μίαν καμπὴν τοῦ δρόμου αὐτοῦ, ὅπου φαίνεται σκαρφαλωμένοι τὸ Γαστούρι, ἐμφανίζεται ἔξαφνα τὸ Ἀχιλλεῖον.

Ἔνας λευκὸς ὄγκος, δεσπόζων τῆς πρασίνης ἐκτάσεως, ἀνακύπτει ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους. Δεξιὰ ἡ κορυφή τοῦ λόφου ἀποτόμως κοπεῖσα, διὰ τὰ εὐρυνθῆ τὸ ὄροπέδιον, ἔμεινε στεφανωμένη μὲ μίαν δέσμη ἐλαιῶν. Ὁπίσω οἱ Ἅγιοι Δέκα, εἰς τὴν πλευρὰν χλοεροῦ βουνοῦ, ἀποστέλλουν τὴν κατάνυξιν τῆς καμπάνας τοῦ Ἐσπερινοῦ.

Ἀριστερὰ ὅλη ἡ π-διάς, μὲ παραδόξους κυματισμοὺς τοῦ ἐδάφους, μὲ ὅλας τὰς ἐναλλαγὰς καὶ τὰς ἀποχρώσεις τοῦ πρασίνου, καὶ εἰς τὸ βάθος ἡ πόλις μὲ τὰ φρούρια καὶ τὰ κωδωνοστάσια τῆς κλειόμενα ἀποτόμως ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν σιλουέτταν τοῦ Παντοκράτορος, ἀτενίζοντος μὲ νοσταλγίαν τὰ ἀδελφικὰ ἀπότομα ὄρη τῆ Ἠπείρου, ἀπὸ τὰ ὅποια τὸν ἐχώρισε μίαν ἔξαφνη γεωλογικὴ μεταβολή.

Ὅλη ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιβολὴ καὶ ἡ χάρις καὶ ἡ λεπτότης καὶ ἡ διαύγεια τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ αἱ μυρωμένα πνοαὶ καὶ τὸ βαθὺ μυστήριον τῆς ἐλευθέρως φύσεως, ὅλα συνηθοίσθησαν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο ὡς διὰ τὰ δείξουν τί κατορθώνει διὰ τοὺς εὐνοουμένους τῆς ἡ πλάσις.

Καὶ ἐνῶ ὁ ἐπισκέπτης πολλαπλασιάζει τὰ μάτια του καὶ ἐντείνει τὴν ἀντίληψίν του προσπαθῶν ν' ἀποτυπώσῃ εἰς μίαν πλάκα τῆς ψυχῆς τὴν εἰκόνα, μίαν βαρεῖαν μεσαιωνίζουσα θύρα κυλιέται μὲ δυσκολίαν εἰς τοὺς στρόφιγγάς της καὶ ὁ ἐπισκέπτης εἰσέρχεται εἰς τὸ παλάτι τῆς Αὐτοκρατορίσεως.

Εἶναι ἄρα γε ἡ βαθύτατα πληγωθεῖσα μητρικὴ καρδιά, ἡ ὁποία ἐξέλεξε τὸν τόπον αὐτὸν ὡς ἐρημητήριον, ἢ μᾶλλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι μίαν θεῖαν ἐμπνευσις, ἐπιφοιτώσα κάποτε εἰς τὰς ἐκλεκτὰς ψυχὰς, ἔσταμάτησε εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τὴν θλιμμένην βασιλίισαν, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ κτίσῃ ἐκεῖ τὴν φωλεάν της ;

Ὁ θρῦλος τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως διηγεῖται ὅτι ἕνας ἄγγελος προηγήθη τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ διέγραψε μὲ τὴν ρομφαίαν τὰ ὄρια τῆς νέας πόλεως. Ὑποπτεύομαι ὅτι, ὅταν ἡ Ἐλισάβετ* ἀνερριχήθη εἰς τὸ Γαστούρι, ἕνας ἄγγελος πάλιν, ἴσως ὄχι μὲ ρομφαίαν, πιθανώτατα μὲ ἕνα ἄνθος εἰς τὸ χέρι, ὑπέδειξεν εἰς τὴν πλάνητα τὸ μέρος, ὅπου ἔπρεπε νὰ ὑψώσῃ τὸν ὠραιότερον ναὸν τῆς λύπης. Καὶ μᾶλλον ἔτσι, ὑπὸ μίαν μυστηριώδη ἔμ-

πνευσιν, πρέπει να δεχθώμεν ότι ύψώθη τὸ ὄνειρον αὐτό, ναὸς λατρείας τῆς φύσεως καὶ τοῦ καλοῦ.

Διότι πραγματικῶς πουθενὰ δὲν αἰσθάνεται κανεὶς τὸ ἰδανικὸν νὰ τὸν διαπερᾶ ἀπὸ ὅλους τοὺς πόρους τῆς ψυχῆς, ὅσον εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο τῆς ἀπολύτου σιγῆς, τῆς ὑπερτάτης ἡρεμίας, τῆς ἀταράκτου γαλήνης, εἰς τὸ ὕψος αὐτὸ ποὺ νομίζει κανεὶς χωρισμένον ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀπρόσιτον εἰς τὰ πάθη των, ἄφθαστον ἀπὸ τὰς κακίας των, ἀμόλυντον ἀπὸ μίση καὶ ἀπὸ βέλη καὶ ἀπὸ δηλητήρια. Ὁρισμένως δὲν ἀπέχει πολὺ ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν κορυφὴν ἐκείνην, καὶ ὅταν ἀκούεται ὁ κῶδων τοῦ ἑσπερινοῦ τῶν Ἁγίων Δέκα, ἐνθυμίζει ὅτι κάποτε ἓνας ἄνθρωπος, ὁ Ἰακώβ, ἀνῆλθε τολμηρὸς τὴν κλίμακα, εἰς τὸ τελευταῖον σκαλοπάτι τῆς ὁποίας τὸν ἐπερίμενεν ὁ Θεός.

Δὲν εἶναι μέγαρον, οὔτε ἔπαυλις ἀπλή τὸ «Ἀχιλλεῖον». Εἶναι μία ὑψηλὴ προσφορὰ πρὸς τὸν ὑπέροχον ἀρχηγὸν τῶν Ἀχαιῶν, ὅπως ἐκεῖναι ποὺ προσέφεραν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν Δελφικὸν Ἀπόλλωνα ἀπὸ τὰ περσικὰ λάφυρα. Εἶναι ἓνας ναὸς ὑπέροχος τῆς φύσεως, δαμασθείσης ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπλωθέντος εἰς τὴν φύσιν. Ἄν εἶναι ἀφιερωμένος ὁ ναὸς εἰς τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Ἀχιλλέα πρέπει νὰ τὸν δεχθώμεν ὡς μίαν ἐκδήλωσιν φυσιολατρικὴν ἀπὸ ἐκείνας ποὺ ἐνέπνευσαν τὴν Θεογονίαν τοῦ Ἡσιόδου.

«Ἑλληνικὴ Δημιουργία» τεῦχος 111 *Γεώργιος Τσοκόπουλος*

9. ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Κάποτε μ' ἔφεραν τὰ κύματα παιδί
 στὴ γῆ ποὺ εἶν' ἀπ' ἀνθούς κι ἀπὸ τραγοῦδια ἠλιοχυμένη,
 προτοῦ νὰ τὴ χαρῶ στοῦ Κάλβου* τὴν φῶδῃ,
 καὶ πρὶν τὴν ἀγαπήσω στὴ Φαρμακωμένη*.

*Ἀπὸ ἓνα ψήλωμα, ξεχάνω τ' ὄνομά του πιά,
 σὰ χώρα ἐπαγγελτὴ ξαγνάντεψα τὴν ἐξοχὴ τῆς,
 τοῦ πράσινου μεθύσι καὶ χαροκοπιά,
 μόσχος τ' ἀγέρι τῆς καὶ μόσχος καὶ ἡ πνοή τῆς.

Καὶ μὲ νεραΐδοπῆρε ἡ χάρι ἡ θρυλικὴ
τῆς γῆς, καθὼς παιδί τὰ πάτησα τὰ χώματά της·
προτοῦ νὰ μὲ φιλήσῃ ἡ Μοῦσα ἡ λυρική,
μὲ πρωτοχαΐδεψεν ἐκεῖ ἡ μοσχοβολιά της.

Χρόνια περάσαν ἀπ' ἔμπρός μου· ὅμως ποτὲ
δὲ χάνω τὴ στιγμή, καθὼς μακριάθε σὲ πρωτοεῖδα,
στὸν ἀταξίδευτο, ἐοῦ τόπε ποθητέ,
τοῦ Φώσκολου ἀκριβή, τοῦ Σολωμοῦ ἡ κοιτίδα.

«Περάσματα καὶ Χαιρετισμοὶ» *Κωστής Παλαμᾶς*

10. Ο ΚΑΗΜΟΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Α'

Ἔρες-ᾄρες κάθουμαὶ καὶ συλλογιέμαι : Πῶς μπόρεσα τόσον καιρὸ
καὶ ζῶ δίχως τὴ Λεσβιακὴ θάλασσα. Ὁ καημὸς τοῦ Αἰγαίου μὲ μα-
ραζώνει σὰ μιὰ γλυκεῖα ἄρρώστεια. Ἡ θάλασσα. . . Εἶναι τόσο καλο-
βαλμένο τὸ συναίσθημα μέσα στὴ λέξι. Ἡ θάλασσα. . . θάλασσα. . .
Σφαλνῶ τὰ μάτια μου καὶ τὸ λέω ἔτσι ἀπανωτὰ μὲ πολλὰ « σ »,
τὸ λέω σιγανὰ καὶ τ' ἀφογκράζουμαι. Κι ἀκούγω τότες ὅλα τὰ κύ-
ματὰ τῆς τὰ καλοκαιρινά, πού ξεσέρνουνται σουσουριστὰ στὸ στρωτὸ
ἀμμογιάλι. Ἀχεὶ καὶ τραγουδᾷ ἀκοίμητη μέσα στὴ λέξι. Κι ἡ λέξι
εἶναι σὰν τὸ κοχύλι, πού, σὰ βάλῃς τ' αὐτί σου στὸ ἄνοιγμά του,
ἀκοῦς τὶς φωνὲς τοῦ πελάγου, πού 'ναι γιὰ πάντα κλεισμένες μέσα
στοὺς γύρους του, νὰ ῥχονται ἀπ' ἀλάργα σὰ νὰ μιλᾷ ἡ ψυχὴ
τῆς θάλασσας.

Γυρίζω καὶ μετρῶ ἀπελπισμένα τὸ μονότονο ἡμισφαίριο τ' οὐ-
ρανοῦ, πού κατεβαίνει ἓνα γῦρο ὀλοῦθε κι ἀκκουμπᾷ στέρεα κι ἀκί-
νητα πάνω στὸ χαμηλὸ κάμπο. Θυμᾶμαι στὸ σκολεῖο ἓνα σπῖνο πού
ἀσφυχτιοῦσε κάτω ἀπὸ μιὰ παρόμοια γυάλινη κάψα, ὅταν ὁ κα-
θηγητὴς τῆς ἀναρροφούσε λίγο-λίγο τὸν ἀέρα μὲ μιὰν ἀεραντλία.
Ἔτσι νοιώθω καὶ γώ στενάχωρα τὴν ἀνεσασμιά μου.

Μὰ αὐτοῦ κάτω τίποτα δὲν εἶναι ἀκίνητο. Οἱ γραμμὲς τῶν
βουνῶν χορεύουν, ἡ θάλασσα ἔχει χίλιους τρόπους νὰ σαλεύη, νὰ

λουφάζη, καί νά χυμάη κι ὁ ἥλιος παίζει μ' ὅλα τὰ χρώματα. Ὁ ἀγέρας αὐτοῦ κάτω, κι αὐτὸς ἀκόμα, ἔχει τῆ γεῦσί του καί τῆ μυρωδιά του.

Ἔχω κλεισμένα μέσα μου τόσα θαλασσινὰ ἠλιοβασιλέματα, πού ἡ θύμησί τους μοῦ ρίχνει ἀστραψιές, ρόδινο καί χρυσοῦ φῶς μέσα στήν ψυχή. Ὁ ἥλιος σέρνει πάνω στα νερά ἀτλαζένιες ρόμπτες μέ τριανταφυλλιές οὐρές. Φεύγει περπατώντας πᾶ' στα κύματα μέ χρυσᾶ πασοῦμια.

Ὁ οὐρανὸς βρέχει κυκλάμινια. Τὰ βουνὰ γίνονται θαμπογάλαζα, μισοδιάφανα, σὰν τὰ βάζα τῶν μουσείων πού 'ναι ἀπὸ πρωτινὸ γυαλί. Τὰ φύκια σειοῦνται σὲ πυκνὲς τοῦφες πάνω στὶς κορφὲς τῶν βράχων, πού 'ναι καθισμένοι πασάδικα στὸ ρηχὸ πιάτο τῆς θάλασσας, σὰ νά 'ναι τὰ λοφία τους.

Βγαίνουν τότες τὰ καβούρια πάνω στὶς πέτρες τῆς ἀκρογιαλιᾶς. Βγαίνουνε ἕνα-ἕνα, γεμᾶτα ὑποψία. Μοιάζουν μέ μετάλλινες ταμπακερίτσες πού τοὺς ἔβαλες ποδαράκια. Τὸ φῶς κάνει μαλαματένια τὰ καβούκια τους καί τὰ βρεγμένα ματάκια τους εἶναι ρουμπινιὲς χάντρες. Σταματᾶνε στὶς σκισμὲς τῶν βράχων, ὅπου ἡ θαλασσινή πρασινάδα καί τὸ βρῦο εἶναι πιὸ παχιά, κι ἀρχίζουνε νὰ τρῶνε. Τρῶνε βιαστικὰ-βιαστικὰ μέ τὰ δύο τους πειρουνάκια, ἃ μέ τό 'να, ἃ μέ τ' ἄλλο. Χτυπᾶς μιὰ τὰ παλαμάκια, κι ὅπου φύγη φύγη, ὅλα μαζωμένα στὶς τρῦπες τους.

Τὰ βουνὰ τοῦ νησιοῦ στέκουνε ντυμένα τὴν ὁμορφιά τους καί θαμμάζουνε τὸν ἴσκιο τους πού πέφτει γιγάντειος βαθιά, ὡς κάτω μὲς στὴ θάλασσα. Σὰ νά 'ναι τὰ θεμέλια τους. Ἕνας μαραγκὸς βαραίει μέ τὴ ματσόλα μιὰ χοντρή ξυλόπροκα σ' ἕνα γυριστὸ μαδέρι. Ὁ ἀχὸς πέφτει σὰ βιτσιὰ στα νερά. Ὁ ταρσανᾶς μοσκοβολᾷ πριονισμένον κυπαρίσσι καί βρασμένο κατράμι.

Ἕνα δίχτυ εἶναι ριγμένο στα ρηχά, κι οἱ φελλοὶ του στέκουνται ἀράδα ἀράδα πάνω στὸ νερὸ σὰν ἀποσιωπητικά. Δυὸ μεγάλα καράβια εἶναι φουνταρισμένα ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Τὸ 'να εἶναι μολυβὶ μέ κόκκινη καρένα. Τ' ἄλλο εἶναι καρυδί. Τὰ κατάρτια τους σηκώνονται πιὸ ψηλὰ κι ἀπ' τὶς βουνοκορφὲς τῆς Ἀνατολῆς πού 'ναι γαλάζιες στὸν ὀρίζοντα. Πάνου στήν πλώρη μιᾶς ἀνεμότρατας ἕνας ναύτης τραγουδᾷ τραβῶντας μ' ἕναν πράσινο κάδο νερὸ ἀπ' τὴ θάλασσα.

Β'.

Ὁ ἥλιος ὀλοένα γέρνει.

Μερικά τζάμια στὶς βίλλες ἀνάβουν σὰν ἠλεκτρικά. Κάτι σύννεφα πάνου ἀπ' τὴν Ἀμαλὴ ἔχουε γῦρο τριγῦρο μιὰν οὔγια ἀπὸ φλογισμένη πορφύρα.

Ἔχω τόσα ἠλιοβασιλέματα Λεσβιακὰ κλεισμένα μέσα μου. Τὸ ὄραμα μιᾶς ἀκρογιαλιάς Λεσβιακῆς, μὲ τὴν ἀδιάκοπη κίνησί της, μὲ τὸ ἀσυγκράτητο παίξιμο τῶν χρωμάτων, μὲ τὶς τράτες της καὶ μὲ τὸν ἥλιο περπατᾷ πάνου στὰ νερὰ μὲ χρυσᾶ πασουμάκια.

« Ἡ Ζ ω ἡ ἐ ν Τ ἄ φ ω »

Στρατῆς Μυριβήλης

11. ΤΟ ΠΕΤΡΟΧΕΛΙΔΙΟΝΟΝ

Ἐνῶ εἰς τὰ ὑπόστεγα τῶν καλόκαρδων σπιτιῶν τὰ χελιδόνια ἔχουν κτίσει τῆς πολυλογίας των τὴν ἐστίαν, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ εἰς τὰ σπιτάκια, τὰ ὁποῖα, πιστὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, τὴν ἀγκαλιάζουν, ἐκεῖ φωλιάζουν τὰ ἀσπρόκοιλα πετροχελιδόνα, διακρινόμενα καὶ διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν συμμετρίαν καὶ διὰ τὴν οἰκοδομικὴν τέχνην τῆς φωλεᾶς των.

Αὐτὰ δὲν συμβολίζουν μόνον ἀναγεννωμένης ἐλπίδας, ἀλλὰ συμβολίζουν καὶ τὸν ἐκάστοτε χειμαζόμενον καὶ πάλιν ἐπανθοῦντα ἀπ' αἰῶνων Ἑλληνισμόν.

Τὸ πετροχελιδόνον, ποῦ ἔκτισεν ἄλλοτε τὴν φωλίτσα του εἰς κάποιαν ὑψηλὴν γλυφὴν τοῦ προνάου ἀρχαίου ναοῦ, τὸ ἴδιον τὴν ἔκτισε κατόπιν εἰς τὴν γωνίτσα μιᾶς καμπύλης τοῦ σταυροθολίου*, εἰς τῆς Βυζαντινῆς ἀπλογράμμου καὶ συμμετρικῆς ἐκκλησίτσας τὸν ἔξω νάρθηκα.

Καὶ τώρα πάλιν, ποῦ ὁ ἐκκλησάρης τοῦ χαλνᾷ τὴν φωλίτσα του μ' ἓνα μακρὺ καλάμι, εὐρίσκει κάπου εἰς κανὲν παλαιὸν χάλασμα τῆς καλῆς γριᾶς καὶ ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν.

Καὶ εἰς τὴν παράμερην αὐτὴν κόγχην ποῦ ἐφώλιασε τὸ πετροχελιδόνον, ἔτυχε νὰ εἶναι ἐντειχισμένον ἓνα κομμάτι ἀρχαίου ἀναγλύφου.

Μὴ τὸ παίρνετε διὰ σύντριμμα τοῦ χρόνου καὶ τῆς βαρβαρότητος τὸ μάρμαρον αὐτό· πάρετέ το ὡς οἰκόσημον τῆς γριᾶς.

Ἦμπορεῖ νὰ εἶχαν οἱ δικοί της καὶ χρυσόβουλλον* καὶ νὰ τὸ ἐκόλλησεν ἢ γριά εἰς τὸ σπασμένο τζάμι, πού ἔμπαιζε μέσα τὸν τρελοβοριά. Ἐπὶ ἐκεῖ ἔμπαινε καὶ ὁ χρυσὸς αἰτὸς τοῦ παραμυθιοῦ της.

Λέγουν ὅτι τὴν γλαῦκα τὴν ἔδιωξεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ὁ αἰετός, καὶ αὐτὸν πάλιν, μὲ ὄλον του τὸ διπλὸν κεφάλι πού ἐφύτρωσε κατόπιν, τὸν ἔδιωξε μιὰ φραγκόκοττα καὶ αὐτὴν τέλος κάποιος πελαργός.

Τὸν πελαργὸν τὸν ἔβαλε σημάδι ὁ ἀρματολός, καὶ πάει κι αὐτός.

Τὸ πετροχελίδονον ὅμως πού φεύγει, καί, ὅπως ὁ πιστὸς μετανάστης, πάλιν ξαναγυρίζει, αὐτὸ μόνον συμπληρώνει ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν ἀρχαίων θεῶν ἕως σήμερον τῆς Περσεφόνης τὸν μῦθον.

« Π α λ α ι α ἰ Ἀ θ ῆ ν α ι »

Δημήτριος Καμπούρογλου

12. ΤΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΤΟΥ ΜΑΝΤΗΛΙΟΥ

Στὴν ἄκρη τοῦ γιαλοῦ ξανθὴ κάθεται κόρη
κι ὠριόπλουμο λευκὸ χρυσοκεντάει μαντήλι,
μαντήλι τοῦ γαμπροῦ, τοῦ γάμου της κανίσκι*.

Τὴν θάλασσα κεντάει μὲ τὰ νησιά της ὄλα,
κεντάει τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ λαμπρὰ του ἀστέρια,
τὴν γῆ μὲ τὰ πολλὰ καὶ τὰ ὠραῖα λουλούδια,
κεντάει κι ἓνα βουνὸ ψηλὸ ψηλὸ καὶ μέγα·

τὸ χάραμμα γλυκὰ προβάλλει στὴν κορφή του
καὶ βάφεται ἢ κορφή καὶ τ' οὐρανοῦ ἢ λουρίδα
ροδόλευκη. Νερά καθάρια κι ἀσημένια

τὰ διάπλατα πλευρὰ ξετρέχουν κι αὐλακώνουν
χιλιοχρονα, παλιά, βαθιά, ἰσκιωμένα ὀρμάνια*,
κεντάει τὲς λαγκαδιές μὲ πράσινο μετᾶσι.

Στοὺς ὄχτους, στὰ ριζά, κοπάδια ἀσπρολογᾶνε
καὶ φαίνονται βοσκοὶ καὶ στ' ὄμορφο κεντίδι
φλογέρες λὲς κι ἀκοῦς, λὲς καὶ γροικᾶς τραγούδια,
βελάσματα βραχνὰ καὶ ἠχοῦς ἀπὸ τρουκάνια*.

Στὰ πόδια τοῦ βουνοῦ κεντάει γαλάζια λίμνη
μὲ καλαμιές χρυσές. Ἐνας ψαῖξ στὴν ἄκρη
πεζόβολο* κρατεῖ καὶ δόλωμα ἐτοιμάζει.

Κάμπον πλατύν πλατύν με σμαραγδένιο νῆμα
 ὀλόγυρα κεντάει. Στὴν μέση ἀπὸ τὸν κάμπο
 ποτάμι σιγαλὸ καὶ φιδωτὸ ξομπλιάζει
 με δάφνες, με μυρτιῆς καὶ με δασιὰ πλατάνια,
 με ἀηδόνια, με φωλιές· καὶ στὸ πανώριο ξόμπλι*
 τὸν φλοῖσβο τοῦ νεροῦ θαρρεῖς κι ἀκοῦς, τῆς δάφνης
 τὸν μύρο, τῆς μυρτιᾶς, θαρρεῖς ὅτι ἀνασαίνεις,
 πῶς τὸν κελαηδισμό τῶν ἀηδονιῶν ξανοίγεις,
 πῶς νοιώθεις τὸ ἀπαλὸ τῆς φυλλουριᾶς μουρμούρι.
 Στὴν ἀκροποταμιᾶν ἀλάφι ζωγραφίζει
 ποὺ σκύφτει τὰ νερὰ νὰ πιῇ τὰ κρυσταλλένια
 καὶ ξάφνου σαϊτιά στὴν πλάτη τὸ λαβώνει·
 στρέφεται αὐτό, κοιτάει με πόνο τὴν πληγὴ του,
 πάσχει ν' ἀπαλλαχτῆ, δὲν δύνεται τὸ μαῦρο,
 κι ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ἀπὸ τὰ δέντρα γῦρα
 βοήθεια λὲς ζητάει.

Ἐλόνυρα ἀπὸ τὸν κάμπο
 πλῆθος μικρὰ χωριά κεντάει, χωράφια ἀλλοῦθε
 με ὀλόχρυσά σπαρτά, με θημωνιές, με ἀλώνια.
 Πράσινα ἀμπέλια ἀλλοῦ με κίτρινα σταφύλια
 κίτρινα σὰν φλουριά, κι ἔμορφα κοπελλούδια
 ποὺ μπαίνουν με πλεχτὰ καλάθια καὶ τρυγᾶνε.

Γάμον ἀρχοντικὸ σ' ἓνα χωριὸ πλουμιζει
 με νύφη, με γαμπρό, με φλάμπουρα*, με ψίκι*.
 Δράκους ἀλλοῦ κεντάει καὶ λάμιες καὶ νεράιδες,
 κεντάει κι ἓναν γιαλὸ με ζαφειρένια πλάτια·
 στὴν ἄκρη τοῦ γιαλοῦ τὴν ἴδια τὴ θωριά της
 ὀλόφαντη ἴστορεῖ ἀπὸ ἔμορφια καὶ νιοτή
 καὶ πλοῦτο καὶ ἀρχοντιά, καὶ στὰ λευκὰ της χέρια
 τ' ἀργόχειρο κρατεῖ, τ' ὠριόπλομο μαντήλι,
 μαντήλι τοῦ γαμπροῦ, τοῦ γάμου της κανίσκι.
 Ἀνάρια τὸ κεντάει κι ὅλο τοῦ λέει τραγοῦδια.

« Ὁ Τραγοδιστὴς τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης » 1893 Κώστας Κουστάλλης

13. Ο ΣΚΑΡΟΣ

Τί νά 'ναι ἡ λαμπερή φωτιά μέσ' στοῦ βουνό τὸ πέρα,
 ποῦ πότε - πότε ἀνάβεται καὶ πότε - πότε σβηέται ;

Αὐτὴ τὴν ὥρα οἱ πιστικοὶ τὰ πρόβατα σκαρίζουν.
 Βόσκουν αὐτὰ μὲ τὴ δροσιά καὶ μὲ τὸ κρύο τῆς νύχτας
 σὲ γούπατο, σὲ λαγκαδιὰ καὶ σ' ὄχτους ἀπλωμένα.
 Γλυκὸς γλυκὸς ἀντίλαλος χύνεται ἀπ' τὰ κουδούνια.
 Κάποτε ὁ νυχτοκόρακας, κάποτε ἀγρίμι σκούζει,
 κάποτε σκύλου βάβυσμα βαθιὰ βαθιὰ γροικιέται
 μέσ' στὴ μαυρίλα τὴν πυκνή. Κι' ἀπὸ τὲς στάνες γῦρα
 οἱ πιστικοὶ συναζονται, κόβουν κλαριά ἀπὸ κέδρους,
 σταίνουν τετράψηλῃ φωτιά, στρώνονται ἀράδα - ἀράδα,
 καὶ μέσ' στὴν πύρα τῆς φωτιᾶς, στὴ μυρουδιὰ τοῦ κέδρου
 καθέννας λέει τὰ λόγια του.

Κι' ἄλλος γι' ἀγάπες λέει,
 καὶ μολογáει πὼς ἀγαπάει ἀπὸ καιρὸ μιὰ κόρη...
 "Ἄλλος γιὰ κοῦρσες μολογáει, γιὰ κλέφτες, γιὰ πρωτᾶτα,
 γι' ἄρματωσές, γιὰ σκοτωμούς, καὶ κάπου - κάπου ἀπλώνει
 κι ἀναγυρίζει τὴ φωτιά καὶ παίρνει ἓνα τραγούδι,
 τραγούδι τοῦ παλιοῦ καιροῦ, τοῦ Πάλα τὸ τραγούδι.
 "Ἄλλος γιὰ τὸ κυνήγι λέει στῆς νύχτας τὸ καρτέρι,
 σίντας ξεβγαίνῃ τὸ καπρί, τὸ ἀρκούδι, τὸ πλατόνι.
 "Ἄλλος πυξάρι πελεκáει καὶ ζωγραφίζει ἀγκλίτσαν.
 "Ἄλλος γαλαροκούδουνα περνáει στὰ κόθρα μέσα.
 "Ἄλλος ἀδράχτι σφοντυλάει καὶ κλώθει τ' ἄρνοπόκι.
 "Ἄλλος καυκόπουλο κεντάει, ἄλλος καρδάραν δένει.
 "Ἄλλος γιὰ τράστον γιὰ ἀραγὸ μαδάει προβιάν καινούρια.
 "Ἄλλος ξανοίγει τὴ φωτιά, τραβάει ὀλιγὴ θράκα
 καὶ φένει ἀπὸ ἡμερόδεντρο βαλάνι καὶ μοιράζει.
 "Ἄλλος θυμάται τοὺς χορούς, ἄλλος ἀγάλια - ἀγάλια
 μὲ τὴ βραχνὴ τζαμάρα του τὸ « λάγιο ἀρνὶ » μαθαίνει.
 "Ἄλλος τὸν ὄμορφο βοσκὸ καὶ τὴ βασιλοπούλα
 θυμάται τοῦ παραμυθιοῦ ποῦ τοῦλεγε ἡ βαβὰ του
 κι ἀρχίζει καὶ τὸ μολογáει καὶ οἱ γῦρα τὸν ἀκοῦνε.

Κι ἕνας ἀπ' ὅλους πιὸ τρανὸς κι ἀπ' ὅλους λογισμένος,
 ποὺ γέρνει ἀπάνου στὸ ραβδί, στερνὸς ἀπ' ὅλους λέει
 γιὰ τὴν τσοπάνικη ζωή, κι ὅλο τοὺς ὀρμηθεύει
 γιὰ τὴ βοσκή, γιὰ τ' ἄρμεγμα, γιὰ τῆς ἔρμιᾶς τ' ἀγρίμι,
 γιὰ τὸ μαντρί, γιὰ σάλαγον, γιὰ στάλισμα, γιὰ σκάρον,
 γιὰ γέννον καὶ γιὰ βύζαμα καὶ γιὰ τὸν ἔρμον κούρο.

«Ὁ Τραγουδιστὴς τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης», 1893 *Κώστας Κρυσιτάλης*

14. Ο ΤΡΥΓΟΣ

Ὅταν ἀνθίζ' ἡ ἀγράμπελη κι ἀπλώνη τὰ κλαδιά της
 στὸ σχοῖνο, στὸ χαμόδενδρο, στοῦ πεύκου τὰ κλωνάρια,
 στὰ ρέμματα τοῦ ποταμοῦ, στὸν ἐγκρεμὸ τοῦ βράχου,
 κι ἀγέραν, κάμπους καὶ βουνά, τὴν πλάσι πέρα ὡς πέρα
 γιομίζη ἀπὸ μοσχοβολιά μὲ τὸν ἀνασασμὸ της,
 πυκνὸ - πυκνὸ κι ὀλόμαυρο μελισσολόι πετιέται
 μέσ' ἀπὸ βράχους καὶ κρινιά, μέσ' ἀπὸ ἔρμιες καὶ κήπους,
 καὶ τ' ἄνηθ της βοσκολογᾶ καὶ παίρνει τὸν ἀχνό τους,
 καὶ διαλαλαεὶ μ' ἕνα βοητὸ τὸν ἀναγαλλισμὸ του.

Ἔτσι οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ πετιοῦνται ἀπὸ τὰ σπίτια
 κι εἰς κάμπους κι εἰς βουνά σκορποῦν, κι ὅπ' εἶναι ἀμπέλια τρέχουν
 μὲ τὰ καλάθια τὰ πλεχτὰ καὶ μὲ τὰ βατοκόπια
 καὶ μὲ τραγούδια, μὲ χαρές, ὅταν ἀρχίζη ὁ τρύγος.

Ἀναταράζονται οἱ ἔρμιες, ἀχολογοῦν τ' ἀμπέλια,
 λές κι ἀπὸ κάθε πέτρα ὀρθή, λές κι ἀπὸ κάθε βάτον
 ὅπου στὸ χόρτο σέρνεται, κόρης κορμὶ φυτρώνει.
 Πράσινη ἀπλώνεται ἡ φυτειά κι οἱ ῥᾶγες μεστωμένες
 μαῦρες καὶ κίτρινες, ξανθιές, μαυρολογοῦν, γυαλίζουν
 στὴν πρώτη ἀχτίδα τοῦ ζεστοῦ τοῦ ἡλίου ὅπ' ἀνατέλλει,
 σὰν μαῦρα μάτια, σὰν χοντρά κλωνιά μαργαριτάρια.
 Οἱ βέργες οἱ καμαρωτὲς λαμποκοποῦν κι ἐκείνες,
 κι οἱ περγολιές ξαπλώνονται στὰ διάπλατα κρεβάτια
 καὶ στὴν πυκνὴ τους χλωρασιά καὶ στὸν βαθύ τους ἴσκιο

τὴν ἰδρωμένην ἀργατιά δροσιζοῦν, ἀνασαίνουν,
τὴν ἀργατιά πού ὀλημερίς ὄλο τρυγάει κι ἀπλώνει,
τὴν ἀργατιά πού λαχταρᾷ πότε νὰ πέση ὁ ἥλιος,
πότε νὰ ἰσκιώσουν τὰ ριζά, νὰ δροσερέψη ὁ κάμπος.

Νάτος ὁ ἥλιος πού ἔπεσε καὶ πάει νὰ βασιλέψη
νάτα πού ἰσκιώσαν τὰ ριζά καὶ δροσερεῦει ὁ κάμπος.
Ὁ ἥλιος ᾗχάθη ὀλότελα καὶ τὰ βουνὰ σουρπῶσαν
θόλωσαν τ' ἀνοιχτὰ νερὰ κι ἀπάνου βγῆκαν τ' ἄστρα.
Διπλὰ ἀνασαίν' ἡ ἀργατιά κι ἀπαρατάει τὸ ἔργο,
κι ἐκεῖ πού κληματόβεργες κι ἀπὸ παλιούρια φράχτες
καλύβι ὀλόρθο πλέκουνε, δεῖπνον ἀπλὸ κυκλώνουν,
καὶ τὸν ἀπλὸ τὸ δεῖπνὸ τους φωτάει θαμπὸ λυχνάρι.
Ὑστερα εἰς κάθε μιὰ φυτειά, κάθε ὄχτο, κάθε ἀμπέλι,
τρανὲς ἀνάβονται φωτιὲς μέσ' στ' ἀπλωτὸ σκοτάδι.
Ὀλόυρα ὀλόυρ' ἀπ' τὲς φωτιὲς σταίνουν χορὸ οἱ κοπέλλες·
στρώνονται χάμου οἱ γέροντες κι οἱ νιοί, κι ἀπ' ὄλους ἕνας
τοὺς συνοδεύει τὸ χορὸ μ' ἕνα ἀπαλὸ τραγοῦδι
καὶ μ' ἕνα λάλημα γλυκὸ-γλυκὸ τοῦ ταμπουρᾷ του.
Ὡσπου τ' ἄστέρια τοῦρανοῦ τὸ μεσονύχτι δείχνουν,
καὶ τότες οἱ χοροὶ χαλοῦν, σκορπᾶν οἱ δουλευτάδες.
Στρώνουν γιὰ στρώματα κλαδιὰ κι ἀποσταμένοι γέρνου.
Κι ἐκεῖ πού σβῆνονται οἱ φωτιὲς ἔρμες ἀνάρια-ἀνάρια,
τὸ νυχτοπούλι τ' ἄγρυπνο γλυκὰ τοὺς νανουρίζει,
ὥσπου νὰ σκάση ὁ αὐγερινός, πού θὰ ξυπνήσουν πάλι,
πάλι στὸ ἔργο τους νὰ μποῦν, στὸν ζηλεμένο τρύγο.
«Ὁ Τραγοιδιστὴς τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης», 1893 *Κώστας Κρυστάλλης*

15. Δ Ω Δ Ω Ν Η

Ἀπὸ τὰ Γιάννινα δύσκολος δρόμος ὀδηγεῖ στὴν ἀρχαία Δωδώνη.
Στὴν κλειστὴ μοναξιά της. Αἰσθάνομαι βαθύτατη ἱκανοποίησι, καθὼς
ἀντικρύζω σύννεφα βαριά ν' ἀρμενίζουν πρὸς τὸν ἀπότομο Τόμαρο,
τὸν Ὀλύτσικα. Καὶ προσεύχομαι πρὸς τὸν Δία τὸν ἀρχέγονο, τὸν
πελασγικό, νὰ συμμαζώσῃ τὴν καταχνιά του καὶ τὴ βαρυθυμιά του

πάνου σὲ κείνο τὸ κατατόπι, γιατί δὲ μπόρεσα ποτὲ νὰ τῆ συλλογι-
σθῶ στὸ φῶς τοῦ καλοκαιριοῦ τὸ σκληρὸ τῆ Δωδώνη. Ἔτσι νυχτω-
μένη μέσα στὴν ἔρημιά της, μέσα στὸν προαιώνιο μῦθό της, τῆ συλ-
λογίστηκα πάντα. Δυσχειμέρη, καθὼς τὴν ὀνομάζει ὁ Ὅμηρος, στὴν
Ἰλιάδα, στὸ Π :

Ζεῦ ἄνα Δωδωναίε Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου, ἀμφὶ δὲ Σελλοί
σοὶ ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι.

Στενὴ κοιλάδα μὲ βλάστησι λιγοστή καὶ νὰ τὴν ζώνουν ὀλόγυρα
τὰ βουνά καὶ νὰ ἔναι ὁ χειμῶνας βαρὺς κι ἡ καλοκαιριὰ συντομώτατη.

Περάσματα καταπονετικά ὠδηγοῦσαν ἀπὸ τῆ Δωδώνη στὸν
ἄλλο κόσμο. Ἑλλοπία λεγόταν ὁ τόπος. Κι οἱ κάτοικοί του Ἑλλοί
ἢ Σελλοί. Οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ἴσως. Οἱ ἀρχαιολόγοι ἀκόμα δὲν εἶναι
βέβαιοι. Μὰ εἶναι πρᾶγμα βαθὺ καὶ πολὺ πονεμένο νὰ συλλογιέται
κανεὶς, πὼς ἀπὸ κείνη τὴν περικλειστή χώρα τὴν ἐλάχιστη, τῆ δαρ-
μένη ἀπὸ τοὺς ἀνέμους πού ἀσταμάτητα τῆς ἔστελναν τὰ βουνά,
ξεκίνησε τ' ὄνομα τὸ μεγάλο, πού γέμισε τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώ-
πων μὲ τὴν ἀφθαρτὴ δόξα του.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Δία βρίσκεται ἀκόμα ζωντανὸ στὶς πλαγιὲς τοῦ
Τομάρου, στὴν ἀντικρινὴ Μανωλιάσα καὶ στὰ σταχτιά ρημάδια
πού ἀπομένουν στὴ δωδωναία κοιλάδα.

Ὁ ἀρχέγονος Δίας ἦταν ἓνας θεὸς μελαγχολικός, βαρύθυμος,
ἔξουσιαστής τῆς συννεφιάς, τοῦ κερανοῦ, τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς βρο-
χῆς. Ἦταν μιὰ δύναμι ἀσύντριπτη, μιὰ πέτρα τεράστια ἀνάμεσα
στὶς πέτρες τίς ἄλλες, μιὰ παρουσία πελασγική*, χαμένη ὀλότελα
στὸν ἴσκιο τοῦ μύθου.

Κι οἱ πιστοὶ τῆς λατρείας του ἦταν ἓνας ρωμαλέος λαός, πού
κυβερνοῦσε τὸν τόπο μὲ πείσμα κι ἀγάπη ἀντρίκια καὶ τὸ βασάνιζε
τὸ κορμί του, καθὼς οἱ ἀσκητὲς τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ τοῦ σκοτώσῃ
τὴν ἡδυνάθεια, γιὰ νὰ μετουσιώσῃ τὴ φθορά του σὲ ἀστραφτερὴ
ἀθανασία. «Ἀνιπτόποδες καὶ χαμαιεῦναι» ἢ «γηλεχεῖς» καὶ «χα-
μαικοῖται». Ἀνθρώποι ἀρχαιότατοι, πού δὲν ἀγαποῦσαν νὰ φρον-
τίζουσαν τὸ κορμί τους, γιὰ νὰ μὴ τὸ κάμη τρυφερὸ καὶ γυναικεῖο ἢ
περιποίησι. Καὶ πλαγιαζάνε χάμου τὴν πέτρα τῆ σκληρῆ καὶ τὸ
χῶμα χρησιμοποιοῦσαν γιὰ στρῶμα καὶ προσκεφάλι.

Κι οἱ παπᾶδες τοῦ Δία, οἱ ὑποφῆτες, κι οἱ γυναῖκες, οἱ ἱέρειες, πού ὑπηρετήσαν ἀργότερα στοὺς μαντεῖο τὸ διάσημο τῆς Δωδώνης καὶ πού τις εἶπανε «πέλειες» ἢ «πελειάδες» (κι ὁ λόγος τοῦτος «ἀγριοπερίστερα» θέλει νὰ πῆ), οἱ γυναῖκες οἱ γριές τῆς Δωδώνης, καρτεροῦσαν νὰ συμμαζώξουν τοὺς χρησμούς κάτου ἀπὸ τὴν ἡμερὴ βελανιδιὰ τῆ μεγάλης, μεταγλωττίζοντας τὸ ἀνασάλεμά της σὲ θεῖα μηνύματα.

Ἔτσι ἀπὸ τὸ θρόισμα τῶν φύλλων καὶ τῶν κλάδων τῆς ἱερώτατης ἐκείνης «φηγοῦ» ἢ κι ἀπὸ τὸν πάταγο πού ἔκανε τὸ στεριωμένο στῆ ρίζα της χάλκινο λεβέτι*, καθὼς τὸ χτυποῦσε ἡ μαστιγα, πού εἶχαν προσφέρει στοὺς Δία τὸ Δωδωναῖο οἱ Κερκυραῖοι, καὶ μὲ ἄλλους τρόπους παρόμοιους, ἔπαιρναν οἱ πιστοὶ τις μυστικὲς ἀποκρίσεις. Κι ἦταν ὁ τόπος ἐκεῖνος σὲ πολλὴ ὑπόληψι, χρόνια καὶ χρόνια πρὶν ἀπὸ τοὺς Δελφούς. Καὶ δὲ ρωτοῦσαν μόνον πολιτεῖες καὶ χῶρες καὶ λαοί, γιὰ νὰ μάθουν τὴ βούλησι τοῦ Δία. Ρωτοῦσαν κι ἄνθρωποι ἀπλοῖκοι γιὰ τ' ἀπλοῖκά τῆς χαμοζωῆς τὰ τόσο ἀνθρώπινα.

Καθὼς διαβάζουμε τὰ ρωτήματα, πού ἔφθασαν ἴσαμε τὰ χέρια μας, δὲ μπορούσε νὰ μὴ συλλογισθοῦμε πὼς ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τις ἴδιες ἔγνοιες καὶ τοὺς ἴδιους καημούς βασανίζεται πάντα. Ὁ ἕνας ρωτᾶει γιὰ τὴ δουλειά, πού ἔχει στοὺς νοῦ του νὰ κάμη, ὁ ἄλλος γιὰ τὰ πρόβατά του, ὁ τρίτος, ἂν θὰ ἔναι σωστότερο νὰ κατοικήσῃ στοὺς σπιτί του ἢ νὰ τὸ δώσῃ μὲ νοῖκι. Ἀπάνου σὲ πλακίτσες καμωμένες ἀπὸ μολύβι ἦταν σκαλισμένα τὰ ρωτήματα τοῦτα. Γιὰ ὅτι μπορεῖ νὰ βάλῃ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου τὸν ρωτοῦσαν τὸν Δία.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει πὼς ἀπὸ τις Θῆβες* τὶς ἑκατόμυπλες ξεκίνησαν κάποτε δυὸ περιστέρια· τὸ ἕνα ἀπάγγισε* στῆ λιβυκὴ ἐρημιά, τὸ δεύτερο στὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου. Καὶ τὸ δεύτερο τοῦτο κατέβηκε στῆ δωδωναία κοιλάδα καὶ στάθηκε πάνου στοὺς ψηλὸ «ἡμερόδεντρο» καὶ πρόσταξε τοὺς χωριάτες μὲ φωνὴ ἀνθρώπινη νὰ ἰδρῶσουν «χρηστήριο» καὶ νὰ τιμήσουν τὸ Δία. Ἄμωνας Δίας στῆ Λιβύη. Δίας Νάιος στῆ Δωδώνη. Ἡ λέξι θέλει νὰ δηλώσῃ τὸ νερὸ πού καρπίζει τὴ γῆ. Γιὰ τοῦτο ἀργότερα σιμὰ στοὺς Δία ἀγαπήθηκε κι ἡ Διώνη, ἡ γυναῖκα, ἡ γῆ πού καρπίζεται. Κι ἔγινεν ἕνα ἡ Διώνη μὲ τὴν Ἀφροδίτη τῆς Ἀνατολῆς, τὴν Ἀστάρτη. Καὶ πλάι στοὺς ὑποφῆτες ἦρθαν νὰ προστεθοῦν οἱ «πελειάδες».

Μοῦ ἀρέσει νὰ θυμοῦμαι τὰ μυθολογήματα τοῦτα, καθὼς διαβρίνω συλλογισμένος, καὶ συγκινημένος πολὺ, τὴ δωδωναία κοιλάδα. Νοιώθω μιὰ δύναμι μυστικὴ νὰ μὲ φέρη πολὺ μακριά, στὰ πεπρωμένα τ' ἀνθρώπινα τὰ πανάρχαια, στὶς ρίζες τὶς πρώτες. Ἐκεῖ, στὴ μοναξιά τὴν περικλεισθεῖ, καθὼς ἡ φαρέτρα τῶν ὀμηρικῶν ἡρώων. Τὸ μουρμούρισμα τῶν φύλλων τοῦ δέντρου τοῦ Δία στὸν ἄνεμο ἦταν ἡ φωνὴ ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τ' ἀπάτητα δάση. Κι οἱ χάλκινοι δίσκοι καὶ τὰ λεβέτια ἀνάδιναν τὸν ἦχο τὸν μαγικό, τὸν πρωτόγονο ἦχο, ποὺ φυτεύει τὸ δέος στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τῆς πηγῆς τῆς ἱερῆς τὸ τραγούδι τὸ σιγαλὸ ἦταν ὁ ἀντίλαλος ἀπ' ὅλες τὶς θάλασσες, ἀπ' ὅλα τὰ νερά ποὺ περιζώνουν τὶς μεγάλες στεριές, μεγαλύτερα κείνα. Τὸ νερὸ καὶ τὸ δέντρο καὶ τὸ χῶμα τῆς γῆς τῆς ἀγαπημένης — ἡ δύναμι ποὺ ὑπάρχει στὴ φύσι νὰ μιλή καὶ νὰ χρησιμοδοτῆ καὶ νὰ ξεσκεπάζη τὰ μυστικὰ της ! Κι ὁ Δίας ὁ ἀτάραχος ἀπάνου στὸν Τόμαρο νὰ διαφεντεύη τὶς χειμωνιές μὲ τὴ ματιὰ ἀνερμήνευτη κάτου ἀπὸ τὰ δασιὰ του, τὰ κατάμαυρα φρύδια ! Κι ὀλόγυρα ὁ λαός, ποὺ θρεφόταν μὲ βελανίδια, ποὺ πλάγιαζε χάμου, ποὺ ἀπόμεινε ἀπεριποίητος, καθὼς ἀπεριποίητη ἀπομένει κι ἡ πέτρα, πέτρα καὶ κείνος, νὰ μαντεύη τὸν Δία χαμένον στὴν αἰώνια συννεφιά του, νὰ κοιτάζη τὰ πάντα μὲ μάτια παιδιοῦ καὶ νὰ φρικιάζη ἀπὸ σύγκρυο τρόμου καὶ ν' ἀπορῆ καθὼς ἀποροῦμε καὶ σήμερα, γιὰ τὰ πάντα !

Μακάριοι ὅσοι μποροῦν νὰ ξαναβρίσκουν τὴ ματιὰ καὶ τὴν ἄλλη αἴσθησι τοῦ παιδιοῦ ! Νὰ γεννιοῦνται τὴν πᾶσα στιγμή σ' ἓνα κόσμο καινούργιο ! Νὰ ἔναι χλωρὴ ἡ καρδιά τους κ' ἡ ψυχὴ τους χλωρὴ. Νὰ κρατοῦν ἀξεθύμαστη μέσα τους τὴ συνείδησι τῆς ὥρας τῆς πρώτης !

« Νέα Ἑστία », τ. 50, 1951, σ. 1418 - 1419 *I. Μ. Παναγιωτόπουλος*

16. Η ΔΑΦΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Ἡ μικρὴ καὶ δύσκολη αὐτὴ σκάλα εἶναι ἡ μοναδικὴ στοὺς Ὄρους. Ἐδῶ ἀράζει τὸ πλοῖο, ἂν τὸ ἀφήσῃ ὁ νοτιᾶς νὰ σταθῇ. Οἱ ἀνυπόμονοι κι οἱ φίλοι τῆς περιπέτειας ἐπιχειροῦν κάποτε νὰ κάμουν μὲ βάρκα τὸ γῦρο τοῦ Ὄρους, γιὰ νὰ φθάσουν σύντομα στὰ δυτικὰ μοναστήρια, κινδυνεύουν ὅμως νὰ κομματιαθοῦν στοὺς κάβους καὶ ξαναγυρίζουν στὴ Δάφνη. Ἄν ὄλα ἔχουν σκοπὸ νὰ διώξουν τὸν ξένο ἀπὸ τὸ ἐρημητήριο τοῦτο, ἡ θάλασσα, μὲ τὶς ἀπότομες ἀλλαγές της, μὲ τὶς σπιλάδες* της, μὲ τὰ ρεύματα, ὠραία γιὰ τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄπιστη γιὰ τὴν ἀσφάλειά του, ἐργάζεται ἀδιάκοπα νὰ τὸν χωρίσῃ ἀπὸ τὸν κόσμο.

Μόνο ἔπειτα ἀπὸ τρικυμισμένο νυκτερινὸ ταξίδι νοιώθει ὁ ταξιδιώτης τί ἀξίζει ὁ ξύλινος μπάγκος ποὺ τοῦ προσφέρει τὸ μοναδικὸ πανδοχεῖο αὐτῆς τῆς πολιτείας μὲ τοὺς εἴκοσι κατοίκους. Ἀσάλευτος, κοιτάζει, μέσ' ἀπὸ τ' ἀνθισμένα κλαδιὰ μιᾶς ροδοδάφνης, τὸ θυμωμένο πέλαγος, ἐνῶ σαλεύει ἐπάνω του κάποια βάρκα μὲ καλογέρους. Ἔτσι, ὁ ξένος ἔγινεν ὁ εἰκοστὸς πρῶτος κάτοικος τῆς Δάφνης γιὰ ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας. Σ' αὐτὸ τὸ τέταρτο περνοῦν ἐμπρὸς του ὁ χωροφύλακας, ὁ τηλεγραφητής, ὁ ἀτμοπλοϊκὸς πράκτωρ, ὁ τελῶνης, ὁ καφετζῆς — ποὺ εἶναι καλόγερος — κι οἱ βαρκάρηδες. Ἡ Δάφνη ὅλη τέλειωσε.

Ἡ Δάφνη εἶναι ὁ πρόλογος τοῦ Ὄρους, ἀπλὸς καὶ σύντομος. Οἱ καλόγεροι ἐκεῖνοι ποὺ κάθονται μαζί σου στοὺς ξυλένιους μπάγκους, χωρὶς νὰ σέ προσέχουν, μ' ἓνα δέμα δίπλα τους, στηρίζοντας τὰ χέρια στὶς φουσκωμένες ὀμπρέλλες, οἱ τραχεῖες γενειάδες, τὸ κυλινδρικό καλυμμαύχι, τὸ χοντρὸ ρᾶσο, ἡ βαρεῖα ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ἀγιορείτη ποὺ στήνουν ἐμπρὸς σου, σέ εἰδοποιοῦν πὼς πάτησες βυζαντινὸ ἔδαφος καὶ μπῆκες στοὺς παρελθόν.

Τὸ θεῖο φυτὸ τῆς Τέχνης, ποὺ συναντοῦμε μόλις ξεκινοῦμε ἀπὸ τὴ Δάφνη γιὰ τὸ Ὄρος, μᾶς ἐξηγεῖ τ' ὄνομά της. Μὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ δάφνη ποὺ φυτρώνει στὰ πρόβουνα τοῦ Ἄθω. Περνοῦμε μέσ' ἀπὸ ἀφθονία καὶ ποικιλία θάμνων. Ἐλλάδα θὰ πῆ θάμνος. Σ' αὐτὴ τὴ χαμηλὴ φυτεία εἶναι ὁ χαρακτῆρας τῆς γῆς μας. Οἱ μαῦροι τόνοι τοῦ πουρναριοῦ, οἱ γαλάζιοι τοῦ σχοίνου, οἱ πράσινοι τῆς κουμαριάς, αὐτὲς οἱ κηλίδες χυμένες σὲ μιὰ πλαγιὰ πλημμυρισμένη ἀπὸ

ήλιο, μᾶς δίνουν κατ' ἔξοχὴν τὸ ἑλληνικὸ τοπίο. Κολλημένοι σφικτὰ στὴ γαλάζια καὶ ρόδινη πέτρα, κοντοί, σγουροί, δυνατοί, παλεύοντας μὲ τὰ γιδοπρόβατα, οἱ θάμνοι ἔχουν τὸ τραγικὸ μαζί καὶ τὸ γραφικόν, πού θὰ ἦταν ἀνύπαρκτο ἂν μεγάλωναν.

Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἔγινε στὸ "Όρος ! Γιὰ λόγους ἀσκητικούς, οἱ ὅποιοι ἀπαγορεύουν τὰ θηλυκὰ ζῶα κι ἐπομένως τὴν ποιμνιοβοσκὴν, οἱ θάμνοι μεγάλωσαν ἀνεμπόδιστοι, ἔγιναν δένδρα καὶ σκέπασαν τὸν "Αθω. Ἐνωμένοι σχηματίζουν τὸ πυκνὸ καὶ ἀδιαπέραστο σκέπασμα τῆς ἀνεμπόδιστης φυτείας, πού βυθίζει τὸ "Όρος σ' ἕνα χλωροπράσινο ἐκπληκτικὸ ὄσο καὶ μονότονο. Δασικὸς πλοῦτος, κι αἰσθητικὸ δυστύχημα. Μιὰ τόση ἀφθονία σὲ πνίγει. Δὲν εἶναι ἑλληνική.

"Όταν ὁ ταξιδιώτης, ἀνηφορίζοντας, βλέπῃ νὰ χάνωνται ἔξαφνα τὰ ἄτομα — ὁ κέδρος, ἡ δάφνη, ἡ κουμαριά, ὁ σχοῖνος — γιὰ νὰ ἐνωθοῦν καὶ νὰ γίνουν σὲ λίγο τεράστιο κοινόβιο, ἀνάμεικτοι μὲ μυριάδες χαμόκλαδα, αἰσθάνεται πὼς κάτι γνώριμο τοῦ λείπει. Τότε, καθὼς ἀνεβαίνει πρὸς τὴν Καρυές, δὲ βλέπει ἄλλο παρὰ δασωμένες χαράδρες, πηχτὲς φυτεῖες, ἀχνούς ὄγκους νὰ ξεδιπλώνονται γύρω στὴ γυμνὴ καὶ σπαθωτὴ κορυφὴ τοῦ "Αθω. Ὁ τόπος αὐτός, ὅπου κάθε κλαρὶ θὰ γεράσῃ καὶ θὰ βαρεθῇ νὰ ζῇ, εἶναι σπάνιο δασικὸ φαινόμενο. Ἡ φυτεία του ἔχει τὴ μελαγχολία τῆς τέλει εὐτυχίας καὶ τῆς ἀπραξίας !

« Ἄ γιόν "Όρος »

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

17. Ο ΠΕΛΩΡΙΟΣ ΣΜΑΡΑΓΔΟΣ

'Απὸ τὰ ὑψώματα τῶν Καρυῶν βλέπομε τὴν κορυφὴν τοῦ "Αθω νὰ πετιέται πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ τρυπᾷ τὰ σύννεφα, πέτρινη λόγχη πού φρουρεῖ τὸ μυστικισμό, ἐνῶ ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ πόδια του καὶ ἀπλώνεται γύρω μὲ βελουδένια μαλακότητα ὅλος ὁ σμαραγδένιος "Αθως τῶν μοναστηριῶν. Τὰ μάλακὰ ἐκεῖνα κύματα γῆς, πού δὲν ἔχουν τίποτε ἀνώμαλο, τίποτε πέτρινο καὶ τίποτε γυμνόν, κατεβάζουν ὡς τὸ ἀκρογιάλι τὴν δασωμένην βαθύτατην χαράδρην τους. Ἄκηλιδωτὴ γαλάζια θάλασσα λούζει τὸν πελώριον αὐτὸν σμαράγδο. Μακριὰ — ἴσκιοι γαλανοί, — ἡ Θάσος, ἡ Ἴμβρος, ἡ Λήμνος.

Ταξιδεύουμε για τὸ Βατοπέδι. Ἡ ἴδια παντοῦ ἀποπνικτικὴ φυτεία. Ὅλα σκεπασμένα. Κανένα ξέφωτο. Κανένα χωράφι. Πουθενὰ πεδιάδα. Δένδρα καὶ θάμνοι πλεγμένοι, στενοχωρημένοι, πνιγμένοι, ζητοῦν διάστημα γιὰ νὰ σαλεύσουν. Μόνο οἱ καστανιές, λεπτές κοιλῶνες ξεφεύγουν καὶ παίζουν ἐλεύθερα τὰ πλατιά φύλλα τους στὸν ἄερα καὶ στὸν ἥλιο, πλέκοντας τὰ τόξα κάτω ἀπὸ τὰ ὁποῖα περνοῦμε.

Κάθε τόσο χάσκει μπροστά μας καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀμέτρητες δασολαγκάδες τοῦ Ἄθω. Ὀρμητικὲς καὶ βαθύτατες κατεβαίνουν γκρεμίζοντας τὴν καστανιά, τὸ ρεῖκι, τὴ βελανιδιά, τὴν ὄξυά, τὴν κουμαριά, τὸν πλάτανο. Ἐδῶ κι ἐκεῖ, στὸ δρόμο, μιὰ βρυσούλα σταλάζει γιὰ τὸν ὄδοιπόρο. Τὸ κτήριό της πάντοτε μεγάλο, μὲ σταυρούς, χρονολογίες καὶ τάσι. Τὸ νερό, δάκρυ. Ὁ ἐρημίτης μολαταῦτα πού πέρασεν ἀπὸ κεῖ ἔβρεξε τὴ γλῶσσά του. Μέτρησε καλὰ τὶς λίγες στιγμὲς πού τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ξεκουρασθῆ μέσα στὴν πελώρια αὐτὴ καὶ σκοτεινὴ στοὰ τῶν φύλλων. Ἐπειτα, ὅταν εἶδε πὼς οἱ καλὲς στιγμὲς γίνονται πολλές — πολυτέλεια, — φορτώνεται πάλι τὶς σαράντα ὀκάδες τοῦ σάκκου του μὲ τὰ ψώνια καὶ μὲ τὰ πατημένα του παπούτσια ξεκινᾷ. Κάθε βρῦση θὰ ξεκουράζη καὶ μιὰν ἀπὸ τὶς μαῦρες αὐτὲς σκιές. Δὲν ἀποκοιμιοῦνται ποτέ. Ποῦ καιρὸς γιὰ τὸ σῶμα. Ἡ ὥρα κυλᾷ, ὁ δρόμος εἶναι μακρὺς, καὶ πρέπει νὰ φύγουν ἀμέσως. Χαιρετῶντας τὸ διαβάτη μ' ἓνα σβησμένο κίνημα τῆς κεφαλῆς χάνονται.

Ὅσο πηγαίνομε, ὁ Ἄθως ξεδιπλώνεται. Κόκκινα στίγματα εὐφραίνουν τοὺς σμαραγδένιους του κύματισμούς — τὰ κελλιά. Εἶναι ἀμέτρητα. Βυθίζονται στὸ πράσινο, σκαρφαλώνουν στὶς ἀνηφορίες, φωλιάζουν στὶς λαγκάδες, κατεβαίνουν στὴ θάλασσα. Εἶναι πῶνα-στηράκια μὲ μορφὴ ἀγροτικῶν σπιτιῶν. Μέσα κατοικοῦν δυὸ καλόγεροι μὲ τὸν γέροντά τους, νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἀρχηγὸ τῆς πένθιμης αὐτῆς οικογένειας. Τὴν ἡμέρα δουλεύουν. Περιποιοῦνται τὶς φουντουκίες τους, τ' ἀμπέλια τους, κόβουν τὰ ξύλα τους, βάζουν τὸ κρασί τους.

Κατὰ τὰ μεσάνυχτα χάνονται μέσα στὴν μικρὴ ἐκκλησίᾳ τοῦ κελλιοῦ, πού ὑψώνει τὸ ἑλαφρὸ τύμπανό της μὲ τὸν τροῦλλο ἐπάνω ἀπὸ τὰ σπῆτια, καὶ ψάλλουν ἀτελεύτητα κείμενα ὡς τὸ πρωί. Αὐτὴ εἶναι ἡ δουλειὰ τους. Τὰ κελλιά δὲν εἶναι ποτέ στὸ δρόμο. Ὁ διαβάτης τὰ βλέπει ἀπὸ μακριά. Τίποτε ἀπὸ τὴ χαρὰ ἢ τὴν ἀνία τους

δὲν ἔννοεϊ. Ὅπως συνήθως, ὁ διαβάτης σκέπτεται μὲ τὰ μάτια του. Βλέπει στὰ κελλιά χαροπὰ χρώματα, τὸ κόκκινο τῆς στέγης, τὸ γαλάζιο ἢ τὸ ἄσπρο τοῦ θόλου, λαμπρὲς κηλίδες ποὺ ξεκουράζουσι ἀπ' τὴν ὁμοιομορφία τῆς ἀτέλειωτης πρασινάδας.

Τὰ δάση τοῦ Ὄρους εἶναι καταπράσινα ἀπὸ τέτοια μοναστηράκια καὶ οἱ «κελλιῶτες» ξεχωρίζουσι ἀπὸ τοὺς μοναστηριώτες μὲ τὴν ἄγρια γενειάδα τους, τὸ χονδρὸ τους ρᾶσο καὶ τὸ τραχὺ ἀγροτικό τους ὕφος. Σὲ ὅλο μας τὸ δρόμο τὰ κελλιά ποὺ ἀσπρίζουσι καὶ κοκκινίζουν εἶναι τὰ μόνα ξαφνίσματα τῶν ματιῶν μας. Ἄλλο ἐπεισόδιο δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ ὁ ταξιδιώτης. Κάπου κάπου καταδέχεται νὰ ἐμφανίσῃ μπροστὰ μας τὸ κεχριμπάρι του κανένας κότσυφας ποὺ χάνεται στὴ ρεμματιά, καὶ συχνὰ σαλεύουσι στὸν ἀέρα μὲ τὰ γοργὰ φτερά τους ἄσπρες, κίτρινες καὶ μαῦρες πεταλοῦδες.

Σὲ μιὰ καμπὴ τοῦ δρόμου εἶδαμε ἑξαφνα τὴν τραγικὴ τύχη τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρωσίας. Ἐνας Ρῶσος ἀσκητής, μὲ τὶς παντοῦφλές του, τὸ μεγάλο του ραβδί, τὸ σκοινὶ του γιὰ ζώνη στὸ σταχτὶ τριμμένο ρᾶσό του, στάθηκε καὶ μᾶς χαιρέτησε ψελλίζοντας κάτι ρωσικά. Ἦταν μεγαλοπρεπὴς σὰν πατριάρχης.

Ἡ Ρωσία τοῦ Τσάρου ἔπεσε, τὰ πλούσια μοναστήρια της ἐπέπρασσαν, κι' αὐτὸς πῆγαινε σὲ μακρινὴ σκῆπη νὰ δουλέψῃ γιὰ νὰ φάγῃ. Ὅταν ὁ σύντροφός μου τοῦ ἔδωσε ἕνα δίδραχμο, ἐκεῖνος, μ' ὅλη του τὴν πατριαρχικὴ μεγαλοπρέπεια, χύμηξε νὰ τοῦ φιλήσῃ τὸ χέρι. Ὁ σύντροφός μου τὸν κράτησε. Μόλις προφθάσαμε νὰ μὴν ἰδοῦμε τόσο ξεπεσμένη τὴ Ρωσία τῶν μεγάλων μοναστηριῶν!

Ἡ πορεία εἶναι στὸ τέλος της. Μέσ' ἀπὸ τὶς καστανιὲς λάμπει ἡ θάλασσα. Ἀκοῦμε τὸ ἤρεμο φύσημά της. Στὴν ἀμμουδιὰ ἐνὸς μακάριου μυχοῦ ζωγραφίζεται τὸ τεράστιο πέταλο τῶν ἀφρῶν της, καὶ στὴν ἄκρῃ τῆς θάλασσας μεγάλο πυκνὸ δάσος ἀπὸ θόλους, πύργους, τζάκια, καμπαναριά — τὸ μοναστήρι τοῦ Βατοπεδίου.

« Ἀ γ ι ο ν Ὀ ρ ο ς »

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

18. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ὁ ποιητὴς περιγράφοντας τὴ διάβασι τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπὸ τὴ Μακεδονία, γιὰ νὰ πάη στὰς Ἀθήνας νὰ προσκυνήσῃ τὴν Παναγιά τὴν Ἀθηνιώτισσα, βρίσκει εὐκαιρία νὰ περιγράψῃ τὴν πλούσια ἐλληνικὴ χώρα.

Κι ἀπάνου ἀπ' ὄλα ἡ δόξα του πάει πρὸς τὴ χώρα ποὺ εἶναι
τὸ Πάγγαιο τὸ λογάρι* τῆς κ' εἶν' ἡ Θεσσαλονίκη
βασίλισσά τῆς, κ' ἡ Ἔδεσσα μάννα τῆς, βρυσομάννα,
κ' εἶναι τοῦ Σλάβου τῶναιρο καὶ τοῦ Ρωμιοῦ ἡ λαχτάρᾳ.
Ἀπλώνεται καὶ ὀργώνεται κι ἀνθίζει καὶ πατιέται
στὴ μέση τοῦ Ἀλιάκμονα καὶ τοῦ Ἀξιοῦ ποὺ πάντα
ποτάμια ντεληπόταμα*, Βαρδάρη* καὶ Βιστρίτσα*
δὲ στέκουν, ὄλο ξεχειλοῦν κι ἀγριεύουνε καὶ τρέχουν,
καὶ τὴ φυλάγουν καὶ τὴ ζοῦν τὴ χώρα, μὰ τοῦ κάκου,
γιατὶ νεροσυρμὸς λαῶν κι ἔθνῶν καταποτῆρες
κυλᾶνε πάντα ἀπάνου τῆς καὶ τήνε πλημμυρίζουν,
πολιτισμένοι, βάρβαροι, παλιές καινούργιες φάρες*,
καὶ τιποτένιοι καὶ ἀκουστοὶ γοργὰ καὶ ἀργὰ διαβαίνουν,
ψάχνουν ἐδῶ, σκάφτουν ἐκεῖ, χτυπᾶν, παραμονεύουν,
σὰ νὰ ζητᾶν ὄλοι νὰ βροῦν κάπου στὰ χώματά τῆς
τὸ γιγαντένιο τᾶγαλμα, χρυσοπελεκημένο,
ποὺ κάποτε στυλώνονταν καὶ θάμπωνε τὰ μάτια
στὸ Στατοβρέκι* τὸ βουνό, σὲ μιὰ κορφή του ἀπάνου
καὶ πολεμᾶνε τᾶγαλμα νὰ βροῦν, καὶ δὲν τὸ βρίσκουν,
καὶ τοὺς θαμπώνει τὸ ὄραμα, κ' ἡ χώρα κ' ἡ ἴδια στέκει
σὰν ὄραμα θαμπωτικὸ τὴ φαντασία χτυπῶντας.
Κι ἀπάνου ἀπ' ὄλα ἡ δόξα του πάει κι ἔρχεται στὴ χώρα
καὶ διαβατάρᾳ ἀπὸ παντοῦ σπιτώθηκ' ἐδῶ, καὶ ἤρθε,
κ' ἡ δόξα του, γεράκι, αἰτός, γρύπας, λιοκόρνα* πάντα,
κ' ἡ δόξα του ἔγινε τσουκνιάς*, ἔγινε ψαροπούλι
κι ἔφαγε τὴν ἀφάγωτην ἀκρίδα τὴ βουργάρα.

«Ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ»

Κωστῆς Παλαμᾶς

19. Ο ΕΒΡΟΣ ΙΣΤΟΡΕΙ...

Ἡ ροή μου ἀρχίζει μέσ' ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ρίλας καὶ τῆς Ροδόπης. Μικρὲς ἀφρισμένες νεροσυρμὲς ἀνταμώνονται καὶ σχηματίζουν τὴν ἀρχή μου. Ἡ μιὰ ἀνταμώνεται μὲ τὴν ἄλλη κελαρυστά. Καὶ τὸ κελάρυσμά τους ἔχει σκοπὸ καὶ ρυθμὸ. Εἶναι τὸ τραγούδι μου, τὸ τραγούδι τῆς ἀρχῆς μου. Οἱ παλιοὶ μὲ λέγαν βόμβο, μὰ ὁ πνιγμὸς στὰ ρέμματά μου μέσα, τοῦ Ἐβρου γιου τοῦ Κάσσανδρου, βασιλιᾶ τῆς Θράκης, ἔδωσε στὰ νερά μου τὸ ὄνομά μου τοῦτο. Ἐνας ποιητῆς Ρωμαῖος μὲ καλοῦσε Οἰάγριο, ἄντρα τῆς μούσας Καλλιόπης καὶ πατέρα τοῦ Ὀρφέα. Ὁ Ἀλκαῖος μὲ ὠνόμαζε « κάλλιστον » καὶ ὁ Εὐριπίδης « ἀργυρορρῦτην ».

Στὶς μαρμαρυγὲς* τῆς ροῆς μου ὁ Ὀρέστης, ὁ γιὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος, μανιασμένος καὶ κατατρεγμένος ἀπὸ τὶς Ἐρινύες, λούσθηκε: ἐκεῖ ὅπου ἀνταμώνονται στὰ ρεύματά μου οἱ ροὲς τοῦ Τόντζου καὶ τοῦ Ἀρτισκοῦ. Ἔτσι βρῆκε γιαιτρεία καὶ ἐξάγνισι, ποῦ γιὰ θύμησίν της ἔκτισε τὴν Ὀρεστιάδα στὰ τρία γιοφύρια μου πάνω.

Στὶς ὄχθες μου νὰ ἦ βοτάνη, ποῦ οἱ Θραῖκες, κουρεύοντάς την τὴν καῖγαν μετὰ τὰ δεῖπνα γιὰ νὰ ζαλισθοῦν μὲ τοὺς καπνοὺς καὶ νὰ πέσουν σὲ ὕπνο βαθύ. Εἶναι οἱ ὑποβλητικοὶ καπνοὶ τῶν δεισιδαίμωνων Θρακῶν. Στὴ ροή μου κατέβασα καὶ χρυσάφι. « Χρυσορρόα » μὲ καλοῦσαν οἱ παλιοί. Στὸ κατέβασμά μου, στὴ Βισαπάρα τὴν παμπάλαιη ἀντικρύζω νὰ ὄνειρεύεται κοιμισμένη καὶ τὴν ἐπτάλοφη Εὐμολπιάδα, τὴν ξακουσμένη ὕστερνὰ τοῦ Φιλίππου πόλι. Κεῖθε καὶ κάτω γίνομαι πλωτὸς καὶ αὐλακώνουν τὰ νερά μου τρεχαντήρια ὡς τὴν Ὀρεστιάδα. Ἄλλου πλατύνω κι ἄλλου στενεύω, ὥσπου νὰ φθάσω στὸ τρίκλωνο τοῦτο ποῦ γίνεται μὲ μένα, τὸν Τόντζο καὶ τὸν Ἀρτισκό.

Στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων εἶδα πολλὰ νὰ περνοῦν καὶ νὰ χάνονται φυλές. Εἶδα ἔθνη καὶ λαοὺς ἄγριους, εἶδα ἡμερωμένους λαοὺς καὶ μαλακοὺς. Οἱ πουλάνθρωποι Θραῖκες μείναν ὁ λαός, ποῦ δὲν ξεκόλλησε ποτὲ ἀπὸ κοντά μου, ὥσπου ἡ φύτρα τους ἔσβησε καὶ πάει μέσα στοὺς αἰῶνες σ' ἀγῶνες φυλετικούς. Ἔτσι, διαλεκτὴ φυλὴ, στάθηκε πλάγι μου νὰ ἱστορῇ τ' ἀνθρώπινα ἢ Ἑλληνικὴ φυλὴ, ποῦ ἡμέρευσε τοὺς Θραῖκες, τοὺς δίδαξε θρησκεία καὶ τοὺς μετάδωκε ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ γλῶσσα Ἑλληνικὴ. Τὴ γλῶσσα τούτῃ τῶν Θεῶν ἀκολούθησαν κατόπιν γλῶσσες βάρβαρες καὶ ταπεινές, κακὴχες καὶ τραχιεῖς.

Οί Ιτιές με τὰ κλωνάρια τους τὰ χαμόζηλα, δασύσκιωτες και ἰσκιερές πυκνώνουν τις ὄχθες μου. Ὄταν ὁ βοριάς τσουχτερὸς χυμῆξη ἢ ἢ νοτιὰ φυσήξη, τὸ πένθιμο τραγούδι τους δυναμώνει. Παλιοὶ ὕμνοι και χαμένοι ἤχοι ἀναζοῦν τότε. Τότε ὁ Διόνυσος ἀπὸ τῆς Στράντζας τὰ δασύσκιωτα ρουμάνια πιωμένος φθάνει κέφι και χαρά, κρατῶντας τὸ ἀσκή, κρασί μαῦρο γιομάτο. Τὸν ἀκολουθεῖ τὸ κατάργυρο γέρικο φεγγάρι και τὸν ξεσκεπάζει. Τὸν ἀκολουθοῦν Σάτυροι και Μαινάδες. Καὶ στὴ ροή μου πάνω, μέσα στὶς Ἰτιές τις χαμοκλαδοῦσες στήνουν ξωτικό χορό. Κι ἀναζοῦν τ' Ἀναστενάρια, τὰ Διονύσια και τὰ Δημήτρια. Ὁ Διόνυσος καλεῖ τους πάντας στὸ μεθύσι. Καὶ χορεύουν στὶς φωτιές και τραγουδοῦν :

Πιάσε πυρά, πιάσε θρακιά,
τους ρυθμούς τῶν ποδιῶν μου
στὰ σεῖστρα τῆς ψυχῆς μου ν' ἀναστήσω.

Πιάσε πυρά, πιάσε θρακιά,
τὸ πόδι ἄργο - ἄργο νὰ σύρω
στὴ φωτιά πάνω κι ἄχ και ἴχ ν' ἀφήσω.

Πιάσε πυρά, πιάσε θρακιά,
δαύλισε κι ἄλλη φωτιά,
τους ρυθμούς τῶν ποδιῶν μου νὰ ρυθμίσω.

Πιάσε τὸ νᾶμα τ' ἀμπελιοῦ
χέρι με χέρι δὸς νὰ πιοῦμε
τὴν τσότρα τῆ Θρακιώτικη ὠσπου νὰ μεθυστοῦμε.

Τέτοια τραγουδοῦν χεροπιαστοί, και ρυθμικοὶ πατοῦν στὶς φωτιές και χορεύουν στὴ θρακιά πιασμένοι ἀπὸ τὴ μανία και τὴν ἔκστασι οἱ Βάκχοι και οἱ Σάτυροι και οἱ Μαινάδες.

Ὁ τρύγος ἀκόμα κρατᾶ. Οἱ ληνοὶ πηγαينوέρχονται. Τὸ σταφύλι συνάζεται στὰ πατητήρια, στὰ μεγάλα βαρέλια, στὶς τῆνες. Ὁ μοῦστος βράζει κι ἀφρίζει κι ἀναδίνεται ὁ μόσχος τοῦ σταφυλιοῦ και χύνεται μιὰ ζάλη. Μεθᾶς και παίζεις. Κάθε βράδυ στὸν αὐλόγυρο στήνεται ὁ χορός. Στοῦ κανδηλιοῦ τ' ἀχνὸ φῶς σχηματίζονται χίλια σχήματα ξωτικά τῶν χορευτῶν. Χορεύουν οἱ Σάτυροι κι ὁ Διόνυσος τους

οἰστροηλατεῖ καὶ τοὺς σπρώχνει. Οἱ τρυγητρες γίνονται Μαινάδες καὶ πηδῶντας τρελὰ φωνάζουν ρυθμικά : Ἄχ, ἴχ, ἔχ ! Στοὺς τοίχους βλέπεις τοὺς ἴσκιους μιᾶς ζάλης χορευτικῆς. Ἄχ, ἴχ, ἔχ ! Ζωφόροι θαρρεῖς τοῦ Παρθενῶνος. Εἶναι τὸ ἀκολούθημα τοῦ φαγητοῦ καὶ τοῦ πότου ὕστερα ἀπὸ τὸ μάζεμα τοῦ σταφυλιοῦ, τὸ ρίξιμό του στοὺς ληνοὺς, τὸ μάζεμα τοῦ μούστου, τὸ κουβάλημα τῶν τσοῦπρων στὶς τῆνες.

Ὅλ' αὐτὰ σὰν ζωφόρες* Φειδιακὲς ξετυλίγονται μέσα στοὺς κάμπους τοὺς ἀτέλειωτους τῶν ἀμπελιῶν τῆς Θράκης, πού τοὺς τριγυρίζουν τὰ ποτάμια — τὰ πολλὰ ποτάμια — πού ὅλο χύνονται νὰ φουσκώνουν τὴ ροή μου στὸ δρόμο τῆς. Καὶ ἡ ροή μου κατεβαίνει προσπερνῶντας μεγάλα γιοφύρια, γιοφύρια τοξωτά, πέτρινα, καμπυλωτά, καμαρωτά, θεμελιωμένα μὲ κορμιὰ ἀνθρώπινα. Προσπερνῶ τὰ μεγάλα γιοφύρια τῆς Ὁρεστιάδος, τὴ Μακρογέφυρα — ξωτικὸ παμπάλαιο πολῦτοξο γιοφύρι — πού μὲ καβαλλικεῦει στεριωμένη στὸ κῦμά μου μὲ τοῦ πρωτομάστορα τὴν ὄρια τὴ γυναῖκα. Μακριὰ στὸ κατέβασμά μου τὸ πηχτὸ ἀγναντεύω τ' ἀκρογιάλια καὶ τὰ περιγιάλια τοῦ Αἰγαίου. Εἶναι τὸ πέλαγο τὸ γαλανό, πού τὸ ἡμερεύουν τ' ἀμέτρητα νησιὰ τὰ Κυκλαδίτικα. Καὶ νά, τὸ τέρμα τοῦ ταξιδιοῦ μου. Ἡ ροή μου γίνεται διχάλα ἐδῶ καὶ σχηματίζεται τὸ δέλτα τῆς ἐκβολῆς μου πρὸς τὴ διψασμένη θάλασσα ἀπὸ τὰ γλυκὰ μου βουνίσια νερά, τὰ κατάπηχτα καὶ τὰ λιπαρά.

Ἐδῶ τελειώνει τ' ὄνειρεμένο μου ταξίδι. Ἀρχίζοντας ἀπὸ μικρὸ ἀφρισμένο μ' ἄλλα ἀμέτρητα τέτοια ἀδερφάκια μου, ἀβγατίζοντας, κατεβαίνω βουνά, χαράδρες, ρουμάνια, κάμπους σὲ στενὲς κι ἀπλόχωρες κοίτες τραγουδῶντας τὰ τραγούδια τοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ κάμπου, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου χιλιάδων χρόνων, ἀναρχων ἐποχῶν : « Εἶμαι ὁ Ἐβρος, τοῦ Εὐριπίδου ὁ « ἀργυρορρύτης », ὁ « κάλλιστος » τοῦ Ἀλκαίου, τῆς Θράκης ὁ « λιπαντῆς » καὶ ὁ « ὑδροδότης », πού ταξιδεύοντας τῆς Θράκης τῆς πολυάνθρωπης τοὺς ἀπέραντους κάμπους, βυθίζομαι — στοῦ ταξιδιοῦ τὸ τέρμα — στοῦ Αἰγαίου τὰ περιγιάλια ἀπέθαντος, ἀτέλειωτος πολυζῶως καὶ δυνατός. Μὲ γενεᾶ ἡ Ροδόπη καὶ τὸ Σκόμιο, μὲ πλουτίζουν ὁ Τόντζος κι ὁ Ἀρδίσκος κι ὁ περίφημος Ἐργίνης καὶ μὲ θεριεύουν οἱ ἕξ δεκάδες τῶν ποταμιῶν τῆς πλουσιόκαμπης Θράκης, τῆς σιτοφόρας καὶ τῆς καρπερῆς τῆς Ἑλληνικῆς ».

τ' ἀκολούθησα κολυμπώντας ὡς τὴν ἔμπατὴ τοῦ λιμανιοῦ, πού τὸ πῆρε τὸ ρέμμα μακριά. Ἀργότερα ἔγινα πρῶτος στὸ κουπί, στὸ κολύμπι πρῶτος· τὰ λέπια μοῦ ἔλειπαν.

— Μωρὲ γειά σου, καὶ σὺ θὰ μᾶς ντροπιάσης ὅλους ! ἔλεγαν οἱ γεροναῦτες, ὅταν μ' ἔβλεπαν νὰ τσαλαβουτῶ σὰν δέλφινος.

Ἐγὼ καμάρωνα καὶ πίστευα νὰ δείξω προφητικά τὰ λόγια τους. Τὰ βιβλία — πήγαινα στὸ Σχολαρχεῖο θυμοῦμαι — τὰ ἔκλεισα γιὰ πάντα. Τίποτα δὲν εὔρισκα μέσα νὰ συμφωνῆ μὲ τὸν πόθο μου. Ἐνῶ ἐκεῖνα, πού εἶχα γυρὸ μου, ψυχωμένα κι ἄψυχα μοῦ ἔλεγαν μύρια. Οἱ ναῦτες μὲ τὰ ἠλιοκαμμένα τους πρόσωπα καὶ τὰ φανταχτερὰ ροῦχα· οἱ γέροντες μὲ τὰ διηγήματά τους· τὰ ξύλα μὲ τὴ κτυπητὴ κορμωστασιά, οἱ λυγερὲς μὲ τὰ τραγούδια τους :

ἽΟμορφος πού 'ναι ὁ γεμιτζῆς, ὅταν βραχῆ κι ἀλλάξῃ
καὶ βάλῃ τ' ἄσπρα ροῦχά του καὶ στὸ τιμόνι κάτση.

Τὸ ἄκουα ἀπὸ τὴν κούνια μου κι ἔλεγα πῶς ἦταν φωνὴ τοῦ νησιοῦ μας, πού παρακινοῦσε τοὺς ἄνδρες στὴ θαλασσινὴ ζωή. Ἐλεγα πότε κι ἐγὼ νὰ γίνω γεμιτζῆς* καὶ νὰ κάτσω θαλασσοβρεμμένος στὸ τιμόνι. Θὰ γινόμουν ὁμορφος τότε, παλλήκαρος σωστός· θὰ μὲ καμάρωνε τὸ νησί ! Ναι· τὴν ἀγαποῦσα τὴ θάλασσα ! Τὴν ἔβλεπα νὰ ἀπλώνεται ἀπὸ τ' ἀκρωτήρι ὡς πέρα, πέρα μακριά, νὰ χάνεται στὰ οὐρανοθέμελα σὰν ζαφειρένια πλάκα στρωτὴ, βουβὴ καὶ πάσχιζα νὰ μάθω τὸ μυστικὸ της. Τὴν ἔβλεπα, ὠργισμένη ἄλλοτε, νὰ δέρνη με ἀφρούς τ' ἀκρογιαλί, νὰ καβαλλικεύῃ τὰ χάλαρα*, νὰ σκαλώνῃ στὶς σπηλιές, νὰ βροντᾶ καὶ νὰ ἠχάτῃ, λὲς καὶ ζητοῦσε νὰ φθάσῃ στὴν καρδιά τῆς Γῆς, γιὰ νὰ σβῆσῃ τίς φωτιές της. Κι ἔτρεχα μεθυσμένος νὰ παίξω μαζί της, νὰ τὴ θυμώσω, νὰ τὴν ἀναγκάσω νὰ μὲ κυνηγήσῃ, νὰ νοιώσω τὸν ἀφρό της ἐπάνω μου, ὅπως πειράζομε ἄλυσσοδεμένα τ' ἀγρίμια. Καὶ ὅταν ἔβλεπα καράβι νὰ σηκῶνῃ τὴν ἄγκυρα, νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ λιμάνι καὶ ν' ἀρμενίζῃ στ' ἀνοιχτά, ὅταν ἄκουα τίς φωνὲς τῶν ναυτῶν, πού γύριζαν τὸν ἀργάτῃ* καὶ τὰ κατευδῶματα τῶν γυναικῶν, ἢ ψυχὴ μου πετοῦσε θλιβερὸ πουλάκι ἐπάνω του. Τὰ στακτόμαυρα πανιά, τὰ ὄλοφούσκωτα σχοινιά τὰ κοντυλογραμμένα, τὰ πόμολα*, πού ἄφηναν φώτεινὴ γραμμὴ ψηλά, μ' ἔκραζαν νὰ πάω μαζί τους, μοῦ ἔταζαν ἄλλοὺς τόπους, ἀνθρώπους ἄλλους, πλοῦτῃ, χαρές. Καὶ νυκτόμερα ἢ ψυχὴ μου κατάντησε ἄλλον πόθο

νά μήν ἔχη παρὰ τὸ ταξίδι. Ἐκὼς καὶ τὴν ὥρα, ποῦ ἐρχόταν πικρὸ χαμπερί* στὸ νησί καὶ ὁ πνιγμὸς πλάκωνε τὶς ψυχὲς ὄλων καὶ χυνόταν βουβή ἢ θλίφι ἀπὸ τὰ ζαρωμένα μέτωπα ὡς τ' ἄψυχα λιθάρια τῆς ἀκρογιαλιᾶς. Ὅταν ἔβλεπα τὰ ὀρφανοπαῖδια στοὺς δρόμους καὶ τὶς γυναῖκες μαυροφῶρες· ὅταν ἄκουα νὰ διηγοῦνται ἡναυγοὶ τὸ μαρτύριό τους, πείσμα μ' ἔπιανε, ποῦ δὲν ἦμουν κι ἐγὼ μέσα· πείσμα καὶ σύγκρυο μαζί.

Δὲν κρατήθηκα περισσότερο. Ἐλεπε ὁ πατέρας μὲ τὴ σκούνα* στὸ ταξίδι. Μίσησε κι ὁ καπετὰν Καλιγέρης ὁ θεῖός μου γιὰ τὴ Μαύρη θάλασσα. Τοῦ ἔπεσα στὸ λαιμό· τὸν παρακάλεσε κ' ἡ μάνα μου ἀπὸ φόβο μὴν ἀρρωστήσω· μὲ πῆρε μαζί του.

— Θὰ σὲ πάρω, μοῦ λέει, μὰ θὰ δουλέψης· τὸ καράβι θέλει δουλειά. Δὲν εἶναι ψαρότρατα νὰ ἔχης φαῖ καὶ ὕπνο.

Τὸν φοβόμουνα πάντα τὸ θεῖό μου. Ἦταν ἄγριος καὶ κακὸς σέ μένα, ὅπως καὶ στοὺς ναῦτές του. Κάλλιο σκλάβος στ' Ἀλιτζέρι—πάρα μὲ τὸν Καλιγέρι, ἔλεγαν, γιὰ νὰ δείξουν τὴν ἀπονιά του. Κι ὁ λόγος του πάντα προσταγή. Μόνον ἀπελλιτισμένοι πῆγαιναν στὴ δούλευσί του. Μὰ ὁ μαγνήτης, ποῦ ἔσερνε τὴν ψυχὴ μου, ἔκαμε νὰ τὰ λησμονήσω ὅλα. Νὰ πατήσω μιὰ στὴν κουβέρτα*, ἔλεγα, καὶ δουλειὰ ὅση θές.

Ἀληθινὰ ρίχθηκα στὴ δουλειὰ μὲ τὰ μοῦτρα. Ἐκαμα παιγνίδι τὶς ἀνεμόσκαλες. Ὅσο ψηλότερα ἡ δουλειὰ, τόσο πρόθυμος ἐγὼ. Μπορεῖ ὁ θεῖός μου νὰ ἠθελε νὰ παιδευθῶ ἀπὸ τὴν ἀρχή, γιὰ νὰ μετανοιώσω. Ἀπὸ τὴν πλύσι τῆς κουβέρτας στὸ ζύσιμο· ἀπὸ τὸ ράψιμο τῶν πανιῶν στῶν σχοιניῶν τὸ πλέξιμο· ἀπὸ τὸ λύσιμο τῶν ἀρμένων στὸ δέσιμο. Τώρα στὴν τρόμπα*· τώρα στὸν ἀργάτη*· φόρτωμα - ξεφόρτωμα, καλαφάτισμα*, χρωμάτισμα πρῶτος ἐγὼ. Πρῶτος; Πρῶτος· τί μ' ἔμελε; Μοῦ ἔφθανε πῶς ἀνέβαινα ψηλὰ στὴ σταύρωσι* κι ἔβλεπα κάτω τὴ θάλασσα νὰ σχίζεται καὶ νὰ πισωδρομῇ ὑποτακτικὴ μου. Τὸν ἄλλον κόσμον, τοὺς στεριανούς μὲ θλίψι τοὺς ἔβλεπα.

— Ψέ !... ἔλεγα μὲ περιφρόνησι. Ζοῦνε τάχα κι ἐκεῖνοι !...

« Λ ό γ ι α τ ῆ ς Π λ ώ ρ η ς »

Ἀνδρέας Καρναβίτσας

21. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΣΚΟΜΒΡΟΥ

Σκόμβρος είναι τὸ σκουμπρί. Σκόμβρος εἶναι ὅμως καὶ ὁ τσίρος, δηλαδή τὸ ἀπεξηραμένο, τὸ ἀφυδατωμένο σκουμπρί. Θὰ τὰ βάλουμε λοιπὸν καὶ τὰ δύο μαζί, δηλαδή θὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τὸ σκουμπρί, ὅταν θὰ φθάσουμε στὸν τσίρο. Τώρα θὰ ποῦμε δύο λόγια γιὰ τὴν οἰκογένεια.

Εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες οἰκογένειες τοῦ βυθοῦ. Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ σκουμπρί καὶ καταλήγει στὸν τόννο. Σκουμπρί, κολιός, τορίκι, παλαμίδα, τοννίνα, τόννος. Ὅλα λιπαρά, ταξιδιάρικα, ἀφρόψαρα, διαφόρων διαμετρημάτων. Ψάρια γονιμώτατα. Μᾶς ἐπισκέπονται κάθε ἀνοιξι, σὲ ἀτέλειωτα κοπάδια. Πιάνονται μὲ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους.

* * *

Η ΠΑΛΑΜΙΔΑ. Ἡ παλαμίδα ἔχει σῶμα ἀλλὰ καὶ ὄνομα χορταστικό... Παλαμίδα ! Τὸ λὲς καὶ γεμίζει τὸ στόμα σου. Ἐπειτα τὴν κοιτᾷς καὶ χορταίνει τὸ μάτι σου. Παχύ, γυαλιστερό, μεγάλο ψάρι. Κατόπιν τὴν ψήνεις στὸ κεραμίδι καὶ βαρύνεσαι νὰ τρῶς. Κρέας ἀφθονο. Καὶ λέπι οὔτε τόσο δά. Ὁ Θεὸς τὴν ἐτοίμασε κατ' εὐθειαν γιὰ τὴ σχάρα... Σχίζεις τὴν κοιλιά της, πετᾷς τὰ ἐντόσθια, τὴν ἀλατίζεις καὶ τὴ ρίχνεις στὴ φωτιά. Ἐπειτα... βουλιάζεις, μαζί μὲ τὸ πηροῦνι σου, μέσα στὸ ψαχνό.

Ἀφθονία παρουσιάζεται καὶ στὸν ἀριθμό. Ἀναριθμητο εἶναι κάθε κοπάδι. Ὅπου πέση ἢ παλαμίδα, γεμίζουν ὅλα. Οἱ κόρφοι, οἱ ἀκρογιαλιές, τὰ δίχτυα, τὰ πορτοφόλια, τὰ στομάχια. Ἐμεῖς ὅμως γιὰ τὸ « εὐχαριστῶ » τὴν κατηγοροῦμε. « Οὐφ ! εἶναι ψάρι βαρὺ. Καὶ μυρίζει ἄσχημα ! » Μυρίζει ; Χμ ! Ζήτημα μύτης. Ἀλλὰ καὶ μαγειρικῆς. Ξέρετε ὅμως γιατί κυρίως μυρίζει ; Γιατὶ εἶναι μπόλικη καὶ φθηνή. Γιὰ ἃς ἦτανε λιγοστή καὶ ἀκριβὴ καὶ τὰ λέγαμε. Τότε θὰ κάναμε μαζί της κόρτε ἀπὸ μακριά, ὅπως κάνουμε μὲ τὴν τσιπούρα. Καὶ ἡ μυρουδιά της θὰ μᾶς ἦτανε πολὺ ὀρεκτική.

Εἶναι ἡ ξένη μας. Ἀφρόψαρο πὺ μᾶς ἔρχεται κοπαδιαστὸ ἀπὸ μακριά. Ἐνας στρατός, πὺ ταξιδεύει χοροπηδῶντας καί... τρώγοντας. Πλέει καὶ παίζει, πλέει καὶ τρώει. Ὁ στρατός, λένε οἱ νόμοι τοῦ πολέμου, τρέφεται ἀπὸ τὴ χώρα πὺ διασχίζει. Αὐτὸ κάνει καὶ ἡ πα-

λαμίδα. Πλέει και καταβροχθίζει ό,τι βρή στο δρόμο της. Τρώει ταξιδεύοντας. Φυσικά, όσο βρίσκει φαί, δεν τσιμπάει στ' άγκιστρι. Κι οι ψαράδες σκάζουν ! Νά τις βλέπης να πηδούν μπροστά σου και να μη τσιμπούν ! Δεν θα πιάσουν τα κρύα ; λείει ό ψαράς. Θα σκορπίση ό γαύρος, θα χαθής το « φιλό » και τότε τα λέμε. Ποϋ θα μου πās ; Θα κτυπήσης και στη συρτή τή δική μου.

Αυτά, έννοείται, τα λένε οι έρασιτέννες. Γιατί οι συστηματικοί ψαράδες μεταχειρίζονται άλλα συστήματα. Μέθοδο επιθετική. Μόλις άντικρύσουν το κοπάδι, το ζώνουν με τα δίχτυα. Φυσικά οι παλαμίδες έχουν μάτια, και τις περισσότερες φορές γλιστράνε. Φεύγουν εγκαίρως μακριά κι άντε κυνήγα τες ! Όταν όμως τις μπλοκάρουν μέσα σε μέρος στενό, δεν τους ξεφεύγει ούτε μία.

Ύραιο, θεαματικό πολύ, είναι αυτό το κυνήγι. Το καίκι, με τη μηχανή και με τα δίχτυα, όργώνει τη θάλασσα περήφανα. Ντούπι, ντούπι, ντούπι !... Ένας ψαράς είναι άνεβασμένος στο κατάρτι. "Ορθιος εκεί ψηλά, έπισκοπεί το πέλαγος, ένώ ή πλώρη σχίζει τα νερά !... Ντούπι, ντούπι, ντούπι ! Το μάτι πέρα, το μάτι γύρο, παντού. Και να οι παλαμίδες ! Παίζουν επάνω στον άφρό ! Οι μαϋρες ράχες τους φαίνονται και χάνονται. Παίζουν και κυνηγοϋνε. Καταδιώκουν τα μικρόψαρα. Ύπό ψηλά οι γλάροι του κρατάνε συνοδεία. Τις ακολουθούν βήμα προς βήμα, ξεσηκωμένοι κι αυτοί για το ψητό... Κλώθουν, σβουρίζουν στον άέρα και σέρνονται πέρα, σαν ένα μάτσο άσπρα χαρτιά που τα σήκωσε και τα πήρε ό άνεμος. Ύλλοίμονο στα πτωχά μικρόψαρα ! "Αν γλυτώσουν από το στόμα τής παλαμίδας, θα πέσουν στη μύτη του γλάρου. Ύπό τη Σκύλλα στη Χάρυβδη.

Ύς τόσο το καίκι προχωρεί στο κοπάδι και το ζώνει με τα δίχτυα. Και τότε να δής τί γίνεται στ' άνέβασμα ! Το δίχτυ πάει να σπάση από το βάρος, κ' ή πλώρη σε λιγάκι γεμίζει από άστραφτερά ψάρια που κτυπάνε στο κατάστρωμα βαριά.

Λάμπουνε τα πλευρά και κοκκινίζουνε τα σπάραχνα. Λένε πως ή παλαμίδα έχει το πιο κόκκινο σπάραχνο του κόσμου. Ύσως, αλλά έσεις να μη βασίζεσθε άπόλυτα σ' αυτήν την κοκκινάδα και να μη τη θεωρήτε άψευδες σημείον τής φρεσκάδας του ψαριού. Γιατί ύπάρχει και κόκκινη... βαφή και το σπάραχνο βάφεται πολύ εύκολα. Λένε επίσης ότι ή παλαμίδα άντέχει στο δυναμίτη. Πλέει έχουσα κλειστά τ' αυτιά, και τα άέρια τής έκρήξεως δεν την πειράζουν.

Οἱ παλαμίδες πιάνονται καί σέ δίχτυα στάσιμα. Πρέπει ὅμως τὸ μάτι τοῦ δίχτυοῦ νὰ εἶναι ἄρκετὰ μεγάλο γιὰ νὰ χωράη κάπως μέσα τὸ κεφάλι τῆς παλαμίδας. Ἄν τὸ μάτι εἶναι ψηλότερο, ἢ παλαμίδα δὲν πιάνεται ἀλλὰ οὔτε καὶ φεύγει. Ἐπιμένει νὰ ξεπεράσῃ τὸ δίχτυ καί, στὸ τέλος, σκάζει ἀπὸ τὸ κακὸ τῆς καὶ βουλιάζει ἐπὶ τόπου !... Πιὸ πεισματάρικο ψάρι δὲν γίνεται.

* * *

Ο ΚΟΛΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΧΟΥΓΙΑ ΤΟΥ. Ὁ κολιὸς τῆς θάλασσας δὲν μοιάζει μὲ τὸν κολιὸ τῆς παροιμίας. Πρῶτα γιὰτὶ οἱ κολιοὶ στῆ θάλασσα δὲν εἶναι ὅλοι « ἀπὸ ἕνα βαρέλι », δὲν ἔχουν δηλαδὴ « μιὰ κόψι ὅλοι ». Καὶ ἔπειτα γιὰτὶ δὲν περιμένουν τὸν Αὐγουστο, γιὰ νὰ ᾿ναι « στὸν καιρὸ τους ». Καιρὸς τους εἶναι καὶ ἡ ἀνοιξι κι ὅλο τὸ καλοκαίρι. Πιάνονται ὅλο τὸν καιρὸ. Λαμπρά, ἀλλὰ πῶς πιάνονται ; Γιὰτὶ ἐδῶ βέβαια δὲν πρόκειται νὰ ἀνακατευθῆ ἡ τράτα. Ὅταν μιᾶμε γιὰ ψάρεμα κολιοῦ, μιᾶμε γιὰ ψάρεμα κολιοῦ κι ὄχι γιὰ λαϊκὸ παζάρι, γιὰ ὅ,τι τύχη κι' ὅ,τι περάσῃ. Ἐδῶ πᾶ, γιὰ κολιό, ρίχνεις γιὰ κολιό ! Ἡ τράτα εἶναι ἄλλη ὑπόθεσι. Μιὰ σκούπα πού σαρώνει τὸ βυθὸ κι ἀρπάζει ὅ,τι λάχνη. Δίκαιοι μετὰ ἀδίκων, ὅλοι στὸ σάκκο ! Βέβαια εἶναι καὶ τὸ γρί - γρί. Τὸ κυκλικὸ δίχτυ πού ζώνει ὠρισμένα ψάρια, καὶ φυσικὰ καὶ κολιούς. Μ' ἂν θέλῃς νὰ ψαρεύσῃς εἰδικὰ κολιούς, πρέπει νὰ πᾶς μὲ τῆ συρτῆ.

Ἄλλὰ ἐδῶ πλέον, ἀντὶ νὰ καθαρίσουνε τὰ πράγματα, θολώνουν περισσότερο. Γιὰτὶ, συρτῆ εἶναι μιὰ κουβέντα. Τί συρτῆ ὅμως χρειάζεται ; Καὶ πρὸ παντὸς ποιά ὥρα πρέπει νὰ ψαρεύῃς, σὲ τί νερὰ καὶ μὲ τί δόλωμα ;

— Ἀπὸ βραδύς, σοῦ λείει ὁ ἕνας, ψηλὰ στ' ἀφρόνερα, μὲ δόλωμα ἄσπρο.

— Κουρουφέξαλα, ἀπαντάει ὁ ἄλλος. Ἡ ὥρα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ. Στὴν καθυτὸ ἐποχὴ του, δηλαδὴ τὸν Αὐγουστο, ὁ κολιὸς πρέπει νὰ ψαρεύεται πρωί - πρωί, γῦρο ἀπὸ τὸ σκάσιμο τοῦ ἡλίου. Δολώνεις φτερὸ γλάρου καὶ πᾶς γιαλὸ - γιαλὸ.

— Γιαλὸ - ἀνοιχτά, δὲ θὰ πῆ τίποτα, ἐπεμβαίνει ὁ τρίτος. Ἐδῶ ὅλο τὸ πᾶν εἶναι, νὰ ᾿ναι τὰ νερὰ ζεστά. Ζεστά καὶ ἄλυμυρά. Κι' ὅσο γιὰ τὸ φτερὸ τοῦ γλάρου, αὐτὸ χρειάζεται ὥσπου νὰ πιάσῃς τὸ πρῶτο ψάρι. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, κόβεις λουρίδες καὶ δολώνεις.

Ποιός έχει δίκιο ; Και οί τρεις ! Γιατί ό κολιός πιάνεται μ' όλους αυτούς τούς τρόπους και με κάμποσους άλλους άκόμα.

— Πρωί με θέλετε ; λείι στους ψαράδες. Έδώ είμαι ! Βράδυ με ζητάτε ; Άπίκου βρίσκομαι ! Μά είναι κρύα τά νερά ; Δέ πειράζει. Κατεβαίνω ένα - δυό μέτρα πιό βαθιά. Καί... κατεβήτε και σεΐς.

Με μιá λέξι, ό κολιός δέ χαλάει κανενός χατήρι. Πιάνεται άκόμα και στη συρτή του άτζαμής. Μά τούς πολλούς κολιούς θά τούς πιάση μόνο ό τεχνίτης. Άκόμα περισσότερους θά πιάση βέβαια ή τράτα. Αύτή πέφτει στο κοπάδι, δηλαδή τó κοπάδι πέφτει επάνω της. Άλλά πρέπει νά ποϋμε δυό λόγια περισσότερα για τó κοπάδι αυτό.

Οί κολιοί είναι ψάρια μεταναστευτικά και κοπαδιάρικα. Κάθε άνοιξι μās έρχονται από άγνωστη διεύθυνσι μαζί με τις παλαμίδες και τά σαβρίδια. Ό τόπος τής προελεύσεώς τους είναι άμφίβολος. Άλλοι λένε τή Μαύρη Θάλασσα. Άλλοι μιλοϋν για τά παράλια τής Συρίας και τής Παλαιστίνης. Μιά φορά, τήν άνοιξι μās επισκέπτονται τακτικά και δίχως άλλο, πάντοτε μέσα στην προθεσμία. Ούτε μέρες δέ λαθεϋουν. Τó караβάνι τους είναι τó πολυπληθέστερο άπ' όλα. Μυριάδες μυριάδων οί ταξιδιάρει, ένα κοπάδι όλο ! Μέγα στρατευμα. Δυστυχώς τó στρατευμα αυτό, μέχρις ώρας, άκολουθει πορεία άγνωστη και ανεξιχνίαστη. Κανείς δέν ξέρει από ποϋ περνάει και ποϋ κατασταλάζει. Καλά, θά πήτε, και οί κολιοί που πιάνουμε; Άπό ποϋ πέφτουν ; Άπό τόν οϋρανó ; Όχι, τού κοπαδιού είναι κι αυτοί, αλλά είναι λιποτάκτες. Για πολλούς και διαφόρους λόγους, (έναντια ρεύματα, αναζήτησι τροφής, κυνηγητá από μεγάλα ψάρια), ξεκόβουν από τó κοπάδι και ξεπέφτουν στα παράλια μας. Κοπαδιαστοί παρουσιάζονται κι αυτοί. Μά τά κοπάδια αυτά είναι ως επί τó πλείστον μικρές ομάδες. Με δύναμι λόχου τó πολύ.

Αύτους λοιπόν τούς συγυρίζουνε οί τράτες και τά γρι - γρί, και περισσεϋει κι ένας αριθμός για τ' άγριόψαρα και για τις συρτές. Καμμιά φορά όμως ή τράτα πετυχαίνει όλόκληρη... διλοχία ή και... μεραρχία σωστή. Κοπάδι τρανταχτό, χιλιάδες κομμάτια. Γεμίζει τότε ό σάκκος τίγκα και δέν μπορεί νά τραβηχθῆ. Είναι ή τυχερή καλάδα. Ψάρι νά δῆ τó μάτι σου ! Γεμίζει κι άσημολογáει ή άμμουδιά ! Κι ό κόσμος από γϋρο μαζεύεται περίεργος, για ν' άπολαύση

τό... φαινόμενο. Καί τότε... βρέχει ψάρια. Είναι οί κολιοί πού πετάνε οί τρατάρηδες μ' άπλοχεριά στή γαλαρία...

* * *

Ο ΤΣΙΡΟΣ. 'Ο 'Ιανός, ό άρχαίος θεός πού έδωκε τό όνομά του στο μήνα 'Ιανουάριο, είχε δυό μορφές. "Άλλες δύο μορφές έχει και τό σκουμπρί. 'Ανάλογα με την εποχή, είναι τετράπαχο ή άδύνατο. Κι άνάλογα με την εποχή, πουλιέται ως σκουμπρι ή ως τσίρος. Τό όνομά του δηλαδή είναι άνάλογο με τό πάχος του. "Ας άρχίσουμε όμως την ιστορία του από την άρχή, για νά γίνουμε περισσότερο καταληπτοί.

Κάθε άνοιξι, ή θάλασσα του Μαρμαρά γεμίζει από χρυσοπράσινους Ιριδισμούς. Είναι τά σκουμπριά, πού κατεβαίνουν από τή Μαύρη θάλασσα στή Μεσόγειο, για νά παραθερίσουν. "Όσα πιασθούν την εποχή εκείνη είναι όλόπαχα. Είναι αυτά πού τρώμε φρέσκα ή παστά ή καπνιστά. Κατόπιν άδυνατίζουν — με τή γέννα. 'Αδύνατα σέ σημείο άπελπιστικό, σχεδόν άγνώριστα, ξαναπαίρνουν τό δρόμο του γυρισμού για τά μαυροθαλασσίτικα λημέρια τους. "Όσα πιάνονται, στην περίοδο αυτή, είναι για πέταμμα. Καί πραγματικά στην άρχή οί ψαράδες τά πετούσαν. "Επειτα όμως σκεφθήκανε ότι δέν έπρεπε νά πηγαίνη τόσο ψάρι χαμένο. Τά κρατήσανε λοιπόν και τά χρησιμοποιήσανε διαφορετικά. Τά κάμανε τσίρους.

"Όποιος έχει γνωρίσει σκουμπρι ζωντανό, επάνω στην άκμή του και στή λάμψη του, δέν μπορεί νά μή μελαγχολήση στο θέαμα, στο άντίκρυσμα του τσίρου. Τί κατάντημα ! Παραλλήλως όμως θά θαυμάση και τό πρακτικό μυαλό των ψαράδων, πού καταφέρανε νά αξιοποιήσουν τό ξερακιανό σκουμπρί, ξεραίνοντάς το περισσότερο ! Μέσα όμως από όλη αυτή την ιστορία αναπηδᾷ και ένα άλλο νόημα, πιο βαθύ : "Ότι ύπάρχει πάντοτε περιθώριο για τούς ξεπεσμένους. "Ότι όταν κανείς φθάση στο « μη περαιτέρω », άρχίζει νά παίρνη επάνω του από άλλη μεριά. Τό ξεπεσμένο σκουμπρι γίνεται τσίρος, ό άποτυχημένος δικηγόρος γίνεται ύπουργός, και ό σαχλός λογογράφος κριτικός περιωπής ή... μορφωτικός σύμβουλος.

Τό σκούμπρι είναι ένα από τά γονιμότερα ψάρια. Γεννάει πεντακόσιες χιλιάδες αυγά. 'Αφθονία και εύλογία. Τρώνε τά ψάρια, τρώνε οί άνθρωποι, και πάλι περισσεύει πρᾶγμα. Μή φαντασθήτε δέ ότι,

έπειδή είναι άφθονο, δέν είναι νόστιμο. Είναι νοστιμώτερο από πολλά άλλα ψάρια, όμόφυλα και άλλόφυλα. Καί είναι ψάρι άβλαβο. Μπορείς νά φάς όσο θέλεις. Ύπό έναν όρον : Νά είναι φρέσκο. Γιατί, όσο άβλαβο είναι φρέσκο, τόσο επικίνδυνο είναι όταν μπαγιατεύση.

Μία από τις πιό περιέργες συνήθειες του σκουμπριού είναι ή παρακολούθησι τής ρέγγας. "Όπου βρή ρέγγες, τις παίρνει από πίσω. Τis παρακολουθεί κατά πόδας. Για ποιό λόγο νομίζετε ; Για νά ιδή ποϋ θά γεννησουν, και νά πάη κατόπιν — δηλαδή άμέσως — νά φάη τ' αυγά... Τό αυγό είναι ή άγαπημένη τροφή του, κυρίως τό αυγό από ρέγγα. Ή μισητή αυγοπαραγωγή τής ρέγγας καταστρέφεται από τά σκουμπριά. Τήν ίδια δουλειά κάνει και ή άθερίνα. "Ας τή βλέπετε μικρή και άθώα. Καταστρέφει χιλιάδες αυγά. Αϋτή μάλιστα ρημάζει τ' αυγά όλων τών ψαριών άδιακρίτως.

« Έδω Βυθός »

Θέμος Ποταμιάνος

22. Π Ρ Ω Τ Ο Μ Α Γ Ι Α

Του Μαγιοϋ ροδοφαίνεται ήμέρα,
 που ώραιότερη φύσι ξυπνάει,
 και τήν κάνουν λαμπρά και γελάει,
 πρασινάδες, άκτίνες, νερά.

"Ανθη κι άνθη βαστοϋνε στο χέρι
 παιδιά κι άντρες, γυναίκες και γέροι,
 άσπροντύματα, γέλια και κρότοι,
 όλοι οί δρόμοι γεμάτοι χαρά.
 Ναί, χαρήτε του χρόνου τή νιότη,
 άντρες, γέροι, γυναίκες, παιδιά.

« Άπαντα »

Διονύσιος Σολωμός

Ε' ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ

1. ΦΙΛΑΡΓΥΡΟΣ

Ὁ καημένος Χρυσολάτρης
ξάπλα κοίτεται, βογγάει,
μέ τὸ Χάρο πολεμάει.

Ἐλαιμάργησεν ὁ δόλιος,
τὶ γιομάτισε σὲ σπίτι
κάποιου πλούσιου συμπολίτη.

Τοῦ ἐπρόβαλαν καμπόσοι
μέ καρδιάς κι ἀγάπης ζέσι
τὸ γιατρὸ νὰ προσκαλέση.

Τώρα αὐτὸς καὶ τὴν ἀρρώστεια
καὶ τὸν κίνδυνο λογιάζει,
μόν' τὰ ξεσοδα τρομάζει !

Ἕνας φίλος του ἀστεῖος,
μέ σκοπὸ νὰ χωρατέψη,
τοῦ εἶπε, μήπως ἐξοδέψη

πλιὸ παράνω στὴ θανή του,
ἂν ἀπόμνησκεν ἀκόμα
ἔτσι ἀνήμπορος στὸ στρῶμα.

Τότε πλιὸ ἐκαταζαλίστη·
παντοχὴ καὶ θάρρος χάνει,
καὶ φωνάζει· θά πεθάνη !

Καὶ οἱ πόνοι τοῦ ἀβγαταίνου,
καὶ γιατροῦ ζητάει τὴ χάρι,
μὴ ὁ θάνατος τὸν πάρη.

Ἐξανάλαβε ὡς τόσο
 μὲ ὀλίγα τὴν ὑγεία του.
 Μόν' γι' αὐτὴ τὴ συμφορά του

ἔκαμε ὄρκον, ὅσο ζήση,
 νὰ δειπνᾷ μόν' τὸ βράδυ
 μὲ νερὸ καὶ παξιμάδι.

« Τὰ Ποιήματα » (Ἔκδ. Φέξη) σ. 22-23

Ἰωάννης Βηλαράς

2. Ο ΠΕΡΙΕΡΓΟΣ

Ὁ κυριευόμενος ἀπὸ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο δὲν εἶναι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ σπρώχεται ἀπὸ ἀκαταμάχητον ὦθησι νὰ γνωρίση τὰ μὴ ἐπιτρεπόμενα.

Τοῦ ἐμπιστεύεσαι μιὰ δέσμη, ἓνα τι κλεισμένο καὶ σφραγισμένο ; Ζουρλαίνεται νὰ μάθη τί εἶναι μέσα. Τὸ μαλάζει ἀπ' ἔξωθε, τὸ ψαχουλεύει μὲ τὰ δάκτυλά του, τὸ κοιτάζει, τὸ ξετάζει, προσπαθεῖ νὰ μαντεύση. Κι ὅσο τὸ ψαχουλεύει καὶ τὸ μαλάζει, τόσον γίνεται διακαέστερος ὁ πόθος του διὰ νὰ ἰδῆ, νὰ γνωρίση, νὰ μάθη τί τὸ περιεχόμενο. Εἶσαι δὲ πολὺ τυχερός, ἂν μπορέση ν' ἀνθέξη στὴν ὦθησι τῆς ἐπιθυμίας του καὶ νὰ μὴ σοῦ τὸ ἀνοίξη. Ἦλθε σήμερα ἓνας ξένος εἰς τὸ σπίτι τοῦ γειτόνου ; « Ποιὸς νὰ ᾽ναι ἐκεῖνος ὁ ξένος ; Καὶ ποῦθεν ἔρχεται ; Καὶ διατί ἐπῆγε ἐκεῖ ; Καὶ τί νὰ θέλῃ ; Ἄπο τὴν ὑπηρετρία του ἤμποροῦμεν νὰ μάθωμε. Νὰ βάλωμε τὴ δική μας νὰ τὴν ξετάση ».

Ἄν ὁ περιέργος εὐρίσκεται σὲ ξενοδοχεῖο, κοιτάζει ἀπὸ τὴν κλειδαρότρυπα νὰ ἰδῆ ποιὸς εἶναι στὴν κοντακιανὴ κάμαρα· καὶ στέκεται μὲ τ' αὐτιά τεντωμένα ν' ἀκούση τί λένε. Θέλει νὰ ξέρῃ τί τρῶει ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα καὶ τοὺς ἀκολουθεῖ στὴν ἀγορὰ καὶ κοιτάζει νὰ ἰδῆ τί φωνίζουνε· κι ἂν κάνουνε σύμβασι ἢ ἂν δίνουνε ὅσον τοὺς γυρεύσουνε· κι ἂν παίρνουں ἀπὸ τὸ ἀκριβώτερο ἢ ἀπὸ τὸ φθηνότερο· ἂν τὸ πληρώνουνε ἀπὸ τὰ ἔτοιμα ἢ ἂν τὸ παίρνουں ἐν πίστει... Σ' ὅλα τοῦτα προσέχει ὁ περιέργος καὶ τὰ σημειώνει καὶ βαστάει λογαριασμό. Πηγαίνει πάντα ζητῶντας νὰ μάθη τίς δουλειῆς τοῦ καθενός, ἐνῶ αὐτὸς δὲν λέγει τίς ἰδικές του.

Περιφέρεται καὶ ξετάζει τίνος μαγειριὸ καπνίζει καὶ τίνος ὄχι· παρατηρεῖ τί φορεῖ ὁ καθένας. Τί φοροῦν τὰ παιδιά του. Τοῦ μετράει πόσα ξοδεύει καὶ τὰ παραβάλλει μὲ τὰ ἔσοδά του· καὶ κρίνει καὶ προλέγει τὸ τέλος του. Ὁ μικροπρεπὴς τοῦτος περιέργως γίνεται ἐνοχλητικὸς εἰς τοὺς ἄλλους ὅσοι γνωρίζουν τὸν χαρακτήρα του καὶ ἐπιτηροῦνται ἀπὸ αὐτόν. Εἶναι δὲ ἠθικῶς ἔλεινός καὶ ἀξιοκαταφρόνητος.

« Ἴδου ὁ ἄνθρωπος »

'Ανδρέας Λασκαράτος

3. Ο ΦΙΛΟΠΟΝΟΣ

Ὁ φιλόπονος εὐρίσκεται σήμερα εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας περισσότερο παρὰ εἰς τὴν ἀντιπέραν, ἐκείνην τῶν κυρίων.

Τὸν βαραίνει ἡ ἀκαμασιὰ* περισσότερο παρ' ὅτι ἡ δουλειὰ βαραίνει τὸν ἀκαμάτη*. Ἡ ὀκνηρία κάμνει ἀνυπόφερτη τὴ ζωὴ του. Ἄν εἰς τὸν τόπο του δὲν εὐρίσκη δουλειά, καὶ δουλειὰ ποῦ νὰ εὐχαριστῇ τὴν δραστηριότητά του καὶ τὴν κλίσι του, φεύγει ἀπὸ τὸν τόπο γυρεύοντας πόρον ζωῆς καὶ πλοῦτον εἰς τὰ ξένα· ἢ προστρέχει στὰ ἐκπαιδευτήριά μας ζητῶντας πνευματικὴν μόρφωσιν.

Ἄν ξενιτευθῇ, τραβᾷ σχεδὸν πάντοτε ἀνατολικά, στὶς Ἑγεμονίες*, στὴ Ρωσία, στὴν Αἴγυπτο κλπ. Ἀρχίζει εὐθὺς νὰ δουλεύῃ· καὶ δὲν ἀργεῖ ν' ἀρχίσῃ νὰ στέλνῃ χρηματικὰς βοήθειαι στὸ σπίτι του.

Τὸ ἐπιτηδεύμα του προοδεύει, ἐπειδὴ ἐκεῖνος προοδεύει εἰς τὴν γνώρισιν καὶ ἐπιτηδειότητα τοῦ ἔργου του· καί, ὅσο ἀπλώνεται ἡ ἐπιχείρησί του, τόσο ἐκεῖνος διπλώνει τὴν ἐνεργητικότητά του.

Πλατυνόμενες οἱ ἐργασίαι του, πολλαπλασιάζονται οἱ ὠφέλειές του. Καί, σὲ λίγους χρόνους, εὐρίσκεται κύριος πλοῦτου, ὅστις τὸν ἀναβιβάζει μεταξὺ τῶν προσώπων τῆς πρώτης κοινωνικῆς τάξεως. Οἱ γνώσεις ἔπειτα καὶ ἡ ἰκανότητα, ποῦ ἔλαβε στὴν ἀπόκτησιν τοῦ πλοῦτου του, τὸν ἰκανώνουν, ὥστε νὰ μὴν κἀνῃ κακὴν παρρησίαν μεταξὺ τῶν νέων τούτων ὁμοτίμων του.

Ἄν πάλι μείνῃ στὸν τόπο του καὶ βάλῃ τὴν φιλοπονίαν του στὰ γράμματα, τότε, κατεβασμένος εἰς τὴ χώρα, ἂν χωρικός, καταφεύγει εἰς εὐτελεῖ φτωχικὰ δωμάτια. Ὑποχρεώνεται νὰ θρέφεται μὲ στενο-

χωρίαν· καί, χάριν τῆς ἐπιδιωκομένης του προκοπῆς, διάγει ἀσκητικήν ὕπαρξιν. Ἄλλ' ἐν ταυτῷ δίδεται εἰς τὴν σπουδὴν μὲ ὄλην τὴν σπαρτιατικὴν ἀπόφασιν τοῦ « ἦ τὰν ἦ ἐπὶ τὰς » τῆς προκοπῆς του.

Ὑποφέρει συχνὰ ἡ ὑγεία του ἀπὸ τῆ σκληραγωγία καὶ ἀπὸ τοὺς κόπους· μὰ τοῦτος εἶναι συνήθως ὁ καλύτερος μαθητὴς τῶν ἐκπαιδευτηρίων. Δὲν ἀργεῖ νὰ φανῆ ἄξιος προγυμναστής τῶν συμμαθητῶν του καὶ μετέπειτα καὶ καθηγητὴς ἄξιος. Ἄλλὰ τότε τὸν εὐρίσκομεν ἀναβιβασμένον καὶ τοῦτον εἰς τὴν πρώτην κοινωνικὴν τάξιν, μεταξὺ τῶν κυρίων, καὶ θεωροῦμε τιμὴ μας νὰ ἔχωμε τὴ σχέσηου.

Νέοι τέτοιοι φιλόπονοι εἶναι οἱ ἀντίθετοι τῶν ὀκνηρῶν νέων. Καὶ ἐνῶ ὁ ὀκνηρός, ἂν υἱὸς κυρίου, ἀφήνει ἀτιμασμένην τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν θέσιν, ὅπου τοῦ ἐκληροδότησεν ὁ πατέρας του, ὁ φιλόπονος τῆς κατωτέρας τάξεως τὴν παίρνει καὶ τὴν τιμᾶ, βανόμενος αὐτὸς ἄντιτα* ἐκείνου.

Ἔτσι τὰ παιδιὰ τῶν χυδαίων φαίνονται προσωρισμένα νὰ ἀντικαταστήσουν διὰ τῆς φιλοπονίας των τοὺς ἀρχαίους εὐγενεῖς μὲ νέαν πραγματικὴν εὐγένειαν ἰδικὴν τους. Ἐπειδὴ ἡ φιλοπο니아 εἶναι τὸ πρῶτιστο καὶ μέγα κεφάλαιον διὰ κάθε νέον. Εἶναι δὲ ἡ μόνη χορηγήτρια τῶν ἀπάντων.

« Ἴδου ὁ ἄνθρωπος »

Ἀνδρέας Λασκαράτος

4. Ο ΔΟΚΗΣΙΣΟΦΟΣ

Ὁ δοκησίσοφος ἔλαβε ἀπὸ τὴ φύσιν τὸ χάρισμα τοῦ νὰ ἔχη μεγάλην ιδέαν διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τὰς γνώσεις του. Ὁ δὲ τοιοῦτος ζῆ ὡς μέγας μὲ τὴ φαντασία του, ἕως ὅτου οἱ περιστάσεις τοῦ τὸ ἐπιτρέπουνε...

Καλὰ γεμάτος ἀπὸ τὴν ιδέαν του καὶ συνηθισμένος νὰ μιλῆ ὡς ἀπὸ καθέδρας διὰ πράγματα ποὺ κάπως ἐννοεῖ, ξεθαρρεῖ ἀγάλι ἀγάλι καὶ ἀπλώνεται νὰ φλυαρῆ μὲ τὸν ἴδιον διδακτικὸν τρόπον καὶ διὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει διόλου γνώρισι.

Ὅτι δὲ ἡ μεγάλη ιδέα τοῦ ἑαυτοῦ του φυσικῶ τῷ λόγῳ τὸν φέρει στὴ φλυαρία, εὐκόλως ἡμπορεῖ νὰ ἐννοηθῆ. Ἐφθασε νὰ πείσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅτι εἶναι κάτοχος μιᾶς σπάνιας νοημοσύνης, μιᾶς σωστό-

τήτος κρίσεως ἀλανθάστου, ἐνὸς πνεύματος, ὅπου ἀπὸ λίγο ἐννοεῖ πολὺ... Ἀπὸ τότε δὲν ἀμφιβάλλει πλέον, ὅτι τὸν φθάνει ν' ἀπαντήθηκε κάπου μὲ τὸν Ἀραγῶ* διὰ νὰ μπορῇ νὰ ἐξηγῆ τίς περιοδεῖες τῶν κομητῶν· νὰ ἐχαιρετήθηκε μὲ τὸν Βίσμαρκ*, διὰ νὰ ἀποφθέγγεται στὰ πολιτικά· νὰ ἐπισκεφθῆκε τὸ Παρίσι, διὰ νὰ ἐξευγενίσθηκε· νὰ εἶδε τὴν Σμύρνη, διὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν Ἀσία. Δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι ἔχει γνώσεις ἀνώτερες ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος μὲ βάρους, ὅτι μπορεῖ νὰ μιλῇ ἀπὸ καθέδρας διὰ κάθε πρᾶγμα.

Εἰς τὴν διεξαγωγὴν ὅμως τῆς δοκησιοφίας τοῦ ἀπαντᾶ κάθε τόσο χάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὴ τοῦ ἡ οἴησι πρέπει νὰ σταματήσῃ. Φιλονικῶντας τότε μὲ ἄλλους καὶ ἀντιπαθῶντας νὰ ὁμολογήσῃ ἀμάθειαν ριφοκινδυνεύει νὰ πηδήσῃ τὸ χάσμα διὰ πηδήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνδέχεται νὰ πέσῃ μέσα.

—Ναί, Κύριε Χ., σεῖς βέβαια θὰ γνωρίζετε μὲ πόσῃn ἐπιτυχίαν ὁ Δνεῖπερ καταπολεμεῖ αὐτά, τὰ ὁποῖα πρεσβεύετε...

—Ἄ, τὸν Δνεῖπερ ἐγὼ τὸν διάβασα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἀλλὰ τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι σαθρά.

—Ἐχετε ὑπομονήν, Κύριε Χ. Ἀλλὰ ὁ Δνεῖπερ δὲν εἶναι συγγραφεύς. Εἶναι ποταμὸς εἰς τὴν Ρωσίαν !!

Καὶ ἰδού ὁ δοκησίσοφος εἰς τὴν ξυλόγατα!

«Ἴδού ὁ ἄνθρωπος»

Ἀνδρέας Λασκαράτος

5. Ο ἈΡΡΩΣΤΟΜΑΝΗΣ

Εἶναι διαρκῶς ἄρρωστος. Ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνια. Ἀπὸ τί; Δυστυχῶς... ἀπὸ τίποτε. Ἄν ἦταν πραγματικῶς, θὰ εἶχε θεραπευθῆ. Τώρα ὅμως τὸν παραδέρνουν ὅλες οἱ ἄρρώστειες, ὅσες ἀκούει ἢ διαβάζει. Τὶς περνάει ὅμως στὸ πόδι. Δὲν εὐκαιρεῖ νὰ πέσῃ στὸ κρεβάτι. Εἶναι πολυάσχολος. Τρέχει δηλαδὴ ἀδιακόπως διὰ γιатρούς, φάρμακα, ἀναλύσεις, ἠλεκτρισμούς, μασσάζ, ἰατρικὰ συμβούλια, μεταλλικὰ νερά, κινίνα, συναπισμούς, βεντουῖζες, τιμόλ, μεντόλ !...

Ὅλη τοῦ ἡ ζωὴ συγκεντρώνεται εἰς ἓνα ἀπελπιστικὸν ἀγῶνα: πῶς νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὰ δόντια τοῦ Χάρου. Καὶ ὁ ἀχρεῖος αὐτὸς οὔτε κὰν τὸν ἐπρόσεξε καλὰ-καλὰ ἀκόμη. Ἐξακολουθεῖ μόνον νὰ

άστειζεται σκληρῶς μαζί του ἐπισείων τὸ φοβερόν του δρέπανον.

Ἐν τῷ μεταξύ τρώγει, χωνεύει, πεινᾷ, ξανατρώγει καὶ κηδεύει συγγενεῖς, συναδέλφους, φίλους, γείτονας. Κοντεύει νὰ τοὺς ξεκάνη ὄλους. Αὐτὸς ὅμως ξεφεύγει κάθε φοράν. Ἀμύνεται ὀλονέν. Ὁ νοῦς του ἐκεῖ πάντοτε : εἰς τὸν ἐνεδρεύοντα ὕπουλον ἐχθρόν !

Καὶ λαμβάνει δρακόντεια μέτρα. Ἐξετάζει τακτικὰ τὴν γλῶσσάν του εἰς τὸν καθρέπτην. Μετρᾷ διὰ τῆς μιᾶς χεῖρός τοὺς κτύπους τῶν σφυγμῶν του ἐπὶ τῆς ἄλλης. Ζυγίζεται κάθε φοράν εἰς τὴν πλάστιγγα, διὰ νὰ πεισθῇ ἂν τὸν ἀδυνάτισε ἡ τελευταία φανταστικὴ προσβολή. Κατοπτρεύει ἀνήσυχος τὸν ὀρίζοντα. Παρακολουθεῖ καὶ τὸ τελευταῖον ἀθῶον συννεφάκι. Συμβουλευεται τὸ βαρόμετρον : τί νὰ πάρη ἄραγε : μπαστούνι ἢ ὀμπρέλλα ; Τὶς προάλλες — διαβολικῆς συνεργείας ἀστείων φίλων — εἶχε πάθει ἀποπληξίαν — ὄχι αὐτός, μπά ! Θεὸς φυλάξοι ! — τὸ θερμόμετρόν του, σταματήσαν κακεντρεχῶς εἰς τοὺς 38 βαθμούς. ὦ, δυστυχία ! Ὁ πυρετὸς τῆς γρίπτης βέβαια ! Τί ἄλλο ; Καὶ δὸς του κινίνο ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα ! Ἀλλὰ ἐπρόλαβαν εὐτυχῶς καὶ τοῦ τὸ ἄλλαξαν. Καὶ ἔτσι... τὴ γλύτωσε φθηνά.

Ἐπληροφορήθη σοβαρὰ ὅτι ὁ ὄργανισμὸς, διὰ νὰ ἀντέχη, χρειάζεται ἀδιάκοπον τόνωσιν καὶ ὑπερσιτισμὸν καὶ τρώγει ὡς θηρίον, μέχρι δυσπεψίας ἀκόμη, ὅποτε καταφεύγει εἰς καθαρτικά. Τρώγει καὶ πεινᾷ. Εἰς τὸ σπίτι δὲν τὸν προφθάνουν. Ἀλλὰ προτιμᾷ νὰ συμπληρῶνῃ τὰ κενὰ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ὅπου τρέχει συχνά.

Ἐσχάτως ἐκρεβατώθησαν ὅλοι στὸ σπίτι : ἡ γυναῖκά του, τὰ παιδιά του, ἡ κουνιάδα του. ὦ, τρομάρα του ! Καὶ τῶρα ; Ἄν κολλήσῃ κι αὐτός ; Ποιὸς θὰ τὸν κοιτάξῃ τότε ; Ποιὸς θὰ τὸν περιποιηθῇ ; Τρέξατε, πρὸς Θεοῦ ! Λιγάκι ἀκόμα, ἂν ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐπιδημία, τετέλεσται ! Θὰ πεθάνῃ... ὄλους γυρὸ του !

Καὶ τί θὰ γίνῃ ἔπειτα αὐτός, μόνος, κατάμονος, εἰς τὸν τρισάθλιον κόσμον, καὶ μάλιστα ἔτσι ἄρρωστος ὅπως εἶναι ;...

« Χ ρ ο ν ο γ ρ α φ ῆ μ α τ α »

Κωνσταντῖνος Σκόκος

6. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑ

Δύο μεγάλους φίλους ἔχουν τὰ βιβλία εἰς τὸν κόσμον αὐτόν : τοὺς ποντικούς καὶ τοὺς Ἕλληνας. Κάθε ἄνθρωπος, πού ἔχει εἰς τὸ σπίτι του τὸ περιττόν ἐπιπλόν, τὸ ὀνομαζόμενον βιβλιοθήκη, εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ γνωρίζῃ.

Ἐγώ, λόγου χάριν, ἔαν εἶχα κάποτε μερικά βιβλία καὶ ἔαν δὲν ἔχω σήμερον, τὸ ὀφείλω εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς παράγοντας. Τὸ μισὰ μοῦ τὰ ἔφαγαν οἱ ποντικοί, χωρὶς νὰ γίνουν σοφώτεροι ἀπὸ ὅ,τι ἦσαν. Τὰ ἄλλα μισὰ μοῦ τὰ ἔφαγαν οἱ φιλαναγνώσται φίλοι.

— Μοῦ δανεῖζεις, καημένε, κανένα βιβλίον, νὰ περνᾶω τὴν ὥρα μου ;

— Πολὺ εὐχαρίστως, φίλε μου. Τί εἶδος βιβλίου θέλεις ;

— Ὅ,τι καὶ νὰ εἶναι ! Μοῦ εἶναι ἀδιάφορον.

Ὁ Ἕλλην φιλαναγνώστης δὲν ἔχει προτιμήσεις. Τὸν ἐνδιαφέρουν ἕξ ἴσου ὅλα τὰ βιβλία. Πῶς ἤμπορεῖ λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθῇ κανεὶς τὸν πνευματικὸν του ἄρτον ; Δὲν τὸν ἀρνήθηκα ποτέ μου εἰς κανένα. Βαθμηδὸν τὰ ἐρμάρια τῆς βιβλιοθήκης μου ἤρχισαν νὰ χάσκουν ὡς γεροντικὴ ὀδοντοστοιχία.

— Αὐτὰ τὰ βιβλία πού ἐδανείσατε, κύριε, δὲν θὰ ξαναγυρίσουν καμιὰ φορὰ· μοῦ εἶπε κάποτε ἡ ὑπηρέτριά μου, ἡ ἐπιφορτισμένη μὲ τὸ ξεσκόνισμα τῆς βιβλιοθήκης, καὶ ἡ ὁποία ἀπεστρέφετο τὰ κενὰ, ὅπως ἡ Φύσις.

— Θὰ ξαναγυρίσουν κάποτε, παιδί μου· τῆς εἶπα Ἄλλὰ ταξίδι εἶναι αὐτό, βλέπεις. Ποιὸς ξέρει τί τοὺς συνέβη στὸ δρόμο; Ὑπάρχουν, ὅπως γνωρίζεις καὶ ναυάγια.

Ὡμιλοῦσα ἐκ ναυτικῆς πείρας. Πράγματι, πολλὰ ἀπὸ τὰ πτωχὰ μου βιβλία δὲν ἐγύρισαν ποτέ... Κύριος οἶδεν εἰς ποίους ὠκεανούς ἔχουν ναυαγήσει. Τὰ ἐπερίμενα, ὅπως περιμένει κανεὶς τοὺς ξενιτευμένους του, τρέμων νὰ βάλῃ τὸ κακὸν εἰς τὸν νοῦν του. Καὶ ἐξακολουθῶ νὰ ζῶ μὲ τὴν τραγικὴν αὐτὴν προσδοκίαν. Ποιὸς ξέρει ! Καὶ ὁ Ροβινσὼν * εἶχε χαθῆ χρόνια καὶ χρόνια. Οἱ δικοί του τὸν ἐθεωροῦσαν χαμένον. Ἐξαφνα ἔνα εὐσπλαχνικὸν κῦμα τὸν ἔφερον εἰς τὴν πάτριον γῆν. Ἄλλὰ μήπως ὁ Ὀδυσσεύς ; Πόσους ἐνιαυτοὺς τὸν ἐπερίμεναν ἡ Πηνελόπη ; Ἐξαναγύρισε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ἰθάκην. Διατί νὰ μὴν ἐλπίζω καὶ ἐγὼ ὅτι ἡ Ἰθάκη τῆς βιβλιοθήκης μου θὰ ξαναδεχθῇ κάποτε τοὺς Ὀδυσσεῖς τῆς ;

Ἐν τῷ μεταξύ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ξενιτευμένους μου φθάνουν ἐξαφνα ἐκεῖ πού δὲν τοὺς περιμένω. Καὶ ὅλοι ἔχουν τὴν θλιβεράν ὄψιν τῶν ναυαγῶν. Ὅλοι διηγοῦνται ἀπὸ μίαν τραγωδίαν. Κουρελιασμένοι, βρώμικοι, ἀκρωτηριασμένοι, ἀγνώριστοι. Ἀπὸ τὸν ἕνα λείπει τὸ ἐξώφυλλον. Ἀπὸ τὸν ἄλλον τὰ μισὰ του φύλλα. Ἄλλος εἶναι γεμάτος λαδιές, ὡς πετσέτα λαϊκοῦ οἰνομαγειρείου. Καὶ ἄλλος μαρτυρεῖ μὲ τὶς καπνιές καὶ τὴν στεατίνην, πού εἰκονογραφοῦν τὰς σελίδας του, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας του, κατεγίνετο νὰ σβήνῃ κάθε βράδυ τὸ σπερμαστέτο τοῦ φιλομαθοῦς φίλου, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποσπασθῆ. Ὁ τελευταῖος, ὅταν μοῦ ἐπέστρεψε τὸ ταλαίπωρον βιβλίον, ἔθεώρησεν ὑποχρέωσίν του νὰ μοῦ δικαιολογήσῃ τὸ ἀσύνηθες γεγονός :

— Σοῦ ἔφερα, μοῦ εἶπε, ἐκεῖνο τὸ βιβλίον. Δὲν μοῦ χρησιμεύει πλέον. Ἔβαλα, ξέρεις, ἠλεκτρικὸ στὸ σπῆτι μου καὶ δὲν μεταχειρίζομαι τώρα σπερμαστέτο.

Ἐννοεῖται ὅτι κατόπιν τῶν ἀλλεπαλλήλων αὐτῶν συγκινήσεων, πού μοῦ ἐδημιούργησεν ἡ βιβλιοθήκη μου, ἔπαυσα πρὸ πολλοῦ ν' ἀγοράζω βιβλία. Ὑπάρχουν τόσοι βιβλιόφιλοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὥστε νὰ μὴ χρειάζωμαι κι ἐγώ. Ἐξέκαμα λοιπὸν καὶ τὰ τελευταῖα μου βιβλία καὶ ἀπέστειλα τὸ σχετικὸν ἔπιπλον εἰς τὴν κουζίαν, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πιασθήκη.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁποῖος ἀγαπᾷ τὰ ζῶα καὶ τὰ βιβλία εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν πρέπει νὰ ἔχη οὔτε ζῶα οὔτε βιβλία. Ἀποτελοῦν ἕναν διαρκῆ πόνον ψυχῆς.

« Χρονογραφήματα »

Παῦλος Νιοβάνας

7. ΗΡΩΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

Ὁ Πόλεμος μᾶς ἀφήρησεν ἕνα ἕξοχον ποιητὴν, ἕνα θαυμάσιον ἄνθρωπον, ἕνα λαμπρὸν φίλον. Εἶναι ὁ Κερκυραῖος Λαυρέντιος Μαβίλης, λοχαγὸς τῶν Γαριβαλδινῶν, ὁ ὁποῖος ἔφονεύθη εἰς μίαν ἀπὸ τὰς αἰματηρὰς καὶ ἐνδόξους μάχας τῆς Ἡπείρου. Μία σφαῖρα τοῦ ἐτρύπησεν τὰς παρεῖας, μία ἄλλη ἐσφηνώθη εἰς τὸν λάρυγγά του καὶ μὲ ὄλην τὴν αἰμορραγίαν, ὁ γενναῖος πολεμιστὴς ἐξεκίνησε μόνος

διὰ τὸ νοσοκομεῖον. Κάπου ἐκεῖ συνήντησε τὸν στρατηγὸν Γαριβάλ-
δη, ὁ ὁποῖος μόλις τὸν εἶδε πληγωμένον, τοῦ ἐφώνασε διὰ νὰ τὸν ἐν-
θαρρύνῃ :

—Ἐρίβα, Μαβίλη ! Ἐρίβα !

Κατέβαλε μίαν προσπάθειαν τελευταίαν, διὰ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ
στρατηγοῦ του, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε. Καὶ λέγουν ὅτι, πρὶν ξεψυχῆσῃ,
κατῶρθωσε νὰ προφέρῃ τὰς τελευταίας αὐτὰς λέξεις : «Ἐπερίμενα
ὄλας τὰς τιμάς, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν μεγάλην τιμὴν ν' ἀποθάνω μαχό-
μενος ὑπὲρ τῆς πατρίδος μου !» Δὲν ἤξεύρω ἂν ἡ φράσις εἶναι ἀκρι-
βῶς ὅπως τὴν εἶπε, διότι ἀλλοῦ τὴν εἶδα διαφορετικὴν. Ἄλλ' ὅπως
καὶ ἂν τὴν διετύπωσεν, ἦτο μία φράσις μαρτυροῦσα τὴν εὐδαιμονίαν
ποῦ τοῦ ἐπροξενούσεν ὁ θάνατός του. Ποτὲ δὲν τὸν εἶχε φαντασθῆ
ὠραιότερον ὁ ποιητής, ὁ ὁποῖος ἦτο συγχρόνως καὶ ἥρωσ ! Ἐλαβε
μέρος καὶ εἰς ἄλλους πολέμους. Τὸ 1897 ἦτο πάλιν ἐθελοντὴς ἐρυθρο-
χίτων. Ἄλλ' αἱ ἐχθρικαὶ σφαῖραι τοῦ εἶχον τότε φεισθῆ. Καὶ ἐνῶ
ἐζοῦσε τὴν ἡσυχον καὶ εἰρηνικὴν ζωὴν τοῦ ποιητοῦ, νομίζων ὅτι δὲν
θὰ τοῦ ἐδίδετο πλέον ἡ εὐκαιρία νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα, — ἦτο καὶ προχω-
ρημένης ἡλικίας ἄνθρωπος, με ἀσημένια πλέον μαλλιά — ἰδοὺ ἔξαφνα
ὁ ἀπρόοπτος αὐτὸς πόλεμος, ὁ μέγας, ὁ λαμπρός, ὁ νικηφόρος.
Ἀνεπίστως ὁ γηραιὸς Μαβίλης ἠμπόρεσε πάλιν νὰ περιβληθῆ τὴν
ἀγαπημένην του στολὴν καὶ ἠτύχησε ν' ἀποθάνῃ μαχόμενος καὶ νι-
κῶν. Δι' αὐτὸ εἶπεν, ὅτι δὲν ἐπερίμενε ποτὲ τόσο μεγάλην τιμὴν καὶ
εὐτυχίαν. Ἡ ὠραία ζωὴ του ἔλαβε τὸ ὠραῖον τέλος, τὸ ὁποῖον δὲν
ἐτολμοῦσε πλέον νὰ ὀνειρεύεται. Καὶ ἠμπόρεσε νὰ γράψῃ με τὸν θά-
νατόν του τὸ ὠραιότερόν του ποίημα. ✕

Ἀλήθεια ὁ Μαβίλης ἦτο ἀπὸ τοὺς σπανίους ἐκείνους ποιητὰς
τῶν ὁποίων καὶ ἡ ζωὴ ἀποτελεῖ ἓνα ποίημα. Ὁραῖος ἄνθρωπος,
ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους ποῦ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἰδῆ, εὐγενής, δυνα-
τός, γενναῖος, ἀγαθὸς καὶ συγχρόνως μεγαλοφυής, ἐζοῦσεν, ὅπως οἱ
εὐπατρίδαι τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, πολεμῶν ἐν καιρῷ πολέμου καὶ καλ-
λιεργῶν ἐν καιρῷ εἰρήνης τὰ κτήματά του καὶ τὰ γράμματα. Ἦτο
τύπος Κερκυραίου ἄρχοντος, ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ὀλονὲν ἐκλείπουν.
Καὶ ἦτο ἀκόμη τύπος Ἐπτανησίου λογίου, ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ὀλονὲν
γίνονται σπανιώτεροι.

Θετικὸς καὶ βαθὺς εἰς τὰς μελέτας του, — ἀληθινὸς φιλόσοφος, —
καὶ εἰλικρινής, εὐσυνείδητος εἰς τὴν ποιητικὴν του ἐργασίαν. Ὀλίγα

έγραψε, κυρίως σονέττα, — άλλ' άριστουργήματα. Ένας άπό τούς μεγαλύτερους ποιητάς τής Έπτανησιακής Σχολής, άπό τούς καλυτέρους μαθητάς του Σολωμού. Η δέ μετριοφροσύνη του έφθανε μέχρις έλαττώματος. Τόν έγνώρισα έδώ, όταν ήλθεν ως βουλευτής Κερκύρας εις τήν Διπλήν Βουλήν, — τότε πού έκαμε και τήν θαυμασίαν έκείνην άγόρευσιν περί του γλωσσικού ζητήματος, τήν όποίαν με τήν αύτήν προσοχήν και εύλάβειαν ήκουσαν και δημοτικιστάι και καθαρευουσιάνοι. Κάποτε, — δέν θα τό λησμονήσω, — εύρέθημεν μαζί εις μίαν φιλολογικήν έσπερίδα, όπου μία κυρία καλλιτέχνης άπήγγειλεν έν άπό τά ώραιότερα ποιήματά του, τήν « Λ ή θ η ν ». Κατά τό διάστημα τής άπαγγελίας ό Μαβίλης, κόκκινος άπό τήν έντροπήν του, σάν μαθήτρια, ζαρωμένος, έκάθητο όπίσω άπό τούς όρθίους άκροατάς, διά νά μή τόν βλέπουν. Και έπειτα είπε σιγά πρός τήν καλλιτέχνίδα :

— Άπαγγείλατε τόσον έμμορφα τό τιποτένιο μου ποίημα, πού κατήντησε τώρα νά μου άρέση κι έμένα.

Τί μετριοφροσύνη ! Και τί διαφορά άπό μερικούς άλλους πού άπαγγέλλουν οί ίδιοι άτελείωτα ποιήματά των, καμαρώνοντες, γαυριώντες και δεχόμενοι, καταδεκτικώς, τά συγχαρητήρια ως φόρον ελάχιστον όφειλομένου θαυμασμού !... X

« Διάπλασις τών παιδων »

Γρηγόριος Ξενόπουλος

Ενός μ. 225 1851 περί μ. σ. σ. χ. α. δ.

8. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Μέσα στα τραγούδια του τρόμου, του όνείρου και του θανάτου, όπου τό στοιχείο τής φαντασίας βρίσκεται σέ κίνησι δαιμονική και τά όποια, είτε λαός τά έκαμε είτε άτομο, όνομάζομε με τό διεθνή όρο μ π α λ λ ά ν τ α ή με τήν έλληνική λέξι « παραλογή » — έξαιρετική θέσι έχει τό έλληνικό « Τραγούδι του νεκρού άδελφού », ό « Βουρκόλακας ».

Πρώτος στήν Ευρώπη τό δημοσίευσεν ό Φωριέλ * με τόν τίτλο « Νυκτερινή περπατησιά » στα 1825, μέσα στή φωτιά του ρωμαντισμού. Δέν μπορούσε νά βρεθής ευνοϊκότερη ώρα για τέτοιο άκράτητο τόλμημα τής φαντασίας. Ό ρωμαντισμός θεωρούσεν ως τό τραγικώτερο και ώραιότερο έργο του είδους αυτου τήν περίφημη μπαλλάντα

τῆς Λεονώρας τοῦ Μπύργκερ *, γραμμένη πενήντα χρόνια πρωτύ-
τερα. Τώρα λοιπὸν γνωρίσθηκε μὲ παρόμοιο ἔργο ἑνὸς νέου λαοῦ,
τὴν ὥρα ποὺ ὁ λαὸς αὐτὸς ἔβγαινε ἀπὸ τὸν τάφο. *Αν, γενικά, τὰ
δημοτικά τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, ὅταν πρωτοφάνηκαν, ἦταν,
κατὰ τὴ φράσι ἑνὸς ἱστορικοῦ, « σεισμὸς γιὰ τὶς φαντασίες », μαντεύ-
ομε ὅλοι τὸν κλονισμό τοῦ ρωμαντισμοῦ ἀπὸ ἓνα τέτοιο ποίημα, τὸ
ὅποιοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκλαμπρὴ τέχνη του, εἶχεν ἀκόμα καὶ τὸ ἀκα-
ταμάχητο θέλητρο τῆς ἀνωθυμίας.

Τὸ τραγούδι αὐτὸ καὶ σήμερα, ἑκατὸ χρόνια ἔπειτα, μπορεῖ νὰ
θεωρηθῆ πρωτάκουστο. Εἶναι μοναδικὸ στὸ εἶδός του. Συναντᾶται
βέβαια μὲ τὶς μπαλλάντες * ἄλλων λαῶν ἢ ποιητῶν σὲ μερικὰ χα-
ρακτηριστικὰ κοινὰ σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἔργα. Οἱ ὅμοιοι θρύλοι
καὶ οἱ ἐμπνευσμένες ἀπ' αὐτοὺς μπαλλάντες ἔχουν πάντα τὴν ἀρπαγὴ
κόρης ἀπὸ πεθαμένο καβαλλάρη, τὴν ὀρμητικὴ νυκτερινὴ ἱππηλασία,
τὸ φρικιαστικόν. Ἄλλὰ ἐκεῖνο ποὺ μένει ἐντελῶς δικό του, εἶναι ἡ τέχνη
του καὶ ἡ ἑλληνικὴ του ἀλήθεια, ἡ προσαρμογὴ του στὶς ἠθικὰς εὐαι-
σθησίες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, στὸ ψυχικὸ δρᾶμα τῆς στοργῆς, τῆς
ἀδυναμίας ποὺ τὸν παρακολουθεῖ στὶς πιὸ μεγάλες μεταναστευτικὰς
του τόλμες.

Τὸ θέμα τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ὁ χωρισμὸς — καίριο θέμα γιὰ
μετανάστη λαόν, αἰώνιο δρᾶμα τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας — καὶ ἡ
δύναμι τῆς ἀγάπης, ποὺ κινεῖ ὅλο τὸν ἠθικὸ κόσμον τῶν Ἑλλήνων
γύρω σ' αὐτὴν τὴν ἐναντιότητα. Ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ παντρεῦσούν
στὰ ξένα τὴν Ἄρετή, μονάκριβη κόρη μάννας χαροκαμμένης, καὶ ἡ
μάννα ἐκλαιγε καὶ δερνόταν γιὰ τὸ χωρισμό, ὁ μικρότερος γιουὸς της,
ὁ Κωνσταντῆς, τῆς ὠρκίσθηκε πὼς μιὰ μέρα θὰ φέρῃ τὴν ἀδερφή του
ἀπὸ τὴν ξενιτεία πίσω στὸ σπίτι της, γιὰ νὰ τὴν ἰδῆ. Στὸ μεταξύ
ὁ Κωνσταντῆς πέθανε. Τὸν ὄρκο ὁμως, ποὺ ἔδωσε πρὸς τὴν μάννα του,
τὸν φύλαξε καὶ νεκρός. Ἐβγήκεν ἀπ' τὸν τάφο του καὶ τῆς ἔφερε τὴν
Ἄρετή.

Αὐτὸ εἶναι μὲ λίγες λέξεις τὸ ποίημα. Ἡ ἐξαισία τεχνικὴ τῶν ὀγδον-
ταδῶ του στίχων, ἡ ἀπλότης του, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του, τὸ κάνουν
ἀριστούργημα μέσα στὰ δημοτικά μας τραγούδια καὶ μέσα στὴν
ποίησι κάθε λαοῦ. Εἶναι ἔργο τελειότερον ἀπὸ ὅλες τὶς μπαλλάντες,
κάτω ἀπὸ τὶς ὅποιες μεγάλοι ποιηταὶ ἔχουν βάλει τὶς ὑπογραφὰς των
— καὶ τὴ γνώμη τοῦ Τομμαζέο*, πὼς ἡ περίφημη « Λεονώρα » τοῦ

Μπύργκερ είναι κατώτερη του, όποιος συγκρίνη τὰ δυὸ ἔργα θὰ τὴν εὔρη πολὺ λογική.

Μένει τώρα νὰ ἰδοῦμε τὴ θέσι τοῦ ἑλληνικοῦ τραγοῦδιου μέσα στὰ ἀνάλογα τῶν βαλκανικῶν λαῶν.

“Όλοι σχεδὸν οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ ἔχουν τὸ τραγοῦδι τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ· Σέρβοι, Βούλγαροι, Ρουμᾶνοι, Ἀλβανοί, Ἑλληνες. Εἶναι, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἓνα πνευματικὸ ἀγώνισμα τῶν λαῶν στὸν Αἴμο· “Όσο βέβαια κι ἂν ἀποφύγουμε τὸ σωβινισμό* σὲ τέτοιο λεπτὸ ζήτημα, εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ποῦμε τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς τὸ ἑλληνικὸ τραγοῦδι δὲ συγκρίνεται μὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἡ τραγικὴ μουσικὴ τῶν ἠχηρῶν του δεκαπεντασυλλάβων καὶ ἡ ἱλιγγιώδης φυγὴ τῶν λαμπρῶν του εἰκόνων μέσα στὴ συντομία τοῦ ποιήματος, μᾶς παρουσιάζουν ἀμέσως μιὰ φυλὴ μὲ καλλιτεχνικὴν ἀνωτερότητα, ἡ ὁποία διετύπωσε μὲ ἐξαιρετικὴ δύναμι τὶς ἠθικὲς τῆς λεπτότητες.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς σοφοὶ ἄνθρωποι σχημάτισαν ἄλλοτε τὴ γνώμη κι ἔπεισαν καὶ ἄλλους, πὼς αὐτὸ τὸ ἔργο εἶναι μίμησι τοῦ σερβικοῦ ἢ τοῦ βουλγαρικοῦ. Τὸ αἰσθητικῶς τέλειο εἶχε μιμηθῆ τὰ πολὺ κατώτερα του. Αὐτὸ ἔλεγαν. Ἐνῶ τὸ φυσικώτερο εἶναι νὰ πιστεύσωμε πὼς τὰ κατώτερα ἐπήγασαν ἀπὸ τὸ ὠραῖο, τοῦ ὁποίου ἔμειναν ἀτελεῖ ἀντίγραφα, προσαρμοσμένα μόνο στὸν ἓνα ἢ στὸν ἄλλον ἔθνικὸ χαρακτήρα.

Μία ἀπὸ τὶς καλύτερες ὑπηρεσίαι τοῦ Νι Πολίτη * ^{Παύλ. Δωρ.} στὴν ἐπιστήμη καὶ στὸν τρόπο μας εἶναι πὼς μὲ τὴ μελέτη του στὰ 1885 ἐγκρέμισε, κατὰ τρόπον ὀριστικόν, τὴ γνώμη τοῦ Βόλνερ καθὼς καὶ τοῦ Ψυχάρη (1884) πὼς τὸ πρωτότυπον εἶναι τὸ σερβικόν. Ὁ Πολίτης ἔγραψεν ὅτι τὸ σερβικόν εἶναι μίμησι τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ ὅτι καὶ τὰ δυὸ εἶναι μίμησι τοῦ ἑλληνικοῦ. Τίποτε οἱ Ἑλληνες δὲν ἐπῆραν ποτε ἀπὸ τὴ σλαβικὴ φιλολογία, λέγει ὁ Πολίτης, καὶ κυρίως δὲν ἐπῆραν ποτε δημοτικὰ τραγοῦδια ἀπὸ τοὺς Σλάβους. Τὸ ἐναντίον συμβαίνει στοὺς Σλάβους : « Τὰ πρῶτα τούτων φιλολογικὰ δοκίμια, προσθέτει, εἶναι μεταφράσεις ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἢ πρώτη φιλολογικὴ κίνησις τῶν σλαβικῶν ἔθνων ἐκδηλοῦται ἐν τῇ μεταφράσει καὶ μιμήσει ἑλληνικῶν πρωτοτύπων. Πρῶτοι οἱ Βούλγαροι ἔσχον φιλολογίαν, μεταφράσαντες ἀπὸ τοῦ ἰδίου αἰῶνος καὶ μετέπειτα Ἑλληνας ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, λειτουργικὰ καὶ ἀσκητικὰ βιβλία καὶ πληθὺν ἄλ-

λων ἔργων, ἐκ δὲ τῆς βουλγαρικῆς παρέλαβον ταῦτα Ρῶσοι καὶ Σέρβοι». Τὸ συμπέρασμα τοῦ Πολίτη εἶναι πῶς μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν ἔργων, πού μετέφρασαν οἱ Βούλγαροι εἶναι καὶ τὸ μεσαιωνικὸ μᾶς ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκριτά, μὲ τὸ ὁποῖο συνδέεται στενότερα τὸ δημοτικὸ τραγούδι τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ. Διὰ μέσου τοῦ Ἀκριτικοῦ ἔπους τὸ τραγούδι ἐπῆγε στους Βουλγάρους. Ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἐπῆγε στους Σέρβους. Ἄν τὸ τραγούδι ἀνήκει στὸν Ἀκριτικὸν λεγόμενον κύκλο — καὶ αὐτὸ τὸ ὁποῖο πρῶτοι ὑπεστήριξαν ὁ Σάθας* καὶ ὁ Λεγκράν*, τὸ θεωρεῖ ἀναμφισβήτητο ὁ Πολίτης, μὲ τὴ συγκριτικὴ μελέτη τραγουδιοῦ καὶ Ἀκριτικοῦ ἔπους — τότε δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία πῶς τὸ πρωτότυπο τραγούδι τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ εἶναι τὸ ἑλληνικὸ καὶ πῶς οἱ σλαβικοὶ λαοὶ τοῦ Αἴμου τὸ ἐμιμήθησαν διὰ μέσου τοῦ Ἀκριτικοῦ μᾶς ἔπους.

Ἀπὸ τὸ 1885, πού γράφηκαν αὐτά, ὡς σήμερα δὲν ἔχουν ἀντικρουσθῆ. Ἀπεναντίας. Ὁ βούλγαρος λαογράφος Σισμάνωφ, σοφὸς ἀληθινός, ἀπολυτρωμένος ἀπὸ κάθε σωβινισμό, στὴν πολυτίμη μελέτη του γιὰ τὸ τραγούδι τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀνατρέχει σὲ ὅλες τὶς ἀρχικὰς πηγὰς καὶ ἐξετάζει ὅλες του τὶς βαλκανικὰς μορφάς, ἐπικυρώνει τὴ γνώμη τοῦ Πολίτη καὶ ἀποφαινεται πῶς τὸ ἑλληνικὸ τραγούδι εἶναι τὸ πρωτότυπο καὶ τὰ ἄλλα παραλλαγές ἢ ἀντίγραφα.

Δὲν μένει παρὰ ἡ αἰσθητικὴ σύγκρισι τῶν ἄλλων τραγουδιῶν μὲ τὸ ἑλληνικόν. Ἀναφέρομε ἐδῶ τὶς κατωτερότητες τοῦ σερβικοῦ καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ. Εἶναι πολλὰ καὶ ὀλοφάνερες.

Τί γίνεται στὸ ἑλληνικὸ τραγούδι; Οἱ ὀκτῶ ἀδερφοὶ ἐναντιώνονται στὸν ξενιτεμὸ τῆς κόρης. Ὁ Κωνσταντῆς συμβουλεύει τὸν ξενιτεμὸ καὶ δίνει τὸν ὄρκο στὴ μάνα πῶς θὰ τῆς φέρῃ μιὰ μέρα τὴν Ἀρετῆ. Στὸ μεταξὺ ἀπὸ μιὰ ἐπιδημία πεθαίνουν οἱ ἑννιά ἀδερφοί. Ἡ μάνα μοιρολογιέται στὸν τάφο τοῦ Κωνσταντῆ καὶ τοῦ θυμίζει τὸ τάμμα του. Ὁ Κωνσταντῆς, ἀκούοντας τὴ φωνὴ τῆς, σηκώνεται ἀπὸ τὸν τάφο, παίρνει τὴν ἀδερφή του καὶ τὴν πηγαίνει στὴ μάνα τῆς.

Τὸ ποίημα ἔχει καθαρὰ λογικὴ καὶ ἠθικὴ ἐνότητα, ὅση καὶ εὐγένεια. Μάταια ὅμως θὰ ζητήσωμε τὶς ἀρετὰς αὐτὰς στὰ βαλκανικὰ τραγούδια τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ, καὶ τοῦτο θὰ φανῆ μόνις ἐδῶ σημειώσωμε τὶς ἐξῆς ἀτέλειές των ἢ ἀσυνέπειες:

Στό σερβικό ή μάννα δέν παίξει κανένα ρόλο. Δέν είναι ό πόνος τής μάννας, πού κινεί τό τραγούδι. Ή μάννα δέν έζήτησε νά τής φέρουν τήν κόρη της, ούτε ό Κωνσταντής άνασταίνεται γι' αυτήν. Ή ύπόσχεσι έχει δοθή άπό τό μικρότερο άδερφό όχι στή μάννα αλλά στήν άδερφή, στήν όποίαν ύπόσχεται (χωρίς νά όρκίζεται) πώς μιá βδομάδα τό χρόνο θά πηγαίνουν τ' άδέρφια της νά τή βλέπουν εκεί πού είναι παντρεμένη. Ό άδερφός, πού πέθανε κι άνασταίνεται ύστερα, παίρνει τήν άδερφή του γιά νά τήν όδηγήσει στα παντρεμένα άδέρφια της. Και όμως ή άδερφή, άφού έξαφανίσθηκε τό φάντασμα του άδερφού, πηγαίνει στής μάννας της. Κι ένώ ή μάννα δέν είχε παίξει κανένα ρόλο στό τραγούδι, ούτε είχε παραποιηθή γιά τόν ξενιτεμό τής κόρης της, ούτε είχε ζητήσει τό γυρισμό, ούτε τής τόν είχε ύποσχεθή κανένας, εμφανίζεται στή μέση του τραγουδιού γιά νά ύποδεχθή τήν κόρη της και νά πεθάνη. Μé τέτοιες άσυνέπειες και τέτοια κενά δέ μπορεί νά σταθή τό σερβικό τραγούδι στό επίπεδο του έλληνικού.

*Άλλη άτεχνία του σερβικού τραγουδιού, καθώς και του βουλγαρικού : Δέν είναι ό δοσμένος όρκος πού κάνει τό νεκρό άδερφό νά βγῆ άπό τόν τάφο, αλλά επέμβασι του Θεού. Ό Θεός, άκούοντας τήν άδερφή νά κλαίγεται, πού δέν έκαμαν οι άδερφοί τό τάμμα των — νά πάνε νά τήν ιδούν — τή λυπάται και στέλνει άγγελο νά ξυπνήσει τόν άδερφό άπό τό μνήμα του. *Έτσι φαίνεται πώς δέν τόν άναγκάζει νά βγῆ άπό τόν τάφο του ή ύποχρέωσι του όρκου, όπως στό έλληνικό, αλλά μόνο ένα θαύμα.

*Όσο γιά τά καθαρώς ποιητικά έλαττώματα των δύο σλαβικών τραγουδιών, αυτά είναι άκόμη φανερότερα. *Αντίθετα πρós τήν κλασική λιτότητα του έλληνικού, γεννιώνται στήν πορεία του μύθου των λεπτομέρειες πολλές και άντιαισθητικές, όπως εκείνη όπου οι άγγελοι φτειάνουν ψωμί γιά τόν άναστημένο άδερφό άπό τό χώμα και δώρα άπό τό σάβανό του. Ή λεπτή καλαισθησία του έλληνικού λαού απέφυγε τέτοια μακάβρια λάθη τής φαντασίας. Ό μύθος πηγαίνει ίσα στό σκοπό του, άνάμεσα άπό εικόνες και πράξεις καθαρώς αισθητικές, οι όποιες μπορεί νά προκαλούν τρόμο, ά π α ρ έ σ κ ε ι α όμως ποτέ.

Τό βουλγαρικό τραγούδι (πρώτη παραλλαγή) έχει έναν άπίστευτο παραλογισμό, πού άποτελεί καταδίκη γιά όλόκληρο τό

ἔργο : Οἱ ὀκτώ ἀδερφοὶ πεθαίνουν ἀπὸ τὴν κατάρρα τῆς μάννας.
 *Ἐπειδὴ πάντρευσαν τὴν ἀδερφή των στὰ ξένα, ὅσο κι ἂν ὑποσχέθη-
 καν πῶς θὰ τὴν φέρουν τῆς μάννας, ἡ μάννα τοὺς καταράσθηκε νὰ
 σαρωθοῦν ἀπὸ τὴν πανούκλα καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ παιδιὰ τους, καὶ ἡ
 κατάρρα της ἔπιασε.

Σὲ μιὰν ἄλλη βουλγαρική παραλλαγή ὁ ἄνδρας τῆς παντρεμμέ-
 νης ἀδερφῆς, φονιάς καὶ ληστής, τῆς φέρνει στὸ δισάκι κομμένο τὸ
 κεφάλι ἐνὸς ἀπὸ τ' ἀδέρφια της. Εἶναι ἀπίστευτο πῶς ἓνας λαὸς πέ-
 φτει σὲ τέτοιες παρακρούσεις, ἀφήνοντας τὴ φαντασία του νὰ τρέχη
 ἀρρυθμιστὴ καὶ ἀσυγκράτητὴ ἀπὸ τὴν ἠθικὴ εὐγένεια,
 πρᾶγμα πού δὲν γίνεται στὸ ἑλληνικὸ τραγούδι. Μολαταῦτα, ἡ
 δευτέρη παραλλαγή τοῦ βουλγαρικοῦ τραγουδιοῦ ἔχει ἀπορρίψει
 αὐτὲς τὶς ἀγριότητες. Πράγματι, σ' αὐτὸ τὸ βουλγαρικὸ τραγούδι
 ἔχει ἐνότητα καὶ εὐγένεια, μιὰν ἀναλαμπὴ τοῦ ἑλληνικοῦ, τοῦ ὁ-
 ποίου — κατὰ τὸν Βούλγαρο λαογράφου Σισμάνωφ — εἶναι ὁμοιογραφο.

*Ὡς προσθέσωμε ὅτι σὲ μιὰ βλαχική παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ
 ὑπάρχουν πεζότητες καθὼς αὕτη : 'Ὁ ἀδερφός, ὅταν ἀναστήθηκε
 ἀπὸ τὸν τάφο, πῆγε καὶ βρῆκε τὴν ἀδερφή του πιασμένη στὸ χορὸ.
 Γιὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ τὴν ἀπομονώσῃ ἀπὸ τὶς ἄλλες, βγάνει λεπτὰ
 ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ τὰ σκορπᾷ καταγῆς.

Στὶς εἴκοσι ἑλληνικὲς παραλλαγὲς πού δημοσίευσεν ὁ Πολίτης,
 δὲν βλέπομε πούθενά τὸ τραγούδι νὰ χαμηλώνῃ σὲ τέτοιες χοντροκο-
 πτιές. Ἐξακολουθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τὸ πέταγμα του μὲ
 πλατιά φτερά σὲ τραγικὸ οὐρανό, σὰν πουλὶ πού σχίζει τὴ θύελλα.

Κανένα ἔργο τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ δὲν φανερώνει σὲ τέτοιο βα-
 θμὸ τὴν πλαστικὴ δύναμί του.

« Ὁ ὄρκος τοῦ πεθαμένου »

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

9. ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΡΦΟΥ

Μάννα μέ τούς έννιά σου γιουούς καί μέ τή μιά σου κόρη,

τήν κόρη τή μονάκριβη, τήν πολυαγαπημένη,

τήν εἶχες δώδεκα χρονῶ κι ἥλιος δέ σοῦ τήν εἶδε !

Στά σκοτεινά τήν ἔλουζε, στ' ἄφεγγα τή χτενίζει,

στ' ἄστρι καί στόν αὐγερινό ἔπλεκε τά μαλλιά της. 5

Προξενητάδες ἦρθανε ἀπό τή Βαβυλῶνα,

νά πάρουνε τήν Ἀρετή πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.

Οἱ ὀκτῶ ἀδερφοὶ δέ θέλουνε κι ὁ Κωνσταντῖνος θέλει.

« Μάννα μου, κι ἄς τή δώσωμε τήν Ἀρετή στὰ ξένα,

στὰ ξένα κεί πού περπατῶ, στὰ ξένα πού πηγαίνω,

ἂν πᾶμ' ἐμεῖς στήν ξενιτειά, ξένοι νά μὴν περνοῦμε ». 10

« Φρόνιμος εἶσαι, Κωνσταντῆ, μ' ἄσκημ' ἀπηλογήθης.

Κι ἄ μῶρθη, γιέ μου, θάνατος, κι ἄ μῶρθη, γιέ μου, ἀρρώστεια,

κι ἂν τύχη πίκρα γιὰ χαρά, ποιὸς πάει νά μοῦ τή φέρη ; »

« Βάζω τὸν οὐρανὸ κριτὴ καὶ τούς ἁγίους μαρτύρους, 15

ἂν τύχη κι ἔρθη θάνατος, ἂν τύχη κι ἔρθη ἀρρώστεια,

ἂν τύχη πίκρα γιὰ χαρά, ἐγὼ νά σοῦ τή φέρω ».

Καὶ σὰν τήν ἐπαντρέψανε τήν Ἀρετή στὰ ξένα,

κι ἐμπῆκε χρόνος δίσεκτος καὶ μῆνες ὠργισμένοι,

κι ἔπεσε τὸ θανατικὸ κι οἱ έννιά ἀδερφοὶ πεθάναν, 20

βρέθηκε ἡ μάννα μοναχὴ σὰν καλαμιά στὸν κάμπο.

Σ' ὅλα τὰ μνήματα ἔκλαιγε, σ' ὅλα μοιρολογιόταν

στοῦ Κωνσταντῖνου τὸ μνημεῖο ἀνέσπα* τὰ μαλλιά της.

« Ἀνάθεμά σε, Κωνσταντῆ, καὶ μυριανάθεμά σε,

ὀπού μοῦ τήν ἐξώριζες τήν Ἀρετή στὰ ξένα ! 25

Τὸ τάξιμο πού μοῦ ἔταξες, πότε θά μοῦ τὸ κάμης ;

Τὸν οὐρανὸ βάλεις κριτὴ καὶ τούς ἁγίους μαρτύρους,

ἂν τύχη πίκρα γιὰ χαρά, νά πᾶς νά μοῦ τή φέρης ». 30

Ἀπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τὴ βαρειά κατάρρα,

ἡ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωνσταντῆς ἐβγήκε.

Κάνει τὸ σύγγερο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι,

καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιά καὶ πάει νά τῆς τή φέρη.

Παίρνει τὰ ὄρη πίσω του καὶ τὰ βουνὰ μπροστά του.
Βρίσκει την κι ἔχτενίζονταν ὄξω στὸ φεγγαράκι.

Ἄπό μακριὰ τῆ χαιρετᾶ κι ἀπό κοντὰ τῆς λέει :

35

«Ἄιντε, ἀδερφή, νὰ φύγωμε, στὴ μάννα μας νὰ πᾶμε».

«Ἄλλοίμονο, ἀδερφάκι μου, καὶ τί εἶναι τούτη ἡ ὥρα ;

Ἄν ἴσως εἶναι γιὰ χαρά, νὰ στολισθῶ καὶ νὰ ῥθω,
κι ἂν εἶναι πίκρα πές μου το, νὰ βάλω μαῦρα νὰ ῥθω».

«Ἐλα, Ἄρετῆ, στὸ σπίτι μας, κι ἄς εἶσαι ὅπως κι ἂν εἶσαι».

40

Κοντολυγίζει τ' ἄλογο καὶ πίσω τὴν καθίζει.

Στὴ στράτα ποὺ διαβαίνανε πουλάκια κελαηδοῦσαν,
δὲν κελαηδοῦσαν σὰν πουλιά, μήτε σὰ χελιδόνια,
μόν' κελαηδοῦσαν κι ἔλεγαν ἀνθρώπινη ὁμιλία :

« Ποιὸς εἶδε κόρην ὁμορφὴ νὰ σέρνη ὁ πεθαμένος ! »

45

« Ἄκουσες, Κωνσταντίνέ μου, τί λένε τὰ πουλάκια ; »

« Πουλάκια εἶναι κι ἄς κελαηδοῦν, πουλάκια εἶναι κι ἄς λένε ».

Καὶ παρεκεῖ ποὺ πάγαιναν κι ἄλλα πουλιά τοὺς λένε :

« Δὲν εἶναι κρίμα κι ἄδικο, παράξενο μεγάλο,

νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους ! »

50

« Ἄκουσες, Κωνσταντίνέ μου, τί λένε τὰ πουλάκια,

πὼς περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους ; »

« Ἀπρίλης εἶναι καὶ λαοῦν καὶ Μάης καὶ φωλεύουν ».

« Φοβοῦμαί σ' ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιὲς μυρίζεις ».

« Ἐχτὲς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα στὸν Ἄι Γιάννη,

55

κι ἐθύμισέ μας ὁ παπᾶς μὲ περισσὸ λιβάνι ».

Καὶ παρεμπρὸς ποὺ πήγανε, κι ἄλλα πουλιά τοὺς λένε :

« Γιὰ ἰδὲς θάμμα κι ἀντίθαμμα ποὺ γίνεται στὸν κόσμον,

τέτοια πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνη ὁ πεθαμένος ».

Τ' ἄκουσε πάλι ἡ Ἄρετῆ κι ἐρράγισε ἡ καρδιά της.

60

« Ἄκουσες, Κωνσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια ; »

« Ἀφησ', Ἄρέτω, τὰ πουλιά, κι ὅ,τι κι ἂ θέλ' ἄς λένε ».

« Πές μου, ποῦ εἶναι τὰ κάλλη σου, καὶ ποῦ εἶν' ἡ λεβεντιά σου,

καὶ τὰ ξανθὰ σου τὰ μαλλιά καὶ τ' ὁμορφο μουστάκι ; »

« Ἐχω καιρὸ π' ἄρρώστησα καὶ πέσαν τὰ μαλλιά μου ».

65

Αὐτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντά, στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.

Βαριά χτυπᾷ τ' ἀλόγου του κι ἀπ' ἔμπροστά της χάθη.
Κι ἀκούει τὴν πλάκα καὶ βροντᾷ, τὸ χῶμα καὶ βοῖζει.
Κινάει καὶ πάει ἡ Ἄρετὴ στὸ σπίτι μοναχὴ της.

Βλέπει τοὺς κήπους της γυμνοὺς, τὰ δέντρα μαραμμένα, 70
βλέπει τὸ μπάλαμο ξερό, τὸ καρυοφύλλι μαῦρο,
βλέπει μπροστὰ στὴν πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.
Βρίσκει τὴν πόρτα σφαλιστὴ καὶ τὰ κλειδιά παρμένα,
καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα σφικτὰ μανταλωμένα.

Χτυπᾷ τὴν πόρτα δυνατὰ, τὰ παραθύρια τρίζουν. 75

« Ἄν εἶσαι φίλος, διάβαινε, κι ἂν εἶσαι ἐχθρὸς μου, φύγε,
κι ἂν εἶσαι ὁ πικροχάροντας, ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,
κι ἡ δόλια ἡ Ἄρετούλα μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα ».

« Σήκω, μαννούλα μου, ἄνοιξε, σήκω γλυκειά μου μάννα ».

« Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποὺ μοῦ χτυπάει καὶ μὲ φωνάζει μάννα ; » 80

« Ἄνοιξε, μάννα μου, ἄνοιξε κι ἐγὼ εἶμαι ἡ Ἄρετὴ σου ».

Κατέβηκε, ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κι οἱ δύο.

(Ν. Πολίτου, « Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ») Δημοτικὸν

Αργαλιό - Συναυλία

1. ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΣΙΑ

208. Ο Ιουστινιανός τὸ χεῖμα καὶ τὴν ἐπιδημία ἀπέλασε τὸν Ἑρμούλαον ἀπὸ τῆς διαβολῆς τοῦ πελαγοῦ Ρομανίου τε καὶ Περσῶν. Ἐπὶ ταῦτα γὰρ Περσὶν ἀποδραμεύσας μετὰ βασιλέως γυλίδου ἢ ἀρβανίου περλοβὸν Μαρτιροπόλιν¹ ἤρξατο γὰρ ἀναρπάσσειν ἀπὸ τῆς ἀγρῆς Ἀσίου² παρὰ τῆς λεγομένης Νηλεῖος ποταμῆς. Ἀπὸ καταστάσεως δὲ Ρωμαῖοι Πέρσας δὲκ ἐθελήσανε τρέφειν αὐτοὺς. Καὶ βασιλεὺς ἐπέταξε αὐτὰς ἄλλοις, καὶ τρεῖσιν³ ἀγρῆς χριστιανῶν ἀποδοῦναι, ἵνα αὐτοὺς ἐκτρέφωσι.

ΣΤ'. ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ — ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

209. Ἐν αὐτῷ ἔτη ἔλασαν ἐκ τῶν Περσῶν γυλίδου δὲ καὶ ἀρβανίου καὶ τινος ἑσθρῆος αὐτῶν ἀναρπάσαντες, ἀρπάζουσαι ἢ ἀπὸ τῶν καὶ ῥαβδῶν. Τῶν δὲ ἀγρῶν ἀρπάζουμένων ἀπὸ τῶν Νηλεῖων ποταμῶν ἐν τῆσι σέμασι τοῦ ποταμοῦ ἀπολλύοντο διασπείροντες Ρωμαῖοι δὲ ἀναρπάζοντες ἐκ Μαρτιροπόλεως. Ὅτι δὲ δοῦς Ρωμαῖοις αὐτὰς καὶ κτήματα γυλίδου ἀπέδωκεν τὰ λεγόμενα τῶν Περσῶν, τοὺς ἑσθρῆους αὐτῶν ἐν ἀγρῶν ἀποπέδωκεν.

210. Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ χρόνῳ καὶ Δαυροδοκὸς ὁ τῆς Ἀρμενίας ἀρχιεπίσκοπος ἔλασε Ἰουστινιανῷ χάριτος πρὸς αὐτὸν κατὰ Περσῶν καὶ περιουσίας ἀποδοῦναι Περσικῶν καὶ Περσῶν, τοὺς δὲ αὐτοὺς χρυσάσινα. Περσικῶν δὲ καὶ πῶλλὰ κοσμήματα⁴ Περσικὰ ἐν οἷς περιέλασε καὶ ἄλλοις ἀγρῶν⁵ κτήματα ἑτέροις ἄλλοις, μίαν δὲ οὖν ἔλασε κενότητα τοῦ 20. κατόπις οἱ ἕτεροι ἔδωκαν τὰ ἐκ τοῦ παραρτήσαντος πέντακοσι. Οἱ δὲ κρηναῖοι τῶν Περσῶν πάντα δὲα ἐπέδωκαν τὰ ἐν τῇ πραγματικῇ ἕξεισι ἀπείρου, ἀπὸ ἀσπιδῶν τοῦ χεῖμα ἄλλοις, καὶ ἀπὸ τῶν τῶν αὐτῶν Δαυροδοκῶν πρὸς αὐτοὺς⁶. τὸ κοσμητὸν ἐπέδωκεν τῆς ἀνοδοῦ αὐτοῦ καὶ ἄλλοις, καὶ οἱ ἑτέροις Πέρσαι, ὅμοιος πιστοῖς προέδωκεν. Καὶ μεταπεμψάσης ἀπὸ Δαυροδοκῆ τοῦ βασιλέως ἰσχυρισμῶν πρὸς τὸν ἑσθρῆον ἐν τῷ κοσμήματι, ἔστρεψε Νόστον καὶ Φικολάριον⁷ ἐπὶ τὸ παραδοῦναι τὰ ἀποπέδωκεν ἐν τῷ κοσμήματι. Καὶ κατόπις οὗτος Νόστου παρέδωκεν πάντα.

211. Οἱ δὲ ἑσθρῆοι Περσῶν ἀπηγάγον τὰ χρυσάσινα, τὰ κοσμήματα βασιλέως καὶ ἀπαραίτητος πλείους στρατοῦ Περσικῶν, ἢ οὐκ ἔλασαν Μαρτιροπόλεως, ἵνα γὰρ λαβόντες ἀπέδωκαν ἑπὶ τοῦ αὐτοῦ βασι-

Βορρά χιμαφί τ' ελόνου του κίθου' ερωσάτω τον γάμο
 κι άνοιξι όλο κίθου και ποσάτ' τα γάμο και ποσάτ'
 Κινάει κινάει ε' Αστρά από ούτ' ελόνου' ελόνου'

Βίβλη ποσά ελόνου την ποσάτ' τα ελόνου' ελόνου'
 ποσάτ' τα ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'

Ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'
 ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'

Αστρά της ποσάτ' ελόνου' ελόνου' ελόνου'
 ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'

ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'
 ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'

Ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'
 ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'

ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'
 ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'

Ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'
 ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'

ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'
 ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου' ελόνου'

1. ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ

208. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ μήνυσις κατεπέμφθη παρὰ Ἑρμογένους ἕνεκεν τῆς συμβολῆς τοῦ πολέμου Ῥωμαίων τε καὶ Περσῶν. Στρατηγοὶ γὰρ Περσῶν καταδραμόντες μετὰ βοθηίας χιλιάδων ἕξ, ὡς ὀφείλοντες παραλαβεῖν Μαρτυρόπολιν*· ἦσαν γὰρ σκηνώσαντες εἰς τὰ μέρη Ἀμίδες* παρὰ τῷ λεγομένῳ Νυμφίῳ* ποταμῷ. Ἀντικαταστάντες δὲ Ῥωμαῖοι Πέρσαις οὐκ ἐδυνήθησαν τρέψαι αὐτούς. Καὶ δευτέραν σύγκρουσιν συμβαλόντες, καὶ τρακτάτῳ* φυγῆς χρησάμενοι Ῥωμαῖοι, ἐδόκουν φεύγειν. Οἱ δὲ Πέρσαι καταδραμόντες νομίσαντες αὐτοὺς διώκεσθαι, ἔλυσαν τὰ ἑαυτῶν τάγματα· στραφέντες δὲ Ῥωμαῖοι ἔκοψαν ἐκ τῶν Περσῶν χιλιάδας δύο, χειρὶ λαβόντες καὶ τινας ἐξάρχους αὐτῶν αἰχμαλώτους, ἀφειλάμενοι ἕξ αὐτῶν καὶ βάνδα*. Τῶν δὲ λοιπῶν ἐκφευγόντων ἐκπερᾶν τὸν Νυμφίον ποταμὸν ἐν τοῖς ρεύμασι τοῦ ποταμοῦ ἀπώλοντο διωκόμενοι· Ῥωμαῖοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς Μαρτυρόπολιν. Ὁ δὲ δούξ Ῥωμαίων σὺν τοῖς κτήτορσιν ἐξεληθῶν ἐσκύλευσε τὰ λείψανα τῶν Περσῶν, τοὺς ἐξάρχους αὐτῶν ἐν φρουρᾷ ἀποθέμενοι.

209. Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ χρόνῳ καὶ Δωρόθεος ὁ τῆς Ἀρμενίας στρατηλάτης ἔχων Ῥωμαϊκὴν χεῖρα πολεμικὴν ὥρμησε κατὰ Περσῶν· καὶ περιγεγόμενος ἀπώλεσε Περσαρμενίους καὶ Πέρσας, πικρῶς αὐτοῖς χρησάμενος. Παρέλαβε δὲ καὶ πολλὰ καστέλλια* Περσικά· ἐν οἷς παρέλαβε καστέλιον ὄχυρὸν κείμενον ἐπάνω ὄρους, μίαν ὁδὸν ἔχον μονοπατίου, ὅθεν κατιόντες οἱ ἐκεῖσε ὑδρεύοντο ἐκ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ. Οἱ δὲ πραγματευταὶ τῶν Περσῶν πάντα ὅσα ἐπεφέροντο ἐν τῇ πραγματείᾳ ἐκεῖσε ἀπετίθουν, ὡς ἀσφαλοῦς τοῦ τόπου ὄντος. Καὶ μηνυθὲν τῷ αὐτῷ Δωροθέῳ παρεφόσσευσε* τῷ κάστρῳ φυλάττων τὴν ἄνοδον αὐτοῦ· καὶ λιμώξαντες οἱ ἔνδοθεν Πέρσαι, ὄρκοις πεισθέντες προέδωκαν. Καὶ καταπεμφθείσης μηνύσεως ὑπὸ Δωροθέου τῷ βασιλεῖ Ἰουστινιανῷ περὶ τῶν εὐρεθέντων ἐν τῷ καστελλίῳ, ἐξέπεμψε Νάρσην κουβικουλάριον* ἐπὶ τῷ παραλαβεῖν τὰ ἀποκείμενα ἐν τῷ καστελλίῳ. Καὶ κατελθόντος Νάρσου παρέδωκαν πάντα.

210. Οἱ δὲ ἐξάρχοι Περσῶν ἀνήγαγον τὰ γενόμενα τῷ αὐτῶν βασιλεῖ· καὶ ἐκπεμφθέντος πλήθους στρατοῦ Περσικοῦ, ἦλθον πλησίον Μαρτυροπόλεως· ἦν γὰρ λαβόντες ἀπόκρισιν ὑπὸ τοῦ αὐτῶν βασι-

λέως μή υποστρέψαι ἐν Περσίδι, ἕως οὗ τὸ αὐτὸ καστέλλιον ἀντιπα-
ραλάβωσι. Καὶ ἐπιστάντες τῷ τόπῳ παρεκάθισαν πολεμοῦντες καὶ
κατορύσσοντες, κλίμακάς τε ποιοῦντες καὶ τῷ τείχει ἐπανορθοῦντες.
Ὑστερον δὲ πύργον ὑψηλὸν διὰ ξύλων μηχανησάμενοι οὐδὲν ἠδύ-
νήθησαν ὠφελῆσαι· ἦν γὰρ ἐκεῖσε φοσσευθεὶς ἀνὴρ σοφός, ὅστις ἀντι-
μηχανησάμενος ταῖς τῶν Περσῶν ἐπιβουλαῖς, ποιήσας ἕσωθεν ὑψηλό-
τερον πύργον, καὶ τῶν Περσῶν ἐκ τοῦ πύργου ἔξωθεν μαχομένων,
τῶν δὲ Ρωμαίων ἕσωθεν ἐκ τοῦ πύργου ἀντιμαχομένων, κίων ἀπελύθη
ὑπὸ μηχανήματος καὶ πάντα κατέστρεψεν ἕως ἐδάφους, καὶ Πέρσας
δὲ πολλοὺς συναπόλεσεν. Ὡς οὖν εἶδον τὸ γεγονός οἱ λοιποὶ Πέρσαι,
φθειρόμενοι καὶ ἀκηκόοτες ὡς Ζίττα στρατηλάτου Ρωμαίων κατερχο-
μένοι πρὸς βοήθειαν τῶν ὄντων ἐν τῷ καστέλλῳ, ἀνεχώρησαν οἱ
αὐτοὶ Πέρσαι, φοβούμενοι μήπως καὶ κυκλωθῶσιν. Ἀκούσας δὲ ταῦτα
ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς διεκώλυσε τοὺς ἑαυτοῦ πρεσβευτὰς τοῦ
εἰσελθεῖν ἐν Περσίδι ἄχρι δευτέρας αὐτοῦ μηνύσεως, ἀλλ' ἔμειναν εἰς
τὰ Ρωμαϊκὰ σὺν τοῖς δώροις.

211 ...Τῇ δ' ὀγδόῃ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς ὁ βασιλεὺς Περσῶν
Κωάδης, ἀκηκόων τὰ συμβάντα Πέρσαις κακὰ ὑπὸ Ρωμαίων, καὶ αἰφνί-
διον παρεθεῖς* τὰ δεξιὰ μέρη, καὶ ἀγαγὼν τὸν δεύτερον αὐτοῦ υἱὸν
Χορδρόην, ἀνηγόρευσε βασιλέα, ἐπιθεὶς αὐτῷ στέφανον τῇ κορυφῇ· καὶ
ἄρρωσθήσας ἡμέρας πέντε ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς Κωάδης τελευτᾷ, ὧν
ἐνιαυτῶν πβ' καὶ μηνῶν τριῶν· ἐβασίλευσε δὲ ἔτη μγ' καὶ μῆνας δύο.

212. Ὅτε δὲ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς Περσῶν Χορδρόης, ἐδήλωσε
τοῖς πρεσβευταῖς Ρωμαίων διὰ Πέρσου Μαγιστριανοῦ εἰσελθεῖν ἐν
τοῖς Περσικοῖς καὶ ποιῆσαι εἰρήνης πάκτα* μεταξύ Ρωμαίων τε καὶ
Περσῶν· τῶν δὲ πρεσβευτῶν Ρωμαίων μὴ ἀνασχεθέντων εἰσελθεῖν
εἰς τὰ Περσικὰ δίχα κελεύσεως βασιλικῆς, ἀπολογοῦμενοι. Οὐ τολ-
μῶμεν τὰ πρὸς ὑμᾶς καταφθᾶσαι, καὶ γνοὺς ταῦτα ὁ Περσῶν βασιλεὺς,
γράφας ἐπιστολὴν ἐπέμψεν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰουστινιανόν, αἰτῶν
ἐπιτραπήναι τοὺς πρεσβευτὰς Ρωμαίων εἰσελθεῖν ἐν Περσίδι καὶ πάκτα
ποιῆσαι. Καὶ γράφας φιλικὴν ἐπιστολὴν ὁ βασιλεὺς Περσῶν, ἐπέστειλε
δι' Ἐρμογένους μαγίστρου· ἦντινα μήνυσιν δεξάμενος ὁ βασιλεὺς Ρω-
μαίων ἀντέγραψεν. Ἡμεῖς οὐκ ἐπιτρέπομεν τοῖς ἡμετέροις πρεσβευ-
ταῖς πρὸς ὑμᾶς καταλαβεῖν· οὔτε γὰρ ἐπιστάμεθά σε βασιλέα Περσῶν.

« Χ ρ ο ν ο γ ρ α φ ῖ α »

Ἰωάννης Μαλάλας

(J. P. Migne, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τ. 97)

2. ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΝΙΚΗΝ. ΥΨΩΣΙΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Τούτῳ τῷ ἔτει εἰρήνης γενομένης μεταξύ Περσῶν καὶ Ρωμαίων ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς Θεόδωρον τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν μετὰ γραμματῶν καὶ ἀνθρώπων Σιρόου τοῦ βασιλέως Περσῶν, ὅπως τοὺς ἐν Ἐδέσση καὶ Παλαιστίνῃ καὶ Ἱεροσολύμοις καὶ ταῖς λοιπαῖς πόλεσι τῶν Ρωμαίων Πέρσας μετὰ εἰρήνης ἀποστρέψωσιν ἐν Περσίδι καὶ ἀβλαβῶς παρέλθωσι τὴν τῶν Ρωμαίων γῆν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν ἑξ ἔτεσι καταπολεμήσας τὴν Περσίδα, ἐν τῷ ἑβδόμῳ εἰρηνεύσας μετὰ χαρᾶς μεγάλης ἐπὶ Κωνσταντινουπόλεως ὑπέστρεψεν, μυστικὴν τινα θεωρίαν* ἐν τούτῳ πληρώσας. Ἐν γὰρ ἑξ ἡμέραις πᾶσαν τὴν κτίσιν δημιουργήσας ὁ Θεὸς τὴν ἑβδόμην ἀναπαύσεως ἡμέραν ἐκάλεσεν· οὕτω δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς ἑξ χρόνοις πολλοὺς πόνους διανύσας, τῷ ἑβδόμῳ ἔτει μετ' εἰρήνης καὶ χαρᾶς ἐν τῇ πόλει ὑποστρέψας ἀνεπαύετο.

Ὁ δὲ λαὸς τῆς πόλεως τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ μαθόντες, ἀκατασχέτῳ πόθῳ πάντες εἰς τὴν Ἱέρειαν ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, σὺν τῷ Πατριάρχῃ καὶ Κωνσταντίνῳ βασιλεῖ καὶ υἱῷ αὐτοῦ, βαστάζοντες κλάδους ἔλαιων καὶ λαμπάδας, εὐφημοῦντες αὐτὸν μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων. Προσελθὼν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ περιπλακέντες ἀλλήλοις, ἔβρεξαν ἀμφοτέρω τὴν γῆν τοῖς δάκρυσιν. Τοῦτο θεασάμενος ὁ λαός, πάντες εὐχαριστηρίους ὕμνους τῷ Θεῷ ἀνέπεμπον· καὶ οὕτω λαβόντες τὸν βασιλέα σκιρτῶντες εἰσῆλθον ἐν τῇ πόλει.

Τούτῳ τῷ ἔτει ἀπάρας ὁ βασιλεὺς ἅμα τῷ ἔαρι ἀπὸ τῆς βασιλευούσης πόλεως ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐπορεύετο, ἀπαγαγὼν τὰ τίμια καὶ ζωοποιά ξύλα τοῦ ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν.

Ἐλθόντι δὲ αὐτῷ ἐν Τιβεριάδι κατηγορήσαν οἱ Χριστιανοὶ Βενιαμὴν τινα ὄνοματι, ὡς κακοποιοῦντα αὐτούς. Ἦν γὰρ ἐνούσιος* σφόδρα. Καὶ ὑπεδέξατο τὸν βασιλέα καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατέκριεν αὐτόν, λέγων. Διὰ ποίαν αἰτίαν κακοποιεῖς τοὺς Χριστιανούς; Ὁ δὲ εἶπεν: Ὡς ἐχθροὺς τῆς πίστεώς μου. Ἦν γὰρ Ἰουδαῖος. Ὁ δὲ βασιλεὺς νουθετήσας αὐτόν καὶ πείσας ἐβάπτισεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Εὐσταθίου τοῦ Νεοπολίτου, Χριστιανοῦ ὄντος, καὶ αὐτοῦ ὑποδεξαμένου τὸν βασιλέα.

Είσελθών δὲ ὁ βασιλεὺς ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἀποκαταστήσας Ζαχαρίαν τὸν πατριάρχην καὶ τὰ τίμια καὶ ζωοποιά ξύλα εἰς τὸν ἴδιον τόπον καὶ πολλὰ εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἀπήλασε τοὺς Ἑβραίους ἀπὸ τῆς ἁγίας πόλεως, κελεύσας μὴ ἔχειν αὐτοὺς ἐξουσίαν ἀπὸ τριῶν μιλίων τῆς ἁγίας πόλεως πλησιάζειν. Καταλαβὼν δὲ τὴν Ἔδεσσαν ἀπέδωκεν τὴν ἐκκλησίαν τοῖς ὀρθοδόξοις, ὑπὸ Νεστοριανῶν κατεχομένην ἀπὸ Χοσρόου.

«Χρονογραφία»

Θεοφάνης

(J. P. Migne, Patrologia Graeca, τ. 108)

3. Ο ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας. Γνησίᾳ θρησκευτικῇ συγκίνησις καὶ ἀρτία τεχνικῇ τοῦ στίχου καὶ τοῦ μέλους μᾶς ἔδωκαν ἀνυπέβλητα ποιητικὰ ἔργα, προΐοντα πηγαίου λυρισμοῦ, ποῦ γνωρίζει νὰ βυθίζεται εἰς τὴν κατάνυξιν τῆς συντριβῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταρσιώνεται εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς χαρᾶς, νὰ προσεύχεται καὶ νὰ ὑμνῇ, νὰ μεταγγίξῃ τὸ ρίγος τῆς θερμῆς καὶ θαυματουργοῦ πίστεως.

Ὁ λεγόμενος Ἀκάθιστος Ὑμνος, ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ γνωστότερα ποιητικὰ μνημεῖα τοῦ θρησκευτικοῦ λυρισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν, εἶναι γηραστὸν ὅτι ἐψάλη ὡς εὐχαριστήριος ὕμνος πρὸς τὴν Θεοτόκον, μετὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀβάρων (29-7-626). Πιστεῦεται ὅμως ὅτι μόνον τὸ Προοίμιον («Τῆ ὕπερμαχου..») ἠμπορεῖ ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν ἡμέραν ἐκείνην, διότι αἱ 24 στροφαὶ («Ὁ Ἄϊκοι») τοῦ Ὑμνου ἠμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν παλαιότεραι.

Ἡ στιχογραφία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως εἶναι ἰδιόμορφος. Δὲν ἀκολουθεῖ τὴν προσφῶδιαν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως. Εἶναι σοφοὶ καὶ περίτεχνοι συνδυασμοὶ μέτρων καὶ ρυθμῶν, κανονιζόμενοι ὑπὸ τοῦ μέλους, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὸν στίχον. Κάθε στίχος ἔχει τὴν ἴδιαν τὸν μουσικότητα, ἡ ὁποία συνήθως ἐνισχύεται μὲ συνηγήσεις καὶ παρηγήσεις, ὁμοιότητες, ἀντιθέσεις κλπ. Εἰς τοὺς κατωτέρω στίχους τῆς Α' στροφῆς ὁ ρυθμὸς ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν ἰσομετρίαν ἐκάστου διστίχου (οἱ στίχοι ἀνά δύο ἔχουν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν συλλαβῶν καὶ τὸν τόνον εἰς τὴν αὐτὴν συλλαβὴν), μὲ τὴν ἐσωτερικὴν μουσικότητα τῶν παρηγήσεων (χαρά-ἀρά, ἀστήρ — γαστήρ), μὲ τὰς ἀντιθέσεις (ὑψος δυσανάβατον — βάθος δυσθεώρητον) καὶ συχρότατα μὲ τὰ ὁμοιόμελα (ἐκλάμψει — ἐκλείψει, λογισμοῖς — ὀφθαλμοῖς). Ἡ ὁμοιοκαταληξία θὰ ἐμφανισθῇ πολλοὺς αἰῶνας βραδύτερον. Εἰς τὸ τέλος ἐκάστης στροφῆς (12 στίχοι) ἐπαναλαμβάνεται ρυθμικῶς ἡ παρήχησις τῆς ἐπώδου: «Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε»

Προοίμιον

Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια,
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε·
ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω σοι: Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε!

5

Στροφή α'

Ἄγγελος πρωτοστάτης οὐρανόθεν ἐπέμφθη
εἰπεῖν τῇ Θεοτόκῳ τὸ «Χαῖρε»
καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωνῇ
σωματούμενόν Σε θεωρῶν, Κύριε,
ἐξίστατο καὶ ἴστατο κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα: 5
Χαῖρε, δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμψει·
χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει·
χαῖρε τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις·
χαῖρε, τῶν δακρύων τῆς Εὐας ἡ λύτρωσις·
χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς· 5
χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς·
χαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις βασιλέως καθέδρα·
χαῖρε, ὅτι βαστάζεις τὸν βαστάζοντα πάντα·
χαῖρε, ἀστὴρ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον·
χαῖρε, γαστήρ ἐνθέου σαρκώσεως· 10
χαῖρε, δι' ἧς νεουργεῖται ἡ κτίσις·
χαῖρε, δι' ἧς βρεφουργεῖται ὁ Κτίστης·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε!

Στροφή β'

Χαῖρε, βουλῆς ἀπορρήτου μύστις·
χαῖρε, σιγῆς δεομένων πίστις·
χαῖρε, τῶν θαυμάτων Χριστοῦ τὸ προοίμιον·
χαῖρε, τῶν δογμάτων αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον·
χαῖρε, κλίμαξ ἐπουράνιε, δι' ἧς κατέβη ὁ θεός· 5
χαῖρε, γέφυρα μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν·
χαῖρε, τὸ τῶν ἀγγέλων πολυθρύλητον θαῦμα·
χαῖρε, τὸ τῶν δαιμόνων πολυθρήνητον τραῦμα·

χαῖρε, τὸ φῶς ἀρρήτως γεννήσασα·
 χαῖρε, τὸ πῶς μηδένα διδάξασα·
 χαῖρε, σοφῶν ὑπερβαίνουσα γυνῶσιν·
 χαῖρε, πιστῶν καταυγάζουσα φρένας·
 χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε !

10

(G. Soyter : Byzantinische Dichtung, Ἀθήναι 1938, σ. 33 - 34)

Ἄγνωστον

Ρωμζίου

ἢ Γεωργίου Πισίδου
 ἢ Ζεργίου κ. Γαλιπ

4. ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΥ

2. Οὔτοι γὰρ παιδιά ὄντες περιεκόπησαν ἀπὸ τῆς προγονικῆς βασιλείας ἀναμεταξὺ τοῖς καιροῖς τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τζιμισοχῆ· ὡς γοῦν διέβησαν κάκεινοι, καὶ οὔτοι εὗρον ράδιον τὸν καιρὸν καὶ ἐπιτήδειον, πάλιν ἐφάνέρωσαν καὶ περιεσύναξαν αὐτὴν ὡσπερ χρυσὴν ἄλυσον. Ὁ γοῦν πρῶτος ἀδελφὸς Βασίλειος ἐμιμήθη τὸν προπάππου αὐτοῦ Βασίλειον, ἐκείνον τὸν Μακεδόνα καὶ τὸν καρτερικώτατον Ἑρακλέα, καὶ τοὺς ἄλλους ὀνομαστοὺς καὶ γενναιοτάτους βασιλεῖς. τὰ δὲ βρώματα*, πόματα* καὶ τὴν εὐπάθειαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν παντελῶς ἐμίσησεν ἀπὸ καρδίας. Ἠγάπησε δὲ τὴν δυσπάθειαν καὶ τὸν κόπον καὶ τὰ ἄρματα καὶ τὰς στρατείας καὶ τοὺς πολέμους, καὶ ἐν αὐτοῖς ἦν ἡ χαρὰ αὐτοῦ καὶ ὁ γλυκασμός. Φορήματα δὲ εὖμορφα ἢ κραβάτια χρυσόστρωτα καὶ μαργαριταρόλιθα οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ ἀνέβαινον· ἄλλ' ἐπεθύμει νὰ βλέπη σκουταρίων* κτύπους καὶ ἄλογα πολεμικὰ καὶ ἠκονισμένα σπαθία καὶ κασιδία* ἔκλαμπρα καὶ κοντάρια ἔκστιλβα ἐκεῖνα οἰκονόμα, εἰς ἐκεῖνα ἠντράνιζεν*.

3. Ἄλλ' ὁ φθόνος καὶ ἡ κακία πάλιν ἐσέβη καὶ ἐνεμπόδιζε τὴν καλὴν αὐτοῦ προθυμίαν καὶ τὸ τοσοῦτον καλόν. Ὁ γὰρ Βάρδας ὁ Σκληρός, ἄνθρωπος καὶ μέγας καὶ πολεμικώτατος καὶ συγγενὴς τοῦ βασιλέως, ἠπίστησε καὶ ἐσύναξε φοσσαῖα* ἰσχυρὰ καὶ ἐγύρευε νὰ ἐπάρη τὴν βασιλείαν. Καὶ ἡ ταραχὴ καὶ ἡ δυναστεία αὐτοῦ ἦν μεγάλη καὶ φοβερὰ, καὶ ἐτάραξε τὴν ζωὴν τοῦ βασιλέως, ὡσπερ εἰς τὸ πέλαγος μικρὸν πλοιάριον, ὅταν τὸ εὖρη ἢ ἀνεμοζάλη καὶ κλύδων μέγας. Ἐπεὶ δὲ ἡ μάχη καὶ ἡ ἀποστασία τοῦ Σκληροῦ ἐκράτησε καιρὸν πολὺν, καὶ ἦτον ἐμφύλιος σύγχυσις καὶ τοπικὴ ἀκαταστασία, ἠῦρσιν οἱ Ἄραβες ἄδειαν καὶ ἐξέβησαν καὶ κατέλυσαν τὴν Ἀνατο-

λήν, καὶ ὁ τόπος τῶν Ρωμαίων καὶ αἱ χῶραι εἶχασιν μεγάλην στενωχωρίαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους. Ἐξέβησαν δὲ καὶ οἱ Βούλγαροι, καὶ ἐκούρσευαν* τὴν Θράκην· καὶ ἀπὸ πᾶσαν μεραίαν ἦτο τὸ κακὸν πολὺ· καὶ ὁ βασιλεὺς ἦτον εἰς τὴν μέσην ὥσπερ ἄρνιον μέσον εἰς πολλοὺς λύκους, ἢ πουλὶν εἰς δρακόντων στόματα. Ἀλλὰ πάλιν ἐξαίφνης ἐγένετο γαλήνη ἀντὶ χειμῶνος καὶ ἔφθασεν ἀντὶ τοῦ κλύδωνος εὐδία· καὶ ὁ μὲν Βάρδας ἐποίησεν ὀρκωματικά μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ ἐγένετο ἀγάπη μεγάλη.

4. Καὶ εὐθὺς ἅπαντες οἱ ἀγαπῶντες τὴν βασιλείαν συνήχθησαν. Ἄλλ' ὁ Βασίλειος οὐδὲν ἐκαρτέρησεν μετὰ τῆς καταστάσεως ταύτης, ἀλλ' ἐκίνησε πᾶσαν Ρωμαϊκὴν δύναμιν καὶ ἐξέδραμε κατὰ τῶν Ἀράβων, καὶ διέβη μέχρι τῶν Ἰβήρων* καὶ ἕως Φοινίκης. Ἐφριξαν γοῦν οἱ βασιλεῖς καὶ τοπάρχαι καὶ σατράπαι αὐτῶν, καὶ ὥσπερ ἀστραπὴ σύντομος διέβη τὴν Ἀνατολὴν ὅλην· καὶ ἐμεθύσθη ἡ ρομφαία αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν* αἱμάτων, καὶ οὐκ ἔδωκεν ἀνάπαυσιν τοῦ κορμίου αὐτοῦ οὔτε ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, ἕως οὗ ὅτι ἐδίωξε τοὺς ἀγρίους λύκους καὶ τὰ βάρβαρα καὶ ἄπιστα ἔθνη, ἅτινα διέφθειραν τὴν Χριστιανικὴν μάνδραν, καὶ ἐποίησεν αὐτοὺς νὰ τρέμουσι τὴν σπάθην τῶν Ρωμαίων. Εἶτα ἐστράφη μυριονικηφόρος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ πλήθους αἰχμαλωσίας καὶ πλοῦτου πολλοῦ.

5. Μαθὼν δὲ ὅτι οἱ Βούλγαροι εὐρόντες ἄδειαν διὰ τὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀποδημίαν τῶν στρατευμάτων, κατεπάτησαν καὶ ἠρήμωσαν πολλὴν γῆν τῶν Ρωμαίων, πάλιν ἐνεπλήσθη θυμοῦ δικαίου καὶ ζήλου· καὶ πάλιν ἐξέβη μετὰ ὀρμῆς καὶ δυνάμεως κατ' αὐτῶν, καὶ ἔβαψε τοὺς κάμπους ἀπὸ τῶν αἱμάτων αὐτῶν. Καὶ ἐγέμισαν αὐτοὺς τὰ παράπλαγα καὶ τὰ ρυάκια, καὶ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς φόνους ἐβρώμισεν ἡ γῆ καὶ ἐκοκκίνησεν, καὶ τὰ σπαθία καὶ τὰ κοντάρια τῶν Ρωμαίων ἀποστομώθησαν ἀπὸ τὰ ὀσᾶ τῶν βαρβάρων καὶ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τραχηλοκοιτημοὺς αὐτῶν· καὶ περιεπατοῦσαν ἄφοβα καὶ ἀρματωμένοι μὲν καὶ ἀναρμάτωτοι οἱ Ρῶμαῖοι· καὶ παρέλαβεν ὁ βασιλεὺς κάστρα καὶ χώρας τῶν Βουλγάρων πολλὰς, καὶ ἔβαλεν εἰς αὐτὰς φυλάκτορας ἐδικούς του. Παρέλαβε δὲ καὶ τὴν χώραν, ἐν ἣ ἦτο ἡ βασίλισσα τῶν Βουλγάρων καὶ εὗρεν ἐν αὐτῇ πράγματα καὶ θησαυροὺς πολλοὺς καὶ χρυσίον καὶ ἀργύριον ἄπειρον καὶ στέμματα καὶ διαδήματα καὶ ἀποσκευὰς βασιλικὰς.

6. Ἰδὼν δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῶν βαρβάρων τὴν τοσαύτην βίαν καὶ

ότι τὸ φοσσᾶτον αὐτοῦ διεφθάρη καὶ ἐρημώθη, ἐκράτησε πρὸς ὀλίγον τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ καὶ ἐταπείνωσε τὸ βαρβαρικὸν θράσος. Ἐπεὶ δὲ πάλιν ἐπερυσύναξε στρατὸν ἄλλον καὶ προσκαλεστικὸν φοσσᾶτον ζένον καὶ ἐξέβη εἰς πολέμους καὶ μάχας θυμοῦ πνέων καὶ μανίας καὶ ἔκλεισε τὰς κλεισούρας καὶ τὰ διαβατά, ποῦ μὲν μετὰ τείχους, ποῦ δὲ μετὰ νευρέας* καὶ τείχους, καὶ ἐποίει χαντάκια μηχανικά. Καὶ ἦτον τὸ φοσσᾶτον ὅπερ ἔσυρνε χιλιάδες τξ', καὶ ἠλαζονεύετον ἐπὶ τοσοῦτου πλήθους· τὰ δὲ στενώματα ἐποίησε διὰ σκοπὸν, ὅτι, ἂν ἀποκλείση τὸν βασιλέα μετὰ τοῦ φοσσάτου αὐτοῦ, νὰ μηδὲν ἡμπορῆ νὰ ἔχη ἔκβασιν καὶ γλυτώσῃ. Ἦλθε γοῦν καὶ ἔπεσε κοντὰ εἰς τὰ σύνορα τῶν Ρωμαίων· καὶ ἐκεῖ ὅπου ἔκειτο, ἦτον κάμπος καὶ ποταμοὶ μεγάλοι καὶ ὄρη μεγάλα καὶ ὑψηλὰ καὶ σκληρὰ καὶ χιονισμένα μέσον τῆς Ρωμανίας καὶ τῶν Βουλγάρων καὶ ἦτον πόρος εἰς καὶ ἔδησεν αὐτόν· καὶ ἔβαλε φύλαξιν δυνατὴν καὶ ἐπολέμα καθ' ἡμέραν ἐμφάνειαν* καὶ ἀνέπαυε τὰ φοσσᾶτα· ἡ αἰτία διὰ νὰ ἐξέβη ἐξαίφνης νὰ ἐμπλακῆ τὸν βασιλέα.

7. Ὁ οὖν βασιλεὺς διὰ παντὸς εἶχε κατασκόπους, καὶ ἐγίνωσκε πάντα καὶ ἐστερέωσε τὸν λογισμὸν αὐτοῦ. Καί, ἵνα δεῖξη ποταπὴν* ἀνδρείαν καὶ τόλμην ἔχουσιν οἱ Ρωμαῖοι, οὐδὲν ἐπέμεινε, ἵνα ἔλθωσιν ἐκεῖνοι πρὸς αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲ ἐδειλίασεν νὰ στραφῆ ὀπίσω, οὐδὲ ἡγάπα νὰ ἀποκλείεται ἔσω εἰς τὸ παλάτι καὶ νὰ κρύπτεται ὡσπερ τρυφερὸν κοράσιον· ἀλλὰ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὰς ποτε μαυρισμένας ἔβαψαν αὐτὰς αἱ πάχνη καὶ δροσαὶ τῆς αὐγῆς, καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν κονιορτὸν καὶ ἀπὸ τῶν ἰδρώτων ἐκδάρθη· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἡμαύρωσεν ἀπὸ τὴν πυρὰν τοῦ ἡλίου.

Ἀπέστειλε δὲ δύο στρατηγούς, ἕκαστον μετὰ καρβαλλαρίων ἐκλεκτῶν, δώδεκα χιλιάδας, καθὼς ὀρθώσωσιν, ἵνα εὕρωσι μονοπάτια ἀπὸ τόπους δυσβάτους καὶ νὰ σύρωσι τὰ ἄλογα αὐτῶν καὶ νὰ ἀναβῶσιν εἰς τὸ ὄρος πεζοί, ἔνθα οὐκ εἶχασιν οἱ βάρβαροι προσοχὴν ἢ λογισμὸν καὶ νὰ καταβῶσιν ἀπὸ τόπους, οὓς θέλουσι σύρειν αὐτοὺς οἱ πρόβοδοι*. Ὁ δὲ ἕτερος στρατηγὸς ὁμοίως ἐτάχθη νὰ ὑπάγῃ καὶ αὐτὸς δι' ἄλλης ὁδοῦ νὰ πέσῃ ἐπάνω εἰς τὴν φύλαξιν, ὅπου ἐκράτει τὸν πόρον καὶ νὰ τοὺς δώσουν οὕτως ἐπιδέξια, ὅπου οὔτε κἂν εἰς ἐξ αὐτῶν εἰπεῖν νὰ μηδὲν γλυτώσῃ νὰ ὑπάγῃ μαντᾶτον. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐπῆρε τὸ ὄρος καὶ ἐπ' αὐτὸ ἀνέβη μετὰ χιλιάδων ἰβ'· καὶ ἐγένετο μεγάλη βία, ὥστε νὰ διαβῶσιν αὐτὸ ἕως ἡμέρας τρεῖς καὶ ἐνυ-

κτοπάτησε καὶ κατέβη εἰς τὴν ἄλλην μεραίαν καὶ ἐγκρυμάτωσεν* εἰς τόπον σύνδενδρον καὶ κρυπτόν. Καὶ οἱ Βούλγαροι ἦσαν πλησίον, ἀλλ' οὐκ εἶχασιν εἰδήσιν τινα περὶ τούτων. Ὁ δὲ ἄλλος εὗρε καὶ αὐτὸς τόπους λίαν δυσκόλους καὶ δυσβάτους· ὅμως μετὰ σκοποῦ* πολλοῦ διέβη αὐτοὺς καὶ ἀπήγεν ἀπὸ τοῦ ἔσωθεν μέρους, ἔθθα ἦν ἡ φύλαξις· καὶ πρὸς ὥραν τῆς αὐγῆς ἔδωκαν τὰ ὄργανα καὶ τὰ παιγνίδια τοῦ πολέμου.

Καὶ ἐφοβήθησαν οἱ Βούλγαροι φόβον μέγαν εἰς τὸ ἀνέλπιστον κακόν· ἐπήδησαν γοῦν οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἐπάνω αὐτῶν καὶ ἐκύκλωσαν αὐτούς, καὶ ἄλλους μὲν ἔσφαξαν, ἄλλους δὲ ἔπιασαν· καὶ οὐδὲ εἰς ἐγλύτωσεν ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν. Καὶ οὕτως ἐχάλασαν τὸ δέμα· καὶ ὁ βασιλεὺς ὦν ἔτοιμος μετὰ τοῦ εἰσηλθεν καὶ ἀπήγεν μετὰ προθυμίας κατὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου φοσσάτου καὶ οὕτως ἀπερχόμενος καθ' ὁδὸν ὑπήντησε τοὺς καβαλλαρίους, ὅπου ἤρχοντο διὰ βίγλαν*, καὶ ἐπίασεν ἅπαντας· καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν ὑπήντησεν ἄλλους ἑκατόν, βίγλας καὶ αὐτοὺς ὄντας καὶ ἐπίασε καὶ αὐτούς. Οἱ Βούλγαροι οὖν θαρροῦντες ὅτι ἔχουσι βίγλας, ἦσαν ἀμέριμοι, καὶ ἐκαθέζοντο δίχα βόφον τινά.

Καὶ ὁ βασιλεὺς πάλιν ἐνυκτοπάτησε καὶ πρὸς ὥραν τῆς αὐγῆς ἔδωκεν ἐπάνω εἰς αὐτοὺς ἄφνω* καὶ ἀπὸ τοῦ ἑτέρου μέρους ὁ ἐγκρυματωμένος στρατηγὸς ὁμοίως· καὶ εὐρέθησαν οἱ Βούλγαροι ἀναριμάτωτοι καὶ βεβαρημένοι τοῦ ὕπνου καὶ ὠρησαν νὰ φύγουν· καὶ ἐγένετο ἡ συντριβὴ καὶ ἡ ἀνάγκη* αὐτῶν καὶ ὁ φόβος πολλὰ μέγας· καὶ οὐκ ἐγίνωσκαν ποῦ ὑπάγωσιν, καὶ ἐπιπταν εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ ἐπνίγοντο· καὶ κατέσφαξεν εἰς τὸν ἄλλον· καὶ οἱ Ρωμαῖοι κατέκοπτον καὶ ἐφόνευον αὐτοὺς ἀνηλεῶς. Καὶ ἔπεσον ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς σπάθης τὴν ἡμέραν ἐκείνην ρε' χιλιάδες βαρβάρων· καὶ οἱ ποταμοὶ ἀντὶ ὕδατος ἔρρεον αἷμα, καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἔφυγε, καὶ ἐπήρασιν οἱ Ρωμαῖοι τὰς τέντας* καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ ἄρματα καὶ τὰς ἀποσκευὰς τῶν Βουλγάρων, καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη καὶ εὐχαριστία εἰς Θεόν.

8. Ἀλλὰ πάλιν ὁ βασιλεὺς Βουλγάρων οὐδὲν ἠθέλησε νὰ σιγάσῃ οὐδὲ νὰ καταπῆ καὶ νὰ ὑπομένη ὅπερ ἔπαθε κακόν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπερυσύναξε τὸ ἐναπολειφθὲν φοσσᾶτον· ἀπέστειλε δὲ καὶ ἐπροσκαλέσατο φοσσᾶτα καὶ ἀπὸ ἄλλας γενεάς, καὶ ἦλθε κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως νὰ ἐκδικηθῆ· καὶ εἰς τὸν χαλασμόν καὶ κα-

ταλυμὸν αὐτοῦ χορτασίαν οὐκ εἶχεν· ἀμὴ ὠμοίαζεν ἀγριοχοίριν, ὅταν συναπαντηθῆ μετὰ τοῦ κυνηγοῦ καὶ ἀπὸ τὸν θυμὸν αὐτοῦ κουντᾶ τὸ κορμὶν αὐτοῦ εἰς τὸ ξίφος καὶ καταφρονεῖ τὸν θάνατον. Ὅμως ἡρματώθησαν οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὸ ἐν μέρος καὶ οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τὸ ἕτερον· καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν ὀλοσιδηροὶ ὄντες καβαλλάριοι καὶ ἄρματωμένοι καὶ ὀλοσιδηροὶ κονταρᾶτοι, ἐσήκωσαν τὰ φλάμμουλα* αὐτῶν καὶ ἐδώκασιν τὰ βούκινα* καὶ τὰ τρομπέτια* σημεῖα τοῦ πολέμου. Καὶ ἦτον μεγάλη βοή καὶ ταραχή καὶ εἰς τὰ δύο φουσᾶτα καὶ πολὺς τρόμος.

Ὡς δὲ συνηπαντήθησαν καὶ ἐδώκασιν ἀλλήλως, ὥσπερ ἄγρια καπρία ἢ λέοντες ἰσχυροί, καὶ ἐτζάκισαν τὰ κοντάρια καὶ ἐκτυποῦσαν καὶ ἐσυντρίβοντο τὰ σπαθία, καὶ ὁ κτύπος καὶ ἡ βοή καὶ ἡ ἀνάγκη ἀνέβαινεν ἕως εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τὰ αἵματα ἐχύνοντο ὑπὲρ ὕδωρ, καὶ τῶν ἀλόγων ὁ χλιμιντρισιμὸς ἐσκέπαζε τὸν ἀέρα, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων ἀνέβαινε καὶ κατέβαινε ὥσπερ γοργὸς πετρίτης* ἢ πρόθυμον γεράκιν, καὶ ἐδίδεν δύναμιν εἰς τὰς παραταγὰς* αὐτοῦ καὶ παρεκίνα τοὺς στρατηγούς αὐτοῦ νὰ δείξουν ὀπόσον χρήζουσιν* οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὰς ἄλλας γενεάς. Εἰς τὸ ὕστερον δὲ ἐτράπησαν οἱ Βούλγαροι καὶ ἐγύρισαν πρόσωπον νὰ φεύγουν· τὰ δὲ στρατεύματα τῶν Ρωμαίων ἐδίωκαν αὐτοὺς ἐξόπισθεν καὶ ἐσκότωναν καὶ ἐκατεπάτουσαν αὐτοὺς καὶ ἐκούρσευαν τὰς τέντας αὐτῶν καὶ ἐνίκησαν αὐτοὺς νίκην μεγάλην. Οὕτως οὖν παρέλυσεν ὁ βασιλεὺς τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸ θράσος τῶν Βουλγάρων καὶ ἐδίωξε καὶ κατέστησεν αὐτοὺς δούλους καὶ ὑποχειρίους.

«Χρονικὸν Σύντομον»
(J. P. Migne, Patrologia Graeca, τ. 110)

Γεώργιος Ἀμαρτολὸς

5. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΔΙΟΝ ΥΙΟΝ ΡΩΜΑΝΟΝ

Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος (912-959) ὑπῆρξεν ὄχι μόνον φιλόμουσος, ἀλλὰ καὶ συγγραφεὺς. Ἀπὸ τὰ ἔργα του γνωστότερον εἶναι ἡ «Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως», ὅπου περιγράφεται καὶ κωδικοποιεῖται τρόπον τινὰ ἡ ἐθιμοτυπία τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἐξ ἴσου πολίτιμον εἶναι τὸ «Περὶ θεμάτων» (δηλαδὴ περὶ τῶν διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν τμημά-

των τοῦ κράτους) σύγγραμμά του. Τὰ κείμενα ἕως, τὰ ὁποῖα παραθέ-
τομεν κατωτέρω, ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸ ὀλιγώτερον γνωστὸν ἔργον τοῦ τὸ
ἐπιγραφόμενον «Π ρ δ ε τ ὸ ν Ἰ δ ι ο ν υ ἰ ὸ ν Ἑ ω μ α ν ὸ ν». Ὁ ἐστεμ-
μένος συγγραφεὺς συνοψίζει χάριν τοῦ διαδόχου τοῦ τὴν πειρὰν του, δι-
δάσκει τὴν τέχνην τοῦ διοικεῖν καί, διὰ τὴν ἐξηγήσῃ τὰς σχέσεις τῆς βυ-
ζαντινῆς ἐξουσίας ἀπέναντι τῶν ὑποτελῶν τῆς καὶ τῶν γειτονικῶν λαῶν,
συμμάχων ἢ ἐχθρῶν τοῦ κράτους, δίδει συχνὰ τὸ ἱστορικὸν των. Τὸ ἔργον
ἐγγραφή περιτὸ 952 εἰς τὴν ἀπλήν γλῶσσαν τῶν μορφομένων τῆς ἐποχῆς,
χωρὶς καμμίαν προσπάθειαν νὰ ἀττικίζῃ, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς λέγει
εἰς τὸ προοίμιόν του :

I. ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

*Ἀκουσον τοίνυν, υἱέ, ἃ μοι δοκεῖ σε μὴ ἀγνοεῖν, καὶ νοήμων γε-
νοῦ, ἵνα κτήσῃ κυβέρνησιν. Φημί γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν εἶναι
καλὸν τῶν ὑποτεταγμένων τὴν μάθησιν, διαφερόντως δὲ σοὶ τῶ
ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ὀφείλοντι διαμεριμνᾶν καὶ τὴν κοσμικὴν
ὀλκάδα πηδαλιουχεῖν τε καὶ κυβερνᾶν. Εἰ δὲ σαφεῖ καὶ καθημαξυ-
μένω¹ λόγῳ καὶ οἶον εἰκῆ² ῥέοντι, πεζῶ καὶ ἀπλοικῶ, πρὸς τὴν τῶν
προκειμένων ἐχρησάμεν δήλωσιν, μηδὲν θαυμάσης, υἱέ· οὐ γὰρ ἐπί-
δειξιν καλλιγραφίας³ ἢ φράσεως ἡττικισμένης καὶ τὸ διηρμένον⁴ διογ-
κούσης⁵ καὶ ὑψηλὸν ποιῆσαι ἐσπούδασα, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ κοινῆς
καὶ καθωμιλημένης ἀπαγγελίας διδάξαι σε ἔσπευσα, ἅπερ οἶομαι
δεῖν σε μὴ ἀγνοεῖν καὶ ἃ τὴν ἐκ μακρᾶς ἐμπειρίας σύνεσίς τε καὶ φρό-
νησιν εὐμαρῶς σοὶ δύναται προξενεῖν. . .

II. Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΩΖΕΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΩΝ ΠΑΤΡΩΝ

Πραγματευόμενος τὰ κρατοῦντα εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς αὐτο-
κρατορίας, ἀνατρέχει εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἀφηγεῖται ἀξιωμαθόμενα ἱστο-
ρικὰ συμβάντα. Τὸ παρατιθέμενον ἀπόσπασμα ἀναφέρεται εἰς γεγονότα
τοῦ 805, τὰ ὁποῖα μετὰ 150 περίπου ἔτη, ὅποτε ἔγραφεν ὁ Πορφυρο-
γέννητος, εἶχον περιβληθῆ μετὰ τὴν αἰγλην τοῦ θρύλου. Ὅπως εἶναι γνω-
στὸν, κατὰ τὸ 805 ἀσύντακτα στίφη «Σικλαβῶν», τοὺς ὁποίους οἱ
βυζαντινοὶ εἶχον ἐγκαταστήσει παλαιότερον ὡς δούλους εἰς τὴν Πελο-

1. καθωμιλημένος : τετριμμένος, κοινὸς (ρ. καθωμιλεῖω : κατατρίβω
διὰ τῶν τροχῶν τῆς ἀμάξης). 2. εἰκῆ : εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε, χωρὶς ἐπιτήδευσι.
3. καλλιγραφία : καλλιπέπεια. 4. τὸ διηρμένον (ὑφος) : τὸ ἐπηρμέ-
νον, τὸ πομπῶδες ὑφος (ρ. διαίρω). 5. διογκῶ : ἐξογκῶ.

πόννησον, έπανεστάτησαν, ύποκινούμενοι ίσως και υπό 'Αράβων « Σαρακηνών » και έπεδόθησαν εις λεηλασίας τής ύπαίθρου χώρας, βαδίσαντες και κατά τής πόλεως τών Πατρών, την όποιαν έπολιόρκησαν. 'Ο στρατηγός του θέματος Πελοποννήσου και τά βυζαντινά στρατεύματα εύρίσκοντο μακράν. Μόνος όμως ό έσπλος λαός τής πόλεως ώργάνωσε την ήρωϊκήν έξοδον και κατώρθωσε να διασκορπίση τους πολιορκητάς, οί όποιοι αιχμαλωτισθέντες αφιερώθησαν εις τόν ναόν του 'Αγίου 'Ανδρέου ως δοϋλοι και καλλιεργηται τών κτημάτων τής Μητροπόλεως Πατρών. Διηγείται λοιπόν ό βυζαντινός αυτοκράτωρ:

49. Νικηφόρος ¹ τά τών 'Ρωμαίων σκήπτρα έκράτει, και οϋτοι, έν τῷ θέματι όντες Πελοποννήσου, άπόστασιν ² έννόησαντες, πρώτον μέν τās τών γειτόνων οικίας Γραικῶν έξεπόρθουν και εις άρπαγήν έτίθεντο, έπειτα δέ και κατά τών οικητόρων τής τών Πατρών όρμήσαντες πόλεως, τά πρό του τείχους πεδία κατέστρεφόν τε και ταύτην έπολιόρκουν, μεθ' έαυτῶν έχοντες και 'Αφρικους ³ Σαρακηνούς.

'Επει δέ χρόνος ίκανός διήλθεν, και σπάνις τών αναγκαίων τοις ένδοθεν του τείχους γίνεσθαι ήρξατο, ύδατός τε και τροφῶν, βουλήν βουλεύονται εις συμβιβάσεις τε έλθειν και λόγους άπαθείας λαβεϊν και τηνικαϋτα την πόλιν ύποτάξει αυτούς.

'Επει οϋν ό τηνικαϋτα στρατηγός ύπήρξε προς την άκραν του θέματος, έν κάστρω Κορίνθου, και προσδοκία ήν του παραγενέσθαι αυτόν και καταπολεμήσαι τό έθνος τών Σκλαβήνων, ως και πρώην καταμνηυθέντος αυτού περι τής καταδρομής αυτών παρα τών άρχόντων, έβουλεύσαντο οί τσϋ κάστρου οικήτορες πρότερον άποσταλῆναι σκοπόν ⁴ εις τά ανατολικώτερα τών όρέων και άποσκοπεϋσαι ⁵ και γνῶναι, ει άρα παραγίγεται ό στρατηγός, παραγγείλαντες και σημειον δεδωκότες τῷ άπεσταλμένῳ, ίνα, ει μέν ίδοι έρχόμενον τόν στρατηγόν, έν τῇ ύποστροφή ⁶ αυτού κλίνη τό φλάμουλον ⁷, όπως γνῶσι την έλευσιν του στρατηγού, ει δέ μή γε, κατέχειν όρθόν τό φλάμουλον προς τό μή έχειν αυτούς προσδοκίαν του λοιπου παραγίγεσθαι τόν στρατηγόν.

Του οϋν σκοπου άπελθόντος και μαθόντος μή παραγίγεσθαι τόν

1. Νικηφόρος ό Α' βασιλεύσας από του 802 μέχρι του 811. 2. άπόστασις: άποστασία. 3. 'Αφρικοί: 'Αφρικανοί ('Αραβες). 4. παρατηρητήν. 5. να παρατηρήση. 6. κατά την επιστροφήν του. 7. Φλάμουλον: λατιν. flammulum, νεοελλην. φλάμπουρο = σημαία.

στρατηγόν, ὑπέστρεφεν ὀρθὸν κατέχων τὸ φλάμμουλον. Καὶ δὴ, τοῦ Θεοῦ εὐδοκήσαντος διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου, τοῦ ἵππου ὀλισθήσαντος καὶ τοῦ ἐπιβάτου ὑποπεπτωκότος, ἔκλινεν τὸ φλάμμουλον, καὶ οἱ τοῦ κάστρου οἰκήτορες, ἰδόντες τὸ γεγονός σημεῖον καὶ νομίσαντες ἕξ ἅπαντος παραγίνεσθαι τὸν στρατηγόν, ἤνοιξαν τὰς πύλας τοῦ κάστρου καὶ ἐξήλθον θαρσαλέοι κατὰ τῶν Σκλαβήνων, καὶ εἶδον τὸν Πρωτόκλητον Ἀπόστολον ὀφθαλμοφανῶς ἵππῳ ἐπικαθήμενον καὶ δρόμῳ ἐπερχόμενον κατὰ τῶν βαρβάρων· καὶ δὴ τρέψας τούτους κατὰ κράτος καὶ διασκορπίσας καὶ ἀπελάσας πόρρω τοῦ κάστρου φυγάδας ἐποίησεν. Οἱ δὲ βάρβαροι ἰδόντες καὶ καταπλαγέντες καὶ ἔκθαμβοι γεγονότες ἐπὶ τῇ κατ' αὐτῶν κραταιᾷ ἐπελεύσει τοῦ ἀηττήτου καὶ ἀκαταγωνίστου ὀπλίτου καὶ στρατηγοῦ καὶ ταξιάρχου καὶ τροπαιοῦχου καὶ νικηφόρου πρωτοκλήτου ἀποστόλου Ἀνδρέου, ἐταράχθησαν, ἐσαλευθήσαν, τρόμος ἐπελάβετο αὐτούς, καὶ προσέφυγον εἰς τὸν πάνσεπτον ναὸν αὐτοῦ.

Τοῦ οὖν στρατηγοῦ μετὰ τὸ τρόπαιον ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καταλαβόντος καὶ τὴν νίκην τοῦ Ἀποστόλου μαθόντος, κατεμήνυσεν τῷ βασιλεῖ Νικηφόρῳ τὴν τε ἔφοδον τῶν Σκλαβήνων καὶ τὴν προνομίην καὶ αἰχμαλωσίαν καὶ ἀφανισμόν καὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τᾶλλα δεινά, ὅσα καταδραμόντες ἐποίησαν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀχαΐας, ἔτι δὲ καὶ τὴν πολυήμερον πολιορκίαν καὶ τὴν κατὰ τῶν οἰκητόρων τοῦ κάστρου διηνεκῆ ἐπίθεσιν, ὡσαύτως καὶ τὴν ἐπισκοπὴν καὶ συμμαχίαν καὶ τὸ τρόπαιον καὶ τὴν κατὰ κράτος νίκην, τὴν γενομένην παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ ὡς ὀφθαλμοφανῶς ὠράθη ἐπιτρέχων καὶ διώκων τοὺς πολεμίους κατὰ νῶτον καὶ τροπούμενος αὐτούς, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους αἰσθέσθαι τὴν τοῦ Ἀποστόλου πρὸς ἡμᾶς ἐπισκοπὴν καὶ συμμαχίαν, καὶ διὰ τοῦτο προσφυγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν σεβάσμιον ναὸν αὐτοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς ταῦτα ἀναμαθὼν παρεκελεύσατο οὕτως· «Ἐπεὶ καὶ τὸ τρόπαιον καὶ ἡ κατὰ κράτος νίκη παρὰ τοῦ Ἀποστόλου γέγονεν, ὀφειλόμενον καθέστηκεν πᾶσαν τὴν ἐκστρατείαν τῶν πολεμίων καὶ τὰ λάφυρα καὶ τὰ σκῦλα αὐτῶ ἀποδοθῆναι». Καὶ διωρίσατο αὐτοὺς τε τοὺς πολεμίους μετὰ πάσης τῆς φαμίλιας καὶ συγγενείας καὶ πάντων τῶν προσηκόντων αὐτοῖς, ἔτι δὲ καὶ πάσης τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἀφορισθῆναι¹ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ

1. ἀφορισθῆναι: ἀφιερωθῆναι.

μητροπόλει Πατρῶν, ἐν ἣ ὁ πρωτόκλητος καὶ μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ τὸν τῆς ἀθλήσεως διήνυσεν ἀγῶνα, δεδωκῶς περὶ αὐτῶν καὶ σιγίλλιον ἐν τῇ αὐτῇ μητροπόλει.

Ταῦτα οὖν οἱ πρεσβύτεροι καὶ ἀρχαιότεροι ἀνήγγειλαν, παραδόντες ἀγράφως χρόνω τε καὶ βίῳ τοῖς ὕστερον, ὅπως ἂν, κατὰ τὸν Προφήτην, « γνῶ γενεὰ ἢ ἐρχομένη τὸ γεγονός θαῦμα » διὰ πρεσβειῶν τοῦ Ἀποστόλου, καὶ « ἀναστήσονται καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὸ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν, ἵνα μὴ ἐπιλάθωνται τῶν εὐεργεσιῶν, ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς » διὰ πρεσβειῶν τοῦ Ἀποστόλου. . .

« Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν »

Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος

(Ἔκδοσις Moravcsik, 1949 σ. 228 - 230)

Β. Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῇ αὐτῇ ὀδυνηρᾷ ἐσπέρα τῆς Δευτέρας συνάξας πάντας τοὺς ἐν τέλει ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους δημάρχους καὶ ἑκατοντάρχους καὶ ἑτέρους προκρίτους στρατιώτας, ταῦτα ἔφη :

« Ὑμεῖς μὲν, εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ ἐκλαμπρότατοι δήμαρχοι καὶ στρατηγοὶ καὶ γενναιότατοι συστρατιῶται καὶ πᾶς ὁ πιστὸς καὶ τίμιος λαός, καλῶς οἴδατε ὅτι ἔφθασεν ἡ ὥρα καὶ ὁ ἐχθρὸς τῆς πίστεως ἡμῶν βούλεται ἵνα μετὰ πάσης τέχνης καὶ μηχανῆς ἰσχυροτέρως στενοχωρήσῃ ἡμᾶς, καὶ πόλεμον σφοδρὸν μετὰ συμπλοκῆς μεγάλης καὶ συρρήξεως ἐκ τῆς χέρσου καὶ θαλάσσης δώσῃ ἡμῖν μετὰ πάσης δυνάμεως, ἵνα, εἰ δυνατόν ὡς ὄφει, τὸν ἰὸν ἐκχύσῃ καὶ ὡς λέων ἀνήμερος καταπίῃ ἡμᾶς.

Διὰ τοῦτο λέγω καὶ παρακαλῶ ὑμᾶς ἵνα στήτε ἀνδρείως καὶ μετὰ γενναίας ψυχῆς, ὡς πάντοτε ἕως τοῦ νῦν ἐποιήσατε, κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως ἡμῶν. Παραδίδωμι δὲ ὑμῖν τὴν ἐκλαμπροτάτην καὶ περίφημον ταύτην πόλιν καὶ πατρίδα ἡμῶν καὶ βασιλεύουσαν τῶν πόλεων. Καλῶς οὖν οἴδατε, ἀδελφοί, ὅτι διὰ τέσσαρά τινα ὀφείλεται κοινῶς ἐσμεν πάντες, ἵνα προτιμήσωμεν ἀποθανεῖν μᾶλλον ἢ ζῆν. Πρῶτον μὲν γὰρ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ εὐσεβείας, δευτέρου δὲ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, τρίτον δὲ ὑπὲρ τοῦ βασιλείως ὡς Χριστοῦ

κυρίου, καὶ τέταρτον ὑπὲρ συγγενῶν καὶ φίλων. Λοιπόν, ἀδελφοί ἐάν χρεῶσται ἐσμέν ὑπὲρ ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων ἀγωνίζεσθαι ἕως θανάτου, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ πάντων τούτων.

Ἡμεῖς ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν πεποιθήμεν, δεύτερον δὲ καὶ ἐν ταῖς ἡμετέραις χερσὶ καὶ ρωμαλεότητι, ἦν ἐδωρήσατο ἡμῖν ἡ θεία δύναμις. Γνωρίζω δὲ ὅτι αὕτη ἡ μυριάριθμος ἀγέλη τῶν ἀσεβῶν, καθὼς ἡ αὐτῶν συνήθεια, ἐλεύσονται καθ' ἡμῶν μετὰ βαναύσου καὶ ἐπηρεμένης ὀφρύος καὶ θάρσους πολλοῦ καὶ βίας, ἵνα διὰ τὴν ὀλιγότητα ἡμῶν θλίψωσι καὶ ἐκ τοῦ κόπου στενοχωρήσωσι, καὶ μετὰ φωνῶν μεγάλων καὶ ἀλαλαγμῶν ἀναριθμητῶν, ἵνα ἡμᾶς φοβήσωσι. Τὰς τοιαύτας αὐτῶν φλυαρίας καλῶς οἶδατε, καὶ οὐ χρὴ λέγειν περὶ τούτων. Καὶ ὥρα ὀλίγη ταῦτα ποιήσωσι, καὶ ἀναριθμήτους πέτρας καὶ ἕτερα βέλη ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν ἄνωθεν ἡμῶν πτήσουσι. Δι' ὧν, ἐλπίζω γάρ, οὐ βλάψωσι, διότι ὑμᾶς θεωρῶ καὶ λίαν ἀγάλλομαι καὶ τοιαύταις ἐλπίσι τὸν λογισμὸν τρέφομαι, ὅτι, εἰ καὶ ὀλίγοι πάνυ ἐσμέν, ἀλλὰ πάντες ἐπιδέξιοι καὶ ἐπιτήδειοι ρωμαεῖοι τε καὶ ἰσχυροὶ καὶ μεγαλήτορες καὶ καλῶς προπαρασκευασμένοι ὑπάρχετε.

Ταῖς ἀσπίσιν ὑμῶν καλῶς τὴν κεφαλὴν σκέπτεσθε ἐπὶ τῇ συμπλοκῇ καὶ συρρηξί. Ἡ δεξιὰ ὑμῶν ἡ τὴν ρομφαίαν ἔχουσα μακρὰ ἔστω πάντοτε. Αἱ περικεφαλαῖαι ὑμῶν καὶ οἱ θώρακες καὶ οἱ σιδηροὶ ἱματισμοὶ λίαν εἰσὶν ἱκανοὶ ἅμα καὶ τοῖς λοιποῖς ὄπλοις, καὶ ἐν τῇ συμπλοκῇ ἔσονται πάνυ ὠφέλιμοι. Ἄ οἱ ἐναντίοι οὐ χρώνται, ἀλλ' οὔτε κέκτηνται. Καὶ ἡμεῖς ἔσωθεν τῶν τειχῶν ὑπάρχετε σκεπτόμενοι, οἱ δὲ ἀσκεπεῖς μετὰ κόπου ἔρχονται. Δι' ὅ, ὧ συστρατιῶται, γίνεσθαι ἔτοιμοι καὶ στερεοὶ καὶ μεγαλόψυχοι διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ. . .

Αἱ πέλται ὑμῶν καὶ ρομφαῖαι καὶ τὰ τόξα καὶ ἀκόντια πρὸς αὐτοὺς πεμπέτωσαν παρ' ὑμῶν. Καὶ οὕτως λογίσθητε ὡς ἐπὶ ἀγρίων χοίρων πληθύν κυνήγιον, ἵνα γνώσωσιν οἱ ἀσεβεῖς ὅτι οὐ μετὰ ἀλόγων ζώων, ὡς αὐτοὶ εἰσὶ, παράταξιν ἔχουσιν, ἀλλὰ μετὰ κυρίων καὶ αὐθέντων αὐτῶν καὶ ἀπογόνων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων. Οἶδατε καλῶς ὅτι ὁ δυσσεβὴς αὐτὸς Ἀμηρᾶς καὶ ἐχθρὸς τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως χωρὶς εὐλόγου αἰτίας τινὸς τὴν ἀγάπην ἦν εἶχομεν ἔλυσεν, καὶ τοὺς ὄρκους αὐτοῦ τοὺς πολλοὺς ἠθέτησεν ἄντ' οὐδενὸς λογιζόμενος, καὶ ἔλθων αἰφνιδίως φρούριον ἐποίησεν ἐπὶ τὸ στενὸν τοῦ Ἀσωμάτου, ἵνα καθ' ἑκάστην ἡμέραν δύνηται βλάπτειν ἡμᾶς. Τοὺς ἀγροὺς

ἡμῶν καὶ κήπους καὶ παραδείσους καὶ οἴκους ἤδη πυριαλώτους ἐποίησεν. Τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν τοὺς Χριστιανούς, ὅσους εὖρεν, ἔθανάτωσε καὶ ἠχμαλώτευσε. Τὴν φιλίαν ἡμῶν ἔλυσε. Τοὺς δὲ τοῦ Γαλατᾶ ἐφιλίωσε, καὶ αὐτοὶ χαίρονται, μὴ εἰδότες καὶ αὐτοὶ οἱ ταλαίπωροι τὸν τοῦ γεωργοῦ παιδὸς μῦθον, τοῦ ἐφήνοντος τοὺς κοχλίας καὶ εἰπόντος, ὧ ἀνόητα ζῶα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐλθὼν οὖν, ἀδελφοί, ἡμᾶς ἀπέκλεισε, καὶ καθ' ἑκάστην τὸ ἀχανὲς αὐτοῦ στόμα χάσκων, πῶς εὕρη καιρὸν ἐπιτήδειον, ἵνα καταπήν ἡμᾶς καὶ τὴν πόλιν ταύτην, ἣν ἀνήγειρεν ὁ τρισμακάριστος καὶ μέγας βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος, καὶ τῇ πανάγνῳ Δεσποίνῃ ἡμῶν Θεοτόκῳ καὶ ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ ἀφιέρωσεν καὶ ἐχαρίσατο τοῦ κυρίαν εἶναι καὶ βοηθὸν καὶ σκέπην τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι καὶ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων, τὸ καύχημα πᾶσι τοῖς οὖσιν ὑπὸ τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολήν. . .

Τὰς ἀγίας ἐκκλησίας ἡμῶν, ἔνθα προσκυνεῖται ἡ ἀγία Τριάς καὶ δοξολογεῖται τὸ πανάγιον, καὶ ὅπου οἱ ἄγγελοι ἠκούοντο ὑμνεῖν τὸ θεῖον καὶ τὴν ἔνσαρκον τοῦ Θεοῦ λόγου οἰκονομίαν, βούλεται ποιῆσαι προσκύνημα τοῦ αὐτοῦ ψευδοπροφήτου Μωάμεθ καὶ κατοικητήριον ἀλόγων καὶ καμῆλων. Λοιπὸν, ἀδελφοί καὶ συστρατιῶται, κατὰ νοῦν ἐνθυμήθητε, ἵνα τὸ μνημόσυνον ὑμῶν καὶ ἡ μνήμη καὶ ἡ φήμη καὶ ἡ ἐλευθερία αἰωνίως γενήσεται ».

Ἀκούσαντες δὲ πάντες καρδίαν ὡς λέοντες ἐποίησαν, καὶ ἀλλήλοις συγχωρηθέντες ἤτουν εἰς τῶ ἑτέρῳ καταλλαγῆναι, καὶ μετὰ κλαυθμοῦ ἐνηγκαλίζοντο, μήτε φιλτάτων τέκνων μνημονεύοντες οὔτε γυναικῶν ἢ πλούτου φροντίζοντες, εἰμὴ μόνον τοῦ ἀποθανεῖν ἵνα τὴν πατρίδα φυλάξωσι. Καὶ ἕκαστος ἐν τῶ διατεταγμένῳ τόπῳ ἐπανέστρεψε, καὶ ἀσφαλῶς ἐποίουν ἐν τοῖς τείχεσι τὴν φυλακὴν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν τῶ πανσέπτῳ ναῶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας ἐλθὼν καὶ προσευξάμενος μετὰ κλαυθμοῦ τὰ ἄχραντα καὶ θεῖα μυστήρια μετέλαβεν. Ὅμοίως καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῇ αὐτῇ νυκτὶ ἐποίησαν.

« Χ ρ ο ν ι κ ὸ ν »

Γεώργιος Φραντζῆς ἢ Σφραντζῆς

7. ΑΝΑΚΑΛΗΜΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΗΣ

(Ἀπόσπασμα)

Τὸ «Ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινόπολης» ἀποτελεῖται ἀπὸ 118 ἀνομοιοκαταληκτοὺς δεκαπεντασλλάβους στίχους καὶ ἐκφράζει τὸν πόνον τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ τὴν μεγάλη ἐθνικὴ συμφορὰ, τὴν Ἄλωσι.

- Θρήνος, κλαυθμὸς καὶ ὄδυρμός, καὶ στεναγμὸς καὶ λύπη,
 θλίψις ἀπαραμύθητος ἔπεσεν τοῖς Ῥωμαίοις !
 ἐχάσασιν τὸ σπίτιν τους, τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν,
 τὸ θάρρος καὶ τὸ καύχημα καὶ τὴν ἀπαντοχὴν τους.
 Τίς τῶπεν; τίς τὸ μήνυσε; πότε ἄθην τὸ μαντᾶτο; 5
 Καράβιν ἐκατέβαινε στὰ μέρη τῆς Τενέδου,
 καὶ κάτεργον* τὸ ὑπάντεσε, στέκει καὶ ἀναρωτᾷ το·
 «καράβιν, πόθεν ἔρκεσαι, καὶ πόθεν κατεβαίνεις;»
 —«Ἔρκομαι ἀκ' τ' ἀνάθεμα κ' ἐκ τὸ βαρὺν τὸ σκότος,
 ἀκ τὴν ἀστραποχάλαζην, ἀκ τὴν ἀνεμοζάλην, 10
 ἀπαὶ τὴν Πόλιν ἔρχομαι τὴν ἀστραποκαμμένην·
 ἐγὼ γομάριν* δὲ βαστῶ, ἀμμέ μαντᾶτα φέρνω
 κακὰ διὰ τοὺς χριστιανούς, πικρὰ καὶ θολωμένα·
 οἱ Τουρκιῶται ἤρθασιν, ἐπήρασιν τὴν Πόλιν,
 ἀπώλεσαν τοὺς χριστιανούς ἐκεῖ καὶ πανταχόθεν».
- · · · ·
- Μὴ τὸ ἑπομένης, οὐρανέ· καί, γῆ, μὴ τὸ βαστάξης, 87
 ἦλιε σκότασε τὸ φῶς, σελήνην μὴν τοὺς δώσης!
 Θεὲ νὰ εἰπῶ καὶ τί μακρὺν ἀλληγορίας λόγον·
 ἦλιον τάξε νοητὸν τὸν μέγαν Κωνσταντῖνο, 90
 σελήνην ἐπωνόμασε τὴν αἴαν τοῦ τε πόλιν·
 μὴ σοῦ φανῆ παράξενον τοῦτον ἀποῦ σοῦ λέγω·
 κόσμον μέγαν τὸν ἀνθρωπον θεὸς ἐπονομάζειν,
 ὄν ἔθετο εἰς τὸ μικρὸν κόσμον τὴν πᾶσα κτίσιν.
 Αὐτὸς λοιπὸν ἐκόσμησε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος 95
 τὴν πόλιν τὴν ἐξάκουστην, ἦν βλέπεις καὶ ἀκούεις,
 καθὼς τὴν κλῆσιν ἔλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν·
 ὁμοίως Ἰουστινιανὸς ἐκόσμησε μεγάλα,
 ἔκτισεν τὴν ἁγίαν Σοφίαν, τὸ θέαμα τὸ μέγα,
 παραπλησίον γέγονε Σιών τῆς Παναγίας· 100

ἐκεῖνοι ἦσαν ἥλιος εἰς Πόλιν ἢ σελήνη,
 χωρὶς ἡλίου πούποτε σελήνη οὐ σὲ λάμπει·
 ἐκεῖνοι γὰρ οἱ βασιλεῖς, οἱ εὐσεβεῖς, οἱ θεῖοι,
 ἐλάμπον, ἐφωτίζασιν τὴν παναγίαν πόλιν,
 τὴν δύσιν, τὴν ἀνατολήν, ὄλην τὴν οἰκουμένην. 105

Ὅταν εἰς νοῦν νὰ θυμηθῶ τῆς πόλεως τὰ κάλλη,
 στενάζω καὶ ὀδύρομαι καὶ τύπτω εἰς τὸ στήθος,
 κλαίω καὶ χύνω δάκρυα μὲ θυμωδῆς* καὶ μόχθου·
 ὁ κόσμος τῆς ἀγίας Σοφιάς, τὰ πέπλα τῆς τραπέζας
 τῆς Παναγίας τῆς σεπτῆς τὰ καθιερωμένα, 110
 τὰ σκεύη τὰ πανάγια, καὶ ποῦ νὰ καταντήσουν;
 ἄρα ἔβλεπεν ἄγγελος, ὡς ἦτον τεταγμένος,
 ὅστις καὶ ἔταξεν ποτὲ τοῦ πάλαι νεανίσκου,*
 εἶπεν γάρ· « οὐκ ἐξέρχομαι, ἕως ὅτου νὰ ἔλθῃς ».
 Ὁ νεανίας ἔρχεται, ὁ ἄγγελος ἀπῆλθεν· 115
 οὐχὶ ἐκεῖνος ὁ ποτὲ παῖδας τῶν ἐκτιτόρων,
 ἀλλ' ἄλλος παῖδας ἔφθασε πρόδρομος Ἀντιχρίστου,
 καὶ ἄγγελοι καὶ ἅγιοι πλέον οὐ βοηθοῦσι.

(Ἔκδοσις EMILE LEGRAND, 1875)

Ἀγνώστου

Β. ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΑΚΡΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

Ἀκριταὶ ὀνομάσθησαν οἱ ἐπίλεκτοι ἄνδρες, οἱ ὅποιοι ἐπὶ Ἡρακλείου (610 - 641) ὄργανώθησαν εἰς εἰδικὸν σῶμα διὰ τὴν φρούρησιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὀνομάσθησαν δὲ ἀκριταί, διότι ἐφύλαττον τὰ ἄκρα (τὰ σύνορα) . Διετηρήθησαν μέχρι τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Οἱ ἡρωϊκοὶ ἀγῶνές των κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν ληστῶν (ἀπελατῶν) καὶ τὰ προσωπικὰ κατορθώματα πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐξύψωσαν τοὺς ἀκριτας εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιον δικαίως τοὺς ἀνήγαγεν εἰς περιωπὴν ἐθνικῶν ἡρώων. Ἀνώτερος ἔδωκε θεωρηθῆ ὁ Διγενής, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐξυμνήθησαν ὑπὸ τῆς λαϊκῆς μούσης (Ἀνδρόνικος, Ἀρμούρης, Βάρδας, Κωνσταντῆς, Θεοφύλακτος, Πορφύριος, τὸ μικρὸν Βλαχόπουλο κ. ἄ.) .

Τὰ ἀκριτικά τραγούδια ἀποτελοῦν ὀλόκληρον κύκλον. Ὁ Ν.Γ. Πολίτης τὰ ὑπελόγησεν εἰς 1350. Μεγαλυτέραν διάδοσιν εἶχον εἰ

τὸν Πόντον, εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος εἶναι γνωστά. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα δημοτικά μας τραγούδια. Παραθέτομεν τὴν περὶ τούτων γνώμην τοῦ Ν. Γ. Πολίτου.

« Ἀπὸ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν χωρῶν τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου, ᾄδονται μέχρι τοῦ νῦν ᾄσματα, ἀφηγούμενα τοὺς ἄθλους καὶ τὰς περιπετείας τοῦ Διγενῆ καὶ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀπελάτας καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς, καὶ φέρονται διὰ στόματος παραδόσεις ἀναφερόμεναι εἰς τόπους καὶ ἀντικείμενα, μεθ' ὧν συνδέεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Εἰς ταῦτα ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐγκατέπλεξε μύθους, ὧν τοὺς πλείστους παρέλαβε ἀνακαινίσασα ἐκ τῆς πλουσίας μυθικῆς κληρονομίας τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἀπῆρτισε τὸν ἰδεώδη τύπον ἥρωος νεαροῦ ὡς ὁ Ἀχιλλεύς, κραταιοῦ ὡς ὁ Ἡρακλῆς καὶ ἐνδόξου ὡς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐν κεφαλῶν δ' εἰπεῖν εἰς τὸν Διγενῆ Ἀκρίταν ἀποκορυφοῦνται οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, διότι ἐν αὐτῷ συμβολίζεται ἡ μακραίων καὶ ἀληκτος πάλη τοῦ Ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν Μουσουλμανικὸν κόσμον »¹.

Τὸ ἔπος « Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας » εἶναι ἔργον ἀγνώστου καὶ συνετέθη ἀπὸ ἓνα πλῆθος δημοτικῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων, τὰ ὁποῖα προὔπηρχον. Ἡ ὑπόθεσις του εἶναι ἡ ἑξῆς : Ὁ Ἀγαρηνὸς ἐμίρης τῆς Συρίας ἀπάγει τὴν θυγατέρα τοῦ Βυζαντινοῦ Ἀνδρονικοῦ Δούκα καὶ τὴν νυμφεύεται μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ πατρὸς της, ἀφοῦ πρῶτον ἐβαπτίσθη χριστιανός. Ἐκ τούτων ἐγεννήθη ὁ Διγενῆς (ὡς καταγόμενος ἀπὸ δύο γένη), ὁ ὁποῖος ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας παρουσίασεν ἠράκλειον ρώμην. Τὰ κατορθώματά του εἰς τὰ κυνήγια καὶ κατόπιν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν ἀπελατῶν (ληστῶν) εἶναι ὑπερφυσικά. Ἀνδρωθεὶς λαμβάνει σύζυγον τὴν Εὐδοκίαν, θυγατέρα τοῦ στρατηγοῦ Δούκα. Κτίζει τὸ ἀνάκτορόν του παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ συνεχίζει τὰ ἥρωικά κατορθώματά του, τὰ ὁποῖα τὸν ἀνύψωσαν εἰς τὸν κυριώτερον ἔθνικόν ἥρωα τοῦ Βυζαντίου. Ἀποθνήσκει εἰς ἡλικίαν 33 ἐτῶν. Ὁ Διγενῆς ἔζησε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν αὐτοκρατόρων Ρωμανοῦ καὶ Νικηφόρου Φωκᾶ (10ος αἰών).

¹ Ν. Γ. Πολίτου, « Περὶ τοῦ ἔθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ».

Μερικοί μελετηταὶ προσπαθοῦν νὰ συνταυτίσουν τὸν Διγενῆ μὲ ἱστορικὰ πρόσωπα.

Ἔχομεν ἕξ χειρόγραφα τοῦ ἔπους, ἐκ τῶν ὁποίων ἔν εὐρεθὲν εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον εἶναι εἰς πεζὸν λόγον. Ἡ γλῶσσά του εἶναι ἡ λαϊκὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11 αἰῶνος ἀνάμεικτος μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν λογίαν γλῶσσαν.

militansi

1. Η ΑΡΠΑΓΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΤΟΥ ΑΚΡΙΤΗ

Τὸ θέμα τῆς ἐπανόδου τοῦ ἥρωος ἀνδρὸς μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν καὶ τῆς παρακλώσεως τοῦ νέου γάμου, δὲ ἐξεβιάζετο νὰ συνάψῃ ἡ σύζυγός του, διὰ τῆς ἀρπαγῆς αὐτῆς ἢ τῆς ἀποπομπῆς ἢ τοῦ φόνου τοῦ μηστῆρος, εἶναι κοινότατον εἰς ἄσματα, μύθους καὶ παραδόσεις πολλῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἐπαναλαμβανομένου τοῦ ὁμηρικῶ μύθου περὶ Ὀδυσσεύς καὶ τῶν μνηστήρων τῆς Πηνελόπης κατὰ ποιηλωτάτους τρόπους. Πρὸς τὸ θέμα δὲ τοῦτο προσηρμόσθη καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀρπαγῆς τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀκρίτου ὑπὸ ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τῆς λυτρώσεως ταύτης ὑπὸ τοῦ ἥρωος, προσλάβαν πάμπολλα στοιχεῖα ἐκ τῶν διαφόρων διασκευῶν τοῦ μύθου (Ν. Γ. Πολίτης).

Ὡς ἔτρωγα κι ὡς ἔπινα σὲ μαρμαρένια τάβλα,
ὁ μαῦρός μου χλιμίντρισε καὶ τὸ σπαθὶ μου ἔρραψά,
κι ἐμένα ὁ νοῦς μου τό ἴβαλε, παντρεύουν τὴν καλὴ μου,
μὲ κάποιον ἄλλον τὴ βλογοῦν κι ἐκείνη δὲν τὸν θέλει,

5 παντρεαρραβωνιάζουν τὴν κι ἐμένα μ' ἀστοχοῦνε.

Περνώ καὶ πᾶω στοὺς μαύρους μου, τοὺς ἑβδομηταπέντε.

« Μαῦροί μου ἀκριβοτάγιστοι καὶ μοσκαναθρεμμένοι,
ποιός εἶν' ἀψὺς καὶ γλήγορος νὰ τὸν καβαλλικέψω,
ν' ἀστράψῃ στὴν ἀνατολὴ καὶ νὰ βρεθῆ στὴ δύσι ; ».

10 Οἱ μαῦροί μου ὅσοι τᾶκουσαν οὐλοὶ βουβοὶ ἀπομεινάτ,
κι ὅσες φοράδες τ' ἄκουσαν ἔρρηξαν * τὰ πουλάρια *
κι ἕνας γρίβας * παλιόγριβας σαρανταπληγιασμένος,
κεῖνος ἀπολογήθηκε, γυρίζει καὶ μοῦ λέει :

« Ἐγὼ εἶμαι ἀψὺς καὶ γλήγορος νὰ πᾶω ὅτε κι ἂν εἶναι.

15 Ὅπου εἶναι γάμος καὶ χαρὰ πᾶνε τὰ νιά μουλάρια,
ὅπου εἶναι πόλεμος φρικτὸς παίρνουν ἐμὲ τὸ γέρο.

Ἐγὼ εἶμαι γέρος κι ἄχαρος, ταξίδια δὲ μοῦ πρέπουν,
μὰ γιὰ χατῆρι τῆς κυρᾶς νὰ μακροταξιδέψω,
ὅπου μ' ἀκριβοτάγιζε στὸ γῦρο τῆς ποδιᾶς της,

- 20 κι ὄπου μ' ἀκριβοπότιζε στή χούφτα τοῦ χεριοῦ της.
 Μόν' δέσε τὸ κεφάλι σου μὲ δυὸ μὲ τρία μαντήλια,
 καὶ σφίξε τὴ μεσοῦλα σου μὲ δυὸ μὲ τρία ζουνάρια,
 νὰ μὴ σὲ φάη ἡ βουὴ καὶ ντραλιστῆς * καὶ πέσης.
 Καὶ μὴ σὲ πάρη κουρτεσιὰ * καὶ βάλης φτερνιστήρι,
 25 καὶ θυμηθῶ τὴ νιότη μου καὶ κάμω σὰν πουλάρι,
 16 καὶ σπείρω τὰ μυαλούδια σου σ' ἐννιὰ μοδιῶ * χωράφι ».

Στρώνει γοργὰ τὸ μαῦρό του, γοργὰ καβαλλικεύει.
 Δίνει βιτσιὰ * τοῦ μαύρου του καὶ πάει σαράντα μίλια,
 καὶ μεταδευτερώνει του καὶ πάει σαρανταπέντε.

- 30 Στὴ στράτα νόπου πήγαινε τὸ θιὸν ἐπαρακάλει :
 « Θέ μου, νὰ βρῶ τὸν κύρη μου στὰμπέλι νὰ κλαδεύη ».
 Σὰ χριστιανὸς ποὺ τῶλεγε, σὰν ἅγιος ἐξακούστη,
 κι ἀπάντησε τὸν κύρη του, ποὺ κλάδευε στὰμπέλι.
 « Καλῶς τὰ κάνεις, γέροντα, τὸ τίνος εἶν' τὰμπέλι ;
 35 — Τῆς ἐρημιᾶς, τῆς σκοτεινιάς, τοῦ γυιοῦ μου τοῦ φευγάτου.
 Σήμερα τῆς καλίτσας του τῆς δίνουν ἄλλον ἄντρα,
 ἐφές ἐπῆραν τὰ προικιά καὶ σήμερα τὴ νύφη.
 — Παρακαλῶ σε, γέροντα, ἀλήθεια νὰ μὲ δώσης,
 τάχα θὰ φτάσω στὴ χαρά, θὰ φτάσω καὶ στὸ γάμο ;
 40 — Ἄν ἔχης μαῦρο γλήγορο, στὸ σπίτι τοὺς προφτάνεις,
 41 κι ἂν εἶν' ὀκνὸς ὁ μαῦρός σου, στὴν ἐκκλησιὰ τοὺς βρίσκεις ».

Δίνει βιτσιὰ τοῦ μαύρου του καὶ πάει σαράντα μίλια,
 καὶ μεταδευτερώνει του καὶ πάει σαρανταπέντε.

- Στὴ στράτα νόπου πήγαινε τὸ θιὸν ἐπαρακάλει :
 45 « Θέ μου, νὰ βρῶ τὴ μάννα μου στὸν κῆπο νὰ ποτίζη ».
 Σὰ χριστιανὸς ποὺ τῶλεγε, σὰν ἅγιος ἐξακούστη,
 κι εὗρηκε τὴ μαννούλα του, ποὺ πότιζε τὸν κῆπο.
 « Ὡρα καλή, γερόντισσα, τὸ τίνος εἶν' ὁ κῆπος ;
 — Τῆς ἐρημιᾶς, τῆς σκοτεινιάς, τοῦ γυιοῦ μου τοῦ φευγάτου,
 50 ποὺ σήμερα ἡ γυναῖκά του θὰ πάρη νάλλον ἄντρα,
 ἐφές ἐπῆραν τὰ προικιά καὶ σήμερα τὴ νύφη.
 — Πές μου νὰ ζῆς, γερόντισσα, φτάνω κι ἐγὼ 'ς τὸ γάμο ;
 — Ἄν ἔχης μαῦρο γλήγορο, στὸ σπίτι τοὺς προφτάνεις,
 κι ἂν εἶν' ὀκνὸς ὁ μαῦρός σου, στὴν ἐκκλησιὰ τοὺς βρίσκεις ».

- 55 Δίνει τοῦ μαύρου του βιτσιά, στή χώρα κατεβαίνει.
 Ἐκεῖ σιμά, ἐκεῖ κοντά στοῦ σπίτι του νά φτάση,
 ὁ μαῦρός του χλιμίντρισε κ' ἡ κόρη ἀναστενάζει.
 « Τ' ἔχεις, κόρη μ', καί θλίβεσαι καί βαριαναστενάξεις,
 τὰ ρουῖχά σου δέν εἶν' καλά, ἦ τὰ φλωριά σου λίγα ;
- 60 — Φωτιά νά κάψ' τὰ ρουῖχά σου καί λάβρα τὰ φλωριά σου,
 τί ὁ μαῦρος πού χλιμίντρισε σάν τοῦ καλοῦ μου μοιάζει.
 — Ἄν εἶν' ὁ πρῶτος ἄντρας σου, νά βγῶ νά τόν σκοτώσω.
 — Δέν εἶν' ὁ πρῶτος ἄντρας μου νά βγῆς νά τόν σκοτώσης,
 μόν' εἶν' ὁ πρῶτός μου ἀδερφός, πού φέρνει τὰ προικιά μου.
- 65 — Ἄν εἶν' ὁ πρῶτός σου ἀδερφός, ἔβγα νά τόν κεράσης ».
 Χρυσό ποτήρι νάρπαξε νά βγῆ νά τόν κεράση.
 « Δεξιά μου στέκα, λυγερή, ζερβά μου πέρνα, κόρη ».
 Τό μαῦρό του χαμήλωσε κ' ἡ κόρη ἀπάνω εὔρεθη.
 Βγάλει καί τὸ χρυσό σπαθί καί τάργυρο μαχαίρι,
- 70 δίνει τοῦ μαύρου του βίτσιά καί πήρε χίλια μίλια,
 μηδὲ τὸ μαῦρον εἶδανε μηδὲ τὸν κορνιαχτό του.
 Ὅπου εἶχε μαῦρο γλήγορο, νεῖδε τὸν κορνιαχτό του,
 κι ὅπου εἶχε μαῦρο κ' εἶν' ὀκνός, μεδὲ τὸν κορνιαχτό του.

2. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ

Ὁ Ν. Γ. Πολίτης συνέλεξε 72 παραλλαγὰς ἀναφερομένης εἰς τὸν θάνατον τοῦ Διγενῆ. Ἐκ τούτων παραθέτομεν δύο ἐκ τῶν καλυτέρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἐκ Κρήτης καὶ ἡ δευτέρα ἐκ πολλῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος.

1

Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ κ' ἡ γῆ τότε τρομάσσει!
 Βροντᾷ κι ἀστράφτει ὁ οὐρανὸς καὶ σειέται ὁ ἀπάνω κόσμος,
 κι ὁ κάτω κόσμος ἄνοιξε καὶ τρίζουν τὰ θεμέλια
 κ' ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾷ, πῶς θὰ τότε σκεπάση,
 πῶς θὰ σκεπάση τὸν αἰτὸ τῆς γῆς τὸν ἀντρειωμένο!

Σπίτι δέν τὸν ἐσκέπαζε, σπήλιο δέν τὸν ἐχώρει.
 Τὰ ὄρη ἐδιασκέλιζε, βουνοῦ κορφὲς ἐπήδα,
 χαράκια* ἀμαδολόγανε* καὶ ριζιμιά ξεκούνιε.

Στὸ βίτσισμά* πιανε πουλιά, στὸ πέταμμα γεράκια,
στὸ γλάκιο* καὶ στὸ πήδημα τὰ λάφια καὶ τ' ἀγρίμια*.
Ζηλεύει ὁ Χάρος, μὲ χωσιά* μακρὰ τότε βιγλίζει
καὶ λάβωσέ του τὴν καρδιά καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ πῆρε.

2

Τρίτη ἐγενήθη ὁ Διγενὴς καὶ Τρίτη θὰ πεθάνη.
Πιάνει καλεῖ τοὺς φίλους του κι ὅλους τοὺς ἀντρειωμένους
νᾶρθη ὁ Μηνᾶς κι ὁ Μαυραῖλῆς, νᾶρθη κι ὁ γυιὸς τοῦ Δράκου·
νᾶρθη κι ὁ Τρεμαντάχειλος, ποὺ τρέμει ἡ γῆ κι ὁ κόσμος. ✓ 1

Καὶ πῆγαν καὶ τὸν ἠύρανε στὸν κάμπο ξαπλωμένο.

— « Σὰν τί νὰ σ' ἠύρε, Διγενῆ, καὶ θέλεις νὰ πεθάνης ; ».

— « Φίλοι, καλῶς ὠρίσατε, φίλοι κι' ἀγαπημένοι·
συχάσατε, καθίσατε κι ἐγὼ σᾶς ἀφηγιέμαι. ✓ 3

Στῆς Ἀραβίας τὰ βουνά, στῆς Σύρας τὰ λαγκάδια,
ποὺ κεῖ συνδυὸ δὲν περπατοῦν, συντρεῖς δὲν κουβεντιάζουν,
παρὰ πενήντα κι ἑκατὸ καὶ πάλε φόβον ἔχουν,
ἐγὼ μονάχος πέρασα πεζὸς κι ἀρματωμένος,
μὲ τετραπίθαμο σπαθί, μὲ τρεῖς ὄργυιές κοντάρι. ✓ 4

Βουνὰ καὶ κάμπους ἔδειρα, βουνὰ καὶ καταρράχια,
νυχτιές χωρὶς ἀστροφεγγιά, νυχτιές χωρὶς φεγγάρι.

Καὶ τόσα χρόνια ποῦζῃσα δῶ στὸν ἐπάνω κόσμο,
κανένα δὲ φοβήθηκα ἀπὸ τοὺς ἀντρειωμένους. ✓ 5

Τώρα εἶδα ἕναν ξυπόλυτο καὶ λαμπροφορεμένο,
ποῦχει τοῦ ρίσου* τὰ πλουμιά, τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια.
μὲ κράζει νὰ παλαίψωμε σὲ μαρμαρένια ἀλώνια
κι ὅποιος νικήσῃ ἀπὸ τοὺς δυὸ, νὰ παίρῃ τὴν ψυχὴ του ». ✓ 6

Καὶ πῆγαν καὶ παλαίψανε στὰ μαρμαρένια ἀλώνια·
κι ὅθε χτυπάει ὁ Διγενὴς, τὸ αἷμα αὐλάκι κάνει·
κι ὅθε χτυπάει ὁ Χάροντας, τὸ αἷμα τράφο* κάνει. ✓ 7

3. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

(Ἀπόσπασμα)

Ὁ Διγενὴς φονεῖ τὸν δράκοντα καὶ τὸ λιοντάρι, ποὺ ἐπιβουλεύοντι
τὴν ζωὴ τῆς γυναίκας του, νικᾷ τριακοσίους ἀπελάτες, ποὺ θέλησαν νὰ

τὴν ἀπαγάγουν. Κατόπιν ἔρχονται οἱ τρεῖς περιφημότεροι ἀπελάττειν
καὶ τοῦ προτείνουν νὰ μονομαχήσῃ μὲ ὅποιον θέλει ἀπ' αὐτούς.

(στίχοι 3122 - 3244)

- 3122 « Ὑπάγετε, πεζεύσατε, δεῦτε οἱ τρεῖς εἰς ἓνα,
εἰ δὲ καὶ δὲν αἰσχύνεσθε, δεῦτε μετὰ τῶν ἵππων,
καὶ ἐκ τῶν ἔργων μάθετε ποῖος ἐγὼ τυγχάνω·
- 3125 ἂν θέλετε ν' ἀρχίσωμεν τῆς μάχης ἀπ' ἐντεῦθεν ». -
Τοῦτο εἰπὼν καὶ ἀναστὰς λαμβάνω τὸ ραβδίον
καὶ τὸ χειροσκοτάριον*, ἐκεῖ γὰρ εἶχον ταῦτα,
καὶ πρὸς ὀλίγον ἐξεληθὼν εἶπον αὐτοῖς μεγάλα·
« Ἄρχοντες, ὡς προστάζετε, ἕτοιμος γὰρ τυγχάνω ».
- 3130 Τούτων ὁ πρῶτος ἔφησεν « Ὡς λέγεις οὐ ποιοῦμε,
ἡμεῖς τόπον οὐκ ἔχομεν ἔλθεῖν οἱ τρεῖς εἰς ἓνα ».
Ἐκεῖνοι ἐθάρρουν πῶς νικοῦν καθέννας χιλιάδας.
« Ἐγὼ γὰρ ὁ Φιλόπαππος εἰμί, ὅπου ἀκούεις,
οὗτος Ἰωαννίκιος, Κίναμος ὁ τρίτος,
- 3135 (Ἰωαννίκιος γὰρ λέγεται καὶ Κίναμος ὁ ἄλλος),
λοιπὸν καὶ ἐντρεπόμεθα τοῦ πολεμῆσαι ἓνα,
ἀλλὰ διάλεξον ἀφ' ἡμῶν ὅποιον ἐσὺ προστάξεις,
καὶ ἔκτοτε γνωρίσωμεν ἀλήθειαν τὴν πᾶσαν ».
- 3140 Εὐθύς δὲ ὁ Φιλόπαππος κατέβη ἐκ τοῦ ἵππου
καὶ τὸ σπαθὴν του ἐσήκωσεν ὁμοῦ καὶ τὸ σκοτάριον**
μεγάλως ἤλθεν πρὸς ἐμὲ νομίζων νὰ μὲ φοβήσῃ,
ὡς λέων δὲ ἐφώναζεν, ὡς δράκοντας συρίζων·
εἶχεν καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ὀρμὴν ἀνδρειοτάτην.
- 3145 Σπαθέαν οὖν μοῦ ἔδωσεν καλήν εἰς τὸ σκοπούριον,
τοῦ σκουταριοῦ τὸ κράτημα ἐπρόμεινεν στὸ χέρι.
Οἱ δύο ἐξεφώνησαν ἀντικρυς βλέποντάς μας·
« Καὶ ἄλλην μίαν, Φιλόπαππε, γεροντικὴν του δῶσε ».
Ἐκεῖνος τότε ἠθέλησε νὰ σηκώσῃ τὸ σπαθὶ του,
- 3150 ἐγὼ ὀπισθαπόδισα μικρὸν ἀναπηδήσας,
μὲ τὸ ραβδί τὸν ἔδωσα στὴν κεφαλὴν ἀπάνω,
καὶ εἰ μὴ ταύτην ἔσκεπε διόλου τὸ σκοτάριον,
κόκκαλον δὲν ἀπόμεινεν γερὸν ἀπάνω εἰς αὐτήν.
Ὅμως ὁ γέρων ζαλισθεὶς ἐτρόμαξε μεγάλως,

- 3155 καὶ μυκησάμενος ὡς βοῦς ἐπὶ τὴν γῆν ἠπλώθη.
 Οἱ ἄλλοι τοῦτον βλέποντες ὡς ἦσαν ὠπλισμένοι,
 μετὰ πολλῆς δυνάμεως ὥρμησαν πρὸς ἐμένα,
 καὶ μηδαμῶς αἰδούμενοι, ὡς πρῶφην ἐκαυχῶντο.
 Τούτων ὡς εἶδον τὴν ὀρμὴν, ἀρπάζω τὸ σκουτάριον
- 3160 ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ γέροντος καὶ πρὸς αὐτοὺς ἐκτρέχω,
 καὶ γενομένης συμπλοκῆς πολέμου τε ἐνστάτου*,
 οἱ δύο τότε ἔπεσον ὡς σκύλοι ξαπλωμένοι,
 ἀπὸ τὴν πείναν τὴν πολλὴν τρέχουν ὡσάν ἀγριοί,
 διὰ νὰ καταφάγουσιν ἐκεῖνο ὅπου εὐρουν·
- 3165 ὀπίσω δὲ ὁ Κίνναμος νὰ μὲ πλανέσῃ ἐζήτει.
 Νὰ κρούῃ καὶ νὰ δέχεται ἦτον ἀνδρειωμένος,
 Ἰωαννίκιον εὕρισκον τὸν πρῶτον καὶ ἀνδρεῖον·
 εἶδον γὰρ πολεμιστὰς δοκίμους ἐν ἀληθείᾳ.
 Τὴν κόρην τὸτ' ἐφώνησα πρεπόντως ταύτη οὕτως·
- 3170 « Οὔτοι εἶναι ποὺ θέλουσι νὰ κρούουν καὶ νὰ παίρουν ».
 Ἐβλεπον Ἰωαννίκιον μήπως κρυφῶς μὲ δώσῃ,
 ἐκεῖνος δὲν ἐδύνετο ποσῶς νὰ μὲ σιμώσῃ
 τίς ἐκ τῶν δύο τῶν λαμπρῶν ἐκείνων τῶν ἀνδρείων.
 Ὅποταν ἐγὼ ἔρριπον τὴν ἰδικήν μου ράβδον,
- 3175 ἔφυγον ὡσπερ πρόβατα ἀπὸ προσώπου λύκου,
 καὶ αὐθις πάλιν ἤρχοντο ὡς κύνες ὑλακτοῦντες·
 ἐφ' οὕτως δὲ ἐγένετο καὶ εἰς ὀλίγην ὥραν.
 Ἡ κόρη μου κατέλαβεν, πλὴν ἴστατο μακρόθεν,
 ἐξ ἐναντίας πρὸς ἐμὲ τὸν πόλεμον νὰ βλέπῃ·
- 3180 ὡς εἶδε ὅπου μὲ κύκλωσαν τριγῦρο ὡς οἱ κύνες,
 λόγον ἐμοὶ ὑπήκουον μοῦ ἔρριξεν ἡ κόρη·
 « Ἀνδρίζου, ὦ παμφίλτατε ». Εὐθύς δὲ σὺν τῷ λόγῳ,
 εὐθύς δὲ ἐκατέλαβον τὸν λόγον τῆς φιλτάτης,
 τὸν Ἰωάννην ἔκρουσα ἄνωθεν τοῦ ἀγκῶνος
- 3185 ἐν τῇ χειρὶ τῇ δεξιᾷ μὲ δύναμιν μεγάλην,
 τὰ κόκκαλα συντρίβησαν, ὅλη ἡ χεὶρ ἠπλώθη,
 ὀλίγον δὲ μοι σίμωσεν, ἔπεσεν ἐκ τοῦ ἵππου,
 καὶ τὸ σπαθίον ἐπὶ γῆς ἔπεσε παραχρήμα·
 ἐκ τῆς χειρὸς τὸν συντριμμὸν ἠκκούμβησεν εἰς πέτραν.
- 3190 Τοῦτον ἰδὼν ὁ Κίνναμος ἐκτύπησε τὸ φαρὶν* του,

- καὶ μετὰ πάσης τῆς ὀργῆς ἐπάνω του κατῆλθε,
 τὴν χεὶρά του ἐσήκωσε ραβδέαν νὰ τοῦ δώσῃ;
 καλὴν ραβδέαν ἔδωσα στὴν κεφαλὴν τῆς φάρας*
 καὶ μὲ τὸν καβαλλάρην τῆς ἔπεσεν ἔμπροσθέν μου.
- 3195 Αὐτὸν ἐγὼ ἐλάλησα· « Μὴ πίπτῃς, ἀλλ' ἐγείρου,
 δὲν θέλω σένα κείμενον νὰ σὲ πολεμήσω,
 ἀλλὰ περιπορεύθητι, ἂν θέλῃς, πάλιν ἔρχου ».
 Γοργὸν δὲ διεγείρεται, πηδᾶ, καβαλλικεῦει,
 ἐπῆρε τὸ κοντάρι του, τρανώς ἐπεγυρίσθη·
- 3200 σύντομα κείνος ἔτρεξεν ραβδέαν νὰ τοῦ δώσῃ·
 τὴν ράβδον μου ἐβάσταζον, τὸν ἔδωσα ραβδέαν,
 καὶ μὲ τὴν σέλλαν ἔρριπα ἀπὸ τὴν φάραν κάτω·
 ἀγκῶνάς του ἐσυντρίφθηκε στὴν γῆν ὡσὰν τὸ ἄλας·
 ὡς εἶδεν ὁ Φιλόπαππος χαρίσμασι τοιοῦτοις,
- 3205 ἐκεῖνος εἶπε πρὸς ἐμέ· « Νεώτερε, καλέ μου,
 τὸν πόλεμον κατάλειπον καὶ ποίησον ἀγάπην,
 μᾶλλον, ἂν καταδέχεσαι, δέξου τὴν συμβουλήν μου,
 καὶ ἀναδέξου τὴν ἀρχὴν ὄλων τῶν ἀπελάτων,
 ἔνθα κελεύεις ἅπαντας τοὺς σοὺς καλοὺς ἰκέτας ».
- 3210 Τοὺς λόγους τούτους ἤκουσα καὶ ἄφησά τοὺς ὅλους,
 τὸν Κίνναμον ἠλέησα, ὁμοῦ καὶ Ἰωάννην,
 νὰ μὲ καταπραῦνουσι μὲ λόγους ψευματώδεις,
 κι ἐγὼ γελῶντας πρὸς αὐτοὺς εἶπον τοιοῦτον λόγον·
- 3215 « Φιλόπαππε, ἐξύπνησες καὶ ὄνειρα μοὶ λέγεις·
 ἐπειδὴ εἰς κατάνυξιν ἐγύρισες τὸ γῆρας,
 ἀνάστα, λάβε τοὺς σὺν σοί, πορεύου ὅπου θέλεις,
 ἐδικούς σου ἔχων ὀφθαλμοὺς εἰς μάρτυρας τῶν πραγμάτων
 καὶ οὐς ζητεῖτε πιστεύουσιν λείψουσι γὰρ ἀπάρτι*·
 Ἐχαλασθήκετε ἐσεῖς κακῶς ἀπὸ τ' ἐμένα·
- 3220 ἄρχειν δὲ δὲν ἀγαπῶ, ἀλλὰ νὰ εἶμαι μόνος·
 Ἐπεὶπερ καὶ μονογενὴς τυγχάνω τοῖς γονεῦσιν,
 ὑμῖν γὰρ ἄρχειν ἔξεστι νὰ βοηθησθε ἀλλήλοις,
 ἐν οἷς ἔχετε δύναμιν νὰ κάμνετε τὰ κούρη*,
 καὶ εἰ πολλάκις θέλετε πάλιν νὰ πολεμοῦμεν,
- 3225 ἐξέλθατε, ζητήσατε πάντας τοὺς ἀπελάτας,
 ποὺ δὲν οἶδασι τὸν πόλεμον, μηδὲ ἐμὲ γνωρίζουν·

- ὄσοι γάρ με προσέκρουσαν ἐμέ οὐ θεωροῦσιν.
 Ἐγὼ ὑμᾶς νὰ καρτερῶ, καλῶς νὰ περιμένω ».
- Ἐχάρη δ' ὁ Φιλόπαππος δεξάμενος τὴν λύσιν,
 3230 ἐφώνησε τοὺς φίλους του τὴν λύτρωσιν μηνύων
 (Ὁ Διγενὴς ἐχάρισε βλέπειν τὸ φῶς ἡλίου,
 οὐδένας αὐτῶν ἤλπιζε ζωῆς ἀξιωθῆναι,
 ἀλλ' εἶχον τότε τὰς ψυχὰς πρὸ τοῦ θανάτου πύλας).
- Ὡς ἤκουσεν ὁ Φιλόπαππος τοῦ Διγενοῦς τὸν λόγον,
 3235 τοὺς δύο ἔβαλεν ὁμοῦ νὰ φύγωσιν ταχέως.
 Τότε εὐχαριστοῦσασι μεγάλως τὸν Ἀκρίτην.
 «Ἐγνωνεν οὕτως, λέγοντες, τὸν Διγενῆν Ἀκρίτην,
 ἔχει τὴν φήμην δὲ μακρὰν, τὴν δύναμιν μεγάλην,
 τὰ ἔργα του εἶναι εὐπρόσδεκτα πολλῇ τῇ εὐσπλαχνίᾳ,
 3240 οὐδένας δὲ ἐφάνηκεν ὡς πρὸς αὐτὸν ἀνδρείος,
 καὶ ἀντιδῶν σοι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν γνώμην, ὁπῶχεις,
 μείζονα τὰ χαρίσματα, ζωὴν μετὰ τῆς κόρης.
 Ἀνδρείαν ἔχεις περισσὴν καὶ δύναμιν μεγάλην,
 καὶ κόρην ἔχεις λαμπερὰν σὰν τὸ λαμπρὸν φεγγάριον ».

(Ἔκδοσις Ἀντ. Μηλιαράκη, κατὰ τὸ ἐν Ἀνδρῶ ἀνευρεθὲν χειρόγραφον)

9. ΒΕΛΘΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ ΧΡΥΣΑΝΤΖΑ

Κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνα φραγκικὴ ἐπίδρασις ἔφερον εἰς τὸ Βυζάντιον τὰ περιπετειώδη ἱπποτικὰ μυθιστορήματα τῆς Δύσεως. Βυζαντινοὶ λόγιοι ἐστιχοῦργησαν ἐπὶ τῇ βάσει δυτικῶν προτύπων μακρότατα ἔμμετρα μυθιστορήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως κάπου-κάπου συναντᾶ κανεὶς καὶ δροσερὰς ἀπηχῆσεις δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Οἱ τίτλοι τῶν ἔργων αὐτῶν εἶναι γνωστοὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων τῆς Μυθιστορίας : Ἰμπεριος καὶ Μαργαρώνα, Φλώριος καὶ Πλατζιαφλώρα, Καλλιμάχος καὶ Χρυσορρόη, Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη, Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα. Ἀπὸ τὸ τελευταῖον αὐτὸ ποίημα παραθέτομεν ἀποσπάσματα :

Δυνάστης ἦτον βασιλεὺς Ροδόφιλος ὀκάτις¹,

25

1. ὀκάτις : κάποιος (ὀκάτι : κᾶτι)

τὸ ὄνομα ρωμαϊκόν, χωρῶν ὑπεραπείρων.
 Τυραννικῶς αὐθέντευεν ὡς φυσικὸς αὐθέντης
 καὶ τοὺς ἐκείσε γύροθεν ἐδέσποζε τοπάρχας.
 Εἶχε καὶ παῖδας εὐειδεῖς, ἠγαπημένους δύο·
 ὁ πρῶτος ὠνομάζετο Φίλαρμος παρὰ πάντων, 30
 Βέλθανδρος δὲ ὁ δεύτερος τὴν τῶν Ρωμαίων λέξιν,
 παράξενος καὶ κυνηγός, πανευτυχῆς δεξιότηης¹,
 εἰς κάλλος καὶ εἰς σύνθεσιν² μέγας τε καὶ ἀνδρεῖος,
 ξανθὸς καὶ σγουροκέφαλος, εὐόφθαλμος καὶ ὠραῖος,
 ἄσπρον ἦτον τὸ στῆθός του μάρμαρον ὡσπὲρ κρύον, 35
 καὶ εἰς ἀρμελοτόπλασιν³, ἐν ἦσαν καὶ οἱ δύο.
 Ἐπεὶ τῆς τύχης μανικόν, τῆς κακοδαίμου μοίρας,
 ὑπὸ πατρός ἐθλίβετον, μυριοκαταφρονᾶτον·
 καὶ τότε γοῦν ἠθέλησε εἰς τὸ ν' ἀποδημῆση,
 μακρὰ πού να ξενιτευθῆ, ὅπου τὸν πάρ' ἡ τύχη, 40
 ξένην ὁδὸν ἐζήτησε πατρὶ τῷ βασιλεῖ του.

.....
 Ἐπέζησε καὶ κάθισε μὲ τὰ παιδόπουλά του.

Ἦτον ἡ νύκτα ὀλόφεγγος, χαριτωμένη νύκτα,
 καὶ βρύση καταρρέουσα, χλωρὸ λιβαδοτόπι, 125
 καὶ θέτει τὴν κατοῦνα* του μόνος ἐκεῖ καὶ πίπτει,
 καὶ μουσικὴν⁴ καθήμενος ἐκράτει κι ἔπαιζεν τὴν,
 καὶ μυριολόγιν ἔλεγε στεναγμογεμισμένον :
 « Ὅρη καὶ κάμποι καὶ βουνά, λαγκάδια καὶ νάπαι⁵
 κάμην νῦν συνθρηνήσατε τὸν κακομοιριασμένον ... » 130

Η ΧΡΥΣΑΝΤΖΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΕΙ ΤΟΝ ΒΕΛΘΑΝΔΡΟΝ

Καὶ ἄφ' τὴν θλίψιν τὴν πολλὴν ἀναίσθητος ἐγίνη, 1154
 σύρριζον τὴν καρδίαν τῆς ἀνέσπασεν ἡ λύπη, 1155
 καὶ μόλις ἐσυνέφερε τὸν νοῦν τῆς ἡ Χρυσάντζα,
 ἦρξατο κλαίειν κλαίματα, ἔλεγε μυριολόγιν :
 « Βέλθανδρε, φῶς μου, μάτια μου, ψυχὴ μου καὶ καρδιά μου,

1. δεξιότηης : τοξότης.—2. σύνθεσις : σωματικὴ διπλάσις.—3. ἀρ-
 μελοτόπλασις : ἡ ἀρμονία τῶν μελῶν.—4. μουσική : μουσικὸν ὄργανον.—5.
 νάπη : δασώδης κοιλάς.

νεκρὸν καὶ πῶς σέ θεωρῶ, ἄπνουν καὶ πῶς σέ βλέπω !
 ἀντὶ στρωμάτων τε λαμπρῶν, βασιλικῆς τε κλίνης, 1160
 καὶ πέπλου μαργαρόστρωτου, οἷς ἔδει σέ σκεπάζειν,
 κεῖσαι εἰς ἄμμον ποταμοῦ οὕτως γεγυμνωμένος !
 Ποῦ τοῦ πατρός σου ὁ κλαυθμός, ποῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ σου,
 τῶν συγγενῶν σου τῶν λαμπρῶν, ποῦ καὶ τῶν μεγιστάνων ;
 Οἱ δοῦλοι καὶ δουλίδαι σου νὰ κλαύσουν, νὰ θρηνήσουν ; 1165
 καὶ ποῦ ὁ ρῆξ¹ καὶ ρήγαινα, πατήρ ἐμὸς καὶ μήτηρ,
 νὰ συνθρηνήσουν μετ' ἐμοῦ καὶ νὰ μὲ συμπονέσουν ;
 καὶ ποῦ τὸ παρηγόρημα πασῶν τῶν ἰδικῶν μου ;
 Ἐκ τούτων ὅλους συγγενούς ἐγὼ ὑπάρχω μόνη, 1170
 ἢ δυστυχῆς, ἢ ἐλεεινῆ καὶ κακομοιριασμένη·
 καὶ τί νὰ ποίσω τάλαινα ; τί νὰ γενῶ, ἢ ξένη ;
 καὶ ποῖα στράτα καὶ ποῖαν ὁδόν, ποῦ πορευθῶ, ἢ ἀθλία ;
 Ἐδε ὅπου ἴπαθα κακόν, μυστήριον ποῦ μ' ἐγέννη·
 ὦ, θαῦμα, πῶς νὰ γίνωμαι, τί πράξω, τί ποιήσω ;
 πῶς οὐκ αἰσθάνομαι, καλέ, τὰς λαμπροχάριτάς σου, 1175
 παράξενέ μου Βέλθανδρε, γλυκύτατέ μου αὐθέντα ; »
 (Ἔκδοσις Γ. Μηλιάδῃ) Ἀγνώστου

10. ΛΥΒΙΣΤΡΟΣ ΚΑΙ ΡΟΔΑΜΝΗ

Τὸ Βυζαντινὸν ποίημα «Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη» εἶναι ρομαντικὸ ἔμμετρο μυθιστόρημα ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 3841 δεκαπεντασυλλάβους στίχους, καὶ ἀνήκει στὸν ἴδιο κύκλο ὅπου καὶ τὰ ἄλλα μεσαιωνικὰ Ἑλληνικὰ μυθιστορήματα, π.χ. «Καλλιμάχος καὶ Χρυσορρόη» καὶ «Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα». Ὑπόθεσιν ἔχει ὅτι ὁ Λύβιστρος, νέος καβαλλάρης, ξεκινᾷ μὲ φίλους του πρὸς τὸ μακρινὸν Ἀργυρόκαστρον, τὴν πόλιν ὅπου ἐγνώρισε καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἀρχοντοπούλα Ροδάμνην.

Ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦτο παρατίθενται ἐδῶ οἱ περιγραφές α) γιὰ τὸ κάστρο τῆς Ροδάμνης ποὺ ἔλαμπε σὰν ἥλιος, καὶ β) γιὰ τὰ ἀγάλματα τῶν δώδεκα μηνῶν ποὺ εἶχαν τοποθετηθῆ γύρω στὸν πύργον τοῦ κάστρου.

1. ὁ ρῆξ (λατιν. rex), τοῦ ῥῆγός : ὁ ρήγας.

Α΄. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΡΟΔΑΜΝΗΣ

‘Ο Λύβιστρος ὕστερα ἀπὸ πολλές περιπέτειες ἐρχεται μὲ τοὺς ἑκατὸν ἐρίππους συντρόφους του στὸ κάστρον τῆς Ροδάμνης, τὸ « Ἀργυρὸν » ἢ « Ἀργυρόκαστρον ».

‘Οκάποτε ἐσιμώσαμεν τὸ κάστρον τῆς Ροδάμνης,
ἐξέβημεν τὰ δύσκολα καὶ ἐσέβημεν λιβάδι,
εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπέσαμεν, ἀρχὴν τοῦ λιβαδίου,
ποῦ νὰ περιαναπαύσωμεν τοὺς παροπίσω χρόνους.
Βραδὺν ἦτο ὅταν ἔλθομεν, φίλε μου, εἰς τὸ λιβάδι,
καὶ εὐθὺς ἑκατουνεύσαμεν* νὰ περιαναπαυθῶμεν.
Ἡῦρεν ὁ ξένος Λύβιστρος τὸ κάστρον τῆς Ροδάμνης
μετὰ πολλῆς τῆς συμφορᾶς, μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου.
*Ἐδωκεν ὁ ἥλιος τὸ πρῶν καὶ ἀνέτειλεν τὸ κάστρον,
ἐλάμπασιν οἱ ἀκτίνες του καὶ ἐδέρνασι τὸ κάστρον,
καὶ ἄλλες ἀκτίνες ἔδερναν τὸν ἥλιον ἐκ τοῦ κάστρου,
ἤθελες ἴδει, φίλε μου, καὶ ἂν ζοῦμε νὰ ἴδῃς πάλε,
τὸ κάστρον ἐσυνέριζεν τὸν ἥλιον εἰς τὸ λάμπειν.
Εἰ μὲν εἰς ἥλιον ἤθελες πολλάκις ἐντρανίζεις*,
ἔδερνεν ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴν τὸ πύργωμαν τοῦ κάστρου,
καὶ ἔβλεπες ἥλιον αἰσθητόν, οὐκ’ ἦτον συντυχία*,
ὅτι ἀνατέλλει τὴν αὐγὴν ἀπέσω ἅπαι τὸ κάστρον,
ἂν δὲ εἰς ἀσήμεν ἤθελες πολλάκις ἐντρανίσεις,
ἔβλεπες τὰ λιθάρια τοῦ κάστρου ὅτι λάμπουν
ὡς ἐν τὸ ἀσήμεν τὸ ἄδολον ὅλον λογαριασμένον,
καὶ ἤθελες ἴδει ἔριδαν τοῦ κάστρου καὶ τοῦ ἡλίου,
νὰ ἔνη ὡς κάλλιος ὁ ἥλιος καὶ ἀντὶ ἀσημίου λιθάριν.
*Ἐδωκεν ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴν ἐξὑπνώσέ μας ὅλους,
ἐβγαίνω ἀπὸ τὴν τέντα μου, θωρῶ ἀντίκρυς τοῦ κάστρου,
λέγω τοὺς συντοπίτας μου, φωνάζω ἀπὸ χαρᾶς μου :
— « Βλέπετε τὸ Ἀργυρόκαστρον ! ». Καὶ οἱ ἑκατὸν ἐκεῖνοι
παρέλαβέ μας ἡ χαρὰ καὶ ἀφῆκέν μας ἡ θλίψις.

Β΄. ΑΓΑΛΜΑΤΑ ΤΩΝ ΜΗΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΕΩΣ

Τὸ κάστρον τῆς Ροδάμνης ὀνομάζετο Ἀργυρὸν ἢ Ἀργυρόκαστρον.
Δὲν εἶχε μόνον τὸ ὄνομα ἀλλὰ καὶ τὴν ιδιότητα νὰ εἶναι ὠραιότατον καὶ

νὰ λάμπη ὡς ἄργυρος. Ἐπίσης εἶχε γῦρο στὶς πλευρές του ἀνάγλυφα τῶν δώδεκα ἀρετῶν· ἦσαν δ' αὐταὶ ἡ Φρόνησις, ἡ Ἀνδρεία, ἡ Ἀλήθεια, ἡ Σύνεσις, ἡ Δικαιοσύνη, ἡ Σωφροσύνη, ἡ Ταπεινοφροσύνη, ἡ Ἀγάπη, ἡ Προσευχή, ἡ Μακροθυμία, ἡ Ἐλπίς καὶ ἡ Ἐλεημοσύνη.

Ἐκτὸς τῶν δώδεκα ἀρετῶν, τὶς ὁποῖες τὸ βυζαντινὸν τοῦτο ποίημα λεπτομερῶς περιγράφει, ἦσαν καὶ ἀγάλματα τῶν δώδεκα μηνῶν. Ἀπὸ τοὺς δώδεκα τούτους μηνῶς λαμβάνομεν τὴ σχετικὴ περιγραφή γιὰ τοὺς τρεῖς μῆνες τῆς Ἀνοίξεως.

Οἶδες* τῶν δώδεκα ἀρετῶν τὰ γράμματα καὶ οἱ λόγοι
τὰ ἠῦρηκα, φίλε εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Ἀργυροῦ τοῦ κάστρου·
καὶ εἰς τὸ ἄλλον τὸ πλευρὸν τῆς πόρτας τὸ ἀπέκει,
τοὺς δώδεκα καὶ ἴστανται μῆνας λατομημένους*,
χαρτῖα καὶ ἐκεῖνοι νὰ κρατοῦν ὅλοι μετὰ γραμμάτων :
Ὁ Μάρτης ἦτον ἔνοπλον στρατιώτης εἰς τὸ σχῆμα,
ἐπάνω κάτω νᾶλεγεσ ὅλος σιδερωμένος,
ζωσμένος ἦτον ἄρματα, καὶ εἰς τὸν ἕναν του τὸ χέριν
ἐβάσταζεν σπαθὶν καὶ εἰς τὸ ἄλλον χαρτὶν μετὰ γραμμάτων :
« Πρόβodus* εἶμαι τοῦ καιροῦ, στρατιώτης τοῦ πολέμου,
καὶ ἀπάρτι μὴ καθέζεσθε, κινᾶτε εἰς τοὺς ἐχθροὺς σας ».
Ὁ Ἀπρίλιος, ἠῦρα ἀπ' αὐτοῦ, νὰ εἶδες ποιμέναν ἄνδραν,
ἀσκέπαστος, ἀκτένιστος, ἄτσαλος* εἰς τὴν πλάσιν,
νὰ ἔχη ἐμπρός του πρόβατα νὰ βόσκη ὡς ποιμένας,
τὸ ἕναν του χέριν νὰ κρατῆ ποιμενικὸν καλάμιν,
καὶ τὸ ἄλλον χέρι νὰ κρατῆ χαρτὶ μετὰ γραμμάτων.
« Διώχνω πρόβατα πολλὰ καὶ βόσκω ὡς ποιμένας,
καὶ τῶν ἀρνῶν τοὺς σκιρταμούς* ἔχω το εἰς χαρὰν μου ».
Τὸν Μάϊον ἠῦρα ἀπ' αὐτοῦ ἄνδρα καλὸν εἰς εἶδος·
καὶ εἰς τὴν κοπὴν ἦτον καλὸς μᾶλλον καὶ εἰς τὸ σχῆμα,
φίλε μου, εἰς τὸ κεφάλιν του νᾶχη στεφάνιν ἀπὸ ἄνθη,
στὰ χέρια του τριαντάφυλλα κόκκινὰ νὰ βαστάζῃ
καὶ εἰς τὸ ἄλλον του εἶχεν τὸ χαρτὶν καὶ ἦσαν οἱ λόγοι οὔτοι :
« Ζῆσε τοῦ κόσμου τὸ καλὸν πᾶς ἄνθρωπος εὐγνώμων,
μὴ παραδράμῃς τὰ καλὰ, χάρισε, σκίρτησέ* τα ».

(Ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν ποίημα « τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην »)

'Αγνώστου

Ο παρών οδηγός περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος, καθώς και με τα δικαιώματα των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Ο οδηγός αυτός είναι απαραίτητος για την κατανόηση των διαδικασιών που ακολουθούνται και για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν.

Ο παρών οδηγός περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος, καθώς και με τα δικαιώματα των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Ο οδηγός αυτός είναι απαραίτητος για την κατανόηση των διαδικασιών που ακολουθούνται και για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν.

Ο παρών οδηγός περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος, καθώς και με τα δικαιώματα των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Ο οδηγός αυτός είναι απαραίτητος για την κατανόηση των διαδικασιών που ακολουθούνται και για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν.

Ο παρών οδηγός περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος, καθώς και με τα δικαιώματα των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Ο οδηγός αυτός είναι απαραίτητος για την κατανόηση των διαδικασιών που ακολουθούνται και για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν.

Ο παρών οδηγός περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος, καθώς και με τα δικαιώματα των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Ο οδηγός αυτός είναι απαραίτητος για την κατανόηση των διαδικασιών που ακολουθούνται και για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν.

Λ Ε Ξ Ι Λ Ο Γ Ι Ο Ν

Α

- 'Αγοράκριτος, ὁ — Ἑλληὴν γλύπτης ἐκ Πάρου, ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.
- ἀγρίμι, τὸ — ἡ ἀγρία αἰξ, ὁ αἰγαγρος, κάθε ἀγριον ζῷον.
- ἀδιαφόρετος — αὐτὸς ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει προοδεύσει, ἀνωφελής.
- 'Ακαδημία τοῦ Γκίλφορντ, ἡ — Ἄνωτατον ἐκπαιδευτήριον, ἰδρυθὲν εἰς τὴν Κέρκυραν τὸ 1824 ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος λόρδου Γκίλφορντ καὶ διατηρηθὲν μέχρι τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑπτανήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος (1863).
- ἀκαμασιά, ἡ — ἡ ὀκνηρία.
- ἀκαμάτης, ὁ — ὀκνηρός.
- ἀκωκή, ἡ — ἡ αἰχμή, ἡ ἄκρο.
- ἀλιβάνιστος, ὁ — ὁ μὴ λιβανισθεὶς, ὁ μὴ καπνισθεὶς διὰ λιβανωτοῦ.
- ἄλμπουρο, τὸ — ὁ ἴστος τοῦ πλοίου.
- ἄλφριτον, τὸ — τὸ χονδροκοπινομένον κριθάρι, τὸ ἄλευρον, ὁ ἄρτος.
- ἀμαθολογῶ — παίζω τὴν ἀμάδα (τὸν δίσκον).
- 'Αμίδες, οἱ — κάτοικοι τῆς πόλεως Ἄμιδα, εὐρισκομένης εἰς τὸ τουρκικὸν Κορδιστάν.
- ἀμφιλύκη — τὸ λυκόφως.
- 'Αμφιρῖτη — Νηρηΐς, θυγάτηρ τοῦ Νηρέως, μήτηρ τοῦ Τρίτωνος.
- ἀνάγκη, ἡ — ἡ ταραχή.
- ἀνασπῶ — σύρω πρὸς τὰ ἄνω, τραβῶ.
- ἄντια — ἀντί.
- ἀντλητήριο, τὸ — ὁ πρὸς ἀντλησιν καδίσκος.
- ἀντρανίζω — σκοτίζω, ἐνοχλῶ.
- ἀπαργιάζω — καταφεύγω εἰς ὑπήνεμον μέρος.
- ἀπάρι — κατὰ μέρος.
- 'Απέργης — σύγχρονος γλύπτης.
- 'Αραγὸ Δομίνικος — Γάλλος ἀστρονόμος καὶ μαθηματικὸς (1786 - 1853)
- ἀργάτης, ὁ — βαροῦλλον τοῦ πλοίου.
- ἄρμενα, τὰ — οἱ ἴστοι καὶ τὰ ἴστια τοῦ πλοίου.
- ἀροζύγουρα, τὰ — τὰ ἔρνια καὶ τὰ πρόβατα ἡλικίας δύο ἐτῶν.
- ἀρόμαι — ἀντλῶ, λαμβάνω.
- ἄσκωμα, τὸ — δερμάτιον τιθέμενον παρὰ τὸν σκαλὸν πρὸς εὐκόλον κίνησιν τῆς κώπης.
- ἀσπαίρω — σπαράζω.
- ἀστόματος — κοπτερός, ἀχόρταστος.
- ἄτσαλος — ἀπρόσεκτος, « ἄτσαλος εἰς τὴν πλάσιν », χονδροκομμένος εἰς τὴν κατασκευὴν.

ἀφλαστρον, τὸ	— ἡ καμπύλη πρῶμνη τοῦ πλοίου μετὰ τῶν κοσμημάτων της.
ἄφνω	— ἀΨνης.
Ἀχερουσία, ἡ	— λίμνη τῆς Ἡπείρου, τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν εἴσοδον τοῦ Ἄδου.

B

Βαλαώρα, ἡ	— ὀνομασία τόπου. Χωρίον τῆς Εὐρυτανίας.
βαλμῆς, ὁ	— ὁ βοσκὸς ἱππων.
βάνδα, ἡ	— γένος φυτῶν καλλωπιστικῶν.
Βαρδάρη, τὸ ἢ Βαρδάρης, ὁ	— ὁ ποταμὸς Ἀζιῶς.
Βασιλιᾶς	— ὁ σουλτᾶνος.
Βενιαμὴν ἐκ Τουνέλας	— Ἰουδαῖος περιηγητῆς τοῦ IB' μ. Χ. αἰῶνος.
βελονωτὰς	— βελονωτὰ ὅπλα ἐλέγοντο οἱ πρόδρομοὶ τῶν σημειωτῶν τυφεκίων, ποὺ ὁ ἐπικουστήρ των (κοινῶς κόκκορας) ἔφερε μακρὰν βελόνην.
βετεράνος	— ὁ παλαίμαχος, ὁ ἐμπεροπόλεμος.
Βίας	— εἷς τῶν ἐπτὰ σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καταγόμενος ἐκ Πιρηνῆς (625 - 540 π.Χ.).
βίγλα, ἡ	— ἡ φρουρά, ἡ σκοπία.
Βίσμαρκ Ὁθων	— ἐπιφανὴς Γερμανὸς πολιτικὸς (1817 - 1898).
Βιτρίτσα, ἡ	— ὁ ποταμὸς Ἀλιάνων.
βιτσιά, ἡ	— τὸ κτύπημα τῆς βίτσας (βέργας).
βίτσισμα, τὸ	— τὸ κτύπημα τῆς βίτσαξ.
βούκινο, τὸ	— τὸ πολεμικὸν κέρας.
βραῶμα, τὸ	— φαγητόν.
βύας	— τὸ πτηνὸν μοῦφος.

Γ

Γαβαλᾶς Λέων	— Καῖσαρ καὶ αὐθέντης τῶν Κυκλάδων καὶ κύριος τῆς Ρόδου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα.
γατζούδι	— ἡ πόρπη, καρφίτσα· γενικῶς: κοσμήματα με πόρπας.
Γέλων	— τύραννος τῶν Συρακουσῶν ἀπὸ τοῦ 484 μέχρι τοῦ 478 π.Χ. κυριαρχήσας ἐπ' ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς Σικελίας.
γεμιτζῆς, ὁ	— ναυτικός, θαλασσινὸς (λέξις τουρκικὴ).
γιαλειῶν	— πλησιάζω τὸν (αι)γιαλόν, ψαρεύω πλησίον τῆς ἀκτῆς.
γιουρτάνι	— περιδέραιον ἀποτελούμενον ἀπὸ ἀλυσίδας καὶ χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ νομίσματα.
γκρᾶς	— ὀπισθογεμὸς τυφέκιον, ἐν χρήσει παλαιότερον εἰς τὸν Ἑλλ. στρατόν.
γλάκιο, τὸ	— τὸ τρέξιμο, ὁ ἄγων δρόμου.

- γομάρι, τὸ — τὸ φορτίον.
 γοίβας, ὁ — ὁ ἵππος μὲ φαῖνὸν χρῶμα.

Δ

- δαρλίεια, ἡ — ἡ ἀφθονία.
 δροουγγάριος — ναύαρχος ἢ ἀντιναύαρχος τοῦ βυζαντινοῦ στόλου.
 Δυσδαίμονα — ἡρώως ἔργου τοῦ Σαίξπηρ, φονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὁ-
 θέλλου.

Ε

- ἐγκρηματῶ — ἀποκρύπτω τὸ στράτευμα.
 ἐθνικοί — εἰδωλολάτραι.
 Ἑκατόλογα — δημῶδες Ροδιακὸν ποίημα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος.
 Ἑλισάβετ, ἡ — αὐτοκράτειρα τῆς Αὐστρίας, ἡ ὁποία ἔκτισε τὸ Ἄ-
 χίλλειον εἰς τὴν Κέρκυραν (1837 - 1898).
 ἔλιτρον — περικάλυμμα ἀσπίδος ἢ τόξου ἀπὸ δέρμα ἢ ὕφασμα.
 ἐνθύμησις — ἔτσι ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζωνται τὰ σύντομα χρο-
 νογραφικὰ σημειώματα, τὰ ὁποῖα συναντῶμεν εἰς
 παλαιὰ χειρόγραφα. Τὰ ἔγραφαν συνήθως ἄνθρωποι
 ἀπλοῖκοι καὶ ὀλιγογράμματοι, σημειώνοντες προχείρως
 — συχνὰ καὶ εἰς τὰ παράφυλλα βιβλίων — τὰ κατὰ
 τὴν γνώμην των ἀξιόλογα ἢ τραγικὰ συμβάντα τῆς
 ἐποχῆς των, « εἰς ἐνθύμησιν » τῶν μεταγενεστέρων.
 Πολλὰ τοιαῦτα σημειώματα ἀποτελοῦν σημαντικὴν
 πηγὴν ἀγνώστων ἱστορικῶν λεπτομερειῶν. Ἡ χρο-
 νολόγησις — μέχρι καὶ τῶν τελευταίων ἀκόμη αἰῶ-
 νων τῆς Τουρκοκρατίας — γίνεται ὄχι ἀπὸ Χριστοῦ,
 ἀλλὰ κατὰ τὸ Βυζαντινὸν σύστημα, ἀπὸ « Κτίσεως
 Κόσμου », ἧτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 5508 π.Χ. Οὕτω ἀντὶ
 τοῦ 1453 ἔγραφον ἔτος ἀπὸ Κτίσεως Κόσμου 6961
 (ἧτοι 5508 + 1453 = 6961).
 ἐνούσιος — ὑπάρχων, πραγματικὸς.
 ἔνστατος πόλεμος — ὁ πεισματῶδης πόλεμος.
 ἐντρανίζω — παρατηρῶ ἐπιμόνως.
 ἐπιπολιῶς — ἐπιπολιῶς, εἰς τὴν ἐπιπέδιον.
 ἐρείκη — θαμνῶδες φρυγανοειδὲς φυτόν.
 ἔρηξαν τὰ πουλάρια — ἀπέβαλον.
 εὐωχία — πλούσιον γεῦμα, εὐθυμία, φαιδρότης.

Ζ

- Ἐφ(ο)φόρος — τὸ μεταξὺ ἐπιστυλίου καὶ γείσου τοῦ Ἰωνικοῦ ναοῦ
 τμήμα, κοσμοῦμενον μὲ γλυπτὰς παραστάσεις
 ζῶων κυρίως.

Η

Ἡγεμονίες, οἱ — ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία.

Θ

Θεοτόκης Ἐμμανουήλ — πολιτικὸς καὶ λόγιος ἐκ Κερκύρας (1777 - 1837).
θεωρία, ἡ — τὸ νὰ εἶναι κανεῖς θεατῆς εἰς ἀγῶνας ἢ θεατρικὰς
 παραστάσεις.
Θῆβαι Ἐκατόμυλοι — ἀρχαιοτάτη πόλις τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ Νείλου,
 κέντρον λατρείας τοῦ θεοῦ Ἀμμωνος.
θυμωδὴ, ἡ — ὁ θυμὸς.
θῶς — τσακάλι.

Ι

Ἰάγος — ἐν τῶν κυρίων προσώπων τῆς τραγωδίας τοῦ Σαίξ-
 πηρ « Ὀθέλλος ». Εἶναι ὁ τύπος τοῦ πανούργου
 καὶ καταχθονίου συκοφάντου.
Ἰαυγρία ἄκρα, ἡ — ἀκρωτήριον τῆς Ἰταλίας.
Ἰβηρες, οἱ — οἱ κάτοικοι τῆς παρὰ τὸν Καύκασον Ἰβηρίας.
Ἰβήρων μονή, ἡ — μία τῶν μεγαλυτέρων μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Κ

καθ' ἡμέραν ἐμφάνειαν — ἐφ' ὅσον ἐφώτιζεν ἡ ἡμέρα.
καλαφάτισμα, τὸ — τὸ κλείσιμον τῶν ραγᾶδων τοῦ σκάφους ἢ τοῦ βαρελίου.
Κάλβος Ἀνδρέας — διαπρεπὴς ποιητῆς ἐκ Ζακύνθου (1792 - 1867).
καλπουζανιά, ἡ — ἡ πονηρὰ πρᾶξις.
καρίσι, τὸ — τὸ δῶρον.
κανταριάζω — περιορίζω.
κασίδι, τὸ — τὸ κράνος.
καστέλλιον, τὸ — τὸ φρούριον.
κατεργάτης — σκλάβος προσδεδεμένος ὡς κωπηλάτης εἰς κάτεργον
 (= πλοῖον).
κάτεργον, τὸ — εἶδος μεσαιωνικοῦ πλοίου κωπηλάτου καὶ ἰστιο-
 φόρου.
κατοῦνα, ἡ — σκηνή, τέντα, καταυλισμὸς, συνοικισμὸς. Ὁμώνυμος
 κωμόπολις τῆς Ἀκαρνανίας.
κατουνεῖω,
κεντηράζω, τὸ — καταυλίζω, κατασκηνώω.
κεσάτι, τὸ — μονὰς βάρους σημαίνουσα ποσὸν 100 λιτρῶν χρυσοῦ.
Κιβύρα — ἡ ἔλλειψις ἐργασίας τῶν ἐμπόρων.
 — τὸ θέμα τῶν Κιβυραιωτῶν ἢ Καραβησιάνων, εἰς τὸ
 ὅποιον ἀνήκεν ἡ Ρόδος. Ἦτο μία ἀπὸ τὰς κυριώ-
 τερας ναυτικὰς διοικήσεις τοῦ Βυζαντίου.

κνώδαλον, τὸ	— ἄγριον ἢ ἐπικίνδυνον ζῷον. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς καὶ σήμερον, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ὀνειδισμὸς ἢ ὕβρις ἀνθρώπων.
κολονάτο, τὸ κομπασσάρω	— ἀργυροῦν ἰσπανικὸν νόμισμα ἀξίας ἑνὸς ταλήρου. — κρατῶ τὸ κομπάσσο (= γεωμετρικὸν ὄργανον, πυξίς) καὶ ἐξετάζω τὸν καιρὸν.
κότσι, τὸ κοσμητής, ὁ κουβέρτα, ἡ κουβικουλάριος, ὁ	— τὸ μεταξὺ τῶν σφυρῶν δοστάριον. — πολιτικὸν ἀξίωμα. — τὸ κατάστρωμα τοῦ πλοίου. — ὁ ὑπηρετῶν εἰς τὸν κοιτῶνα τῶν βασιλέων, ἀνώτατος ἀξιώματοῦχος.
κορσεύω κοῦρσος, τὸ κορτεσιά, ἡ	— λεηλατῶ, ληστεύω. — ἡ λεηλασία, ἡ ληστεία. — ἡ φιλοτιμία.

Λ

λάγιο ἀρνί λαγνεία λακκίζω λατομημένος	— μὲ μαῦρον τρίχωμα. — ἐπιδίωξις σωματικῶν ἀπολαύσεων. — τρέχω γρήγορα, φεύγω. — (λατομεῖον): Ἐνταῦθα, ὁ γλυπτός, ὁ δι' ἐπεξεργασίας τῆς πέτρας κατασκευασθείς.
λεβέτι Λεγκιὸν Αἰμίλιος	— μέγας λέβης, καζάνι. — Γάλλος νεοελληνιστῆς (1841 - 1903) γράφας πολυπληθεῖς ἐργασίας διὰ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν. Ἐξέδωκε πολλὰ κείμενα βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων.
λήκυθος λιοκόρνο, τὸ λογάρι, τὸ λύγος	— ἀρχαῖον ἀγγεῖον. — μυθολογικὸν ζῷον, ὄφις μὲ ἓνα κέρατον. — ὁ θησαυρός. — λυγαριά.

Μ

μαγνάδι μανοῦ μαρμαρηνή Μαρτυρόπολις	— λεπτὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, πέπλος. — γιαγιά. — λάμπις, ἀκτινοβολία. — πόλις τῆς Ἀρμενίας παρὰ τὸ Νύμφιον, παραπόταμον τοῦ Τίγρητος.
ματσόλα μελαχίδες	— ξύλινο σφυρί. — ναυτικοὶ ποὺ ἐστρατολογοῦντο ἀναγκαστικὰ διὰ τὰ πλοῖα τοῦ βενετικοῦ καὶ τουρκικοῦ στόλου.
μετερίζι Μισίρι	— ὀχρῶμα, πρόχωμα. — Αἴγυπτος.

- μισοκάναλα — εἰς τὸ μέσον τοῦ καναλιοῦ, τοῦ πορθμοῦ.
 Μοάβ — τμημα τῆς Ὑπεριορδανίας, ἀνατολικῶς τῆς Νεκράς
 Θαλάσσης, μὲ βραχῶδη ἔρη.
 μόδι, τὸ — μέτρον χωρητικότητος καρπῶν (8 κιλά).
 Μολῶχ — θεὸς τῶν Ἀμμωνιτῶν, εἰς τὸν ὁποῖον προσέφερον
 πρὸς ἐξιλέωσιν βρέφη.
 μονόγαίον, τὸ — τεῖχος, κυρίως παραθαλάσσιον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου σπά-
 ζουν τὰ κύματα.
 μουσοῦδι — ρύγχος ζῴου.
 μούστομα — ζάλη ἀπὸ μούστον, μέθη.
 μπαλλάντα — εἶδος ἀφηγηματικοῦ ποιήματος μὲ λυρικά καὶ δρα-
 ματικά στοιχεῖα.
 μπάροο τρικούβερο — μέγα ἰστιοφόρον μὲ σταυρωτὰς κεραίας αἱ μὲ τρία
 καταστρώματα.
 μπουνάτσα, ἡ — ἡ γαλήνη.
 Μπόργκερ — περίφημος Γερμανὸς ποιητῆς (1747 - 1794). Ἐγρα-
 ψε ποιήματα διακρινόμενα διὰ τὸ αἰσθημα καὶ
 τὴν δραματικότητά των.

N

- ναπολεόνιον, τὸ — τὸ γαλλικὸν χρυσοῦν εἰκοσόφρακτον.
 νεανίσκος, ὁ — Σφύζεται βυζαντινῆ παράδοσις ὅτι ἄγγελος φυλάσσει
 τὴν Ἀγίαν Σοφίαν μέχρις ὅτου ἐπανεέλθῃ ὁ υἱὸς
 τοῦ πρωτομάστορά τῆς, τὸν ὁποῖον ἔστειλε νὰ
 φέρῃ τὸν πατέρα του καὶ τοὺς ἐργάτας, διὰ νὰ
 συνεχίσουν τὸ ἔργον. Ὁ Ἰουστινιανὸς πληροφορη-
 θεὶς τὸ γεγονός ἀπεμάκρυνε τῆς Κωνσταντινου-
 πόλεως τὸν νέον, διὰ νὰ παραμείνῃ φύλαξ τοῦ
 ναοῦ ὁ ἄγγελος ἀναμείνων τὴν ἐπάνοδόν του.
 νευραία, ἡ — τὸ κύρωμα.
 ντεληπόταμο, τὸ — τὸ μεγάλο ποτάμι.
 ντέτσι, τὸ — ἡ λύπη, ὁ πόνος.
 ντραλίζομαι — ζαλιζομαι.
 Νύμφιος ποταμὸς — παραπόταμος τοῦ Τίγρητος.

Ξ

- ξόμπλι, τὸ — ὑπόδειγμα, πρότυπον, σχεδιάσιμα.

Ο

- Ὁθέλλος — ἦρωα τῆς ὁμωνύμου τραγωδίας τοῦ Σαίξπηρ, προ-
 σωποποιήσις τῆς ζηλοτυπίας.

οίδες	— ἔχεις γνωρίσει.
οἴησις	— ἀλαζονεία, ὑπερηφάνεια.
ορμιά	— λεπτὸν νῆμα διὰ τὴν πρόσδεσιν τῶν ἀγκίστρων.
ορμάνι, τὸ	— δάσος, δρυμὸς (λέγεται καὶ ρουμάνι).

Π

πάκτα, ἡ	— ἡ εἰρήνη.
παλαμάρι, τὸ	— χονδρὸν σχοινίον τῶν πλοίων, διὰ τοῦ ὁποίου δένονται εἰς τὴν ξηράν.
παρὰλῆς, ὁ	— ὁ ἔχων πολλοὺς παραδες, πλούσιος.
παραιαγή, ἡ	— ἡ προσταγή.
παρὰφορσεύω	— περιβάλλω διὰ τάφρου.
παρθεῖς τὰ δεξιὰ μέση	— ὑποστάς παράλυσιν τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ σώματός του
πεξόβολο, τὸ	— εἶδος ἀλιευτικοῦ δικτύου, ριπτόμενον καὶ ἀνασυρόμενον ἀπὸ τῆς ξηρᾶς.
πεντάφαρδος	— πολὺ πλατύς, ἐκτεταμένος.
περιδινώ	— περιστρέφω, στριφογυρνῶ.
πετριτής, ὁ	— εἶδος ἰέρακος.
πίων	— παχύς, εὐφορός.
ποδοκόπι, τὸ	— ὁ κόπος διὰ τὴν ὁδοιπορίαν.
πολισμᾶνος	— ἀστυνομικός, ἀστυφύλαξ.
Πολίτης Νικόλαος	— σοφὸς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1852 - 1921) συγγραφέας πλήθος λαογραφικῶν μελετῶν, πατὴρ τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας.
πολλοβία, ἡ	— ὁ μέγας πλοῦτος.
πόμα, τὸ	— τὸ ποτόν.
πόμολα, τὰ	— τὰ ὀρειχάλκινα ἐξαρτήματα τοῦ πλοίου.
ποταπή	— πόσον μεγάλη.
ποτόκια, τὰ	— τὰ μέρη ὅπου κατασταλάζουσι αἱ ὑποστάθμαι (μούργες) τοῦ ἐλαίου.
πρόβοδος, ὁ	— ὁ ὁδηγός, συνοδός, πρόδρομος, « πρόβοδος τοῦ καιροῦ » ἢ αὐτὸς ποὺ μᾶς φέρνει τὸ καλοκαίρι, ὅπως ὄντως εἶναι ὁ μὴν Μάρτιος.
προπηλακίζω	— ἐπιχρῶ με πηλόν, προσβάλλω.
προμηήσια, τὰ	— τὰ σχοινία διὰ τῶν ὁποίων δένεται ἡ ἄγκυρα εἴτε τὸ πλοῖον εἰς τὴν ξηράν.
πυροφάνιζω	— ἀνάπτω πυροφάνι, φανὸν ἀστευλίνης! διὰ τὴν προσέλκυσιν ἰχθύων κατὰ τὴν νυκτερινὴν ἀλιεῖαν.

Ρ

ροέγχο	— ροχαλίζω.
ρικνός	— κατάξηρος, ζαρωμένος.

οίσος, ὄ	— ὀ λύγξ.
Ροβινσών, ὄ	— ὄ πρωταγωνιστῆς τοῦ ὁμωνύμου περιπετειώδους μυθιστορήματος, ἔργου τοῦ Ἁγγλου συγγραφέως Δανιήλ Ντεφόε, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη τὸ 1719.
ροονιά	— ὑδρορροή.
ροούπια, ἦ	— νομισματικὴ μονάς τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἄλλων ἀσιατικῶν χωρῶν.
ροούφουλας, ὄ	— ἀπότομον στριφογύρισμα τοῦ ἀνέμου, (ἀνεμοστρόβιλος) ἢ τοῦ ὕδατος (ρουφήχτρα).

Σ

Σάβας Κωνσταντῖνος	— πολυγραφώτατος καὶ ἐρευνητικώτατος Ἕλληγν ἱστοριοδίφης τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (1842 - 1914).
Σαραντάπηγοι, οἱ	— κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ οἱ πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ γιγάντειοι καὶ ρωμαλεοὶ κάτοικοι τῆς Ἰδης.
Σγουρὸς Λέων	— τοπικὸς ἄρχων καὶ ὑπερασπιστῆς τῆς Πελοποννήσου μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους τὸ 1204.
Σεβᾶχ Θαλασσινὸς	— ὁ ἦρωας ἐκ τῶν σπουδαιότερων διηγήσεων τῆς ἀραβικῆς Χαλιμᾶς (Χίλια καὶ μία νύκτες).
σερτάρι	— ζῖον προπορευόμενον καὶ ὀδηγοῦν τὸ ὑπόλοιπον ποίμνιον (βλ. καὶ συρτάρι).
σεφέρι	— συγκρότημα στρατοῦ πρὸς ἐκστρατεῖαν, πόλεμος.
σημαδιακὸς	— αὐτὸς ποῦ ἔχει διακριτικὸν σημεῖον, ἐξαίρετος, σπάνιος.
σιλουέτα	— περίγραμμα.
Σιούτο - Καλέσιος	— ὀνομασία κριοῦ ἄνευ κεράτων καὶ με χρῶμα προσώπου λευκὸν καὶ μέλαν.
Σκηροπηγία	— μεγάλη Ἰσραηλιτικὴ ἐορτὴ πρὸς εὐχαριστίαν διὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν καὶ πρὸς εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὴν ἔρημον.
σκισταμὸς, ὄ	— τὸ χοροπήδημα ποῦ ἐρχεται ἀπὸ πολλὴν χαρὰν.
σκίσησε (τὰ καλά),	— εὐχαριστήσου τὰ καλά, διασκέδασέ τα.
Σκόπας ὁ Πάριος	— διάσημος ἀρχαῖος γλύπτης τοῦ Δ. π. Χ. αἰῶνος.
σκοπὸς, ὄ	— ἡ προσοχή.
σκοῦνα, ἦ	— δίστηλον ἱστιοφόρον με τετράγωνα ἱστία.
σκοντάρι, τὸ	— ἡ ἀσπίς.
σκοντάριος, ὄ	— ὁ ἀσπιδοφόρος στρατιώτης.
σorbῶ	— βάλω εἰς κίνησιν τὸ ποίμνιον, τρομάζω διὰ φωνῶν, προτρέπω.

σουρτούκης, ὁ	— ὁ ἀλήτης.
σπάλα	— ὠμοπλάτη, πλάτη.
σπιλάδα	— ἀπότομος ριπή ἀνέμου.
σπιτάλι, τὸ	— τὸ νοσοκομεῖον.
Στατοβρέκι, τὸ	— ὄρος τῆς Μακεδονίας.
σταυροθόλιον	— εἶδος θολωτῆς ὀροφῆς, κυρίως εἰς τοὺς ναοὺς.
σταύρωσις, ἡ	— ἡ θέσις τῆς κεφαλῆς τῶν τετραγώνων ὑψηλῶν ἰστίων τοῦ πλοίου.
στευρολίθαρα, τὰ	— τὰ λιθάρια τῆς παραλίας, ὅπου οὐδεμία βλάστησις ὑπάρχει.
στέμφυλον, τὸ	— τὸ τσῦπουρο, ὁ σωρὸς τῶν πατημένων σταφυλῶν.
στονάρισμα	— λυπητερόν ἄσμα.
συντυχία	— σύμπτωσις.
σουτῆρι, τὸ	— τὸ κριάρι ποῦ ὀδηγεῖ τὸ κοπάδι. (βλ καὶ σερτῆρι).
σφαδιάζω	— σπαρταρῶ.
σωβινισμὸς	— ἕξαλλος καὶ μισαλλόδοξος ἐθνικισμὸς.

Τ

ταρσανᾶς, ὁ	— τὸ ναυπηγεῖον.
τελμπεντέρης, ὁ	— ὁ λεβέντης.
τέντα, ἡ	— ἡ σκηνή.
Τιτάνες	— υἱοὶ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς μὲ ὑπερφυσικὰς δυνάμεις ἐπαναστατήσαντες κατὰ τοῦ πατρὸς των.
Τληπόλεμος	— Βασιλεὺς τῆς Ρόδου, λαβὼν μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Τροίας.
τολύπη	— σύνολον ἀνθέων ἢ ἐρίου.
Τομμαζέο ἢ Θωμαζαῖος Νικόλαος	— 1802 - 1874. Ἴταλὸς λόγιος καὶ συγγραφεὺς. Ἐγκατεστάθη ἀπὸ τοῦ 1849 εἰς Κέρκυραν. Μετέφρασεν εἰς τὴν δημόδη ἐλληνικὴν διάφορα σερβικὰ ἄσματα.
Τουδέλας Βενιαμίν	— Βλέπε Βενιαμίν.
τοννεζι	— κατεσκευασμένος εἰς Τύνιδα, ἐρυθρός.
τρακιάτων, τὸ	— τὸ τέχνασμα.
τάφρος, ὁ	— ἡ τάφρος.
τρεχαντήρι	— μικρὸν ταχύπλοον ἰστιοφόρον μὲ ὄξειαν πρύμνην.
τρόμπα, ἡ	— ἡ ἀντλία.
τρομπέτα, ἡ	— ἡ σάλπιγξ.
τρουκάνι, τὸ	— εἶδος κουδουνιοῦ κρεμώμενον εἰς τὸν λαιμὸν τῶν προβάτων καὶ αἰγῶν.
Τσάμης	— ὁ ἀνήκων εἰς μίαν τῶν Ἀλβανικῶν φυλῶν, γενικῶς ὁ Ἀλβανός.
τσουκνιάς, ὁ	— πτηνὸν τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου.

Υ

ύπολαϊς — μικρὸν πτηνόν, κοινῶς ποτάμῳδα.

Φ

φάρα, ἡ — ἡ πατριά.
 φασί(ν), τὸ ἢ φάρα, ἡ — ὁ ἵππος, ἰδίως νέος καὶ ὄρμητικός, κατάλληλος δι' ἀγῶνας ἵππικούς καὶ πρὸς πόλεμον.
 Φαρμακωμένη, ἡ — ποίημα τοῦ Σολωμοῦ, τὸ ὅποιον μελοποιηθὲν εἶχε γίνεαι λαϊκὸν ἄσμα.
 φέρομελη — χρυσοποικιλτον ἢ μεταξοκέντητον γιλέκι.
 φεστόνι — εἶδος κεντήματος.
 φηγός — δρῦς.
 φλάμπουλο, φλάμουλο ἢ φλάμπουρο, τὸ — ἡ σημαία.
 φουσσάτο ἢ φουσσάτον, τὸ — τὸ στράτευμα.
 φουστα, ἡ — εἶδος στενοῦ καὶ μακροῦ ἱστιοφόρου, τὸ ὅποιον ἐχρησιμοποιεῖτο κυρίως ὑπὸ τῶν πειρατῶν διὰ τὴν ταχύτητά του.
 Φωριεὺς — Γάλλος ἱστορικός καὶ φιλόλογος (1772 - 1844) δημοσιεύσας συλλογὴν Ἑλληνικῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων (1824).
 Φώσκολος Οὔγος — ἐπιφανὴς Ἰταλὸς ποιητὴς γεννηθεὶς ἐν Ζακύνθῳ ἐκ μητρὸς Ἑλληνίδος (1778 - 1827).

Χ

χάλαρο, τὸ — τόπος πετρώδης ἢ κρημνώδης.
 χαμπέρι, τὸ — ἡ εἶδησις, ἡ πληροφορία.
 χαράκι, τὸ — ὁ ὀγκώδης λίθος.
 χαρμπὶ — διακοσμητικὸν μαχαίριδιον, κρεμάμενον εἰς τὸ σελάχι τοῦ φουστανελοφόρου.
 χειροσκοιτάριον, τὸ — ἀσπίς.
 χήτη — χαίτη.
 χουγιάζω. — κραυγάζω.
 χουήζω. — ἀξίζω.
 χουσόβουλλον — αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφο, εἰς τὸ τέλος τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε χρυσὴ βοῦλλα (σφραγίς).
 χουσιὰ — ἐνέδρα.
 ψίμι, τὸ — ἡ συνοδεία τοῦ γάμου.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ. Έγεννήθη εις τὰς Ἀθήνας τὸ 1885 καὶ ἀπέθανε τὸ 1937. Ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν Γαλλίαν. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Διακρίνεται διὰ τὴν γλαφυρότητα τοῦ ὕφους του καὶ διὰ τὴν ἰκανότητά του νὰ ἐκλαϊκεύῃ τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην.

ΑΜΑΡΤΩΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Ἐζήση κατά τὸν Ἰ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνα. Μοναχὸς καὶ χρονογράφος. Τὸ «Χρονικὸν σύντομον» διαίρεται εἰς τέσσαρα βιβλία καὶ περιλαμβάνει πολλὰ μυθώδη καὶ φανταστικά γεγονότα. Πολύτιμοι εἶναι αἱ πληροφορίες του διὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του.

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1824 εἰς τὴν Λευκάδα ἀπὸ παλαιὰν ἀρματολικὴν οἰκογένειαν. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν. Ὡς βουλευτὴς εἰς τὴν Ἰόνιον Βουλὴν ἠγωνίσθη διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἑπτανήσων μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Ἐξελέγη βουλευτὴς καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν. Ἀπέθανεν εἰς τὴν παρὰ τὴν Λευκάδα ἰδιόκτητον νησίδα Μαδουρῆν, ὅπου ἔγραψε καὶ τὰ περισσότερα ποιήματά του. Ὡς πρότυπά του εἶχε τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια καὶ τὸν μέγαν Γάλλον ποιητὴν Βίκτωρα Οὐγκώ.

ΒΗΛΑΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1771 εἰς τὰ Ἰωάννινα. Ἐμορφώθη εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐσπούδασεν ἰατρικὴν εἰς τὴν Πάδοβαν καὶ τὴν Βολωνίαν τῆς Ἰταλίας. Διετέλεσεν ἰατρὸς τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ. Ἀπέθανεν εἰς τὸ Τσεπέλοβον τοῦ Ζαγορίου τὸ 1823. Εἶναι εἰς ἓκ τῶν ἀνανεωτῶν τῆς Νεοελληνικῆς ποιήσεως καὶ γλώσσης, πρόδρομος τοῦ Σολωμοῦ.

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς Ναύπακτον τὸ 1868 καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τὰ γράμματα μὲ τὸ ψευδώνυμον Γιά ν ο ς Ἐ πα χ τί τ η ς. Τὸ ἔργον του εἶναι πολὺπλευρον, εἰς ὅλους δὲ τοὺς τομεῖς τῆς δραστηριότητός του εἰργάσθη ἐπιτυχέστατα. Ἀπέθανε τὸ 1945. Τὸ ἱστοριοδιφικὸν ἔργον του στρέφεται περὶ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ τὴν Ἐπανάστασιν.

ΒΟΥΤΥΡΑΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1871 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1958. Ἦτο διηγηματογράφος καὶ μὲ ἰδιᾶζον ὕφος καὶ τεχνοτροπίαν.

ΓΟΥΔΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὰ Ἰωάννινα τὸ 1816 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1882. Ἐσπούδασεν ἰατρικὴν εἰς τὸ τότε νεοἰδρυθὲν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἀργότερον εἰς Παρισίους. Σημαντικώτερον εἶναι τὸ ὀκτάτομον ἔργον του

« Βίοι Παράλληλοι », εις τὸ ὁποῖον βιογραφοῦνται οἱ στρατιωτικοί, θρησκευτικοί, πολιτικοί καὶ ἔθνηκοι εὐεργέται, οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν ἔθνικὴν ἀναγέννησιν. Δι' αὐτοῦ μαθηθὲν τοὺς ἀγῶνας, τοὺς μόχθους καὶ τὰς θυσίας τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐλευθερίας μας.

ΔΑΦΝΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Φιλολογικὸν ψευδῶνον τοῦ Θερασυβούλου Ζωιοπούλου. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Ἄργος τὸ 1882 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1947.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. Ἐγεννήθη τὸ 1878 ἐν Ἀθήναις καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἦσυχολήθη μὲ τὴν πολιτικὴν, κυρίως ὅμως ἠγάπησε μὲ θέρημν τὸ ἔθνος του καὶ ἀνεμίχθη εἰς διαφόρους κινήσεις ποὺ ἐπεδίωκαν προοδευτικούς σκοπούς.

ΔΡΟΣΙΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1859 εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ γονεῖς Μεσολογγίτας καὶ ἀπέθανε τὸ 1951. Ἐσπούδασεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Γερμανίαν. Ἀπὸ τοῦ 1923 διετέλεσε μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ποιητὴς καὶ πεζογράφος. Τὰ ἔργα του διακρίνονται διὰ τὴν ἀγάπην τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου καὶ διὰ τὴν λιτότητα τοῦ ὕφους του.

ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ ΑΡΓΥΡΗΣ. Φιλολογικὸν ψευδῶνον τοῦ Κλεάνθους Μιχαηλίδου. Ἐγεννήθη εἰς Μήθυμναν (Μόλυβον) τῆς Μυτιληνῆς τὸ 1849 καὶ ἀπέθανε τὸ 1924. Ἦσυχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν. Μετέφρασεν ἐμμέτρως καὶ τὴν Ὀδύσειαν τοῦ Ὅμηρου. Διακρίνεται διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν λαϊκὴν ζωὴν τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος του.

ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1905 εἰς Ληξούριον Κεφαλληνίας. Ἀπὸ τοῦ 1939 εἶναι καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1895. Ἐδημοσίευσεν βιβλία ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων.

ΘΕΟΦΑΝΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκ γονέων πλουσίων καὶ ἐπιφανῶν, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ε' (740 - 775). Ὑπῆρξε μοναχὸς εἰς τὴν μονὴν Συγριανὴν τῆς Κυζίκου, ὅπου συνέγραψε τὴν « Χρονογραφίαν » του, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ (284 μ.Χ.) καὶ φθάνει μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Β' (813 μ.Χ.). Ἐπειδὴ ἐτάχθη κατὰ τῶν εἰκονομάχων, ἐφυλάκισθη καὶ τέλος ἐξωρίσθη ἐπὶ Λέοντος Ε' εἰς Σαμοθράκην, ὅπου ἀπέθανε τὸ 817 μ.Χ.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1852 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικά. Ὑπῆρξε μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὰ ἔργα του εἶναι λαογραφικά, λογοτεχνικά καὶ ἱστορικά. Εἶναι πολυγραφώτατος. Θεωρεῖται ὡς ὁ σπουδαιότερος ἱστορικὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἔπειτα. Διὰ τοῦτο τοῦ ἀπενεμήθη ἡ προσωνυμία « Ἀθηναιογράφος ».

Τὰ λογοτεχνικά ἔργα του διακρίνονται διὰ τὸ σπινθηροβόλον πνεῦμά του καὶ διὰ τὸν πλοῦτον τῶν λαογραφικῶν στοιχείων.

ΚΑΡΒΟΥΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγενήθη εἰς Ἰθάκην τὸ 1880. Δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης. Μετέσχε τῶν πολέμων 1912—1913 ὡς καὶ τῆς Μικρασιατικῆς ἑκστρατείας καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς ἑφημερίδας λογοτεχνικὰς περιγραφάς. Ἀπέθανεν τὸ 1947.

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Ἐγενήθη τὸ 1866 εἰς τὰ Λεσχινὰ τῆς Ἡλείας. Ὑπηρέτησεν ὡς ἱατρός εἰς τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν καὶ εἰς τὸν στρατὸν. Ἀπέθανε τὸ 1922. Ἐδημοσίευσεν μόνον διηγήματα καὶ ἐλάχιστα ποιήματα. Ἐγνώρισεν ὅσον Ἰσως οὐδεὶς ἄλλος πεζογράφος μας τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ τῆς ὑπαίθρου καὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐμελέτησε μετὰ μεγάλης προσοχῆς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμά του.

ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη τὸ 1862 εἰς τὴν Βιάννον τῆς Κρήτης καὶ ἀπέθανε τὸ 1920 εἰς τὸ Ἡράκλειον. Ἦτο διδάσκαλος εἰς τὴν Κρήτην καὶ διεκρίθη ὡς διηγηματογράφος εἰς τὰς Ἀθήνας.

ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ. Ἐγενήθη εἰς τὴν Σμύρνην ἐκ γονέων Χίων τὸ 1748 καὶ ἀπέθανε τὸ 1833 εἰς Παρισίους. Ἐσπούδασεν ἱατρικὴν εἰς Μομπελιὲ τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ τὴν ἐγκατέλειψε χάριν τῆς φιλολογίας, διακριθεὶς ὡς εἰς τῶν μεγαλύτερων φιλολόγων τῆς ἐποχῆς του. Ἐξέδωκε 66 τόμους ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, εἰς τὰ « Προλεγόμενα » τῶν ὁποίων ἔγραψε σοφωτάτας πατριαιτικὰς συμβουλὰς πρὸς τοὺς νέους καὶ πρὸς ὀλίγηρον τὸ ἔθνος. Εἶναι ὁ μεγαλύτερος διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ ὁ μεγαλύτερος φιλόλογος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος μὲ παγκόσμιον φήμην, συντελέσας ὅσον ὀλίγοι εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν. Ὁ Κοραῆς εἶναι ὁ εἰσηγητῆς τῆς μέσης γλωσσικῆς ὁδοῦ κατὰ τὸν ἀγῶνα μεταξὺ ἀρχαϊστῶν καὶ δημοτικιστῶν, γενόμενος οὕτω ὁ πατὴρ τῆς καθαρρευούσης.

ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ. Ἐγενήθη εἰς Σῦρον τὸ 1881 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1956. Διετέλεσε καθηγητῆς Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκός. Ἐδημοσίευσεν πλείστας μελέτας περὶ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν.

ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ ΚΩΣΤΑΣ. Ἐγενήθη τὸ 1868 εἰς τὸ Συρράκον τῆς Ἡπείρου καὶ ἀπέθανε τὸ 1894 εἰς τὴν Ἄρταν. Νεώτατος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν τότε ὑπόδουλον ἰδιαιτέραν πατρίδα του καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου εἰργάσθη ὡς τυπογράφος καὶ ὡς ὑπάλληλος τῶν σιδηροδρόμων. Ἐνεπνεύσθη τὰ περισσότερα ἔργα του ἀπὸ τὴν εἰρηνικὴν ζωὴν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του. Τὰ ποιήματά του ἔχουν ὡς πρότυπον τὰ δημοτικὰ τραγούδια.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Ἐγενήθη τὸ 1811 εἰς τὸ Ληξούριον καὶ ἀπέθανε τὸ 1901. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἠσχολήθη περισσότερο μὲ

τὴν λογοτεχνίαν. Ἐσατίρισε κυρίως τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἐξυψώσῃ.

ΛΥΚΟΥΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. Ἐγενήθη εἰς τὸ Ναύπλιον τὸ 1849 καὶ ἐσπούδασε νομικά. Ἐδημοσίευσε διηγήματα εἰς περιοδικὰ καὶ εἰς φιλολογικὰ ἡμερολόγια. Ἐχορησιμοποίησε καὶ τὴν δημοτικὴν καὶ τὴν καθαρεύουσαν μετελεύθητα καὶ αἱ περιγραφαὶ προσώπων καὶ πραγμάτων γίνονται με φυσικότητα καὶ χάριν.

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ. Ἐγενήθη εἰς Μεσολόγγιον τὸ 1870 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1943. Εἶναι γνήσιος λυρικός ποιητής, ἔχει τὴν αἴσθησιν τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς μελωδίας καὶ πηγαίαν τὴν ἔμπνευσιν.

ΜΑΛΑΛΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ ἔργον του « Χρονογραφία » εἶναι εἶδος παγκοσμίου ἱστορίας, τῆς ὁποίας ὅμως ἔχει ἀπολεσθῆ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν μυθικὴν ἐποχὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ φθάνει μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (563). Τὸ ἔργον του ἐμιμήθησαν ὄχι μόνον οἱ ἄλλοι Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Σλάβοι.

ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1823 εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ἀπὸ ἐπιφανῆ κερκυραϊκὴν οἰκογένειαν. Ἐσπούδασε νομικά εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀπέθανε τὸ 1911. Εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς καλυτέρους ποιητὰς μας καὶ ὁ καλύτερος μαθητὴς τῆς ποιητικῆς τεχντροπίας τοῦ Σολωμοῦ.

ΜΕΛΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. Ἐγενήθη εἰς τὴν Μαφσαλίαν τὸ 1870 καὶ ἐφρονεῦθη τὴν 13ην Ὀκτωβρίου 1904 εἰς Στάτισταν τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος. Ὑπῆρξε μόνιμος ἀξιωματικός καὶ πρῶτος ἐσπευσεν εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων, οἱ ὅποιοι προσεπάθουν νὰ ἐκβουλαρίσουν διὰ τῆς βίας τὸν ὑπόδουλον εἰς τοὺς Τούρκους Ἑλληνικὸν πληθυσμόν. Εἰς τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν δικαίως ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ πρωτεργάτης καὶ ὁ πρωτομάρτυς τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1883 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐγραψεν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸ χρονογράφημα, τὴν ἱστορικὴν βιογραφίαν καὶ τὸ δράμα. Εἶναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ. Ἐγενήθη εἰς τὰ Μέγαρα τὸ 1868. Ἀπέθανε τὸ 1916 ἐν Ἀθήναις. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθησαν μερικὰ τῶν ἔργων του ὑπὸ τὸν τίτλον « Φιλολογικὰ Ἔργα » εἰς δύο τόμους.

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. Ἐγενήθη εἰς Συκαμινὰν τῆς Λέσβου τὸ 1892. Διακρίνεται διὰ τὴν ρεαλιστικὴν ἀπεικόνισιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν διείδυσιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΜΩΡΑ-Ι-ΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1850 εἰς τὴν Σκιάθον καὶ ἀπέθανε τὸ 1929. Ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ ὑπηρέτησεν ὡς καθηγητὴς εἰς γυμνάσια. Διακρίνεται διὰ τὴν ὀρθοσκευτικότητα του καὶ διὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν φύσιν τῆς γενετεῖρας του.

ΜΩΡΑ-Ι-ΤΙΝΗΣ ΤΙΜΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1885 ἐν Ἀθήναις. Συνειργάζετο εἰς διαφόρους ἡμερησίδας καὶ περιοδικὰ. Ἔχει γράψει θεατρικὰ ἔργα καὶ μυθιστορήματα καὶ ἀπέθανε τὸ 1952.

ΝΙΡΒΑΝΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Πέτρου Ἀποστολίδου. Ἐγενήθη τὸ 1866 εἰς τὴν Μαριούπολιν τῆς Ρωσίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1937 εἰς τὰς Ἀθήνας. Πολυγραφώτατος, διηγηματογράφος, μυθιστοριογράφος, ποιητὴς, θεατρικὸς συγγραφεὺς, κριτικὸς, διέπρεψεν ἰδίως ὡς χρονογράφος. Διετέλεσε μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Διεκρίθη κυρίως διὰ τὴν εὐγένειαν τοῦ γλωσσικοῦ ὕφους του.

ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1867 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ πατέρα Ζακύνθιον καὶ μητέρα Φαναριώτισσαν καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1951. Ἐσπούδασε μαθηματικά εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν. Ἐγραψε πολλὰ διηγήματα, μυθιστορήματα, ἐπιστολάς, χρονογραφήματα καὶ δράματα. Διετέλεσε μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Εἶναι ἓνας ἐκ τῶν καλυτέρων πεζογράφων μας.

ΟΥΡΑΝΗΣ ΚΩΣΤΑΣ. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Κ. Νεάρχου. Ἐγενήθη τὸ 1890 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπέθανε τὸ 1953 εἰς τὰς Ἀθήνας. Κυρίως ἡσχολήθη μετὰ τὴν ποίησιν καὶ τὰς ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Ὁ Οὐράνης διακρίνεται διὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ταξίδια καὶ διὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἰδιαίτερου χαρακτῆρος τοῦ τοπίου ἐκάστης χώρας, τὴν ὁποίαν ἐπεσκεύεθη.

ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ. Ἐγενήθη τὸ 1859 εἰς τὰς Πάτρας ἐκ γονέων Μεσολογγιτῶν καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1943. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενικὸς γράμματεὺς. Διωρίσθη μεταξὺ τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας. Πολυγραφώτατος ποιητὴς καὶ πεζογράφος. Εἶναι ὁ καθολικώτερος ποιητὴς μας, διότι ἐνεπνεύσθη τὰ ἔργα του ἀπὸ τὴν τρισχιλιετῆ ἐθνικὴν ἱστορίαν μας, ἀπὸ τὴν σύγχρονον Εὐρωπαϊκὴν διανόησιν καὶ ἀπὸ τὸν συναισθηματικὸν βίον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Διὰ τὴν δύναμιν τῶν ποιητικῶν συλλήψεών του καὶ διὰ τὴν πρωτοτυπίαν του εἶναι μαζὶ μετὰ τὸν Σολωμὸν ὁ μεγαλύτερος ποιητὴς μας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη εἰς τὸ Αἰτωλικὸν τὸ 1901. Εἶναι ὁ πολυγραφώτερος ἐκ τῶν ζώντων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν, τὸ δὲ ἔργον του, κυρίως πεζογραφικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ὕφους καὶ τὴν ποιητικὴν διάθεσιν.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1851 εἰς τὴν νῆσον Σκιάθον ἐκ πατρὸς ἱερέως. Ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐδημοσίευσεν εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ πολλὰ διηγήματα, δύο μυθιστορήματα, καὶ ὀλίγα ποιήματα θρησκευτικοῦ περιεχομένου. Τὰ περισσότερα καὶ τὰ καλύτερα διηγήματά του ἔχουν ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος του. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξεδόθησαν τὰ ἔργα του εἰς ἔνδεκα τόμους.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ. Έγεννήθη εἰς Καρπενήσιον τὸ 1877. Ἐδημοσίευσεν τὰ «Πολεμικὰ τραγούδια» τὸ 1897, διεκρίθη ὅμως κυρίως ὡς πεζογράφος. Διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Πανακοθήκης καὶ ἐξελέγη Ἀκαδημαϊκός. Διακρίνεται διὰ τὴν κομψότητα τοῦ ὅφους καὶ τὴν λεπτότητα τῆς ἐκφράσεως.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1815 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ πατὴρ του ἐφονεύθη κατὰ τὰς σφαγὰς τοῦ 1821. Ἐξεπαιδεύθη εἰς τὴν Ὀδησσόν. Τὸ 1851 διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὅπου ἐδίδαξε μέχρι τοῦ θανάτου του (1891).

Ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα ἱστορικὰ ἔργα του ἔγραψε τὴν ἐξάτομον ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔργον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπέδειξε τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς μέχρι τῆς ἐπανιδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου. Εἶναι ὁ μεγαλύτερος νεώτερος Ἑλλην ἱστορικός.

ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1886 εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας τῆς Θράκης. Ἐσπούδασεν φιλολογίαν καὶ ἠσχολήθη μετὰ τὴν λογοτεχνίαν καὶ τὴν λαογραφίαν. Ἐκδίδει τὸ περιοδικὸν «Θρηκικὸν Ἀρχεῖον». Ἐγραψεν ἐπίσης διηγήματα ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων τῆς Θράκης.

ΠΕΤΙΜΕΖΑΣ — ΛΑΥΡΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Έγεννήθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1873. Ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Ἔχει γράψει ἀρκετὰ διηγήματα καὶ ποιήματα. Ἀπέθανε τὸ 1952.

ΠΟΛΕΜΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη τὸ 1862 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἐγραψε πολλὰς ποιητικὰς συλλογὰς. Μετέφρασεν τὰ «Εἰδύλλια» τοῦ Θεοκρίτου. Πολλὰ ποιήματά του ἔχουν μελοποιηθῆ. Διακρίνεται διὰ τὴν ἀπλότητα τοῦ ποιητικοῦ ὅφους του.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Έγεννήθη εἰς τὰς Καλάμας τὸ 1852 καὶ ἀπέθανε εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1921. Ἐσπούδασεν φιλολογίαν καὶ νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὑπηρετήσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Μυθολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Εἰσήγαγεν πρῶτος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Λαογραφίαν ὡς ἐπιστήμην. Ἔχει διεθνή φήμην μεγάλου ἐπιστήμονος.

ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ. Φιλολογικόν ψευδώνυμον τοῦ Δημητρίου Συφώμου. Ἐγενήθη τὸ 1879 εἰς τὴν Χίον καὶ ἀπέθανε τὸ 1932 εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου ἔζησε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ βίου του καὶ ἔγραψε τὰ ποιήματά του.

Ἐτιμήθη μὲ τὸ Ἔθνικὸν Ἀριστεῖον τῶν Γραμμάτων. Ἡ ποίησις του διακρίνεται διὰ τὴν προτίμησιν τῆς ἡρέμου ἐρημικῆς ζωῆς, τὴν χριστιανικὴν ἐγκαρτέρησιν καὶ τὴν μελαγχολικὴν διάθεσιν.

ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ ΘΕΜΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1895 εἰς Πύλαρον Κεφαλληνίας. Εἰς τὴν λογοτεχνίαν ἐνεφανίσθη τὸ 1917. Εἰς τὰ θέματά του προτιμᾷ τὸν θαλάσσιον κόσμον καὶ παρουσιάζει μὲ χάριν καὶ γλαφυρότητα τὴν ζωὴν καὶ τὰς ιδιότητας τῶν ζώων τῶν θαλασσῶν.

ΡΑΔΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγενήθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1862 καὶ ἀπέθανε τὸ 1932. Διετέλεσε καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας. Ἐκτὸς τῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων του ἐδημοσίευσεν καὶ τρεῖς τόμους διηγημάτων ἱστορικοῦ καὶ ναυτικοῦ περιεχομένου.

ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΗΣ. Ἐγενήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1881. Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Εἰς τὴν ποίησίν του ὑπάρχουν ἐπιδράσεις γαλλικῶν τεχνοτροπιῶν, δὲν ἀπεμακρύνθη ὅμως ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ γενικῶς τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν. Ἐξέλεγε Ἀκαδημαϊκὸς τὸ 1945 καὶ ἀπέθανε τὸ 1951. Τὴν ἀπουσίαν τολμηρᾶς φαντασίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Σκίπη ἀντικαθιστᾷ τὸ αἶσθημα καὶ ἡ μουσικότης τῶν στίχων.

ΣΚΟΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγενήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1854 καὶ ἀπέθανε τὸ 1925. Ἐγραψε χρονολογήματα, ὁδοιπορικὰς ἐντυπώσεις, σατιρικά, ἰδίως ὅμως διεκρίθη εἰς τὰ ἐπιγράμματα, τὰ ὅποια ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον « Σ α τ α ν ᾱ ς ».

ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1798 εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Κρεμόναν καὶ κατοπιν εἰς τὴν Παβίαν τῆς Ἰταλίας. Κατέγινε κυρίως εἰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Τὸ 1818 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ζάκυνθον. ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ 1828. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ θανάτου του (1857) διέμεινεν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐγραψε τὰ πρῶτα ποιήματά του εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἔνωρις ὅμως ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ἑλληνικῶν ποιημάτων. Διὰ τὴν μεγάλην ποιητικὴν δύναμιν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν του δικαίως ἀνεγνωρίσθη ὡς πατὴρ τῆς νεωτέρας ποιησεῶς μας.

ΤΑΡΣΟΥΛΗ ΑΘΗΝΑ. Ἐγενήθη τὸ 1887 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε ζωγραφικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τοὺς Παρισίους. Ἐγραψε καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα τὰ ὅποια διακρίνονται διὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ὑπαίθριον, πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ πρὸς τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου.

ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1871 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1923. Ἐγγραφε θεατρικὰ ἔργα, ἱστορικὰς μελέτας κ.ἄ. Διακρίνεται διὰ τὴν ἀπλὴν καθαρεύουσαν γλῶσσάν του καὶ τὸ λιτὸν ὄφρος του.

ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1857 εἰς Στενήμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1934 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀρχαιολογίαν εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρετήσεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Εἶναι εἷς τῶν διαπρεπεστέρων ἀρχαιολόγων, διεθνῶς γνωστός καὶ διὰ τὰς ἐπιτυχεῖς ἀνασκαφὰς του καὶ διὰ τὰ ἀξιόλογα συγγράμματά του.

ΧΡΙΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1862 εἰς τὸ Σουλόπουλον τῆς Ἠπείρου ἐκ γονέων Σουλιωτῶν καὶ ἀπέθανε τὸ 1937. Νέος ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἠσχολήθη μὲ τὴν δημοσιογραφίαν καὶ τὴν πολιτικὴν. Εἰς τὰ ἔργα του παρουσιάζεται ἡ παλαιότερα ἠπειρωτικὴ ζωὴ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις της.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΛΛΟΓΑΣ

Α'. Ἐκ τῆς Συλλογῆς Α. Βρανούση — Β. Σφυρόερα

	Σελίς
1. Στους ἁγίους τόπους, Κώστα Οὐράνη	8
2. Ἡ γέννησι τοῦ Σωτῆρος, Σπύρου Μελά	11
3. Τὸ ἀστέρι τῶν μάγων (ποίημα), Σωτῆρη Σκίπη	15
4. Ἡ πρώτη Ἰανουαρίου εἰς τὸ Βυζάντιον, Ἄδαμ. Ἀδαμαντίου	52
5. Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη, Ἄδαμ. Ἀδαμαντίου	56
6. Βίος καὶ γλώσσα, Φαίδωνος Κουκουλέ	65
7. Τὸ Παιδομάζωμα, Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου	71
8. Γιὰ τὸ παιδομάζωμα (ποίημα), Δημοτικὸν	72
9. Ἡ Πασχαλιὰ τῆς λευτεριάς, Χρ. Χρηστοβασίλη	101
10. Στὰ Γιάννενα (ποίημα), Στέφ. Δάφνη	107
11. Διάγγελμα τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου Β'	113
12. 28 Ὀκτωβρίου 1940 (ποίημα), Σωτῆρη Σκίπη	115
13. Στὴ Βόρειο Ἡπειρο (ποίημα), Σωτῆρη Σκίπη	115
14. Ὕμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν (ποίημα), Διον. Σολωμοῦ	116
15. Ξενιτεμένος (ποίημα), Ζαχ. Παπαντωνίου	121
16. Ἡ λαχάρα τοῦ γέρο - Ἀλέστη, Ἀργύρη Ἑφταλιώτη	121
17. Μισεμὸς (ποίημα), Ἰωάννου Πολέμη	124
18. Ἄθος τοῦ γιαιοῦ, Ἄλεξ. Παπαδιαμάντη	125
19. Ἡ Γοργόνα, Ἀνδρέου Καρκαβίτσα	145
20. Ἑλληνικὴ καλωσύνη, Χρίστου Ζαλοκώστα	149
21. Ὁ Τάκη - Πλούμας (ποίημα), Μιλτ. Μαλακάση	152
22. Παρὰ τὸν Ἄλφειόν, Ἐμμ. Στυλ. Λυκούδη	171
23. Στὴν Κύπρο, Στρατῆ Μυριβήλη	174
24. Δωδεκάνησα, Διον. Α. Ζακυθηνοῦ	176
25. Τὸ πετροχελίδονον, Δ. Καμπούρογλου	191
26. Δωδώνη, Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου	196
27. Ἡ Δάφνη τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Ζαχ. Παπαντωνίου	200
28. Ὁ Ἐβρος ἱστορεῖ..., Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου	205
29. Φιλάργγρος (ποίημα), Ἰωάννου Βηλαρᾶ	219
30. Ὁ περίεργος, Ἀνδρέου Λασιναράτου	220
31. Ὁ ἀρρωστομανῆς, Κωνστ. Σκόκου	223
32. Τὸ τραγοῦδι τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, Ζαχ. Παπαντωνίου	228
33. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ (ποίημα), Δημοτικὸν	234
34. Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος, Ἀγνώστου	242
35. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, Κ. Πορφυρογεννήτου	248
36. Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα (ποίημα), ἀγνώστου	265

Β'. Ἐκ τῆς Συλλογῆς Γ. Καλαματιανοῦ

	Σελίς
1. Ὀνειρεμένη Προσευχὴ (ποίημα), Κωστῆ Παλαμᾶ	7
2. Λαμπριάτικος ψάλτης, Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη	22
3. Ἡ ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς (ποίημα), Διονυσίου Σολωμοῦ	29
4. Στίς Θερμοπύλες (ποίημα), Κωστῆ Παλαμᾶ	33
5. Γενικαὶ σκέψεις περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Κ. Παπαρρηγο- πούλου	34
6. Ἡ ναῦς τοῦ Φαῦλλου, Κωνστ. Ράδου	37
7. Ναυσικᾶ (ποίημα), Ἰωάννου Πολέμη	45
8. Τὰ Εἰσοδήματα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, Κ. Παπαρρηγοπούλου	59
9. Ὁ Δικέφαλος (ποίημα), Γεωργίου Δροσίνη	67
10. Παραδόσεις: α) Διγενῆς, β) τὰ λιγγρία τοῦ Διγενῆ, Ν. Γ. Πολίτου	69
11. Ὁ Διγενῆς καὶ ὁ Χάρωντας (ποίημα), Κωστῆ Παλαμᾶ	70
12. Ἡ Καταπολιανή, Ἀθηνᾶς Ταρσοῦλη	107
13. Ὁ Κολοκοτρώνης γίνεταί μέλος τῆς Φιλ. Ἐταιρείας, Σπ. Μελά	110
14. Ἡ σταχομαζώχτρα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	129
15. Ἰωάννης Βαρβάκης, Ἀναστ. Γούδα	139
16. Ἔργασία (ποίημα), Γερασίμου Μαριωρᾶ	143
17. Ἡ καλωσύνη σου (ποίημα), Γεωργίου Δροσίνη	145
18. Φωνὴ ἀπὸ τὰ σύννεφα, Χρήστου Χρηστοβασίλη	159
19. Μαλέας καὶ Μονεμβασία, Κώστα Οὐράνη	166
20. Ἡ Κέρκυρα, Γεωργίου Τσοικοπούλου	182
21. Ἡ Ζάκυνθος (ποίημα), Κωστῆ Παλαμᾶ	188
22. Τὸ κέντημα τοῦ μαντηλιοῦ (ποίημα), Κ. Κρυστάλλη	192
23. Ἡ Μακεδονία (ποίημα), Κωστῆ Παλαμᾶ	204
24. Ἡ θάλασσα, Ἀνδρέου Καρκαβίτσα	208
25. Πρωτομαγιά (ποίημα), Διον. Σολωμοῦ	216
26. Ὁ φιλόπνοος, Ἀνδρ. Λασκαράτου	221
27. Ὁ δοκησίσοφος, Ἀνδρ. Λασκαράτου	222
28. Ἡ Ἑλληνικὴ βιβλιοφιλία, Παύλου Νιρβᾶνα	225
29. Πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν Περσῶν, Ἰ. Μαλάλα	239
30. Ἐπᾶνος τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τὴν νίκη. Ὑψώσεις τοῦ Τιμίου Σταυ- ροῦ, Θεοφάνους	241
31. Βασιλεία Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, Γ. Ἀμαρτωλοῦ	244
32. Ἀνακάλκημα τῆς Κωνσταντινόπολης, Ἀγνώστου	255
33. Τὰ δημοτικὰ ἀκριτικὰ τραγοῦδια καὶ τὸ ἔπος Βασίλειος Διγενῆς Ἀκριτάς	261

Γ'. Ἐκ τῆς Συλλογῆς Κ. Ρωμαίου — Π. Παρρῆ

1. Διπλὸ δράμα, Ν. Πετιμεζᾶ Λαύρα	15
2. Ἐσπερινὸς (ποίημα), Γεωργίου Δροσίνη	21

	Σελίς
3. Ἐσπερινός (ποίημα), Λάμπρου Πορφύρα	21
4. Ὁ Ἐρμῆς τοῦ Πραξιτέλους, Χρ. Τσουντα	46
5. Ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τῶν ἀρχαίων, Χρ. Τσουντα	47
6. Τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Δεξιέω (ποίημα), Κωστῆ Παλαμᾶ	51
7. Κεραμεικός (ποίημα), Λάμπρου Πορφύρα	52
8. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	73
9. Ἡ μάνα τοῦ Γρίζα, Δημ. Βουτυρά	75
10. Ἡρόων καὶ μαρτύρων αἷμα, Ἴωνος Δραγοῦμη	79
11. Παῦλος Μελάς (ποίημα), Κωστῆ Παλαμᾶ	84
12. Ἡ Σουλιωτοπούλα, Γιάννη Βλαχογιάννη	84
13. Ὁ Γεροσουλιώτης, Γιάννη Βλαχογιάννη	85
14. Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη (ποίημα), Δημοτικόν	87
15. Ὁ ἐκδικητής, Ἄνδρ. Καρκαβίτσα	87
16. Ὁ Δήμος καὶ τὸ καριοφίλι του (ποίημα), Ἄρ. Βαλαωρίτου	90
17. Ἡ Ἁγιά Σοφιά, Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου	92
18. Ἡ καμπάνα, Ἰ. Κονδυλάκη	94
19. Κρήτη (ποίημα), Π. Νιρβάνα	99
20. Αἱ διδακτορικαὶ μου ἐξετάσεις, Ἄδαμ. Κοραῆ	99
21. Ὁ αἰχμάλωτος, Νικ. Καρβούνη	154
22. Ὁ ἥλιος (ποίημα), Τίμου Μωραϊτίνη	159
23. Τὸ λυκόφως τοῦ Βυζαντίου, Ἰ. Μ. Παναγιωτοπούλου	163
24. Ὁ καημός τοῦ Αἰγαίου, Στρατῆ Μυριβήλη	189
25. Ὁ σκάρος (ποίημα), Κων. Κρυστάλλη	194
26. Ὁ τρύγος (ποίημα), Κων. Κρυστάλλη	195
27. Ὁ πελώριος σμάραγδος, Ζαχ. Παπαντωνίου	201
28. Ἡ οἰκογένεια τοῦ σκόμβρου, Θ. Ποταμιάνου	211
29. Ἡρως ποιητής, Γρηγ. Ξενοπούλου	226
30. Ὁ τελευταῖος λόγος τοῦ Κων. Παλαιολόγου, Γ. Φραντζῆ	252
31. Δύβιστρος καὶ Ροδάμη, Ἀγνώστου	267

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α'. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

	Σελίς
1. 'Ονειρεμένη προσευχή (ποίημα), Κωστή Παλαμά	7
2. Στους άγιους τόπους, Κώστα Ουράνη	8
3. 'Η γέννησι του Σωτήρος, Σπύρου Μελά	11
4. Το άστέρι των μάγων (ποίημα), Σωτήρη Σκίπη	15
5. Διπλό όραμα, Ν. Πετιμεζά Λαύρα	15
6. 'Εσπερινός (ποίημα), Γεωργίου Δροσίνη	21
7. 'Εσπερινός (ποίημα), Λάμπρου Πορφύρα	21
8. Λαμπριάτικος Ψάλλτης, 'Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη	22
9. 'Η ήμέρα της Λαμπρής (ποίημα), Διονυσίου Σολωμού	29

Β'. ΕΘΝΙΚΗ ΖΩΗ

1. Στίς Θερμοπούλες (ποίημα), Κωστή Παλαμά	33
2. Γενικά σκέψεις περί του άνατολικού 'Ελληνισμού, Κ. Παπαρρηγοπούλου	34
3. 'Η ναῦς του Φαύλλου, Κωνστ. Ράδου	37
4. Ναυσικά (ποίημα), 'Ιωάννου Πολέμη	45
5. 'Ο 'Ερμής του Πραξιτέλους, Χρίστου Τσουντα	46
6. 'Επιτύμβια άνάγλυφα των αρχαίων, Χρίστου Τσουντα	47
7. Το άνάγλυφο του Δεξιέω (ποίημα), Κωστή Παλαμά	51
8. Κεραμεικός (ποίημα), Λάμπρου Πορφύρα	52
9. 'Η πρώτη 'Ιανουαρίου εις τό Βυζάντιον, 'Αδαμ. 'Αδαμαντίου	52
10. 'Η Βυζαντινή Θεσσαλονίκη, 'Αδαμ. 'Αδαμαντίου	56
11. Τα εισοδήματα του Βυζαντινού Κράτους, Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου.	59
12. Βίος και γλώσσα, Φαίδωνος Κουκουλέ	65
13. 'Ο Δικέφαλος (ποίημα), Γεωργίου Δροσίνη	67
14. Παραδόσεις: α) Διγενής, β) Τα λιγγρία του Διγενή, Ν.Γ. Πολίτου.	69
15. 'Ο Διγενής κι ο Χάροντας (ποίημα), Κωστή Παλαμά	70
16. Το παιδομάζωμα, Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου	71
17. Για τό παιδομάζωμα (ποίημα), Δημοτικόν	72
18. Το φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	73
19. 'Η μάνα του Γρίζα, Δημ. Βουτυρά	75
20. 'Ηρόν και μαρτύρων αίμα, 'Ιωνος Δραγούμη	79
21. Παῦλος Μελάς (ποίημα), Κωστή Παλαμά.	84
22. 'Η Σουλιωτοπούλα, Γιάννη Βλαχογιάννη	84

	Σελίς
23. 'Ο Γεροσουλιώτης, Γιάννη Βλαχογιάννη	85
24. Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη (ποίημα), Δημοσικόν	87
25. 'Ο 'Εκδικητής, 'Ανδρ. Καρκαβίτσα	87
26. 'Ο Δῆμος καὶ τὸ καριοφίλι του (ποίημα), 'Αρ. Βαλαωρίτου	90
27. 'Η 'Αγιά Σοφιά, 'Αλεξάνδρου Μωραϊτίδου	92
28. 'Η καμπάνα, 'Ιωάννου Κονδυλάκη.	94
29. Κρήτη (ποίημα), Π. Νιρβάνα	99
30. Αἱ διδακτορικαὶ μου ἐξετάσεις, 'Αδαμ. Κοραῆ	96
31. 'Η Πασχαλιὰ τῆς λευτεριάς, Χρ. Χρηστοβασίλη	101
32. Στὰ Γιάννενα (ποίημα), Στεφάνου Δάφνη	107
33. 'Η Καταπολιανή, 'Αθηνᾶς Ταρσούλη	107
34. 'Ο Κολοκοτρώνης γίνεται μέλος τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας, Σπ. Μελά	110
35. Διάγγελμα τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου Β'	113
36. 28 'Οκτωβρίου 1940 (ποίημα), Σωτῆρη Σκίπη	115
37. Στὴ Βόρειο 'Ηπειρο (ποίημα), Σωτῆρη Σκίπη	115
38. "Υμνος εἰς τὴν 'Ελευθερίαν (ποίημα), Διονυσίου Σολωμοῦ	116

Γ'. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

1. Ξενηττεμένος (ποίημα), Ζαχ. Παπαντωνίου	124
2. 'Η λαχάρα τοῦ γερο-'Ανέστη, 'Αργύρη 'Εφταλιώτη	124
3. Μισεμένος (ποίημα), 'Ιωάννου Πολέμη	124
4. 'Ανθος τοῦ γιαλοῦ, 'Αλεξ. Παπαδιαμάντη	125
5. 'Η σταχομαζώχτρα, 'Αλεξ. Παπαδιαμάντη	129
6. 'Ιωάννης Βαρβάκης, 'Αναστ. Γούδα	139
7. 'Εργασία (ποίημα), Γερασίμου Μαρκορά	143
8. 'Η καλωσύνη σου (ποίημα), Γεωργίου Δροσίνη	145
9. 'Η Γοργόνα, 'Ανδρέου Καρκαβίτσα	145
10. 'Ελληνικὴ καλωσύνη, Χρίστου Ζαλοκώστα	149
11. 'Ο Τάκη - Πλούμας (ποίημα), Μιλτ. Μαλακάση	152
12. 'Ο Αἰχμάλωτος, Νικ. Καρβούνη.	154

Δ'. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΥΣΙΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

1. 'Ο ἥλιος (ποίημα), Τίμου Μωραϊτίνη	159
2. Φωνὴ ἀπὸ τὰ σύννεφα, Χρίστου Χρηστοβασίλη	159
3. Τὸ λυκόφως τοῦ Βυζαντίου, Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου	163
4. Μαλέας καὶ Μονεμβασιά, Κώστα Οὐράνη	166
5. Παρὰ τὸν 'Αλφειόν, 'Εμμ. Στυλ. Λυκούδη	171
6. Στὴν Κύπρο, Στρατῆ Μυριβήλη	174
7. Δωδεκάνησα, Διον. Α. Ζακυθνοῦ	176
8. Κέρκυρα, Γεωργίου Τσκοποπούλου	182

	Σελίς
9. Ζάκυνθος (ποίημα), Κωστή Παλαμά	188
10. Ὁ καημός τοῦ Αἰγαίου, Στρατῆ Μυριβήλη	189
11. Τὸ πετρογελίδονον, Δ. Καμπούρογλου	191
12. Τὸ κέντημα τοῦ μαντηλιοῦ (ποίημα), Κ. Κρυστάλλη	192
13. Ὁ σκάρος (ποίημα), Κ. Κρυστάλλη	194
14. Ὁ Τρύγος (ποίημα), Κ. Κρυστάλλη	195
15. Δωδώνη, Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου.	196
16. Ἡ Δάφνη τοῦ Ἁγίου Ὅρους, Ζαχ. Παπαντωνίου	200
17. Ὁ πελώριος σμάραγδος, Ζαχ. Παπαντωνίου	201
18. Ἡ Μακεδονία (ποίημα), Κωστή Παλαμά	204
19. Ὁ Ἑβρος ἱστορεῖ . . . . ., Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου	205
20. Ἡ Θάλασσα, Ἀνδρέα Καρκαβίτσα	208
21. Ἡ οἰκογένεια τοῦ σκόμβρου, Θ. Ποταμιάνου	211
22. Πρωτομαγιά (ποίημα), Διον. Σολωμοῦ	216

Ε'. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ

1. Φιλάργυρος (ποίημα), Ἰωάννου Βηλαρά	219
2. Ὁ περίεργος, Ἀνδρέα Λασκαράτου	220
3. Ὁ φιλόπονος, Ἀνδρέα Λασκαράτου	221
4. Ὁ δοκησίσοφος, Ἀνδρέα Λασκαράτου	222
5. Ὁ ἀρρωστομανής, Κωνστ. Σκόκου	223
6. Ἡ Ἑλληνική βιβλιοφιλία, Παύλου Νιρβάνα	225
7. Ἡρως ποιητής, Γρηγορίου Ξενοπούλου	226
8. Τὸ τραγούδι τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, Ζαχ. Παπαντωνίου	228
9. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ (ποίημα), Δημοτικόν	234

ΣΤ'. ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ — ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

1. Πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν Περσῶν, Ι. Μαλάλα	239
2. Ἐπάνοδος τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τὴν νίκην. Ὑψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Θεοφάνους	241
3. Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος, Ἀγνώστου	242
4. Βασιλεία Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, Γ. Ἀμαρτωλοῦ	244
5. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, Κων. Πορφυρογεννήτου	248
6. Ὁ τελευταῖος λόγος τοῦ Κων. Παλαιολόγου, Γεωργ. Φραντζῆ	252
7. Ἀνακάλυμμα τῆς Κωνσταντινόπολης, Ἀγνώστου	255
8. Τὰ Δημοτικά ἀκριτικά τραγούδια καὶ τὸ ἔπος Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας	256
9. Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα, Ἀγνώστου	265
10. Λύβιστρος καὶ Ροδάμη, Ἀγνώστου	267
Λεξιλόγιον	271
Βιογραφίαι Συγγραφέων	281

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσημον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐπίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

024000027917

ΕΚΔΟΣΙΣ Β', 1963 (VI) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 45.000 — ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1130/31-1-63

Ἐκτύπωσις — Βιβλιοδεσίς : Α. ΦΙΛΟΠΟΤΑΟΤ & Κ. ΑΛΕΞΙΑ, Ἐδῆνου 9

250

14